

ЎЗБЕКИСТОН RESPУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ЎЗБЕКИСТОН RESPУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ЁШ ОЛИМЛАР
RESPУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯСИ
2016 йил 29-30 январь

I ҚИСМ

RESPУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
2016 год, 29-30 января

I ЧАСТЬ

YOUNG SCHOLARS' REPUBLICAN
SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
January 29-30, 2016

I PART

ТЕРМИЗ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

**«ЁШ ОЛИМЛАР»
РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ
2016 йил 29-30 январь**

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР

“Тафаккур” нашриёти

Термиз-2016

O'ZBEKISTONDA YOSH OLIMLARNI INNOVATSION FAOLIYATGA JALB ETISHNING DOLZARB MASALALARI

M.E.Haydarov

Termiz davlat universiteti rektori, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senati a'zosi,
pedagogika fanlari doktori, professor

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyot tarmoqlarining innovatsion rivojlanish orqali yuqori ko'rsatkichlarga erishayotganligi hamda yuz berayotgan jiddiy sifat o'zgarishlari alohida e'tiborga sazovordir. Mamlakat taraqqiyoti ilmiy-texnika rivojlanishi bilan bog'liq. Umuman olganda, yosh olimlar, yetuk mutaxassislar ilmiy-texnikaning rivojlanishiga asos bo'lgan bir necha nazariyalarni ilgari suradilar.

Darhaqiqat, mamlakatimiz milliy iqtisodiyotini rivojlantirishda va mahalliy mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirishda salohiyatli, yuqori bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan yosh olimlarning o'rnini kattadir. Shu o'rinda mamlakatimizda yosh olimlarni qo'llab quvvatlash maqsadida 2011-2016 yillarda oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini modernizatsiya qilish dasturi doirasida qurilish, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash ishlari bajarib kelinmoqda.

Mamlakatda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va rivojlantirishda avvalo innovatsion g'oyalarni o'rta tashlaydigan va ishlab chiqarishqa joriy qiladigan yosh olimlarga bo'lgan talab alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan yosh olimlarda innovatsion faoliyat tizimini olib borish borasida amalga oshirilgan keng ko'lamli chora-tadbirlardan o'zib kelayotgan yosh avlodning xorijiy tillarni o'zlashtirish darajasini oshirishga qaratilgan ishlarni alohida qayd etishimiz lozim. Jahonda integratsiya jarayonlari kuchayib, kundalik hayotga kompyuter texnologiyalari va internet keng joriy etilayotgan bugungi sharoitda chet tillarni puxta bilmasdan va egallamasdan turib kelajakni qurib bo'lmay barchamizga ma'dumdir. Mamlakatimizning barcha mintaqalarida chet tillarini bir xil sharoitda o'qitish, qishloq joylarga yuqori malakali ingliz tili o'qituvchilarini jalb etish maqsadida, tarif stavkalariga 30 foiz qo'shimcha haq belgilangan holda, ularni moddiy rag'batlantirish tizimi joriy etildi. Radio va televideniya chet tillarni o'rgatish bo'yicha qiziqarli o'yinlar dasturiga ega bo'lgan maxsus ma'rifiy kanallar tashkil etildi.

Innovatsion rivojlanish asosida milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalashda, avvalo, salohiyatli yosh olimlar yangiliklar yaratish va amaliyotda qo'llash bilan birgalikda globallashtirish va axborotlashuv jarayonlarining ijtimoiy-iqtisodiy hayotga ta'sirini oshirishga ham hissa qo'shadi. Ta'lim va, umuman olganda, ijtimoiy-iqtisodiy, xizmat ko'rsatish sohalari yuqori ma'dumot va malakaga ega bo'lgan, hozirgi zamon texnika va texnologiyasi bimalol ishlata oladigan ishchi kuchini talab etmoqda. Bunday ishchi kuchini tayyorlash ta'lim tizimi, xususan, oliy o'quv yurtlari zimmasiga katta mas'uliyat yuklamoqda. Albatta, barcha sohalarda bo'lgani kabi ilm-fanni rivojlantirishda ham ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar yuzaga keladi va u me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solinib turilishi kerak. Bu borada mamlakatimizda qabul qilingan me'yoriy huquqiy hujjatlar mazkur sohaning qonuniy asoslarini ta'minlashga xizmat qiladi. Xususan, innovatsion faoliyatda mamlakatimizda qabul qilingan innovatsiya ilmiy-texnika dasturlari fan va texnologiyalar taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlari asosida yangi texnologiyalarni amaliyotda keng qo'llash, mamlakat ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishining dolzarb masalalarini hal etish, mavjud ilmiy-texnologik salohiyatdan samarali foydalanishga yo'naltirilgan innovatsiya faoliyatini, amaliy, ilmiy-texnikaviy, tajriba-konstruktorlik, texnologik va boshqa turdosh ishlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni ko'zda tutadi.

Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2006 yil 7 avgustda qabul qilingan PQ-436-sonli o'Fan va texnologiyalar rivojlanishini muvofiqlashtirish va boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida o'g'i Qarori faoliyatni yangicha ruhda tashkil etishga zamin yaratdi.

Bu boradagi ishlarni zamon talablari ruhida tashkil etishda ilmiy-amaliy tadqiqotlari va innovatsion ishlanmalar rivojlantirilishi hamda ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilanish jarayonlariga tatbiq etishni rag'batlantirish bo'yicha amaliy mexanizmlar yaratish, fan va ishlab chiqarishning mustahkam aloqasini ta'minlash, ya'ni ilmiy-tadqiqot tashkilotlari hamda real iqtisodiyot tarmoqlari korxonalarini o'rtasida uzviy hamkorlik aloqalarini o'rnatishga yo'naltirilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 15 noyabr PQ-916-sonli o'Innovatsion loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida o'g'i Qarori muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy ishlanmalar va fan yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy etishda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2009 yil 20 mayda qabul qilingan 144-sonli o'Innovatsion loyihalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishni rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida o'g'i Qarori amaliy ahamiyat kasb etadi. Qaror innovatsion loyihalar ishlab chiqaruvchilarni, shuningdek, innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va loyihalar Respublika yarmarkasi doirasida tanlab olingan innovatsion loyihalarni ishlab chiqarishga tatbiq qilayotgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini yanada qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lib, bu borada tegishli chora-tadbirlar belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining o'zbekiston Respublikasining 2009 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'satkichlari va Davlat byudjeti parametrlari to'g'risida o'g'i 2008 yil 29 dekabrda PQ-1024-son qarorini bajarish, ilmiy xodimlarining ilmiy tadqiqotlarni ishlab chiqishga va olingan natijalarni amaliyotga joriy etishga qo'shgan ilmiy va mehnat hissasiga qarab ularni moddiy rag'batlantirishni kuchaytirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonida 2009 yil 18 avgustda qabul qilingan 233-sonli o'limiy xodimlar mehnatini yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida o'g'i Qarori bilan byudjet mablag'lari hisobiga fundamental, amaliy tadqiqotlar va innovatsion ishlarning ilmiy-texnika dasturlarini amalga oshirishda qatnashuvchi ilmiy-tadqiqot muassasalari ilmiy va rahbar xodimlarining mehnatini moddiy, ma'naviy rag'batlantirish mexanizmlari tartibi belgilab berilgan. Ta'kidlash lozimki, bu qaror ham ilmiy ishlanmalar, fan-texnika yutuqlarini ishlab chiqarishga e'tiborini kuchaytirishni to'g'ridan-to'g'ri nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Fan va texnologiyalarni rivojlantirish qo'mitasi, Moliya vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'dim vazirligi, Iqtisodiyot vazirligi va Fanlar akademiyasining 2007 yil 25 aprelda 3, 43, 80, 5-3-6/3, 2/3 o' qarori bilan o'lnovatsiya ilmiy-texnika dasturlarini shakllantirish va amalga oshirish tartibi to'g'risida o'g'i Nizom ishlab chiqilgan.

Mamlakatimizda ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan, intellektual muhofaza etadigan, shu sohada igitimoiy munosabatlarni tartibga soladigan, 2006 yil 20 iyuldan qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining o'Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida o'g'i, 1994 yil 6 mayda qabul qilingan o'IXtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari to'g'risida o'g'i, 1996 yil 30 avgustda qabul qilingan o'Seleksiya yutuqlari to'g'risida o'g'i, 2001 yil 30 avgustda qabul qilingan o'Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida o'g'i hamda 2001 yil 12 mayda qabul qilingan o'Integral mikrossxemalar topologiyalarni huquqiy muhofaza qilish to'g'risida o'g'i Qonunlari va boshqa qonun hujjatlari qabul qilingan.

Mamlakatimizda ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan, intellektual faoliyat hosilasi hisoblangan mulkni tasarruf etish va muhofaza qilish uchun zaruriy me'yoriy makon yaratilgan. Shu bois, ilm-fan natijalari ishlab chiqarishga joriy etilgandagina u samara beradi, natijasi bo'ladi. Ilm-fan rivojlanishi uchun esa ishlab chiqarish sub'ektlari ilmiy tadqiqot muassasalariga investitsiya kiritishlari lozim. Oddiy til bilan aytilganda, fan va ishlab chiqarishning hamkorligi zarur. Buning natijasida esa oliy ta'dim muassasalari bilan mamlakatimizdagi kichik tadbirkorlik sub'yektlaridan boshlab to' yirik ishlab chiqaruvchi korxonalar va tashkilotlar bilan hamkorlik qilish yo'da qo'oyiladi.

Qonunchilikda innovatsiya yoki innovatsion faoliyatning asoslarini belgilab beradigan sohada igitimoiy-huquqiy munosabatlarni qonun yo'di bilan tartibga soladigan me'yoriy-huquqiy hujjatga zaruriyat sezilayotganligini ham e'tirof etish zarur.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, jadallashib borayotgan bir davrda sohaning nazariy asoslarini takomillashtirib borish bilan bir qatorda, yosh olimlarni innovatsion faoliyatga keng jalb etish choralarini ko'rish, buning uchun esa ularga yetarli shart-sharoitlar yaratish, ta'dim jarayonida esa sohaga oid huquqiy, ilmiy amaliy faoliyatlarni uyg'unlashtirgan holda yo'naltirish dolzarb masala hisoblanadi.

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР

I – ШЎБА. ИҚТИСОДИЙ ФАНЛАР

**ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТЎСИҚЛАР ВА ЧЕКЛОВЛАРНИ
БАРТАРАФ ЭТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ**

Гадайшаев Махмуд Абдурахмонович

АННОТАЦИЯ

**WAYS OF DEVELOPMENT AND PROSPECTS FOR BUSINESS AND ADDRESS THE VARIOUS
PROBLEMS AND LIMITATIONS**

ANNOTATION

This article discusses the development of business and private property and address the various problems, obstacles and the responsibility of local authorities to ensure full freedom

**ПУТИ РАЗВИТИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО И УСТРАНЕНИЯ
РАЗЛИЧНЫХ НЕПОЛАДОК И ОГРАНИЧЕНИЙ**

АННОТАЦИЯ

500

200

, 4,5

, 70

ö

, ö

ö , ö

ö , ö

ö

ö

:
-
,
;
;
;
,
,
;
« »
-
;
2
-
;
1
-
, 2014
100
2017

13
-
,
,
, 2014
14
141
, 134
673
-
9844
1027
834
6380
ö
13
ö
496
ö

32

(lex.uz)

õ

õ

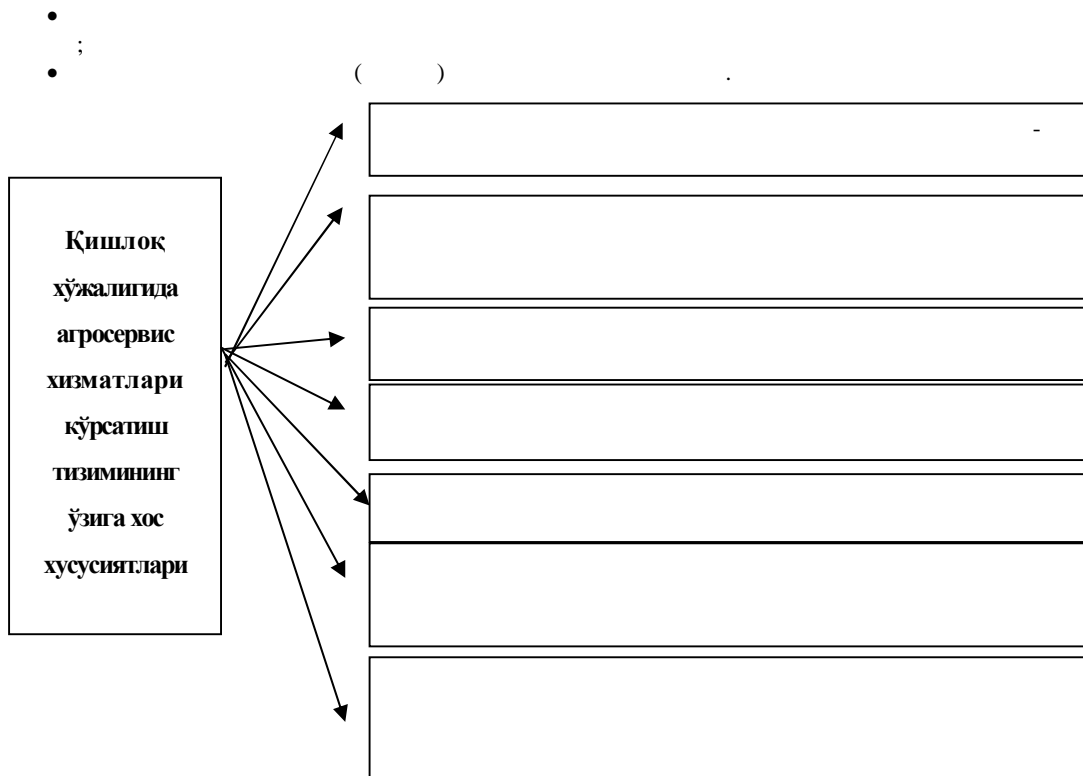
**ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИДА АГРОСЕРВИС ХИЗМАТЛАР БОЗОРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**

Эргашев Р.Х., Халилов Қ.Қ.

ó

.(1-)

-
-
-

1-расм. Фермер хўжалигида агросервис хизмат кўрсатиш тизимининг ўзига хос хусусиятлари

- ;
- ;
- ;
- ;

**РЕАЛИЗАЦИЯ МЕЖРЕГИОНАЛЬНЫХ И МЕЖТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ПРОГРАММ
КОМПЛЕКСНОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА**

Рузметов Б., Рузметов Ш., Рахимов Т.

проектов, межрегиональных

), (

,

;

« » (

), (

).

( ) ( )

( ), ( )

( )

).

( ) ( )

( )

).

I. Межтерриториальные проекты,

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА САНОАТНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Рўзиев О.А.

Саноат ó
( ),

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИНИ ИННОВАЦИЯ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ
Худойкулов С.К.

1956

XXI

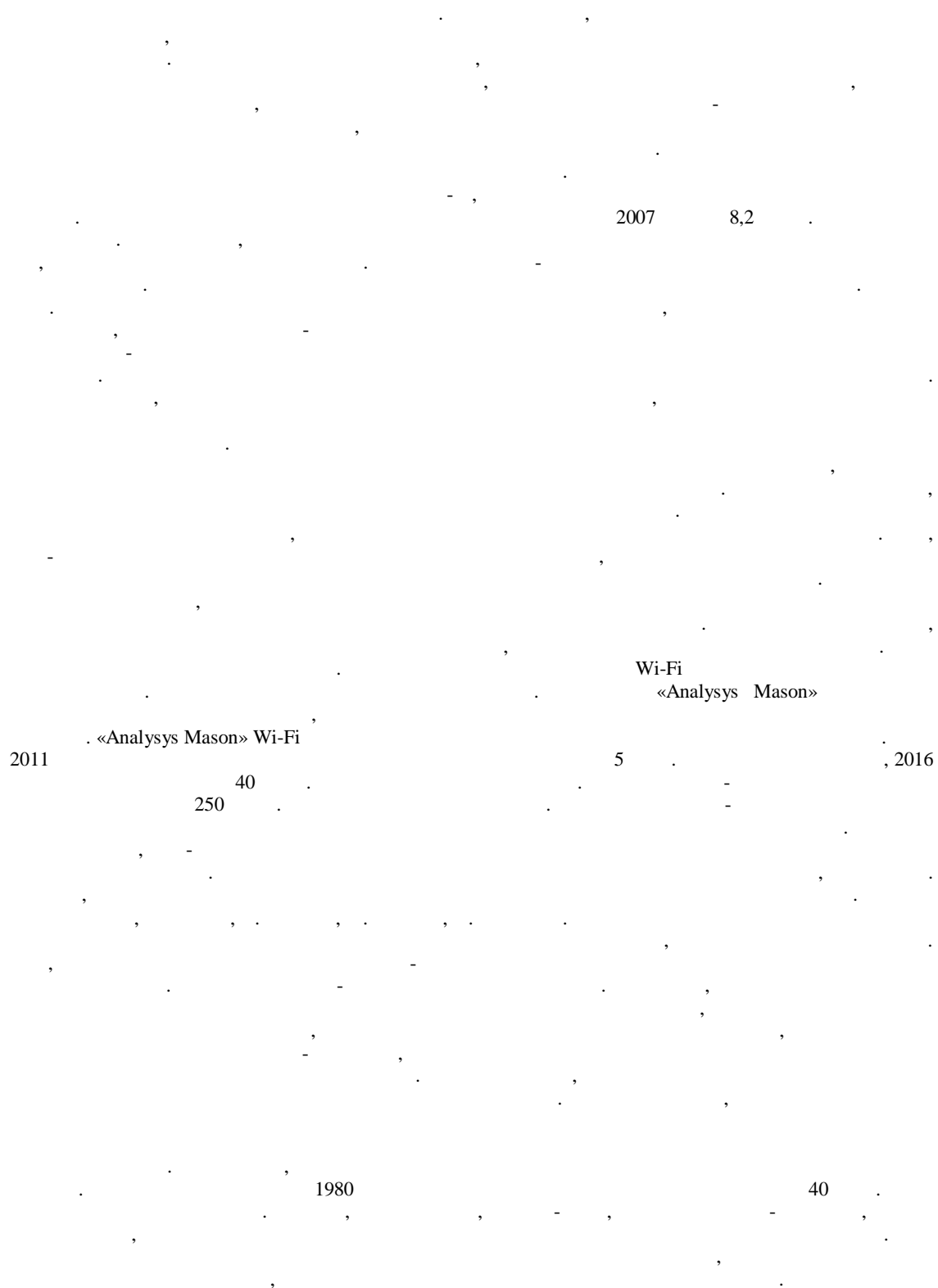
«

»

2008

«

»

É
É
É
É
É

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ ТАДБИРКОРЛИК
ФАОЛИЯТИНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ**

Қиролов Қ.Қ.

бюджетдан ташқари маблағлар : давлат бюджети

( ) -) :
( ); -

назорат

414-

1999

3

2000

1

ô

ô

ô

ô

(,)

ô

ô (,) ;
 ô ;
 ô ( ) .

«Бюджет таъкилотини
 ривожлантириши жамғармаси»

« ô бакалаврият магистратурада

5

ô

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА БЮДЖЕТДАН ТАШҚАРИ МАБЛАҒЛАР ИШЛАБ
 ТОПИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**
 Ҳамроев М.С.

У Р

, « » « »

ô
молиялаштириш меъёрлари;
ô

бюджетдан

ô тайёрлов учун тўлов сарфлардан ортиб қолувчи маблағни % ҳам ўз ичига олади.

« » 4-

ô

ô

ò

ҳисобланади, : ò тадбиркорлик тузилмалари таълим муассасаси»нинг бўлинмалари
ò тадбиркорлик тузилмалари шундай ҳисоб-ланмайди.

— давлат таълим дастурлари ва стандартлари доирасидаги таълим хизмати (

);

— қушимча таълим дастурлари, махсус курслари ва тайёрлов курслари; кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашнинг турли шакллари; тайёрлов курслари; консалтинг хизмати (давлат дастурлари ва стандартлари доирасида);

— илмий-тадқиқот ва тажриба-ишлаб чиқариш хизмати (

);

— тадбиркорлик фаолияти (

);

— ташиқи иқтисодий фаолият (

);

— ноширлик фаолияти;

— ахборот ва хўжалик фаолияти (

);

— корхона, муассаса ва ташиқлотларнинг хайрия бадаллари,

ò

**АКАДЕМИК ЛИЦЕЙ ВА КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖЛАРИ БИТИРУВЧИЛАРИНИ
ТАДБИРКОРЛИККА ЖАЛБ ҚИЛИШ ВА УЛАРДА ИННОВАЦИОН
ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ**

Каримов Ё., Менгзияев Э.

: õ...

õ¹.

5

2

100

2009

. 1-

1-жадвал

№	Солиқ маслаҳати хизматлари
1.	
2.	
3.	
4.	'
5.	, ; ; , -

õ

õ

ó

1

2015

, 2015 17

, 11 (6194) ó

2014

**РЕСУРСОБЕРЕГАЮЩАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В ПРОИЗВОДСТВЕ СТРОИТЕЛЬНЫХ
МАТЕРИАЛОВ ИЗ МЕСТНОГО СЫРЬЯ**

Газиев У.А., Рахимов Ш.Т.

10-15% [1].

30-40%
40-50 %.

8-10%

),
) [2].

400

« - » (

3,0

);
= 1,0-1,5 (

(1.).

0,2 0,4 %

-1:3;

б 232

б 50

Таблица -1

Оптимальные составы закладочных смесей

Наименование составов	Расход, материалов на 1 м ³ закладочной смеси, (г)							В/Ц	Осадка конуса, (см)	Прочность R _{сж} (МПа)	
	Портландцемент марки 400	Песок	Шлак медоплав.	Песок пустой породы	Зола ТЭС	Отход обработки мрамора	Вода			После ТВО	7 суток водного твердения
1	400	500	00	-	-	-	400	0,8	12,0	13,2	7,6
2	500	-	-	500	-	-	300	0,6	12,0	25,9	16,3
3	400	-	00	500	-	-	330	0,66	14,8	30,1	20,6
4	400	1500	-	-	-	100	400	0,8	13,5	13,4	7,2
5	400	1500	-	-	100	-	300	0,6	12,0	5,1	3,1
6	400	-	-	1500	100	-	400	0,8	18,0	16,8	10,1

Литература:

1. «...», «...», 2006.

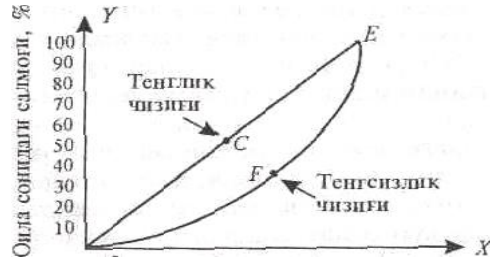

( )

10

10

10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
, %

1-расм. Даромаднинг фарқланиши.

(1-)

, 10

10

, 10

25

)

**ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ВА ДИВЕРСИФИКАЦИЯЛАШДАГИ
ИСЛОҲОТЛАРНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ**

Ражабов Ў.Д., Ботиров Қ.А.

26

(2015 -7%)

26

2016 1-

26

26

“ер ва мол-мулк солиқлари тўлашдан озод килинган”

;

;

;

;

**ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИДА РАҚОБАТБАРДОШЛИКНИ ОШИРИШДА ЗАМОНАВИЙ
АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ**
Холиқов К.О.

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)
- 6)

ТАЛАБ ВА ТАКЛИФ ҚОНУНИ — БОЗОР ИҚТИСОДИЁТИНИНГ БОШ ҚОНУНИ
Саматов З.О., Бердиева А.Ғ.

1. ó
  2. ó
  3. ó)
- ó ;)

Адабиётлар:

1. ó- 1997 .

ЛИЗИНГ ЛОЙИҲАЛАРИНИ ТУЗИШДА РИСКЛАР ВА УЛАРГА ТАЪСИР ЭТИШ УСУЛЛАРИ
Хатамов О.Қ., Имомов Э.Ш.

“YASHIL IQTISODIYOT” VA “YASHIL TEXNOLOGIYALAR” – DAVR TALABI

Abdualiyev J.

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

Maʼlumki, insoniyatning barqaror rivojlanishi 3 muhim komponent*o* iqtisodiyot, ijtimoiy hayot va ekologiya bilan uzviy bogʻliqdir. Ammo bugungi kunda ishlab chiqarishning atrof-muhitga zarari, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanmaslik, suvning ifloslanishi, elektr-energiya tanqisligining ayanchli oqibatlarini namoyon boʻlmoqda. Shu bois hozirda 20 yildan buyon butun dunyoda, har bir davlat uchun eng muhim vazifalardan biri bu oʻyashil iqtisodiyot va yuqori darajadagi oʻyashil texnologiyalar*o*ni rivojlantirish va takomillashtirish boʻlib kelmoqda.

Shubhasizki, dunyoda isteʼmol talabi yildan yilga oshib bormoqda va natijada ishlab chiqarish koʻlami ham kengayib bormoqda. Ammo davlatlarning iqtisodiy rivojlanishi, ishlab chiqarishning oʻsishi ekologiyaga juda katta xafv-xatar solib kelmoqda. Undan tashqari, shu oʻrinda taʼkidlab oʻtish joizki, iqtisodiy oʻsishni taʼminlash ifloslanish, tuproq degradatsiyasi, qazilma boyliklarning kamayishi va tanqisligi, biosfera balansining buzulishi, iqlim oʻzgarishiga bogʻliqdir. Shuning uchun ilm-fan tinimsiz ravishda atrof-muhit bilan uygʻun ravishda rivojlanish chora-tadbirlarini izlamoqda. BMT, ESKAYP, yaʼni Osiyo va Tinch okeani mintaqasi iqtisodiy va ijtimoiy komissiyasi kabi tashkilotlar oʻyashil iqtisodiyot*o*ni rivojlantirish strategiyalarini tuzib, hamkor davlatlarda tatbiq qilmoqda. Oʻzbekistonda ham yashil iqtisodiyot atrofida tadqiqotlar boshlangan. Olimlarning fikricha, bunday rivojlanish yoʻli eng avvalo aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy haqiqatga erishish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatini beradi.

Oʻyashil iqtisodiyot tushunchasi faqat biz uchun emas, balki butun dunyo uchun hali yangilik. Hozirgi iqtisodiy rivojlanishga tabiiy resurslardan haddan ziyod koʻp foydalanish evaziga erishilyapti. Oʻyashil iqtisodiyotda esa buning aksi boʻladi. Yaʼni zamonaviy texnologiyalar asosida resurslarni tejash va eng asosiysi atrof- muhitni himoya qilish mumkin", deydi brifing ishtirokchisi, Komila Muhammedxonova².

Mahalliy ekspertlar Oʻzbekistonda yashil iqtisodiyotni shakllantirishning 5 ta asosiy yoʻnalishini tahlildan oʻtkazib, undan keladigan foydani baholab koʻrishdi. Yaʼni tiklanuvchan energiya manbalarini rivojlantirish, chiqindilar, yer va suv resurslarini samarali boshqarish, ekologik toza transport va uy-kommunal xoʻjaligi sektorida yashil iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatlari katta. Masalan, elektr liniyalarini oʻtkazish murakkab boʻlgan uzoq hududlar bor. Ushbu mintaqalarda tiklanuvchan energiya manbalaridan foydalanish 20 barobar arzon tushadi.

"Bundan tashqari 2020 yildan 2050 yilgacha uning asosida 270 mingtagacha yangi ish oʻrinlarini yaratish mumkin. Toʻgʻri, quyosh energiyasi texnologiyalari arzon emas. Oʻzini-oʻzi qoplash muddati 9 yil. Ammo bu texnologiya toʻgʻri yoʻlga qoʻyilsa, keyinchalik undan yiliga \$5 mlrd.dan koʻproq foyda olish mumkin. Uning yana boshqa foydali tomonlari ham bor. Yaʼni atrof-muhit tozaligi, aholi salomatligi taʼminlanadi",- qoʻshimcha qildi K.Muhammedxonova³.

Germaniya kansleri A.Merkel esa: oʻKim birinchi boʻlib oʻyashil*o* texnologiyalar bozorini qoʻlga kiritrsa, u juda katta avzallikka ega boʻladi va yangi ish oʻrinlarini yaratadi⁴,- deb unga juda yuqori baho bergan. BMT ning atrof-muhitini himoya qilish dasturida esa oʻyashil iqtisodiyotga quyidagicha taʼrif beriladi.Oʻyashil iqtisodiyot*o*bu shunday iqtisodiyotki, u insonlarning farovonligini oshiradi, ijtimoiy adolatlilikni taʼminlaydi, undan tashqari atrof-muhitni zararlanishini sezilarli darajada kamaytiradi. Eng muhimi oʻyashil iqtisodiyotda uch tomonlama muvaffaqiyatga erishiladi⁵:

- toza va oʻyashil*o* texnologiyalar;
- ham investorlarga, ham isteʼmolchilarga foydali biznes modellar;
- global muammoni hal qiladi.

Shunga qaramay jahon bozorida oʻyashil*o* iqtisodiyotning ulushi hali unchalik koʻp emas: umumiy ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning miqdori 2 trln. dollarni yoki jahon YAIM isining 2.7% ini tashkil qiladi. Bu sektorning bandlilik darajasi esa 10 mln. odamni oʻz ichiga oladi. Biroq davlatlarning ushbu sohaga kiritayotgan investitsiya miqdori yildan yilga oshib borayotganligini alohida taʼkidlash lozim. Masalan, 2007-yil maʼlumotlariga koʻra ushbu sohaga kiritilayotgan investitsiyalar AQSH da uning

² http://news.uzreport.uz/news_4_u_88675.html 29.06.2011 11:51:26 E"UzReport"

³ http://news.uzreport.uz/news_4_u_88675.html 29.06.2011 11:51:26 E"UzReport"

⁴ State's role in the development of oʻgreen economyo(Onishenko Maksim Valeryevich postgraduate student of the Chair of public policy and public administration

⁵ State's role in the development of oʻgreen economyo(Onishenko Maksim Valeryevich postgraduate student of the Chair of public policy and public administration

YAIM isining 4% ini tashkil qiladi. ÖYashilö mahsulotlarni ishlab chiqarish Britaniyada esa uning YAIM isining 8.8% iga baholangan (2009).

ÖYashil texnologiyalarö ekologik mahsulot va xizmatlar bugungi kunda hanuzgacha butunlay bozor mahsulotiga aylanib ulgurgani yoq. Aksincha, ularni joriy etishda maöum bir toösiqlar yuzaga kelmoqda. Shunday holatda davlatning yordamga kelishi oöta muhimdir. U ekologik mahsulot va texnologiyalarni rivojlantirishni ragöbatlantirishi, zarur boögan infrastrukturani yaratib berishi, soliq siyosatini qayta isloh qilib chiqishi lozimdir.

Shu oörinda Özbekistonda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarni alohida keltirib oötish lozimdir. Özbekiston Tabiatni muhofaza qilish davlat qoömitasi raisi N.Umarov, Özbekiston xalq shoiri Mahmud Toir va boshqalar Prezidentimiz Islom Karimov rahnamoligida mamlakatimizda tabiat va inson oörtasida muvozanatni saqlash, ekologik barqarorlikni taöminlash, ishlab chiqarish jarayonida sof texnologiyalarni joriy etishga qaratilayotgan doimiy eötibor barqaror rivojlanishga erishishda muhim omil boölayotganini alohida taökidladi⁶.

Mamlakatimizning barcha hududlari kabi Toshkent viloyatida ham bu yoönalishda keng koölamli vazifalar amalga oshirilmoqda. Viloyatda sanoat korxonalari faoliyatini muntazam takomillashtirish, zamonaviy texnologiya asosida modernizatsiya qilish, tabiat muhofazasiga yoöaltirilayotgan investitsiya loyihalarini qoölab-quvvatlashga qaratilayotgan doimiy eötibor tufayli ekologik tadbirlar koölamli tobora kengaymoqda. Keyingi yillarda viloyatda 12 mingdan ziyod avtotransport vositasi ekologik toza gaz yoqilgöisiga oötkazildi. Ushbu tadbirlar natijasida havoga chiqarilayotgan zararli moddalar 4,6 ming tonna, suvga tashlanayotgan chiqindilar ikki barobar kamaydi⁷.

Xulosa qilib aytganda, hozirda har tomonlama zarur boögan öyashil iqtisodiyotö va öyashil texnologiyalaröni rivojlantirish har bir kelajakni koöra oladigan davlat oldidagi eng muhim vazifadir. Shunday ekan davlat ham bu sohani rivojlantirishda oöz hissasini qoöshmogö, ekologik toza mahsulot va texnologiyalarni rivojlantirishni ragöbatlantirishi lozimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. http://news.uzreport.uz/news_4_u_88675.html 29.06.2011 11:51:26 É"UzReport"
2. State's role in the development of ögreen economyö(Onishenko Maksim Valeryevich postgraduate student of the Chair of public policy and public administration.
3. <http://uza.uz/uz/society/yashil-iqtisodiyot-barqaror-taraqqiyot-04.06.2012-22341?month=03&year=2015> &ELEMENT_CODE=yashil-iqtisodiyot-barqaror-taraqqiyot-04.06.2012-22341&SECTION_CODE = society Öza, Bahor Xidirova.

QISHLOQ MEHNAT BOZORIDA AHOLI BANDLIGINI TARTIBGA SOLISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Amanov O.A.

Qarshi muhandislik ö iqtisodiyot instituti

Qishloq mehnat bozorlari amal etishining mazmun qonuniyatlari va xususiyatlarini tahlil etish ularning davlat tomonidan tartibga solinishi, aholining ish bilan samarali bandligini taöminlash uchun ish kuchiga talab va uning taklifi, mehnat bahosiga taösir k örsatadigan taösirchan mexanizmlarni shakllantirish obyektiv zarurat ekanligidan yaqqol dalolat bermoqda.

özbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov mustaqil taraqqiyot y ölimizni belgilab bergan ö özbek modeliö nomini olgan keng koölamli tub islohotlar maöno-mazmunining asosiylaridan biriö ödavlatning bosh islohotchi vazifasini bajarishi, yaöni islohotlar tashabbuskori b ölishi va ularni muvofiqlashtirib borishiö ekanligini uqtirgan.

Mehnat bozorida r öy berayotgan jarayonlarga aralashmaslikni targöib etuvchi turli ilmiy nazariyalar mavjudligiga qaramasdan taraqqiy etgan davlatlar amaliyotida, aksincha, bu bozorga taösir k örsati shni kuchaytirish, uni tartibga solishning samarali usul va shakllarini izlab topishga intilish tendensiyasi kuzatilmoqda. Chunki, J.Keynsning nazariy xulosalari va rivojlangan davlatlarning tajribasi, ayniqsa iqtisodiy va

⁶http://uza.uz/uz/society/yashil-iqtisodiyot-barqaror-taraqqiyot-04.06.2012-22341?month=03&year=2015&ELEMENT_CODE = yashil-iqtisodiyot-barqaror-taraqqiyot-04.06.2012-22341&SECTION_CODE=society Öza, Bahor Xidirova

⁷ http://uza.uz/uz/society/yashil-iqtisodiyot-barqaror-taraqqiyot-04.06.2012-22341?month= 03&year= 2015 &ELEMENT_CODE=yashil-iqtisodiyot-barqaror-taraqqiyot-04.06.2012-22341&SECTION_CODE=society Öza, Bahor Xidirova

moliyaviy inqirozlar, ishlab chiqarish sur'atlarining pasayishi sharoitlarida o'zgaruvchi mehnat bozori oldinda turgan vazifalarni hal etishga o'zgaruvchi qilib qilishidan yaqqol dalolat beradi.

Davlat tomonidan mehnat bozori, shu jumladan qishloq mehnat bozorini tartibga solish tajribasini tahlil etish bu quyidagilarni nazarda tutishini ko'rsatadi:

- davlat tomonidan ish kuchiga talab, uning taklifi, bahosi, miqdor va sifat ko'rsatkichlari, shu jumladan harakatchanligiga aniq maqsadga qaratilgan ta'asir choralarini amalga oshirish;

- ish beruvchilarga imtiyozlar berish, soliq, moliya o'g'kir credit va investitsiya siyosati orqali yangi ish joylari yaratish va samarali amal etayotgan mavjud ish joylarini saqlab qolishni har taraflama qo'llab-quvvatlash;

- ish bilan bandlikning muqobil shakllarini rivojlantirish va aholining o'zini mustaqil ish bilan ta'minlashni dastaklash;

- turg'un ishsizlik darajasini pasaytirish va ishsiz fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish uchun iqtisodiy shart o'zgaruvchi sharoitlar yaratish.

Masalan, Germaniyada ishsizlarni ijtimoiy himoya qilish kafolatlari yaratilishi bilan birga qishloq mehnat bozorlarini davlat tomonidan tartibga solishning muhim choralarini sifatida quyidagilar qo'llaniladi:

- sobiq ishsizlarni ishga joylashtirganlik uchun tadbirkorlarga davlat tomonidan ustamalar to'lash;

- yangi ish joylari yaratish va ularni o'zlashtirish uchun ustamalar to'lash, yangi raqobatbardosh kichik va o'rta korxonalar yaratilishini qo'llab-quvvatlash;

- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini tarkibiy o'zgartirishda yangi ish joylarini o'zlashtirish uchun dotatsiya to'lash, fermerlarga o'z korxonalarini modernizatsiya qilishda moliyaviy yordam ko'rsatish.

O'zbekistonda ham yangi ish o'rinlarini, ayniqsa qishloq joylarida yaratish eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy vazifa hisoblanadi. Iqtisodchilarning hisoblab chiqishlaricha, mamlakat yalpi ichki mahsulot hajmining 4,0-6,0 % ga o'sishi aholining ish bilan bandlik darajasini 2,7 % ga ko'paytirish imkonini beradi. Kichik biznesni rivojlantirishda shu darajada o'sish esa ish bilan bandlikni 7,9 % ga oshiradi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mehnat sig'imi ko'paytira talab etiladigan, ijtimoiy mehnatni tashkil qilishning ulkan sohasi bo'lganligi bilan ham juda ahamiyatlidir. Jumladan:

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlik kam kapital sig'imga ega yangi ish o'rinlarini tez tashkil etishga qodir. Yana, kichik korxonalarda har bir ish o'rniga kapital sarfi yirik korxonalaridagiga nisbatan ancha kam bo'ladi;

- iqtisodiy faol aholi uchun kichik biznes tuzilmalarida mehnat faoliyatini amalga oshirish maqbulroqdir. Bu ularga tashabbus ko'rsatish va ijodiy g'oyalarni amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi;

- bevosita kichik korxonalarda ish bilan bandlikning moslashuvchan: to'liqsiz bo'lmagan ish kuni yoki haftasi, o'zindoshlik, sirpanuvchan ish grafigi shakllarini qo'llash mumkin.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilmada shuni aytishimiz mumkinki, davlatning aholining ish bilan bandligi darajasini oshirishga qaratilgan siyosatining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iboratdir:

- yangi ish joylari yaratish va mavjud samarali ish joylarini saqlab qolish hisobiga ish kuchiga talabni oshirish;

- ta'dim va kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish hisobiga mehnat bozorida raqobatbardosh ish kuchi taklifini shakllantirish;

- aholining mehnat bozorida raqobatbardosh bo'la olmaydigan toifalari (nogironlar, yoshlar, ayollar va hokazolar) uchun ish joylarini kvotalash;

- ish beruvchilarning yangi ish joylari yaratishdan manfaatdorliklarini oshirish;

- fuqarolarning o'zlarini mustaqil ish bilan ta'minlashlarini rag'batlantirish;

- ish bilan bandlikning muqobil shakllarini (egiluvchan, haq to'lanadigan jamoat ishlari, chorva mollari boqish va hokazolar) keng joriy etish;

- migratsiya jarayonlarini tartibga solish;

- ishsizlarni ijtimoiy himoya qilish.

БОЗОР МУНОСАБАТЛАРИ ШАРОИТИДА ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ — БАРҚАРОР ЎСИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА

Норқобиллов Н.

Адабиётлар:

1. . . . .
2006 .

MIGRATSIYA JARAYONLARINING IJTIMOYIY TARAQQIYOTDAGI AHAMIYATI

Alimov S. K.

rmiz davlat universiteti

Atrofimizdagi barcha narsalar uchun xos bo'lgan umumiy jihatlardan biri harakatdir. Harakat, bir hududdan boshqa hududga ko'chish insoniyat ibtidosidan buyon unga yo'ldosh bo'lib kelayotgan jarayondir. **“Yurgan – daryo, o'tirgan – bo'ya”**, **“Musofir bo'lmaguncha musulmon bo'lolmaysan”** kabi xalq maqollari ham azal-azaldan sayohatlar, ko'chishlar jamiyatda katta ahamiyatga ega bo'lganligidan dalolat beradi.

Aholi migratsiyasi (lotincha **“migratio” – ko'chish**) o'z aholining o'z yashash joyini o'zgartirishidir. Aholi migratsiyasi insonlarning oddiy mexanik ko'chishi emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy hayotning ko'p tomonlarini qamragan murakkab ijtimoiy jarayon sifatida talqin etiladi⁸. Bu jarayon barcha zamonlarda insoniyat bilan birga bo'ldi. Ayniqsa, bugungi globallashgan dunyoda migratsiyaning ko'rinishlari, uning jamiyat taraqqiyotiga ta'asiri yanada yorqinroq ko'rinishga ega bo'ldi. Xalqimizda o'shamol bo'lmasa, daraxtning uchi qimirlamaydi degan maqol bor. Migratsiya o'mashinaosining yurishini ta'minlovchi oyoqilg'io, ya'ni bu jarayonni vujudga keltiruvchi va harakatda bo'lishini ta'minlovchi omillar turli-tumandir. Turli davrlarda aholi ko'chishiga tabiiy, diniy, siyosiy, harbiy, ekologik, milliy, ijtimoiy, iqtisodiy omillar sabab bo'lgan, bugungi kundagi aholi migratsiyasining vujudga kelishida esa ijtimoiy-iqtisodiy omillar yetakchilik qilmoqda.

Kecha. Migratsiya bu o' insoniyat bilan bog'langan qonun. Bu qonun inson paydo bo'lgandan buyon u bilan birga. Insoniyatning beshigi Afrika qit'asi ekanligi hech kimga sir emas. Doimiy ravishda ko'chishlar tufayli insoniyat ajdodlari Afrikadan butun dunyoga tarqaldi, taxminan 50-60 ming yil oldin Avstraliyaga, 40-15 ming yil avval esa Amerika qit'asiga inson qadami tegishi bilan insoniyat populyatsiyasi, butun yer yuzi bo'ylab tarqalishi jarayoni ham yakuniga yetdi. Tarixning istalgan davrida aholi migratsiyasini kuzatishimiz mumkin. Xalqlarning buyuk ko'chishi (Yevropada IV-VI asrlar), Salib yurishlari (XI-XIII asrlar), Buyuk geografik kashfiyotlar (XV-XVII asrlar) eng mashhur migratsiya jarayonlari sifatida tarixdan munosib o'rnini egalladi. Ko'chmanchi chorvador xalqlarning hayoti, turmush tarzi bevosita yaylovlar izlash bilan bog'liq ko'chib yurishlar ya'ni migratsiya asosida tashkil etilgan, ularning hayotini busiz tasavvur etib bo'lmagan. Qolaversa, iqlim o'zgarishlari, harbiy harakatlar ham migratsiya vujudga kelishi uchun xizmat qilgan.

Diniy omillar ham ko'chishlarga sabab bo'lgan. Islom dinida eng muqaddas joy Makka shahridagi Ka'ba hisoblanadi, islom arkonlaridan biri esa haj ziyoratidir. Aynan shu omil tufayli bir necha asrlardan buyon shimoliy, shimoliy-g'arbiy Afrika, markaziy, janubiy va janubiy-sharqiy Osiyodan musulmonlarning Arabiston yarimoroliga sayohat qilishlarini ham migratsiyaning bir misoli deyishimiz mumkin.

XIX asr 2-yarmidan AQSH har tomonlama taraqqiy etdi, sanoatning barcha tarmoqlari gurrakib rivojlandi. Bunga asosiy sabablardan biri Yevropadan eng faol, malakali ijtimoiy qatlarning AQSHga migratsiyasi edi. Bu kabi misollarni juda ham ko'plab keltirish mumkin.

Bugun. Xalqaro migratsiya qo'mitasi va BMTning bergan ma'dumotlariga ko'ra, 2013-yil sentabr oyida migrantlarning umumiy soni 232 million kishiga yoki butun dunyo aholisining 3,2% iga yetgan⁹. Bugungi migratsiya global jarayonlarning eng asosiyalaridan biriga aylanib ulgurdi. Meksika-AQSH, Ukraina-Rossiya, Qozog'iston-Rossiya kabi yo'nalishlar eng asosiy tashqi migratsiya yo'daklari bo'lib qolmoqda¹⁰. Har yili g'arb davlatlariga Osiyo va Sobiq SSSR respublikalaridan 4 millionga yaqin kishi migratsiya qilinadi. Bunday jarayonlar itoy, Yaponiya, Hindistondan AQShga ko'chishda ham ko'zga tashlanadi. Demak, migratsiya umumsayyoraviy arakter kasb etmoqda.

Hozirda migratsiyaning asosiy oqimi quyidagi hududlarga yo'nalmoqda:

1. G'arbiy Yevropa (GFR, Buyuk Britaniya, Fransiya, Shveysariya) o' Janubiy va Sharqiy Yevropa mamlakatlaridan emigrantlar yo'nalgan;
2. AQSH o' Janubiy Amerika, Osiyo va Yevropadan emigrantlar yo'nalgan;

⁸ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (A harfi), T., o'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2001

⁹ BBC

¹⁰

3. Fors ko'rfazidagi neftga boy mamlakatlar ó Misr, Hindiston, Pokiston mamlakatlaridan emigrantlar yo'nalgan.

Aholi migratsiyasi - ijtimoiy jarayon. Ijtimoiy jarayon esa har doim murakkab tuzilishga ega bo'lgan. Bugungi migratsiya ham turli-tuman ijobiy va salbiy oqibatlar bilan namoyon bo'lib bormoqda. Migratsiya migrantlarni chiqaruvchi davlatlarga ham, ularni qabul qilib oluvchi mamlakatlarga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Aholi migratsiyasi ó bu mehnat resursining, ishchi kuchining harakati ham. Arzon ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyoj hozirda ko'plab davlatlarni migrantlarga bo'lgan munosabatini o'zgartirmoqda. Qolaversa, migrantlar mamlakat ichki savdo aylanmasining harakatlantiruvchi to'loqlaridan biri ham bo'lmoqda. Shu sababli ba'zi davlatlar immigrantlarni iloji boricha ko'proq mamlakatda ushlab turishga harakat qilishmoqda (AQSH, Fransiya, Kanada, Shvetsiya). Migrantlarni chiqaruvchi davlatlar ham undan faqat zarar ko'rayotgani yo'q. Emigrantlar mamlakatga tashqaridan valyuta kiritishi bu davlatlar iqtisodiyoti taraqqiyotiga ma'dum ma'noda xizmat qilmoqda. Migratsiya ma'dum darajada ishsizlik darajasini pasaytiradi, mehnat bozoridagi keskinlikni kamaytirib, barqaror muhitni ta'minlaydi, tadbirkorlikni rivojlantirib, kadrlar raqobatbardoshligini oshiradi, oila budjetining mustahkamlanishiga xizmat qiladi, migrantlarning umumbashariy qadriyatlar, norma va prinsiplardan xabardorlik darajasini oshiradi va ularning zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari, yangi texnika vositalari bilan tanishishiga yordamlashadi.

Lekin oynaning orqa tomoni, tayoqning ikkinchi uchi ham mavjud, migratsiya ba'zi muammoli vaziyatlarga ham sabab bo'lib qolmoqda. Immigrantlarning kirib kelishi qo'shimcha iste'molchilarning ham kirib kelishidir. Iste'molchilar ehtiyojlarini qondirish esa mamlakatlar iqtisodiyotiga qo'shimcha bosim beradi. Qolaversa, migratsiya har doim ham legal (qonuniy) shaklda bo'lmasligi migrantlarning odam savdosi, turli diniy va ekstremistik guruhlar ta'siriga tushib qolishiga sabab bo'lmoqda. Migrantlar ko'pincha o'z mutaxassisligi bo'yicha emas, turli tasodifiy mehnat turlari bilan shug'ullanishi malakali mutaxassislarning qisqarishiga olib keladi. Oila a'zolarining bir joyda yashamasligi ham oila muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qolaversa, migrantlarning ijtimoiy qiyofasi ham o'zgarib bormoqda, ba'zida ular ommaviy madaniyatning zararli ta'sirlariga tushib qolmoqda, individualizm, kosmopolitizm, nigilizm kabi zararli illatlarning tashuvchisi bo'lib qolmoqda. Emigrant davlatlarning iqtisodiyoti migratsiya ta'sirida tashqi muhitga qaram bo'lib qolishi ham migratsiya keltirayotgan muammolardandir. Migratsiya ba'zida kasalliklarning (OITS, sil va boshqalar) tarqalishiga ham o'xshash xizmat qilishi mumkin.

Bugungi migratsiya shu kungacha bo'lgan ko'chishlardan ko'ra ko'lami va ahamiyati bilan ajralib turibdi. BMT tashabbusi bilan **1990-yil 18-dekabrda "Barcha mehnat migrantlari va ularning oila a'zolari huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro konvensiya"** qabul qilindi, ushbu kun 2000-yildan boshlab **"Xalqaro migrantlar kuni"** sifatida nishonlanib kelinadi.

Ertaga. Xalqaro migratsiya qo'mitasining ma'dumotlariga ko'ra, agar migrantlar soni shu zaylda o'sadigan bo'lsa, 2050-yilga kelib ularning soni 405 million kishiga yetadi¹¹. Bu esa migratsiyaning global dunyoning eng global tendensiyalaridan biriga aylanib borishidan dalolatdir.

Jahon sivilizatsiyasining hozirgi rivojlanish bosqichi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy munosabatlar integratsiyalashuvi hamda globalashuvi bilan arakterlanadi, bu jarayon tobora rivojlanib boraveradi. Eng asosiysi migratsiya bu resursdir. Bu resursdan butun dunyo mamlakatlari oqilona foydalanishi, u tufayli yuzaga chiqadigan muammolarga qarshi birgalikda kurashmog'i lozim.

АҲОЛИ БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛИДА

Пиримқулов О., Алишєрова М.

	2015	2015-2019	2015
-	-	748,7	-
51,7	163,6	35,0	60,5
	16,5		
	82,7		143,4

¹¹ <http://www.wikipedia.com/humanmigration/>

ó
 , 30
 , 86 - , 75 , 2330 36
 «Sam-PipsPlast»
 2012 10 ö - ö
 2005 11 ö - ö
 8 20 2012 II

**МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА НЕФТ-ГАЗ
 САНОАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ**
 Дехқонов А.

1992
 , ö
 61 ö¹⁴ 41 , 32 60

---

¹⁴ : . . . : , , . . . 1. ö : . . . , 1996. ö . 280.
 44

1992

1992 23

1998 11

2006 21

2008 1

2011-

2015

15 2010

«2011-2015» -1442-

200

120

**ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ЖАРАЁНИДА КИЧИК БИЗНЕСДА
РАҚОБАТБАРДОШЛИК МУНОСАБАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ**

Джалилова Н.М.

ó

2015 6

ó

¹⁵ www.referat.uz.

2012

**ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИГА ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ КОРХОНАЛАРНИНГ
ТАШКИЛИЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА ХУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ**

Дилмуродова. Г.Н.

**МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШДА ҒАЗНА ИЖРОСИНИ
САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ**

Имонова У.Б.¹, Худойкулов А.М.²

¹
2

, ð e x M
e ex
e ex , x
ö, -

- (,) ;

- (,) ;

( ) ( )

1.

2.

3.

(, , . .)

**ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАР ШАРОИТИДА ЮРИДИК ВА ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРНИ
СОЛИҚҚА ТОРТИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ**
Исmoilов.Ш., Худайбергaнoвa С.

2015 17 2015 2014

8 , , 2014 20.5 20 , 9

0.2

2014 4 6 6 -2270

			2014	
	, 2014	314,6	1343,2	57,9
8			142,6	, 19326
			1909	
			455	
			130,6	178

**ЖИСМОНИЙ ШАХСЛАРНИНГ ИЖАРА ДАРОМАДЛАРИНИ СОЛИҚҚА
ТОРТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ**
Махмудов О.Т., Бозоров Р.Х.

( )

2012

2012 1-

181- , 2015

8,5% 220 000 , 8,5 200 000

5

5-

1 июнидан кечиктирмай

**Мол-мулкни ижарага берувчи жисмоний шахслар учун белгиланган ижара
тўловининг 2015 йилдаги энг кам
СТАВКАЛАРИ**

№	Ижарага бериладиган мол-мулк тури	Белгиланган ставка миқдорини тавсифловчи кўрсаткич	Ойлик ижара тўлови ставкаларининг энг кам миқдорлари, сўмда		
			Тошкент ш.	Нукус ш. ва вилоят бўйсунувидаги шаҳарлар	бошқа аҳоли пунктлари
1	Уй-жойлар:				
			3 000	2 000	1 000
		1	6 000	4 000	2 000
2	Автомобиль транспорти:				
	( )		220 000		
	8)	1	430 000		

Изоҳ:

:-
- дастлабки босқичи (1991-1994 йиллар) -
õ (1996) ö (1992),
- навбатдаги босқичини (1994-1999 йиллар) ;
- сифат босқичида (2000 йилдан ҳозирги пайтгача)

- 1.
- 2.
- 3.

16

---

¹⁶
texnologiya, 2009. ó .136-138.

**ЖАМОА ТАДБИРКОРЛИГИ ТУЗИЛМАЛАРИДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ**

Қурбонов А.Б., Исмагов Б.Қ., Мусурмонова М.

6

-
-
-
-
-

**ЭКОНОМИКА – МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ОПТИМАЛЬНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ
КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ В СТРОИТЕЛЬСТВО ЖИЛЬЯ**

Юсупов Ш.Ш.

6

40%

»(1994 .). « ó

ó

(,).

X_i

Ió (i=1, π).

φ_{ij} H_{ij}

ij ió j ó

X_i

φ_1

X_i ó

ió ;

φ_{1i} ó

ió ;

φ_{ij} ó

ió j ó ;

b_{ij} ó

ió j ó ;

φ_1 ó

ió .

$$\sum_{i=1}^n x_i \varphi_i \rightarrow \max$$

1.

$$\sum_{i=1}^n a_{ij} x_i \leq b_j$$

j=1,7
:

- ;
- ;
- ;
- ;
- ;
- ;
- ;
- ;
2.

$$\sum_{j=1}^m a_{ij} x_i \leq b_j - m$$

3.

$$\sum_{i=1}^n x_i = X_i$$

4.

$$\sum_{i=1}^n x_i \geq \varphi_i$$

5.

$$0 \leq x_i \leq \bar{x}_i, \quad i =$$

6.

$$x_i \geq 0$$

SOLIQ VA SOLIQ SIYOSATI TO'G'RI SIDAGI ILK GOYALAR

Temurov Aziz

Termiz shahar davlat soliq inspeksiyasi

Har qanday jamiyatning taraqqiyot bosqichlarida soliqlarning vujudga kelishi tarixi davlat paydo bo'lishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababdan soliq solishning jahon hamda mamlakatimizda kelib chiqish va shakllanish tarixini, asosiy jihatlarini o'rganish bugungi kunda davlat xazinasini boyitishda va soliqlarni to'g'ri shakllantirishda, mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishda, bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlardan iqtisodiy boshqaruv vositasi sifatida foydalanishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Soliq muhim iqtisodiy kategoriya, uning turli shakllarda paydo bo'lishi va amal qilishi kishilik jamiyati bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston hududida davlatchilikning uch ming yillik tarixi, soliq tizimining ham shunchalik tarixga egaligidan dalolat beradi. O'sha davrlarda Movarounnahr hududida Baqtriya (Surxon vohasi), Sug'd (Zarafshon va Qashqadaryo vodiylari), Xorazmning dehqonchilik vohalarida ilk jamiyatlar shakllangan. Miloddan avvalgi VIII asrlarda Xorazm va Orolbo'ylarida Zardusht dinidagi ajdodlarimiz yashagan davlat vujudga kelgan.

Jahon iqtisodiyotining taraqqiyot tajribalari shuni ko'rsatadiki, soliqlar iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishda muhim vosita bo'lib kelgan.

Soliqlar davlatlarning moliyaviy faoliyatini ta'minlash va kafolatlashga xizmat qiladi.

Amaliyotda va iqtisodiyotda soliqlar mohiyatiga nisbatan turlicha qarashlar bo'lgan. Shu bois har bir davlat soliqlardan o'ziga xos tarzda va turli sharoitlarda har xil shakllarda foydalanib kelgan.

Soliqlarning vujudga kelishi va shakllanishi davlat paydo bo'lishi va rivojlanishi bilan bog'liq. Maʼlumki, kishilik jamiyatining ilk bosqichlarida, yaʼni ibtidoiy jamoa tuzumida soliqlar bo'lmagan.

Quldorlik davridan boshlab mehnat unumdorligi o'sishi va oshiqcha mahsulot olish imkoniyatining yuzaga kelishi ro'y beradi.

Ayni vaqtda boshqaruv tizimlari bilan izma-iz **“davlat”** va **“davlatchilik”** tushunchalari yuzaga kela boshladi va asta-sekin rivojlanish jarayonida uning vazifalari ham muvofiq ravishda kengayib boraveradi. Bu esa, o'z navbatida, soliqlarga nisbatan qo'yiladigan talablar kuchayishiga olib kela boshlaydi. Qarabsizki, tobora soliq tizimi murakkablashib va ko'p qirrali ko'rinishlar bilan shakllana boshlaydi. Jamiyat rivojlanishi tarixi shuni ko'rsatadiki, davlat faqatgina ma'muriy boshqaruv bilan shug'ullangan hollarda, uning ehtiyojlari ma'dum darajada saqlanib qoladi, davlatning iqtisodiyotni boshqarish majburiyati paydo bo'lsa, uning xarajatlari va aholidan olinadigan tushumlari ko'payib boraveradi.

Bizgacha yetib kelgan tarixiy, huquqiy, diniy va boshqa manbalarning ko'pchiligida soliqlar juda uzoq tarixga ega bo'lgan qadimiy ijtimoiy hodisa bo'lishi bilan birga, ularning turlari haqida ham muhim ma'dumotlar bor. Masalan, qadimgi Sharq mamlakatlarida soliqlar aholidan Qur'oni Karim nozil etilganidan so'ng (undan oldin ham) shaxsiy mol-mulk, yer osti boyliklari, yerdan olingan hosil, uy hayvonlari va boshqalar uchun **“zakot”** tariqasida undirilgan.

Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning boshlaridayoq Markaziy Osiyo hududlarida ko'chmanchilik sharoitida, o'zlar uchun qulay joy izlab yurgan ko'plab urug' va qabilalar, yer maydonlari, suv, o'tloqlarni egallash maqsadida kurashib kelganlar. Hatto, ayrim hollarda ular o'zlaridan kuchliroq, yirik qabilalarga yer solig'i o' o'lp on to'lab turganlar.

Ahamoniylar hukmronligi davrida (miloddan avvalgi birinchi ming yillik o'rtalari) Markaziy Osiyoda yashovchi qabilalardan soliqlar salkam ikki asr mobaynida yillik **xiroj** va harbiy otryadlar yetkazib berish shaklida undirilgan. Bu davrda soliq turlari ham har xil bo'lgan. Masalan, sak (shak) va kaspiylar kabi qabilalar ikki yuz ellik talent (bir talent 25 kg. 248gr. Sof oltinga teng bo'lgan), demak, 6312 kg. miqdorida, parfiyaliklar, xorazmiylar, sug'dlar va oriylar uch yuz talant o' 7574,4 kg. miqdorida xiroj to'lashgan. Qat'iy belgilangan xirojlardan tashqari har xil sabablarni ro'kach qilib qo'shimcha soliqlar ham joriy etilar va ular suv yo'lini to'sib qo'yish yoki boshqa xil zo'ravonlik o'vositalari o'ni qo'llash kabi tahdidlar orqali undirib olnar edi.

Erondagi qadimgi Persopol shahridan topilgan uzoq ajdodlarimiz o' baqtriyaliklar, xorazmliklar, sug'dlar va saklar tasvirlangan rasmlarda, saklar kiyim-kechak, baqtriyaliklar tuya va idishlar, xorazmliklar dudama xanjar, jangovar bolta, bilakuzuk va otni sho'nga olib borayotgan manzara chizilgan. Sug'd bitiklariga ko'ra, O'rta Osiyo viloyatlariga mashhur otlar, oltin, lojuvard, firuza va qimmatbaho toshlar olib kelingan. Demak, miloddan avvalgi davrlarga nazar soladigan bo'lsak, o'sha davrlarda ham soliq undirishda yaratilgan buyumlar va tabiiy ashyolarga o'natura o' tamoyili qo'llangan deyishimizga asos bor. Qisqasi, soliqlarning paydo bo'lishi rivojlanishining dastlabki asoslarini yaratdi: kanallar qazilib, yerlar o'zlashtirildi.

Makedoniyalik Aleksandr Markaziy Osiyoni bosib olib, uni o'z saltanati tarkibiga kiritgach, mintaqamiz soliqlarni yunonlar tamoyili bo'yicha to'lashga majbur qilingan.

Yunonistonda soliqqa tortish Markaziy Osiyodagidan farq qilib, soliqlar daromad solig'i va ehsonlardan iborat bo'lgan. **Daromad solig'i** daromadning o'ndan yoki yigirmadan biri miqdorida undirilgan va jamoat manfaatlarini himoya qilish maqsadlari yo'lida ishlatilgan. Aleksandr Markaziy Osiyoda asosan Ahamoniylar barpo etgan davlat apparati tuzilmasini saqlab, mahalliy zodagonlar tarkibidan **satraplar** hokimiyatini tuzgan. Maxsus soliq xizmati joriy qilmagan, soliq undirish vazifasi muayyan bir kishiga yuklatib qo'yilgan. Ular esa soliq to'lovchilardan xazina bilan tuzilgan shartnomada belgilangan hajmdan ko'proq soliq yig'ib, o'z manfaatlarini uchun ham qo'shimcha mablag'lar to'plab olishgan.

Tadqiqotchilarning fikrlariga qaraganda, greklar hukmdor **Salavkiylar davlatida** anchayin murakkab soliq tartibi mavjud bo'lib, hukmdorlar o'zlaricha mavjud bo'lgan soliq tartibini o'zlashtirgan holda unga bir muncha o'zgartirishlar kiritadilar. Dehqonlardan yer solig'ini undirish hukmdor satraplar vazifasi edi. Soliqlar miqdori aniq belgilangan bo'lib, viloyatlardan keladigan umumiy tushumlar qishloq jamoalaridan tushadigan soliqlarga bog'liq bo'lgan.

ИҚТИСОДИЁТНИ БАҚҚАРОРЛАШТИРИШДА СОЛИҚЛАРНИНГ ЎРНИ

Шодиев А.А., Холиқов О.Э.

KORXONADA IQTISODIY SAMARADORLIKKA ERISHISH YO'LLARI

Toshaliyeva S.T., Xolto'rayev F.

Termiz davlat universiteti

Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning iqtisodiy strategiyasi uzoq vaqtga mo'ljallangan fundamental maqsadlarni o'rta qo'yish bilan bir qatorda, bu maqsadlarga erishish vositalari, yo'llarini belgilashni ham o'z ichiga oladi. Bular orasida ishlab chiqarish samaradorligini to'xtovsiz oshirib borish asosiy o'rinda turadi.

O'zbekiston davlatining qudratini mustahkamlash, aholining moddiy va ma'naviy ne'matlarga bo'lgan ehtiyojlarini to'laroq qondirish, kelajakda esa, ularni mo'ld-ko'ld yaratish, iqtisodiy va ilmiy-texnika sohasida eng rivojlangan davlatlar qatoridan joy olish ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga bevosita bog'likdir.

Mustaqillikka erishilganligi, qudratli iqtisodiy va ilmiy-texnik salohiyat yaratilayotganligi, iqtisodiy-ijtimoiy munosabatlarning takomillashayotganligi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish masalalarini birinchi o'ringa qo'ydi. Binobarin, Prezidentimizning ma'ruza va nutqlarida, Vazirlar Maxkamasining qarorlarida ishlab chiqarishning, jumladan, sanoat ishlab chiqarishi samaradorligini oshirishning mohiyati va ahamiyati, dolzarb muammolari, iqtisodiyotni ekstensiv va intensiv taraqqiyot yo'lida o'tkazish munosabati bilan kelib chiqadigan ustuvor vazifalar chuqur va har tomonlama tahlil etib borilmoqda.

Sanoat tarmoqlarini diversifikatsiya qilish jarayonlarini chuqurlashtirish va ularning raqobatbardoshligini oshirish, ichki talabni rag'batlantirish va ichki bozorni mamlakatimizda ishlab chiqarilgan raqobatbardosh mahsulotlar bilan to'ldirish borasida ko'rilgan chora-tadbirlar samarasida hisobot davrida sanoat ishlab chiqarishi hajmi jadal o'sishi ta'minlandi. Natijada sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish 8,9 foizga, jumladan, iste'mol tovarlari ishlab chiqarish 12,8 foizga o'sdi, sanoat ishlab chiqarishining umumiy hajmida iste'mol tovarlari ulushining 2014 yilning birinchi choragidagi 29,5 foizdan 2015 yilning shu choragida 34,4 foizgacha o'sishiga erishildi.

Natijada shu yilning birinchi choragida YAIM o'sishining 20 foizdan ortig'ida sanoat rivojlanishi hisobiga ta'minlandi. Bu 2014 yilning shu davridagiga nisbatan qariyb ikki baravar ko'p (11,6 foiz) demakdir. Sanoatda mehnat samaradorligi 7,2 foizga o'sdi, ishlab chiqarilayotgan mahsulot tannarxini o'rta hisobda 8,8 foizga va yalpi ichki mahsulotdagi energiya sarfini 15 foizga qisqartirishga erishildi.

Ma'lumki, ishlab chiqarishni rivojlantirishda ikki xil omil: miqdor va sifat, ekstensiv va intensiv, ya'ni kengaytiruvchi (uzaytiruvchi) va zo'r beruvchi, kuchaytiruvchi omillar harakatda bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, agar ishlab chiqarish sohasi kengaytirilsa, ekstensiv suratda kengaygan takror ishlab chiqarish bo'ladi; agar yana ham ko'prok samara beradigan ishlab chiqarish vositalari ko'llaniladigan bo'lsa, intensiv suratda kengaygan takror ishlab chiqarish yuzaga keladi.

O'zbekiston sanoatida ana shu ikki yo'llardan oqilona foydalanish natijasida ishlab chiqarishning samaradorligi bosqichma-bosqich o'sib bormoqda.

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirish korxonalar rahbariyatining doimiy vazifasidir. Bu vazifani yechish amaliyotda quyidagi omillar bilan bog'liq bo'ladi:

- bozor talablariga javob beruvchi yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarishda eng kam xarajatlar bilan ishlab chiqarishning maksimal hajmini ta'minlovchi, optimal ishlab chiqarish jarayonini tanlash;
- iste'molchilar talabini qondirishga yo'naltirilgan mahsulotni sotish va yuqori daromad (foйда) olish;
- aylanma vositalarni tejash imkoniyatini yaratuvchi optimal ishlab chiqarish zaxiralarini yaratish.

Sanoat korxonalarida mehnat unumdorligining oshishi ham ishlab chiqarish hajmini ko'paytirish va uning samaradorligini oshirishdagi asosiy omillardan biri bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ham samaradorlikni tahlil

qilish asosida, uni yanada oshirish imkoniyatlarini vujudga keltiradi. Mehnat resurslari va ularning samaradorligini oshirishda quyidagi asosiy vazifalarni bajarish lozim:

1. Korxonaning mehnat resurslari bilan taʼminlanish darajasini oʻrganish va baho berish.
2. Ish vaqtidan foydalanish darajasini oʻrganish.
3. Samaradorlik darajasini aniqlash va uning oʻzgarishiga omillar taʼsirini hisoblab, baho berish.
4. Mahsulot ishlab chiqarish hajmining oʻzgarishiga xodimlar soni va mehnat unimdorligi darajasi oʻzgarishining taʼsirini aniqlash va baho berish.

5. Mehnat resurslaridan samarali foydalanish uchun mavjud boʻlgan imkoniyatlarni aniqlash.

Mehnat resurslari bilan taʼminlanish darajasi meʼyor atrofida boʻlsa, albatta ishlab chiqarishga ijobiy taʼsir qiladi, ayniqsa, mehnat resurslaridan foydalanish samarali boʻlsa, ishlab chiqarish koʻlamining oʻsishiga, samaradorlik oshishiga sababchi boʻladi.

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, sanoat ishlab chiqarishi samaradorligining doimiy oshib borishi obʼektiv zarurat hisoblanadi va milliy daromadning keskin koʻpayishiga imkoniyat yaratib beradi.

САНОАТ КОРХОНАЛАРИ МОЛИЯВИЙ АКТИВЛАРИНИ БОШҚАРИШДА ИННОВАЦИЯ ЛИЗИНГИНИНГ ЎРНИ

Тошбоев Б.М., Абдурахмонов П.М.

-
-
-

-

-
-
-

-
-
-
-
-
-
-
-
-

( )

**КАСБ-ХУНАР КОЛЛЕЖЛАРИДА ТАЪЛИМДАГИ ГОРИЗОНТАЛ ЁНДОШУВ
АФЗАЛЛИКЛАРИ ВА ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ МОДЕЛЛАШТИРУВ
УСЛУБИНИ ҚЎЛЛАШ УСУЛЛАРИ**

Ашуров К.М., Дадахонов Н.А.

( )

1.

( )

2.

3.

4.

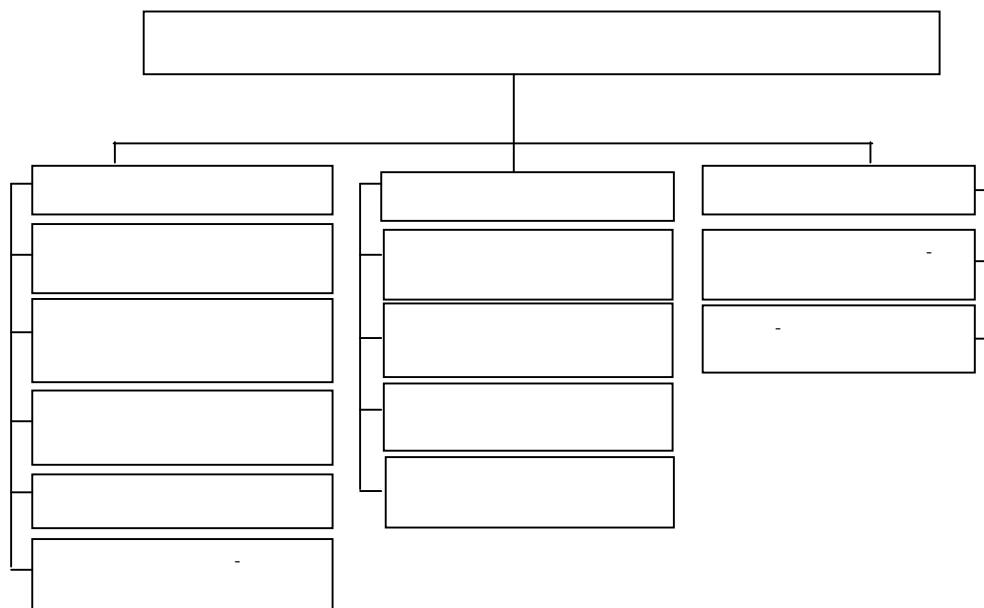
5.

**ДЕХҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИДА ЧОРВАЧИЛИК МАҲСУЛОТЛАРИНИ
ИШЛАБ ЧИҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИ**

Самиева Г.Т.

(1-).

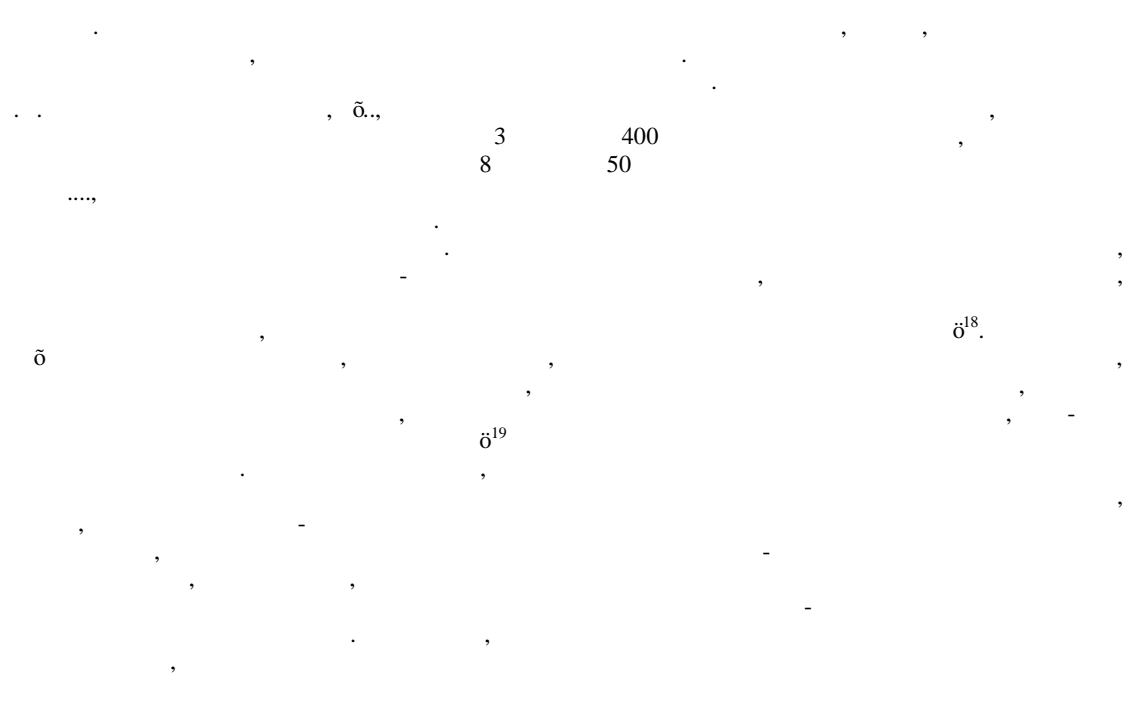

2005-2013

1.1-жадвал

( )

Хўжалик турлари	Йиллар	Гўшт (тирик вазда)	Сут	Тухум	Жун	Кора қўл	Пилла
	2005	3,4	1,1	37,1	17,4	39,7	57,3
	2007	2,6	0,4	33,7	12,8	31,4	2,6
	2008	2,5	0,4	31,8	11,6	35,0	5,0
	2009	2,4	0,5	31,7	11,6	30,1	3,1
	2010	2,3	0,6	32,5	10,7	27,7	2,1
	2011	2,7	0,6	34,6	8,9	32,8	2,0
	2012	2,6	0,6	33,4	7,1	29,1	2,8
	2013	2,7	0,7	33,8	6,2	19,6	4,7
	2005	2,1	2,1	3,6	3,0	3,6	42,7
	2007	2,5	2,5	4,0	5,1	4,7	84,4
	2008	2,5	2,8	6,5	5,4	4,3	95,0
	2009	2,6	3,3	8,3	5,8	4,7	96,9
	2010	2,6	3,3	9,4	6,5	4,7	97,9
	2011	2,6	3,4	10,9	6,8	4,2	98,0
	2012	2,7	3,5	12,0	6,8	4,1	97,2
	2013	2,7	3,6	11,4	6,9	4,8	95,3
	2005	94,5	96,8	59,3	79,6	56,7	13,0
	2007	94,9	97,1	62,3	82,1	63,9	-
	2008	95,0	96,8	61,7	83,0	60,7	-
	2009	95,0	96,2	60,0	82,6	65,2	-
	2010	95,1	96,1	58,1	82,8	67,6	-
	2011	94,7	96,0	54,5	84,4	63,0	-
	2012	94,7	95,9	54,6	86,1	66,8	-
	2013	94,6	95,7	54,8	86,9	75,6	-

**ИНТЕГРАЦИЯ ГИС ДЛЯ МОНИТОРИНГА ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННОЙ СЕТИ
РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН**

Алламуратова З.Ж.

2013-2020

---

¹⁸ . . . 2015-

ö ¹⁹ ö . . . 2015 17 . . . 62012

2012
, 2012 21 . . .

ó . . . //
ö. . . 2011
. ó ö ö

**ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ ТУШУНЧАСИГА ХОРИЖИЙ ВА МАҲАЛЛИЙ ОЛИМЛАР
БЕРГАН ТАЪРИФЛАРНИ ИЛМИЙ ЖИҲАТДАН ЎРГАНИШ**

Йўлдошев Ф., Бозоров Р.

XVI

XVIII

5

1. 6
- 2.
- 3.
- 4.

O'RTA OSIYO XONLIKLARIDA MUOMALADA BO'LGAN AYRIM SOLIQ TURLARI

Gadayshayev M.A., Usmonov Ch.B.

Termiz davlat universiteti

Qadimiy sivilizatsiya markazlaridan biri bo'lib kelgan O'zbekistonda istiqbol tufayli qomusshunoslik va lug'atshunoslik sohalari keng ko'lamda va izchil rivoj topayotgani eng yangi tariximizning muhim hodisalaridan sanaladi. Binobarin, totalitar tuzum asoratlaridan xalos bo'lish jabhasida navqiron davlatning qonunchilik bazasi butunlay yangilanishi jarayonida, eng avvalo, qonunlar va kodekslar jamiyatga havola etilayotgan yangicha tushunchalar va terminlar manbaiga aylanib bormoqda. Bevosita iqtisodiyotga oid qonunlarda darsliklar, o'quv qo'llanmalari, ilmiy asarlar va boshqa bosma mahsulotlarda taqdim etilayotgan yangi tushunchalar, terminlar va istilohlar ta'riflari keltirib o'tiladiki, bularning hamma-hammasi «bozor iqtisodiyoti» degan barcha zamonlarda barqaror va ustivor bir hodisani kishilarga tushuntirib berishga xizmat qiladi.

Bizgacha yetib kelgan tarixiy, huquqiy, diniy va boshqa manbalarning ko'pchiligida soliqlar juda uzoq tarixga ega bo'lgan qadimiy ijtimoiy hodisa bo'lishi bilan birga, ularning turlari haqida ham ma'lumotlar bor. Masalan, qadimgi Sharq mamlakatlarida soliqlar to'g'risida bir qancha izohli lug'atlarning ishlatilishi davlatni qanchalik rivojlanib borayotganligidan dalolat beradi. Shu bilan birgalikda aholidan Qur'oni Karim nozil etilganidan so'ng shaxsiy mol-mulk, yerosti boyliklari, yerdan olingan hosil, uy hayvonlari va boshqalar uchun zakot tariqasida undirilgan.

Umuman olganda, har qanday jamiyatning taraqqiyoti bosqichlarida soliqlarning vujudga kelish tarixi davlat paydo bo'lishi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababdan soliq solishning jahon hamda mamlakatimizda kelib chiqish va shakllanish tarixini, asosiy jihatlarini o'rganish bugungi kunda davlat xazinasini boyitishda va soliqlarni to'g'ri shakllantirishda, mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohatlarni chuqurlashtirishda, bozor iqtisodiyoti sharoitida soliqlardan iqtisodiy boshqaruv vositasi sifatida foydalanishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Soliq muhim iqtisodiy kategoriya, uning turli shakllarda paydo bo'lishi va amal qilishi kishilik jamiyati bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston hududida davlatchilikning uch ming yillik tarixi, soliq tizimining ham shunchalik egaligidan dalolat beradi. O'sha davrlarda Movarounnahr hududida Baqriya (Surxon vohasi), So'g'd (Zarafshon va Qashqadaryo vodiylari), Xorazmning dehqonchilik vohalarida ilk jamiyatlar shakllangan. Miloddan avvalgi VIII asrlarda Xorazm va Orolbo'ylarida Zardo'sht dinidagi ajdodlarimiz yashagan davlat vujudga kelgan.

Shunday qilib, musulmon huquqida soliqlar va oliqlar borasida izchil kontseptsiya yuzaga kelmagan, balki davr va hukmdorning xususiyatlaridan kelib chiqib, zarurat tufayli zo'ravonlik bilan undirilgan. Shu boisdan islom olamida, jumladan, Markaziy Osiyoda ham tasodifiy yoki ko'p yillar oldin soliq undirilishi ko'p uchraydi. XX asrda musulmon mamlakatlari ko'pchiligi Yevropa andozalari zaminida rivojlanishga o'tishi shariatda rivojlangan iqtisodiyot asoslari yo'qligini, binobarin, ruhiy va ma'naviy ehtiyojlar iqtisodiyot asosi bo'la olmasligini isbotladi. Quyida O'rta Osiyo xonliklarida muomalada bo'lgan ayrim tasodifiy va muntazam soliqlarga to'xtalamiz.

Zakot o' Qur'oni karim asosida musulmonlardan olinadigan diniy o'poklanish o' solig'i, uning qoidalari va miqdori shariat yo'li bilan o'rnatilgan, ushbu soliq to'lovi ixtiyoriy, hech bir majburlovsiz amalga oshiriladi.

Ushr o' aholi jon boshidan umumiy daromadning o'n foizi miqdorida undirilgan muntazam soliq.

Juzya o' musulmonlar davlatida g'ayridinlardan olingan muntazam soliq, hozir ham ayrim mamlakatlarda olinadi.

Alg'ut o' Xorazm xonligida XVI o' XIX asrlarda ayrim soliqlar va oliqlar shunday yuritilgan; aksar favqulodda soliqlar.

Tanho o' saltanatga nisbatan katta xizmatlar evaziga beriladigan mulk; ba'zan pul ko'rinishida bo'lgan; tanho egasi o'tanhodor o' deb yuritilgan.

Toloro qo'shin ta'minoti uchun to'planadigan muvaqqat oziq-ovqat solig'i; asosan shayboniylar va ashtarxoniyalar davrida amal qilgan.

Oshliq o' urush paytida olinadigan muvaqqat va favqulodda soliq.

Salg'ut solig'i o' Xorazm xonligida yer solig'ining bir turi. Keyinchalik muntazamga aylangan.

So'g'ush solig'i o' Xorazm xonligida turkmanlarga nisbatan qo'llangan bu soliq xo'jayiga biror jonliq so'yib berish tarzida to'langan.

Tarxonlik mulki o' faqat o'xiroj o' va o'shro to'lagan, boshqa har qanday soliq va jarimadan ozod qilingan yerlar; asosan, harbiylar ega bo'lishgan. Tarxonlik hodisasi hozirgi o'erkin iqtisodiy zonalar o' yoki o'offshorzonalar o'ga o'xshab ketadi. Movarounnahr tarixida Nurota va Shahrisabz mintaqasida jaloyirlar va kenagaslar tarxonligi saqlanib qolingan (1870 o' yillarga qadar). Tarxonlik o'xiroj o'ni jangovar o'tlar va sipohiylar tariqasida to'lagan. o'Ushro majburiy, o'zakot o' ixtiyoriy bo'lgan. Xullas, o'ziga xos erkin iqtisodiy zonasi sifatida o'tarxonlik o' turkiy davlatchilikning nodir ko'rinishidir.

Moli omon (puli omoniy) o' mag'lub shahar talon-taroj qilingan yoki aholidan uning evaziga moli omon (tovon) olingan; moli omoniy, ba'zan kitoblar va boshqa moddiy ne'matlar tarzida olingan hollar ham uchragan.

Mushrif o' hukmdorga taqdim etilgan peshkashlar, harbiy anjomlar, shuningdek, soliq tizimlarini qayd etuvchi amaldor. Keyinchalik o'zakotchi o' soliqlar mutasaddisiga aylangan.

Vaqfo davlat va amaldorlar tomonidan diniy muassasalarga, masjid, madrasa va mozorlarga ajratilgan mol-mulk, yerlar.

Amlak o' davlat yerlari.

Omil o' soliq yig'uvchi amaldor; muhassil esa asosan urush paytida tovon va soliqlarni to'plagan.

Molu jihat o' renta solig'i.

Tanobona o' har bir tanob ekindan olingan hosil solig'i.

Alaf puli o' chorvadorlardan yaylovlardan foydalanganlik uchun olingan soliq.

Boj o' chet elliklar, ba'zan beklarda boshqa mamlakatga va beklikka ketgani uchun olingan soliq.

Cho'p puli o' mo'g'ullar joriy etgan o'ko'pchur o' chorvador solig'ining yangicha shakli, Buxoro amirligi va Xorazm xonligida yig'ishda davom ettirilgan. o'Alaf puli o'ning bir ko'rinishi.

2015	11512	92115	74,5 фоиш 42,0 фоиш	(2013 йил (2013 йил
йил 74,1%) 0,4 фоиш 41,6%) 0,4 фоиш				
		112,2 % (прогноз 111,5%)		
114,0 (прогноз 113,6%)			106,6 (105,8%)	
106,3 (101,8%)		116,1 (110,0%)		117,3 (114,5%)
123,0 (123,0%)				
		2014	323,6	

IQTISODIYOTNI MODERNIZATSİYALASH SHAROITIDA SANOAT KORXONALARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Toshaliyeva S.T., Xudoyqulov R.R.

Termiz davlat universiteti

Sanoat moddiy ishlab chiqarishning asosiy va yetakchi tarmogʻi boʻlib, uning rivojlanishi milliy iqtisodiyotning barqaror surʼatlar bilan rivojlanishiga olib keladi.

Mamlakatimiz sanoat tarmoqlarini jadal va barqaror rivojlantirish, ularning eksport salohiyatini oʻstirish, ishlab chiqarish korxonalarini texnik va texnologik jihatdan qayta qurollantirish, ichki bozorni milliy korxonalarda ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan taʼminlash, mavjud resurslardan unumli foydalanish, faol investitsiya siyosatini amalga oshirish asosida sanoatning samaradorligi va raqobatbardoshligini yanada oshirishga erishish mumkin. Bu borada Prezidentimizning 2010 yil 15 dekabrda 2011-2015 yillarda Oʻzbekiston Respublikasi sanoatini rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlari toʻgʻrisida 2011 yil 29 iyuldagi Oʻsanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulotlar, butlovchi qismlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliy lashtirishni yanada chuqurlashtirish boʻyicha 2011-2015 yillarga moʻljallangan chora-tadbirlar toʻgʻrisida Qarorlari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov Vazirlar Mahkamasining 2014 yildagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yakunlari va 2015 yilga moʻljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yoʻnalishlariga bagʻirlangan majlisidagi maʼruzasida mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti 8,1 foiz, sanoat ishlab chiqarish hajmi 8,3 foizga, qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishi 6,9 foiz, kapital qurilish 10,9 foiz, chakana savdo aylanmasi hajmi 14,3 foizga oshganligini taʼkidladilar.

Maʼlumki, bugungi kunda butun mamlakatimizda boʻlgani kabi Surxondaryo viloyatida ham katta-katta oʻzgarishlar yuz bermoqda. Viloyatimiz xalqining fidokorona mehnati tufayli Oʻs Surxondaryo viloyati hozirgi vaqtda dadil qadamlar bilan rivojlanib boryapti va buni biz yuksak qadrlaymiz, deb qayd etdi Prezidentimiz.

2014 yil yakuni bilan yalpi hududiy mahsulot 9,4 foizga, qishloq xoʻjaligi mahsulotlari ishlab chiqarish 6 foizga, qurilish ishlari qariyb 11 foizga, pullik xizmatlar 18,5 foizga oʻtdi.

Viloyatda iqtisodiyotning turli soha va tarmoqlarini yangilash, modernizatsiya qilish maqsadida 2005-2014 yillar mobaynida barcha manbalar hisobidan 2 milliard 877 million dollarlik investitsiyalar oʻzlashtirildi.

Oxirgi yillarda viloyatda nafaqat mamlakatimiz, balki Markaziy Osiyo mintaqasi uchun gʻoyat muhim ahamiyatga ega boʻlgan ulkan loyihalar amalga oshirildi. Ular orasida umumiy uzunligi 223 kilometr boʻlgan ToshguzaróBoysunóQumqoʻrgʻon temir yoʻlining ishga tushirilgani Vatanimiz taraqqiyoti yoʻlida alohida, aytish mumkinki, tarixiy oʻrin tutadi. Ana shu ulkan va murakkab loyihani amalga oshirish natijasida viloyatda yuk tashish hajmi 2007 yilga nisbatan 1,7 barobar koʻpaydi, mahalliy xomashyolarni qayta ishlash asosida 90 dan ziyod yangi korxonalar ishga tushirildi, eng muhimi, 55 ming aholi ish bilan taʼminlanib, barqaror daromad manbaiga ega boʻldi.

Viloyatda keyingi besh yil ichida umumiy qiymati 70 milliard 600 million sumlik 18 ta yirik loyiha amalga oshirildi. Xonjiza polimetall rudalar koni ishga tushirildi. Loyiha qiymati 12 million AQSh dollarga teng boʻlgan, paxta xom ashyosini qayta ishlashga moʻljallangan oʻShindong Spinningó korxonasi, loyiha qiymati 1 million 500 ming AQSh dollar boʻlgan viloyatda yetishtirilgan pilla xom ashyosini toʻliq qayta ishlashga moʻljallangan oʻSurxon-Termiz-Silkó korxonalarining toʻliq quvvat bilan ishlayotgani va boshqa loyihalarning amalga oshirilganligi hududning sanoat salohiyatini oshirishda muhim rol oʻynaydi.

Surxondaryo viloyatining tuman va shaharlarida tayyor yengil sanoat mahsulotlari (tikuv, trikotaj va paypoq) ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yangi korxonalarni tashkil etish boʻyicha zaruriy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish yoʻlga qoʻyilmagan tuman va shaharlarda joriy yil yakuniga qadar tayyor tikuv va trikotaj hamda paypoq mahsulotlari, gazlama va ipak matolar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yangi yengil sanoat korxonalarini tashkil etish boʻyicha hududiy manzilli dasturiga (19.05.2013y. 120-sonli qaror) asosan 2015 yil yakunigacha umumiy qiymati 7675,8 ming AQSh dollarga teng boʻlgan 34 ta yengil sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan loyihalar amalga oshirilishi belgilangan. Ushbu loyihalarning amalga oshirilishi viloyatda aholini ish bilan taʼminlash va yangi ish joylarini tashkil etishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. **Fikrimizcha**, viloyatimizda sanoat tarmogʻini kelgusida yanada rivojlantirish, ijtimoiy mehnat taqsimoti hamda ishlab chiqarishni

chuqur ixtisoslashuvi printsiplariga amal qilinish darajasiga bogʻliq boʻladi. Viloyatimiz sanoat tarmogʻini yanada takomillashtirish uchun, avvalo, quyidagi ishlarni amalga oshirish zarur:

- mavjud ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasini oshirish;
- bugungi kunda toʻxtab turgan ishlab chiqarish quvvatlarini tiklash;
- yangi moddiy-texnika bazasini barpo etish;
- yangi tashkil etilayotgan korxonalar faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratish;
- sanoat tarmogʻi rivojlanishida kichik korxonalar sonini yanada koʻpaytirish va ularni tashkil etish chora-tadbirlarini ragʻbatlantirish;
- import oʻrnini bosuvchi tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishga yoʻnaltirilgan mahalliyashtirish dasturini jadal surʻatlar bilan rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, ushbu vazifalarni amalga oshirilishi Surxondaryo viloyatida iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshishiga, sanoatni rivojlanishiga oʻz hissasini qoʻshadi va bundan keyingi davrlarda ham barqaror oʻsish surʻatlarini taʼminlab beradi.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЭКСПОРТГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ТАШҚИ САВДО СИЁСАТИ ВА ЭРКИН САВДО ТИЗИМИГА ҚЎШИЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Қурбонов А.Б., Нормаматов И.Б.

6

10-15 %

« »

3 %

40 100 %

30 %

( )

1994

38

148

**МЕЛИОРАЦИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИОН ЖОЗИБАДОРЛИК
ВА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ САМАРАДОРЛИГИ**

Абдулхаева Г. М.

( )

**МАМЛАКАТИМИЗ ТАРАҚҚИЁТИДА САВДО-САНОАТ ПАЛАТАСИНING КИЧИК
БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИДАГИ ЎРНИ**
Гадоев С.Ж., Рўзиев Б.

ОҚИЛОНА ИНВЕСТИЦИЯ СИЁСАТИ - РИВОЖЛАНИШ ОМИЛИДИР

Махмудов О.Т., Бозоров Р.Х.

1990-2014
54,6 45,4 20,1
79,9 , 1995-2014

Республикада 1990-2014 йиллар давомида инвестицияларнинг таркибий ўзгаришлари (фоиз ҳисобида)

	1990	1995	2001	2007	2012	2013	2014
	100	100	100	100	100	100	100
	45,4	36,8	50,6	17,6	20,0	19,5	20,1
	54,6	63,2	49,4	82,4	80,0	80,5	79,9
	ô	86,0	72,0	75,5	79,6	80,7	79,8
	ô	14,0	28,0	24,5	20,4	19,3	20,2
	58,3	68,1	63,1	71,5	66,5	66,6	66,5
	41,7	31,9	36,9	28,5	33,5	33,4	33,5
	77,0	51,1	47,0	27,3	22,3	20,7	21,3
	33,0	48,9	53,0	72,7	77,7	79,3	78,7

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида тайёрланган.

1995-2014
14,0 20,2
, 1990 58,3
2014 66,5
:
- 1990-2014 5
10 8,0 ;
- 25,0 ;
- 17 ;
- 1992 70 ;
- 1995-
2014 10,0

10-15

ХИЗМАТЛАР БОЗОРИНИ БОШҚАРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Мирзаев А.Қ., Бабакулов Қ.

« »

SWOT-

«   »

**IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISH SHAROITIDA QISHLOQ XO'JALIGINING
ISHLAB CHIQRISHINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI**

Toshaliyeva S.T., Gulov M.
Termiz davlat universiteti

Mamlakatimiz iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri qishloq xo'jaligidir. Agrar tarmoq respublikamiz aholisining salmoqli qismini ish bilan ta'minlab kelmokda. Shu nuqtai nazardan qaralganda agrar sohani rivojlantirish masalasi respublikamiz iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Mamlakatimizda 2014 yilda yaratilgan yalpi ichki mahsulotning 6,9 foizi qishloq xo'jaligi hissasiga to'g'ri keladi. Ushbu yilda qishloq xo'jaligi tarmogida 3 million 400 ming tonnadan ziyod paxta, mamlakatimiz qishloq xo'jaligi tarixida birinchi marta 8 million 50 ming tonnalik yuksak g'alla xirmoni bunyod etildi.

So'nggi yillarda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik yangilash tadbirlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hurmatli Prezidentimiz tomonidan bog'dorchilik, chorvachilik, g'allachilik, kartoshkachilik kabi sohalarni rivojlantirishda ilg'or mamlakatlar tajribasini o'rganish va uni amalda qo'llash, mamlakatimizning tabiiy iqlim sharoitiga g'oyat muhim ahamiyat kasb etadigan zamonaviy sug'orish tizimlari, energiyani tejaydigan zamonaviy texnologiyalar va agrotexnologiyalarni o'rganish, urug'chilik-seleksiya ishlarini yanada takomillashtirish va qishloq xo'jaligi mahsuldorligini oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlar kompleksini ishlab chiqish vazifasi belgilangan.

Mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish va agrar ishlab chiqarishni modernizatsiyalash borasida intensiv bog'dar barpo etishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Mamlakatimizda, 2010-2014 yillar davomida qariyb 50 ming gektar maydonda yangi bog'dar, jumladan, 14 ming gektardan ortiq maydonda intensiv bog'dar, 23 ming gektarda uzumzorlar yaratildi. Intensiv bog'dar tashkil etish uchun Polsha, Serbiya va boshqa mamlakatlardan 6 milliondan ziyod ko'chat olib kelindi.

Bunday bog'darning ko'plab afzalliklarga ega ekani bugungi kunda amalda namoyon bo'lmoqda. Misol uchun, oddiy mevali daraxt ekilganidan boshlab dastlabki hosilini berguniga qadar odatda 4-5 yil o'tadi. Intensiv bog'dorchilikda esa daraxt ikkinchi-uchinchi yildayoq hosilga kiradi. 2011 yilda yaratilgan bog'darning har gektaridan 2014 yilning o'zida o'rtacha 300 sentnerdan hosil olingani va hosildorlik yil sayin ko'payib borayotgani buni tasdiqlaydi.

Respublikamiz aholisini meva va sabzavotlarga bog'dan ehtiyojini yil davomida bir me'yorda ta'minlab borish uchun keng tarmoqli sovutish kameralariga ega omborlar tizimini yaratish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, qishloq xo'jaligida sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash tadbirlari davlatimizning doimiy e'tiborida bo'lib kelmoqda. Qishloq xo'jaligidagi sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilashga qaratilgan irrigatsiya-melioratsiya tadbirlarini moliyalashtirishga davlat byudjetidan mablag'dar ajratish ishlari davom ettirilmoqda.

Maʼlumki, biz qishloq xoʻjaligini isloh etishda sugʻoriladigan yerlarning meliorativ holatini tubdan yaxshilashga alohida eʼtibor bermoqdamiz. Bu vazifa eng muhim ustuvor yoʻnalishlardan biri boʻlib kelgan va bundan keyin ham shunday boʻlib qoladi. Chunki qishloq xoʻjaligida ishlab chiqarishning samaradorligi, mamlakatimizning iqtisodiy va oziq-ovqat xavfsizligini taʼminlash, nafaqat qishloq mehnatkashlari, balki butun Oʻzbekistonimiz aholisining moddiy farovonligini oshirish, bebaho boyligimiz boʻlgan yerimizning unumdorligi, uning sifatini muntazam yaxshilab borish bilan uzviy bogʻliqdir.

Oʻtgan davrda bu borada koʻrilgan choralar natijasida 1 million 700 ming gektar sugʻoriladigan yerning meliorativ holati yaxshilandi. Bu jami ekin ekiladigan maydonlarning yarmidan ziyodi demakdir. Ana shunday ishlar tufayli sizot suvlari eng ogʻir darajada, yaʼni, 2 metrgacha yuzada joylashgan yerlar qariyb 500 ming gektarga yoki uchdan biriga kamaydi, kuchli va oʻrtacha shoʻrlangan yerlar esa 100 ming gektarga yoki 12 foizga qisqardi. Melioratsiya tadbirlari amalga oshirilgan ekin maydonlarida paxta hosildorligi gektariga oʻrtacha 2-3 sentner, boshqali don ekinlari boʻyicha esa 3-4 sentnerga oshdi.²²

Agrar sohani modernizatsiyalashda ushbu tarmoqni yuqori unumli texnika va texnologiyalar bilan taʼminlashning ahamiyati beqiyos. Bu borada Germaniyaning «Klass» kompaniyasi bilan zamonaviy, ish unumi yuqori boʻlgan traktorlar, gʻalla oʻrish kombaynlari va boshqa qishloq xoʻjaligi texnikalarni ishlab chiqarish boʻyicha hamkorlikni yanada kengaytirishga jiddiy eʼtibor qaratilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri boʻlgan qishloq xoʻjaligini modernizatsiyalash, texnik va texnologik yangilash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar tarmoqni barqaror rivojlantirishga, uning raqobatbardoshligini taʼminlashga, hamda agrar ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ЎЗБЕКИСТОНДА НАҚД ПУЛГА БЎЛГАН ЭҲТИЁЖНИ КАМАЙТИРИШ ВА ПЛАСТИК КАРТОЧКАЛАРНИНГ РОЛИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Гадоев С.Ж., Норқулов М.

Товар тавсифномаси ва хусусиятлари анкетаси техникаси
(унга товар ҳам мансуб бўлиши мумкин)

Мажбурий муносабатлар (бирикувлар) услуби

Морфологик услуб

Мия ҳужуми услуби

1953

É 5 15 ;
É 15 30 ;
É ;
É ;
É ;
É ;
É ;

Синектика

É ;
É ;
É ;
É ;
É ;
É ;
É ;
É ;
É 5-7 ;
É 90 120 ;
É ;
É ;

СОЛИҚ МАСЛАҲАТИНИНГ ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ
РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Жўраев Ҳ., Худайкулов А.

20 : 3,2 10 .²³

2012 4-
ö ö

25

---

²³ 2013- 2012-

18.01.2013. www.press-service.uz

²⁵ ö 316- . 2012 4 . www.xs.uz ö

**ХОРИЖИЙ ИНВЕТОРЛАРНИ МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТГА ЖАЛБ
ҚИЛИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ**

Йўлдошев Ф.¹, Имонова У.Б.²

¹

²

( )

**ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШНИ
МОЛИЯЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**

Хамраева С.Н., Хамидова Д.

6

: б...

.0²⁴

1-2 %

50-60%

Инновацион сиёсатнинг мақсади -

Давлатнинг илмий-техник сиёсатини амалга ошириш механизми қуйдагилардан иборат:

É
É
É
É
É

---

²⁴ . . . 2015-

. 6 2015. 17

1.

2. ð

ö

3.

ð ö,

5.

6.

ö ö

7.

8.

(
)

9.

10.

**ХОРАЗМ ВИЛОЯТИДА ТРАНСПОРТ ИНФРАТУЗИЛМАСИ ВА ХИЗМАТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ**

Рузметов Ш., Саидов О., Илхомова З.

Транспорт хизматларини ривожлантириш имкониятлари.

) 0,06
5937

(0,03)

849

8

2013

4,5

1,25

( )

2030
1,0

2030

5,6

1,0

4,5

102
61 41
342 185 (2.4.3.2-)

2030

1-жадвал

	2030 ( )	1% ,%	2030 ( )		2030
	4,5	1,25	5,6	61	342
	4,5	1,0	4,5	41	185

4,5

(, , ,)

5,6

61

2030

300

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЭКСПОРТА ТОВАРОВ И УСЛУГ В РЕГИОНЕ
Худайбергенов Д., Худайбергенов Ж., Бахтияров Ш.

0,9% (2013).
12-

(0,9%).

1%

2000-2013

11-

2,2

2,6
2,3

6 6,1

6 19

93

97%, 24%, 12,8, 3,8, 6,8,7, (12-), 1, 2000-2013, 6, 6, 2,6, 1,3, 6

График 1

Динамика показателей внешнеэкономической деятельности Хорезмской области за 2000-2013 гг.

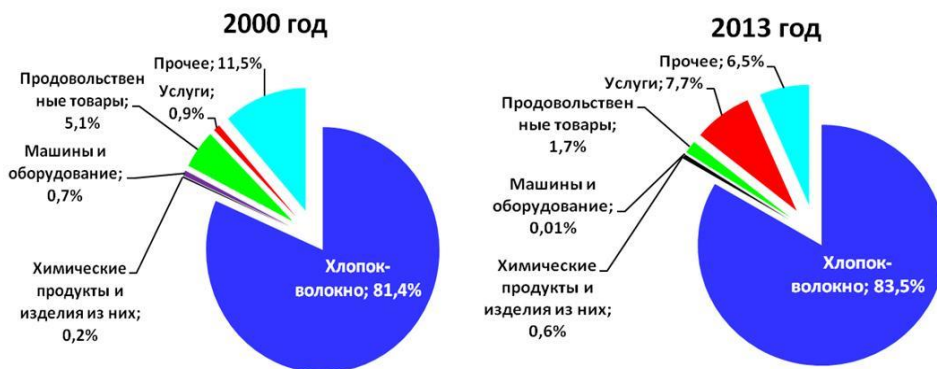

Источник:

(2), (2,1 . .)

График 2

Структура экспорта товаров и услуг Хорезмской области (%).

1. ;
2. ;
3. ;
4. ;
5. ;
6. ;

ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЕ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНОГО СЕКТОРА ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ

Эгамов Б., Ражапов К.

35%

85%

12

облепиха ( )

); гречиха ( )

10%

7-8-

, 50%

, 20%

(9)

8%

, 20% -

92%

24%

26%

36%

(8%),

10%

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МУАММОЛАРИ
Нормаматов И.Б.

1)

2)

3)

20

4)

5)

1.

БАНДЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛИДА
Пиримқулов О.М., Рахматуллаев Б.Ч., Шайматов А.

	2014	2016	2016
18,5	13,4	18	1,3
2,3			
12,8			
700		14,1	13,4
	13,5		2014
	0,7		12,8
			4,1
	1,8	3	4,6
1,6			
1,1			
		511,5	
			706,3
			735,6
118,7			
, 2016	148,3		
, 2016		1236,0	
	134,9		109,5

QISHLOQ XO'JALIGIDA AHOLI TURMUSH FARAVONLIGINI YUKSALTIRISH ISTIQBOLLARI

Gadayshaev M.A., Omonov A.R., Abdurahmonov P.M.

Termiz davlat universiteti

Qishloqda turmush darajasini yuksaltirish hamda qishloqlarimiz qiyofasini o'zgartirishga qaratilgan chora-tadbirlar ichida eng avvalo qishloqda yashayotgan aholi manfaatlarini yanada to'laroq ta'minlash maqsadida qonuniy-me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish muhim hisoblanadi. Chunki ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning amal qilish samaradorligi ko'p jihatdan ularning huquqiy va iqtisodiy asoslarini uyg'unlashtiruvchi yaxlit mexanizmning to'g'ri ishlab chiqilishiga bog'liq.

Shuningdek, qishloqlarimiz qiyofasini o'zgartirishda qishloq joylarda loyihalashtirish tizimini va qurilishni tubdan takomillashtirishga qaratilgan, jumladan, qishloq yashash joylarini bosh sxema va arxitektura loyihalari asosida qurish, maxsus loyihalashtirish tashkilotini, maxsus qishloq qurilish banki, maxsus qurilish tashkilotlarini tashkil qilish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlarini tayyorlash va amalga joriy etish zarur.

Jumladan, qishloqda aholi joylari arxitekturasi va qurilishni loyihalashtirishni tubdan takomillashtirishda namunali qishloq uy-joylari va ijtimoiy ob'ektlarini qurish loyihalarini tabiiy iqlim sharoitini hisobga olgan holda ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Bu borada namunali uy-joylar loyihalarini eksperiment sifatida Surxondaryo viloyatining Termiz tumani va viloyatning barcha tumanlarida yangi ilg'or qurilish texnologiyalari asosida amalga oshirilishi o'tiborga molikdir.

Qishloqda turmush darajasini yuksaltirish ko'p jihatdan aholining sog'liqni saqlash, madaniyatini oshirish, ta'dim tizimi sifatini yanada ko'tarish bilan bog'liqdir. Bu esa, birinchi navbatda, investitsiya dasturlari asosida sog'liqni saqlash muassasalarini tibbiyot texnikasi va apparaturalar bilan ta'minlashni taqozo etadi.

Shuningdek, qishloq aholisining sog'liqini saqlash, madaniyatini oshirish, ta'dim tizimi sifatini yanada ko'tarishda quyidagi yo'nalishlardagi ishlarni kuchaytirish ko'zda tutiladi:

- qishloq joylarda joylashgan mehribonlik va muruvvat uylarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash;
- qishloq aholisining sog'ligini saqlash bo'yicha madaniyatini oshirish, jumladan, profilaktika va targ'ibot ishlarini kuchaytirish;

- xalqaro grantlar asosida maktab, akademik litsey va kollejlarda o'qituvchilarning malakalarini oshirish;

- qishloq maktablari va kollejlardagi axborot resurs markazlarini xalqaro internet tarmog'iga ulash va h.k.

Respublikamizda qishloq obodonligini hamda uning aholisi farovonligini ta'minlash davlatimiz iqtisodiy siyosatining diqqat markazida bo'lib, ayniqsa, qishloq aholisini uy-joy bilan ta'minlashning ahamiyatli chora-tadbirlari amalga oshirilishi natijasida mazkur ko'rsatkich sezilardi darajada o'sib bormoqda.

Uy-joy qurilishi ishlarini jadallashtirish, ularni izchil amalga oshirish maqsadida xususiy qurilish uyushmalari faoliyatini tashkil etishni yo'lga qo'yish muhim tadbirlardan hisoblanadi.

Keyingi yillarda qishloqdagi aholining har 1 kishi hisobiga uy-joy bilan o'rtacha ta'minlanganligi oshib bormoqda. Ayni paytda, obodonchilik darajasining oshishiga ta'sir qiluvchi shart-sharoitlar ham yaxshilanib bormoqda. Biroq hali qishloq obodonchiligini ta'minlashda hal etilishi lozim bo'lgan muammolar ham mavjud. Jumladan, yillar davomida oshib borayotganligiga qaramay, bugungi kunda qishloqdagi uy-joylarning markaziy isitish vositalari, kanalizatsiya, issiq suv ta'minoti, vanna bilan ta'minlanish darajasi juda past.

Qishloq joylarining obodonligi va aholisining farovonligini avtomobil yo'llari va transport vositalari tizimisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shunga ko'ra, 2015 yil va keyingi yillarda qishloq joylarda avtomobil yo'llarini rivojlantirish va transport xizmatini yaxshilash maqsadida yangi avtomobil marshrutini yo'lga qo'yish hamda mahalliy yo'llarni ta'mirlash ko'zda tutilgan.

Ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish o'z ichiga mahalliy qurilish materiallari ishlab chiqarishni kengaytirish, qishloqda yangi qurilish texnologiyalarini qo'llash ishlarini ham oladi. Bunda yangi qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirish, mavjud ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish, modernizatsiyalash va texnik qayta qurollantirish tadbirlari ko'zda tutiladi.

Qishloqni yoqilg'i energetika zahiralari bilan barqaror ta'minlash uchun qulay sharoitni yaratish borasida mavjud elektr va gaz tarmoqlarini to'la inventarizatsiya qilish, yangi elektr va gaz tarmoqlarini qurish, mavjudlarini kapital ta'mirlash va rekonstruksiya qilish, uzoq joylarda joylashgan qishloqlarni gaz va ko'mir bilan ta'minlashga mo'ljallangan servis markazlarini tashkil etish belgilangan.

Umuman yuqorida amalga oshirilgan natijalarga asoslangan holda shuni ta'kidlash lozimki, qishloq xo'jaligida aholini ijtimoiy himoya qilish bo'yicha islohotlarning samarali olib borilayotganligi Respublikamizda istiqomat qilayotgan barcha aholining farovon hayot kechirishi uchun bir qancha qulay shart-sharoitlar yaratilib kelinmoqda. Bu ishlarning amalga oshishida muhtaram yurtboshimiz I.A.Karimovning naqadar oqilona siyosat olib borayotganligini ta'kidlab o'tishimiz lozim.

Aholining har bir a'zosining turmush sharoitlarini oshirish, bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, aholi salomatligini mustahkamlash, ishchi kuchi sifatida ijtimoiy foydali mehnatda ishtirok etish salohiyatini yuksaltirish

davlatimizning ijtimoiy siyosatini ustuvor yoʻnalishlaridan hisoblanadi. Shu maʼnoda, aholi muhofazasini taʼminlashdagi birinchi va asosiy vazifa ham insonni kamol toptirish, uning oila va jamiyatdagi oʻrni hamda nufuzini koʻtarishga qaratilgan.

Nafaqat qishloq joylarida, umuman olganda kam taʼminlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilish darajasini oshirish va manzilli yordamlarni kuchaytirishga quyidagilar hisobiga erishish rejalashtirilgan:

- amal qilayotgan imtiyozlar va nafaqa toʻlovlari tizimini tartibga solish, manzilli xarakterga ega boʻlmagan imtiyozlarni, avvalambor, bosqichma-bosqich ayrim professional guruhlariga taqdim etiladigan imtiyozlarni kamaytirish va shuning hisobiga koʻproq ehtiyoj sezayotgan oilalarga imtiyozlar hajmini oshirish;

- joylarda muhtojlarga qoʻshimcha yordam koʻrsatish, shuningdek, mablagʻlarni ijtimoiy himoyaning ayrim moddalari oʻrtasida qayta taqsimlash boʻyicha qarorlar qabul qilishda davlat organlari mustaqilligini kengaytirish;

- oʻzini-oʻzi boshqarish organlarida kam taʼminlangan oilalarga nafaqa toʻlovlari toʻlashni tashkil qilish bilan shugʻullanuvchi mutaxassislar tayyorlash darajasini oshirish;

- qishloq xoʻjaligida aholini ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlarini moliyalashtirish uchun byudjetdan tashqari mablagʻlar, jumladan, xayriya tashkilotlari va homiylarning mablagʻlarini jalb qilish kam taʼminlangan oilalarga ijtimoiy toʻlovlar hajmi va qamrovini oshirishga imkon beradi;

- ayrim nafaqa toʻlovlari va imtiyozlarni tugatish natijasida boʻshagan mablagʻlarni muhtoj oilalarga manzilli nafaqa toʻlovlari moliyalashtirish hajmini oshirishga yoʻnaltirish va x.k.

Xulosa oʻrni shuni aytishimiz mumkinki, jamiyatning insonparvarligi mamlakat iqtisodiy salohiyatining qanchalik yuksakligi bilan bogʻliq emas, balki bu salohiyat har bir kishining farovon yashashi va har tomonlama rivojlanishi uchun yoʻnaltirilgani bilan ham baholanadi.

Jamiyatning rivojlanishi markazida faqat oddiy iqtisodiy koʻrsatkichlar emas, avvalo, inson turishi kerakligi taʼkidlanadi. Taraqqiyotning pirovard maqsadi va uning samarasining bosh mezonini oʻz ichida odamlarning imkoniyatlarini kengaytirish, ularning tabiiy, jamiyatda umumqabul etilgan qadriyatlarga mos keladigan maʼnaviy va moddiy ehtiyojlarini sifatliroq qondirish, yanada yuqori turmush darajasiga erishish eng hisoblanadi.

THE FOREX MARKET - AN ALTERNATIVE TO THE STOCK MARKET

Raximova G.M.

Termez state university

The foreign exchange market, also called *Forex* (FX), is the largest financial market in the world, with a turnover of circa 1.2 trillion USD. It is quite impossible to define this market in a physical way, since it represents an operation in a global network of banks, corporations and persons that are exchanging currencies. Forex is a market that functions 24 hours a day, traveling through all the hour zones in the main financial cities. The Forex market does not have a central structure, but diverse dealers connect the sellers with the buyers, independently operating from each other, thus comes the harsh competition among the dealers that leads to the ever increasing quality of the services.

The currencies market means the simultaneous transaction by buying a currency and selling another, these items being in a incessant parity change - and they are always operated in pairs - for example, EURO/USD or USD/Yen. The FX transactions are not centralized in a stock institution, as there are the commodities market or futures, since this market is considered to be *over the counter* (OTC), i.e. after sight, or an Interbank market, so that the transactions are performed between two parties over the phone or in an electronic form. The investors may reply to a currency fluctuation caused by economic, social, political events upon its occurrence (day/night), unlike the other financial markets.

The most transacted currencies are the ones in the countries that have stable governments, internationally recognized banks and low inflation. Currently, over 85% of the daily transactions include the main currencies: American dollar, USD, Japanese yen JPY, Euro EUR, Pound sterling GBP, Swiss franc CHF, Canadian dollar CAD and the Australian dollar AUD. Besides the fact that there are transacted on Forex a small number of currencies, that allows a bigger strength of concentration on the operator side and, automatically, a greater risk from this point of view. And all this while the exchange market transacts thousand of various shares, that makes it more difficult to opt for one of them.

Many times, the shares of a company are influenced by the statements of various analysts who recommend certain strategies. At Forex, the analysts do not hold any powers because of the *globalization* of this market, but they limit themselves to analyzing the data. At the stock exchange market, there are transitioned shares belonging to a company, but at Forex, it is about the currency of a nation, directly related to offer and demand. From this point of view, it is easier to evaluate the overall macro-economic factors that characterize an economic system.

A fundamental analysis is a key point in the currencies being transitioned, the health condition of a nation's economy, and thus determining the periods of appreciation or depreciation of the national currency. For Forex, are of

utmost importance the reports that regard the main economic powers in three continents. Generally, the American dollar reacts the most strongly to the macro-economic data.

**МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШДА ХОРИЖИЙ САРМОЯЛАРНИ
ТУТГАН ЎРНИ ВА ЯНАДА ҚУЛАЙ ИНВЕСТИЦИЯ МУҲИТИНИ ЯРАТИШ МАСАЛАЛАРИ**

**Омонов А.Р.,
Илмий раҳбар: Гадайшаев М.А.**

: ð

ö.

, ð

ö.

Хорижий сармоялар, уларнинг шакллари ва аҳамияти

1. ;
- ;
- ;
- ;
2. ;
- ;
- ;
- ;
3. ;
- ;
- ;
- ;
- ;
- ;
- ;

Хорижий сармояларни жалб этишнинг ҳуқуқий асослари

о а

Хорижий сармоялар жалб этишни такомиллаштириш йўллари

1. *Умумиқтисодий характерга эга бўлган йўналиш.*
2. *Тармоқлараро даражадаги устувор йўналиш.*
3. *Мақсадли характерга эга устувор йўналиш.*
4. *Ишлаб чиқаришни янгилаш мақсадидаги устувор йўналиш.*

YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN FOYDA SOLIG'INING DAVLAT BUDJETI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Mahmudov O.T., Turanov M.Sh.

Termiz davlat universiteti

Yuridik shaxslarning foyda solig'ini rivojlanishi xo'jalik munosabatlarining shakllanishi bilan bog'liq bo'ldi. XX asrga kelib yuridik va jismoniy shaxslarning daromad solig'idan maxsus soliq o'korporatsiyalar foydasiga soliq ajralib chiqdi va XX asrning 40-50 yillariga kelib, o'z shaklini namoyon qildi.

Tarixan foydani soliqqa tortishning rivojlanishini ta'minlashning asosida quyidagi omillar: kapitalarni birlashtirishga va uning a'zolarini mas'uliyatini cheklashga asoslangan xo'jalik jamiyatlarining yalpi shakllanishi, jamiyatlarining faoliyatiga markazlashgan nazoratning moliyaviy hisobot ko'rishida joriy etilishi, ilmiy assoslangan va tizimli rivojlangan buxgalteriya hisobining shakllanishini ko'rsatish mumkin.²⁵

Natijada foyda solig'ining joriy etilishi tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirishni transformatsiyalab berdi.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalashda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatini rivojlantirish asosiy masalalardan hisoblanadi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning faoliyati mezonlarining sifat jihatidan o'zgarishini amalga oshirish ob'ektiv zaruriyat bo'lmoqda. Bunda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni moliyaviy boshqarish jarayonida soliqlar asosiy dastaklardan biri bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov: o'Yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlari har tomonlama chuqur va puxta o'ylangan ichkil soliq va pul-kredit siyosatini amalga oshirish orqali ta'minlanadi. Ushbu siyosat, avvalambor, iqtisodiyotda soliq yukini kamaytirish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida uning rag'batlantiruvchi rolini kuchaytirishga qaratiladi, deya e'itirof etganlar²⁶.

Foyda solig'ining bazaviy stavkasining pasaytirilishi yirik korxonalariga soliq yukini pasaytiradi, ularga moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va mehnatni rag'batlantirish uchun qo'shimcha manbalarni yaratadi. Bazaviy stavkaning 2014 yilda pasaytirilishi mazkur toifadagi soliq to'lovchilarning 130 milliard so'm saqlab qolish imkoniyatini bergan bo'lsa, 2015 yilda esa yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini stavkasini 8 foizdan 7.5 foizga tushirilishi natijasida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ixtiyorida qo'shimcha ravishda 90 milliard so'mga yaqin mablag' qoladi. Bunday soliq yengilliklari mablag'ni tejash va uni korxonalar ixtiyorida qoldirib, ularning o'z aylanma mablag'larini ko'paytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va texnologik yangilash imkonini beradi.

1-diagramma ma'lumotlariga ko'ra 2002 yilda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini stavkasi 24 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2015 yilga kelib 7,5 foiz qilib belgilangan. Tahlil yillari davomida soliq stavkasi 3,2 baravarga pasaytirilganligini ko'rish mumkin. Bu soliqlarning yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining fiskallik xususiyatiga nisbatan rag'batlantiruvchi holatini amalda ta'minlanayotganligini ko'rsatadi. Ushbu o'zgarish xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ixtiyorida foyda miqdorini oshirib ularga quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi:

- ichki investitsion faollikni kuchaytirish;
- soliq yukini kamayish;
- soliq yukini kamayishi natijada yashirin daromadlarni legallashtirish ;

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining tushumlari miqdori keyingi yillarda muntazamligini saqlab qolmoqda. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini bo'yicha o'zgarishlarning ijobiy natijasini, davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyatida ko'rishimiz mumkin.

²⁵

2011.6 399
²⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2014-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi 2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish o'ustuvor vazifamizdir o' nomli ma'ruzasidan

Manba: O'zbekiston Respublikasining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va davlat byudjeti parametrlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 27.12.2005 y PQ-244-, 18.12.2006 y PQ-532-, 12.12.2007 y PQ-744-, 29.12.2008 y PQ-1024-, 22.12.2009 y PQ-1245-, 24.12.2010 y PQ-1449-, 30.12.2011 y PQ-1675-, 25.12.2012 y PQ-1887-, 25.12.2013 y PQ-2099-, 04.12.2014 y PQ-2270- sonli qarorlari asosida tuzilgan.

1-jadval

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i tushumlari dinamikasi

Ko'rsatkichlar	2010 y	2011 y	2012y	2013y	2014y
Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i miqdori mlrd.so'm	644,5	861,9	1001,1	1038,8	1120,2
Davlat budjeti daromadlaridagi ulushi %	4,7	5	4,7	3,9	3,5

Manba: www.mf.uz- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti ma'lumotlari asosida muallif hisob kitobi.

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, 2010-2014 yillar davomida yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i mutl q miqdorda o'zgarishi kuzatilgan. Ushbu ijobiy o'zgarishni quyidagi holatlar bo'yicha baholash mumkin. Birinchidan, yuridik shaxslarning moliyaviy natijasida ijobiy o'zgarish va xo'jalik yurituvchi subyektlarning sonining oshishi, modernizatsiyalash jarayonining ta'siri natijasida yuz bermoqda. Ikkinchidan, yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining takomillashuvi natijasi hisoblanadi.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i mutl q miqdorda o'zgarish bo'lsa, davlat budjeti daromadlaridagi ulushi 2010 yildagi 4,7 foizdan 2014 yilda 3,5 foizni tashkil etgan, ya'ni 1,2 foizli bandga kamaygan. Bu o'zgarish yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i stavkalarini pasayishi bilan izohlanadi.

Umuman xulosa qilganda iqtisodiyotning real sektorini yanada rivojlantirish maqsadida, mazkur vazifalarni amalga oshirishda yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ini takomillashtirish zaruriyat bo'lib qolmoqda.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'ining fiskallik xususiyati susayib, rag'batlantirish xususiyatini kuchaytirilib borilmoqda.

Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i bo'yicha chegirilmaydigan xarajatlar tarkibini yanada takomillashtirish zarur.

KORXONALAR MOLIVAVIY-IQTISODIY FAOLIYATINI AUDITORLIK TEKSHIRUVIDAN O'TKAZISHNING ZARURIYLIGI

Gadayshaev M.A., Omonov A.R., Abdurahmonov P.M.

Termiz davlat universiteti

Mamlakatimizda auditorlik faoliyatining rivojlanishi ancha murakkab va qiyin, ko'plab jihatlari bo'yicha esa sust hamda ziddiyatli kechmoqda. Uning nazariy masalalari, huquqiy-me'yoriy hamda tizimli tartibga solishning boshqa imkoniyatlari yetarli darajada amaliyotda ishlatilmayapti. Mamlakatimizda bozor iqtisodiyoti munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishi natijasida turli mulkchilik shaklidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali tashkil etish va ularga professional auditorlik xizmatlar ko'rsatishni takomillashtirish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Avvalo, auditorlik faoliyatini tartibga soladigan huquqiy-me'yoriy tizim iqtisodiy islohotlar talablariga mos ravishda rivojlantirishga bog'liq. Shu nuqtai-nazardan, auditorlik xizmatlarni va auditorlik faoliyatini samarali amalga oshirish, ko'p jihatdan me'yoriy-huquqiy asoslarga bog'liq bo'lib hisoblanadi.

Iqtisodiy munosabatlarni erkinlashtirish va islohotlarni chuqurlashtirish natijasida korxonalar moliyaviy-iqtisodiy faoliyatini samarali tashkil etish uchun auditorlik tekshiruvdan o'tkazish, hamda o'zaro hisob-kitobni yaxshilash maqsadida ularga maslahat, yod-yo'riq, huquqiy va boshqa turlardagi yordam ko'rsatadigan malakali xizmat ko'rsatadigan auditorlarga ehtiyoj yanada kuchaymoqda.

Hozirgi kunda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliya-xo'jalik faoliyatining moliyaviy hisobotlarda aks ettirilgan natijalarni baholash masalalariga yangicha, zamonaviy yondashuv uslublari juda ham zarur. Bu mavjud nazariy, tashkiliy o' huquqiy asoslari va amaliy muammolar bo'yicha auditorlik faoliyatining sifatini oshirish, hamda respublikamizda tashqi va ichki audit tekshiruvlarini zamonaviy darajada tashkil qilish va uni rivojlantirish borasida chuqur tadqiqotlar o'tqazishni taqozo etmoqda. Bir tomondan, auditorlik faoliyatining xalqaro tajribalariga tizimli yondashish, ularni chuqur tahlil qilish, boshqa tomondan bozor iqtisodiyotining jahon hamjamiyatida e'tirof etilgan o'zbek modelining xususiyatlari to'g'risidagi bilimlarimizdan maksimal foydalangan holda, iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida moliyaviy hisobot axborotlaridan foydalanuvchilar uchun nazoratning maxsus tashkiliy shakli o' auditni istiqbolli rivojlantirish zarurligi ayon bo'lmoqda. Umuman olganda mamlakatimizga investitsiyalarni jalb etish, avvalo, ichki manbalarni safarbar etish hisobidan iqtisodiyotimizning muhim tarmoqlarini jadal modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash, transport kommunikatsiyalarini yanada rivojlantirish va ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini barpo etish hal qiluvchi ustuvor yo'nalishga aylandi.

Mamlakatimizda bozor iqtisodiyoti munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishi natijasida, turli mulkchilik shaklidagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali tashkil etish va ularga professional auditorlik xizmatlar ko'rsatishni takomillashtirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Avvalo auditorlik faoliyatini tartibga soladigan huquqiy-me'yoriy tizimni iqtisodiy islohotlar talablariga mos ravishda rivojlantirishga bog'diq. Shu nuqtai-nazardan, auditorlik xizmatlarni va auditorlik faoliyatini samarali amalga oshirish ko'p jihatdan me'yoriy-huquqiy asoslarga bog'diq bo'dib hisoblanadi.

Biroq o'z o'rnida ta'kidlash lozimki, jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv va globallashtirishning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda, ma'dum ziddiyatli jihatlari ham mavjud. Jumladan, turli mamlakatlardagi iqtisodiy rivojlanishning bir tekisda bormasligi, dunyo mamlakatlari o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jihatidan tafvutning, ekologik ta'hdirlarning kuchayib borishi, turli mamlakatlarda aholi soni o'zgarishining keskin farqlanishi kabi holatlar jahon xo'jaligining yaxlit tizim sifatida barqaror rivojlanishiga to'siqlik qiladi.

Hozirgi sharoitda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida sifatli audit muhim ahamiyatga ega. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan tuziladigan moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilar investitsion qarorlar qabul qilishda unga asosiy ma'dumot manbai sifatida qarashadi. Shu maqsadda, moliyaviy hisobotlardan foydalanuvchilarni yetarli darajada ishonchli ma'dumotlar bilan ta'minlash, ushbu moliyaviy hisobotlarning auditorlik tekshiruvidan nechog'di sifatli o'tkazilganligiga bog'diq. Auditorlik tekshiruvlarining asosiy maqsadi, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar buxgalteriya hisobotlarining ishonchligi to'g'risida auditorning mustaqil bildirilgan fikridan iborat. Buning uchun auditor hisobotning ishonchligi yoki uning ishonchligini rad etish to'g'risidagi asosli fikr bildirishga imkon beradigan dalillarni to'plashi zarur.

Moliyaviy hisobot ma'dumotlarining ulardan malakali foydalanuvchilarga xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatining natijalari to'g'risida to'g'ri ishonch bildirishlariga va to'g'ri xulosalar qilishga hamda ushbu xulosalarga asoslangan qarorlar qabul qilishga imkon beradigan darajasi tushuniladi. Auditorlik tekshiruvlari tashkilot buxgalteriyasini o'rganish jarayonida shuni ko'rsatmoqdaki, ayrim korxonalarda buxgalterlar malakasi yetishmasligi oqibatida dastlabki hujjatlariga ishlov berish, guruhlash va buxgalteriya hisobi hisobvaraqlarida to'g'ri (yoki butunlay) aks ettirmasdan (asosan pul va hisob-kitob muomalalari), ularni devonxona papkalarida saqlab qo'yish bilan cheklaniladi. Natijada, hisobotlarni tuzishda ko'plab chalkashliklar, noaniqliklar, joriy hisob ma'dumotlari va hisobot ko'rsatkichlaridagi nomuvofiqliklar yuzaga keladi. Agar buxgalterlik hisobini tashkil etish va yuritishga talab darajasida e'tibor qilinganida, bunday chalkashliklar paydo bo'dmas edi. Boshqacha qilib aytganda, bu auditorlik dalillar qanchalik ishonchga sazovar va haqiqatga yaqin ekanligini tavsiflaydi. Bundan ko'rinib turibdiki, iqtisodiy inqiroz kelib chiqishining kichik bir sababchisi auditorlarning xulosasiga ham bog'diq ekan. Bank va boshqa tizimlarning ishonchli va samarali bo'dishi, uni audit qilish va tartibga solib turuvchi huquqiy me'yorlar majmuasi yaratilishi hamda barcha banklarda ma'dum bir andozalar asosida qo'dlanilishi lozim. Xulosa qilib shunga amin bo'damizki, bo'dajak auditorlarimiz tomonidan tekshirish davrida aniq dalillarga tayanib, to'g'ri xulosa va taklif bersa, iqtisodiyotimizning rivojlanishiga kichik bir hissamizni qo'shgan bo'dardik.

SUG'ORILADIGAN YERLARNING MELIORATIV HOLATINI YAXSHILASH JAMG'ARMASINING HUQUQIY VA IQTISODIY ASOSLARI

Turonov M., Rajabov Sh.
Termiz davlat universiteti

Mamlakatimizning qishloq xo'jaligida amalga oshirilayotgan islohotlarning samaradorligi bu sohada qabul qilingan davlat dasturlarning bajarilishiga ham bog'diq. Agrar sohada, asosan yer resurslari bilan birgalikda suv resurslaridan ham oqilona foydalanish dolzarb masala sifatida qaraladi. Shu maqsadda sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilashga e'tibor kuchaytirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2014-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015-yilga mo'djallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'o'shlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasida

yerlarning meliorativ holatini yaxshilash masalasiga to'xtalib, "Biz qishloq xo'jaligini isloh etishda sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini tubdan yaxshilashga alohida e'tibor bermoqdamiz. Bu vazifa eng muhim ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib kelgan va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi. Chunki qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning samaradorligi, mamlakatimizning iqtisodiy va oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, nafaqat qishloq mehnatkashlari, balki butun O'zbekistonimiz aholisining moddiy farovonligini oshirish bebaho boyligimiz bo'lgan yerimizning unumdorligi, uning sifatini muntazam yaxshilab borish bilan uzviy bog'liqdir" deb ta'kidladilar.

Dastlab ushbu sohada huquqiy va iqtisodiy asoslarni yanada takomillashtirish zaruriyati paydo bo'ldi. Shu maqsadda 2007 yil 29 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yerlarning meliorativ holatini yaxshilash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-3932-son Farmoni, so'ngra 2007 yil 31 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-718-son Qarorlari qabul qilindi. Jamg'armaning faoliyati 2008-2012 yillarda sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash Davlat dasturini amalga oshirishda muhim omillardan bo'ldi. Ushbu dasturning izchil va mantiqiy davomi sifatida 2013 yil 19 aprel O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2013-2017 yillar davrida sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yanada yaxshilash va suv resurslaridan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1958-son Qarori va ushbu qaror asosida amalga oshirilib kelayotgan Davlat dasturlari hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 42,58,79-moddalarida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasi, uning daromadlarining shakllanishi va xarajatlari yo'nalishlari belgilab qo'yilgan.

Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasining iqtisodiy asoslarini mustahkamlanishi jamg'arma faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasining daromadlarini shakllantirishning asosiy manbalariga:

- ✓ qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari tomonidan to'lanadigan yagona yer solig'i bo'yicha tushgan mablag'larga teng miqdorda Davlat byudjetidan ajratmalar;
- ✓ maqsadli byudjet mablag'lari;
- ✓ xalqaro moliya institutlari va xorijiy banklarning imtiyozli kreditlari;
- ✓ mahalliy va xorijiy grantlar;
- ✓ qonun hujjatlariga muvofiq boshqa manbalar tegishlidir.

1-jadval

Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasi daromadlari va xarajatlari dinamikasi²⁷

(mln. so'm)

Ko'rsatkichlar nomi	2010 y	2011 y	2012 y	2013 y	2015 y Reja
Yagona yer solig'i	66023,0	94210,0	111410,0	141700	180000
Maqsadli byudjet mablag'lari	76515,2	75756,8	76400,0	67474,3	154000
O'z meliomashlizing kompaniyasidan qaytarilgan mablag'	6979,5	11163,4	10242	11077,7	16400
Boshqa daromadalar	321,4	611,3	771,9	865,8	-

Jamg'arma daromadlarini shakllantirishda muntazam daromad sifatida, qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari tomonidan to'lanadigan yagona yer solig'i bo'yicha tushgan mablag'larga teng miqdorda Davlat byudjetidan ajratmalar hisoblanadi. 1- ulushi 2010 yilda 44 foiz, 2011 yilda 51.8 foiz, 2012 yilda 56 foiz 2013 yilda esa 64 foizni tashkil qilgan. Respublikamiz miqyosida ushbu sohada bajarilayotgan amaliy ishlar natijasida ekin yer maydonlarning meliorativ holati yaxshilanib, dehqon va fermer xo'jaliklarining daromadini oshirish va xarajatlarini kamaytirish imkoniyati yaratilmoqda.

Xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini yanada barqaror rivojlantirish, yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, ularning unumdorligini oshirish va shu asosda qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligini ko'paytirish, shuningdek melioratsiya ishlarini tashkil qilish va moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

²⁷ www .mf.uz- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy sayti ma'lumolari asosida tuzilgan

QURILISH KORXONASI MIQYOSIDA ASOSIY FONDlardan SAMARALI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Yusupdjonova N.U., Fayziyeva G.A.
Toshkent arxitektura qurilish instituti

Mamlakatimizda iqtisodiyotning har bir sohasida amalga oshirilayotgan tub oʻzgarishlar qatorida qurilish sohasida ham koʻplab yangiliklar joriy etilib, amaliyotga yangi texnika va texnologiyalar olib kirish orqali mehnat unumdorligini oshirish va ishchilarni qulayliklar bilan taʼminlash maqsadida zaruriy shart-sharoitlar yaratilmoqda. Jumladan, 2015-yil yanvardan eʼtiboran, qurilish sohasida faoliyat yuritayotgan korxonalar uchun yagona soliq stavkasi 6 foizdan 5 foizga tushirildi. 2014-yil yakunlari hisobiga koʻra, kapital qurilish ishlari hajmi 10,9 foizga oshdi. Ushbu koʻrsatkichlar shuni tasdiqlaydiki, yurtimizda bunyodkorlik ishlari jadal surʼatlar bilan rivojlanmoqda. Bu esa oʻz navbatida har bir qurilish tashkilotlari uchun yangi imkoniyatlar sari keng yoʻl ochib beradi.

Qurilishning oʻyuragi o hisoblangan asosiy fondlarni yanada yangilab borish esa qoʻshimcha daromad olish va unumdorlikni oshirishga bevosita taʼsir etishi bilan ham ahamiyatlidir.

Qurilish sohasida xoʻjalik yurituvchi sub'yektlarning asosiy fondlarga anchagina mablagʻdari jalb qilingan boʻladi. Mazkur mablagʻdarning qaytimi asosiy fondlardan samarali foydalanish evaziga amalga oshiriladi. Asosiy fondlarni ifodalovchi koʻrsatkichlarni uch guruhga boʻlish maqsadga muvofiq:

- asosiy fondlar holatini ifodalovchi koʻrsatkichlar;
- asosiy fondlar bilan taʼminlanganlikni ifodalovchi koʻrsatkichlar;
- asosiy fondlar samaradorligini ifodalovchi koʻrsatkichlar.

Asosiy fondlarning holatini tahlil qilishda ularni ifodalovchi koʻrsatkichlarni hisoblash lozim. Unda bazis davri maʼlumotlari haqiqiy maʼlumotlar bilan taqqoslanib, oʻzgarishlarning yaxshilangani yoki yomonlashish sabablari aniqlanadi, koʻrsatkichlarni yaxshilanishi uchun aniq tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Asosiy fondlar har bir sikldan soʻng ishlab chiqarish sohasini tark etmaydi. M hnat jarayonida bino, inshoot, mashina, qurilma, asbob-uskuna va boshqa m hnat vositalaridan iborat boʻlgan asosiy ishlab chiqarish fondlari uzoq vaqt mobaynida ishtirok etib, natura shaklini saqlab qoladi hamda ularning qiymati ishlab chiqarilayotgan mahsulotga asta-s kinlik bilan qismlarga boʻlib oʻtkaziladi. Ammo shunday narsalar ham borki, ular oʻz iqtisodiy b lgilariga koʻra m hnat quroli hisoblanadi, ammo asosiy fondlar tarkibiga kiritilmaydi, balki aylanma mablagʻlar tarkibida hisobga olinadi. Bularga qiymatidan qatʼiy nazar, bir yildan kam muddat ishlatiladigan t z eskiradigan buyumlar va qiymati izmat muddatidan qatʼiy nazar t gishli Vazirliklar va idoralar 15 tagacha eng kam oylik maosh doirasida b lgilaydigan limitdan kam boʻlgan buyumlar kiritiladi.

Ekspluatatsiya jarayonida asosiy fondlar tabiiy va texnogen taʼsirlar natijasida jismoniy va maʼnaviy eskirishga uchrab, bu kor ona uchun moddiy jihatdan yoʻqotishlarni kelib chiqishiga sabab boʻladi. Bu kabi yoʻqotishlarni b g oldini olish chora oʻtadbirlarini ishlab chiqish va ular bilan bogʻliq boʻladigan ishlarni toʻgʻri tashkil etish uchun ularning jismoniy yemirilish darajasini aniqlash, bino va inshootlarning qoldiq xizmat davrlarini, umrboqiyiligini hamda ishonchligini belgilash muhim hisoblanadi.

Asosiy fondlar ishlab chiqarishni tashkil etuvchi moddiy-t nik bazasining asosi hisoblanadi. Ular mehnat resurslari bilan birgalikda ishlab chiqarishning bir maromda davom etishini va sarflangan mablagʻdarning samaradorligini taʼminlaydi. Kor onaning ishlab chiqarish quvvati va m hnatning t nik jihatdan qurollanish darajasi asosiy fondlarga bogʻliq boʻladi.

Asosiy fondlardan samarali foydalanish orqali korxonada oʻz daromadini oshirishga erishishi mumkin. Buning uchun asosiy fondlarning eskirishi bilan bogʻliq boʻlgan yoʻqotishlarni bartaraf etish, ulardan foydalanishni ya shilash, fond qaytimi, ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish koeffitsi nti kabi asosiy koʻrsatkichlar darajasini oshirish yordamida kamaytirish mumkin.

Ishlab chiqarish quvvati - b rilgan mashina va asbob-uskunalar, t nologiyalar va ishlab chiqarishni tashkil qilish uslubida mahsulot ishlab chiqarishning maksimal hajmi. Buni hisobga olgan holda, qurilish kor onasining yillik, choraklik va oylik ishlab chiqarish quvvatini aniqlash mumkin.

Korxonada faoliyatini va olingan daromadni tahlil etishda belgilangan davr mobaynida asosiy fondlardan qay darajada foydalanilganlik muhim ahamiyatga ega. Buning uchun sarf etilgan asosiy fondlarning oʻrtacha yillik qiymati bilan yil davomida ishlab chiqarilgan mahsulot miqdori taqqoslanadi.

Qurilish korxonasi miqyosida asosiy fondlardan samarali foydalanish va yanada koʻproq daromadga erishish uchun yuqoridagilarga qoʻshimcha sifatida quyidagilarga eʼtibor qaratish muhim rol oʻynaydi.

- ortiqcha va kam foydalaniladigan asbob-uskunalarini tugatish;
- b kor turuvchi uskunalarni qisqartirish va tugatish;
- taʼmirlash va profilaktika tadbirlarini oʻz vaqtida va sifatli ravishda amalga oshirish;
- uskunalarni ekspluatatsiya qiluvchi odimlarning malakasini oshirish;
- qurilishda yangi mat riallar va konstruksiyalarni yaratish hamda qoʻllash;

- qurilish montaj ishlarini m anizatsiyalash, kompl ks m anizatsiyalash va avtomatlashtirish;
- progr ssiv t nologiya va y takchi usullarni qurilish ishlab chiqarishini tashkil qilishda qo'llash ham asosiy fondlardan keladigan daromadni oshirishga xizmat qiladi.

**МАҲАЛЛИЙ КАДРЛАРНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИНГ НАЗАРИЙ
ВА АМАЛИЙ МУАММОЛАРИ**

Вахидов А.С.¹, Вахидова М.Қ.²

1
2

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG'ARMASINING
IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI**

Turonov M., Fatqulov X.
Termiz davlat universiteti

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasini tashkil etish to'g'risida» 2006 yil 11 maydagi PF63751-sonli Farmoniga muvofiq hamda ustuvor investitsiya loyihalarini samarali moliyalashtirishni ta'minlash maqsadida tashkil etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov: «Mamlakatimizda Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining tashkil etilgani chet el investitsiyalarini jalb etishda ko'p jihatdan muhim ahamiyat kasb etmoqda, desak, hech qanday mubolag'a bo'lmaydi. Jamg'armaning asosiy vazifasi iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlari va yo'l-kommunikatsiya sohasidagi strategik muhim investitsiya loyihalarini xorijiy sheriklar bilan hamkorlikda moliyalashda faol ishtirok etishdan iborat ekani, o'ylaymanki, sizlarga yaxshi ma'lumot, - deb ta'kidladilar²⁸.

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi moliyaviy muassasa bo'lib, u ustuvor investitsiya loyihalarini hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarini modernizatsiya qilish va texnik jihatdan qayta jihozlashga, mamlakatni muttasil, barqaror va mutanosib ravishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga erishilishiga, shuningdek, samarali tarkibiy va investitsiya siyosati

---

²⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasidan

amalga oshirilishiga doir loyihalarni moliyalashtirish uchun mablagʻlarni jamlaydi. Jamgʻarmaning nizom kapitalini 5 mlrd. AQSh dollardan 2014 yilga qadar bosqichma-bosqich 10 mlrd. AQSh dollariga, 2016 yilgacha esa 15 mlrd. AQSh dollariga yetkazish belgilangan.

Oʻzbekiston Respublikasi Budget Kodeksiga asosan Oʻzbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamgʻarmasining daromadlari manbai uch guruhda koʻrsatilgan:

- asosiy makroiqtisodiy koʻrsatkichlar prognozi va Davlat byudjeti parametrlarini tasdiqlashda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari bilan strategik resurslarga belgilanadigan chegara narxidan jahon narxining oshishi natijasida tushadigan tushumlar;

- Oʻzbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamgʻarmasining aktivlarini boshqarishdan, shu jumladan, Oʻzbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamgʻarmasi mablagʻlarining boʻsh turgan qoldiqlarini joylashtirishdan olinadigan daromadlar;

- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa manbalar hisobidan shakllantiriladi.

Ushbu jamgʻarmaning xususiyatli tomonlaridan biri shundaki, jamgʻarma mablagʻlari chet el valyutasida shakllantiriladi. Milliy valyutadagi mablagʻlarning Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy bankining mablagʻlar tushgan sanadagi almashuv kursi boʻyicha chet el valyutasiga konvertatsiyasini amalga oshirib, mazkur jamgʻarmaning valyuta hisob varagʻiga kiritilib boriladi.

1-jadval

Tiklanish va taraqqiyot jamgʻarmasi daromadlari prognozi dinamikasi²⁹

mlrd.soʻm

Koʻrsatkichlar	2011 y	2012 y	2013 y
Tiklanish va taraqqiyot jamgʻarmasi daromadlari	1 905,7	4 747,6	2 618,5

1-jadval maʼlumotlaridan koʻrinadiki, 2011 yilda jamgʻarmaning daromadlar koʻrsatkichi 1905,7 mlrd. soʻmni tashkil etishi belgilangan boʻlsa, 2012 yilda 4747,6 mlrd. soʻm, 2013 yilda esa 2618,5 mlrd. soʻm prognoz koʻrsatkichlari belgilangan.

Mazkur jamgʻarma daromadlarining muntazam oshirilib borilishi jamgʻarma mablagʻlaridan foydalanishni uzluksiz amalga oshirish imkonini beradi.

2012 yilda jamgʻarma mablagʻlari hisobidan sanoat va ishlab chiqarish infratuzilmasining yetakchi tarmoqlarida 758 million dollardan ziyod hajmdagi 29 ta strategik investitsiya loyihasini birgalikda moliyalashtirildi, bu oʻtgan yilga nisbatan 38,2 foizga ortiq.

2013 yilda esa mazkur jamgʻarma mablagʻlari ishtirokida 33 ta muhim loyihalar 780 mln. AQSH dollari miqdorida amalga oshirilib, 2012 yilga nisbatan 24 foizga oshgan. 857,1 mln AQSH dollari miqdorida ajratilgan mablagʻlar 2014 yilda iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarining bir qator investitsiya loyihalarni amalga oshirishga ajratilgan.

Yuqoridagilar asosida quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

- investitsiya loyihalarini amalga oshirishda Oʻzbekiston Tiklanish va taraqqiyot jamgʻarmasi muhim oʻrin tutadi.

- jamgʻarma nizom kapitalini oshirib borish imkoniyati makroiqtisodiy barqarorlik va izchil ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish amalga oshirilayotganligini anglatadi.

- shuningdek, xorijiy hamkorlar bilan birga qoʻshma loyihalarni amalga oshirishda ishtirok etib, muhim vazifalarni bajaradi.

- mamlakatimizda investitsiya siyosatini amalga oshirishda mazkur jamgʻarmaning faoliyati ham iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga yoʻnaltirilgan boʻlib, pirovardida aholining turmush darajasi va farovonligini oshirishga qaratilgan.

АУДИТОРСКИЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА

Рахимова Г.М.

²⁹ Oʻzbekiston Respublikasining asosiy makroiqtisodiy koʻrsatkichlari prognozi va davlat byudjeti parametrlari toʻgʻrisida Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 24.12.2010 y PQ-1449-, 30.12.2011 y PQ-1675-, 25.12.2012 y PQ-1887- sonli Qarorlari asosida mualliflar tomonidan tuzilgan.

?

( ) 6 « » 50 « ».

;

АҚСРА,

**ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИҚТИСОДИЙ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА
МАЪРУЗАЛАРГА ҚЎЙИЛАДИГАН АСОСИЙ ТАЛАБЛАР**

Вахидов А.

(. *lectio*) -)

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASIDA SOLIQLARNING AHAMIYATI

Turonov M., Hamroqulov X.

Termiz davlat universiteti

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash jarayonida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining faoliyati muhim o'rin tutadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar natijasida o'tgan yili, fermer va dehqon xo'jaliklarini hisobga olmaganda, 2014 yilda 20 mingdan ziyod yangi kichik biznes subyektlari tashkil etildi, ularning umumiy soni esa 195 mingdan ziyodni tashkil etmoqda. Bu 2000-yilga nisbatan 2 barobar ko'pdir. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining iqtisodiyotdagi ahamiyatini uning mamlakat yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda ulushi ortib borishida ham ko'rish mumkin. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasining ulushi 2000-yildan buyon 31 foizdan 56 foizga, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishda 12,9 foizdan 31,1 foizga o'sdi. Ammo kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlarni izchil amalga oshirish lozim. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov: «Shu borada ishbilarmonlik muhitini yaxshilash hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivoji uchun yanada qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash zarurligini barchamiz albatta yaxshi tushunamiz», - deya e'tirof etganlar³⁰.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasini rivojlantirish dasturlarida soliqlarning ahamiyati ham muhim hisoblanadi. Bu yo'nalishda olib borilgan faoliyat samarasi natijasida mamlakatimiz 2014-yilda biznesni soliqqa tortish borasida 61 pog'onaga yuqoriga ko'tarildi. Mazkur sohaning faoliyatini soliq orqali rag'batlantirish dastlab O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996 yil 27 sentabrdagi «O'zbekiston Respublikasining 1997 yilgi davlat budjeti munosabati bilan soliq islohotini chuqurlashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida»gi 1565-sonli Farmoniga asosan amaldagi soliqlar o'rniga yagona soliqni joriy etish yo'li bilan barcha mulkchilik shaklidagi kichik korxonalar uchun soliqqa tortishning tabaqalashtirilgan soddalashtirilgan tizimi joriy etilishi, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 15 apreldagi «Kichik korxonalar uchun ixchamlashgan soliqqa tortish tizimiga o'tishni qo'llash to'g'risida»gi 159-sonli qaroriga asosan mikrofirmalar va kichik korxonalar soliq solishning umumbelgilangan tartibidan soddalashtirilgan, ya'ni ixchamlashtirilgan soliq rejimiga o'tkazilishi asosida amalga oshirildi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning alohida xususiyatli subyekti yuridik shaxsni tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan jismoniy shaxslardan olinadigan qat'iy belgilangan soliq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 31-dekabrda O'zbekiston Respublikasining 1999 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida o'zi 541-sonli qaroriga muvofiq 1999 yilning 1-yanvaridan boshlab joriy etildi. 2008- yilda yangi Soliq kodeksi amalga kiritilishi natijasida soliq sohasidagi barcha me'yorlarni yagona hujjatga yig'ish, daromadlarni, mol-mulkni, qo'shilgan qiymatni soliqqa tortish va hisob-kitob qilish tizimini yanada ixchamlashtirish imkoniyatini yaratdi.

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantiruvchi o'soliq iqlimi o'ni tashkil qilish maqsadida iqtisodiy islohotlar jarayonini me'yoriy - huquqiy ta'minlashni yanada takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda.

Mamlakatimizda soliq siyosatida soliq tushumlarini ko'paytirishning soliq stavkalarini oshirish yo'lini emas, balki eng samarali bo'lgan o'soliqqa tortish bazasini kengaytirishga alohida e'tibor qilindi. Buning uchun soliqqa

---

³⁰O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2014-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi 2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish o'soliqqa ustuvor vazifamizdir o'z ruzasi.

tortish bazasini kengaytirishning kam xarajat talab qiladigan va tez muddatlarda amalga oshirish imkonini beradigan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ustuvor sur'atlar bilan rivojlantirish orqali amalga oshirish yo'li tanlab olindi. Yuqoridagilardan xulosa qilish mumkinki, kichik biznes sub'yektlari faoliyatini soliqlar orqali yanada rag'batlantirish obyektiv zaruriyat bo'lib qolmoqda.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИЧКИ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Гадоев С.Ж.¹, Ҳамраева Э.²

¹

²

0

1- , 2014

3814551,2
4369774,3

I

957033,8
961872,7

74168,6
8258494,1

. IV

. II

1- жадвал

Термиз давлат университетининг гуруҳлар буйича харажатлар сметаси³¹

Моддалар номи	тоифа	модда ва кичик модда	элемент	2014 йил		2015 йил	2015 йил тасдиқланган
				Кирилган ўзгартиришлар билан тасдиқланган	2014 йилда бажарилди (хакикий харажат)	Ташкилот томонидан ҳисобланган	жами
I-гуруҳ харажатлар - иш хақи ва унга тенглаштирилган т. довлар							
	41	10	0	4095223	3814551,2	4867389	4867389
	41	11	0	4095223	3814551,2	4867389	4867389
			100	4095223	3814551,2	4867389	4867389
	47	11	100	0	74168,6	0	0
				0	29793,5	0	0
				0	44375,1	0	0
	48	21	400	5224028	4369774,3	6585795	6585795
I-				9319251	8258494,1	11453184	11453184
II- гуруҳ харажатлар - иш берувчининг ажратмалари							
	41	21	100	1014128	955335,8	1105805	1105805
			200	1698	1698	1698	1698
II-			0	1015826	957033,8	1107503	1107503
IV- гуруҳ харажатлари - бошқа харажатлар							
Бошқа харажатлар жами				435952	346344,8	522173	522173
ЖАМИ				10771029	961872,7	13082860	13082860

2- жадвал

Термиз давлат университетининг профессор-ўқитувчилари бюджетдан ташқари ҳисоб-варағининг 2015 йил учун штат жадвали³²

№	Лавозимлар номи	Сони		Базавий лавозим маошлари миқдори		Жами ойлик иш хақи фонди
		юкори	қуйи	юкори	қуйи	
1	Кафедра мудири					
			3	1802415	1721777	5165331
		8	15	1721777	1655821	38611531
		2	5	1655821	1589509	11259187
2	Профессор					0
			1,5	1721777	1655821	2483731,5
				1655821	1589509	0
				1589509	1511061	0
3	Доцент					0
		4	18	1589509	1511061	33557134
				1511061	1433508	0
4	Катта ўқитувчи					0
		3	23,5	1511061	1433508	38220621
		3	22,5	1433508	1357681	34848346,5
5	Ассисент, ўқитувчи					0
				1357681	1282486	0
		9	323,5	1282486	1208431	402307339,5
	Ўқитувчи стажёр		7	0	1131557	7920899
	ЖАМИ:	29	419			574374120,5
			448,0			

Термиз давлат университетининг 2015 йилга мулжалланган IV-гуруҳлар буйича харажатлари³³

Моддалар номи	тонфа	жами	2015 йил			
			I- чорак буйича жами	II- чорак буйича жами	III- чорак буйича жами	IV- чорак буйича жами
IV-						
		522173	20066	194051	158137	149919
	42	333661	18870	133710	82000	99081

, IV

2015

522173

1, 2 3

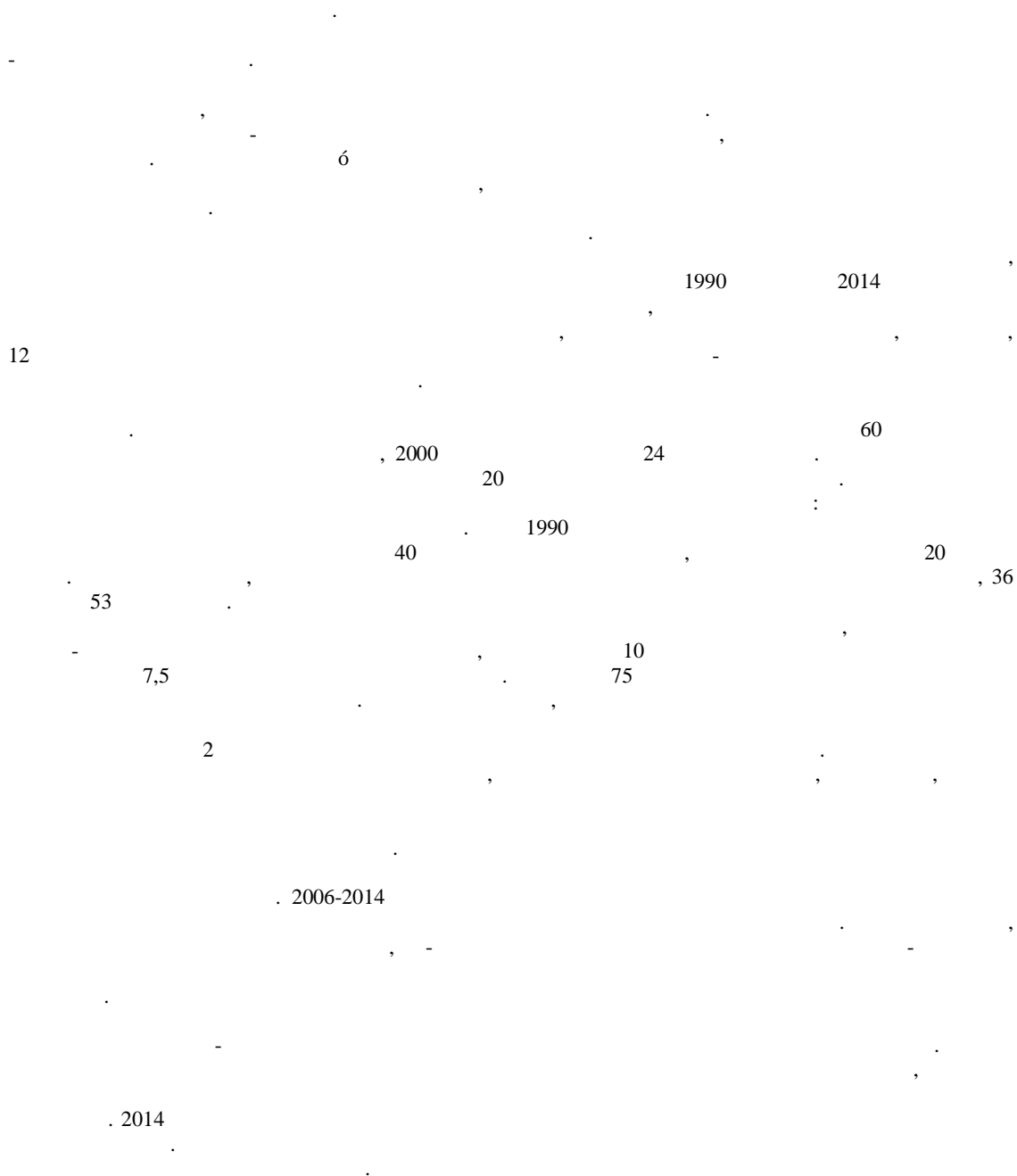
Термиз давлат университети 2015 йилда бюджетдан ташқари тўлов-контракт орқали тушум миқдори³⁴

Таълим йўналишлари	Талабалар сони	Тўловконтракт миқдори (сўмда)	2015 йилдаги тушум
I.Бакалаврият - ҳаммаси	4564		11831400
Шу жумладан			
	275	6650	914375
	837	5050	2113425
	1085	5050	2739625
	478	5050	1206950
	388	5500	1067000
	86	5050	217150
	635	5050	1603375
	17	5050	42925
	763	5050	1926575
II.Магистратура- ҳаммаси	71		204295
	22	5480	60280
	8	5480	21920
	8	5480	21920
	9	6030	27135
	8	7300	29200
	16	5480	43840
III. Иккинчи мутахассислик	56		179405
	24	7300	87600
	7	5480	19180
	5	5480	13700
	1	5480	2740
	15	6030	45225
	2	5480	5480
	2	5480	5480
Жами:	4691		12215100

³³ Манба:³⁴ Манба:

**ТАРМОҚЛАР ВА СОҲАЛАРДА АҲОЛИНИНГ ИШ БИЛАН БАНДЛИГИ ВА УНИНГ
ФАРОВОНЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ**

Гадоев Р.М., Абдурахмонов П.М.

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ХАРАЖАТЛАР СМЕТАСИ БЎЙИЧА МАБЛАҒ
АЖРАТИЛИШИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ**

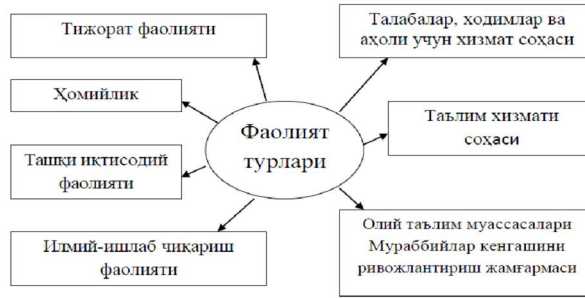
Гадоев С.Ж., Иманова У.Б.

« 4-

( ),

Олий таълим муассасаларида бюджетдан ташқари фаолият турлари³⁵

1. : - , ,
2. - : - , ,
3. : , - ,
4. : , - - ,
5. , : ,
6. : (, , . .),
7. : ;

35

2) ;
:
-
(,)
;
-
(,) ,
.

**ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИДА МЕҲНАТ САМАРАДОРЛИГИ
ТУШУНЧАСИНИНГ МОҲИЯТИ**
Тухтабаев Ж. Ш.

ў
ö[1].
(,)
ó
(,)
ö
ö
:ö
[2]
ö.
[3]
3
1-

Мехнат самарадорлигининг мехнат унумдорлиги ва ишлаб чиқариш самарадорлигидан фарқи

Фарқлаш жиҳатлари	Ишлаб чиқариш самарадорлиги	Мехнат унумдорлиги	Мехнат самарадорлиги
			( )
Нативайликни ўлчаш кўрсаткичлари			
Халқ хўжалиги миқёсида			
Тармоқ миқёсида			
Корхона миқёсида			
			( )

3
учинчи йўналиш

: биринчи йўналиш,

; иккинчи йўналиш,

3

... : õ

[4]. õ

õ[5].

ó

( )

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. 2011 2012
- 2012
2. // . 19.01.2012 . . 1990. . 334.
3. . , õ : . . ó . : . 1997. . 416.
4. . , õ . : õ . : õ, 2004. 398 .
5.)- . : õ . : õ, 2006. ó 123 . . . . . õ (

**ФЕРМЕР ХЎЖАЛИГИ ФАОЛИЯТИ ТАРАҚҚИЁТИДА ТАДБИРКОРЛИКНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ ЗАРУРАТИ**

Тўраев Ф.С.

ó

2015 749

55,4 % (54,7 %) , 2645,2 , 35,3

1

. 834,5 , 51,9 % , 0,4 785,2 , 1

³⁶

³⁶2015

93 % , 96,0 % , 61,0 % 55,4 % , 51,9 % , 60 % ,
32,0 % , 84,0 % , 78,0 % , 73,0 %

**ВЫБОР И ПРИМЕНЕНИЕ ПРИЕМЛЕМЫХ ПОДХОДОВ И МЕТОДОВ
К ОЦЕНКЕ НЕДВИЖИМОСТИ**

Файзиева Г.А.

-
-
-

**ЎҚУВЧИЛАР ОНГИДА ТАДБИРКОРЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
ИҚТИСОДИЙ ТАРБИЯНИНГ ЎРНИ**

Эсанқулов А.

»

«

(

).

50

30

500 , , 13,2
 1/3 , 60 , 5
 1997
 ö ó , - ö[3].
 _____,
 _____,
 _____,

Адабиётлар рўйхати:

1. ö , ö , ö , 2014 , 5 .
2. XXI : , 1997.

**МЕВА САБЗАВОТ МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА ЭКСПОРТ ПОТЕНЦИАЛИНИ
 РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**

Мамаджонова Т.А.

2014 6 «
 »
 , «
 10
 170 , 175 » .[1].
 4 - 1-
 : 200
 80-90

bilangina iqtisodiyotda tub oʻzgarishlarga erishish mumkin. Investitsion loyihalarni moliyalashtirish respublikamizda iqtisodiy va siyosiy omillarni rivojlantirishga taʼsiri yaqqol seziladi.

Investitsiyalarning ustuvor yoʻnalishlarini aniq belgilash ilmiy asoslangan, investitsiya qarorlarini qabul qilish, investitsiya faoliyatini oqilona tartibga solish asosida ichki va tashqi moliyaviy manbalarni barcha shart-sharoitlarni hisobga olgan holda jalb qilish milliy iqtisodiyotning kelajagini belgilaydi.

Bu borada mamlakatimizda mustaqillik yillarida aniq belgilangan chora-tadbirlar asosida sezilarli ijobiy natijalarga erishilmoqda. Ayniqsa, investitsiyalarning maqsadli yoʻnaltirilayotganligi yutuqlarimiz asosi boʻlib xizmat qilmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti oʻz maʼruzalarida taʼkidlaganlaridek, - oʻJami investitsiyalarning 73 foizdan ortigʻi ishlab chiqarish sohasiga va qariyb 40 foizi mashina va uskunalar xarid qilishga sarflandi. Jadal va mutanosib iqtisodiy oʻsish, chuqur tarkibiy oʻzgarishlarni amalga oshirish va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishda faol va aniq yoʻnaltirilgan investitsiya siyosati yuritish eng muhim omil hisoblanadi.⁴⁰

Toʻgʻridan oʻ toʻgʻri xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarishni moliyalashning asosiy manbasi boʻlishi bilan birga, yangi texnologiyalar, texnik va menejerlik nouxaulari orqali inson kapitalini rivojlantirishning ham maqbul usuli hisoblanadi. Ushbu investitsiyalar zahiralarning yalpi ichki mahsulotga nisbatan ulushining 1 foizga oshishi YAIMning 0,4 foizga ortishiga sabab boʻladi.

Shu sababli investitsiya siyosatini yuritish davlat iqtisodiy siyosatining eng muhim tarkibiy qismi boʻlish bilan birga, iqtisodiyotni modernizatsiyalashning resurslar asosi boʻlishi tabiiydir. Investitsiyalarning maqsadli yoʻnaltirilishi va samarali investitsion siyosat olib borish hamda ularni toʻgʻri yoʻnaltirish barqaror iqtisodiy oʻsishni taʼminlash imkonini beradi.

Yil yakunlariga qaraydigan boʻlsak 2014-yilda mamlakatimiz iqtisodiyotiga 14 milliard 600 million dollar miqdorida investitsiyalar jalb qilingan boʻlsa shundan 3 milliard dollardan ziyodini xorijiy investitsiya va kreditlar tashkil qilgan.

Shuni alohida eʼtirof etish kerakki jami investitsiyalarning 73 foizdan ortigʻi ishlab chiqarish sohasiga, qariyb 40 foizi mashina va uskunalar xarid qilishga sarflangan. Yoʻnaltirilayotgan investitsiyalarning muhim jihati shuki, mahalliy xomashyo resurslarini chuqur qayta ishlashni taʼminlaydigan, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etishga qaratilgan investitsiya loyihalariga ustuvor ahamiyat berilmoqda.

2014-yilda iqtisodiyotimizning yetakchi tarmoqlarida zamonaviy yuqori texnologiyalarga asoslangan uskunalar bilan jihozlangan, umumiy qiymati 4 milliard 200 million dollarga teng boʻlgan 154 ta yirik obyekt foydalanishga topshirildi.

Mamlakatimizdagi qudday investitsiya siyosati, biznes yuritishdagi imkoniyat va imtiyozlar koʻplab xorijiy sarmoyadorlarning eʼtiborini tortmoqda.

Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, sarmoyadorlar oʻz mablagʻlarini avvalo iqtisodiyoti barqaror va izchil rivojlanayotgan mamlakatlarga yoʻnaltiradi.

Mamlakatimizda investitsion faollikni va uning samaradorligini yanada oshirish uchun mintaqalarning tabiiy va mehnat resurslarini, ishlab chiqarish salohiyatlarini hamda infratuzilmani inobatga olgan holda tadbirlar ishlab chiqish lozim. Bu esa iqtisodiy rivojlanishni taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

MAMLAKATIMIZDA FISKAL SIYOSAT VA SAMARALI SOLIQ REJIMINI TAKOMILLASHTIRISH FAROVONLIK GAROVI

Yarmatov Sh.Ch., Yusufjonov X.

Termiz davlat universiteti

Davlat moliyaviy faoliyatining muhim tarkibiy qismini davlat byudjeti tashkil qiladi. Darhaqiqat, davlat byudjeti jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotida alohida ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimiz ijtimoiy hayotining barcha sohalarida boʻlgani kabi moliya sohasida ham chuqur oʻzgarishlarni amalga oshirish hozirgi kunning asosiy talabidir. Moliya sohasida olib borilayotgan islohotlarning markaziy boʻlaganida davlat byudjeti daromadlari shakllanishi va xarajatlardan yanada samarali foydalanish, iqtisodiyotda soliq yukini maqbullashtirish va soliqlarning hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi tutgan oʻrnini oshirish masalalari turadi. Zero, Oʻzbekiston Respublikasida iqtisodiyotning erkinlashuvi va islohotlarning chuqurlashuvi jarayoni byudjet va soliq tizimini ham muntazam takomillashtirib borishni taqozo qiladi. Soliq-byudjet siyosati moliya tizimi islohotlarining muhim yoʻnalishi sifatida iqtisodiyotni tartibga solish hamda uning barqarorligini taʼminlash jarayonida har qachongidan ham muhimroq boʻlib bormoqda. Hozirgi iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida

---

⁴⁰ I.A. Karimov. Mamlakatimizni 2014-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015-yilga moʻljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yoʻnalishlariga bagʻishlangan maʼruza. Xalq soʻzi.18.01.2015 y.

« , »

( ) 1999 ⁴⁹,

1. ;
2. - ,

( )

3. ;

НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ МОЛИЯЛАШТИРИШНИ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Тагаев Б.А

“Фақат эркин, мустақил, етарли молиявий ресурслар ва молияланишнинг мустақил манбаларига эга бўлган фуқаролик институтларигина уларга юклатилган вазифаларни самарали бажариши мумкин.”⁵⁰

ö

õ

ó

⁴⁹
⁵⁰

)

54

;

;

( ) (-)

(-),

(

);

133- (

, 134- II

), 135- (

136, 137, 138, 139 140-

;

;

;

;

;

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ ФОНД БОЗОРИДАГИ ИШТИРОКИ
Норкулов А.Х., Султонов Ш.Н.

,

,

,

,

2007 12 6

670

,

,

,

55

« »

2010 6 « - »

-1317- 2010 26 «2011-2015 - -»

» -1438-

2,1 2011-2015

« » «

55

« » , 2008 . 18 , -4053- , « -

» , 2008 . 28 , -4058- , « -

» , 2008 . 31 , 288- , « , 2008 . 31 , 290- .

145

- « »

-

-

59

Ó

ФОНД БОЗОРИ ОРҚАЛИ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ПОРТФЕЛИНИ БОШҚАРИШ
Султонов Ш.Н.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.

ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИДА МОЛИЯВИЙ РЕСУРСЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ
УСТУВОР ЖИҲАТЛАРИ

Соатова Н.

...

60.

...

61.

3

62.

...

2015 1

73

2008

2014

---

⁶⁰ . . . : . 2008 . 899-900
⁶¹ . . . . . : . 2008 . 901
⁶² . . . . . : . 2008 . 901
149

Жадвал

(%)⁶³

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	47,90%	38,80%	39,90%	36,90%	37,50%	40,10%	40%
	52,10%	61,20%	60,10%	63,10%	62,50%	59,90%	60%
:	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

47,90 ( ) , 2014 40 , 2008

1.

2.

3.

4.

2008

ö

2009

ö

2014 1,8

⁶³

O'ZBEKISTON VA XITOYNING TRANSPORT - KOMMUNIKATSIYA SOHASIDAGI HAMKORLIGI

Begimqulov J.,¹ Begaliyev J.²

¹Jizzax davlat pedagogika instituti,

²Samarqand davlat arxitektura qurilish instituti

Xitoy va O'zbekistonning o'zaro hamkorlik aloqalari chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lib, Buyuk ipak yo'li asrlar davomida mamlakatlarimiz xalqlarining moddiy va ma'naviy madaniyati yutuqlarini umumlashtirishda, ilm-fan va san'atda erishilgan muvaffaqiyatlarni o'zaro baham ko'rishda muhim ahamiyat kasb etgan. Bugungi kunda ham bu an'analar izchillik bilan davom ettirilayotgan bo'lib, o'zaro hamkorlikni yanada kengaytirishda mavjud transport kommunikatsiya tarmoqlarini qayta tamirlash, ularning tranzit imkoniyatlarini oshirish, hamda temir yo'llarni barpo etish dolzarb masalaga aylanmoqda.

O'zbekiston o'zining geosiyosiy o'rniga ko'ra mintaqaning quruqlik va havo yo'llari kesishuv nuqtasida joylashgan bo'lib, Xitoyning janubiy Osiyo, O'rta va Yaqin Sharq hamda Yevropa mamlakatlari bilan savdo aloqalarida muhim o'rnini egallaydi. O'z navbatida Xitoyning transport yo'llari foydalanish O'zbekistonga Tinch okeani bandargohlariga chiqish imkonini beradi. Savdo yo'llarining mamlakat taraqqiyotidagi ahamiyatini o'z vaqtida to'g'ri baholagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov 1992 yilning mart oyida Xitoyga qilgan tashrifi chog'ida shunday degan edi: «Xitoy o'z buyuk davlat, Xitoy xalqi qadimiy madaniyat va tarixga ega. Bizni Xitoy bilan juda ko'p jihatlarda bog'lab turadi. Sharq bilan G'arbni bog'lagan qadimgi «Ipak yo'li» ana shunday misoldan biridir. Biz ana shu qadimiy yo'lning yana gavjum bo'lib, yangicha mazmun kasb etishini istaymiz»⁶⁴.

O'z navbatida XXR (Xitoy Xalq Respublikasi) rahbariyati tomonidan O'zbekiston Prezidentining transport-kommunikatsiya aloqalarini rivojlantirish to'g'risidagi taklifi qo'llab-quvvatlandi. Bu haqida XXR Davlat kengashi Bosh vaziri Li Pen shunday degan edi: - o'z Hozirgi kunda Xitoyda teran iqtisodiy yangilanishlar jarayoni bormoqda, O'zbekiston bilan Xitoy o'rtasida iqtisodiy aloqalar ko'ngildagidek rivojlanmoqda. Kelgusida ham O'zbekiston bilan barcha sohalarida hamkorlikni davom ettiramiz. O'tmishda «Buyuk ipak yo'li» mamlakatlarimiz xalqlarini bir-biriga bog'lab turgan. Endilikda biz yangi Buyuk ipak yo'lini barpo etishimiz lozim. Bizning do'stlik aloqalarimiz ajdodlarimiznikidan ham mustahkamroq bo'ladi, deb umid qilaman»⁶⁵.

Qadimiy savdo yo'lini qayta tiklash maqsadida transport yo'llarini ta'mirlash, undan foydalanish va shu yo'l bilan temir yo'l qurish masalalariga bag'ishlangan 18 mamlakat vakillari ishtirok etgan xalqaro konferensiya 1997-yil 24-28 aprel kunlari Toshkent shahrida o'tkazilib, soha rivojiga oid muammolar muhokama etildi va taklif-mulohazalar ilgari surildi. O'zbekiston, Qirg'iziston va XXR hukumatlari o'rtasida 1998-yil 19-fevralda imzolangan o'z Toshkent-Andijon-O'sh-Qashqar avtomobil yo'lida xalqaro avtomobil tranzit qatnovi to'g'risida o'z Bitim asosida ushbu yo'lning qurilishi boshlandi.

O'z avtoyol davlat aksiyadorlik kompaniyasi tomonidan XXRda o'z Buyuk Ipak yo'li o'z qayta tiklash va uni zamonaviy yo'lga aylantirish borasidagi ishlar, yo'llarning hozirgi holati va bu borada Xitoy tajribalarini hamda texnikaviy imkoniyatlarini o'rganish bilan birga kelajakda bu sohada hamkorlikning muhim bo'lgan masalalarini aniqlash maqsadida Xitoyda o'z Buyuk Ipak yo'li bo'ylab o'z ilmiy ekspeditsiyasini tashkil etildi. 14 kun davomi etgan (2000-yil 20-avgustdan 4-sentyabrgacha) ushbu ekspeditsiya O'zbekiston bilan XXR o'rtasida munosabatlarni rivojlantirish dasturi doirasida amalga oshirildi.³

⁶⁴ Teng huquqli hamkorlik. O'zbekiston ovozi //, 1992 yil 13 mart.

⁶⁵ O'zbekiston ovozi //, 1994 yil 21 aprel.

³ A.X

Transport-kommunikatsiya aloqalarining rivojidan ikki mamlakat ham birdek manfaatdor boʻlib, XXRning Oʻzbekistondagi Favqulotda va Muxtor elchisi Li Szinsyan bu xaqida fikr bildirib - oʻXitoyning milliy kompaniyalariga Toshkent aeroportini va Oʻzbekiston temir yoʻl transportini qayta qurish loyihasi boʻyicha tenderlarning gʻoliblari boʻlganligini koʻrsatib oʻtgan holda, Andijon-Oʻsh-Qashqar (Oʻzbekiston-Qirgʻiziston-Xitoy) avtomobil yoʻlining qayta qurilganligini birgalikda olib borilayotgan ishning real samarasi deb atadi va ushbu marshrut boʻylab temir yoʻl magistrali qurilishini oʻuzoq muddatli va istiqbolli loyiha, deb atagan edi. Xitoy hukumati 2003-yilda oʻTEOo (Xitoy-Qirgʻiziston-Oʻzbekiston) temir yoʻl magistrali loyihasi uchun dastlabki 20 mln.yuan (2,4mln.AQSh dollari) miqdoridagi mablagʻni ajratgan.⁵ Mazkur magistral quyidagi yoʻnalishda loyihalashtirilgan: - Xitoyning Qoshgʻar (Kashi) shahridan boshlanib, janubiy Sinsyan nuqtasiga yetib keladi va Qirgʻiziston chegarasidagi Torugart orqali Arpa vodiysiga va undan Fargʻona vodiysidagi Oʻzganga kelib, Qorasuv mavzeyida Oʻzbekiston chegarasidan oʻtishi rejalashtirilgan. Ushbu temir yoʻlning 268,4 km qismi Qirgʻiziston, 165 km qismi esa Xitoy hududidan oʻtadi. Ammo, loyiha yuzasidan ayrim kelishmovchiliklar ham mavjud. Xitoy tomoni temir yoʻlni 1435mm. kenglikda, Qirgʻiziston tomoni esa magistralni 1520mm. kenglik standartida qurishni istaganligi sababli, 2010-yilda foydalanishga topshirilishi rejalashtirilgan mazkur mashrutning qurilishi kechiktirildi. Qirgʻiziston va Xitoy hukumatlarining 2011-yil may oyidagi kelishuviga koʻra, - Qirgʻizistonning Tuzbel bekati temir yoʻllar aylanadigan joy boʻlishi va magistralning bir yoʻnalishli boʻlishi rejalashtirildi.⁶

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning 2012-yil 5-7 iyun kunlari XXRga rasmiy tashrifi paytida Xitoy-Qirgʻiziston-Oʻzbekiston temir yoʻl magistralining qurilishiga oid bitimlar imzolangan. Unga koʻra TEO loyihasining soʻnggi variantini 2013 yilning oxiri va 2014 yilning boshida yakunlash rejalashtirilgan. Qurilish muddati 4-5 yil davom etishi mumkin. Shuningdek, loyiha bir qismi boʻlgan Qamchiq dovonidan ikkita tunnel (19km.) orqali oʻtadigan yangi elektrlashtirilgan oʻAngren-Popo temir yoʻlining (uzunligi 123 km.) qurilishiga Xitoy kreditini ajratishga kelishilgan.⁷ Shu asosda 2013-yilning iyun oyida oʻOʻzbekiston temir yoʻllari oʻ Davlat aksiyadorlik kompaniyasi va Xitoyning oʻChina Railway Tunnel Group oʻ kompaniyasi oʻrtasida Qamchiq dovonidan tunnel orqali oʻtadigan oʻAngren-Popo temir yoʻli liniyasini qurish uchun umumiy qiymati 455 million dollarlik shartnoma imzolaniishi bilan xitoylik xamkorlar ishtirokida bu boradagi ishlar boshlab yuborildi.⁸

Mazkur yoʻlning 19 kilometri dengiz sathidan 1ming 465 metr balandlikda joylashgan murakkab togʻ tizmalarini kesib oʻtadigan tonneldan iborat. Bu Oʻrta Osiyoda va Mustaqil Davlatlar Hamdoʻstligida eng uzun zamonaviy tunnel hisoblanib, dunyo miqyosida esa 13-oʻrinda turadi. oʻAngren-Popo yoʻnalishi boʻyicha yangi temir yoʻl tarmogʻining foydalanishga topshirilishi yiliga 20 mln. tonnadan ortiq yuk tashish va transit hisobidan 140 mln. dollar mablagʻni tejash imkonini beradi. Ushbu temiryoʻl Oʻzbekistonning markaziy qismini Fargʻona vodiysi viloyatlari bilan ishonchli bogʻdash, mamlakatimiz hududida yagona temir yoʻl transport tizimini shakllantirish boʻyicha ishlarni yakuniga yetkazishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, u Yevropa qitʻasini Osiyo bilan bogʻlaydigan transmilliy transport yoʻlagining muhim bogʻini boʻlib xizmat qiladi. Shu tariqa Toshkentdan Fargʻona vodiysi viloyatlariga yuk tashish vaqti 2 barobar qisqaradi, yuk tashish tariflari, yaʼni qimmatligi esa salkam toʻrt marta kamayadi. Yana bir muhim jihati oʻ 1.5 mingdan ortiq yangi ish oʻrni yaratiladi.⁹

Xitoy-Qirgʻiziston-Oʻzbekiston temir yoʻl magistrali (TEO) loyihasining qurilishi Xitoyning oʻChina National Manichery Imp.& Yexp.Corporation oʻ kompaniyasi (rahbari Chju Syaomey) tomonidan amalga oshiriladi. Xitoylik mutaxassislar fikricha TEO temiryoʻl magistrali yuklarning transportda tashish vaqtini va masofasini hozirda foydalanilayotgan yoʻllarga nisbatan 7-8 kunga va 900 km.ga qisqartirish imkoniyatini yaratadi. Horijlik mutahassislarining fikricha, loyiha amalga oshirilgandan soʻng, Oʻzbekiston va Qirgʻizistonning qitʻa tranzitidagi mavqaning keskin ortishi, dastlabki bosqichning oʻzida tashiladigan yuklar hajmi yiliga 5 mln. tonnani, keyinchalik esa bu koʻrsatkich 17-20 mln.tonnani tashkil etishi taʼkidlanmoqda.¹⁰ Mazkur soha mutaxassislari tomonidan Qirgʻiziston hududidan oʻtadigan temir yoʻl magistrali qurilishining dastlabki qiymati 1mlrd. 340mln. AQSh dollariga baholangan. Biroq, Qirgʻizistonning moliyaviy imkoniyatlarining yetarli emasligi sababli, uning hududidan oʻtadigan temir yoʻl magistralini Xitoy sarmoyasi hisobiga qurishga kelishilgan. Oʻzbekistonda esa temir yoʻlni davlat byudjeti, oʻOʻzbekiston Temir yoʻllari oʻ DAKning mablagʻlari va xalqaro moliyaviy institutlarning kredit mablagʻlari hisobiga qurish rejalashtirilgan.

Bundan tashqari mamlakatlarimiz oʻrtasida oʻzaro savdo-iqtisodiy aloqalarni yaxshilash maqsadida, Toshkent-Andijon-Oʻsh-Qashqar avtomobil yoʻlini tamirlash ishlari olib borilmoqda. Ushbu yoʻlning umumiy uzunligi 940 km.ni tashkil etib, Oʻzbekiston (408km), Qirgʻiziston (272km), Xitoy (260km) hududlaridan oʻtadi. Yoʻlda dengiz sathidan turlicha balandlikdagi 6 ta dovon boʻlib, shundan Oʻzbekistonda Qamchiq (2268m) va Rezak (2254m)

⁵ <http://Stan Radar.com/news/ful/>

⁶ <http://www.ktj.kg/> « » .html

⁷ « » // 12, 2012.

⁸ : // . 2013 10 . N% 178

⁹ Qarang: I.Karimov. Ona yurtimiz baxt-u iqbol va buyuk kelajagi yoʻlida xizmat qilish-eng oliy saodatdir. T.: Oʻzbekiston. 2015. 155-167 b.

¹⁰ <http://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=6>

dovonlarida tunnellar qurilgan. Qirg'izistonda esa yo'l Chayirchiq (2406m), Toldiq (3645m), Taunmuran (3536m) dovonlari osha o'tiladi¹¹. 2012 yilda O'zbekistonda o'Toshkent-O'sh avtomobil yo'lining 75 km ikki polosali asfalt yo'l qismini to'rt polosali sementbeton yo'lga aylantirish maqsadida ta'mirlash ishlari amalga oshirildi. Uzunligi 450 km bo'lgan o'Toshkent-Andijon(A-373) avtomobil yo'lini ta'mirlash ishiga horijiy sarmoyalar ham jalb qilingan. Shu o'rinda mamlakatimiz uchun muhim strategik ahamiyatga ega bo'lgan Qamchiq dovonida barpo etilgan zamonaviy avtomobil yo'lidan har kuni 20 ming avtomobil qatnamoqda, yiliga 103 mln. tonna yuk tashilmoqda¹². Ammo ushbu yo'lning Qirg'iziston hududi orqali o'tuvchi qismini qayta tamirlashda mablag'dar taqchilligi muammosi mavjud. Yo'lning Xitoy hududidagi 260 km. qismi A-IV toifali xalqaro ahamiyatli, asfalt-beton qoplamali bo'lib, Xitoyning janubiy mashruti (Xitoy-Markaziy Osiyo-Eron-Turkiya-Yevropa) hisoblanadi.

Umuman olganda, O'zbekiston va Xitoy jug'rofiy ma'noda yaqin qo'shnilar, siyosiy jihatdan yahshi do'stlar va iqtisodiy ma'noda ishonchli sheriklardir. Shak-shubhasiz bu ikki davlat o'rtasidagi do'stona aloqalar va o'zaro foydali hamkorliklar bundan keyin ham yanada keng rivoj topadi. Hozirgi sharoitda Buyuk ipak yo'lining qayta tiklanishi va to'la quvvat bilan ishga tushirilishi dunyo iqtisodiyotidagi vaziyatning o'zgarishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu jumladan, eksportchi davlat sanaluvchi Xitoy uchun Qora dengiz, Kaspiy dengizi, Fors ko'rfaziga yo'l ochiladi. O'z navbatida bu yo'llar O'zbekiston uchun Tinch okeni bandargohlariga chiqishning eng qisqa yo'li bo'lib, mahsulot tashishning muddatini va harajatlarini qisqartirib, mamlakatimizning xalqaro tranzit-yuk o'tkazmalari sohasidagi ahamiyatini oshirish bilan birga, minglab fuqarolarimizni ish bilan ta'minlab, Vatanimizning taraqqiyotida hamda xalqimizning farovonligida muhim ahamiyat kasb etadi.

O'ZBEKISTONDA YOQILG'I SANOATI O'SISH KO'RSATKICHLARI VA AHOLI BANDLIGINING QISQACHA TAHLILI

Sultonov Sh.A., Sultonov U.O.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

O'zbekiston iqtisodiyotida sanoat ishlab chiqarishi yetakchilik qiladi. U mamlakat iqtisodiy taraqqiyotida muhim o'rinni tutib, iqtisodiy tumanlar va viloyatlarning, ijtimoiy ishlab chiqarish, texnikaviy darajasini belgilab beradi. Mamlakat asosiy fondlarining 40 foizi, yalpi ichki mahsulotning 15 foizi, milliy daromadning 25 foizi sanoatga to'g'ri keladi. Iqtisodiyotda band bo'lgan mehnat resurslarining salkam 13 foizi (yoki 1,1 mln.dan ortiq kishi) sanoat tarmoqlarida ishlaydi. Mustaqillik yillarida respublikada sanoatni ustuvor rivojlantirishga katta ahamiyat berildi. Ichki va xorijiy investitsiyalardan samarali foydalanish, yangi korxonalar qurish, eskilarini qayta jihozlash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, korxonalarda mulkchilik shakllarini o'zgartirish, resurslardan oqilona foydalanish va h.k. sanoatning barqaror rivojlanishini ta'minlamoqda. Respublikamizda 2001 yilda 1991 yilga nisbatan sanoat yalpi mahsuloti hajmi 114 %, Qirg'izistonda -68 %, Tojikistonda-38 foizni tashkil etdi.

O'zbekistonda, ayniqsa, gaz, neft, kimyo, mashinasozlik, rangli metallurgiya, yoqilg'i sanoati tarmoqlari jadal sur'atlar bilan o'sdi. Sanoat taraqqiyotini jadallashtirish valyuta-moliyaviy, xalq xo'jaligining tashqi bozorga qaramligini zaiflashtiradi. Sanoatning iste'mol buyumlari bilan o'zini-o'zi ta'minlashi esa, xalq turmushi darajasini ko'tarishni kafolatlaydi.

1-jadval

Mamlakat sanoatida faoliyat ko'rsatayotgan xo'jalik yurituvchi sub'yektlar tarkibi (2012 yil, foizda)

	Davlat	Nodavlat
Mahsulot va xizmatlar hajmi	28,6	71,4
Sanoat ishlab chiqarish xodimlar soni	20,5	79,5

Islohotlarni chuqurlashtirish, xususiyashtirish va davlat tasarrufidan chiqarish dasturiga muvofiq 1912 ob'yektlar mulkchilikning yangi shakllariga aylantirildi, juda ko'p qo'shma korxonalar qurildi. 2000-2012 yillar o'rtasida sanoat tarmoqlarida hisobga olingan kichik va mikrofirmalar soni 194,4 mingdan 231,9 mingga yetdi.

¹¹ A.X . . . . . 211 .

¹² I.Karimov. Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish-eng oliy saodatdir. 167 bet.

Respublika sanoat tarmoqlarida asosiy mahsulot ishlab chiqarish nisbatining o'zgarishi (foizda)

Tarmoqlar	2002	2004	2006	2008	2012
Butun sanoat	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Yoqilg'i-energetika majmui	18,3	18,3	21,3	21,4	24,1
Metallurgiya	14,1	13,9	12,3	15,1	17,9
Kimyo va neft sanoati	4,6	5,2	6,0	5,7	5,6
Mashinasozlik va metalni qayta ishlash	7,3	8	11,2	9,9	12,0
Yog'ochsozlik	0,9	1,0	1,3	1,2	1,0
Qurilish materiallari sanoati	5,0	4,5	5,2	4,8	4,1
Yengil sanoat	19,0	18,6	20,0	19,8	19,4
Oziq-ovqat sanoati	9,7	9,8	12,6	14,2	9,6
Boshqa sanoat tarmoqlari	11,2	10,9	10,1	7,9	6,3

Mustaqillik yillarida sanoatning yangi, yuqori texnologiyaga ega bo'lgan tarmoqlari (avtomobilsozlik, radiotexnika, malakali kadrtalab, mashinasozlik va h.k.) vujudga keldi. Hozirgi vaqtda respublika sanoat tarkibida 100 dan ortiq tarmoq va tarmoqchalar mavjud bo'lib, ular bir necha majmualarni tashkil etadi.

Umuman, respublika sanoat tarmoqlarining hozirgi tarkibida eng katta ulushni yoqilg'i-energetika majmui (24,1 %) egallaydi. Undan keyin yengil sanoat 19,4, metallurgiya - 17,9, mashinasozlik va metalni qayta ishlash sanoati 12,0 foizga teng.

Yoqilg'i-energetika majmui. Mamlakat yoqilg'i-energetika majmuiga-gaz, neft, ko'mir va energetika sanoatlari kiradi. Bu sanoat majmuining mamlakat sanoat ishlab chiqarishdagi hissasi 24,1 foizga teng. O'zbekistonning g'arbiy va janubiy hududlarida topilgan neft, gaz va ko'mir konlarining katta zahiralarga tayanib yildan-yilga mazkur sanoat tarmoqlari tez rivojlantirilmoqda. Qidirib topilgan gaz zahiralari 2 trillion kubometr ga yaqin, ko'mir zahiralari esa 2 milliard tonnadan ortiq. Respublikamiz neft zahiralari ham boy. Neft, gaz va elektr energiya o'z ehtiyojlarimizni to'la ta'minlabgina qolmay, ko'p miqdorda eksport ham qilamiz. Hozir bu majmua kapital mablag' sarflash hamda chet el investitsiyalarini jalb etishning eng foydali sohalaridan biri bo'lib qoldi. Mazkur sanoat majmui ikki guruhga: yoqilg'i va elektr energetika sanoatiga bo'linadi.

Yoqilg'i sanoati - O'zbekiston og'ir sanoatining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, u tabiiy gaz, neft, ko'mir qazib chiqarishni va ularni qayta ishlashni hamda tayyor mahsulotni iste'molchilarga yetkazib berishni o'z ichiga oladi. Respublikada 160 dan ortiq neft va gaz konlari ochilgan. Ulardan 115 tasi Buxoro-Xiva havzasida, 27 tasi Farg'ona vodiysi, 10 tasi Surxondaryo, 7 tasi Ustyurtda joylashgan. Mazkur konlarning gaz, gaz-kondensatli, gaz-neft, neft, gaz-neft kondensatli va neft-gaz kondensatli turlari mavjud.

O'zbekiston yoqilg'i-energetika sanoatining yirik-yirik konlari va ularning zahiralari chet ellik mutaxassislar bilan hamkorlikda o'rganilib, iqtisodiy jihatdan baholanmoqda hamda qazib olinib, qayta ishlanmoqda. Mutaxassislar baholashicha, O'zbekistonning yer ostida juda katta neft va gaz qatlamlari bor. Respublika hududining qariyb 60 foizida ularni istiqbolda qazib olish mumkin. Neft va gaz mavjud bo'lgan beshta asosiy mintaqani ajratib ko'rsatish mumkin. Bular: Ustyurt, Buxoro-Xiva, Janubi-G'arbiy Hisor, Surxondaryo, Farg'ona mintaqalaridir. Neft va gaz resurslarining zahiralari bir trillion AQSH dollaridan ziyod baholanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi yoqilg'i-energetika sanoat tarmoqlarida mahsulot ishlab chiqarish dinamikasi

Mahsulot turlari	O'lchov birligi	2002	2004	2006	2008	2012
Neft (gazkondensati bilan birga)	ming tonna	7534	7253	7241	7134	6580
Tabiiy gaz	mlrd m ³	56,4	57,4	58,4	57,5	59,8
Ko'mir	ming tonna	2500	2711	2737	1910	2700
Elektr energiyasi	mlrd kVt	46,8	47,9	49,3	48,7	49,6

Rivojlanishning hozirgi bosqichida mamlakat hududidan topilgan 70 dan ortiq neft, gaz va gazkondensatli konlardan hamda mavjud uchta ko'mir konidan foydalanilmoqda. 50 dan ortiq neft, gaz va gazkondensat konlar esa foydalanishga tayyorlab qo'yilgan.

Mamlakat yoqilg'i sanoati respublika yoqilg'i-energetika majmuining belgilovchi tarmog'idir. U barcha turdagi yoqilg'i xom ashyosini qazib olish, tabiiy gazni tozalash va yetkazib berish, neft mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalaridan iborat. Uning xom ashyoni qayta ishlash bilan bog'liq bo'lgan yirik korxonalari Buxoro (Qorovulbozor), Qashqadaryo (Sho'rtan, Muborak), Toshkent (Angren), Surxondaryo (Sharg'un, To'da) va Farg'onada joylashgan. Yoqilg'i sanoati tez o'sib bormoqda. Masalan, 1980 yilda mazkur sanoat tarmog'ida respublika sanoat yalpi mahsulotining 8,8 foizi ishlab chiqarilgan bo'lsa endilikda bu ko'rsatkich salkam ikki marta o'sdi. Hozirgi kunda Respublika sanoatida band bo'lgan ishchi va xizmatchilarning 6 foizi yoqilg'i sanoati tarmoqlarida ishlashadi. Shundan kelib, chiqib yoqilg'i sanoatida aholi bandligi muhim masala bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. 6T.: 1997.
2. Axmedov E.A. O'zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. 6T., 2002.
3. Axmedov E.A., Boltayev M.J. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. Ma`ruzalar matni. Toshkent, 2000.
4. Axmedov E.A. va va boshqalar. Mustaqil O'zbekiston. T., 2001.

O'ZBEKISTONDA NEFT VA GAZ SANOATI TARIXI VA UNDAGI QASHQADARYO VILOYATINING O'RNI

Sultonov SH.A., Sultonov U.O.

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

Neft sanoati. Neft-mamlakat iqtisodiyotida muhim ahamiyat kasb qiladi. Undan xalq xo'jaligining turli tarmoqlari uchun bir necha o'nlab muhim mahsulotlar ishlab chiqariladi. Mamlakatimizda birinchi neft koni 1904 yilda Farg'ona vodiysi (Chimyon)da ochilgan edi. O'sha paytda undan 278 m. chuqurlikdan sutkasiga 130 t. neft qazib olingan. Shu yilning o'zida Vannovskda (hozirgi Oltiariq) neftni qayta ishlash zavodi ish boshladi. Ikkinchi jahon urushi davrida va undan keyingi yillarda Farg'ona vodiysi (Janubiy Olamushuk, Polvontosh Andijon)da va Janubiy O'zbekistonda (Xaudak, Lalmikor) yangi neft konlari ishga tushirildi. Koplab neft konlarining o'zlashtirilishi bilan 1959 yilda Farg'ona neftni qayta ishlash zavodi qurildi. Biroq har ikkala zavodning ishlab chiqarish quvvati kam bo'lib, neft mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoj chetdan keltirish hisobiga qondiriladi. Mustaqillik tufayli neft sanoatida keskin burilish yuz berdi. Buxoro va Qashqadaryo viloyatlarida ko'plab yirik (jumladan, Ko'kdumaloq) konlarning ishga tushirilishi natijasida neft qazib olish keskin o'sdi. Agar 1960 yilda 1,6 mln. tonna neft (gaz kondensati bilan birga) qazib olingan bo'lsa, 1980 yilda-1,3, 1990 yilda-2,8, 1997 yilda-7,9 va 2004 yilda-6,6 mln. tonna neft qazib olindi. Neft mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojni to'la ta'minlash va neft mustaqilligiga erishish maqsadida 1993 yildan boshlab Fransiyaning "Teknep" firmasi, Yaponiyaning "Marubeni" va "Jey-Ji-Si", Turkiyaning "Gama" kompaniyalari sarmoya va mutaxassislari bilan hamkorlikda Buxoro viloyatining Qorovulbozor tumanida neftni qayta ishlash zavodini qurish boshlandi. Mazkur zavodning birinchi navbati 1997 yilning 22 avgustida ishga tushdi. Farg'ona neftni qayta ishlash zavodi ham chet el firmalari ishtirokida batamom yangi jihoz va texnologiya bilan qayta ta'mirlandi. Endilikda mamlakat neftni qayta ishlash sanoati korxonalarida jahon andozalariga mos keladigan 50 dan ortiq xilma-xil mahsulotlar ishlab chiqarilmoqda: yuksak oktanli benzin (shu jumladan, B-92 aviabenzin), aviakerosin, suyultirilgan gaz, dizel yoqilg'isi, koks, parafin, motor moylariga qo'shimmalar, yengil avtomobillar uchun motor va surkov moylari, kerosin, bitum, mazut va h.k. Bu mahsulotlar mamlakat ichki ehtiyojini qondiribgina qolmay, ularning ayrimlari xorijiy davlatlarga eksport ham qilinmoqda.

Respublikada neftning asosiy qismi (92 foizi) Qashqadaryo viloyatida qazib chiqariladi. U biroz miqdorda Andijon, Surxondaryo, Farg'ona, Buxoro viloyatlarida ham qazib chiqariladi.

Respublikada tabiiy gaz qazib olish va qayta ishlashda Qashqadaryoning o'rni. Gaz sanoati-mamlakat yoqilg'i-energetika sanoatining eng rivojlangan va iqtisodiyotning salmoqli tarmog'idir. Uni qazib olish va ishlatish miqdori katta tezlik bilan o'sib bormoqda. Masalan, 1990 yilda mamlakatda 40,7 mlrd. m³ gaz qazib olingan bo'lsa, 1995 yilda 48,6 mlrd. m³ 2012 yilga kelib uning hajmi 60 mlrd. m³ dan oshdi. Endilikda O'zbekiston gaz zahiralari va qazib chiqarishda dunyoning birinchi 10 mamlakati safiga kiradi. MDH mamlakatlarida esa Rossiya va Turkmanistondan keyin 3-o'rinda turadi. Gaz Respublika yoqilg'i balansining 2/3 qismiga teng.

Mamlakatimizda neft bilan yo'ldosh tarzda uchraydigan tabiiy gazni qazib olish urushdan oldin boshlangan. Neft gazidan sanoat maqsadlarida foydalanish uchun birinchi gazoprovod (15 km.) "Andijonsanoat - Andijon shahri o'rtasida 1944 yilda qurilgan. Biroq, tabiiy gazdan sanoat maqsadlarida foydalanish 1950-1960 yillarda boshlangan. Yilma-yil mamlakat gaz sanoatining geografiyasi kengayib bordi. Dastlab Farg'ona vodiysida, keyinroq Surxondaryoda, 1960 yillarda Buxoro va Navoiy viloyatlarida, 1970 yillardan boshlab Qashqadaryo viloyati va Qoraqalpog'iston hududlaridan gazning g'oyat katta zahiralari topildi.

Ayniqsa, respublika gaz sanoatining rivojlanishi XX asrning o'rtalarida ochilgan Jarqoq va Gazli konlari katta rol o'ynadi. 1958-1960 yillarda Jarqoq-Buxoro-Samarqand-Toshkent gaz quvuri qurildi. Ushbu gaz magistralining qurilishi bilan respublikamizning mazkur zonadagi sanoat markazlari, shaharlar va ko'pgina qishloqlarni gazlashtirish boshlandi. 1962 yilda katta zahiraga ega bo'lgan Gazli koni ishga tushirildi. Natijada, O'zbekiston gazi shavqatsizlarcha tashib ketila boshlandi. Juda qisqa muddatlarda qurib bitkazilgan "Gazli-Sverdlovskiy" (Buxoro-Ural), "O'rta Osiyo-Markaz" va "Buxoro-Toshkent-Bishkek-Olmaota" gaz quvurlari orqali sobiq Ittifoqning Yevropa qismiga, Ural, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikistonga, shuningdek, Boltiqbiyi respublikalariga har yili 50 mlrd. kubometr gaz jo'natilgan.

Mamlakatda gaz sanoati uni qazib olish hajmining o'sishi bilan rivojlanib ketdi. 1960-1970 yillarda O'zbekiston gaz sanoatida keskin o'zgarish yuz berdi. Shu yillar ichida mamlakatda gaz qazib olish 71,79 marta o'sdi (ya'ni 447

mln. kubometrda 32 mlrd. kubometrda yetdi). Mamlakat gaz sanoati faqatgina yangi gaz konlarini topish va ishga tushirish evaziga rivojlanib bordi. 1971 yilda Ustyurtda Shaxpaxti gaz koni ishga tushirildi. 1970 yildan boshlab respublikadagi (Andijon, Farg'ona, Angren IES laridan tashqari) barcha yirik issiqlik elektr stansiyalari gaz yoqilg'isiga o'tkazildi.

1972 yilda Qashqadaryo viloyatida joylashgan Muborak gazni qayta ishlash zavodining birinchi navbati ishga tushirilib, gazni magistral gaz quvurlariga uzatishdan oldin aralashmalardan tozalash imkoniyati yaratildi. Mazkur zavod kengaytirilib, ishlab chiqarish (gazni qayta ishlash) quvvati ortib bordi. 1994 yilda uning to'rtinchi navbati ishga tushirildi. Endilikda respublika gaz qazib chiqarish sanoatini hamda tabiiy gazni va gaz kondensatini qayta ishlash bilan bog'liq ishlab chiqarishlarni rivojlantirishga katta ahamiyat berilmoqda.

Eng yirik gaz va neft konlari Janubiy-G'arbiy Hisor va Buxoro-Xiva, Ustyurt, Surxondaryo va Farg'ona mintaqalarida joylashgan. Eng yirik gaz, neft, gaz kondensat konlaridan Gazli, Muborak, Sho'rtan, Ko'kdumaloq, Qorovulbozor, Mingbuloq hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida Qashqadaryo viloyatining janubi-g'arbiy qismida Sho'rtan gaz-kimyo majmuasi qurib bitkazildi. Mazkur kombinatdan oltingugurti kamroq bo'lgan tabiiy gazni energetika ehtiyojlari uchun mintaqalarga uzatish maqsadida Sho'rtan-Sirdaryo-Toshkent gaz quvuri ishga tushirilgan. Sho'rtan gaz majmuida jahonda birinchi bo'lib molekulyar elak (g'alvir)lar qo'llanilmoqda.

Mamlakatning ko'pgina gaz konlari (98 %) oltingugurtli gazdir. Shuning uchun ham gaz kondensatini qayta ishlash bo'yicha ishlab turgan va loyihalashtirilayotgan ob'ektlarning hammasida oltingugurtli birikmalardan foydalanish nazarda tutilgan. Endilikda mamlakat yoqilg'i-energetika sanoatining gigantlariga aylangan Farg'ona neftni qayta ishlash, Muborak gazni qayta ishlash zavodlari hamda Sho'rtan gaz-kimyo majmuida yiliga 100 ming tonnaga yaqin suyultirilgan gaz ishlab chiqarilmoqda.

Shaharlar va qishloqlarni gazlashtirish ishlari jadal olib borilmoqda. Respublikamizdagi jami xonadonlarning 70 foizdan ortig'i gazlashtirilgan. Gaz sanoatini rivojlantirishda chet el investitsiyalari jalb etilmoqda. Birgina Xo'jaobod yer osti gaz omborini qurishga 70 mln. AQSh dollari sarflandi.

Shunday qilib, mamlakatning neft va gaz mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini o'z resurslari hisobiga qondirish dolzarb masalaga aylangan va u yangi-yangi konlarni topish va ishga tushirish natijasida o'zining ijobiy yechimini topmoqda. Respublika hududida yirik holda ish olib borgan ilmiy va ishlab chiqarish tarmoqlari birlashtirilib O'zbekiston neft gaz sanoati milliy korporatsiyasi ("O'zbekneftgaz") tuzilgan. Respublikamizning bir qator viloyatlarida gaz konlari bo'lishiga qaramasdan hozirgi vaqtda tabiiy gazni qazib chiqarishda asosiy o'rinni Qashqadaryo (88 %) viloyati egallaydi. Oz miqdorda tabiiy gaz Buxoro (2 %), Farg'ona, Andijon va Surxondaryo viloyatlarida ham qazib chiqariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. 6 T.: 1997.
2. Karimov I.A. O'zbekiston "milliy" istiqlol, iqtisodiyot, siyosat, mafkura. T., 1996.
3. Axmedov E.A. O'zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. 6T., 2002.
4. Axmedov E.A., Boltayev M.J. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi. Ma'ruzalar matni. Toshkent, 2000.
5. Axmedov E.A. va va boshqalar. Mustaqil O'zbekiston. T., 2001.
6. Axmedov E.A., Saydaminova Z. O'zbekiston Respublikasi. Qisqacha ma'lumotnoma. Toshkent, O'zbekiston, 1995.
7. Baratov P. O'zbekiston tabiiy geografiyasi. -T.: O'qituvchi, 1996.

O'ZBEKISTONDA PENSIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Zahirova G.M., Ohudedayeva M.O.

O'zbekiston Milliy universiteti

2008 yili boshlangan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ayniqsa Yevropa va Osiyoning rivojlangan hamda rivojlanayotgan mamlakatlari pensiy jamg'armalariga o'z salbiy ta'sirini ko'rsatmay qolmadi. Fondlashtirilgan pensiya tizimi ustun turuvchi rivojlangan mamlakatlarda demografik omillar ta'siri ostida moliyaviy yetishmovchilik va qarz majburiyatlari yuzaga kelib qoldi. Yevropada 140 mingga yaqin pensiya jamg'armalarini hisobga olingan bo'lsa, shundan 85 mingtasi moliyaviy qiyinchiliklarga uchragan.

Dunyoda moliyaviy-iqtisodiy inqiroz hali tugamagan bir davrda, hech kimga sir emaski, 2014-yili yurtimizda aholining jon boshiga to'g'ri keladigan real daromadlar 10,2 foizga ko'paydi. Byudjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi, pensiya va stipendiyalar hajmi o'tgan yili 23,2 foizga oshdi.

Eng ko'p va eng kam daromad oladigan aholi o'rtasidagi farq 2000-yildagi 53,3 barobardan bugungi kunda 7,8 barobarga ushdi. Bu o'rinda jamiyatda ijtimoiy barqarorlikning mezoni hisoblangan bu ko'rsatkich xalqaro

meʼyorlarga koʻra, 10 barobar qilib belgilanganini aytib oʻtish lozim.

Oʻtgan yili soliq yuki 20,5 foizdan 20 foizga, daromad soligʻi stavkasi esa 9 foizdan 8 foizga kamaytirilgan boʻlsa-da, davlat byudjeti yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,2 foiz profitsit bilan bajarildi.⁶⁶

Shu oʻrinda mamlakatimizda joriy etilgan umum davlat pensiya taʼminoti tizimi urgʻu berar ekanmiz, muxtaram Yurtboshimiz I.A.Karimov shunday taʼkidlaydilar: oʻYurtimizda oʻtgan yillar davomida ish haqi va pensiyalarning harid qobiliyati izchil va barqaror oʻsgani aholining hayot darajasi va sifati ortib borayotganining yaqqol tasdigʻidir. Buning isboti tariqasida quyidagi misol va raqamlarni keltirishimiz mumkin.

Xonadonlarimizning koʻrki boʻlgan keksalarimizni moddiy qoʻllab-quvvatlash maqsadida shu yilning oʻzida 2 million 750 ming nafar otaxon va onaxonlarimizning pensiya miqdori 20 foizdan ziyod koʻpaytirilib, ularga davlat byudjeti hisobidan 12 trillion 888 milliard soʻm pensiya toʻlangani, oʻz vaqtida va uzluksiz yetkazib berilganini alohida taʼkidlash joiz.

Bu haqda gapirganda, bugungi kunda davlatimiz pensiyaga ajratadigan mablagʻning miqdori dunyodagi kamdan-kam davlatlar qatorida oʻrtacha oylikning 41 foizidan ziyodini tashkil etishini yana bir bor aytib oʻtmoqchiman. Joriy yilda 1941-1945-yillardagi urushda qatnashgan va front ortida xizmat qilgan 61 mingdan ortiq faxriylarimizga kommunal xizmatlar boʻyicha 3 milliard 900 million soʻm miqdoridagi kompensatsiya pullari toʻlab berildi. Shuningdek, 100 yoshga yetgan va undan oshgan keksalarimizning pensiyasiga eng kam ish haqining 100 foizi miqdorida ustama toʻlab borish tizimi tatbiq etildi va shu kabi bir qator boshqa chora-tadbirlar amalga oshirildi.⁶⁷

Jahon banki tomonidan turli mamlakatlar uchun koʻp darajali pensiya tizimiga oʻtish boʻyicha takliflar ishlab chiqilgan boʻlib, davlat taqsimot dasturiga ega boʻlgan va keng aholi qatlamlari qamrab olinadigan mamlakatlar, shuningdek demografik muammolari boʻlgan mamlakatlar uchun birinchi qadam oʻ davlat pensiyalari islohotlarini oʻtkazish kerak boʻlib qoladi. Buning uchun pensiyaga chiqishni ragʻbatlantiruvchi sharoitlarni yaratish, pensiya belgilash normativlarini oʻzlashtirish va boshqa chora-tadbirlar oʻtkazilishi lozim. Ikkinchi qadam ikkinchi majburiy jamgʻarib boriladigan darajani yaratish nazarda tutadi, uni: birinchidan, davlat darajasi miqyosini asta-sekin cheklab, badallarini ikkinchi majburiy darajaga qayta taqsimlash yoki davlat pensiyalarini saqlab qolish yoʻli tanlanadi. Bunday bosqichma bosqich oʻtish Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) mamlakatlarida amalga oshirila boshlandi. Postsotsial mamlakatlarda, Rossiyadan tashqari, Jahon Banki tavsiyalari Vengriya, Latviya va Qozogʻistonda koʻproq eʼtiborga olingan. Ikkinchida, eski tizim doirasida toʻdanmay yigʻilib qolgan qarzlarni eʼtirof etish va ularni toʻlash majburiyatini olish va ayni paytda tamomila yangi tizimni yaratish (Chili va boshqa bir qator Lotin Amerikasi mamlakatlari shu yoʻlni tanladi). Barcha rivojlangan mamlakatlarda nodavlat jamgʻarma tizimi kiritib berish nazarda tutilgan. Aniqroq qilib, raqamlarda keltiradigan boʻlsak, bugungi kunda Respublikamizda davlat pensiyasi 98%ni tashkil etsa, xorijda bu koʻrsatkich 20% ga teng. Bunga teskari ravishda majburiy jamgʻarib boriluvchi pensiya umumiy pensiya taʼminotimizda 1% lik ulushga ega, chet elda esa 50% gacha koʻtarilgan (Diagramma-1).

1 oʻ jadval⁶⁸

Oʻzbekiston va Yevropa mamlakatlari pensiya tizimlari tarkibi yuzasidan taqqoslama jadval

Mamlakatlar	Asosiy davlat pensiyasi (foizda)	Majburiy jamgʻarib boriladigan pensiya (foizda)	Ixtiyoriy jamgʻarib boriladigan pensiya (foizda)
Oʻzbekiston	98	1	1
Yevropa mamlakatlarida (MDHdan tashqari)	20	50	30

Xorij amaliyotini kuzatar ekanmiz, chet mamlakatlarda pensiya tushunchasi investitsiya bilan sinonim ravishda qoʻllanilayotganini guvohi boʻlamiz. Bu xususiyat dunyoning rivojlangan mamlakatlari qatorida tez suratlar bilan Osiyo mamlakatlari misolida yaqqol koʻrinadi. Oʻzlarining erishgan yutuqlari bilan doimo maʼlum bir faktlarni yashirib kelayotgan regionga dunyoning eng koʻp aholi qismi toʻgʻri keladi, qariyalar soni tez suratlar bilan koʻtarilib ketmoqda, yosh davomiyligi indeksi koʻtarilgan boʻlsada, tugʻilish soni kam. Statistik maʼlumotlar guvohlik berishicha 2010 va 2030 yillar oraligʻida yosh ortib borishi katta tezlikda oʻsib boriladi. Shunday ekan, yaqin kelajakda koʻpgina Osiyo mamlakatlari sodir boʻladigan pensiya bilan bogʻliq muammolardan saqlanib qolishining iloji boʻlmaydi. Koʻrinib turibdiki Yaponiya, Koreya Respublikasi va XXPdada yuz beradigan muammo

⁶⁶ Oʻzbekiston Respublikasi prezidenti Islom Karimovning 2014-yilda mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish akunlari hamda 2015-yilga moʻljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yoʻnalishlariga bagʻishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi maʼruzasidan

⁶⁷ Prezident Islom Karimovning Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 23-yilligiga bagʻishlangan tantanali marosimdagi maʼruzasidan.

⁶⁸ Manba: Oʻzbekiston Respublikasi Pensiya Jamgʻarmasi

ularning yosh oʻsishining dinamikligi bilan xarakterlanadi. Bunda ular pensiya yoshini oshirish bilan vaqtinchalik yengillashtirishga muvofiq boʻlish mumkin. Va bu omil bizning mamlakatimiz pensiya tizimini tashkil etishda oʻz oʻrniga egadir.

Muayyan maʼlumotlar bilan vaziyatni tasvirlar ekanmiz, pensiyagacha oʻrtacha yashash yoshi dunyoning rivojlangan mamlakatlarida 80 yoshdan kamaymaganligini, rivojlanayotganlarda esa bu koʻrsatkich oʻrtacha 10 yoshga kamligini koʻrsatadi.

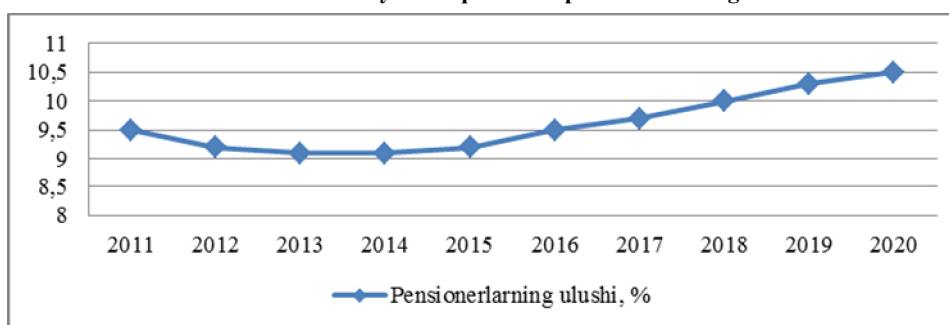
26jadval.⁶⁹

	Oʻzbekiston	Rossiya	Xitoy	AQSh	Kanada	Fransiya	Yaponiya	Ukraina
Oʻrtacha yashash yoshi	72.77	66.46	74.84	78.49	81.48	81.46	83.91	68.74
Oʻrtacha pensiyadan soʻng yashash yoshi	15.77	8.96	18.84	13.49	16.48	19.46	13.91	11.24

Yaqin kelajakda aholi qatlamlari ichida pensionerlarning ulushi ortib borishi bilan respublikamizda ham maʼlum bir pensiya tizimimizda oʻzgartirishlar kiritilishi dolzarb va ahamiyatlidir.

16 diagramma⁷⁰

Oʻzbekistonda doimiy aholi qatlamida pensionerlarning ulushi

Yuqorida keltirilgan maʼlumotlar shundan guvohlik beradiki, rivojlangan bozor mexanizmgiga ega mamlakatlarning eng ogʻirli nuqtasi sifatida eʼtirof etib kelinayotgan aholining keksayish tendensiyasi Oʻzbekistonga nisbatan ancha yuqori deb qaralsada, hech bir dalil ushbu muammo bizning mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotimizga taʼsir etmay qolishini inkor etolmaydi. Shunday ekan, zarur choralarini bugundanoq koʻrib borilishi maqsadga muvofiq boʻlar edi.

Qisqa davr ichida aholi ijtimoiy taʼminotida bir muncha yutuqlarga erishgan Oʻzbekiston pensiya tizimini takomillashtirish maqsadida maʼlum bir faktlarni keltirar ekanmiz, avvalo, 102-sonli MOT oʻljimoiy taʼminotning eng kam meʼyorlari toʻgʻrisida oʻzi konvensiyasiga koʻra yoshga doir pensiya uchun belgilangan eng kam ish staji 15 yil etib oʻrnatilganidir. Koʻpgina mamlakatlarda, shu qatori MDH da ham, hozirgi davrda yoshga doir pensiyani tayinlash uchun talab etiladigan eng kam ish staji 10-15 yilgacha uzaytirilgan. Shunday ekan davlat pensiyasida bu kabi islohotlarni olib borish iqtisodiy tejamkorlikka olib boradi.

Yana bir tarafdin hech bir boshqa mamlakatlarda anoligiga ega boʻlmagan ayollar uchun 54 yoshdan pensiya chiqarilishi imtiyozi kuchga kirgan yili, 1999 yili, respublikamiz ayollarining oʻrtacha yashash yoshi 73.2 yoshni tashkil etgan boʻlsa, hozirgi kunda bu koʻrsatkich 75.1 yilga yetgan. Boshqa tarafdin esa 54 yoshga yetgan ayollarimiz deyarli 99%i oʻrtacha 57 yoshga qadar oʻz mehnat faoliyatlarini davom ettirmoqdalar. Shuning uchun bu imtiyozning olib tashlanishi mablagʻardan samarali foydalanishda oʻz ahamiyatiga egadir.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ДАВЛАТ СИЁСАТИ

Абсаматов А.Э., Авлиёкулов А.А.

⁶⁹ Manba: Oʻzbekiston Respublikasi Pensiya Jamgʻarmasi

⁷⁰ Manba: Oʻzbekiston Respublikasi Pensiya Jamgʻarmasi

35 %

60 %

44 %

- ❖
- ❖
- ❖
- ❖
- ❖

ó

ó

ó

« »

50%

ҚИШЛОҚ ХҲҲЖАЛИГИДА БОШҚАРУВ ТИЗИМИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Авазов Э.Х., Хидиров У.

( ) » ð ð, ð ð, ð »

- ;
- ;
- ;
- ;

ô

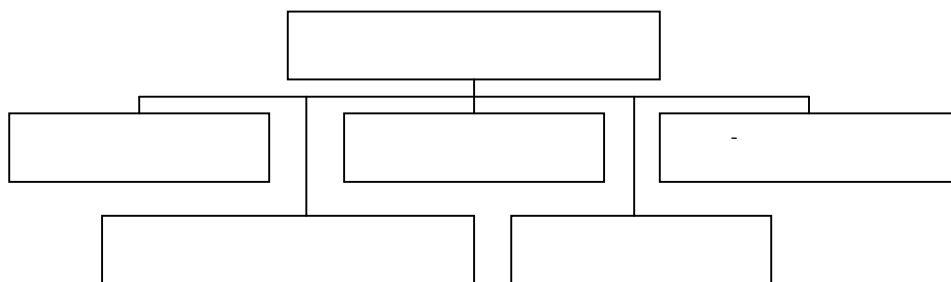
АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИ ВА ТУРМУШ СИФАТИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Тўхтаев Ф.З.¹, Тўхтаев Ш.З.²

2

Аҳоли реал даромадларининг ошишида асосий омил бўлиб, макроиқтисодий шароитнинг қулайлиги, иқтисодий ўсишнинг тез суръатларда ошиши, инфляциянинг сезиларли даражада пасайганлиги, иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар ва аҳолини аниқ ижтимоий ҳимоя қилишнинг кучайганлиги ҳисобланади.

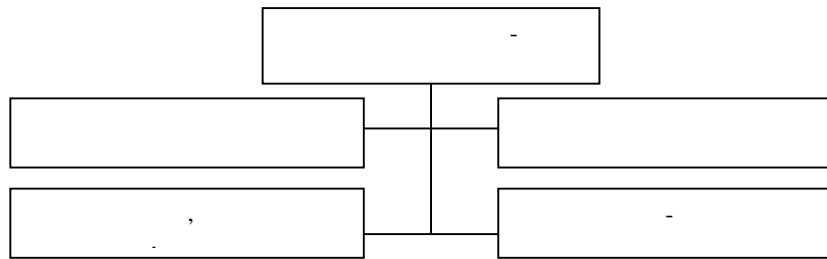
(1-).

1-расм. Аҳоли пул даромадларининг таркибий тузилиши

o , e , e o o , o x
 o o - o , o e o e o ,
 x o , o o o o . o o x
 x o e o o o o o xo
 o o , oo o o o o

), , , - , (2-

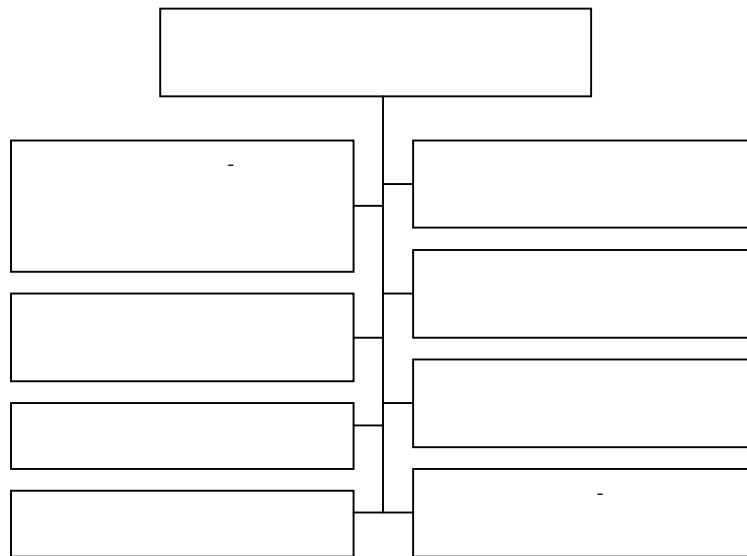
2-расм. Аҳолининг пул сарф-харажатлари ва жамғармалари.

õ

ö

ó

(3-).

3-расм. Турмуш сифатининг шаклланишига таъсир кўрсатувчи омиллар.

**ЕР РЕСУРСЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР ВА УЛАРНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**

Хўжагелдиев Ч.П.

1990

ó

ó

ó

(

).

ó

õ ö

ó

(0,09

)

(0,05

)

(

)

, 1962

1966

ó

ö,

ó 37, ó 80, ó 35, ó 68, ó 20, ó 52,

- ;

- ;

- ;

- ;

- ;

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА НУКУС ШАҲРИ АГЛОМЕРАЦИЯСИ МУАММОЛАРИ
Есназарова З.

1991 1990

1979-1989 6,6, 7,1 5,5 ⁷¹

« - », « », « » ó « », « », « »

ó (2004 . 1 258,7)

» « -1», « -2», « -3», « - », « -

» , 1995 4 (6)

» « 1991-1994 107

» 979 ⁷² 131,4

» « 2005 1993-2000 »

» ó 51

⁷¹ . . . -93 .

1995 . . 72/4.

1996

4 , 14

1927

73 1996 371000

74 32746 4351

75

3 4

7

(100)

60-70%

2005 602 10-15%

8 1551905

2217895 25513 , 187291

76

10 2 , 8

13,9 . 2006 63,3

---

73 1997 . 1 1 27

74 1997

75

76 . . . . . 6 , 2000. -15 . (1991-1996)

2006

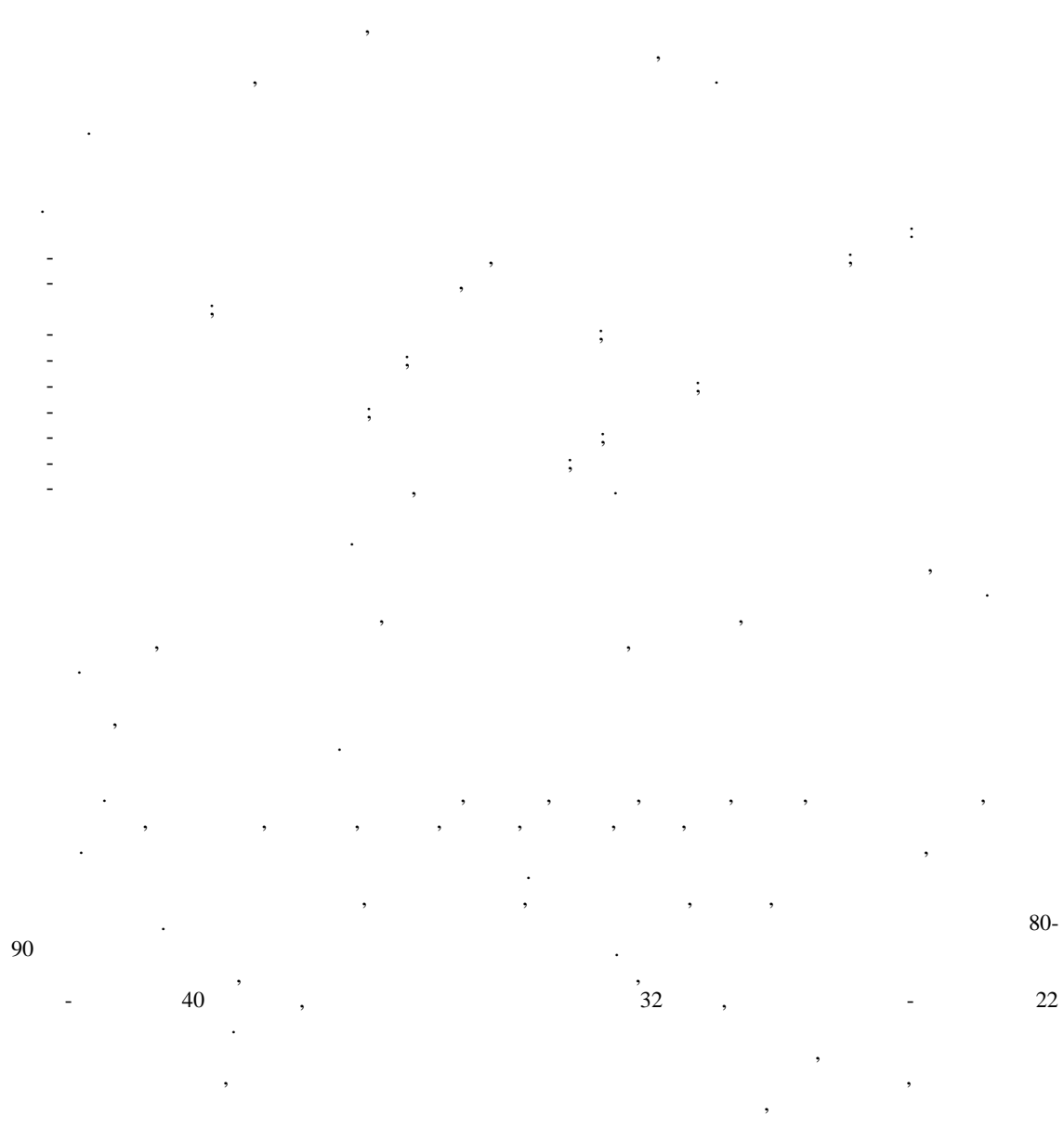
« »
« »
80
6
2001 « » 11-
81 « 6
60
6
« ( )»
«
6
82

---

80 - .53.\
81 :
82 -

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ МОЛЖАЛАШТИРИШНИНГ ТАРМОҚЛАР ТАРКИБИ

Темиров А., Шаматов С.С.

ИНВЕСТИЦИОН СИЁСАТ ВА ИНВЕСТИЦИОН МУҲИТНИ ИҚТИСОДИЙ – ГЕОГРАФИК ЎРГАНИШ

Гадоев Р.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

**МИНТАҚАДА АГРОСАНОАТ МАЖМУИ ТИЗИМИ ҚОРХОНАЛАРИНИН
ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ**

Раҳманов Б.Р., Олимов М.К.

20-40

- 1.
- 2.
- 3.
4. —
- 5.
- 6.
- 7.

**МИНТАҚАДА АҲОЛИНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯЛАШ ВА ИШ БИЛАН БАНДЛИКНИ
ТАЪМИНЛАШДА КИЧИК БИЗНЕСНИНГ АҲАМИЯТИ**

Ярматов Ш.Ч., Шодмонов А.

: õ
 2014- 1
 60
 600
 ö.⁸⁴
 2014 1 480
 76,5
 11344
 . 2014 1304
 47541,6 . 2014 9062
 79,3 37009

⁸⁴2015-

2014-

6

2015-

ö.

2015 18

, //

42,0

74,5

0,4

0,4

2014

50

WAYS OF MODERNIZATION AND THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL SECTOR IN THE REGION OF SURKHANDARYA

Yarmatov Sh.Ch., Rakhimov S.J.

Termez state university

A very special attention is paid to the development of the industrial sector in our country in recent years. According to the former planning regime, the country's attention was only paid to the cotton industry, since the early years of independence, our country paid special attention to the development of the industry in different directions. As a result, the share of industrial production of the country's gross domestic product is growing every year. The development of the industrial enterprises face serious structural and qualitative changes in the economy, one [example, the formation of the country's gross domestic product in 2000, the share of industrial production accounted for only 14.2 percent, but we can clearly see that the amount reached 24.2 percent in 2013.

To expand our position in the world market should increase in the share of the gross domestic product of the industry. To do this, of course, modernization and the effective use of innovative technologies plays an important role.

The President's speeches, "-It is obvious that, our domestic manufacturing enterprises to modernize and update, based on the latest innovations and highly efficient technologies on their great goals. Their implementation of the necessary privileges for the creation of a special industrial zones in recent years, we have a lot of experience, noted that.

In our industry in the years 2011-2015 the priority level of development and modernization, technical and technological renewal of the network as a result of the consistent implementation of the program of industrial products with high added value and competitive preparing for the processing industry is growing. Today, the country's industrial products 78 percent is the share of these sectors.

Surkhandarya region remained relatively high economic growth rates in recent years, which is equal to 10% of the average of the years 2008-2013. Gross positive changes in the composition of the domestic product.

This year the share of industrial products in the regional product has been 8,0 percent and has slightly decreased compared to last year.

By the end of 2013, a total of 1562 units, of which 23 large, small industrial enterprises operating in 1539, these enterprises have 16711 workers labor.

By the end of 2013, a total of 1136.2 billion in industrial production, compared to the same period last year, the growth rate of 107.5 percent. Per capita of the industrial products amount lead to 497,7 thousand sums.

Industrial products growth analyzed by sectors, the building materials industry, 117.5%, 105.9% of light industry, electricity industry, 107.1%, flour, cereals and feed industry, 109.2%, food industry, 109.9%, machine building and metal processing industry, 134.5%, and the medical industry gross increased 107.8%.

During 2013 year all of the industrial products 71.2% is share of the major industrial enterprises, 5.2 percent is subsidiary of industrial enterprises, 12.3 percent is the part of small industrial enterprises and accounted for 11.2 percent is share of individual workers. Although the growth in the industrial field increased to 7,5 percent compared to last year, the amount is 5,6% fewer than the planned forecast.

Industrial production forecast at the city of Termez (-4.2%), Angor (-11,9%), of Jarkurgan (-9,6%), Kiziriq (-1,9%) routes district (-10.4%), salinity (-7,9%) districts of the forecasts are not met.

The reasons of not reaching the planned aims are the lack of raw materials, electricity and natural gas outages due to some of the largest industrial enterprises in the region, compared to the same period of the previous year had

been a reduction in the volume of output. As a result of "Sho'rta neftigaz" UDP's not providing with gas condensate as planned, in January-December of 2013 "Jarqo'rg'on neftni qaytaishlash" joint venture produced 82,6 thousand tons of oil. It is 42,4 thousand tons less than planned amount. As a result of not delivering, the factory produced worth 152,0 billion sum product less than the forecast.

The share of industry in the gross regional product the last five years has increased from 7.9% to 8.0%, agriculture decreased to 47.2% from 39.7%. Nevertheless, the structure of the regional economy, agriculture still remains the rule, there is a relatively small share of the industry does not comply with its rich natural resources and economic potential. Gross regional product per capita of the region still lags behind other regions, and almost two times lower than the national average.

There are a number of shortcomings in the effective use of existing production capacities, including the production of coal Shargun JCE capacity to 29.2%, o'Surkhantex joint venture (cotton textile fabrics) 39.0%, Sho'rchi Don products JCE 46.4%, o'Surxon kombinato' responsibilities limited liability company (concrete structures), 20.1% is used.

According to the resolution, the company in the current January-December 250.0 million leather ware production orders, and indeed produced goods almost worth 57.9 million sums. It is 23.2% percent of the planned amount.

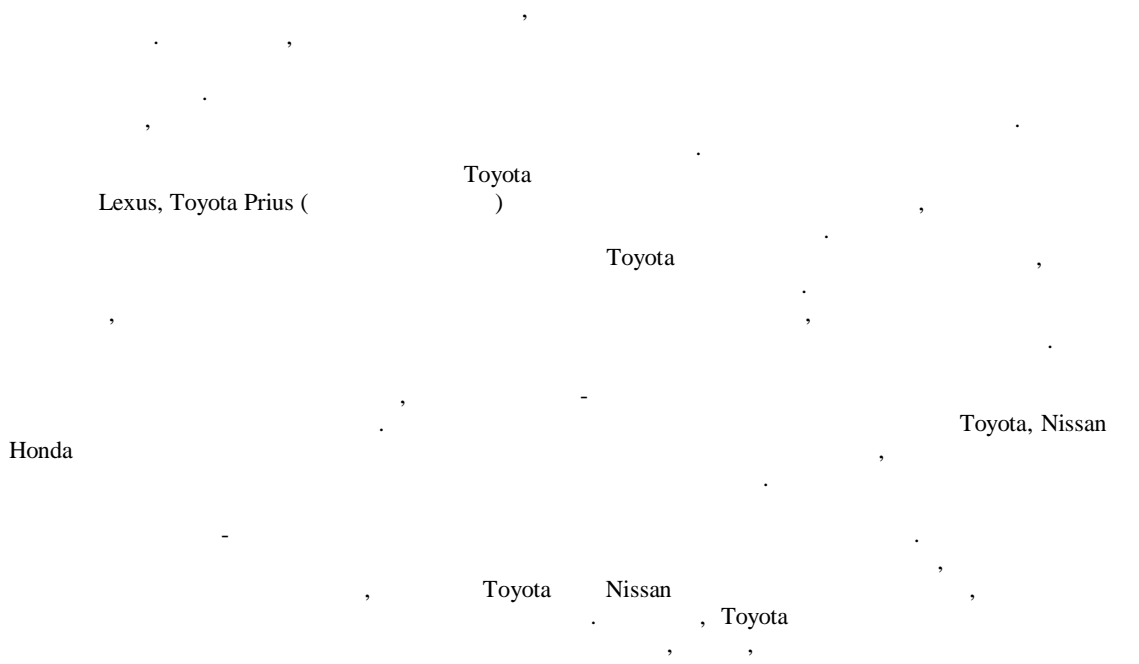
This is because the poor financial situation of enterprises, the lack of raw materials, low quality of produced products.

Only 6.9% of the cotton fiber is being developed by two textile companies in the region. Available in the near future, the region created favorable transport infrastructure, human resources, accounting for 30-40% of the cotton fiber yarn, then fabric, the production of apparel products are available for the implementation of investment projects. Available in the region as well as other agricultural raw material processing rate does not meet the requirements of the present day.

In this respect, the new technologies based on the processing industry, mining and the mining industry in the development of both internal and external opportunities and potential performance used to develop industry in the region, and the creation of new jobs, high-quality, affordable products to ensure that you will be able to achieve the creation of new jobs.

ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТЕХНОЛОГИК СТРАТЕГИЯЛАРНИНГ РОЛИ

Холиқов К.О., Имомов Э.Ш., Қудратов С.Ф.

Toyota

R&D ( )

6

**ҚИШЛОҚ ХҲЖАЛИГИ ТАРМОҒИ ЯХШИЛАНИШИДА СОЛИҚ ИМТИЁЗЛАРИНИНГ
АҲАМИЯТИ**

Бегамов С.Х.¹, Раҳманов Б.Р.², Омонов А.Р.³

²

³

90

2013

16,8

2000

6,8

2,3

2013

6,4

7,4

2013 2000
2,1 3,4

1999 1

2013 6,0

5 2

ЕВРОПА ИТТИФОҚИДА ФЕРМЕРЛАРГА МОЛИЯВИЙ ЁРДАМНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ
Носиров Б.З., Эргашев А.А.

( ) 500

1962

( )

6

« » « »

28

12

4

6%

7%

ó

ó

( )

« »

7 ( )

ó

ó

»

40%

«

1

,2014 p 58

18

(30 75% 40%)

1960 6

1962 6

2013 15%

( )

(5%)

70% 5 12 (20

6

2050 9

IX-VI

IX-VI

XII с

50-

1960

2-3

7

Адабиётлар:

1. . . . ., 1965 .64.;
2. . . . ., III, ., 1965, -6-112;
3. . . . . 9 . ó ., 1965. .III;
4. . . . ., 1998.
5. . . . . : 1999. 16- .
6. . . . . « . . . . » ó ., « . . . . », 2004, 605 .

СУҒФИ ОЛЛОҲЁР ШОГИРДЛАРИ

Амонов М.Ў.

85

1761

( ) XVII ó XVIII

õ ö õ ö

1726

1747

( ) (1748 ó 1755)
(.) (12)
86).

(1756)

: õ (ó .)
ö⁸⁷

( ), ( ) , 12 : õ
( ) ,

ö⁸⁸,

89.

XVIII

20

76),

õ ö

91

90

õ ö

(. .) (

õ ö

---

⁸⁶ :
⁸⁷ :
1293/1875 . 38-
⁸⁸ . 2005
(1919 ó 2005).
⁸⁹ :
⁹⁰ (. .) , (.)
⁹¹ :
6469/259, - 9908 : -18, 1-
õ ö , -6267, -6302, -1090/321, -
õ ö

XVIII (XIX) 40
 60 (2) 1964
 1947
 (73),
 1999-2002
 : ö
 ö,
 ö⁹³
 94
 : ö
 ö,
 95
 (1934-1997)
 30
 96

**XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASI TARIXINING BA'ZI BIR JIHLTLARI XUSUSIDA
(ARXIV MATERIALLARI ASOSIDA)**

Abbosov B.B.

Namangan davlat universiteti

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, mustaqillikka erishganimizdan keyin xalqimizning o'z yurti, tili, madaniyati, qadriyatlari tarixini bilishga, o'zligini anglashga qiziqishi ortib bormoqda. Odamzod borki, avlod-ajdodi kimligini, nasl-nasabini, o'zi tug'ilib voyaga yetgan qishloq, shahar, xullaski, Vatanining tarixini bilishni istaydi va bunga intilib yashaydi. Tarixiy xotirasi bor insonóirodali inson. Takror aytaman, irodali insondir⁹⁷.

---

⁹²ö ö (: 955-
 . : 2011 ., 83-84 , (: -18, -1, -9994
)...
⁹³ . : 2003 ., 20
⁹⁴ .
⁹⁵ : . 2012 ...
⁹⁶ .
⁹⁷ . (73),
 . ö . : , 1998. ö . 38 .

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda oʻzbek davlatchiligida muhim oʻrin egallagan Xiva xonligining tugatilishi va Xorazm Xalq Sovet Respublikasining tashkil etilishi undagi muassasalar tarixini oʻrganish ham muhim vazifa sanaladi⁹⁸.

XXSRga oid boʻlgan sovet davrida olib borilgan tadqiqotlar, ilmiy izlanishlar, chop etilgan adabiyotlarga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

Bunga birinchi guruh: G.B. Skalov⁹⁹, A. Vinogradova¹⁰⁰, K. Xromix¹⁰¹ tadqiqotlarini kiritish mumkin. Ularda Xorazmdagi siyosiy kuchlarning 1919-1920-yillardagi voqealarda tutgan oʻrni, ularning oʻzaro munosabatlari va partiyalar rahbarlarining siyosiy qiyofasini oʻrganish imkonini beradi deb hisoblanadi. Bu davrda amalga oshirilgan tadqiqotlarda ikkita yoʻnalish koʻzga tashlanadi, birinchi guruh, tadqiqotchilar Xiva jadidlari haqida hech qanday fikr bildirmagan holda, podsho Rossiyasi va sovet tuzimining Xiva xonligidagi ijobiy roʻlini koʻrsatishga harakat qiladilar. Yosh xivaliklar partiyasi rahbarlarining istiqbol va taraqqiyot yoʻlidagi faoliyatini qoralab, ularni burjua millatchiligida ayblaydilar¹⁰².

Ikkinchi guruh, jumladan, G. Nepesov¹⁰³, M. Abdullayev¹⁰⁴, A. Gordiyenko¹⁰⁵ tadqiqotlarida Yosh xivaliklar, turkman urugʻ sardorlari Qoʻshmamedxon va Gulom Alixon faoliyatiga maʼlum darajada haqqoniy baho berilganligini koʻrishimiz mumkin.

XX asrning 80-yillari oxiri 90-yillaridagi tadqiqotlarda sovet tuzimi davrida qaror topgan qarashlardan qochishga, tarixiy voqelikni birlamchi manbalar asosida xolis oʻrganishga harakat qilingan. Ammo tadqiqotchi R. Jumaniyozovning risolasida oʻrganilayotgan davr tarixi eski andazalar asosida yozilgani alohida taʼkidlab oʻtiladi¹⁰⁶.

XXSRga oid boʻlgan mustaqillik yillarida olib borilgan tadqiqotlar, ilmiy izlanishlar, chop etilgan adabiyotlar va risolalar quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

Mustaqillik yillarida chop etilgan nashrlarda Xorazmning XX asr birinchi choragidagi tarixi, Yosh xivaliklar partiyasi faoliyati, qurolli qarshilik kurashiga yangicha nuqtai-nazardan yondashishga harakat qilingan¹⁰⁷.

Urganch Davlat Universiteti qoshidagi Xorazm tarixi va madaniyatini oʻrganish ilmiy-tadqiqot laboratoriyasi xodimlari tomonidan M. Matniyozov masʼul muharrirligida nashr qilingan «Xorazm tarixi» kitobini Xorazm jadidchiligi, oʻYosh xivaliklar oʻ partiyasi, XXSR va XKP tarixi haqqoniy manbalar asosida yoritishga qaratilgan dastlabki yirik tadqiqot desak boʻladi¹⁰⁸.

Shuningdek, oʻzbek va rus tillarida chop etilgan «Oʻzbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari»dagi D. Alimova¹⁰⁹, Q. Rajabov¹¹⁰, maqolalarida hamda S. Hasanov¹¹¹ tadqiqotlarida vohadagi jadidchilik harakati va XXSRning oʻzbek davlatchiligi tarixida tutgan oʻrniga alohida eʼtibor berilgan. Biroq baʼzi tadqiqotlarda faktologik chalkashliklar ham uchraydi. Bunday holatni M. Qirgʻzboyevning risolasi¹¹², va «Vatan tarixi»ning 2-kitobida¹¹³ ham koʻrish mumkin. Shuningdek, xorijlik tadqiqotchilar A. Park¹¹⁴, E. Shixi¹¹⁵, S. Bekker¹¹⁶, asarlarida ham mazkur muammoni tadqiq etishga harakat qilinganini koʻrib oʻtishimiz mumkin.

M.M. Matkarimovning 1993-yilda Xiva shahrining 2500 yilligiga bagʻishlangan «Xorazm Respublikasi: davlat tuzilishi, nozirlari va iqtisodi» nomli kitobini kiritish mumkin¹¹⁷. Tadqiqotchi Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tuzilishi arafasida yer egaligi shakllari, ijtimoiy tabaqalar shuningdek, Xorazmning respublika davridagi davlat

98 (1920-1924 .) :- 2007.-
 99 . 1920 // . 1923. 4. 6 . 250.
 100 // . 1923. . 1.6 . 183.
 101 // . 1920. 1. 6 . 7.
 102 I ó . 6 . : , 1969. C ó 140; . . I ó
 103 . 6 . : , 1972. ó C. 208.
 104 (1917- 1936) . ó , 1950.
 105 // . 6 : , 1956.
 106 . 28. ó (1920 ó 1990) - : , 1991.
 107 // . 1992. 3 ó 4; . ó . :
 // . 1993. 2 ó 3; . . ó : . 1997.
 108 . I ó II . 6 : , 1997.
 109 . 6 : , 2001. ó . 149-172. //
 110 . 6 : , 2001. ó . 175. //
 111 . 6 : , 1994. ó . 123.
 112 : . 6 : , 1998.
 113 (2- . II) . 6 : , 1998.
 114 Park A. Bolshevizm in Turkistan, 1917-1927. ó New-York, 1957.
 115 Shehe E. Central Azien Revew. ó London, 1968. 3.
 116 Becker S. Russias Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865 -1924. ó Cambridge-Massachusetts, 1968. ó P. 268-289.
 117 . 6 : , 1993.

tuzilishlari, nozirlar faoliyati va taqdirlari, mustaqil pullari singari iqtisodiy va tarixiy fikrlarini boy arxiv va boshqa manbalar asosida haqqoniy yoritib berishga harakat qilgan.

Shuningdek, 1920-yil 13-sentabrdagi RSFSR va XXSR o'rtasida ularning ikki tomonlama munosabatlarini belgilab beruvchi o'ldostlik haqidagi o' va bunga ilova sifatida imzolangan o'ltisodiy shartnomada RSFSRning XXSRga nisbatan mustamlakachilik siyosatini aniq ifodalanganligini, O'zR MDAda saqlanayotgan R-69, 70, 71, 73- fond hujjatlari asosida batafsil yoritib beradi¹¹⁸.

Sh. Saidovning yana bir maqolasida XXSRning G'arbiy Yevropadagi dastlabki savdo hamkori Finlandiya bo'lganligi haqida qimmatli ma'dumotlar keltirib o'tiladi. Savdo aloqalarini yo'lga qo'yishda Finlandiyaning Angliya, Germaniya, Daniya va Fransiya kabi mamlakatlarida o'z filiallariga ega bo'lgan Transbaltik savdo aksionerlik jamiyatining tanlanganligi va u orqali G'arbiy Yevropaning boshqa davlatlari bilan savdo aloqalarini yo'lga qo'yilishi kabi masalalar O'zR MDAning R-70, 71- fond hujjatlari asosida yoritib beriladi¹¹⁹.

Umuman olganda, muallif XXSRning tashqi aloqalar tarixini yoritishda qisman davlat muassasalari faoliyatiga ham to'xtalib o'tgan.

Ne'matjon To'rayevich Polvonov yirik tadqiqotchi Xorazmshunos olim. U 2011-yilda o'zining ko'p yillik ilmiy izlanishlari mahsulida bo'lmish «Xorazmdagi ijtimoiy harakatlar va siyosiy partiyalar tarixi (1900-1924)» nomli monografiyasini nashr ettirdi. Ushbu monografiya XX asr birinchi choragida Xorazm hududida ro'y bergan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni o'rganishga bag'ishlangan. Muallif ko'plab manba va adabiyotlarni, shuningdek, arxiv manbalarini tahlil qilish asosida Xiva xonligida ma'rifatparvarlik, jadidchilik harakatining o'ziga xos tomonlarini ochib bergan va Yosh xivaliklar, Xorazm ishtirokiyun (kommunistik) partiyalari tarixini milliy istiqlol mafkurasi asosida xolisona, haqqoniy yoritib berishga harakat qilgan.

Shu o'rinda tadqiqotchi N. Polvonovning qilgan ilmiy izlanishlari natijalarini o'zbek davlatchiligi tarixini haqqoniy yoritish borasidagi muhim manbalar qatorida e'tirof etish o'rindir.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirilgan masalalar yechimi yuzasidan ma'dum bir to'xtam va ilmiy xulosalarga kelishda o'sha davr voqea-xodisalarini turli davrlarda olib borilgan tadqiqotlarni sinchiklab o'rganish talab qilindi. Ayniqsa, o'zbek davlatchiligi masalalarini yoritishda sovet davri tarixchilari tomonidan qo'llangan bir yoqlamalik, ya'ni kommunistik partiya nuqta nazaridan yondashish xolatlari kuzatilganligi dalillar bilan izohlab berilgan. Mustaqillik yillarida esa prezidentimiz I.Karimov tashabbusi bilan o'zbek davlatchiligi tarixini hech qanday cheklovlarisiz haqqoniy tarixini yoritish masalasining tarixchilar oldiga aniq vazifa sifatida qo'yilgani, yuqoridagi muammolarning xolis yechimini topishga tamal toshi bo'ldi desak mubolag'a bo'lmaydi.

“ЎЗБЕКИСТОННИНГ МУҚАДДАС ҚАДАМЖО ВА ЗИЁРАТҒОҲЛАРИ ТАРИХИ” ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Акчаев Ф.Ш, Мамаджонов А.Б.

¹¹⁸ . (1920-1924) // O'zbekiston tarixi. 6 T.: Fan 1999. 6 2. 6 . 29-34.

¹¹⁹ . (1920-1924) // O'zbekiston tarixi. 6 T.: Fan 2003. 6 2. 6 . 29-32.

¹ ., 2001.-4 .
² . XXI : . // . 6 . 1998. 6 . 524.

ö ö

) ( )

125

126

125
126

. 1960. 6 . 185.
// . 1969, 9. 22-24

(1357-1419)

« »

: - - ; -

»- « » « - » - « « » - « »

1586

ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА УРГУТ ТУМАНИ МАВЗЕСИ

Мирзаев Д.М., Мардонов Э.Д.

4 16

9

« »

« »

(« »)

1398

« »

, « »

».

« » ( )

« »

« »

1405

V

1494

( )

« »

« » ( )

«« »

»-

V

АЗИЗИ ҒУЗОРИЙ (1767-1863)

Амонов М.Ў.

Шаҳрисабз, Китоб Хузор (Ғузор)
 Хузор (Ғузор) ó Қашақадарё
 Ғузор Афросиёб VIII Хузор 132
 Ғузор (1756 ó 1920)¹³³ Ғузор

«Мири Жанда»¹³⁴ Азизи Ғузорий Ғузор XVIII ó XIX
 Азизи Ғузорий... Ғузор XVIII 60 Қамариддин,
 Азизи Ғузорий Азизи Ғузорий Хирот Каррух Муҳаммад
 Ислои шайх Каррухий Ислои шайх Каррухий (1726 ó 1807) Сўфи Ислои, Шаҳиди
 Шаҳодатпаноҳ, Шайхулислои¹³⁵
 Муҳаммад Ислои шайх Каррухий шайх Неъматуллоҳ, Доруломон, Атоуллоҳ Хўқандий, Ўзбак Хожа Шаҳрисабзий, халифа
 Қамариддин Ғузорий Азизи Ғузорий Муҳаммад Ислои шайх Каррухий (1807) алифа Неъматуллоҳ
 Мирзо Жунайдуллоҳ Хозиқ шайх Неъматуллоҳ алифа Неъматуллоҳ Хожакент¹³⁶ : õ (Ислои шайх)
 б
 »¹³⁷
 Мавлоно шайх Неъматуллоҳ халифа Мир Маҳмуд Ҳисорий, Оташ Муҳаммад Хўқандий, Муҳаммад Амин Қаротакинй, Исмоил Бадахший, Сайид Акбар Хожа Майманакий, Муҳаммад Раҳим Хожа, Шокир Хожа Самарқандий, Мулло Нур Муҳаммад Бухорий, Мирзо Абураҳим Андохуй¹³⁸
 Маҳвий Қайсарий
 Мавлоно шайх Неъматуллоҳ 20 1830
 Халифа шайх Доруломон Омониддин 139

¹³² ( ).
 : 2011, 216
¹³³ . 1843, -79-80.
¹³⁴ « »
 : 1995, : 2010.
¹³⁵ (« »).
 /12240, /1590
¹³⁶
¹³⁷ 12240. 10-
¹³⁸ « » 1299 (. 1881)
¹³⁹ ( ) 1315 (1897) \1590, «

Халифа шайх Доруломон б
, халифа Баҳоуддин Хоразмий, Муҳаммад Қосим Хоразмий, Абдурасул Хожя Хоразмий, Мир Абдуллоҳиқ, Зайниддин Қайсарий, Муҳаммад Самеъ Майманакий, Хожя Жони Бухорий¹⁴¹

Азизи Ғузорийй б халифа Қамариддин

Халифа Қамариддин XVIII Муҳаммад
Ислом шайх Каррухий Ислом шайх
Каррухий Каррух
Халифа Қамариддин ( ) Ғузор Нақибандия

Халифа Қамариддин Ғузор XIX
2012 13 Ғузор халифа Қамариддин Ғузорийй

4 , 6 ,

142 Ғулом Аъзамов ( )
Нуриллаев. Яраш ака

2 2,5, 1,5

халифа Қамариддин 3
халифа Қамариддин Ғузорийй

“Оламга мақсади уммон каби бўлган, вужуди доимо Ҳақ ёди ила, Ҳақнинг йўлида ўтган, Шайхулислом шаҳид шоғирди (халифа) Қамариддин Ғузорийй дорулфаноудан (дорулбақога) сафар қилди”, “Усто Зиё” “Хотибий Равзаъ муқаддас гуфт”

Хотибий¹⁴³ халифа Қамариддин
“Равзаъ муқаддас” 1280, 1863

халифа Қамариддин Ғузорийй 1280/1863
11 халифа Юсуф Ҳисорийй¹⁴⁴

Халифа Қамариддин Мир Ҳусайн Хуррабийй ( )
99 Хузор¹⁴⁵

халифа Қамариддин 1181/1767 Ғузор
1280/1863

Ислом шайх Каррухий Сайид Хожя (Сайидои) Каррухий

¹⁴⁰ . 15- 6 15- 1293/1875 ( )

¹⁴¹

¹⁴²

¹⁴³ б
1328/1909 , 38 б ; б

2011, 31-33-) .

¹⁴⁴

¹⁴⁵ 1293/1875 (1843) б (б)

“Ганжнома”

4361

80-

“Ганжномаи Сайидо ба фармудаи халифа Қамариддин”
Сайидо Каррухий “Ганжнома”¹⁴⁶

алифа Қамариддин

1325/1906

Азизи Ғузорий
маънавий”

Жалолиддин Румий “маснавий-

...

СЎФИ ОЛЛОҲЁР АВЛОДЛАРИ

Амонов М.Ў.

(1680-1702)

147

XVIII

¹⁴⁸ (65)

ō

ö

ō

ö

ō

ö

149

ō

ö

ō

ö

150

(1970)

¹⁴⁶

¹⁴⁷

¹⁴⁸

/ 7029/II, 11308/VI.

. 1993 . 97-100

ō

ö

(

405-

ō

. 2014

ö

¹⁴⁹

2014

7

(65)

¹⁵⁰

. 2014 7

. 2002 . 22

50 20 ( )

1. , , ð 1766 ó . 1180ö, ¹⁵¹

2. ... ( )

3. - - , ð ... 1174ö

4. ... 1322/1903

5. 1897-1943

6. 1899-1954

7. 1890-1965

( ) 1760 , 1766

¹⁵²,

¹⁵³

25-30

¹⁵⁴,

¹⁵⁵

2014 28 ( ) “Сүфи Оллоҳёр юрган
йўллар” ¹⁵⁶ 30

(68)

( ) (81) ð ð
, 1997 ð ð

40
83 ó 92

ð ð

¹⁵¹

¹⁵²

¹⁵³

¹⁵⁴

¹⁵⁵

¹⁵⁶

: ð

.1887 . .216

ð,

1. 2. 3. 4. 5. (45)
( )¹⁶⁰ 6. 7. 8. 9.

( )

161

162

( )

ФРАНЦИЯДА ЎЗБЕКИСТОН МАДАНИЯТИГА ДОИР ТАДҚИҚОТЛАР

Расулова Дурдона Бахроновна

-mail:durdona.rasulova@umail.uz

«

»¹⁶³

ó

ó

ö¹⁶⁴

ó

õ

¹⁵⁷ // .1997 .92

¹⁵⁸ XX

¹⁵⁹ : (65), (58), (56), (49)

28.07.2014 . ó

¹⁶⁰ ó

28.07.2014 .

¹⁶¹

¹⁶² // 2012

¹⁶³

¹⁶⁴ » // .1998 ,27 . ó : ,1995, 8 .

(, - , , , (,))

, IX6X

(,),

5

6

6

[2;126-127]. Ёзув

матни таржимаси қўйидагича:

( )

XI

(XI-XIII)

X-XIV

VIII

IX-X

XI-XIII

X-XI

XI-XIII

(, , ,)

XII6XV
 (, , ,) [1;
 3,91-]. (,)
 ( ) , , ( ) XI-XIII - .
 ( ) - .
 (XII6XIV) - , , , ,
 XIII-XIV [1;264-265, 306].
 ( ) « , « »
 , [4; 33-37]. «
 »
 (, , , ,)
 , - , ,
 ,
 (X-XIV)
 ,
 ,

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . ó .: . . , 1959. . IV. ó . 261-342. (IX-XVII .) //
2. . ó .: . . , 1996.
3. . . . ó .:1948.6378 . //
4. ó ., 1931. . 8. . 2-3. ó . 1-48.

ШОВДОР ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР

Умаров Сардор Якубович

õ , , , , -
 , , , , ,
 õ²⁰⁹.
 , , , , ,
 , , , , ,
 : (,) , ( )
) , , , ( ) , ( )
) .

222

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)

223

224

225

226

«

c

(1991 ó 2010)»

- 1)
- 2)
- 3)

227

222
(1991 ó 2001). 6 2011. 3-

223
6 : , 1994. 6 112 ;
6 : , 2004. 6 292 ;

224
6 : , 2011. 6 200 ;
6 : , 2000. 6 : , 1995. 6 119 ;
6 : , 2003. 6 210 ;
1991-1999 ( ) : 6 , 2000;
c
(1991 ó 2010). /
: 2012.; 6 : « » , 2011. 6 170 .

225
(1991 ó 2001). 6 2011.;
6 : , 2002. 6 118 ;

6 : , 2000. 6 : , 2002. 6 216 ;
226
6 : , 2004. 6 280 ;

227
6 : , 2007. 6 203 .
c
(1991 ó 2010).
: 2012. 6-7.

- 1)
- 2)
- 3)

**ЎЗБЕК ҚИШЛОҚЛАРИНИ ИЖТИМОЙ РИВОЖЛАНТИРИШ СОҲАСИДАГИ
ЗИДДИЯТЛАР ВА ҚИЙИНЧИЛИКЛАР
(1946-1970 йиллар)**

Пардаев Т.Р.

606

« »

« »

1953

TURKISTONGA YANGI TRANSPORT VOSITALARINING KIRIB KELISHI TARIXI

Sharofiddinov Mahmudjon Mashrabjon o'g'li
Namangan davlat universiteti

XIX-XX asr boshlarida dunyo mamlakatlarida hayotning barcha sohalarida sanoatlashtirish jarayoni kuchaydi. Fanotexnika inqilobi natijasida industrial davlatlarda zamonaviy transport turlari yaratildi. Bunday transport vositalari XIX asr oxiri XX asr boshlarida Turkiston o'lkasiga ham kirib kela boshladi. Yangi transport turlarining kirib kelishiga Rossiya imperiyasi va sanoatchilari katta qiziqish bildirdilar. Chunki yangi texnologiyalar ularga katta daromad keltirardi. XIX asr oxirlarida Toshkentga velosipedlar kirib keldi. Velosipedchilar Toshkent ko'chalarida yurish taqiqlangani tufayli jamoa parkida sayr qilardilar. Arxiv ma'lumotlariga ko'ra 1909-yilda Toshkent shahrida 614 velosipedchi ro'yxatga olingan 1910-yilda ularning soni 762 taga yetgan Shu davr gazeta va jurnallari dunyoning turli mamlakatlarida ishlab chiqarilgan velosipedlarni reklama qilgan. Masalan, Angliyada ishlab chiqarilgan o'Arrovö, o'Sviftö, o'Triumfö, o'Blok-pionerö, o'Royal blokö velosipedlarini, o'Vangderer-verkeö mototsiklini reklama qilingan 1901-yilda o' gazetasi 26-aprel, 3-may, 17-may, 20-may va yana bir qancha sonlarida o'Amerika velosipediö reklama qilingan, bu velosiped bolalar va erkaklar uchun ishlab chiqarilgan edi.²²⁸ o' gazetasi 1901-yil 6-dekabr N 97 hamda 1902-yil 7-fevral N 11 Qo'qonda o'Gumberi Kö velosipedlari ko'plab sotilgani reklama qilingan. 1914-yilda o'

o' gazetasi o'Sviftö velosipedini reklama qilib bu transport turnir Riga, Stokgolm, Kiyev musobaqalarida 1-o'rinni olganini yozgan. Shu davrda Toshkentda paydo bo'lgan texnikaning yangi turlaridan biri 3 g'ildirakli motosikl edi. o'Turkistanskie vedomostiö gazetasining qayd etishicha, bu motosikl nafaqat shahar ko'chalarida, balki parklarda ham yurgan va aholiga bir qator muammolarni tug'dirgan²²⁹.

Toshkent ko'chalarida izvoshlar faoliyati alohida ahamiyatga ega hisoblangan o' gazetasi 1902-yil 13(26)-yanvar sonida yengil hamda yuk tashuvchi izvosh narxlari keltirilgan. Bunga ko'ra

²²⁸
²²⁹ o'

75 .: .- .324.

yengil izvosht narxlarini shahar ichida 10 kopeykadan- 30 kopeykagacha, yuk izvoshtlari narxlarini 15 kopeykadan, 50 kopeykagacha qilib belgilangan.

1902-yilda Namanganga ilk avtomobil kirib kelgan. Bu mashinani Moskva savdo sotiq shirkati Namangandagi ishonchli vakili Dmitriy Ivanovich Baklanov Peterburgdan birinchi bo'lib olib keldi. Namanganliklari uni zo'r qiziqish bilan tomosha qildilar. Lekin ovozidan cho'chishar, oldiga yaqin kela olmas edi.

1906-yil aprelda Toshkent ko'chalarida birinchi 4 o'rinli avtomobil paydo bo'ldi. o' gazetasi yozishicha, bu avtomobillarning tezligi u qadar yuqori bo'lmagan, hatto ot ham uni quvib o'ta olardi. Yangi zamonaviy transport turlarining kirib kelishi Toshkent ko'chalarida yangi yo'llarning qurilishini talab qilardi. o' gazetasi yozishicha, 1909-yil 10-aprelda chet ellik ishbiarmonlar, Kavkaz va

Sibirida o'z korxonalariga ega sarmoyadorlar Turkiston o'lkasida magistral asfalt yo'llar qurish uchun aksiyadorlik jamiyati tuzishni taklif qildilar. Bu juda ajoyib g'oya edi. Chunki 1884-yilgacha Toshkent ko'chalarida 2-3 ta markaziy yo'l bo'lib, ulardan ham kuz va qish oylarida yurib bo'lmay edi. Aksionerlik jamiyati a'zosi bo'lish uchun 1000 rubl to'dash lozim edi. XIX asrning 90-yillarida Toshkent shahrining yangi shahar qismida 27 verst, eski shahar qismida 25 verst asfalt yo'l yotqizilgan edi. 1907-yildan boshlab yog'och ko'priklar o'rniga tosh ko'priklar qurila boshladi. Bu davrda avtomobil yo'nalishlari nafaqat Toshkent ko'chalarida balki, shahar tashqarisiga ham qatnay boshladi. o' gazetasi xabar berishicha 1909-yil 11-dekabrda Toshkentda To'xtepa va Piskent qishloqlarigacha avtomobillarning doimiy qatnovi yo'lga qo'yildi. Avtomobil bir soatga yaqin vaqt ichida Toshkentdan To'xtepaga yetib borardi va bu xizmatning narxi o'sha davr pul birligida 2 rublni tashkil etardi. Barcha avtomobillar har haftada eski o'Yakshanba'o bozoriga qatnardi. Xuddi shu davrda shahar hokimiyati avtomobillar harakatini nazorat qila boshladi. Shahar hokimiyati chiqargan qoidaga ko'ra yo'dovchi tashuvchi avtomobillarning tezligi soatiga 30 verstdan oshmasligi kerak edi. Yuk tashuvchi avtomobillarning tezligi esa, yukning hajmiga qarab belgilangan. 1910-yil 26-aprelda Toshkent ko'chalarida avval Kaufman prospektiga tegishli bo'lgan 8 o'rinli avtomobil o' omnibus qatnay boshladi. Bu mashinaning kira haqi bir bekat uchun 15 tiyin edi. Bu o'sha davrdagi izvoshtlar xizmatidan arzon edi. Yangi avtomobildan foydalanish shahar aholisiga bir qancha qulayliklar tug'dirdi. Bu turdagi avtomobillaarning qatnovi Toshkentning yana 4 ta ko'chasida va yana shahar aholisiga qulayliklar yaratish maqsadida, shahar tashqarisiga 2 ta yo'nalishda, ya'ni Nikolskiy va Qo'zliq qishloqlarigacha qatnay boshladi. Shahar aholisiga yanada qulaylik yaratish uchun 8 o'rinli omnibus seshanba va shanba kunlari Toshkentdan xohlovchi yo'dovchilarni Chimyonga eltib qo'ygan²³⁰.

Yangi texnikaning kirib kelishi favqulotda holatlarga ham sabab bo'lgan o' gazetasi yozishicha, 1912-yil 27-oktabrda Qo'zliq ko'chasida avtomobil ariqqa qulab tushgan. Boshqa avtomobil esa texnik nosozlik tufayli halokatga uchragan.

XX asr boshlarida Toshkentga harakatlanishning boshqa turi konkalar kirib keldi. Konkani 1-yo'nalishi 1901-yilda, 2-yo'nalishi 1903-yilda ishga tushirildi. Konka uchun qurilgan yo'lning uzunligi 9.5 kmga, vagonlarining soni 30 taga yetdi. Vagonlarni 230 ta ot tortib yurgan(har biriga o'rtacha 7 yoki 8 tadan to'xtari kelgan). 1912-yilda Toshkent ko'chalarida ilk elektr tramvay qatnay boshladi.²³¹ Tramvay izining uzunligi 23 km edi.

O'zbekiston hududida dastlabki avtobus qatnovi 1906-yilda Farg'ona o' Marg'don marshrutida yo'lga qo'yilgan. 1910-yilda Toshkentda chet ellarda ishlab chiqarilgan 8 ta kichik va 1 ta 40 o'rinli avtobus qatnay boshladi.²³²

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, yurtimiz hududiga yangi transport vositalarining kirib kelishi Turkistondagi an'anaviy transport vositalarining ahamiyatini pasaytirdi. Yangi transport vositalaridan foydalanish shahar aholisiga bir qancha qulayliklar tug'dirdi. Lekin bu transportlari, asosan, shahar aholisining yevropalik qismi manfaatlariga xizmat qildi. Mahalliy aholi orasida bu transport vositalari haqida turli xil noto'xtari fikrlarning tarqalishi oqibatida dastlabki vaqtlarda mahalliy aholi yangi transport vositalaridan foydalanmadi. Keyinchalik esa mahalliy aholi yangi transport vositalarining afzalliklarini bilgandan so'ng, ular ham yangi transport vositalaridan keng foydalana boshladilar. Bu vositalarning kirib kelishi ko'plab hududlarni bog'dashga va unga ketadigan vaqtning qisqarishiga sabab bo'ldi.

230

231

232

//

. 1965.-N. 4.- . 40.

, 1975. 28. .
, 1969. - . 64.

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИДА МАЪНАВИЙ – МАЪРИФИЙ
СОҲАЛАРДАГИ ЎЗГАРИШЛАР

Ёрматов Ф. Ж.¹, Раҳмонов Қ.Қ.²

2

Ў

1999 б

ё

2002

Ў

ё

, 6000

Х.

389

15

2006 20
» 381-

67

ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИГА ЁТ ТАҲДИДАЛАРГА ҚАРШИ ҒОЯВИЙ ТАРБИЯ ВОСИТАЛАРИ

Хўжанова Т.Ж.¹, Зиётова А.Э.²

2

ó

«

»

«

»²³³

: « ó

»²³⁴

: «

---

²³³

²³⁴

ó

.ó

ó

, 2008. 96 .

, 2008. 80 .

**МИЛЛИЙ ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ МИЛЛАТНИ ГЛОБАЛЛАШУВ ТАЖОВУЗИДАН
ҲИМОЯ ҚИЛИШ ОМИЛИ СИФАТИДА
Хўжанова Т.Ж., Алламуратов Ш.А.**

« »

« »

ō

ō

ō ō

ō

236

ō

: ō

ō²³⁷

---

235 . . . . . 6 6 , , 2008, 90 .
 236 . . . . . : // . 6 . 62007.6 2.6 .12-23.
 237 . . . . . : . 1.6 : . , 1996.6 .239.

**МАМЛАКАТНИ ДЕМОКРАТИК ЯНГИЛАШ ЖАРАЁНИДА ЁШЛАРНИНГ ХУҚУҚИЙ
МАДАНИЯТИ ВА ИЖТИМОИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ**

Умурзакова Н. М.

1997 25

1997 29

6

25

(ö .2005, 50-51-).

.2006 34-).

, 160

Адабиётлар:

1. .- .,2000, 23-
2. .- ., 2005, 50-51-
3. .- ., 2015, 117-

БУНЁДҚОР ТЕМУРИЙ МАЛИКАЛАР

Агамуродова Ш.

²³⁸

63,8 76,0

167 109

: ö

30 6 ( ) 20 (120 100)

2 (, 1 , 1988, 66).

2.5-3 , 17

(, , 67). 26 26

( ) 5 , 4 , 1

(6- , 1) ö ö6

(7, 9, 13)

1- 4- ö ö,

50 1 , 80 ( ) 80 ,

50 (17-), (8-) (, 1975, 139 ; , 1973, 29-34). 1-

(, , ...).

( ) (, 1988, 67-68).

9-

9- ,

(, ...)

(, 6:11;14-), - 6-

6-

217

(5,8,10,14,15,17)

6-
 ö ö (Atash dadgah),
 ö ö ( )
 (, , 1988, 65-66). 1,- 4- 9-
 , 6- (9-),
 (, 2000, 144-145) 1, 4-
 (, , 1988, 69-
 70).
 35 ( ) , VII-VIII VII-VIII

Фойдаланилган адабиётлар:

1. // , .22. , ö ö, 1988, .66 ó 75
2. // . 23. ..
- ö ö, 1990.
3. - 28- , ö ö, 1997.
4. .-3. ,, ö 1975.-187 .
5. // , 31- , . 2000.
6. . 2. ,, ö, 1973.

TURKISTON TIZMASINING LOLALARI VA ULARNING MUHOFAZASI

Abdullayeva Nilufar Sagdullayevna

Jizzax davlat pedagogika instituti

Turkiston tizmasi Hisor-Oloy tog` sist masiga kiruvchi tog`lar sirasiga kiradi. Turkiston tizmasining G`arbiy qismi hududi Pomir-Oloyning ch kka yirik qismi hisoblanadi. Ushbu hudud O`zb kiston, Tojikiston va Qirg`iziston R spublikalari tog`li o`lkalarini o`z ichiga oladi.

Turkiston tizmasining G`arbiy qismi O`zb kistonning sharqdan g`arbga cho`zilgan, tizmaning g`arbiy va shimoliy yon bag`irlarini egallagan katta tog` hududidir.

Turkiston tizmasining shimoliy yon bag'ri qiya, qir va adirlarga tutashib k tadi. Shimoliy yon bag'rining sharqida Bo`zagan, Bosmandiq, Oqsuv, Laylak, Isfara kabi soylar qor va muzliklardan suv oladi. G`arbiy qismida Sangzor daryosining chap irmoqlari:Guralash, Boyqo`ng`irsoy, Ko`kjar, Tangatopdi, Jumjum, Baxmazar soylari qor va yomg`irlar suvidan to`yinadi. Daryolar ma`lum havzaga quyilmasdan, t kislikka chiqqach, butunlay sug`orishga sarflanadi. Jizzax suv ombori barpo etilgan.

Tizmaning g`arbiy qismi shimolida Ko`lsuvsoy sharqdan g`arbiga tomon oqadi. ttik chuv va O`rikli soyning qo`shilishidan Zominsuv vujudga k ladi. Zominsoyning uzunligi 42 km qor va yomg`ir suvlaridan to`yinadi Zominsuvning suvlari Zomin suv omboriga quyilib, aholiga va sug`orishga sarflanadi.

Turkiston tizmasida bir qator yirik geobotanik izlanishlar olib borilgan. Ular orasida K.S. Afanasyevning o`c [1] asari eng salmoqli o`rin tutadigan ishlardan biri hisoblanadi. Undan tashqari M.M. Arifxanova Turkiston tizmasining Farg`ona vodiysiga tegishli bo`lgan qismini juda yaxshi o`rgangan va katta ilmiy ma`lumotlar qoldirgan [2]. Turkiston tizmasida uzoq yillar davomida Ye.M. Demurina geobotanik izlanishlar olib borgan [3].

Keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlar surasiga G`a`fforovning Ho`jabaqirgan daryosining florasi va o`simliklar qoplami [4] nomli dissertatsiya ishi va N.O. Sulaymonovning Turkiston tizmasi Oqsuv daryosi havzasida olib borgan floristik tadqiqotlarini kiritishimiz mumkin [5].

Turkiston tizmasining lolalari adir mintaqasidan to balantog`dargacha bo`lgan maydonlarni egallaydi va dengiz sathidan 700-3200 (3300) m oraliqlarida tarqalgan. Bu ularni keng ekologik diapozonga ega ekanligini ko`rsatadi. Keltirilgan turlar orasida ekotoplarining kengligi bilan turkiston lolasi aloxida ajralib turadi. U quyi adirlarning (550-600 m) soz, mayin tuproqli yonbag`irlaridan tortib, o`rtatog`ning tosh-shag`alli, qoyatoshli yonbag`irlarigacha ko`tariladi.

Quyida Turkiston tizmasida tarqalgan lolalarning morfologik tavsifini keltiramiz;

Tulipa affinis Botschantz. 6 Dilband lolasi

Poyasining uzunligi 15-30 sm. Piyozi uzunchoq tuxumsimon, diametri 2-3 sm, qog`ozsimon, to`q jigarrangli uzun tangachalar bilan qoplangan. Barglari 3 ta, ko`kimtir, ustki tomoni tukli, chetlari oqish hoshiyali, bir oz burmali, oralari ochiq joylashgan, pastdagisi keng nashtarsimon, uzunligi 21 va eni 6,2 sm. Guli bitta, uzunligi 4-5 sm, qizil, tubi qora. Changchi ipi qora, changdon bilan tutashgan joyi oq, changdoni qoramtir nofarmon. Ko`sagining uzunligi 6 va eni 2 sm, uchburchak shaklli. Urug`dari jigarrang, yumaloq-uchburchak.

Tulipa dasystemon Regel - Sarg`ash lola

Poyasi tuksiz, balandligi 15 sm gacha. Piyozi 1-1,5 sm qalinlikda, qoramtir qo`ng`ar, yupqa, tuksiz yoki uchki qismi yopishgan tukli qobiq bilan o`ralgan. Barglari 2 ta, oralari ochiq joylashgan, tuksiz, qalami, pastkilari sal kengroq eni 5-15 mm. Guli bitta, och sariq qalami, uzunligi 1,5-3 sm. Changchisi gulqo`rg`ondan deyarli 2 marta qisqa, iplari sariq tukli, changdoni uzunchoq sariq uzunligi 3-5 mm. Ko`sagi cho`ziq uzunligi 1,5-2,5 sm, eni 0,7-1 sm.

Tulipa dasystemonoides Vved. - Yaylov lolasi

Poyasi 5-15 sm, tuksiz. Piyozi tuxumsimon, diametri 1-1,5 sm, ichki qismi qalin tuklar bilan qoplangan yupqa, charmsimon mustahkam tuqo`ng`ar qobiq bilan o`ralgan. Barglari 2 ta, tuksiz, qalami, gulidan ancha uzun, eni 6-12 mm. Guli bitta, ba`zan ikkita, och sariq, uzunligi 15-25 mm, tashqi doiradagisi xira binafsha tusli. Changchi gulqo`rg`ondan 2 marta qisqa, changchi ipi sariq, asosi tukli.

Tulipa ferganica Vved. - Javg`aza lola, farg`ona lolasi

Poyasining uzunligi (5)-10-40 sm. Piyozi tuxumsimon, diametri (1)-1,5-3 sm, qoplovchi tangachalari qoramtir jigarrang, qattiq charmsimon, ichki tomonining uchki va pastki qismlari yotiq tuklar bilan qoplangan. Barglari 3 ta, oralari ochiq joylashgan, quyidagilari yirik burmali, chetlari kipriksimon tuklar bilan qoplangan, pastki bargi keng nashtarsimon, uzunligi 16 va eni 6,7 sm gacha. Gullari 1 ta, sariq, sirtidan ko`kimtir pushtirang, tubi yorqin sariq. Changchi ipi zarg`aldoq sariq, changdoni zarg`aldoq. Ko`sagi bo`g`oq bo`z somon-sariq, uzunchoq tuxumsimon. Urug`dari to`q jigarrang, qiyshiq uchburchaksimon. .

Tulipa korolkovii Regel - Korolkov lolasi

Bo`yi 12-20 sm. Piyozi tuxumsimon, diametri 1,5-3 sm, qoplovchi tangachasi qora tusli, mustahkam, bir oz cho`ziqroq, ichki tomonining yuqori qismi tuklar bilan qoplangan. Barglari 3 ta, tuksiz, oralari yaqin, ba`zan uzoq joylashgan, burmali, eng quyidagisi tasma-nashtarsimon, uzunligi 10-25 sm, eni 1-6 sm. Guli bitta, uzunligi 3,5-4 sm, qizil. Ko`sagi kalta silindr shaklida bo`lib, uchi va asosi tumtoq. Urug`dari to`q jigarrang, uzunligi 0,6 va eni 0,5 sm gacha. .

Tulipa turkestanica Regel - Turkiston lolasi

Poyasining uzunligi 10-25 sm. Piyozi keng tuxumsimon, diametri 2 sm gacha, bir nechta yaxshi rivojlangan tangachalari qoramtir-qo`ng`ar tusli, charmsimon qattiq, ichki tomonining uchki qismi tuklar bilan qoplangan. Barglari 2-3 ta, ba`zan 4 ta, orasi ochiq joylashgan, qalami yoki kamarsimon. Gullari 1-7 ta, oq, tubi sariq. Changchi ipi sariq, pastki kengaygan joyi qalin tukli halqa bilan o`ralgan, changdoni sariq, ba`zan binafsharang. Ko`sagi oqish somonrang, uzunligi 3 va eni 1,8 sm gacha, cho`zinchoq, ikki uchi va pastki qismi bir oz o`tkirlashgan. Urug`dari jigarrang, yirik, uzunligi 0,7 va eni 0,5 sm gacha, dumaloq uchburchak shaklli.

Keltirilgan turlar orasida ekotoplarining kengligi bilan Turkiston lolasi aloxida ajralib turadi. U quyi adirlarning (550-600 m) soz, mayin tuproqli yonbag`irlaridan tortib, o`rtatog`ning tosh-shag`alli, qoyatoshli yonbag`irlarigacha ko`tariladi.

Boshqa turlar orasida u populyatsiyalarining, va ular ichida tuplarining sonini ortiqdigi jihati tomonidan ham bir oz ustunlik qiladi.

Fargʻona lolasi va Dilband lolada ekologik diapozon birmuncha tor. Ular asosan aynan oʻzlariga xos tuproq-iqlim sharoitlarida oʻsadi xolos. Bundan tashqari ularni keng tarqalishiga gulining yirikligi, yorqin, oʻziga tortuvchi rangdaligi ham halaqit beradi, yaʼni bu oʻsimliklar turkiston lolasiga koʻra ancha jozibador hisoblanadi va maxalliy aholi va turistlar tomonidan koʻplab terib olinadi.

Yirik gulli lolalar orasida Korolkov lolasi birmuncha keng tarqalgan. Uning ekologik imkoniyatlari turli xil tuproq sharoitlarida oʻsishiga va balandlik mintaqalarini ishgʻol qilishiga asos boʻladi.

Oʻzbekistonning balandtogʻ mintaqasi (dengiz sathidan 2600-3400 m va undan yuqori) lola turlarining nisbatan kamligi bilan ajralib turadi. Bu yerda, shu jumladan Turkiston tizmasida ham Eriostemones turkumchasiining uzun ustunchali, sariq gulli ikkita vakili - *T. dasystemon Regel* va *T. dasystemonoides Vved.* tarqalgan. Tabiiy sharoitda *T. dasystemon* va *T. dasystemonoides* bir-biridan qiyin farqlanadi. Mutaxassislar ularni piyozni oʻrab turuvchi qoplama qobiqlarining konsistensiyasi va har bir qobiq ichki yuzasining tukliligi darajasiga qarab farqlaydilar.

Lolalar turlarining eng katta turli-tumanligi oʻrta togʻlar mintaqasiga toʻgʻri keladi (dengiz sathidan 1300-2400-2500 m). Ushbu mintaqaga chegarasida Oʻzbekistondagi barcha lolalarning 75 % gacha qismi uchraydi [6,7,8,9].

Lolalar Oʻrta Osiyo yovvoyi tabiatining koʻrki sifatida antropogen omillar taʼsirining birinchi obʼyektlaridan biri boʻlib kelmoqda. Yirik avtomagistrallar yoqalarida mart-aprel oylarida bunday guldastalarni ushlab, sotish uchun shaylanib turgan oʻsavgarlar oʻning koʻpligi hech kimga sir emas. Bunday joylarda bu omil lola turlari populyatsiyalarini keskin kamayib ketishiga olib kelayotgan birinchi sabablardan biri hisoblanadi. Oʻsimlik terib olinayotgan vaqtda lolani keyingi yashab qolishiga imkoniyat qoldirilmaydi, yaʼni gulpoyasi barglari bilan birga uzib olinadi. Maʼlumki, lolalar gulab, urugʻ hosil qilganidan keyin ham vegetatsiyasini tugatmaydi. Fiziologik jarayonlar bu vaqtda oʻsimlikning yer ostki qismida kechadi. Lola piyozni keyingi yil uchun zaxira oziq moddalarini toʻplashi lozim.

Adabiyot maʼlumotlari asosida Turkiston tizmasida Lola turkumining 6 ta turi uchrashi maʼlum boʻldi. Oʻrganilgan turlarning barchasi Oʻzbekiston Respublikasi Qizil kitobi [10]ga kiritilgan. Keltirilgan lola turlari dengiz stahidan 700-3300 m balandliklarga qacha tarqalgan boʻlib, adir oʻ oʻrtatogʻ oʻ balandtogʻ mintaqalarini egallaydi.

Turkiston lolasi oʻrganilgan turlar orasida eng keng tarqalgan tur boʻlib, ekologik diapozonini kattaligi bilan ajralib turadi.

Qayd etilgan barcha turlar antropogen omillar taʼsiri ostida kamayib ketayotgan turlar sarasiga kiradi. Ularni muhofaza etish uchun tabiiy populyatsiyalarini saqlash, uzib olish va chorva molarini boqilishini tartibga solish zarur.

БУХОРО АМИРЛИГИДАГИ МАНСАБЛАР ВА БОШҚАРУВ ШАКЛЛАРИ

Болтаев Б.Б.

III

243

1910

, XX

244

245

246

ö ó

õ ö

1894

1894

1894

ó 1895

8

, XIX

**XIX АСР ИККИНЧИ ЯРМИ ВА XX АСР БОШЛАРИДА ТУРКИСТОНДА
ЧОРВАЧИЛИКНИНГ АҲВОЛИ**

Эшмуҳаматов Ахрор Шарипович, Тилова Гулжаҳон Лапасовна

О

²⁴⁴

1997, - .19.

1966, - . 130.

²⁴⁵

, -3- , 1- , 18- , - . 320.

²⁴⁶

.6 ; 1909, - . 5.

№	Чорва тури	сони	нархи
1		1	15, 20
2		1	20, 30
3	( )	1	40, 100
4		1	120, 150
5		1	250, 300

8

248

o

, XIX

249

XIX

o

250

251

100

247 0
 . . . . . -2004.6 . 177.
 248 0
 249 I
 1987,6 . 53.
 250 . . . . . 6 . 54.
 251 . . . . .

ö. ö ö -
 ö. ö . 178.
 . ö ö

300-

, ö ö , , 1913
 , ö ö , 1914 252
 1903 ö ö ,
 , ö ö
 253 - 100 , 50
 (- -), (-) (. 1916 - -),
 , 200 , 300 . 1914-1916 41 , 3 , 70 , 12797 , 270 , 1344
 1914 34 , , 1915 -
 1916 12-14
 35 22 50 100-200 , 5-9 254 30-
 , XIX

РАЗВИТИЕ ТЕЛЕГРАФНОГО ДЕЛА В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ
Болтаев Б.Б.

1860-
 23 1868 .
 : 255 - ,
 -

---

252 . ö . (170-1917) ö ö . ö . 78.
 253 . ö . 78.
 254 . ö . (170-1917) . ö . 78.
 255 . « » . 228-233
 223

256 ( )

257 1882

258 : « »²⁵⁸

24

1882 ., 29 1882 .²⁵⁹

1883 . 260 « »

261

262 1884 .

263 23 18 1886 .

264 155

265

---

256 . . « » , . 79, -1969, . « »

257 B. . « » 1900 . . 63.

258 , -1, . 34, . 504, . 55.

259 , -1, . 34, . 558, « » . 7-11.

260 . . « » 1990 . . 1

261 . 62-63

262 , -3, . 1, . 7, . 4: . 31, . 19.

263 , 3, . 1, . 71, . 1-3 .

264 .

265 . . -3, -1, . 110, . 9.

10000

266

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ОСМОНЎПАР МИНОРАЛАРИ
Жўраева Севара

«

»²⁶⁷

268

1. ö ö õ ö õ ö

ö

ö

10

1127

45,6

ö

ö

3

,8

16

269

(

5,4

).

21,6

270

:

: 1108-1109

II

ö

ö

ó

ö

, ö

266 , . -3, . 1, .137, .135 . .

267 . . « . . . » 2008 . 30

268 . . / . . 51, 2009 24 .

269 . . , , . 2001. -32.

270 . . , , . 2001. -46.

boshqarish devoni, shuningdek, qozilar devonlari ham bo'lgan. Bu devonga qozi rahbarlik qilib, u asosan sud ishlarini olib borgan. Shuni aytish lozimki, bu tizim keyinchalik g'aznaviylar davrida yana ham rivojlanib, mustahkamlanadi.

Mahalliy boshqaruvga kelganimizda, viloyatlarda ularning markazlari o'qasabaolari bo'lib, mahalliy boshqaruv hokimlari, ba'zan, o'Kadxudo' (yaxshi xo'jayin) qo'lida to'plangan. Shaharlarda hokimiyat rais, diniy boshqaruv esa Shayhulislom qo'lida edi.

Mamlakatning ichki siyosatida amirning shaxsiy gvardiyasi katta rol o'ynagan. Bu gvardiya turk g'ulomlaridan saralanib olinar, uning boshliqlari katta-katta davlat mansablarini egallar edilar. Turk g'ulomlari bunday sharafiga uzoq yillar sadoqat bilan xizmat qilishlari evaziga muyassar bo'lar edilar.²⁷⁵

Turk g'ulomining xizmat pog'onasidan ko'tarilish jarayoni muarrix va davlat arbobi Nizomulmulk (1018-1092) ning mashhur o'Siyosatnoma' asarida bayon etilgan. o'Somoniylar davridayoq deb yozadi: u shunday qoida mavjud edi. G'ulomlar mansab darajasi pog'onama-pog'ona, qilgan xizmatiga yarasha ko'tarilib borgan.²⁷⁶

Saroydagi eng ulug' mansabdor hojibi buzruk bo'lib, unga saroy ahliga ko'z-quloq bo'lib turish vazifasi yuklatilgan edi. Alohida xizmat ko'rsatgan hojibi buzruglar ayrim tumanlarga hokim qilib tayinlanar edilar.

Hojibi buzrugdan keyin sohibi haras (saroy soqchilari boshlig'i) turgan. Bu mansab ummaviylar va abbosiylar davrida ham mavjud edi. U oliy hukmdorning farmonlarini ijro etuvchi shaxs bo'lgan. Bu haqda Nizomulmulk bunday deb yozadi: o'Amiri haras mansabi hamma vaqt muhim mansablardan biri bo'lgan. Amiri haras oliy hukmdorning farmonlarini ijro etuvchi bo'lganligi sababli, odamlar undan hukmdordan ko'ra ham ko'proq qo'rqar edilar.²⁷⁷

Dargohning xo'jalik ishlari bilan vakil shug'ullangan. o'Hamma vaqt bu ish tepasida,- deb ta'kidlaydi: Nizomulmulk- mashhur va ishonchli odam turgan. Shoh oshxonasidan tortib, to may omborlari va podshoh otxonasidan doimo ogoh bo'lib, hukmdorning saroyi, bola-chaqasi, shuningdek saroyga ta'aluqli kishilardan ko'z-quloq bo'lib turuvchi shaxs, har oyda balki deyarli har kuni, oliy hukmdorning kengashlarida ishtirok etgan, u bilan muloqotda bo'lgan va zarur paytda saroyga zudlik bilan yetib kelib, oliy maqomga ega fikrlarini izhor etgan hamda mamlakatda ro'y berayotgan voqealardan uni xabardor qilgan.²⁷⁸

Joylarda hokimiyat sipohsolar (katta mulklarda) va hokimlar (mayda ma'muriy idoralarda) qo'lida bo'lgan.

Nasr ibn Ahmad (914-943) davrida Buxoroning Registon maydonida podsho qasri qarshisida devonlar uchun saroy qurilib, davlat mahkamasi mana shu maxsus binoda joylashgan edi. Mahkama xizmatchilari faqat saroy ahli, ruhoniy va zodagon dehqonlardan bo'libgina qolmasdan, shu bilan birga ular muayyan bilimlarga ega bo'lishi shart edi. Odatda, ular arab, fors tillarini puxta egallab olgan, Qur'onni va shariatning asosiy qoidalarini yaxshi biladigan, turli fanlardan bir muncha xabardor bo'lgan savodli aslzodalardan tanlab olingan. Shubhasiz, bu o'rta asrlarning o'ziga xos amaldorlik madaniyati edi. Qadimiy an'analarga asoslangan bu madaniyat somoniylar davrida ancha-muncha boyitilgan edi.

Markaziy mahkama viloyatlardagi mahalliy boshqarmalar bilan doimiy aloqada bo'lgan. Viloyatlarda, maktubot va axborot (pochta) devonidan tashqari, barcha devonlarning vakillari bo'lgan. Viloyat devonlari, bir tomondan, mahalliy hokimga, ikkinchi tomondan esa markaziy mahkamaning tegishli devonlariga bo'ysunar edilar. Viloyat hokimlari ba'zan vazir deb yuritilardi. Ular sululaviy xonadonga tegishli amirzodalar yoki sobiq mahalliy hukmdorlar hamda zodagon dehqonlardan tayin etilar edi. Mansabdorlarning xizmat haqi uchun davlatning yillik daromad byudjetining deyarli yarmi sarf etilardi.

Somoniylar davlatida sud ishlari shariat qonun-qoidalariga asoslangan edi. Sud ishlari qozilik devoni tomonidan boshqarilgan. Sud jarayoni qozikalon, qozilar, mufti, raislar tarafidan amalga oshirilgan. Viloyat qozilari qozikalonga bo'ysungan. Og'ir jinoyat sodir etganlar o'limga yoki uzoq muddat qamoq jazosiga mahkum etilgan. Somoniylar davlatida islomdagi huquqiy munosabatlarni mahalliy xalq urf-odatlariga moslashtirishga yordam beruvchi asarlar yaratilgan. Ulardan qozilik mahkamalari yordamchi qo'llanma tarzida foydalanganlar.²⁷⁹

Jumladan, faqih Abulays ibn Ahmad Samarqandiyning o'Xazinatul fikh'o (Musulmonchilik qonun qoidalari xazinasi) asaridir. Shunday qilib, IX-X asrlarda Movarounnahr va Xurosonda Somoniylar davlati tashkil topdi. O'rta asrlar zamonining bu yirik davlatini boshqarishda hukmdor xonadon Sharqning qadimiy davlat boshqaruvi an'analarga suyanib, muntazam soqchi armiya va kuchli harbiy qo'shinlarga ega bo'lgan markazlashgan boshqaruv

²⁷⁵

²⁷⁶

²⁷⁷

²⁷⁸

²⁷⁹

Xamidova M O'zbekiston davlati va huquq tarixi. -Toshkent.: 2005-yil.-B-27.

mahkamasini tashkil qildi. Oʻrta asrning bu yirik davlati oʻzining boshqaruv tizimi jihatidan, shubhasiz, Oʻrta Osiyoda oʻrta asrlar davlatchiligining shakllanishi va taraqqiyoti tarixini oʻrganishda alohida ahamiyat kasb etadi.

ISKANDAR ZULQARNAYNNING OʻRTA OSIYODAGI DAVLAT BOSHQARUVI

Toʻrayev. A.I.

Buxoro davlat universiteti

Modomiki oʻz tarixini bilgan, undan ruhiy quvvat oladigan xalqni yengib boʻlmas ekan, biz tariximizni tiklashimiz, xalqimizni, millatimizni ana shu tarix bilan qurollantirishimiz zarur degan edi prezidentimiz I.A Karimov. Biz olis oʻtmish sari nazar tashlaydigan boʻlsak, yurtimizning tarixi qadimgi Misr, Hindiston, Yunoniston va Rim bilan tengdosh ekanligiga amin boʻlamiz. Bugungi kunda mustaqil yurtimiz nisbatan yosh davlat hisoblansada, uning tarixi, davlatchilik anʼanalari uzoq oʻtmishga borib taqaladi. Oʻzbek davlatchiligining bugungi oʻziga xos boshqaruv sistemasi uzoq ming yilliklar davomida shakllanib, davrning turli sinovlaridan oʻtdi. Buning tasdiqi oʻldaroq yurtimizda oʻzining tarixiy oʻrnini va tarixiy rolini saqlab kelgan sulola yunon-makedonlar haqida yaʼni Iskandar Makedonskiyning yurtimizda yuritgan siyosati va uning boshqaruv shakllari haqida toʻxtalib oʻtishni joiz topdik. Iskandar Zulqarnayn va uning yurtimizda mil.avv. IV asrda olib borgan boshqaruv sistemasi oʻziga xos koʻrinishda boʻlgan. Avvalo, Iskandar Zulqarnayn shaxsi haqida soʻz ketganda Plutarx²⁸⁰: oʻFaylasuf, buyuk monarx va sarkarda, yovvoyi varvar oʻ xalqlari orasida ellin madaniyati yoyuvchisi sifatida eʼtirof etsa, K.K.Ruf esa oʻEzgulik va yovuzlik ramzi deya baholab, oʻzining buyuk sarkarda haqidagi salbiy qarashlarini ochiq-oydin oshkor etgan.

Islom dinining muqaddas kitobi oʻQurʻoni Karimoning 18-surasi oʻQahfo (oʻGʻorʻo) deb nomlanib, uning 16-juʻz, 84-oyatida: oʻDarhaqiqat, biz unga Zulqarnaynga bu Yerda saltanat-hukmronlik berdik va koʻzlagan barcha narsasiga yoʻl-imkoniyat aʼto etdik deya qayd etilgan²⁸¹.

Arrian esa oʻIskandar Zulqarnayn jasur sarkarda, adolatli shoh shu bilan birga, oʻz komilligini bilgan ideal inson edi²⁸² deya unga yuqori baho bergan.

A.Navoiy, A.Jomiy, Firdavsiy asarlarida ham I.Zulqarnayn obraziga yuqori baho berilgan. Bugungi kun filolog olimlarimiz esa oʻIskandar Zulqarnayn nomi ostida goʻyo Amir Temur shaxsi haqida soʻz ketgandek eʼtirof etishmoqda.

Tarixchi N.Xlopin fikriga koʻra I.Zulqarnaynning Oʻrta Osiyoga yurishi quyidagi 4 bosqichda:

1. Midiya-Girkan bosqini (mil.avv.333-yil)
2. Oriy va Drangianlar bosqini (mil.avv.329-yil)
3. Baqtriya va Soʻgʻd bosqini (mil.avv.328-yil)
4. Soʻgʻd va Hind bosqini (mil.avv.327-yil)

amalgalga oshirilgan. Mil.avv. 328-yilning kuzida Spitamen bilan hal qiluv jangidan soʻng, Oʻrta Osiyo (Fargʻona, Toshkent, Xorazm vohasidan tashqari) hududlari I. Zulqarnayn qoʻliga oʻtdi. I.Zulqarnayn tomonidan zabt etilgan, Oʻrta Osiyoda esa Ahamoniylar imperiyasidan meros boʻlgan boshqaruv tizimi oʻrnatilib hokimiyat harbiy sarkadalar qoʻliga oʻtdi. Maʼmuriy boshqaruv apparati Ahamoniylar kabi satraplar qoʻlida boʻlib bu lavozimga faqatgina Iskandarga eng yaqin va sodiq boʻlgan harbiylar, eroniy donishmandlar tayinlangan²⁸³. Eroniy Artabaz Iskandar buyurugʻiga koʻra, Baqtriya va qoʻshni hududlar boshqaruviga tayinlangani, yuqoridagi fikrimizni tasdiqlaydi. Umuman olganda, Iskandar boshqaruv tizimida muhim bir yangilik kiritmadi. Dastlab eronliklar qoʻlida boʻlgan oʻsatrapo lavozimi, keyinchalik butunlay makedonlar qoʻliga oʻtgan. Eronlik satraplardan farqli oʻldaroq, ular oʻz tangalarini zarb qilish va lashkar toʻplash huquqiga ega boʻlganlar. Butun satraplikka Makedoniyalik harbiy garnizonlar joylashtirilib, ushbu garnizonlar rahbariga hatto viloyat satrapi ham boʻysungan. Tarixchi Arrian soʻzlariga koʻra, Iskandar yaqinlaridan biri Ken qishlash uchun Soʻgʻdionada qolganda unga oʻzining harbiy otryadidan tashqari, qolgan yunon-makedon otryadlari, shuningdek, Aminta boshqaruvidagi mahalliy qoʻshin ham uning ixtiyorida edi. Biroq, separatchilik harakatlari, turli xalqlar bosqini vaqtida, yaʼni, favqulotda vaziyatlarda butun boshqaruv harbiy qoʻmondon qoʻliga oʻtgan. Aleksandr buyurugʻiga koʻra, (Spitamen qarshilik harakati vaqtida) Soʻgʻdionada himoyasi va nazorati Kenga topshirilishi yuqoridagi fikrimizni tasdiqlaydi. Hokimlar devonida yepiskop²⁸⁴-nazoratchilar boʻlib, ular ham Makedoniyalik edi. Eparxiyalar gipparxiyaga boʻlinib, gipparx-soʻzi otliqlar yetakchisi manosini anglatgan. Yaʼni, otliq boʻlinma turgan joy alohida kichikroq maʼmuriy birlik deyishga

²⁸⁰ Lunin.I.V oʻ oʻ T.: oʻFan oʻ 1978.- B-33.

²⁸¹ Mansur.A tarjimasi oʻQurʻoni Karim oʻ T.: oʻChodpon oʻ 1992. -B-278.

²⁸² Lunin.I.V oʻ oʻ T.: oʻFan oʻ 1978.- B-31.

²⁸³ oʻ oʻtom-1.T.: oʻOʻzbekiston oʻ 2009. o B-137.

²⁸⁴ oʻ -yunon-makedonlar istilosi davrida kichik maʼmuriy birlik yetakchisi lavozimi boʻlib, dastlab u shahar va unga yaqin boʻlgan qishloqlarni oʻz ichiga olgan. Keyinchalik bu boshqaruv tartibi Rim imperiyasiga ham tarqaladi. Imperator Diokletion davridagi maʼmuriy islohotlarga koʻra yepiskopga butun boshli viloyatlar boʻysungan.Qarang. ru. Wikipedia. Org/wiki/

asoslar yetarli²⁸⁵. Ayni vaqtda yepiskop lashkarboshi ham hisoblanardi. Moliya boshqaruvi uchun ham alohida lavozim tayin qilingan edi. Shaharlar boshqaruvi gipparxlar qoʻlida boʻlib, har bir shaharning oʻziga xos xususiyatlarini inobatga olib, bu lavozimga ham shaxsan I. Zulqarnaynning oʻzi ularni tayinlagan. Arrian soʻziga koʻra: oʻbir gipparxning shahar boshqaruvi I. Zulqarnaynni qoniqtirmagan va uning shaxsan oʻzi uni lavozimidan ozod etgan. Mahalliy boshqaruv sistemasi esa mahalliy aristokratlar qoʻlida boʻlgan. Mahalliy aristokratlar belgilangan boj va harbiy majburiyat oʻtash sharti bilan kifoyalanib, mustaqil siyosat yuritish imkoniyatiga ega edi. I. Zulqarnaynning qaynotasi mahalliy aristokrat Oksiart-Vaxshunvar oʻz hududlaridan ayrilib qolmay kengaytirish imkoniyatiga ega boʻlib sulola nomidan oltin tangalar zarb ettirgan. Oksiartdan tashqari, boshqa mahalliy aristokratlar Nautaka boshqaruvi-Sisimitr, Xorriyen-parikatlar rahbari, Baqtiriyalik Katan va Avstan, Soʻgʻdiyalik Arimasp va Spitamenlar manbalarda qayd etilgan. Iskandar yurishlarining oʻn yilidan uch yili Oʻrta Osiyoda ajratadi tabiiyki, makedonlarning bu yerda boʻlishi oqibatlarini qanday boʻladi? -mintaqa sotsial, iqtisodiy, madaniy va siyosiy taraqqiyotining bundan buyongi tarixiga ular koʻrsatgan taʼsir qanday boʻladi? -degan savollar paydo boʻladi. Iskandar barpo etgan Iskandariya shaharlari eʼtiborni jalb etadi. Ular garchi sotsial-iqtisodiy taraqqiyotga sezilarli taʼsir koʻrsatmagan boʻlsa-da, lekin har xolda bu shaharlar ellinlar olib kelgan yangi madaniyat mayoqlari edi²⁸⁶. Ellin madaniyati Baqtiriyaga eng koʻp taʼsir koʻrsatdiki, bu yerda Iskandar va uning vorislarining asosiy shaharlari qurilgan edi. Professor V. M. Massonning qayd etishicha, oʻBaqtiriyada mil.avv. III-II asrlarda keyinchalik Hirot va Balxning Oʻrta Osiyo madaniy taraqqiyotidagi yetakchi oʻrnini taʼminlagan hayotchan va ijodiy sintezni hosil qiluvchi ikkita negiz (ellin va mahalliy)mavjud boʻlgan²⁸⁷. Grek shaharlari Oʻrta Osiyo maydonining ulkan okeanidagi mayda orollchalarigina hisoblanadi. Ular aslida mintaqaning sotsial-iqtisodiy tizimiga singib ketmagan begona unsur edi. Shuni ishonch bilan aytish kerakki makedonlarning bu yerda boʻlganligi Oʻrta Osiyo ijtimoiy iqtisodiy taraqqiyotiga ijobiy taʼsir koʻrsatdi. Va I. Zulqarnayn bosqini davlatchilik anʼanalarini shakllanishida bir turtki boʻlib, Oʻrta Osiyoda yangi markazlashgan davlatlar (Yunon Baqtiriyasi, Parfiya) vujudga kelishi uchun qulay bir imkoniyat yaratdi.

Iqtisodiy va ijtimoiy institutlarning tabiatiga koʻra Oʻrta Osiyoda markazlashgan davlatlar yaʼni Baqtiriyasi va Xorazm oʻshlab chiqarishning osiyo usuliga ega boʻlgan davlatlarning tipiga mansub ekanligini koʻrishimiz mumkin. Davlatchilikning birinchi tipining ijtimoiy-iqtisodiy genezisi yangi va eski dunyoning ilk sinfiy jamiyatlari uchun xos boʻlgan, Oʻrta Osiyo janubidagi bronza davri dehqonchilik madaniyatining ilk sinfiy jamiyati bilan bevosita bogʻliq edi.

Yuqorida aytib oʻtilganlarga yakun yasalar ekanmiz, shunday xulosaga kelish mumkinki, Oʻrta Osiyoda shahar madaniyati, davlatchilik va ilk sinfiy jamiyat soʻngi bronza davrida, eramizgacha boʻlgan II ming yillikning ikkinchi yarmida va ilk temir asrida, eramizgacha boʻlgan I ming yillikning birinchi choragida shakllangan.

Umuman hozirda dunyoda ikki yuzdan ortiq davlatlar boʻlib, ular tarix sahnasiga bir vaqtda chiqmaganlar. Ayrim xalqlar-xetlar, shumerlar, skiflar bir vaqtlar tarix maydoniga oʻzlarining rivojlangan davlatchiligi, yuksak madaniyati bilan chiqdilar. Ammo vaqt oʻtishi bilan tarix taqazosi ular bizgacha yetib kelmadilar. Ular tillari, davlatlari va oʻzlari jisman yoʻq boʻlib ketdilar yoki boshqa etnik birlashmalarga aralashib ketdilar.

Tarixiy tahlil shuni koʻrsatadiki, davlatchilik jamiyatning ichida oʻz ichki qonuniyatlari asosida paydo boʻladi, rivojlanadi. Yaʼni davlat tuzulmasi tashqaridan tayyor holda koʻchirilmaydi, maʼlum jamiyat bagʻrida tugʻiladi. Oʻzbekiston davlatchiligi taraqqiyoti ham bundan mustasno emas.

Oʻzbekistonda ilk davlatlarni oʻvoha davlatchiligi, oʻshahar-davlatlar oʻ Mesopotamiya, Misr, Xitoy davlatchiligi kabi boʻlganligi tarixiy manbalardan ayon. Bu sodd davlatchilik shakllarining rivoj topishiga sabab boʻlgan yurtimizga bostirib kirgan davlatlarning markaziy va mahalliy boshqaruvi alomati boʻlib hisoblanadi. Xususan, biz toʻxtalab oʻtgan Aleksandr Makedonskiy boshliq yunon- makedon davlatining boshqaruv tizimi fikrlarimizning isbotini yana bir bor tasdiqlaydi.

ҒАРОЙИБ ЖОЙ НОМЛАРИ

Умарова М., Омонтурдиев А.

²⁸⁵ Ru.wikipedia.org/wiki/

²⁸⁶ Oʻzbekiston xalqlari tarixi 1-jild. T.: Oʻzbekiston, 1992.-yil.

²⁸⁷ Hidoyatov.G.A. Oʻzbekiston tarixi T.: Oʻzbekiston, 1992. - B- 45.

Why

ō ö õ ö

ó ó - - (Head-Smashed-In Buffalo Jump)
ō

(Kissing)

ō issingö ö ö

Try Again

ō ö

ö, ö

ö, ö

ö, ö

ö

, ö

ö, ö

**XVI ASR MUTAFAKKIRLARI AXLOQIY QARASHLARINING AYRIM
JIXATLARI XUSUSIDA**

Ғозиев Сирожхон Хошимович, Ирисов Исло

288

XVI

289

288
289

30-31-

11-

XVI

ö, ö ö

XVI

ö

ö, ö

ö

290

«

ö

1500

«

ö

õ

4

õ

õ²⁹¹

õ

«

XVI

õ

**ДЕМОКРАТИК ДАВЛАТ ВА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ МУСТАҲҚАМЛАНИШИНИНГ
АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ**
Турсунов. М. Б., Йўлдошева З.

ó

---

²⁹¹ . . . . . , 1976. 139-

XXI
.1997, 173-

: õ

õ.

., 2015, 117

Адабиётлар:

1. XXI
.1997, 173-
2. , 2015, 117-

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MILLIY QADRIYATLAR HAQIDAGI QARASHLARI

Xolmo'minova O.

Termiz davlat universiteti

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab ma'naviyat masalalariga, uning yoshlar tarbiyasida va dunyoqarashi shakllanishidagi ulkan ahamiyati borasida e'tibor kucayib kelmoqda. Ma'naviyatni yuksaltirish mamlakatimizda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Xalqimizning madaniy-ma'naviy boyliklari va milliy qadriyatlarini to'la, odilona egallash va rivojlantirish hozirgi yosh avlodning vazifasidir. Gap o'tmish madaniy-ma'naviy boyliklariga ega bo'lishdagina emas, balki uni chuqur egallab, yangi yuksak bosqichga ko'tara bilish va kelajak avlodga yetkazishdadir.

Milliy qadriyat, ta'bir joiz bo'lsa, millatning sifat belgisidir. Inson hayoti va faoliyatini qadriyatlarsiz tasavvur qilib bulmaydi. Insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotiga daxldor barcha buyumlar, narsa va hodisalar qadriyat hisoblanadi.

Xalqimiz tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, eng qimmatli milliy urf-odat, an'ana va udumlar: halollik, rostgoylik, or-nomus, sharmu-hayo, mehru-oqibat, mehnatsevarlik kabi barcha insoniy fazilatlar, eng avvalo, oilada shakllangan. Prezidentiz I.A. Karimov, oilada hukmron bo'lishi lozim bo'lgan ma'naviy muhit va noyob udumlarimizning xosiyatlari haqida fikr bildirib: "Bunda o'zaro hurmat va qattiq tartib bo'lmasa, oilaning barcha a'zolari o'z burchlarini ado etmasa, bir-birlariga nisbatan ezgulik bilan mehr-oqibat ko'rsatmasa, yaxshi va munosib tarzda yashash mumkin emas... O'zbeklarning aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas, balki oilasining qarindosh-urug'dari va yaqin odamlarning, qo'shnilarining omon-esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu esa eng oliy darajada ma'naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir,- deb ta'kidlaganlar.

Jamiyatimizning keyingi davridagi o'zgarishlar tufayli milliy an'analarni asrab qolish muammolari bir-biri bilan chigal tugun hosil qildi. Bu muammolarning har biriga juda katta e'tibor berish lozim. Har birining ortida tirik odamlar, butun-butun millatlarning taqdiri turibdi. Shuning uchun ham xalqlarning o'zligini anglab, milliy qadriyatlarni chuqurroq his qila boshlaganligi sharoitida kishilarning an'naviy urf-odatlarini va qarashlarida aks etgan, tarixiy o'tmishning yangi sahifalarini ochishga imkon beradigan an'naviy turmush madaniyatini o'rganish eng dolzarb masalalardan biriga aylandi. O'tmishdan bizning zamonamizgacha saqlanib kelinayotgan an'naviy milliy udumlarni batafsil tadqiq qilish ularning shakllanishi va turmushda saqlanib qolishi qonuniyatlarini aniqlash zarur, bu esa ularning hozirgi hayotimiz uchun zarur tomonlarini tiklash va rivojlantirishga yordam beradi.

Markaziy Osiyoda, jumladan O'zbekistonda bu borada to'plangan tarbiya uslublari kamol topayotgan yosh avlod ta'dimi hamda tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. O'zbek xalqi barcha sharq xalqlari kabi yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga juda katta ahamiyat bergan. Bu an'ana avloddan - avlodga, xalq donishmandligining timsoli sifatida o'tib kelmoqda va milliy madaniyatimizda o'ziga xos o'rin tutadi.

Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosida ta'dimotarbiya masalalari muhim o'rinni egallaydi. Ayniqsa, ular yoshlarni oilaviy qadriyatlar asosida tarbiyalashga katta e'tibor berganlar.

Qolaversa, sharqda shunday diniy ó tasavvufiy asarlar ham mavjudki, ularda yosh avlodni maónaviyóaxloqiy tarbiyalash masalalari ilgari surilgan boóib, ular maónaviyatimiz tarixida munosib órinni egallaydi.

Ayniqsa, Bahouddin Naqshbandiyning taóimótarbiya haqidagi fikrómulohazalari va panduónasihatlari góoyat qimmatlidir. Bahouddin Naqshbandiy barkamol insonni tarbiyalashni, dastlab odobdan boshlanishini taókidlab, shunday degan edi. óAdab xulqini chiroyli qilish, soó va feóini soz qilishdir. Adab saqlashómuhabbat samarasi, yana muhabbat daraxtining urugó hamdiró. Agar adabdan ozgina nuqsonga yoó qoóysang ham, nimaiki qilmagin, beadalik koórinadi. Odam ózini bir xil sifat va koórinishda olib yurishi lozim, toki odamlarda unga tasarruf (taóir qilish) taómasi paydo boómagan boósin. Naqshbandiy doóstlik va órtoqlikka katta ótibor bergan va agar doóst aybiga boqsangiz, doóstsiz qolasiz, hych kim dunyoda beayb emas, degan purhikmat satrlarini qoldirib ketgan.

Sharq mutafakkirlari óó zamonasidayoq yosh avlod tarbiyasining ijtimoiy shart - sharoit bilan bogóiq ekanligini, bu vaziyatni óógartirilishi uning tarbiyasiga taóir qilishi tabiiydir,-degan xulosaga kelishgan.

Markaziy Osiyoda tasavvuf taóimotini Al-Xorazmiy, Abu-Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Xoja Ahmad Yassaviy, Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Imom at-Termiziy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Amir Temur va boshqa yirik siymolar rivojlantirishgan. Bular jumlasiga Yusuf Hos Hojibning óQutadgóu biligó, Ahmad Yugnakiyning óHibatul-xaqoyiqó, Kaykovusning óQobusnomaó, Shayx Saódiyning óBoóston va Gulistonó, A.Jomiyning óBahoristonó, Alisher Navoiyning óHayratul Abroró va óMahbubul qulubó va hokazolarning asarlarini kiritishimiz mumkin.

Abu Nasr Muhammad Forobiy óHar bir shaxs munosib odam, unga taóim va tarbiya zarurdir. U taóim orqali nazariy kamolotga erishadi, tarbiya orqali esa, kishilar bilan muloqotning qadr-qimmatini va amaliy faoliyatni órganadió, degan. Forobiy bolalarning feóóatvoriga qarab tarbiya jarayonida óqattiqó yoki óyumshoó usullardan foydalanish kerak, deb hisoblagan.

Forobiyning taóimótarbiya haqidagi góoyalari avvalo Ollohni bilishga, insoniyat yaratgan ilmiy bilimlarni ózlashtirishga qaratilgan. U taóimótarbiyaning vosita va usullarini asoslab bergan.

Abu Rayhon Beruniyning (973-1051) oilada ota-ona va farzand tarbiyasi xususidagi fikrlari ótiborga loyiqdir. Faylasuf, olim ózining óHindistonó, óMinerologiyaó, óKitob-as-Saydonaó, óGeodeziyaó, óYodgorliklaró, óEótiqodlar va dinlar haqidaó va boshqa asarlarida odob, axloq, nafosat, mehnat tarbiyasi, oila va oilada, otaóona va farzand tarbiyasi xususida qimmatli fikrlarni bildirgan. Beruniyning oilada axloq-odob tarbiyasini amalga oshirish va uning uslublarini takomillashtirish sohasidagi fikrlari diqqatga sazovordir.

Abu Rayhon Beruniy insoniyatning istiqbolli kelajak sari rivojlanib borishida ilm-fanning, madaniyat va maónaviyatning, kishi dunyoqarashining hamda mehnatning órni beqiyos ekanligini uqtiradi. Beruniy kishilar hayotidagi yomonlikni qoralaydi. Uning fikricha, bu illatni yoóqotishning asriy yoódi uning ildizlarini topish va kesib tashlashdir. Yomonlikning shoxobchalari koó, ammo ularning asosi uch narsa: taóma, góazab va ilmsizlikdir. Agar bu asoslar qirqib tashlansa, shoxobchalar quriydi.

Ibn Sinoning yozishicha, insonning eng yaxshi fazilatlaridan biri ózining yomon axloqiy xislatlarini anglab, ularni yoóqotishga intilishidir. Uning yaxshi xislatlari ichida boshqalarga ótibor va góamxoórlík bilan munosabatda boóishi maxsus órin tutadi. Kimki ózining axloqini tarbiyalash uchun óó oldiga qoóygan vazifasini bajarib, óó xulqini tuzatishga intilsa, unga hech narsa qoórqinchli emas. Kimki óó xatosini tuzatolsa, u boshqalarning tarbiyasi haqida góamxoórlík qila olishi mumkin.

Zahiriddin Muhammad Bobur bola tarbiyasida qoóllanilishi lozim boógan usullar deb:

1. Otaóonaning farmoni farzand uchun vojibli;
2. Barcha insonlarga yaqinlikni órgatish;
3. Har bir paytda óózingizni ibrat aylab koórsatish;
4. Mustaqillik, qatóylik va uddaburonlik uchun bolaga doimiy talablarni qoóyish va uning ijrosini kuzatishlarini hisoblaydi. Boburning taóimótarbiyaviy qarashlaridagi bosh masala Vatanga cheksiz muhabbatdir. Uning shu mavzudagi sheórlari kitobxonni Ona Vatanni sevishga, unga fidoyi, sodiq boóishga, óó xalqiga xizmat qilishiga chorlaydi, óóquvchi qalbida yuksak insonparvarlik tuygóularini uygóotadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi, maónaviyati, bolalar va yoshlarni yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalashda hamda shakllantirishda milliy qadriyatlarining ahamiyatini órganishga doir juda koóplab qimmatli psixologikópedagogik qarashlari, maslahat va fikrlari hozirgi kunda ham óó qiymatini yoóqotmasdan kelmoqda.

Milliy qadriyatlarining ahamiyatli tomoni shundaki, u odamlarni yuksak maóqsadlarga daóvat etadi, unga nisbatan ishonch uygóotadi, har bir fuqaroning oila, jamiyat va mamlakat oldidagi óózlarining masóliyatini chuqur anglashga xizmat qiladi.

**ХАЛҚАРО МОЛИЯ НАЗАРИЯСИ РИВОЖЛАНИШИГА АМИР ТЕМУРНИНГ
ҚЎШГАН ҲИССАСИ**

Ботиров Қ.А.

3000

ō

ö

ō

ö

27

XVIII

XVII

XVIII

АМИР ТЕМУР ҲУКМРОНЛИГИ ДАВРИДА МАРКАЗИЙ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ

Мамасандов Л.

XIV 70- - ;
ö ö - ;
313 ö ö : ö....
- ,
314 ö, -
ö ö
315
( )
ö ö : öí
ó -
316 ó
( )
317
( )
318
(
319),

313
314 ö ö. ó ., 2011. ó .88-90; ó . ó ., 1996. ó . 20.
315 ó . ó ., 2000. ó . 176.
316 ö ö. ó ., 2011. ó . 107.; ó T.: , 1994. ó
.161.
317 ( ) ó ., 1994. ó .36.
318 ó ., 1996. ó . 49 ó 50. // Abdurahimova N. A. va boshqalar. Davlat muassasalari tarixi. óT. : Sharq, 2007.
óB.24.
319 ó . ó ., 2012. ó .283; Odilqoriyev N. va boshqalar. Davlat
va huquq tarixi. óT., 2012. óB.150.

320
 321
 322
 323
 324

ЎРТА ОСИЁ АЛЮМАЛАРИНИНГ ГЕОГРАФИЯ ВА ЭКОЛОГИЯГА ОИД ҚАРАШЛАРИ
Норбоев А.Ғ.

209
 2402
 637
 324

320
 321
 322
 323
 324

ö, ö   ö   ö

995

( )

ö

ö³²⁵

: ö

ö³²⁶

327

ö

ö

328

450

160

800

ö

ö

329

330

---

325 .III .6 : ,1982.6 344 . -42.
 326 .6 : ,1963.6 48 . -14.
 327 .6 : ,1973.6 72 . -24-25.
 328 .6 : ,1963.6 48 . -30.
 329 .II .6 : ,1982.6 776 .
 330 / .6 : ,2012.272 .

331
332
333

**ТУРКИСТОНДА РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ БОШҚАРУВИ ТАРТИБЛАРИНИНГ
МАҲАЛЛИЙ СУД ОРГАНЛАРИГА ТАЪСИРИ**

Норкўзиев Д.Р.

334
335
XIX
186761886
2000

---

331 .6 : ,2008. 6 288 .
332 .6 : ,1996. 6 264 . -15.
333 .6 : ,2008. 6 288 . -204.
334 .6 : ,2008. 6 .138.
335 XIX

336
 1886-
 XIX
 4
 4
 351
 337
 XX
 46780
 144
 338
 XIX
 339
 (. ó . .)
 1886 -
 1.
 2.
 3.
 4.
 340

---

336 : ,2000. .2. ó .208. . 6
 337 : XIX ó XX .6 .,2000.6 .4. . 6
 338 : ,2012.6 .172. / . 6
 339 : ,2000. .2. ó .208 . 6
 340 : .6 : ,2000.6 .48. . 6

БИР МУСИҚА АСБОБИ ТАРИХИДАН

**Носирова С.,
Илмий раҳбар: Зоиров З.**

( )

341

( ),

( )

(, -

XVII
)

( )

342

---

³⁴¹
³⁴²

... - .568.

.II. , 1923. - .567.

ҚАДИМГИ ЮНОНИСТОНДА ТАРИХ ФАНИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Турғунбоев Валижон

ó

351

(,)

ó

(. . XI-VIII)

(ó ö). VI V

(*logographos* ó *logos* , ³⁵² *grapho*)

(V)

(XII ó VII)

³⁵⁰

ó , 2008. ó 142 .

³⁵¹ . ó : , 1972. ó С. 485.

³⁵² . ó - : , 1999. ó .40.

ó õ ö ñ ö 353
 (,
 VIII ó VII
 354 (õ
 ö)
 (ö ö)
 355
 356 ( )
 VI ó V

ТИНЧЛИК ВА ШУКРОНАЛИК

Ёрматов Ф., Мадиева М.²

1

2

25

, õ

õ

1993 28

48-

50-

, 1995

(õ)

õ,

³⁵³ , 1985. ó .15. :

³⁵⁴ : , 1982. ó .95.

³⁵⁵ « » . óС. 8186820.

³⁵⁶ , IX, 2, 20.

õ

2012 9-

2012

23

ШАҲИДЛАР ХОТИРАСИ – МУҚАДДАСДИР
Ёрматов Фахриддин Жойловович

24

; õ

õ

õ.

248

XX 20-

ö, ö .20- ö, ö18

1929 ö ö ö 85 15
ö ö 1929 4 ( )

30-

(ö)
1934 ö
1937-39- 43 37
6920 1937

1938, 1944

1926

1926 2

1926 13

10

1927

ó

1999 12

ö

1999 22

2000 12

2001 1

31

2002 27

60

40 450

25

2008 31

ЁШЛАРНИ ОИЛАВИЙ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШДА ХУЎҚ-АТВОР ЭСТЕТИКАСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МАСАЛАСИ

Тошов К.Т., Абдулҳаев М.

ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлашда хуўқ-атвор эстетикасини шакллантириш масаласи

3. ... ;
4. ... ;
ó ... ;
ó ... ;
ó ... ;
ó (...)
ó

Адабиётлар:

1. ... ., 6- : ö, 1998.
2. ... . ö ... ö, 2000. ö, ..

МАЪНАВИЙ ҲУКУКЛИК ВА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ - СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ ГАРОВИ
Рахимова З.Ф.

*Маърифатнинг энг яхши ахлоқий фази-
латларини ўзида мужассам этган ота-онагина
билимли фарзандларни вояга етказа олади.*

“Фозил одамлар шахри асаридан”

ö ...
2002 ...
1701
ö, 2003
12,3 , 64,5
ö
1993- ö - ö
ö , 1999-

ö (2010 27), ö (2014 6)

ö, 2014 ö ö, 2016 ö 2010 ö

ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ САНЪАТ СИФАТИДА

Маматқулова Р.С.

5-с

« ö

» , «

»

6

6

6

« »

- -

- -

368

- -

- -

6

ИНСОҢ, УНИНГ МОҲИЯТИ ХАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРДА ҒАРБ АНЪАНАСИ
Мажитов М.А.

Homo sapience ( )

õ... m sapiens - ; t l making animal -« » -
 ; « » - Animal sumbolicum -
 « »

МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ УЗВИЙ БОҒЛИҚЛИГИ
Мамаражабов Ғ.А

- 1.
- 2.
- 3.

370

« I »

371

, « » 2700 12

370

, 2005, 195-200-

371

21

22

, 36-

. 6 .. , 1996, 35-

6

261

. 6 ..

, 2000, 82-

... , õ ó

... 372

ó 373

374

375

õ

ö.

MA'NAVIY YUKSALISH IQTISODIY RIVOJLANISHNING ASOSI SIFATIDA

Normatov M.

Toshkent davlat agrar universiteti

Har bir inson, oila, millat, jamiyatning turmush tarzi moddiy va ma'naviy olam o'rtasidagi munosabatni qanchalik tekis taqsimlashiga bog'liq. Bunda, ziddiyatli fikr va qarashlardan holi bo'lgan serqirra dunyoning yagona va yaxlit

³⁷⁴

³⁷⁵

... ó .. , 1996, 137- . 1- . ó .. , 1993, 3-

qaralishi muhim o-rin tutadi. Darhaqiqat Prezidentimiz I. Karimov ta'kidlaganidek: o-Inson o-z timsolida ham moddiy ham ma'naviy xususiyat va alomatlarni mujassam etgan noyob, yaratganning buyuk va sirli mo'jizasi. SHuning uchun ham uning ichki dunyosi, unga ato etilgan fazilat va hislatlarni oxirigacha anglash, tushunishning o-zi o-ra murakkab bir masala.

Mana shunday qarash va fikrlarni umumlashtirib, insonga xos orzu intilishlarni ro'yobga chiqarish, uning ongli hayot kechirishi uchun zarur bo'lgan moddiy va ma'naviy dunyoni bamisoli parvoz qilayotgan qushning ikki qanotiga qiyoslasak, o-ylaymanki o-rinli bo'ladi. Qachonki ana shu ikki omil o-zaro uyg-unlashsa, tom ma'nodagi qo-sh qanotga aylansa shundagina inson davlat va jamiyat hayotida o-sish-o-zgarish, yuksalish jarayonlari sodir bo'ladi.³⁷⁶

YUqoridagilar bois, davlatimizning e'tibor markazi iqtisodiy rivojlanish jarayonlarining ma'naviy yuksalish bilan tamomila uyg-unlikda borishidir. Natijada moddiy va ma'naviy jarayonlarning o-zaro mutanosib tarzda rivojlanishi barqaror taraqqiyotning mustahkam garovi bo-lib xizmat qilmoqda. Ushbu loyihada aynan yuksak ma'naviyatli shaxsning iqtisodiy bilim, malaka va ko-nikmalari mohiyati to-g-risida talablar majmuasi keltirilgan.

"Ma'naviyat" tushunchasi hayotimizga istiqolga erishganimizdan keyin kirib keldi desak, mubolag-a bo-lmaydi. To-g-ri, bu tushuncha avval ham mavjud edi. Ammo totalitar tuzum sharoitida inson ma'naviyati, ruhiy olami, milliy-axloqiy qadriyatlar to-g-risida fikr yuritish mutlaqo mumkin emas edi. Davlatimiz rahbarining «YUksak ma'naviyat-engilmas kuch» nomli asarida ma'naviyatning ma'no-mohiyati uzoq yillik hayotiy kuzatishlar, mustaqillik yillari tajribalari va bugun dunyo miqyosida yuz berayotgan voqea-hodisalar, inson ruhiy olamidagi o-zgarishlar misolida g-oyat ta'sirchan va ishonarli tarzda ifodalab berilgan: "Ma'naviyat insonni ruhan poklanish, qalban ulg-ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg-otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir. "Ma'naviyat" tushunchasi jamiyat hayotidagi g-oyaviy, mafkuraviy, ma'rifiy, madaniy, diniy va axloqiy qarashlarni o-zida to-la mujassam etadi".

Yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirish modelini ishlab chiqishda iqtisodiy bilim, malaka va ko-nikmalar bo-limi o-ziga xos xususiyatlarni namoyon etadi. Bunda jamiyatning har bir a'zosi o-rtta ta'dim tizimidagi iqtisodiy bilimlari bo-yicha belgilangan tayanch tushuncha va iboralarni zarur darajada o-zlashtirgan bo-lishi talab etiladi.

Ayni chog-da, mazkur tushunchalar oShaxs, oila, jamoaviy guruh, davlat, jamiyat miqyosida yaxlit iqtisodiy dunyo qarashni va uning amaliy tadbiqini talab etadi. Bunday iqtisodiy dunyoqarash insonni xudbinlikdan, shaxsni olomonlikdan, ijtimoiy guruhni taqlidchilikdan, millatni mude'dikdan, davlatni zulmkorlikdan saqlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday iqtisodiy dunyoqarash bilim, malaka, ko-nikmalar majmuasi hamdir.

Dunyoqarashning ijtimoiy ahamiyati ikki guruhga ajratiladi:

Fazilat bo-lib, Iroda tufayli ma'naviy jasoratni undan esa qaxramonlikni namoyon etadi.

Qusur va illatlardan iborat bo-lib, g-ayri insoniylikni kuchaytirib, tajovuskorlikkacha etadi.

Bularning barchasi ijtimoiy makondagi sog-lom yoki nosog-lom muhitning hosilasidir. Bunday muhitda iqtisodiy manfaat, boylikka ya'ni mulkka munosabatni belgilaydi. SHaxsiy e'tiqod va ijtimoiy-iqtisodiy muxit boylik(mulkning)ning halol(qonuniy) yoki xarom (noqonuniy) o-zlashtirilishini ta'minlaydi.

Bu esa, o-z navbatida har bir holat uchun o-ziga yarasha qadriyatni namoyon etadi. Ushbu munosabatlarning takrorlanuvchanligi mintalitet, ya'ni turmush tarzini shakllantiradi.

Mintalitetdagi milliy o-zlikni anglash qomusiy bilimdonlik va ma'naviy jasorat tufayli yuzaga chiqadi. Pirovardida ruhiy tetiklik, ayni paytda, milliy immunitet barcha g-ayri insoniy urf-odatlariga (hudbinlik, tamagirlik, urug-aymoqchilik, mahalliychilik, munofiqlik, riyokorlik kabi masulyatsizliklar) qarshi turishga imkon beradi. Demak, moddiy va ma'naviy jarayonlarni o-zaro mutanosib rivojlantirish orqaligina iqtisodiy taraqqiyotning ravnaqi ta'minlanadi.

Mustaqillik tufayli mamlakatimizda tup ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy, siyosiy islohot jarayonlari boshlandi. Bu jarayonlarning mohiyatida Islom Karimov o'Islohot islohot uchun emas, avvalo inson uchun, uning farovon xayoti uchun xizmat qilishi kerak degan maqsad mujassamlashdi. Islohotlarni amalga oshirishda ma'naviyat va iqtisodiyot bir-birini inkor etmaydi, aksincha, bir-birini qo'llab-quvvatlab o-zaro ta'sirlanib rivojlanib boradi degan qoidani o-zimiz uchun dasturi amal sifatida belgilab oldik. Bu dasturi amal o-zbek modeli sifatida tan olingan taraqqiyot modelidir. YUksak ma'naviyatli shaxslargina bu modelning amaliy izchilligini ta'minlaydi.

ЎРТА АСР ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИНИНГ ЖАМИЯТ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Мажитов М. А.

( ) 6

ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРИЯТИ

Абдуразоқов Г.М., Мамаражабов Ғ.А.

41- : «

»;

64- : « -

»;

, 17 (G8) , 2000 ð

ð 1972 ð ð : 2000 ð

ð ð³⁸³ 384 , ð

ð (-).

ð20:80ð. 20% ð ð 385

386

387

ð

³⁸³Masuda Y. The Information Society as Post-industrial Society. ó Tokio, 1981
³⁸⁴Neisbit F. Megatrends: The New Directions Transforming Our Lives. ó N.Y, 1982; Toffler A. The Third Wave. ó N.Y, 1980; Toffler A. Powershift: Knowledge, Walth and Violence at the Edge of the 21st Century. ó N. Y, 1990.
³⁸⁵ . // . ó . 2009. http://epistemology_of_science.academic.ru/271
³⁸⁶ . //Tadim muammolari, 2013 3. ó .11-13.
³⁸⁷ . //Tadim muammolari, 2013 1. ó .65-67.

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР-МАЪНАВИЯТИМИЗ САРЧАШМАСИ

Абдурайимова С.

YOSHLAR MA'NAVİYATINI SHAKLLANISHIDA BADIY YOG'OCH O'YMAKORLIGI SAN'ATINING O'RNI

Toshqo'ziyev B.M.
Termiz Davlat universiteti

Ma'naviyat – insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, imon e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlari mezonidir.

I. Karimov

Mustaqilligimiz sharofati bilan milliy urf-odatlarimiz, muqaddas qadriyatlarimiz va dinimiz qayta tiklandi, tilimizga davlat tili maqomi berildi. Haqiqiy tariximizni o'rganishga, uni asrab avaylashga e'tibor kuchaydi. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'qligi yoshlar ongiga singdirilmoqda. Ajdodlarimizning kimligi, nimalarga qodir bo'lganligini yosh avlodga tushuntirish, yoshlarimizni ajdodlarga munosib voris bo'lish ruhida tarbiyalash asosiy vazifalarimizdan biridir.

Mamlakatimizda ma'naviyat va ma'rifatni yuksaltirishga, bolalarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga katta e'tibor qaratilmoqda. Ma'naviyat haqida har qancha da'vatlar, muhim nazariy fikrlar bildirilmasin, agar ularni jamiyat ongiga singdirish uchun doimiy ish olib bormasak, bu boradagi faoliyatimizni har tomonlama puxta o'ylangan tizimli ravishda tashkil etmasak, tabiiyki, biz ko'zlagan maqsadga erisha olmaymiz, yani yoshlar qalbiga yo'l topolmaymiz. Bunda esa, san'at va madaniyatning o'zni katta hisoblanadi.

San'at va madaniyatdek qudratli kuch orqali yoshlar qalbiga yo'l topish haqida so'z yuritir ekanmiz, hammamiz yaxshi tushunamizki, har qaysi iste'dod egasi o'ziga xos bir olam, shu sababli ijod ahliga qandaydir aql o'rgatish, eng asosiysi, ularni boshqarishga urinish mumkin emas. ¹ Agarki har qaysi ijodkor o'z asarlarida ana shu o'lmas g'oyalarni bosh maqsad qilib qo'ysa, ularni badiiy mahorat bilan ifoda eta olsa, hech shubhasiz, madaniyat va san'at ham, milliy hunarmandchilik ham tom ma'noda ma'naviy yuksalishga xizmat qilib, o'zining ijtimoiy vazifasini to'liq ado etishga erishgan bo'ladi.

Ta'kidlash o'rinliki, mamlakatimizda milliy hunarmandchiligimizni tobora ravnaq toptirishga doir ezgu sa'y-harakatlar yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, estetik didini to'g'ri shakllantirishdek ezgu maqsadlarga xizmat qilmoqda. Mamlakatimizda an'anaviy tarzda milliy hunarmandchilik asarlari o'rtasida o'tkazilayotgan ijodiy ko'rik tanlovlari, ko'rgazmalar, mahorat darslari ko'plab iste'dodli yoshlarni kashf etish barobarida, ularning faoliyatini yanada rivojlantirish, yoshlar ma'naviyatining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ma'lumki, san'at turlari xilma-xil bo'lib, yo'nalishiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Masalan, tasviriy san'at, amaliy san'at, haykaltaroshlik, me'morchilik, teatr, kino, musiqa, raqs va badiiy adabiyot kabi san'atning turlariga ilm nuqtai nazaridan turlicha yondashiladi. Umumiy jihatdan va mohiyatan olganda ularning barchasida yuksak badiiy ta'sirchan obrazlar yaratish ko'zda tutilgan. Ammo ular ana shu yagona maqsadga turli-tuman yo'llar bilan erishadi. Deylik, musiqa tovushlar uyg'unligiga, tovushlarning hissiy ifodasiga ko'proq suyansa, amaliy san'atning yog'och o'ymakorligi turida esa serjilo naqshlar uyg'unligi inson qalbidagi eng gozal tilaklarni ifodalash orqali o'ziga xos tarbiyaviy ta'siri va kuchi bilan yoshlar ma'naviyatining shakllanishida muhim hisoblanadi.

Yog'och o'ymakorligi san'atida gozallik, nafislik, jilokorlik, noziklik singari tuyg'ularni uyg'otuvchi mavjud xususiyatlar inson ma'naviyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatib, bu jihatlar o'z navbatida ma'naviy barkamol insonni shakllantirishda ham alohida ahamiyatga ega. Buning alohida ahamiyat darajasi shunda ko'rinadiki, yog'och o'ymakorligi san'ati insonning hayotga bo'lgan estetik munosabatlarini kuchaytiradi va noziklashtiradi, ayniqsa,

yoshlarning isteʼdodini roʻyobga chiqarish, axloqan poklanish, hayotga moslashish, yuksak maʼnaviyat egasi sifatida ijtimoiy faollashishiga yordam beradi.

Hozirgi davrda jahonda yuz berayotgan voqealar va ijtimoiy-siyosiy vaziyat madaniy-maʼrifiy soha mutaxassislari oldiga yangidan yangi dolzarb vazifalarni qoʻymoqda. Albatta, bugungi kun globallashuv jarayonida turli maʼnaviy tahdidlarga qarshi yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirishda, yoshlar maʼnaviyatining shakllanishida, boʻsh vaqtlarini unumli oʻtkazishlarida yogʻoch oʻymakorligi umuman olganda sanʼat va hunarmandchilik oʻz vazifasini bajarishi lozim.

Darhaqiqat qadimdan yogʻoch oʻymakorligida naqshlar asosan uch turga boʻlinib, ular meʼmor ustalar tomonidan keng foydalanib kelinmoqda. Bular „Islimiy oʻy (klassik), „Pargoriy oʻy (pargor), „Girih oʻy (handasiy) naqshlardir. Ular oʻziga xos yechimga va koʻrinishga ega. Bunda tashqari yogʻoch oʻymakorlik sanʼati asarlarini naqqoshlik, kandakorlik, minaturachilik, rassomchilik va boshqa sanʼat turlari bilan uygʻunlashtirib ishlangan ijod namunalarini koʻrishimiz mumkin.

Yogʻoch oʻymakorligi sanʼati hayotni, voqea-hodisalarini, turli chigallik va yechimlarini, inson qalbidagi ichki kurash va kechinmalarni, yaxshilik, ezgulik, erkinlikka yogʻatilgan daʼvatlarni serjilo naqsh kompozitsiyalarida ijodkor usta mahorati orqali badiylashtirib aks ettiriladi. Bunda ijodkor usta tomonidan yaratilgan naqsh kompozitsiyalariga tayaniladi. Ijodkor usta kompozitsiya yechimini topgach, naqshlarni belgilangan iskanalar yordamida silliqlangan yogʻoch yuzasiga oʻyadi. Usta chopuvchi, tozalovchi, pardozlovchi yoki (jilo beruvchi) va boshqa har xil turdagi iskanalar bilan ish olib boradi. Oʻyib boʻlingan ishni jilvir qogʻoz yoki qum qogʻoz yordamida silliqlab unga sayqal beradi va loklashga tayyor boʻlgan ishni bir necha bor loklab unga jilo beradi. Uzoq sabr-toqat va yuksak mahorat bilan ishlangan sanʼat asari sanʼat xilohmandlariga namoish etiladi. Asardagi har bir gul, novda, barg olingki, har bir element hayotdagi goʻzallik, ezgulik, erkinlik, baxt singari tuygʻular, yechimini topayotgan chigalliklar, muammolar, tugunlar sanʼat asarlarida badiylashtirib aks ettiriladi.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, yogʻoch oʻymakorligi sanʼatining boshqa jabhalari qatorida maʼnaviy hayotning ajralmas qismiga aylanib borayotganligi sababli uning zimmasiga muhim maʼsuliyat yuklangan boʻlib, bu maʼsuliyat kishilar qalbidagi milliy ruhni kamol toptirish, ularning madaniyati va maʼnaviyatini yuksaltirish, ruhiy va fikriy taraqqiyotini oʻstirishga jiddiy eʼtibor berish kabi ezgu maqsadlarni qamrab oladi. Bu oʻz navbatida yoshlar maʼnaviyatining shakllanishida yogʻoch oʻymakorligining oʻrni beqiyos ekanligidan dalolatdir.

HOZIRGI ROVOJLANIB BORAYOTGAN JAMIYATDA DAVR YOSHLARINING MUAMMOLARI

Sharipov S. R., Alimqulov S.O.

A.Qodiriy nomli Jizzax davlat pedagogika instituti
e-mail: mr.xaknet@mail.ru

Hozirgi fan, texnika, texnologiya rivojlanib borayotgan jamiyatda yoshlarni yetuklikka yetganligini, sotsiumda mustaqil shaxs boʻlib shakllanganini aniqlashda faqatgina psixologik, jismoniy, yoki huquqiy, yoki demografik jihatdangina olib qaramasdan, umumiy, ijtimoiy-demografik, tarixiy-madaniy tomonlama olib qaralsa, insonning yoshlik davrini biz bolalik davridan to katta yosh davrigacha boʻlgan 14-30 yosh oraligʻida deb olishimiz mumkin boʻladi. Biz yoshlarni ijtimoiy guruh sifatida oʻrganmoqchi boʻlsak ularning demografik koʻrsatkichlar bilan emas, aksincha, ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan baholashimiz kerak. Psixologik nuqtayi nazardan olib qaralganda, yoshlik oʻzining MEN ini anglash, individual va takrorlanmas alohida shaxs ekanligini tushunishi, oʻzining muvaffaqiyatga va baxtga erishishning oʻziga xos boʻlgan yoʻlini topish davri hisoblanadi. Umumiy falsafiy jihatdan olib qarasa, yoshlik bu imkoniyatlar davri, kelajakka intilish davri deb tarflanadi. Artur Shapengauer shunday deydi: „Yoshlik nuqtayi nazaridan olib qaralsa, hayot oʻ cheksiz kelajakdir; keksalik nuqtayi nazaridan qaralganda esa, bu juda qisqa oʻtmishdir. Yoshlik bu oʻ hali hech narsa tugallanib nihoyasiga yetmagan va hali ulgurish, bajarish mumkin boʻlgan vaqt demakdir.

Yoshlarning muammolari ularning ijtimoiy tizimda tutgan oʻrni, ijtimoiy taraqqiyotning doimi oʻzgarib, rivojlanib borayotganligi bilan bogʻliqdir. Hozirgi davrda kechayotgan ijtimoiy taraqqiyot bu muammolarning yanada keskinlashuviga olib kelmoqda. Ijtimoiy taraqqiyot qonunlarining shakllanishi, amal qilishi, namoyon boʻlish mexanizmining asosiy obyektiv omillaridan biri insonlarning ehtiyoj va manfaatlaridir.

Iqtisodiy omillar yoshlarning holatiga katta taʼsir koʻrsatadi. Maʼlumki yoshlar iqtisodiy jihatda toʻliq taminlangan emas, ularning oldida taʼdim olish, mehnat qilish, shaxsiy hayotini tashkil etish kabi muammolar turadi. Shu sababdan yoshlar orasida mehnat faoliyatining erta boshlash holatlari koʻpayib bormoqda. „Mehnat insonni ulugʻdaydi albatta, lekin oʻchumchuq soʻysa ham oʻ qassob soʻysin oʻ degan naqlni unutmaslik lozim. Baʼzi bir yoshlarimiz kasb-hunarni oʻrganish maqsadida emas, aksincha, ayni vaqtda faqatgina moddiy manfaatga asoslangan mehnat faoliyati bilan shugʻullanmoqda. Bu esa bunday oʻpurning ortidan quvayotgan oʻ yoshlarning taʼdim olishga intilishning kamayishiga olib kelmoqda. Taʼdim olmagan, yetuk bilim, koʻnikma va malakarga ega boʻlmagan yoshlar esa kelajakda har tomonlama samarali mehnat faoliyati bilan shugʻullana olmaydilar. Bu esa yana yangi muammo: moddiy manfaatlariga erishishning noqonuniy yoʻllariga kirib ketishga olib keladi.

Ruhiy omillar ham katta ahamiyatga ega. Hozirgi davrda axloqiy jihatlarning yoʻqolib borishi kuchaymoqda, milliy anʼana va qadriyatlar yoshlar ongidan yuvilib ketmoqda. Yoshlar muvozanatsiz va oʻtuvchi xususiyatga ega ijtimoiy guruh sifatida hozirgi rivojlanayotgan davrning salbiy taʼsirlari oldida ojizdir. Ayniqsa, hozirgi davrda kechayotgan ijtimoiy globallashtirish jarayoni yoshlarga katta taʼsir koʻrsatmoqda. Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek «Mana shunday vaziyatda odam oʻz mustaqil fikriga, zamonlar sinovidan oʻtgan hayotiy-milliy qadriyatlarga, sogʻlom negizda shakllangan dunyoqarash va mustahkam irodaga ega boʻlmasa, har turli maʼnaviy tahdidlarga, ularning goʻshkor, goʻsh pinhona koʻrinishidagi taʼsiriga bardosh berishi amrimahol»³⁸⁹

Shunday qilib, asta-sekin mehnat, erkinlik, demokratiya va millatlararo bagʻrikenglikning qiymati yoshlar uchun yoʻqolib bormoqda va bu oʻskirgan qadriyatlar oʻrniga dunyoga istemol munosabati bilan qarash, bagʻrikenglikning yoʻqolishi, boshqalarga befarq munosabatda boʻlish holatlari avj olib bormoqda. Oʻgʻir holatlarda yoshlarning norozilik kayfiyatidagi ruhiyati yanada buziladi, oʻgʻir va tajovvuzkor shaklni egallaydi. Bu jarayon oʻqor koʻchkisio kabi taʼsir koʻrsatadi va misol tariqasida aytadigan boʻlsak: alkogolizm, kashandalik, gʻiyohvandlik, fohishabozlik kabi illatlar bilan ongi zaxarlangan, ijtimoiy nuqsonlarga ega yoshlarning sonini katta tezlik bilan ortishiga sabab boʻladi.

Yoshlar ruhiyatida bundan tashqari oʻljtimoiy tobeliko kayfiyatining rivojlanib borayotganligi juda ham achinarli holatlardan biridir. oʻljtimoiy tobeliko bu inson onginging ijtimoiy saytlar, internet tarmogʻi va undagi muloqotlarga tobe boʻlib, turli yolgʻonlarga uchayotganligidir. Bugungi kunda mamlakatimizda internetdan foydalanuvchilar soni 10 mln dan ortiq, holbuki bu koʻrsatkich 2010 yilda 3 mln ga ham yetmas edi. Oddiy arifmetik hisoblab qaralsa bugun yurtdoshlarimizning har 3 tadan 1 tasi internetdan foydalanayotganligining guvohi boʻlamiz. Bu yurtdoshlarimizning zamon bilan hamnafas holda, zamonaviy kommunikatsiya vositalarini yaxshi oʻzlashtirayotganligi bilan gururlantirsa, boshqa tomondan internet va zamonaviy kompyuter-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish madaniyatini targʻib qilishni oldimizga vazifa qilib qoʻyadi. Bu tarmoqlardan foydalanuvchilarning asosiy qismini 16-26 yoshdagi insonlar tashkil etadi. Jozibador, oʻziga tortuvchi, qiziqtiruvchi va foydalanuvchini oʻzida ushlab qoluvchi koʻplab ijtimoiy tarmoqlar yoshlar ongini oʻmaʼnaviy viruslaro bilan zaxarlamoqda. Yoshlar bu ijtimoiy tarmoqlarda oʻzlari uchun mavjud boʻlmagan hayot tarzini yaratmoqdalar, kun davomida tarmoqda oʻtirib muloqot qiladilar va ular haqiqiy hayotdan, jonli muloqotdan tobora uzoqlashib, axloqiy degradatsiyaga uchramoqda. Bunday yoshlar hayotda boshqalar bilan muloqot qila olmaydilar, ularda vatanparvarlik, milliylik, milliy gurur va onginging yoʻqolib borishi kuzatiladi. Har qanday turdagi mehnatga boʻlgan qobiliyatlarini yoʻqotib boradi, yoshlar orasida istedodli va qobiliyatli yoshlar kamayib boraveradi. Bunday tobe yoshlar oʻzlaridan keyin qoldiradigan avlodni yetuk maʼnaviyatli, vatanparvar, millati uchun jonini ayamaydigan shaxs qilib tarbiyalash u yoqda tursin, kelajakda mustahkam oila qurish salohiyatini ham yoʻqotadilar.

Yoshlarning ruhiy jihatlardagi yana bir muammo bu oʻta-ona va farzand oʻrtasida kechadigan eski va yangi qadriyatlarining oʻzaro qarama-qarshi munosabatidir. Eski va yangi avlod qadriyati deganda ota-onaning oʻrtacha yoshi va farzandlarning oʻrtacha yoshi orasidagi farqqa teng boʻlgan davrdagi qadriyat oʻzgarishi tushuniladi. Umumiy qilib aytganda avlod bu oʻ obyektiv ijtimoiy-demografik, tarixiy-madaniy jihatlari bilan bogʻlangan insonlar guruhi boʻlib, ular yoshi va tarixiy davri bilan oʻzaro chambarchasdirlar.

Ajdodlardan oʻtib kelayotgan milliy qadriyat va anʼanalariga amal qilishimiz jamiyatda barqarorlikni taminlashga xizmat qiladi. Lekin, bu milliy qadriyat va anʼanalar, odatlarning bazi birlari eskirishi mumkin va ular jamiyat uchun salbiy taʼsir koʻrsata boshlaydi. Aynan shu narsa zamonaviy qadriyat va odatlarga ham tegishli, ularning baʼzilari jamiyat uchun ijobiy taʼsir koʻrsatsa, boshqalari jamiyatga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu sababdan ham qaysi qadriyat, anʼana, odatlarni saqlab qolish, qaysilaridan vos kechish kerakligini ajratib olish juda zarur.

Amerikalik sotsiolog Margaret Mil (1901-1978) madaniyat tizimida ajdodlar va yoshlar oʻrtasidagi qadriyatlar munosabatini uchta tipga boʻlgan:

1) Postfigurativ oʻ qadimda belgilab oʻrnatilgan, aniq shaklga ega, uzoq vaqt davomida amal qilib kelinadigan, jamiyat hayotida odatga aylangan, yoʻnalishi oʻtmishga qaratilgan milliy qadriyatlar munosabatidir. Bunda yoshlar kattalardan oʻrganadilar. Postfigurativ qadriyatlarining rivojlanishi juda ham sekin kechadi, zamonaviylik unda qiyinchilik bilan oʻziga yoʻl ochadi.

2) Konfigurativ oʻ shakllanish bosqichida boʻlgan, hozirgi davrga yoʻnaltirilgan, kattalar ham, yoshlar ham oʻrganib boradigan turidir. Ijtimoiylashuv oʻzaro tengqurlarning muloqoti natijasida sodir boʻladi. Yoshlarning aniq belgilarga ega boʻlgan madaniyati shakllanadi.

Prefigurativ oʻ hali shakllanmagan, yoʻnalishi kelajakka qaratilgan anʼanalar tizimidir. Bunda baʼzi bir eski anʼana va qadriyatlardan vos kechishga toʻgʻri keladi, chunki, ular befoyda boʻlib qoladi va salbiy taʼsir koʻrsatishni boshlaydi. Bu bosqichda kattalar yoshlardan koʻproq oʻrganishga toʻgʻri keladi.

Yoshlar, bir tomondan olib qaralganda, bu oʻ himoyalannmagan, shiddatli, tezlik bilan salbiy yoʻnalishga burilishi mumkin boʻlgan jamiyatning bir guruhidir, ikkinchi tomondan esa oʻ yoshlar jamiyatimizning kelajagini belgilovchi

³⁸⁹ Karimov I.A. oʻYuksak maʼnaviyat oʻ yengilmas kuchö., Toshkent oʻ 2008 yil., 113-bet.

asosiy kuchdir. Yoshlarning jamiyatdagi bunday oʻziga xos oʻrni bizdan kelajak uchun bu muammolarni hal eta oladigan, bu holatlarni yengillashtirib yuzaga kelishi mumkin boʻlgan salbiy holatlarni bartaraf etadigan yoshlarga oid davlat siyosati tizimini yuritishni talab etadi.

Yoshlar siyosati tizimi tarkibi uchta qismdan tashkil topadi:

- * yoshlar siyosati tizimini huquqiy asosi yaʼni shu tizimga oid boʻlgan qonunchilik bazasi;
- * yoshlar siyosati tizimini boshqarish shakli;
- * yoshlar siyosatini amalga oshirish uchun axborot va moddiy taʼminotdan tashkil topadi.

Yoshlar siyosatini amalga oshirish yoʻnalishlari ham uchta yoʻnalishda amalga oshiriladi:

* yoshlarni ijtimoiy hayotga keng jalb qilish, ularning rivojlanishi, kamol topishi uchun imkoniyat beruvchi bilimlar bilan taʼminlash;

* faol yoshlarni shakllantirish, iqtidorli yoshlarni qoʻllab-quvvatlash;

* ogʻir holatga tushib qolgan yoshlarni toʻliq shakllangan hayot tarziga jalb qilishdan iborat.

Bu yoʻnalishlar albatta bir qator dasturlar asosida amalga oshiriladi: yoshlar orasida huquqiy targʻibot ishlarini olib boorish, jamiyatimizning milliy qadriyatlarini ommalashtirish, sogʻdom turmush tarzini targʻib etish, yoshlarning xalqaro yoshlar oʻrtasidagi munosabatlarini, oʻzaro ishlashlarini tashkillashtirish, erkin takliflarni qoʻllab-quvvatlash, mehnatga joylashishiga koʻmaklashish, yosh oilalar mustahkamligini oshirish, fuqarolik faolligini va masʼuliyatini oshirish kabilardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. oʻYuksak maʼnaviyat oʻ yengilmas kuchö, Toshkent -2008 yil., 113-bet.
2. V.Voronov oʻTafakkur gulshaniö aforizm va hikmatli soʻzlar toʻplami., T-1981 yil., 95-121 b.
3. Yosh olim va talabalarning oʻXXI asr oʻ intellektual avlod asriö ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Jizzax-2015. 19-bet.
4. www.grandars.ru

GLOBALLASHUV SHAROITIDAGI TAHIDDLAR VA ULARGA QARSHI KURASH USULLARI

Jumayeva Sh., Davlatova Sh.

Termiz davlat universiteti

Biz bugun oʻAxborot texnologiyalari, intellektual mulk asriö deb nomlanayotgan XXI asrda yashayapmiz. Bu yangi davr fan-texnikaning rivojlanishi, inson aql-zakovati, bilimining yuksak darajada taraqqiy etib borayotganligi bilan xarakterlanadi. Bundan tashqari jahon taraqqiyotining hozirgi bosqichida odamzod gʻoyat murakkab va ziddiyatli jarayonlarning guvohi boʻlmoqda. Bu, birinchidan, dunyo xaritasida yangi davlatlarning vujudga kelgani, insoniyatning tinch-totuv yashashi va taraqqiyotning yangi bosqichga koʻtarilishiga xizmat qiladigan yangi imkoniyatlarning paydo boʻlishi, ikkinchidan, dunyoviy taraqqiyotga toʻsiq boʻladigan, demokratik rivojlanishni izdan chiqaradigan, insoniyat, xalqlar, oilalarning birligiga rahna soladigan maʼnaviy tahdidlarning vujudga kelishi, uchinchidan, globallasuv jarayonining jamiyat hayotining barcha sohalariga kirib kelayotgani bilan belgilanadi. Globallasuv jarayonida maʼnaviy, mafkuraviy, gʻoyaviy tahdidlar jamiyat taraqqiyotiga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Chunki mafkuraviy tahdidlar:

- * milliy qadriyatlarni kamsitish;
- * milliy axloq qoidalarini kamsitish;
- * kosmopolitizm (bevatnlik) gʻoyalarini targʻib etish;
- * oʻzga jamiyatlar manfaatlariga mos dunyoqarashni mutlaq haqiqat sifatida targʻib qilish;
- * milliy taraqqiyot modeliga ishonchsizlik bilan qarashni targʻib qilish;

Gʻoyaviy tahdidlar esa:

1. Individualizm
2. Axloqsizlik;
3. Egosentrizm;
4. Zoʻravonlik;
5. Ommaviy madaniyat;
6. Milliy va diniy nizolarni keltirib chiqarishga urinish;
7. Iqtisodiy tanglikni yuzaga keltirish uchun harakat;
8. Qoʻshni davlatlarni bir-biriga qarshi gij-gijlash;
9. Yoshlar ongini zaharlashga qaratilgan.

Bu tahdidlarning barchasi inson ongini soxta, bemaʼni gʻölar bilan toʻldirishni va ularning qalbini egallashni maqsad qilib qoʻygan. Mazkur tahdidlar atayin, maq-sadli ravishda amalga oshirilishi bilan xavfli hisoblanadi.

Ana shunday murakkab va ziddiyatli sharoitda dunyoni turli tahdidlar girdobidan saqlab qola oladigan usullar, vositalar, kuchlarni izlab topish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Bizning davlatimizda ham bugungi va kelajak avlodni har qanday gʻoyaviy, mafkuraviy tahdidlardan himoya qilishning yangi zamonaviy usullarini ishlab chiqish va hayotga joriy etish har bir shaxsning, oilaning, mahalla, taʼlim-tarbiya muassasi, davlatning asosiy masalasi boʻlib turibdi. 2010-yil 27-yanvarda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 1271-sonli qarori qabul qilinib, unda oʻqatay etiqod va qarashlarga ega boʻlgan maʼnaviy tahdidlarga va chetdan koʻrsatiladigan taʼsirlarga qarshi turishga qodir boʻlgan yoshlarni tarbiyalashga yoʻnaltirilgan chora-tadbirlar kompleksini ishlab chiqish va amalga oshirish vazifasi kun tartibiga qoʻyiladi. Chunki: oʻ har qanday kasallikning oldini olish uchun, avvalo, kishi organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Biz ham farzandlarimizni- ona Vatanga muhabbat, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sadoqat ruhida tarbiyalash uchun, taʼbir joiz boʻlsa, avvalo ularning qalbi va ongiga mafkuraviy immunitetni kuchaytirishimiz zarur³⁹⁰.

Mafkuraviy immunitet davlat va millatning maʼnaviy birligi boʻlib, ularning maʼnaviy sogʻlomligini himoya qiluvchi gʻoyaviy quroldir. Mafkuraviy immunitetni shakllantirish va mustahkamlash uchun eng avvalo:

o- har qaysi inson oʻzligini anglashi;

- qadimiy tariximiz va boy madaniyatimiz, ulugʻ ajdodlarimiz merosini chuqurroq oʻzlashtirish;

- bugungi kunda tez oʻzgarayotgan hayot voqeligiga ongli qarash;

- mustaqil fikrlash;

- barcha oʻzgarishlarga daxldorlik tuygʻusi bilan yashash³⁹¹ o kerakligini unutmasligimiz darkor.

Har qanday maʼnaviy tahdidlar, ahborot hurujlariga qarshi kurashish eng avvalo har bir insonning oʻzligini anglashdan, uning qalbining tozaligidan, fikrining sogʻlomligidan boshlanadi. Qalbi, fikri toza odam faqat yaratuvchilik, yashnatuv- chilik ishi bilan shugʻullanadi. Qalbi, ongi bunyodkorlikka yoʻnaltirilgan inson hayot goʻzalligi sari faoliyat olib boradi. U eng avvalo oʻzining qadrdon uyi, mahallasi, qishlogini, yurtini koʻrkam, obod qiladi. Inson tarixning yaratuvchisi. Tabiat va jamiyatdagi oʻrni, ahamiyati, yaratuvchilik mohiyati, oliy mavjudot ekani, vorislikning davomiyligini taʼminlashi, barcha ijobiy va foydali yutuqlarni saqlashi hamda targib etishi kabi xususiyati va qobiliyati tufayli inson muqaddas hamda tabarruk qadriyat hisoblanadi. Insoniy ruh va maʼnaviyat uni boshqa mavjudotlardan yuqori darajaga koʻtaradi. Shu bois yoshlar ongi, qalbi uchun kurash keskin tus olayotgan bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda tarixiy xotirani va qadriyatlarni tiklash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bunda yosh avlod vakillari oʻz millati tarixi boshidan kechirgan voqea-hodisalarni tahlil qilish, xatolarni takrorlamaslik, erishilgan yutuqlarni saqlab qolish kerakligini anglashi zarur. Tarixdan maʼlumki, insoniyat oʻz tarixida qancha urush koʻrgan, qancha qurbon bergan boʻlsa, bular yovuz va yot goylarning paydo boʻlishi, targib qilinishi natijasida millionlab kishilarni avval shu gʻoyalar bilan qurollantirishdan boshlagan. Shunday ekan, qalbida, yuragida milliy gurur va iftixor hissi kuchli boʻlgan inson har qanday murakkab vaziyatda ham adolat va haqiqat yoʻlida el-yurt uchun, Vatan uchun qanchalar buyuk ishlarni amalgam oshirishi mumkin.

Zero Abu Nasr Forobiy taʼkidlaganlaridek: oʻ insonning mohiyati haqiqiy baxt-saodatga erishuv ekan, inson bu maqsadni oʻzining oliy goyasi va istagiga aylantirib, bu yoʻlda barcha imkoniyatlardan foydalansa, u baxt-saodatga erishadi³⁹².

OILADA BARKAMOL AVLOD TARBIYASI

Davlatova Sh., Allanazarov M.

Termiz davlat universiteti

Oldimizda turgan eng ezgu maqsadlarimiz mamlakatimizning buyuk kelajagi ham, ertangi kunimiz, erkin va farovon hayotimiz ham, Oʻzbekistonning XXI asrda jahon hamjiyatidan qanday oʻrin egallashi ham bularning barchasi, avvalambor, yangi avlod, unib – oʻsib kelayotgan farzandlarimiz qanday insonlar boʻlib voyaga yetishiga bogʻliqdir.

I. Karimov

Har qanday jamiyat turli ijtimoiy guruhlar va ijtimoiy institutlardan tashkil topgan. Jamiyatimizdagi anʼanaviy institutlardan asosiyi - oiladir. Istiqlol yillarida oilalarga boʻlgan munosabat ilk marta davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishi sifatida belgilandi. Oilani boshqarish jamiyat hayotini boshqarishning dastlabki kurtagi hisoblanadi. Maʼlumki, jamiyat hayotidagi har qanday oʻzgarish va rivojlanish, avvalambor oilaning tinch-totuv yashashida, uning orzu-umidlari ushali shida namoyon boʻladi. Davlatdagi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy taraqqiyot faqatgina tabiiy boyliklar, iqlim sharoitlarigagina bogʻliq boʻlibgina qolmay, yuksak maʼnaviyatli, sogʻlom fikrli insonlar tarbiyasiga

³⁹⁰ I. Karimov. Yuksak maʼnaviyat-yengilmas kuch. T.: Maʼnaviyat, 2013, 119-bet.

³⁹¹ Oʻsha yerda 17-bet.

³⁹² Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993, 188-bet.

ham bevosita aloqador. Oila madaniyatining ulkan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan asosiy vazifasi bu o' bolalar tarbiyasi. farzandlarning aqlli, odobli, mehnatsevar, vatanparvar, insonparvar, halol, pok bo'lib yetishishidan oila azolari, ota-onalar ham, jamiyat ham manfaatdor.

Oila insonning rivojlanishi va takomilining uzluksizligini hamda bardavomligini ta'minlaydi. Oilada otanoning maqsadi o'z farzandlarini jismonan yetuk, muayyan ma'naviy fazilatlarini egalagan, ijtimoiy, huquqiy burch va mas'uliyatini anglagan inson qilib tarbiyalashdir.

Insonning mazmun-mohiyatini belgilaydigan ma'naviyat va ma'naviy fazilatlar o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi. Ular tarbiya jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Tarbiya esa jamiyatning bosh vazifasidir. Tarbiyaning turlari nuhoiyatda ko'p. Ularni oilaviy tarbiya, milliy tarbiya, mehnat tarbiyasi, jismoniy tarbiya, estetik tarbiya, axloqiy tarbiya, madaniy tarbiya, huquqiy tarbiya, iqtisodiy tarbiya, ma'naviy tarbiya, siyosiy tarbiya, mafkuraviy tarbiya va yana ko'plab boshqa turlarga bo'lishimiz mumkin. Bugungi kunda, globallashuv sharoitida ularning qaysi turkumiga ko'proq e'tibor qaratish kerak? - degan davol tug'uladi. Ayni hozirgi turli tahdidlar keskinlashayotgan, ommaviy madaniyat kishilar ongini va qalbini ommaviy harakatlar orqali o'zab etisho ga harakat qilayotgan makon va zamonda tarbiyaning biror turini umumtarbiyaning uzviy tarkibidan ajratib olib bo'lmaydi. Chunki tarbiyaning barcha jabhalari bir-biri bilan o'zaro chambarchas bog'liq. Shunig uchun komil inson, mukammal shaxs har tomonlama sog'lom avlodni tarbiyalashda tarbiyani kompleks, ya'ni har tomonlama uyg'un va uzluksiz olib borish o' zamon talabi. Tarbiya ijtimoiy ahamiyatga molik ehtiyojlarni shakllantiradi. Bugungi zamonaviy tarbiya orqali odamlarni tashvishga solayotgan ommaviy madaniyat o' niqobi ostida axloqiy buzulq va zo' rovonlik, individualizm, egosentrizm g'oyalarni tarqatish, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'anaviy qadriyatlarini, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli tahdidlarga qarshi kurasha oladigan yangi avlodni voyaga yetgazishga yo'naltirilishi kerak. Ayni davrdagi g'oyaviy, ma'naviy tarbiyaning maqsadi o' mafkuraviy tahdid, jamiyat, davlat yoki xalq, millat yoki elat taqdiriga xavf solib turgan, fojiali oqibatlariga olib kelishi mumkin bo'lgan mafkuraviy xavf o' xatarlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish. Mafkuraviy immunitetni shakllantirish jamiyat hayotining eng nozik jihatlardan bo'lib, u fuqarolarning milliy his-tuyg'ulari, maqsad va intilishlari, ma'naviy-ma'rifiy va ruhiy-axloqiy darajasiga bevosita bog'liq hodisa.

Jamiyat o' bu turli munosabatlar maydonidir. Maydondagi turli munosabatlar holati, hatti-harakati, muvozanati jamiyat, xayotidagi tarbiyav jarayonlarga bog'liqligini also unutmashligimiz zarur. Shu nuqtai nazardan aytish mumkinki: o' Bugungi kunda farzandlarimizning ma'naviy olamini yuksaltirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalasi biz uchun eng dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda³⁹³

Jamiyatimizning ma'naviy negizlarini yana rivojlantirish, azaliy milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va mustahkamlash, yuksak ma'naviy muhitni keng qaror toptirish, milliy mentalitetimizga mutlaqo yod bo'lgan va kuchayib borayotgan turli xil zararli ta'osirlarga qarshi turushda oilaning o'rni va ahamiyatini oshirish davr talabi bo'lib qolmoqda.

o' Milliy g'oya: oila mafkurasi; sulola mafkurasi; bobolar o'giti; otaning shaxsiy ibрати; onaning mehri; ustozning ta'dim-tarbiyasi; kattalarning ibрати orqali insondan insonga, avloddan avlodga o'tadi va bolaning ongu shuurida muhrlanib boradi.³⁹⁴

2012 yil 19 iyunda Vazirlar Mahkamasining o' Barkamol avlodni tarbiyalashda oila instituti va fuqarolar o'zini o' o'zi boshqarish organlarining ta'dim muassasalari bilan o'zaro hamkorligini yanada rivojlantirish chora o' tadbirlari to'g'risida o' qarori qabul qilindi. Mazkur qarorning ijrosi sifatida Xalq ta'dimi vazirligi huzuridagi o' Oila o' mahalla - ta'dim muassasi o' hamkorligi Jamoatchilik kengashi tuzildi.

Xullas, jamiyat poydevori bo'lgan oila, oila azolari, jumladan yoshlarni ma'nan sog'lom qilib tarbiyalash, ularga milliy g'oyani singdirish bugungi kunda barchamizning keng jamoatchilik vakillarining asosiy vazifasidir.

МИНГ ЙИЛЛИК ТАРИХГА ЭГА ХУНАРМАНДЧИЛИК ТУРИ

Хафизов Олим Одилжон ўғли

³⁹³ I. Karimov Ona yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish-eng oily saodatdir. T, O'zbekiston, 2015, 267-bet.

³⁹⁴ O. Bozorov. Milliy g'oya va targ'ibot samaradorligi. T, Ma'naviyat, 2015, 26 o' bet.

?

ö,-

395. ö

ö,

396

3

,20

2

( ),

( )

( )

10-15

2-3

БУЮК ИПАК ЙЎЛИДАГИ БОЖХОНА

Эргашева Сайёра

2011
396

3-4

... 6 .103.

, 2011. 6 .103.

(VI-VII)

« »

õ

ö

397

VI-VII

398

õ

ö

)

«

»

(

õ

ö

³⁹⁷

³⁹⁸

, 2001, -91 . (

. 1995 , - 262- .

), .

1.

2.

3.

HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND ITS PROSPECTS OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF PAKISTAN WITH NEIGHBOR COUNTRIES

Nurbek Khatamov

Student of master's degree at Tashkent state institute of oriental studies

Political, economic situations occurring in South Asian countries, certainly effect the stability of Central Asian countries. Analyzing such type of events is crucial for historians. Contemporary, it can be observed that The Republic of Uzbekistan and The Islamic Republic of Pakistan have been partnership more than 20 years. In particular, recently on the invitation of the President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov, Prime Minister of Islamic Republic of Pakistan Muhammad Navaz Sharif has been in our country with the framework of official visit. During the official visit both sides discussed economical, trade, cultural, humanitarian developments of two countries together with prospects of further development of views on regional and international issues. Uzbek - Pakistan political and economic relations as well as cooperation in terms of security and stability issues is vital for both sides. In Pakistan we see not only the historically close neighbor, but also a country, which owing to its enormous political, economic, military-technical and human potential, favorable geopolitical position, balanced foreign policy today plays a leading role in regional politics, addressing major international issues, President Islam Karimov noted. We consider your present official visit as an important new stage in the long-term Uzbek-Pakistani relations, as a vivid manifestation of the parties' willingness to continue with the open and trust-based dialogue at a high level on topical issues of bilateral, regional and international affairs, and to afford an additional impetus to our diversified and mutually beneficial cooperation. The histories of Uzbekistan and Pakistan in many ways are interrelated, and the scientific and creative heritage of our ancestors has become the common legacy of both peoples. It provides for a solid basis for the development of our cultural and humanitarian ties. The Uzbekistan-Pakistan Friendship Society operating since 1991 has organized numerous academic and cultural events. Representatives of the two countries are actively involved in the diverse concerts, festivals and exhibitions, sports competitions ongoing in Uzbekistan and Pakistan. In particular, Pakistani artists regularly participate in the Sharq Taronalari International Music Festival in Samarkand. Pakistan has organized conferences devoted to the life and activities of Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoi, Zahiriddin Muhammad Babur. The works of Uzbek scientists, poets and writers have been translated into Urdu. In 2009, the office of Urdu language and literature has been opened at

Tashkent State Institute of Oriental Studies. The Institute's specialists published Urdu-Uzbek Dictionary and the Dictionary of Common Words in Uzbek and Urdu. Pakistan attaches high importance to its deep historical bonds with Central Asia and is committed to expanding mutually-beneficial cooperation with all the countries in the region. The prime minister's visit to Uzbekistan is reflective of this high priority and broader commitment to further deepen Pakistan's engagement with Central Asia. Diplomatic relations between the Republic of Uzbekistan and the Islamic Republic of Pakistan were established on May 10, 1992. The political dialogue at different levels has demonstrated regularity. This contributes to the progressive development of interaction, coordination of approaches on international and regional issues. Uzbekistan's significant economic potential, geostrategic position, advanced infrastructure are important for Pakistan. In turn, Pakistan is a promising partner for our country for its role in providing for regional security, the opportunity of entering its market and accessing seaports.

International relations with Afghanistan. On September, 1947, Afghanistan became the only nation in the world to oppose Pakistan's entry into the United Nations citing the Pashtunistan debate.

This opposition did much to jaundice relations between the two states early in Pakistan's life. It was seen as particularly hurtful coming from a fellow Muslim country, given Pakistan's difficult transition into statehood and the existential threat it faced then from India. Almost immediately after the British transfer of power, Afghanistan encouraged armed tribal incursions into Pakistani territory, particularly the tribal areas. These raids were a constant irritant that complicated Pakistan's defense calculus on its Eastern border with India, particularly as at the time of partition the Pakistani military was too weak to face an Afghan and Indian threat simultaneously. These border skirmishes led to the aerial bombing of an Afghan village in 1949. In an emotional session thereafter, the Afghan Loya Jirga (i.e. Parliament) adopted a resolution unilaterally repudiating all nineteenth century treaties with British India. The most important of these was the Durand Line Agreement that demarcated the international frontier between Afghanistan and the now Pakistan. No government in Kabul since has ever recognized the validity of the Durand Line – not even the pro - Pakistan Taliban – causing an obvious strain on relations. The support for Pashtunistan and rejection of the Durand Line were designed to gain influence in and leverage against Pakistan, as well as to potentially gain territory that may have provided Afghanistan with an egress to the sea. Further, Afghanistan had remained a Pashtun ruled and dominated state since the 18th century; support for the independence or the absorption of Pashtun areas thus served to mobilize their identity in support of the state. The decision was not made lightly by the Pakistan military; supporting the Taliban was so important to Pakistan's security and regional calculations that Musharraf even considered going to war with the United States rather than abandon his allies in Afghanistan. Ultimately, Pakistan assisted the US with facilities and bases as well as the intelligence necessary to win the war in Afghanistan quickly. Many simply returned to their villages and towns, or to refugee camps and madrassahs in Pakistan where they had family and friends waiting. Once in Pakistan or near the border many fighters were also able to rely on clan connections or bribe their way to safety. The Alliance had developed close ties to India; its control of Kabul was seen as a profound strategic threat to Pakistan and a complete failure of Pakistan's costly investment in cultivating the friendly Taliban regime. At the conference in Bonn, Germany, where an interim Afghan government was chosen, the Northern Alliance received the portfolios of most of the important ministries, including defense. Its forces physically controlled these ministries and the US or other allies had little interest in evicting them. Even though a Durrani Pashtun in the form of Hamid Karzai was elected interim president in December 2001, Pashtuns still felt underrepresented in the government. As we have seen, the present crisis - laden relations between Afghanistan and Pakistan have numerous historical antecedents that stretch back to Pakistan's predecessor state in the modern state system, that of British India. Historical antipathy and mistrust runs deep. Many of the paths to peace and stability in Afghanistan and Pakistan require such a broader and deeper understanding of their relations. Further, the two countries inhabit prime geopolitical and geostrategic real estate.

In sum, it is naïve to think that the off - switch to the chaos in Afghanistan lies in Islamabad. The Taliban are now sorely fragmented and decentralized and Pakistan does not control them all. It is itself fighting an earnest civil war against them and its military is thinly stretched. Ultimately, however, a political solution must be found in regional capitals. Canadian and other troops can hold the ground till a détente is reached with the Taliban and regional powers but they can not force a solution through military prowess. The threat of force may sometimes have to enter political calculations in order to provide an enabling environment for dialogue. But ultimately, the causes of and solutions to the turmoil in the region are political, and facilitating an earnest discussion on them with partners in government, international organizations and civil society is a pressing need. Uzbekistan also highlights the Afghan question, which is important for further development of cooperation. Uzbekistan and Pakistan sides agreed that the Afghan problem can only be solved through exclusively peaceful political negotiations under the auspices of the UN and the truce of warring parties.

САЙЛОВ ҚОНУНЧИЛИГИ ВА САЙЛОВ ТИЗИМИ: СИЁСИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ
ФАОЛЛИК ОМИЛИ

Расулов Ҳ.М., Хўжаназаров А.З.

... , ё о б
о е о о о
, е о е , х хо - о о
, о о о о ,
ё³⁹⁹.

. **Биринчи давр:** 1991-1994

. **Иккинчи давр:** 1995-2004

. **учинчи давр:** 2005

. **Биринчидан,**
; **иккинчидан,**

; **учинчидан,**

2014 21

2015 29

Биринчидан,

ё ё

Иккинчидан,

I

Учинчидан,

---

³⁹⁹ : . . ё
ё// . 2010 13 , 220 (5135).

Тўртинчидан,

Бешинчидан,

Олтинчидан,

Еттинчидан,

Саккизинчидан,

400

ó

ó

инсон-жамият-давлат

YOSHLAR – VATAN KO'ZMUNCHOG'I

Qoraboyeva N.

Termiz davlat universiteti

Ko'zmunchoq. O'zbek oilasida chaqaloq tug'ilganda beshigiga, ilk qadamlarini bosganida jajji qo'llariga ko'zmunchoq taqib qo'yishadi. Uy to'ylariga ham ko'zmunchoq hadya etishadi. Bu urf-odatlarning tag zamirida, o'ko'zmunchoqdek birikkan mustahkam hayot o yoki o'yomonlar ko'zi tegmasin o degan ezgu niyatlar mujassam.

400
ó .: õ

õ 2005. 18-

ó

Aytishlaricha, ko'zmunchoqning sachrab ketishi o'yomon ko'zlar o'tekkanidan dalolat berar ekan. Bugungi ozod va obod vatanda erkin va faravon hayot kechirayotgan o'zbek yoshlarini ham Vatanning ko'zmunchoqiga o'xshatish mumkin. Yurtimiz ko'zki, yurtboshimiz tayanchiga aylanayotgan yoshlarni asrab-avaylash va ularni har jihatdan qo'llab-quvvatlash maqsadida uzluksiz ravishda islohotlar o'tkazilib kelinmoqda. O'kamolot o'yoshlar ijtimoiy harakati tomonidan o'tkazilib kelinayotgan ko'pdan ko'p loyihalar, nomdor stipendiyalar, davlat grandlari, mukofotlar shular jumlasidandir. Bunga javoban yoshlarimiz ham har jihatdan o'zlarini namoyon etib, nafaqat vatanimizda, balki, chet davlatlarida ham yurtimiz sha'ni munosib himoya qilib, o'zbek yoshlarining nelarga qodir ekanligini ko'rsatib qaytishmoqda. Bugun qayerga bormang bayram, to'y-u tomosha,televizordan qaysi kanalni qo'y-mang,hali u sportchining yutug'i-yu, hali bu musiqachining g'olibligi haqida so'z boradi. Xullas, jannatmakon yurtimizda otayotgan har tong shukhli, o'tayotgan har bir kun bir olam ma'no mazmunga boy. Bularning barchasi davlatimizda olib borilayotgan oqilona siyosat natijasi. Bugun har bir ko'zmunchoqlarning ko'zida baxtiyorlik, mamnuniyat va g'urur tuyg'usini ko'rish mumkin.

Afsuski mana shunday tinchlik hukmron bo'lgan, barqaror rivojlanayotgan yurtimizni ko'ra olmayotgan qora kuchlar ham mavjud. Tinchligimizni ko'ra olmayotgan o'yomon ko'zlar o'ning nazari dastlab o'sha o'ko'zmunchoqlarga o'tushmoqda. Bugun dunyoning turli hudud va mintaqalaridagi qarama-qarshilik va noxushliklar, terroristik harakatlar barchamizni ,ayniqsa, yoshlarni birdek ogohlikka davlat etadi. Dunyoning ko'p nuqtalarida notinchlik hukm surayotgan bir vaqtda tinch yurtda yashashning o'zi bir g'urur, shu bilan birga katta mas'uliyat hamdir. Xo'sh, mamlakatimiz osoyishtaligi-yu, rivojlanishiga nimalar tahdid solmoqda? Yuqorida zikr etilgan notinchliklar bizning yurtimizda ham bo'lmasligi uchun, mustaqilligimiz va taraqqiyotimizga rahna solayotgan g'alamislarga qarshi nimalar qilmog'amiz lozim?

Birinchiidan, biz yoshlar kimning farzandi ekanligimizni, tomirimizda dunyoni hayratga solgan buyuk ajdodlarimizning qoni oqayotganligini unutmasligimiz dardkor. Tarix guvoh, xalqlarning o'zidan chiqqan xoinlar sabab dushmanga mag'lub bo'lgan bir vaqtda, oddiy cho'pon Shiroqning jasorati butun boshli xalqni saqlab qolib, nomi tillarda doston bo'lgan. Ming afsuslar bo'lmas, insoniyat boshiga ko'plab kulfatlarni keltirayotgan ISHID xalqaro terroristik tashkiloti safida jang qilayotganlar ichida o'zbek o'g'lonlari ham yo'q emas. Nahotki, tomirida Shiroq, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur qoni jo'sh urib turgan, o'ziga bek bo'lgan o'zbeklar qandaydir bir g'alamislarning so'zlariga manqurtlarcha amal qilayotgan bo'lsa! Birgina o'ylanmay bosilgan noto'g'ri qadami tufayli qanchadan- qancha insonlarning yuzi yerga egilishini ular o'ylab ko'rishdimikan? U ham mayli, o'z otanasi mahalla-ko'yi ichida qanday qilib bosh ko'tarib yurishinichi? Butun boshli xalqning nafratiga duchor bo'layotganini-chi?

XIX asrda harbiy to'ntarishlar orqali hokimiyat o'zgartirilgan bo'lsa, XX asr oxiriga kelib, harbiy to'ntarishlar o'rnini o'rangli inqiloblar o' egalladi. Rangli inqiloblar oddiygina ijtimoiy ko'rinish emas, balki,3- tarafning manfaatiga xizmat qiluvchi siyosiy buyurtma desak mubolag'a bo'lmas. Aytish joizki, rangli inqiloblarning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida siyosiy onggi hali shakllanmagan yoshlar hamda ayollar ekanligi tan olingan haqiqatdir. Shu vaqtgacha ro'y bergan o'rangli inqiloblar o'ning birontasi ham ijobiy natija bergani yo'q. Shunday ekan, bizda ham ana shunday xaos va tartibsizliklar bo'lmasligi uchun avvalo, xalqning siyosiy onggini to'ydirmoq, faol fuqarolik pozitsiyani oshirmoq muhim masala hisoblanadi. Siyosiy hayotdagi o'zgarishlar yoshlarning siyosiy maqsadlari, intilishlariga hamda ularning demokratik siyosiy jarayonlarga ko'proq faol ishtirok etishini taqozo etmoqda.

Bir so'z bilan aytganda farzandlarimizni ajdodlarimizga havas, hurmat ruhida tarbiyalash, ularning jamiyat hayotidagi o'zni va faolligini oshirish lozim.

Ikkinchiidan, xalqning ma'naviy saviyasini yuksaltirib borish, ularda mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, chetdan kelayotgan tahdidlar yurtimizga nechog'liq xavf solishini iloji boricha xalqchil tilda ommaga yetkazish lozim. Bunda aholining ta'dim bilan qamrab olinmagan qatlamlarini ham yoddan chiqarmaslik lozim.

Sevimli yozuvchimiz, Tohir Malik mustaqillikni muazzam binoga o'xshatadilar. Uning poydevori iqtisodiy mustaqillik, devorlari - siyosiy, bino tomini esa- ma'naviy mustaqillikka qiyos etadilar. Agarda bino tomi mustahkam bo'lmasa, undan chakki o'tadi, devorlari nuraydi, poydevor zax tortib,imorat yengil zilzilaga ham dosh bera olmaydi. Mustahkam binoning quruvchilari ham, binoning ertangi egalari ham yoshlar hisoblanadi. Shunday ekan qurayotgan o'binomizning tomini, ya'nikim, ma'naviyatimizni mustahkam qilmog'amiz, undan chakki o'tmasligi- chetdan kelayotgan xavf-xatarlarning mustaqilligimizga ziyon yetkazmasligi uchun ularga qarshilik qila oladigan o'qalqonoga ega bo'lmo'g'amiz lozim. Ma'naviyatimiz ildiziga bolta urayotgan tahdidlardan biri o'ommaviy madaniyat o'dir. Afsuski, ushbu tahdid yoshlarimizning ma'naviy saviyasini tushirishga, o'zligidan ayirishga xizmat qilmoqda. Yoshlar barcha sohalarining asosiy tayanchi ekanini bilgan tashqi kuchlar ularni o'z ta'sir doirasida ushlab turish uchun turli xil yo'dlardan foydalanishmoqda. Bu yo'dda esa, o'ommaviy madaniyat o'yaxshigina vosita bo'lmoqda. Ana shunday tahdidlar-u, aldovlar tuzog'iga tushib qolmaslik uchun milliy qadriyatlar, an'naviy urf-odatlar bilan sug'orilgan tarbiya eng muhim omillardan sanaladi. Zero, Vatanning har bir qarich yerini muqaddas deb bilgan, ushbu zamin tuprog'ida ota-bobolarining isini his qilgan, Vatani o'zini deb bilgan insondan hech qachon xoin chiqmaydi.

Uchinchidan, jahon ayvonida sodir boʻlayotgan voqea-hodisalarga befarq boʻlmaslik, hamda ushbu jarayonlarga har kim oʻzi mustaqil xolis baho bera olishi lozim. Tan olish kerak, bugungi fojealarning asl sababchisi doʻst ham dushman ham emas. Bular befarq insonlar va sotqinlardir. Globallashuv zamonida dunyo hamjamiyatini jiddiy tashvishga solayotgan qonli mojarolar, terror xurujlari ham qachondir, qayerdadir yoʻl qoʻyilgan oddiy eʼtiborsizlik, befarqlik tufayli yuz bergan desak mubolagʻa boʻlmaydi. Yurtimiz tinchligi, dasturxonimiz toʻkinligi hayotimizning farovonligi bu juda yaxshi. Ammo shunday keng imkoniyatlarga toʻla mamlakatda yashab, andakkina beoʻtibor, masʼuliyatsiz boʻlib qolmadikmikan!? Yon-atrofimizga bir nazar solaylik. Eng rivojlangan mamlakatlardagi notinch vaziyat-u tartibsizliklar, iqtisodiy tangliklar, tabiiy ofatlar, turli hududlardagi qoʻporuvchilik harakatlari. Bular natijasida qanchadan-qancha insonlar hayotdan koʻz yummoqda, yuzlab bolalar yetim boʻlib qolmoqda, minglab insonlar boshpanasiz qochoqlikda umr kechirmoqda. Xoʻsh bunday balolar bizda ham roʻy bermaydi deb kim kafolat bera oladi? Jannatmakon yurtimizning tinchligi-yu barqaror rivojiga bunday oʻyomon koʻzlar tegmasligi uchun har birimiz har qadamda hushyor va ogoh boʻlmogʻimiz lozim. Yurtboshimiz taʼkidlaganlaridek: «Agar biz ahil boʻlsak, el-yurt manfaati yoʻlida bir tan-u bir jon boʻlib yashasak, oʻzimizdan sotqin chiqmasa oʻzbek xalqini hech kim hech qachon yengga olmaydi». Demakki tinchlik va osoyishtalik uchun barchamiz birdek masʼulmiz. Zero, tinchlikning asosiy kafolati ogohlik, hushyorlik, ehtiyotkorlik ekanligini hech kim inkor eta olmaydi.

СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДА СИЁСИЙ МАДАНИЯТНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИ ХУСУСИЯТЛАРИ

Расулов Ҳ. М.

) ;) ;) ;) ;) ;) -

Иккинчидан,

Учинчидан,

ô

ô

Биринчидан,

Иккинчидан,

Учинчидан,

Тўртинчидан,

ó

)

401

õ...

õ⁴⁰² ó

биринчидан,

; иккинчидан,

; учинчидан,

тўртинчидан,

; бешинчидан,

ó

: 1)

; 3)

; 5)

; 7)

; 2)

; 4)

; 6)

⁴⁰¹
⁴⁰²

ЎЗБЕК ПАРЛАМЕНТАРИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

Мухаммадиева О.Н., Мамадражабова Б.

ар а ао а о а р а о а о ра а а а а а
р о а ар р. ара а а а ар а, ар р о ра ар а а-
а, ар а ао а о а р а ар о , ар а ар ро а
о а о а р ора а ао а ар о ор о а.
а о ар а ар а а а ар а ар а ора а р а а .
а , ра , р а , а , о , о ар , р а , р а а а а а ар
ор.
а а а ар а о а а а а о , о а о а а
а ро а р а а а . ар а р а а а о ар а о ар
а ро о р а а а а а ар ар ара а , ар а а а
ар ара а а р а ра . р , ар а а а р а а ар,
ор ар а ар ара а , а , р а а ар а а ро о
р а ар р ра а р а ар о р . ро о ар
а а а а а а а , а а о о о р а а а а ар а ро а,
ор а а о а ра . о а а а а а ар а ро а о а а а
р а а а а р а а а а а а а а ар а о . XIII
ар о р ар а а а а о а о а а ар а ор ар а а а XIX
ар а а р а а .
а , ар а о а а а а о р а а . ар а
ао) а о ар а а а (ор) ора . а а а а а а а ар
(о р а ор ар а ор ар) а а о а а а а ар ар о - а а
ара а а а . а , а а а а ар а а а а .
ар а а о - а а а а а р а . аа ,
а а ар а р а а ар а ар ара а ар а а ,
а а а ар а ар а о а р а , о , ар а а а а р а о ар а
а а а а а а а а . аа о о а , ар о ар а а -
о ар а а - а ар а а а ор ар р, а р о
о ора, о о а ар а ар. р , р а а ар а ар а о а
ор а а а о а о а а а ( ) а а а ар . а
а а а ар а а а ар а а . а о - а -
о а о ар а а о а ? . а а о ар р а ар а а а
р а . а а а а а о ра а а а о а , а а а
а р а а ор о а а ар а аро ар , а ар а а а р ,
а а о ар а а .
о а ар ра а а а а ар а ра ар ра а о а а ар ар а
о а ар ра а о а аро а а а о ра а а а а ар а а , а р а
ра о а а а а а р. а ар р , о а а а а а а ар о а а
а ар а а , р а а ар а а а а ар а а ар а а а .
а а, а а а о а а ара а а о , ро а о р а ,
а а а о а о а ра . ар а ар о а ро а а а , а а
а ар а а а а о а а а а о о ра , а а а р а
ра . ар а о ар а, а ора ао а а а ра а а а а ар а
р , ара ар о а ар р. ар а а а а о о ар
ор а а аа а-а, а о а а ар а а а о а ар р а а
р а . о ра а ра а, аро ар ар ра - ара а а о а а
а а р р , р а ро а . а о р а а
ро а о а а а р а а а а о а . о о о
ор ор , о а а а о . а р а ра, о ра а о а о а
р а , а о ра а а , а а р . а , о ра
ара а о а о а р ар а а а ар (а о о - ро а
а а а-а) о а о а , а а о , ро р а а о р

ра а , ро а о ар , о о . ар а
о а р а - р а аа о а р а а а о ,
о о а а р р а а а аррар р.
1991 31 а а а о а а а а о ар
р аё о о а . а а а а о
а р а о о . о а о о а ар а о а ара
р а а а а р а о . а арор а 1991 29 а р а
а а а а р р о а а а о о а
ро а а а . ар а а а а , а а а а р ,
а а а а о а а , о а ар а ар а а р а
ара ар а р.
а а а о ао ро о а ао а
ара а а , а а а а ар а а а р а ра . а а р а
о арор ар а а а а ар р а а а о а ра а ра .
а о а ар а а а ар ар р а а ар а , а а о ар
ор а ар а а р , ар а а ар а а а а а ар о о а .
а о ар а ар а , р о о а , а а а а а ар а а а а,
о о а , о р а ар , о ра о а ара а а ар
а а а . ар а ар а а а а ара о а а ар а
а о а.

АМИР ТЕМУР ТУЗУКЛАРИДА ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ ФАЛСАФАСИ

Мухаммадиева О.Н., Тожиев Х.

Мен Самарқандда тугилганман, менга Амир Темуր буюк даҳосини акс эттирувчи, таровати ва муҳташамлигини тавсифлашга сўз ожизлик қиладиган обидалар юртида яшаб, вояга етиш nasib этди. Илк болалик кезларимда жаҳон тараққиётига ҳисса қўшган тарихий обидалар, бетақрор маданиятнинг узоқ ва жўшқин даври бунёдкорлиги нафасидан баҳра олиб яшадим.

Маънавий бойлик, ўй хаёлларнинг софлиги ва ахлоқийлиги, нафислик, Ўзбекистон халқининг яратувчилик табиати асрлар давомида Гўри Амир, Регистон, Шоҳизинда, Тоҳи Заргарон, Бибихоним мажсиди, Улугбек расадхонаси ва бошқа қўнлаб жаҳон аҳамиятига молик дурдоналар нафосати таъсирида шаклланди.

И.Каримов

OILA VA MAHALLANING YOT TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDAGI TARBIYAVIY AHAMIYATI

Mamarajabov G'.A., Rahmatullayev B.Ch.
Termiz davlat universiteti

Yangi jamiyat bunyodkori boʻlmish yangi insonni tarbiyalashda hozirgi paytda mahallalarimizda samarali faoliyat olib borayotgan, bu noyob tuzilmani tom maʼnoda oʻzini-oʻzi boshqarish idorasiga aylantirishda katta hissa qoʻshib kelayotgan mahalla oqsoqollari va faollari, fuqarolar yigʻinlarining diniy maʼrifat va maʼnaviy-axloqiy masalalar boʻyicha masahatchilarining ijobiy taʼsiri tobora ortib bormoqda. Aynan ana shu insonlarning odamlar koʻngliga yoʻl topib, ularning dardu tashvishiga sherik boʻlib, oʻz vaqtida berayotgan amaliy yordamlari, toʻgʻri va oʻrinli maslahatlari tufayli oila va mahalla muhitida, butun diyorumizda tinchlik va osoyishtalik, oʻzaro mehr-oqibat tuygʻulari kuchayib borayotganini el-yurtimiz yuksak qadrlaydi. OʻYuksak maʼrifatli, har tamonlama salohiyatli avlodni tarbiyalashdek muqaddas vazifa oldimizda turibdi. Barkamol insonni voyaga yetkazish uchun, eng avvalo, oila, mahalla, maktab, butkul jamiyat va davlatning uzviy hamkorligini yuqori pogʻonaga koʻtarish lozim. Bizning farzandlarimiz nihoyatda isteʼdodli, aqlu zakovat bobida hech kimdan qolishmaydi. Ularning iqtidorini qadrlash, imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, Vatanning mard va fidoiy farzandlari etib tarbiyalash uchun shart-sharoit yaratib berish har birimizning sharaflari burchimizdir⁴⁰³. Ayniqsa, yosh yigit va qizlarimizning mustaqil hayotga kirib borishi, yosh oilalarning jamiyatdan oʻziga munosib oʻrin topishida bu fidoiy va mehribon, jonkuyar odamlarning qanchalik muhim rol oʻynayotganini hurmat bilan eʼtirof etishimiz lozim.

Oiladagi mehr-muhabbat muhiti. Ushbu tuygʻudan mahrum boʻlgan kishi oʻz yaqinlarini, vatandoshlarini, Vatani hurmat qilishga qodir boʻlmaydi, odamlarga yaxshilik qila olmaydi. Oiladagi mehr-muhabbat va samimiyat, oila aʼzolarining bir-biriga eʼtiborliliigi va gʻamxoʻrligi bolalar ruhiyatiga kuchli taʼsir qiladi, bolaning his-tuygʻulari namoyon boʻlishi, uning maʼnaviy ehtiyojlari shakllanishi va amalga oshishi uchun keng imkoniyatlar beradi. Ota-onalar hayotning muhim ahamiyatli holatlarida bolalarga yolgʻon soʻzlamasligi kerak. Ota-onalar oilaviy munosabatlarning sofliigiga eʼtiborni qaratishlari zarur. Demak, oila bir qancha funksiyalarni bajaradigan ijtimoiy

⁴⁰³ Karimov I. A. Havfsizlik va barqaror taraqqiyot yodida. 1998. 78-b.

institut hisoblanadi. Bu funksiyalar ichida muayyan bir mafkura doirasida mustahkamlangan gʻoyalar, qadriyatlar, gʻoyalar tizimi asosida dunyoqarashni shakllantirish funksiyasi ham bor.

Yaxshi farzandlar otaning izidan boradi "Ot oʻrnini toy bosar", doʻstlari, qadrdonlarini hurmat qiladi, ukalarini tarbiyalaydi, qarindosh-urugʻlariga mehr-oqibatli boʻladi. Bular ota mehri va umid bilan qalbiga ekan maʼnaviyat urugʻining yangi mevalaridir. Ota qoldirgan yaxshi nomni farzandlari axloqi va odobi, halol mehnati, el oʻrtasidagi hurmati, obroʻ-eʼtibori bilan ulugʻaydilar, ruhini shod qiladilar. "Odam oʻlganidan keyin ham uning foydasiga yozilib turadigan amallar bor, deyiladi hadislarda. Bulardan biri komil farzanddir".

Yosh avlodning maʼnaviy tarbiyasida milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz va oʻtmish ajdodlarimizning boy ilmiy merosini chuqur oʻrganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi paytda roʻy berayotgan ayrim salbiy holatlar, nojoʻya hatti-harakatlar, yovuz ishlar, avvalo, mafkuraviy boʻshliq tufayli sodir boʻlmoqda». Shu oʻrinda nega aynan gʻanimlarimiz hali hayotiy tajribaga ega boʻlmagan, oq-qorani tanib ulgurmagani yoshlarga qaratmoqda degan savol tugʻiladi. Chunki aynan yoshlar mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlashda asosiy tayanch kuch. OʻYurtimizga qarshi bunday tajovuz va qoʻporuvchilik hurujlarini tashkil qilish niyati bilan yurgan kuchlarning tuzogʻiga tushganlarning askariyati birinchi navbatda oilada ham, maktabda ham jiddiy taʼdim-tarbiya olmagan yoshlardir. Ular ijobiy maʼnodagi vorislik, yaʼni avloddan avlodga oʻtib boradigan ibratli anʼanalardan yiroq, muhiti nosogʻdom boʻlgan oilalarda oʻsgan, omadi yurishmagan, hayotda oʻz oʻrnini topmagan, jamiyat eʼtiboridan chetda qolgan oʻsmirlardir⁴⁰⁴.

Hozirgi kunda matbuot, ommaviy axborot vositalari shunday qudratli kuchga aylanmoqdaki, oʻz kelajagini oʻylaydigan har qaysi xalq va millat buni sezmasligi, his etmasligi mumkin emas.

«Yuksak maʼnaviyat oʻ yengilmas kuch» asarda mustaqillik davrida oila maʼnaviy muhitini yaxshilash, azaliy qadriyatimiz boʻlgan mahallaning ijtimoiy maqomini koʻtarish, taʼdim-tarbiya sohasida oʻtkazilayotgan tub islohotlar haqida eslab oʻtish bilan bir qatorda bu sohalarning bugungi dolzarb muamolari haqida batafsil mulohazalar bildiriladi. OʻShuni unutmaslik kerakki,-deb yozadi Prezident,-kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi. Oʻ Shunday ekan, oʻbu sohada yuzaki, rasmiy yondoshuvlarga, puxta oʻylanmagan ishlarga mutlaqo yoʻl qoʻyib boʻlmaydi. Oʻ

Taʼdim-tarbiya inson kamoloti va millat ravnaqining asosiy sharti va garovi, davlat va jamiyat nazoratidagi umummilliy masaladir. Taʼdim va tarbiya bir-biridan ajratib boʻlmaydigan uygʻunlikda olib borilishi lozim. Taʼdim oʻ tarbiyaning asosiy maqsadi va vazifasi komil inson tarbiyasidir.

Yoshlarimiz ongini zaharlashga qaratilgan keskin biryozlama, radikal qarashlarning, anʼanalimizga mutlaqo yot boʻlgan ekstremistik va terroristik gʻoyalarning jamiyatimizga kirib kelishini bartaraf etuvchi yana bir qudratli vosita - bu xalq qadriyatlarini tiklash va milliy oʻzlikni anglash hissini uygʻotishdir.

Biz maʼnaviy qadriyatlarni tiklashni milliy oʻzlikni anglashdan maʼnaviy sarchashmalarimizga, uning ildizlariga qaytishdan iborat tabiiy jarayon deb hisoblaymiz. Xalqimizning maʼnaviy qadriyatlari, madaniy merosi ming yillar mobaynida Sharq xalqlari uchun qudratli maʼnaviyat manbai boʻlib xizmat qilgan. Shunday ekan, aytishimiz mumkinki, ushbu qadriyatlar kishilar, xususan yoshlarimizni oʻz Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga egadir⁴⁰⁵.

Yoshlarimizning ongiga yot gʻoyalar kirib kelishiga qarshi qudratli vosita sifatida bunyodkor milliy-diniy qadriyatlarimizdir.

Insoniyat tarixi oʻ XXI asrga qadam qoʻydi. XX asr tarix bisotidan oʻrin oldi. Mantiqan insoniyat oʻtmishdan tegishli saboqlar chiqarishi va XXI asrda tarix varaqlariga xijolatlik bilan bitiladigan voqea-hodisalarning sodir boʻlishiga yoʻl qoʻymasligi kerak edi. Qashshoqlik, ekologik muammolar, zahiralari taqchiligi, ommaviy kasalliklar, diniy aqidaparastlik va terrorizm XX asrdan XXI asrga meros boʻlib oʻtdi. Ustiga-ustak, ayrim kuchlarning urinishlari natijasi oʻdlaroq, xavf-xatarlar roʻyxati yangilari hisobiga yanada kengaydi. Demografik inqiroz, demokratiya eksporti, maʼnaviy qashshoqlashuv, axborot urushlari, gʻarbona turmush tarzini tiqishtirish kabi xavf-xatarlar shundoq ham bezovta dunyoning tashvishlarini koʻpaytirdi. Odamzodning mavjud illatlarga qarshi kurashi qaysidir jihatdan afsonalarda tasvirlanadigan koʻp boshli ajdar bilan olishuvni eslatadi. Ajdarning bitta boshi tanasidan judo qilinishi zahoti, shu joydan ikki-uchta bosh oʻsib chiqishi bu mahluq bilan kurashish naqadar mashaqqatli ekanini koʻrsatadi.

Har qanday jamiyat bunday makkor tahdidlarni yengishi uchun oʻzida ogohlik, mafkuraviy xavfsizlik, toʻkislik, jangovarlik, safarbarlik, umummilliy birlik kabi ijtimoiy sifatlarga ega boʻlishi kerak. Buning uchun milliy istiqloq mafkurasining yot mafkuralarga qarshi kurash uslublari, jumladan, buzgunchi gʻoyalar mohiyatini fosh qilishga qaratilgan targʻibot, mafkuraviy monitoring va tahdidlar mohiyatini xalqimiz ongi va qalbiga yetkazish, jaholatga qarshi maʼrifat tarqatish uslublaridan doimo va hamma joyda foydalanish taqozo qilinadi.

⁴⁰⁴ Karimov I. A. Tinchlik va xavfsizligimiz oʻz kuch-qudratimizga, hamjihatligimiz va qatʼiy irodamizga bogʻliq. Asarlar, 126jild. 6 T.:«Oʻzbekiston», 2004. 268-b

⁴⁰⁵ Karimov I. A. Yuksak maʼnaviyat-yengilmas kuch. OʻT: OʻMaʼnaviyat, 2008. -B. 60

O'zbekiston Respublikasi Prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek: «Biz taqdirimizni o'z qo'limizga olib, azaliy qadriyatlarimizga suyanib, shu bilan birga, taraqqiy topgan davlatlar tajribasini hisobga olgan holda, mana shunday olijanob intilishlar bilan yashayotganimiz, xalqimiz asrlar davomida orziqib kutgan ozod, erkin va farovon hayotni barpo etayotganimiz, bu yo'da erishayotgan yutuqlarimizni xalqaro hamjamiyat tan olgani o'zbunday imkoniyatlarning barchasini aynan mustaqillik berganini bugun hammamiz chuqur anglaymiz.

ТАЛАБА ЁШЛАРДА СИЁСИЙ, ХУҚУҚИЙ ВА АҲЛОҚИЙ МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Хайитова Ф.А.

миз davlat universiteti

MILLIY MAFKURA VA YOSHLAR

Sunatov D.H., Omonov J.

Qarshi davlat universiteti

Maʼlumki, demokratik davlat, fuqarolik jamiyatining asoslarini shakllantirishda aholi, jumladan, yoshlarning faolligi alohida ahamiyat kasb etadi. Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda esa, mafkuraviy omil muhim oʻrin tutadi. Shu jihatdan, xalqimizni birlashtiradigan, uning ezgu maqsadlari va hayotiy manfaatlarini oʻzida mujassam etadigan milliy mafkurani shakllantirish va uni yoshlar ongiga singdirish mafkuraviy sohadagi dolzarb vazifalardan boʻlib qolmoqda. Prezident I.A.Karimov taʼkidlaganidek, oʻltdimizga qoʻyilgan olijanob maqsad-muddaolarimizga yetish, eski mafkuraviy asoratlardan batamom xalos boʻlish, gʻoyaviy boʻshliq paydo boʻlishiga yoʻl qoʻymaslik, begona va yot gʻoyalarning xurujidan himoyalanih, bunday tajovuzlarga qarshi tura oladigan har tomonlama

barkamol insonlarni voyaga yetkazish zarurati xalqimiz va jamiyatimiz manfaatlariga mos yangi mafkurani shakllantirishni taqozo etmoqda.⁴⁰⁶

Albatta, milliy mafkuraning shakllanishi va rivojlanishini qandaydir muayyan tarixiy vaqt bilan chegaralash qiyin. Chunki, mafkuraviy soha ham ijtimoiy hayotning asosiy sohalaridan biridir. Bu esa o'z navbatida, mafkuraviy faoliyat ham uzluksiz jarayon ekanligini anglatadi.

Ana shundan kelib chiqqan holda, 2006-yil 25-avgustda O'zbekiston Prezidenti «Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida» qaror qabul qildi. Qarorga muvofiq Milliy g'oya va mafkura ilmiy-amaliy markazi tashkil etilib, unga quyidagi vazifalar belgilandi:

Milliy g'oya va mafkura bilan bog'liq muammolarni, mafkuraviy jarayonlarni tahlil etish va baholash, ustivor yo'nalishlarni aniqlash, ularning aholi qatlamlariga ta'sirini o'rganish, milliy manfaatlarimizga zid g'oyalar va mafkuraviy xurujlarning mohiyatini ochib berish;

amalgaga oshirilgan ilmiy izlanishlar natijalarini tahliliy materiallarning xulosalarini OAV orqali jamoatchilikka yetkazish⁴⁰⁷;

ma'naviyatning, milliy ma'naviyatimizning qadimiy ildizlari va bugungi kundagi rivojlanish tamoyillari haqida aniq maqsadga qaratilgan targ'ibot ishlarini muntazam ravishda olib borish.

Ko'rinadiki, «Milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida» qaror yoshlarni milliy g'oya ruhida tarbiyalash katta ahamiyatga ega bo'lib, mazkur vazifalarni bajarish esa milliy ziyolilarga, ayniqsa, soha vakillariga ulkan ma'xuliyat yuklaydi.

Ushbu nuqtai nazardan, yoshlarning ma'naviy tarbiyasi va unda milliy mafkuraning tutgan o'rni va rolini tahlil-tadqiq etish davrimizning dolzarb muammolariga kiradi va bu quyidagi omillar bilan belgilanadi:

- aholining har qaysi toifasi va qatlamlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda mafkuraviy faoliyat asosida ma'naviy muhitni yuksaltirish diqqatimiz markazida turishi kerak. Bu esa, tabiiyki, alohida ijtimoiy-demografik guruh bo'lgan yoshlarga ham bevosita taaluqlidir. Agar, mamlakatimiz aholisining 60 foizini yoshlar tashkil etishini hisobga olsak, yuqoridagi masalaning ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga molik ekanligini ko'rish mumkin.

- jamiyatimizni isloh etishning ma'naviy va mafkura sohasidagi eng asosiy vazifasi milliy qadriyatlarimizni tiklash, uni umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitish, o'zligimizni anglash, milliy mafkurani shakllantirish, muqaddas dinimizni soxtalashtirishga yo'l qo'ymaslik, uning ma'naviy hayotimizdagi o'rnini va hurmatini tiklash kabi mustaqillik yillarida boshlangan ezgu ishlarni izchillik bilan davom ettirish, ularni yangi bosqichga ko'tarish va yoshlarga ta'zirchanligini kuchaytirishdir.

Ijtimoiy-tarixiy amaliyot va nazariy tahlillar asosida aytilish mumkinki, milliy mustaqillikni qo'lga kiritgan har qanday davlat o'tish davrining murakkab qiyinchiliklarini bartaraf etish uchun, albatta, uning tub maqsadlari va manfaatlarini ifodalaydigan mafkurasi ham mavjud bo'lmog'i lozim. Xalq ommasi, ayniqsa, yoshlar qaysi jamiyatda yashashidan qat'iy nazar nimagadir ishonishi, e'tiqod qilishi, qandaydir oliy ideallarga ergashib ish ko'rish, faoliyat yurgizishi kerak. Ana shularni hisobga olgan holda Prezidentimiz Islom Karimov: «Oldimizda turgan eng muhim masala, bu milliy istiqbol mafkurasini yaratish va hayotimizga tadbiiq etishdir», degan edi.⁴⁰⁸

Mustaqil O'zbekiston mafkurasi jamiyatimizning siyosiy va iqtisodiy sohalarda bo'lgani kabi ma'naviy hayotimiz rivojiga ham aniq maqsad va yo'nalish bermog'i lozim. Ma'naviyat mustaqillikning muhim shartlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Ma'naviyatning umrboqiyliigi, uning inson, xalq va millatning, jamiyatning, davlatning kuch-qudrat manbai ekanligi barchaga, ayon. Ma'naviyat bo'lmagan joyda erkinlik ham, adolat ham bo'lmaydi. «Ma'naviyat turli xalqlar va mamlakatlar kishilarni qon-qardosh qiladi. Ularning taqdirlarini o'zaro hurmat asosida yaqinlashtiradi. Bizning ma'naviyatimiz asrlar davomida million-million kishilar taqdiri bilan shakllangan. Uni o'chab ham, poyoniga yetib ham bo'lmaydi. U inson uchun butun bir olam».⁴⁰⁹

Ma'lumki, mafkura inson ongiga uning qalbiga yo'l ochib, dunyoqarashiga ta'zir etuvchi qudratli g'oyaviy kuchdir. Shuning uchun ham, hozirgi vaqtda global miqyosda turlicha maqsad-manfaatlarini ifoda etuvchi reaksiyon va progressiv mafkuralar o'rtasidagi kurashlar har qachongidan ham shiddatli tus olmoqda. Prezidentimiz ogohlantirganidek, bugungi kunda mafkura poligonlari yadro poligonlariga nisbatan xavfliroqdir. Demak, har xil mafkuralarning ta'ziriga berilmasligi uchun yoshlar mafkuraviy yetuklikka ega bo'lishi zarur. Chunki, og'oyaga qarshi faqat g'oya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat ma'rifat bilan kurashish mumkin.

Ana shulardan kelib chiqqan holda, mamlakatimiz yoshlarining tarbiyasini oqilona tashkil etish davlat siyosatida ustuvor ahamiyatga ega bo'lmoqda: 1997-yil avgust oyida bo'lib o'tgan birinchi chaqiriq 9-sessiyasida qabul

⁴⁰⁶ . . . . ., 2000. 3-

⁴⁰⁷ . . . . ., 2006. 68-

⁴⁰⁸ . . . . ., 1993. 9-

⁴⁰⁹ . . . . ., 1996. 71-

qilingan o'Kadrlar tayyorlash milliy dasturi o'da hamda O'zbekiston Respublikasining o'Ta'dim to'g'risida o'gi qonun (1997-yil) yosh avlodning ma'naviy tarbiyasi masalasiga alohida e'tibor berilgan.

Shunga ko'ra, o'Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy madaniy-tarixiy an'analariga, urf-odatlariga hamda umumbashariy qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etiladi. Shaxsni tarbiyalash va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligi ta'minlanadi. Umumiy hamda pedagogik madaniyatni oshirish maqsadida, mamlakat aholisi orasidagi ma'rifiy ishlar takomillashtirilib boriladi.⁴¹⁰

Xulosa sifatida aytganda, milliy mafkuraga asoslangan ma'naviy tarbiya aholining keng qatlamlari, ayniqsa yoshlarning psixologik xususiyatlarini hisobga olingan holda olib borilsa, mafkuraviy tarbiya o'z samarasini namoyon etadi.

YOSHLAR TARBIYASIDA ESTETIK DID MASALASI

Sunatov D.H.

Qarshi davlat universiteti

O'zbekistonda har tomonlama rivojlangan, yetuk, estetik madaniyatli shaxsni tarbiyalash, barkamol inson qilib voyaga yetkazish, bilimli, malakali, mustaqil fikrlaydigan yosh avlodni kamol toptirish davlatimiz siyosatining ustuvor masalasidir. Bu jihatlar bevosita xalqimizning o'tmishini chuqur idrok etish, milliy qadriyatlarni e'zozlash, jamiyatda demokratik tamoyillarni mustahkamlash, zamon bilan hamnafas yashashni talab etadi. Har bir shaxsning estetik madaniyatida milliylik va umuminsoniylikning birligini ta'minlash va unga erishish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Zero, «ma'naviy barkamol inson va jamiyat estetik qadriyatlarga befarq qaramaydi, aksincha, ularning rivojlanishi va ravnaq topishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Estetik madaniyati, estetik didi past inson hech qachon ma'naviylikning cho'qqisiga chiqa olmaydi».¹

Olim A.Sher "Estetik did tushunchasining o'ziga xosligi shundaki, u bir tomondan, idrok, fahm, farosat kabi ildizi aqlga borib taqalsa, ikkinchidan, o'zining ehtiros, his-hayajon, subyektiv baholash xususiyati bilan ulardan ajralib turadi. Yoki, boshqacha qilib aytganda, biz ongning, birinchi hodisada o' haqiqatga, keyingisida o'ezgulikka, uchinchisida o' go-zallikka munosabatini uchratamiz. Har uchala hodisaning asosida ham qobiliyat yotadi. Fahm o' aqliy, farosat o'axloqiy, did o'estetik qobiliyatni yuzaga chiqaradi. Uchala qobiliyatning ham ibtidosi, tabiiy-tug'malikka borib taqalsa-da, ular o'zlarini asosan tarbiya, ijtimoiy munosabatlar orqali ro'yobga chiqaradi.¹ deb ta'kidlaydi. Demak fahm-farosat, did o'zaro uzviy aloqador bo'lib tarbiya jarayonida shakllanib boradi. Did o' insonning aqliy, axloqiy va madaniy darajasiga qarab hayotiy voqealarga, san'at asarlariga va kishilarning xulq-atvoriga estetik baho berish qobiliyatidir. Did muammosining murakkabligi shundaki, har bir kishining voqelikka estetik baho berishda (tafakkur ishtirokisiz bo'lmasa ham) ko'proq hissiy tomonlar hal qiluvchi rol o'ynaydi².

Tadqiqotchilar estetik didning darajalari haqida to'xtalganda nafasni zavqlanish uchun emas, balki o'zining boshqalardan madaniyatligini, o'qimishligini ko'rsatish uchun bir vosita deb biladigan ikkinchi darajali-estetlar haqida ta'kidlashadi. Estetik ong tizimida o'ziga xos o'rin tutuvchi estetik did eng nozik, ziddiyatli, murakkab shuningdek qiziqarli va dolzarb masalalardandir. Kant ta'kidlagani kabi did haqida bahslashish ham mumkin va aksincha baxslashmaslik ham mumkin. Shuning uchun uning atrofida bahs bugun ham davom etayotir. Ammo o'mmaviy madaniyat o' deb nomlangan turfa rangda, turfa ohangda kirib kelayotgan ayrim san'at asarlari yoshlar didining tubanlashuviga olib kelishi hech kimga sir emas. o'Ommaviy madaniyat o' o'rtacha o' iste'molchiga mo'ljallangan bo'lib, tijorat, moddiy foyda ko'rish maqsadida original ma'naviy mahsulotni ko'paytirish va tarqatish imkoniyatlarini anglatadi.³

o'Ommaviy madaniyat o' yoshi, ijtimoiy va milliy toifasi jihatidan o'z iste'molchisini aniq belgilab oladi, shunga mos badiiy-estetik usullar va qadriyatlar tanlaydi, moddiy manfaat yo'lida turli vositalarni ishga soladi. Buning natijasida go-zallikka loqaydlik yoki uni buzib idrok etish, pastkashlikdan zavqlanish paydo bo'ladi. Binobarin, o'estetik did insonning fikr-mulohazalarida, xulq-atvorlarida, xatti-harakatlarida, moddiy va ma'naviy ijodi mahsulotlarida o'z ifodasini topadi¹, did bahosining umumiy yo'nalishini esa insonning ideallari va dunyoqarashi belgilaydi. Shunday ekan, did muammosi shaxsning kamoloti bilan uzviy bog'langan bo'lib, uning estetik madaniyati tarkibini tashkil qiladi.

Mamlakatimizning 63 foizini tashkil qiladigan yoshlarni o'z mustaqil fikriga, zamonlar sinovidan o'tgan hayotiy-milliy qadriyatlarga, sog'lom dunyoqarashga, estetik did, boy ma'naviyatga ega, har qanday mafkuraviy

⁴¹⁰

... 1997. 24-25-

¹Umarov E, Abdullayev M. Ma'naviyat asoslari. o'Toshkent: Sharq, 2005. o' 10 b.

²Abdulla Sher, Bahodir Husanov Estetika/- Toshkent O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti 2010 94 b.

³Mahmudov T. Estetik did haqida. T., O'zbekiston, 1964. o' 23.

... o' 6 ... «

... 2002. - .483

¹Falsafa. Qomusiy lugat.-Toshkent: Sharq, 2004. o' 464 b.

tazōiyiq va maʼnaviy tahdidlarga zarba berishga tayyor etib tarbiyalash vazifasi dolzarb boʻlib hisoblanadi. Shuning uchun Prezidentimiz I.A.Karimov «Insonning yuksalishida maʼnaviyat olamining qanday taʼsir va ahamiyatga ega ekani, shuningdek, maʼnaviyatga qarshi qaratilgan xurujlarning real xavfi haqida atroflicha fikr yuritish, xalqimiz yangi hayot, yangi jamiyat asoslarini qurayotgan hozirgi murakkab va tahlikali zamonda odamlarni bunday xatarlardan ogoh etish, el-yurtimiz, keng jamoatchilik eʼtiborini bu masalalarga yana bir bor qaratish, kelajak avlodimizni maʼnaviy sogʻlom va barkamol etib tarbiyalash bilan bogʻliq vazifalarni aniq belgilab olish»², zarurligini koʻrsatib oʻtadilar. Yoshlarda estetik didni shakllantirish, ularning maʼnaviy olamida boʻshliq vujudga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sogʻlom hayot tarzi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuygʻusini shakllantirishga ehtiyoj sezilmoqda.

Estetik did shaxsning sanʼat asarlarini goʻzallik jihatidan baholashda muhim rol oʻynaydigan koʻrsatkichlardan biridir. Shaxsning estetik didi uning haqiqiy badiiy asardan zavqlanish va xunuklik va tubanlikka tanqidiy munosabati, shuningdek, mehnat faoliyatida goʻzallikni idrok etish va yaratish jarayonida koʻzga tashlanadi. Shu nuqtai nazardan shaxsda estetik didni shakllantirish uchun uni tizimli olib borish yaʼni, ijodiy faoliyatga yoʻnaltirilgan layoqat va qobiliyatlarni rivojlantirish ham taqozo etiladi. Bu esa insonda ijodkorlik, bunyodkorlik fazilatlarini yuzaga chiqaradi.

Estetik did insonni oʻrab turgan muhit orqali shakllanadi. Inson goʻzal buyumlar va narsalar olamida yashasa, gʻoyaviy-estetik jihatdan yetuk badiiy asarlar bilan muloqotda boʻlsa, goʻzallikdan zavqlanishni oʻrganadi. Shunday ekan mavjud texnik imkoniyatlardan, audio-videoroliklar, multimedia kabi zamonaviy vositalardan maqsadli va unumli foydalanish, odamlarda atrofga daxldorlik, bunyodkorlik va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga eʼtibor har qachongidan ham muhimroq ahamiyat kasb etmoqda. Zero, jamiyat madaniy muhitini barqarorlashtirish uchun badiiy-estetik muhitni yuzaga keltirish va rivojlantirishda nafaqat ijtimoiy hayotning yaxlitligi, shu bilan birga, har bir insonning estetik qobiliyatlarini shakllantirish, uning jamiyat estetik qadriyatlarini koʻpaytirishdagi faolligini taʼminlash muhim ijtimoiy vazifa sanaladi.

Estetik did har kimda har xil boʻlishini, unda subyektiv mushohada kuchli ekanini yaxshi bilamiz. Ayni paytda shuni ham nazarda tutish lozimki, did yagona, mutlaq estetik hodisa emas, u ham muayyan nisbiylik tabiatiga ega. Tadqiqotchilar taʼkidlaganidek, uning toʻrt xil darajasi haqida fikr yuritish mumkin, bu darajalar odamlarning mavqei, saviyasi, madaniylik toifasi bilan bogʻliq. Birinchisi, estetik obyektning qanday boʻlsa, shundayligicha, aniq bir reallik tarzida idrok etuvchi subyektiv fikri oʻz, biror obyektning hamma zoʻr desa, zoʻr ekan deb qaraydigan faqat joʻn idrok etishga asoslangan did. Ikkinchisi, uning aksi oʻ nafosatni zavqlanish uchun emas, balki oʻzining boshqalardan madaniyatligini, oʻqimishligini koʻrsatish uchun bir vosita deb biladigan, zavqlanishni murakkab tahlil bilan almashtiradigan did egalari. Ularni odatda, nafosatbozlar-estetlar deb ataymiz. Uchinchisi, bejandorlikdan, yaraqlab turadigan narsa-hodisalardan hayratlanadigan, modaparast did egasi. Toʻrtinchisi, milliy va umumbashariy estetik qadriyatlardan zavqlanadigan, ularni, baholay oladigan, badiiy soddalikni anglay biladigan kishilar didi.

Demak, haqiqiy sanʼat asarlari, inson estetik didini rivojlantirish, axloqini poklantirishga xizmat qiladi. Hayotda estetik tasavvur va tuygʻulardan maʼlum darajada xabardor, adabiyot va sanʼatdan muayyan bilimga ega, lekin xulq-atvori axloqiy talabga javob bermaydiganlar uchrab turishi ehtimoldan yiroq emas. Va, aksincha, axloqan yuksak, lekin estetik did-farosati va qarashlari oʻta soddaga yoki rivoj topmaganlar ham yoʻq emas. Axloq va nafosat inson maʼnaviy olami va faoliyatining ikki qirrasidir. Shuning uchun shaxsda sogʻlom estetik didni, sanʼatni tushunish qobiliyatini tarbiyalash, undan maʼnaviy bahra olish imkoniyatlarini kengaytirish axloqiy tarbiya bilan uygʻun olib borilishiga katta ehtiyoj sezilmoqda. Bugungi maʼnaviy-madaniy islohotlar ana shu maqsadga qaratilgan.

Maʼlumki yoshlarning estetik didi kundalik amaliyotda, jamoat va mehnat amaliyotida, xilma-xil ijtimoiy-tarixiy omillar taʼsirida shakllanib, rivojlanib boradi. Estetik faoliyatning ham subyekt, ham obyekt hisoblangan shaxsning estetik ehtiyoji va didi u mansub millatning tarixiy shakllangan anʼana va mezonlari, shuningdek, oʻziga xos tabiiy-hududiy, geografik va ijtimoiy hayot sharoitlariga bogʻliq boʻladi. Bugun globallashuv jarayonida esa internet va televideniyaning yoshlar maʼnaviyati, didiga taʼsir kuchi ortib bormoqda. Mana shu oʻzgarib borayotgan jamiyatda kompyuter, internet, uyali aloqa vositalari va boshqa zamonaviy texnika-texnologiyalarni rivojlanib, takomillashib borishi natijasida, yoshlarimiz zamonaviy texnologiyalarni boshqarish, ulardan samarali foydalanish sirlarini oʻrganib oʻz bilim salohiyatlarini oshirib bormoqdalar.

Keyingi yillarda respublikamizda xalqaro tarmoqdan foydalanuvchilar soni bir necha barobarga oshdi. Xususan, 2011-yil iyul oyi holatiga koʻra, 7,7 mln.ni (shundan 4,27 mln.i mobil internet foydalanuvchisi) tashkil etdi, bunda har 1000 ta odamga-261 ta foydalanuvchi toʻgʻri keladi.¹ Albatta, bu foydalanuvchilar auditoriyasida yoshlar ham mavjud. Bugungi kunda dunyo boʻylab oʻz manfaatlarini keng yoyishning eng maqbul usuli - axborot xurujlari boʻlsa, eng samarali vosita-axborot tizimlari va vositalari hisoblanadi. Bu yerda asosiy axborot isteʼmolchilari

²Karimov I.A Yuksak maʼnaviyat oʻ yengilmas kuch. o Tashkent: Maʼnaviyat, 2008. o 16-17 b.

¹ 2011 . www.aci.uz.

sifatida yoshlar namoyon bo'ladi. Ularning ongini va dunyoqarashini yot mazmundagi g'oyalar bilan zaharlashga qaratilgan ma'dumotlar Internet kontentining katta qismini tashkil etadi. Turli ijtimoiy tarmoqlar, forumlar, tanishuv saytlarining faoliyat yuritishi yoshlarni o'ziga tezda jalb qiladi.

Bugungi kunda o'z joniga qasd qilishning oson yo'llarini targ'ib qiluvchi 9 mingga yaqin, erotik mazmunga ega 4 mingdan ziyod, 12% pornografik xarakterga ega saytlar mavjud, 42% bolalar va o'smirlar onlayn pornografiya ta'siriga tushmoqda, 49% kompyuter o'yinlari zo'ravonlik va yovuzlik ruhida, 41% o'ta jangari (beshavqat urushlar, o'ldirishlar, otishmalar, portlashlar va hokazo) ekanligi ham fikrimizni tasdiqlaydi. Shunday ekan, milliy tarmoqda yoshlarning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning dunyoqarashi, qiziqishlaridan kelib chiqib, bevosita yosh avlod manfaatlarini va muammolarini qamrab oluvchi ma'nan mazmunli, yoshlarda estetik did va dunyoqarashni shakllantirishga hissa qo'shadigan zamonaviy mavzulardan iborat internet saytlari yaratish nihoyatda muhimdir.

Estetik did tarbiyasi inson shaxsi kamolotida katta rol o'ynaydi, uning asosiy vositalari sifatida bugun san'at bilan birgalikda ommaviy axborot vositalari va dizayn ham namoyon bo'lmoqda. Ushbu vositalardan unumli foydalanish jamiyat estetik didining rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida e'tirof etilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqib, xulosa qiladigan bo'lsak, estetik did masalasi shaxs, jamiyat va millat madaniyati uchun katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin. Shu sababli estetik did tarbiyasi har doim ham muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Ayniqsa, mustaqil diyorimizda xalqimizning tenglar ichida teng bo'lib, jahonga rosmana chiqishi uchun estetik did tarbiyasi alohida ahamiyatga ega. Biz qurayotgan erkin fuqarolik jamiyati va unda har bir shaxsning yuksak estetik didga erishishi bugungi davr talabidir desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki faqat yuksak estetik did egasigina haqiqiy erkin fikrlash salohiyatiga, dunyoni, Vatanni, hayotni go'zallik prizmasi orqali ko'ra bilish qobiliyatiga ega bo'la oladi.

ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ АСАРЛАРИ – БОЙ МАЪНАВИЙ МЕРОС

Ҳамроева Н.

Эстетик дид тарбиyasi inson shaxsi kamolotida katta rol o'ynaydi, uning asosiy vositalari sifatida bugun san'at bilan birgalikda ommaviy axborot vositalari va dizayn ham namoyon bo'lmoqda. Ushbu vositalardan unumli foydalanish jamiyat estetik didining rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqorida e'tirof etilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqib, xulosa qiladigan bo'lsak, estetik did masalasi shaxs, jamiyat va millat madaniyati uchun katta ahamiyatga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin. Shu sababli estetik did tarbiyasi har doim ham muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Ayniqsa, mustaqil diyorimizda xalqimizning tenglar ichida teng bo'lib, jahonga rosmana chiqishi uchun estetik did tarbiyasi alohida ahamiyatga ega. Biz qurayotgan erkin fuqarolik jamiyati va unda har bir shaxsning yuksak estetik didga erishishi bugungi davr talabidir desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki faqat yuksak estetik did egasigina haqiqiy erkin fikrlash salohiyatiga, dunyoni, Vatanni, hayotni go'zallik prizmasi orqali ko'ra bilish qobiliyatiga ega bo'la oladi.

ö ( )

-(1441-1501).

(1394-1449)-

ö, ö, ö, ö, ö

(1483-1530) -

ö, ö, ö, ö, ö, ö, ö

ТАРМИТА-ТЕРМИЗ (ОТА)НИНГ КУШОН ДАВРИ ХУНАРМАНДЧИЛИГИ
Норқобилов Музаффар Жумаевич

«

»

« ?»

(-)

( ), (2, ( ), ( ), ( ), ( ), ( )

350

YOSHLAR TARBIYASIDA MILLIY MAFKURA MASALASI

Sunatov D.H., Hamrayeva U.

Qarshi davlat universiteti

Mustaqillik yillarida jamiyatimiz aʼzolarining dunyoqarashi, fikrlash tarzida tub oʻzgarishlar roʻy berdi. Demokratik davlat, fuqarolik jamiyatining asoslarini shakllantirishda aholi, jumladan, yoshlarning faolligi alohida ahamiyat kasb etadi. Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishda esa, mafkuraviy omil muhim oʻrin tutadi. Shu jihatdan, xalqimizni birlashtiradigan, uning ezgu maqsadlari va hayotiy manfaatlarini oʻzida mujassam etadigan milliy mafkurani shakllantirish va uni yoshlar ongiga singdirish mafkuraviy sohadagi dolzarb vazifalardan boʻlib qolmoqda. Prezident I.A.Karimov taʼkidlaganidek, "Oldimizga qoʻyilgan olijanob maqsad-muddalarimizga yetish, eski mafkuraviy asoratlardan batamom xalos boʻlish, gʻoyaviy boʻshliq paydo boʻlishiga yoʻl qoʻymaslik, begona va yot gʻoyalarning xurujidan himoyalanih, bunday tajovuzlarga qarshi tura oladigan har tomonlama barkamol insonlarni voyaga yetkazish zarurati xalqimiz va jamiyatimiz manfaatlariga mos yangi mafkurani shakllantirishni taqozo etmoqda".⁴¹¹

Milliy mafkuraning shakllanish jarayonini tahlil qilish jamiyatda biron bir gʻoyaning toʻgʻri, ilmiy va hayotiylikiga ishonch hosil qilish oʻz-oʻzidan roʻy bermasligini koʻrsatadi. Mafkuraga ishonch uygʻotish, unda aks etgan gʻoyalar taʼsirida odamlarni safarbar etish funksiyasi muayyan shaxslarning faoliyati orqali roʻyobga chiqadi. Chunki, ishontirmoq oʻ kishilarning ruhiyati, kayfiyati, hissiy kechinmalari, qalbi va shuuriga taʼsir qilmoqdadir. Bu vazifani amalga oshiruvchi kishilardan yuksak insoniy fazilatlar, shu gʻoya yoʻlida fidoiylik, bilim, malaka, nutq mahorati talab etiladi.

Albatta, milliy mafkuraning shakllanishi va rivojlanishini qandaydir muayyan tarixiy vaqt bilan chegaralash qiyin. Chunki, mafkuraviy soha ham ijtimoiy hayotning asosiy sohalaridan biridir. Bu esa oʻz navbatida, mafkuraviy faoliyat ham uzluksiz jarayon ekanligini anglatadi.

Ana shundan kelib chiqqan holda, 2006-yil 25-avgustda Oʻzbekiston Prezidenti oʻMilliy gʻoya targʻiboti va maʼnaviy ishlar samaradorligini oshirish toʻgʻrisida oʻ qaror qabul qildi. Qarorga muvofiq Milliy gʻoya va mafkura ilmiy-amaliy markazi tashkil etilib, unga quyidagi vazifalar belgilandi:

- Milliy gʻoya va mafkura bilan bogʻliq muammolarni, mafkuraviy jarayonlarni tahlil etish va baholash, ustivor yoʻnalishlarni aniqlash, ularning aholi qatlamlariga taʼsirini oʻrganish, milliy manfaatlarimizga zid gʻoyalar va mafkuraviy xurujlarning mohiyatini ochib berish;

- amalga oshirilgan ilmiy izlanishlar natijalarini tahliliy materiallarning xulosalarini OAV orqali jamoatchilikka yetkazish⁴¹²;

- milliy maʼnaviyatimizning qadimiy ildizlari va bugungi kundagi rivojlanish tamoyillari haqida aniq maqsadga qaratilgan targʻibot ishlarini muntazam ravishda olib borish.

Koʻrinadiki, oʻMilliy gʻoya targʻiboti va maʼnaviy-maʼrifiy ishlar samaradorligini oshirish toʻgʻrisida oʻ qaror yoshlarni milliy gʻoya ruhida tarbiyalash katta ahamiyatga ega boʻlib mazkur vazifalarni bajarish esa, milliy ziyolilarga, ayniqsa, soha vakillariga ulkan maʼsuliyat yuklaydi.

⁴¹¹ Milliy istiqbol gʻoyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., 2000. 3-bet.

⁴¹² Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining oʻMilliy gʻoya va maʼnaviy-maʼrifiy ishlar samaradorligini oshirish toʻgʻrisida oʻ qarori. Maʼrifat gazetasi. 2006. 68-son.

Ushbu nuqta nazardan, yoshlarning maʼnaviy tarbiyasi va unda milliy mafkuraning tutgan oʻrni va rolini tahlil-tadqiq etish davrimizning dolzarb muammolariga kiradi va bu quyidagi omillar bilan belgilanadi:

Birinchidan, aholining har qaysi toifasi va qatlamlarining oʻziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holdagi mafkuraviy faoliyat asosida maʼnaviy muhitni yuksaltirish diqqatimiz markazida turishi kerak. Bu esa, tabiiyki, alohida ijtimoiy-demografik guruh boʻlgan yoshlarga ham bevosita taaluqlidir. Agar, mamlakatimiz aholisining 60 foizini yoshlar tashkil etishini hisobga olsak, yuqoridagi masalaning ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga molik ekanligini koʻrish mumkin.

Ikkinchidan, jamiyatimizni isloh etishning maʼnaviy va mafkura sohasidagi eng asosiy vazifasi milliy qadriyatlarimizni tiklash, uni umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitish, oʻzligimizni anglash, milliy mafkurani shakllantirish, muqaddas dinimizni soxtalashtirishga yoʻl qoʻymaslik, uning maʼnaviy hayotimizdagi oʻrnini va hurmatini tiklash kabi mustaqillik yillarida boshlangan ezgu ishlarni izchillik bilan davom ettirish, ularni yangi bosqichga koʻtarish va yoshlarga taʼsirchanligini kuchaytirishdir.

Ijtimoiy-tarixiy amaliyot va nazariy tahlillar asosida aytish mumkinki, milliy mustaqillikni qoʻlga kiritgan har qanday davlat oʻtish davrining murakkab qiyinchiliklarini bartaraf etish uchun, albatta, uning tub maqsadlari va manfaatlarini ifodalaydigan mafkurasi ham mavjud boʻlmogʻi lozim. Xalq ommasi, ayniqsa, yoshlar qaysi jamiyatda yashashidan qatʼiy nazar nimagadir ishonishi, eʼtiqod qilishi, qandaydir oliy ideallarga ergashib ish koʻrishi, faoliyat yurgizishi kerak. Ana shularni hisobga olgan holda Prezidentimiz Islom Karimov: *“Oldimizda turgan eng muhim masala, bu milliy istiqloq mafkurasini yaratish va hayotimizga tadbiiq etishdir, degan edi.”*⁴¹³

Mustaqil Oʻzbekiston mafkurasi jamiyatimizning siyosiy va iqtisodiy sohalarda boʻlgani kabi maʼnaviy hayotimiz rivojiga ham aniq maqsad va yoʻnalish bermogʻi lozim. Maʼnaviyat mustaqillikning muhim shartlaridan biri boʻlib hisoblanadi. Maʼnaviyatning umrboqiyli, uning inson, xalq va millatning, jamiyatning, davlatning kuch-qudrat manbai ekanligi barchaga ayon. Maʼnaviyat boʻlmagan joyda erkinlik ham, adolat ham boʻlmaydi. *“Maʼnaviyat turli xalqlar va mamlakatlar kishilarni qon-qardosh qiladi. Ularning taqdirini oʻzaro hurmat asosida yaqinlashtiradi. Bizning maʼnaviyatimiz asrlar davomida million-million kishilar taqdiri bilan shakllangan. Uni oʻchab ham, poyoniga yetib ham boʻlmaydi. U inson uchun butun bir olam.”*⁴¹⁴

Maʼlumki, mafkura inson ongiga uning qalbiga yoʻl ochib, dunyoqarashiga taʼsir etuvchi qudratli gʻoyaviy kuchdir. Shuning uchun ham, hozirgi vaqtda global miqyosda turlicha maqsad-manfaatlarini ifoda etuvchi reaksiyon va progressiv mafkuralar oʻrtasidagi kurashlar har qachongidan ham shiddatli tus olmoqda. Prezidentimiz ogohlantirganidek, bugungi kunda mafkura poligonlari yadro poligonlariga nisbatan xavfliroqdir. Demak, har xil mafkuralarning taʼsiriga berilmasligi uchun yoshlar mafkuraviy yetuklikka ega boʻlishi zarur. Chunki, oʻgʻoyaga qarshi faqat gʻoya, fikrga qarshi faqat fikr, jaholatga qarshi faqat maʼrifat bilan kurashish mumkin.

Ana shulardan kelib chiqqan holda, mamlakatimiz yoshlarining tarbiyasini oqilona tashkil etish davlat siyosatida ustuvor ahamiyatga ega boʻlmoqda: 1997-yil avgust oyida boʻlib oʻtgan birinchi chaqiriq 9-sessiyasida qabul qilingan *“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”*da hamda Oʻzbekiston Respublikasining *“Tadim toʻgʻrisida”*gi qonun (1997-yil) yosh avlodning maʼnaviy tarbiyasi masalasiga alohida eʼtibor berilgan.

Shunga koʻra, oʻYosh avlodni maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy madaniy-tarixiy anʼanalariga, urf-odatlarini hamda umumbashariy qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalari ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etiladi. Shaxsni tarbiyalash va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligi taʼminlanadi. Umuminsoniy hamda pedagogik madaniyatni oshirish maqsadida, mamlakat aholisi orasidagi maʼrifiy ishlar takomillashtirilib boriladi.⁴¹⁵

Xulosa sifatida aytganda, milliy mafkuraga asoslangan maʼnaviy tarbiya aholining keng qatlamlari, ayniqsa, yoshlarning psixologik xususiyatlarini hisobga olingan holda olib borilsa, mafkuraviy tarbiya oʻz samarasini namoyon etadi.

Bugungi murakkab davrda buzgʻinchi gʻoyaviy- mafkuraviy taʼsirlarga qarshi fuqoralarimizda mafkuraviy immunitetni, yot begona buzgʻinchi gʻoyalarni bilan mintalitetimizga toʻgʻri keladigan sogʻlom bunyodkor gʻoyalarni farqlay olish koʻnikmasini shakllantirish, oʻsib kelayotgan yosh avlodni esa vatanga muhabbat, yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, elim deb yonib yashaydigan insonlar qilib voyaga yetkazish zarur. Bizning milliy mafkuramizning mohiyati shundan iboratki, yoshlarimizni ezgu maqsadlar yoʻlida birlashtiradi va bunyodkorlik sari safarbar etadi.

⁴¹³Karimov I.A. Buyuk maqsad yoʻlidagi ogʻishmaylik. T., 1993. 9-bet.

⁴¹⁴ Karimov I.A. Oʻzbekistonning oʻz istiqloq va taraqqiyot yoʻli. T., 1996. 71-bet.

⁴¹⁵ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T., 1997. 24-25-bet.

MAFKURAVIY PROFILAKTIKA – MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILI SIFATIDA

Bozorova M., Olloqulova F.

Termiz davlat universiteti

Dunyo yaralibdiki, unda doimo ikki kuch ó yaxshilik va yomonlik, bunyodkor va buzg`unchi g`oyalar hamisha o`zaro kurashadi. Bunyodkor g`oyalar insonni yuksaltirsa, buzg`unchi g`oyalar esa insonlarni yo`ldan ozdirib, xalqlar boshiga so`ngsiz kulfatlar yog`adiradi. Bunga faqatgina olis va yaqin tarixdan emas, balki bugungi globallashuv jarayonida yuzaga kelayotgan vaziyatlarni ko`rsatish mumkin. Bugunda kuchayib yanada quloch yozayotgan globallashuv jarayonining mahsuli bo`lgan „Ommaviy madaniyat o`g` «axborot xuruji» va shunga o`xshash vayronkor g`oyalarga qarshi g`oyaviy tarbiyani kuchaytirish, mustaqilligimizni mustahkamlashning asosiy shartlaridandir. Buning uchun esa mafkuraviy immunitetni rivojlantirish lozim. Yurtboshimizning „Xalqimizning tabiatiga mutlaqo yot bo`lgan siyosiy, diniy ekstremizm, aqidaparastlik va boshqa yovuz o`qimlarning mintaqamizga kirib kelishi va tarqalishi tinchlik va osoyishtalikka, farzandlarimizning kelajagiga katta xavf tug`dirishini odamlar ongiga chuqur singdirib borish kerak o`- degan ko`rsatmalari o`smir yoshlar orasida mafkuraviy profilaktika ishlarini rivojlantirish ishlarini nechog`dik muhim ekanligini taqazo qiladi. «*Mafkuraviy immunitet*» tushunchasiga Prezidentimiz Islom Karimov quyidagicha ta`rif berganlar: «Ma`lumki, har qanday kasallikning oldini olish uchun, avvalo, kishi organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Biz ham farzandlarimiz yuragida ona Vatanga, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sog`dom munosabatni qaror toptirishimiz, ta`bir joiz bo`lsa, ularning *mafkuraviy immunitetini* kuchaytirishimiz zarur».

Immunitet lotincha (immunitatis) so`zidan olingan bo`lib, biror narsadan xalos, ozod va f` rig`bo`lish, qutilishni, muayyan kasallikni qo`zg`atuvchi virusga, dardga qarshilik ko`rsatish qobiliyatini (masalan, inson tanasi immuniteti) bildiradi. «Immunitet» so`zining ma`nosi organizmning doimiy ichki barqarorligini saqlash uning turli xususiyatlarga va ta`oirlaridan himoyalaniishi, qarshilik ko`rsatishi, rezistentligini bildiradi. Shuningdek, u daxlsizlik ma`nosini ham anglatadi, (masalan, deputatlik immuniteti, diplomatik immuniteti).

G`oya qachonki inson qalbini egallasa, uning ma`naviy-ruhiy holatining bir qismiga aylansagina, harakat uchun qo`llanmaga aylanadi. Shuning uchun ham bugungi kunda nafaqat inson ongini, balki qalbini ham egallash mafkuraviy kurashning bosh maqsadi bo`lib qolmoqda.

Mafkuraviy profilaktika - mafkuraviy immunitet tizimini shakllantiruvchi bosh omildir. U o`z mohiyatiga ko`ra yot g`oyalarning kirib kelishining oldini olish va ularni yo`qotishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini o`z ichiga oladi. Demak, mafkuraviy profilaktika xilma-xil shakllar ijtimoiy institutlar tomonidan amalga oshiriladigan g`oyaviy-tarbiyaviy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma`naviy ishlar majmuini, bu sohada to`g`ari tashkil etilgan ta`dim-tarbiya tizimini qamrab oladi.

Har bir o`smir qalbida vatanga muhabbat, yurtga sadoqat ertangi kunga ishonch tuyg`ularini rivojlantirish borasida butun jamiyat a`ozolari jumladan, ota- ona, qo`ni- qo`shni, mahalla- ko`y, muassasa va mutasaddi tashkilotlar birdek mas`uldirlar. Xalqimizda, „Bir bolaga yetti mahalla ota-onao` degan ibratli naql zamirida katta ma`no mazmun mujassam.

Mafkuraviy profilaktika ishlarini biz amaliy dasturga aylantirishimiz, eng avvalo biz yoshlar, o`smirlar auditoriyasiga muroj at qilishimiz lozim. Chunki, bu davr dunyoqarashning shakllanishi, e`tiqodning mustahkamlanishi uchun o`ta sezgir bosqich hisoblanadi. Shu ma`noda buzg`unchi g`oyalar markazida yoshlar turibdi. Mafkuraviy profilaktikaning asosiy harakat dasturi bu maktab, oila, mahalla hamkorligidir.

- Maktab va kollejlardagi 45 yoki 80 daqiqa davomida faqatgina bilim bermasdan, yoshlarga bugungi kun, OAV dagi xabarlar, dunyoning siyosiy, mafkuraviy manzarasidan xabardor bo`lishlari uchun sharoit yaratish.

- „Ota-onalar savodxonligi o` kurslari. Buni asosan mahalla mutassadilari tomonidan oyda bir marta semina - trening tarzida o`tkazish.

- Yoshlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirish.

- Tariximiz, milliy qadriyat va ana`nalarimizdan xabardor qilish.

- Din va dunyoviy bilimlarning bir biriga qarama-qarshi emasligini tushuntirish.

- Yoshlar bandligini ta`minlash.

- Nafaqat maktab va kollejlarda qolaversa mahalla fuqarolar yig`inlarida ham ma`naviy, madaniy tadbirlarni uyushtirish.

- Maxsus targ`ibot markazlari faoliyatini yo`lga qo`yish.

Xulosa o`rnida shuni ta`kidlash mumkinki, har bir shaxs, har bir fuqaro jamiyatda, davlatda, dunyoda bo`layotgan voqea va hodisalarga befarq qaramasdan, daxldorlik hissini tuyib, Vatanimiz kelajagi bo`lgan yoshlar ta`dim-tarbiyasiga mas`ulliklarini unutmastliklari lozim. Yurtimizning jahon hamjamiyatida o`z o`rni, obro-e`tiborga sazovor bo`lishi, yoshlar zimmasida. Zotan, o`tmish va kelajak o`rtasidagi bugunning egalari biz yoshlar.

MA'NAViy-AXLOQiy TARBIYA SHAXS DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM OMILI

Jumayev B.

Termiz davlat universiteti

Jadal sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan bugungi murakkab globallashuv davrida ma'naviyat sohasida vujudga kelayotgan dolzarb muammolar, xususan, dunyoning ayrim mintaqalarida tobora kuchayib ildiz otib borayotgan ma'naviy inqiroz xavfi xalqimiz ma'naviyatini asrash barobarida uni yuksaltirish, ayniqsa, yosh avlodning qalbi va ongini turli zararli g'oya va mafkuralar ta'siridan himoya qilishni talab qilmoqda. Qolaversa, jahonning qaysidir burchagida bo'lmasin, ma'naviyatga qarshi qandaydir tahdidning paydo bo'lishi o'zining bugungi kuni va ertangi istiqbolini o'ylab yashayotgan har bir ongli inson, har bir xalqni tashvishga soladi. Albatta, bunday ma'naviy tahdid va mafkuraviy xurujlar milliy va diniy tomirlarimizga bolta urishi, ulardan ayniqsa, farzandlarimiz ko'proq aziyat chekishi mumkinligi yoshlarda mafkuraviy immunitet va g'oyaviy kurashchanlik ruhini yanada kuchaytirish lozimligini taqozo etmoqda.

Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan mazkur g'oyalarni yoshlarning ongi va shuuriga singdirishning eng asosiy vositalaridan biri o' bu badiiy qadriyatlarni internalizatsiyalashdir. Badiiy qadriyatlar inteorizatsiyasi o' ijtimoiy ahamiyatga ega yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni shaxs fazilatlariga aylinishidir. Ijtimoiy g'oyalar qachonki, shaxs sifatlariga aylanmas ekan, uning faoliyatda namoyon bo'lishi ehtimoldan yiroqdir.

O'Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmashligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirligimizni, qat'iyat va mas'uliyatimizni yo'qotsak, bu o'ra muhim ishni o'z holiga, o'zi bo'darchilikka tashlab qo'qaydigan bo'dsak, muqaddas qadriyatlarimizga yo'q'irilgan va ulardan oziqlangan ma'naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o'zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo'lidan chetga chiqib qolishimiz mumkin.

El-yurtimiz o'zining ko'p asrlik tarixi davomida bunday mash'um xatarlarni necha bor ko'rgan, ularning jabrini tortgan. SHunday asoratlar tufayli tilimiz, dinimiz va ma'naviyatimiz bir paytlar qanday xavf ostida qolganini barchamiz yaxshi bilamiz. Ana shu fojiali o'tmish, bosib o'tgan mashaqqatli yo'dimiz barchamizga saboq bo'dishi, bugungi voqelikni teran tahlil qilib, mavjud tahdidlarga nisbatan doimo ogoh bo'dib yashashga da'vat etishi lozim. O'z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo'q.

O'Ma'dumki, har qaysi xalq yoki millatning tafakkuri, turmush tarzi, ma'naviy qarashlari o'z-o'zidan, bo'sh joyda shakllanib qolmaydi. Ularning vujudga kelishi va rivojlanishida aniq tarixiy, tabiiy va ijtimoiy omillar asos bo'dishini hammamiz yaxshi bilamiz.

Masalan, Sharq olamida, jumladan, o'zimizning O'rta Osiyo sharoitida jamoa bo'dib yashash tuyg'usi g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi va odamlarni bir-biriga yaqinlashtirishga, bir-birini qo'llab-quvvatlab hayot kechirishga zamin tug'diradi. Shu ma'noda, xalqimizning turmush va tafakkur tarziga nazar tashlaydigan bo'dsak, boshqalarga hech o'xshamaydigan, ming yillar davomida shakllangan, nafaqat o'zaro muomala, balki hayotimizning uzviy bir qismi sifatida namoyon bo'ladigan bir qator o'ziga xos xususiyatlarni ko'ramiz.

O'Ota-bobolarimiz necha asrlar mobaynida shu bepoyon mintaqada qanday hamjihat bo'dib, qanday qadriyatlar asosida yashab kelgan bo'dsa, bugun ham, ta'dbir joiz bo'dsa, tarix va hayot gardishi, tabiatning o'zi bizni o' butun O'rta Osiyo xalqlarini aynan ana shunday do'stlik va hamkorlik ruxida hayot kechirishga da'vat etmoqda.

Bir so'z bilan aytganda, tarixiy voqelikka mana shunday qarash, jamuljam bo'dib yashash tuyg'usi biz uchun hayot falsafasiga, yana ham aniqrog'i, hayot qoidasiga aylanib ketgan. Zamonaviy tilda aytadigan bo'dsak, bu milliy mentalitetimizning asosini tashkil etadigan, bizni boshqalardan ajratib turadigan shunday bir xususiyatki, uni sezmaslik, anglamaslik, ko'rmaslik umuman mumkin emas.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxs dunyoqarashini shakllantirishning muhim omilidir. SHaxs dunyoqarashining shakllanishida ma'naviy-axloqiy tarbiya ham muhim o'ringa ega bo'dib, uni samarali tashkil etish o'quvchida ma'naviy-axloqiy ongi shakllantirishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'dgan xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari hamda axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'maltirilgan pedagogik jarayon bo'dib, ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri sanaladi.

Xar bir o'qituvchi o'z e'tiborini asosan darsdagi muammoli vaziyatga, darsni rivojlanishiga, uning maqsad va vazifasiga, kutayotgan natijasiga qaratishi kerak bo'dadi. Bunday vaziyatda dars vaqtida o'qituvchi turli xil ko'rgazmali qurollar va tarqatma materiallar, ma'r'uzalar, turli xil plakatlar, qo'shimcha adabiyotlar, o'yinli texnologiyalar hamda Keys o' stadi hamda texnologik vositalar ya'ni kompyuter, grafik organayzerlar, multimedia, anamatsiyalar orqali bolani darsga qiziqish omillar ortib boradi. Bolaning darsga ijodiy yondashuvi kamayib, etiborsiz bo'dishini diqqat bilan kuzatib uni bu holatgacha yetkazmay innovatsion texnologiyalaridan foydalanish

asosiy mezon boʻlishi kerak. Holbuki bunday vaziyatlarda Sh.A.Amonashvelli Inson shaxs texnologiyasida shunday deydi:

Bolaning shaxsiy xislatlarini namoyon qilish orqali unda oliyanob insoniy fazilatlarini shakllanishi, rivojlanishi va tarbiyalanishiga imkon yaratish;

Bolaning qalbini va yuragini ulugʻdamoq;

Bolada bilishga boʻlgan kuchlarni rivojlantirish va shakllantirish;

Keng va chuqur bilim hamda malaka olish uchun sharoit yaratish demakdir.

Yohud boshqa tomonlama bogʻliqlikni olsak, V.F.Shatalovning maqsad oʻ moʻnjali oʻqitishni jadallashtirish texnologiyasida oʻ bilim, malaka va koʻnikmalarni shakllantirish;

Har qanday individual hususiyatlarga ega boʻlgan barcha bolalarni oʻqitish, oʻqitishni tezlashtirish texnologiyalarini ilgari suradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

- 1.Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat oʻ yengilmas kuch. oʻ T.: oʻMaʼnaviyat oʻ , 2008 yil.
- 2.Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism: Pedagogika nazariyasi. (M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar) oʻ T.: oʻIQTISOD-MOLIYA oʻ , 2007.
- 3.Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. 2-jild. T.: Maʼnaviyat,

MAFKURAVIY PROFILAKTIKA ISHLARINI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI

Bozorova M., Olloqulova F.

Termiz davlat universiteti

Globalashuv jarayoni bugungi kunda juda katta muammolarning yuzaga kelishiga sabab boʻlmoqda. Jumladan, oʻ oʻsib voyaga yetayotgan yoshlar turli vayronkor gʻoyalar diqqat markazida turganligi, barcha jamiyat aʼzolarini ogohlikka, birdamlikka, maʼnaviy savodxonlikka undaydi. Yoshlarda maʼnaviy immunitetni shakllantirishning asosiy vositalaridan sanalgan mafkuraviy profilaktika jamiyatdagi faoliyatimizning bir qismi boʻlishi kerakligini talab qilmoqda. Mafkuraviy profilaktika maʼlum dastur, yoki maʼsul shaxs tomonidan olib borilmasdan, balki jamiyatning barcha qatlam vakillari oldidagi masʼuliyatdir. Mafkuraviy profilaktika ishlarini yakka holda tashkil qilish mumkin emas, aksincha butun jamiyat aʼzolari hamkorlikda faoliyat olib borsa koʻzlangan natijaga erishiladi.

Yurtboshimiz oʻOna yurtimiz baxtu iqboli va buyuk kelajagi yoʻdida xizmat qilish oʻ eng oliy saodatdir oʻ nomli kitobida yoshlarni har tomonlama sogʻlom va barkamol etib voyaga yetkazishda oldimizda turgan ustuvor vazifalar haqida toʻxtalib, oʻBugungi kunda farzandlarimizning maʼnaviy olamini yuksaltirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalasi biz uchun eng dolzarb vazifa boʻlib qolmoqda. Ayniqsa, hozirgi murakkab va tahlakali zamonda milliy oʻzligimiz, azaliy qadriyatlarimizga yot va begona boʻlgan turli xil xurujlar, yoshlarimizning ongi va qalbini egallashga qaratilgan gʻarazli intilishlar tobora kuchayib borayotgani barchamizni yanada hushyor va ogoh boʻlishga daʼvat etishi tabiiydir. Shu sababli yoshlar oʻrtasida sogʻlom turmush tarzi tamoyillarini qaror toptirish, ularni giyohvandlik, axloqsizlik, chetdan kirib kelayotgan har xil zararli taʼsirlardan, oʻommaviy madaniyat oʻ niqobi ostidagi tahdid va xatarlardan asrash masalalari bir zum ham eʼtiborimizdan chetda qolmasligi darkoro, deb taʼkidlab oʻtganlar.Bu purmaʼno taʼkidlar bir vaqtning oʻzida farzand va millat kamoloti uchun masʼul boʻlgan mavjud ijtimoiy institutlarning barchasiga bir xil daxldor bulib ular oldiga tizimli vazifalarni bajarishni taqazo etadi.

Yoshlar taʼdim-tarbiyasi, sogʻlom va barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularni milliy urf-odat, anʼana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, sport bilan shugʻullanishi, zamonaviy bilimlarni, kasb-hunarlarini egallashi, bandligini taʼminlashda,oila, mahalla va taʼdim muassasalarining oʻzaro hamkorligi muhim ahamiyatiga ega.Chunki:

Oila-jamiyatning tayanchi. Oila-mafkuraviy tarbiyaning ijtimoiy omillaridandir. Yoshlarni turli tahdidli gʻoya va mafkuralardan asrash, ularning ongida elu- yurtga, Vatanga muhabbat tuygʻulari oilada, yashab turgan mahallada shakllanadi. Mustahkam maʼnaviy immuniteti, oʻzining fikrlarini ravon ayta oladigan, yuqori marralarga erishuvchan avlodni tarbiyalash uchun ota-ona, oila muhiti juda muhim sanaladi.

Oʻzini- oʻzi boshqarish organi hisoblanga mahalla oʻzida xalqimizning urf-odat, qadriyatlarini jamlagan tarbiya maskani vazifasini bajaradi. Mafkuraviy ishlarni jamoatchilik oʻrtasida yoʻlga qoʻyish uchun mahallada imkoniyatlar mavjud.

Yoshlar tarbiyasida ular tahsil olayotgan taʼdim muassasasi, unda tashkil etilgan faoliyat juda muhim. Oʻquv muassasasi nafaqat taʼdim qolaversa tarbiya maskani hamdir. Uning faoliyati, tashkil etilayotgan taʼdim tarbiya mazmuni faqatgina oʻziga tegishli boʻlmasdan, oila, mahalla hamkorligida olib borilsa, sobitqadam avlod tarbiyasining kafili boʻladi.

Bugungi kunda yosh avlodni tarbiyalashda oila instituti va fuqarolar oʻzini oʻzi boshqarish organlarining taʼdim muassasalari bilan oʻzaro hamkorligini yanada rivojlantirish, mustahkamlash va samaradorligini oshirish maqsadida

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 19 iyundagi o'zbekiston avlodni tarbiyalashda oila instituti va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ta'dim muassasalari bilan o'zaro hamkorligini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida o'g'i 175-sonli qarori bilan o'ila-mahalla-ta'dim muassasasi o' hamkorlik mexanizmini kuchaytirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuasi tasdiqlanib, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'dimi vazirligi huzurida o'ila-mahalla-ta'dim muassasasi hamkorligi o' Jamoat kengashi faoliyati yodga qo'yilgani yoshlarni yod g'oyalardan asrash, ularni yuksak ma'naviyatli qilib tarbiyalashning muhimligini ko'rsatadi.

Mafkuraviy profilaktikaning yana bir yo'nalishi sifatida dini ko'rsatishimiz mumkin. Din o'z navbatida poklik, mehr-oqibat, ezkulik kabi tuygular orqali milliy istiqbol mafkurasini jamoatchilikning jumladan, yoshlar ongi va qalbiga singdiradi. Mahallalarda, ta'dim maskanlarida tashkil etilayotgan turli xil mavzudagi tashkil etilayotgan tadbirlar mazmunida dinimiz, uning mohiyatini yoritishda hadis, hikmatli so'zlardan o'rinli va samarali foydalanib bo'lsa, yoshlarga ta'sir etishning kuchli vositasi vazifasini bajaradi.

Xulosa o'rinda shuni aytish joizki, tarbiya, mafkuraviy tarbiya, mafkuraviy profilaktika sohasidagi olib boradigan ishimiz birdaniga amalga oshadigan jarayon bo'lmasdan, uzoq davr mobaynida shakllanadigan, aniq maqsadga qaratilgan va barcha jamiyat a'zolari, mavjud ijtimoiy institutlar birligida mas'ul bo'lgan murakkab va uzoq muddatli jarayon bulib hisoblanadi.

MODERNIZATSIYA VA SEKULARIZATSIYA JARAYONLARINING O'ZARO TA'SIRLASHUVI

Alimov S.

Termiz davlat universiteti

Globalashuv davri boshqa ijtimoiy institutlar hayotida bo'lgani kabi dinlar hayotida ham muhim tarixiy bosqich hisoblanadi. Chunki globalashuv jarayoni e'tiqod va vijdon, iroda va so'z erkinligi tamoyillari ustuvorlashib borayotgan demokratik sharoitlarni yuzaga keltirdi. Bu esa turli diniy tizimlar oldiga zamonga mos bo'lgan yangi sharoit talablariga moslashish, fuqarolik jamiyati qurishni maqsad qilib olgan turli xalqlar hayotida o'zining o'rni va ahamiyatini saqlab qolish va rivojlantirishning zamonaviy yo'llari va mexanizmlarini ishlab chiqishdek dolzarb vazifalarni hal etishni zaruriyatga aylantirib qo'ydi.

Global dunyoda jamiyatlar va tamaddunlar taraqqiyoti ulardagi har bir tarkibiy qism bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Umuminsoniy qadriyat sifatida qaror topgan din ham bugun jamiyat va davlat hayotida o'ziga xos tarzda rivojlanmoqda. Dunyoviylik va diniylik, moddiy va ma'naviy hayot o'rtasidagi munosabat, ular oralig'idagi muvozanat jamiyat taraqqiyotida katta rol o'ynaydi. Zero, **“Tarix va hayot tajribasi shundan dalolat beradiki, dunyoviy va diniy qadriyatlar bir-birini to'ldirmas ekan, bugungi kunning og'ir va murakkab savollariga to'laqonli javob topish oson bo'lmaydi”**⁴¹⁶. Aynan bugungi global makonda dinning davlat va jamiyat bilan munosabatidagi eng maqbul yechimlardan biri o' sekularizatsiya hisoblanadi. Shu o'rinda savol tug'iladi: Bugungi global dunyoda modernizatsiya va sekularizatsiya jarayonlarining o'zaro ta'sirlashuvi qaysi jabhalarda namoyon bo'lmoqda? Bu jarayonlarda qanday o'ziga xosliklar mavjud? Sekularizatsiya va modernizatsiyani uyg'unlashtirishda nimalarga e'tibor qaratish lozim?

Bugungi dunyoni tashvishlantirib kelayotgan diniy ekstremizm, fundamentalizm, diniy fanatizm kabi global tahdidlar ta'dimotida mintaqalar va davlatlarda notinchlik, norozilik kayfiyatini uyg'otuvchi vositalardan biri sifatida sekular rivojlanish yo'lini tanlagan demokratik mamlakatlarni dahriylikda ayblash kabi holatlar ham uchramoqda. Aslida o' dunyoviylik o' bu dahriylik degani emas. Din va diniy e'tiqod butunlay rad etiladigan hayot qanday g'ayriinsoniy ko'rinishga ega ekanini biz kechagi tariximiz misolida yaxshi bilamiz⁴¹⁷. Sekularizatsiya va ateizm (dahriylik) mutlaqo boshqa-boshqa tushunchalar bo'lib, sekularizatsiya dinni inkor etmaydi. o'Sekularizatsiya nomi bilan ataluvchi davomli, o'suvchi va kuchli jarayon dinga nisbatan neytral holatda yashash va hayotni shunday tasavvur qilish bo'lib, aslida, u dinga qarshi chiqish emas, balki uni e'tibor markaziga qo'yib qo'ymaslikdan iboratdir⁴¹⁸.

Globalashuv din va davlat, din va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning muqobil variantlaridan biri sifatida sekular modelni ta'dim etdi. **Sekular jamiyat – din va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarda diniylik va dahriylik o'rtasidagi “oltin oraliq”qa bo'ysunuvchi jamiyat bo'lib, unda siyosat va din alohidalanadi, din insonlarning shaxsiy huquqi, xususiy tanloviga aylanadi, axloq normalarini ta'minlash, fuqarolarni tarbiyalashda dinning roli e'tirof etiladi, din davlatdan, ta'lim esa dindan ajratiladi.**

Sekular hukumat mamlakatni ratsional va gumanistik yo'nalishda rivojlantirishga harakat qiladi. Davr talablariga mos liberal islohotlar o'tkazib, jamiyatni modernizatsiyalash yo'lidan boradi. o'Sekularizatsiyaning kalitlaridan biri modernizatiyadir: ular hamisha yonma-yan⁴¹⁹. Sekularizm bu o' demokratik davlatlardagi

⁴¹⁶ Karimov I. o'Yuksak ma'naviyat o' yengilmas kuch o' - T., o'Ma'naviyat o' 2008. 46-bet

⁴¹⁷ Karimov I. o'Yuksak ma'naviyat o' yengilmas kuch o' - T., o'Ma'naviyat o' 2008. 44-bet

⁴¹⁸ "Handbook of Denominations" published by the National Council of Churches. 2002 Aug. <http://nationalcouncilofchurches.us/>

⁴¹⁹ Michael S. Horton. "Secularizing Religion" Sept./Oct. 2013 Vol. 22 No.5 Page: 26

normalardan biri hisoblanadi. Mashhur amerikalik huquqshunos Tomas Jeffersonning taʼbiri bilan aytganda esa, sekulyar demokratiya oʻchekov va davlatni bir-biridan ajratib turuvchi devorodir⁴²⁰.

oʻShu oʻrinda taʼkidlash muhimki, zamonaviy voqelik diniy qadriyatlar buzilishi va faqatgina sekulyarlashuv asoslarining rivojlanishi bilan kechayotgani yoʻq. Balki, demokratik davlat va jamiyat qurish asoslarining mustahkamlanib borishi, diniy eʼtiqod erkinligining keng joriy etilishi natijasida, diniy hayotda oʻziga xos ixtiyoriylik muhiti vujudga kelmoqda⁴²¹. Bu esa din globallashuvining oʻziga xos xususiyatlaridan biridir. Eʼtiqod va vijdon erkinligining keng tarqalishi, oʻz navbatida, diniy hayot shakllarining transformatsiyalashuviga olib keldi. Demokratiya, erkin raqobatga asoslangan iqtisodiy tizim normalari, inson huquqlari tamoyillari din bilan integratsiyalashdi.

Globallashgan dunyoda **sekulyarizatsiyaning lokallashuvini** yaʼni har bir mintaqa uchun oʻziga xos turli koʻrinishlarga ega boʻlib borishini koʻrishimiz mumkin. Sekulyarizatsiyaning mahalliy sharoitlardan kelib chiqib oʻzlashtirilishi mintaqalardagi oʻziga xos xususiyatlar bilan bogʻliq. Ijtimoiy jarayonlar va ular xususiyatlarining konkret, barcha uchun umumiy boʻlgan universal koʻrinishi yoʻq. Jumladan, eng muhim umumbashariy prinsiplardan boʻlgan demokratiyaning ham. Yurtboshimiz taʼkidlaganlaridek: oʻDemokratiya xususida shuni aniqlab olishimiz kerakki, hech bir mamlakatga boshqa davlatda qaror topgan demokratiyani toʻgʻridan-toʻgʻri, yaʼni nusxa koʻchirish yoʻli bilan joriy etib boʻlmaydi. Chunki har bir inson, har bir jamiyat oʻz hayoti bilan yashaydi. í Demoqchimanki, bu borada barcha uchun umumiy boʻlgan yagona qolip yoʻq⁴²². Shunday ekan, demokratiyaning tarkibiy qismlaridan vijdon va eʼtiqod erkinligi bilan uzviy bogʻliq boʻlgan sekulyarizatsiyaning ham barcha mintaqalar uchun yagona qolipi yoʻq. Masalan, kapitalizm, erkin iqtisodiyot, oʻmmaviy madaniyat oʻtarbiyalagan oʻ Gʻarb dunyosida sekulyarizm siyosiy hayotdan oʻtib, ijtimoiy hayotga ham kirib bordi. Oddiyroq aytganda esa, qadimdan inson va jamiyatning hayotidagi eng muhim normalar boʻlgan diniy normalar bugun Gʻarbda davlat, jamiyat, hattoki, inson faoliyatga ham aralashmay qoldi va bu mintaqaning yuqorida sanab oʻtilgan va sanab oʻtilmagan xususiyatlari bilan bogʻliq. Qadimdan anʼanalarga sodiq boʻlgan, dinga alohida eʼtibor qaratgan Sharq davlatlari uchun esa sekulyarizatsiya nisbatan boshqacha qadriyat hisoblanib, u deyarli siyosiy hayot bilan cheklanadi, baʼzi davlatlarda esa sekulyarizatsiya siyosiy hayotga ham taalluqli emas (masalan, Eron Islom Respublikasi, Pokiston Islom Respublikasi, Birlashgan Arab Amirligi va boshqalar). Sharqda azal-azaldan axloq din vositasida tartibga solib turilgan. Jamiyat hayotida chuqur oʻrin egallaganligi tufayli koʻplab Sharq mamlakatlarida din hali ham ijtimoiy hayotning ajralmas boʻlagi boʻlib kelmoqda. Sekulyarizatsiyaning lokallashuvini birgina Oʻzbekiston misolida ham kuzatishimiz mumkin.

Shu oʻrinda aytish mumkinki, bugun dunyoning aksari davlatlari rivojlanishning sekulyar yoʻlini tanlab ulgurdi. Lekin sekulyarizatsiya va modernizatsiya oʻrtasidagi aloqaning yagona qolipi yoʻq. Baʼzan ular oʻrtasidagi munosabat doimgidan oʻzgacha boʻlishi ham mumkin. Bugungi kunda baʼzi modernizatsiyalashgan jamiyatlarda hali ham dinga eʼtiqod qilishning yuqori darajasi saqlanib turganligini kuzatishimiz mumkin. Masalan, AQSH dunyoning iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan mamlakatlaridan biri boʻlsa ham boshqa rivojlangan davlatlarga nisbatan aholisining dinga eʼtiqod qilishida ancha yuqori pogʻonada turibdi. Oʻz oʻrnida hozirda baʼzi musulmon mamlakatlari (Birlashgan Arab Amirligi, Saudiya Arabistoni va h.k.) ijtimoiy hayotda ham, davlat boshqaruvida ham sekulyar modeldan foydalanmagan holda modernizatsiyalashuvni amalga oshirmoqda. Bu modernizatsiyalashuv hamisha ham ijtimoiy hayotning sekulyarlashuvini taqozo etmasligidan dalolat bermoqda.

Modernizatsiya va sekulyarizatsiya tendensiyalarining oʻzaro taʼsirlashuvi murakkab jarayon boʻlib, quyidagilarni xulosa qilishimiz mumkin:

Modernizatsiya va sekulyarizatsiya oʻrtasidagi taʼsir globallashuv jarayonlari natijasida kuchayadi;

Sekulyarizm prinsipi diniy ekstremizm, fundamentalizm, aqidaparastlikka qarshi tamoyil sifatida namoyon boʻladi va diniy bagʻrikenglik tamoyilining shakllanishiga ijobiy taʼsir etadi;

Sekulyarizatsiya jarayonlari lokallashuv xususiyatiga ega, yaʼni bu jarayon har bir mintaqaning oʻziga xos xususiyatlari bilan taʼsirlashadi va uygʻunlashadi;

Sekulyarizatsiyaning modernizatsiya bilan oʻzaro taʼsirining yagona qolipi mavjud emas, jamiyat modernizatsiyasi har doim ham sekulyarizatsiyani talab qilmaydi.

Din insonni ezgulikka chorlovchi, uning maʼnaviy olamini boyituvchi beqiyos ijtimoiy omil boʻlib, uning tarixi ming yilliklarga borib taqaladi. Global dunyoda ham din jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qilishda davom etmoqda, uning jamiyat va davlat bilan munosabatida zamonaviy yondashuvlar vujudga kelmoqda. Jamiyat taraqqiyoti uchun bugun ham diniy, ham dunyoviy omil muhim. oʻHadisi sharifda aytilgan oʻBu dunyoni deb u dunyoni, oxiratni deb bu dunyoni unutmang oʻ degan mazmundagi soʻzlarni hech qachon esimizdan chiqarmasligimiz zarur⁴²³.

⁴²⁰ Jefferson, Thomas (1802-01-01). "Jefferson's Letter to the Danbury Baptists". U.S. Library of Congress. Retrieved 2006-11-31.

⁴²¹ r l v M. oʻMest i r l religii v gl balni pr tsesta s vremenn stio. // Vlast, 2008. 1. o S 46.

⁴²² Karimov I. oʻYangicha fikrlash va ishlash o davr talabi o T., oʻOʻzbekiston o 1997. 167-bet

⁴²³ Karimov I. oʻYuksak maʼnaviyat o yengilmas kuch o - T., oʻMaʼnaviyat o 2008. 45-bet

**ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ТОМОНИДАН СОДИР ЭТИЛГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР
УЧУН ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИК ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ**

Рўзиева М, Жумаева Ш.

2008	2007	2008	2008
2008	2007	2008	2008
17-16	18	13	14
13	13	14	14
(97-)	(97-)	(97-)	(97-)
(104-)	(104-)	(98-)	(98-)
(118-)	(118-)	(118-)	(118-)
(137-)	(137-)	(137-)	(137-)
(164-)	(164-)	(164-)	(164-)
(166-)	(166-)	(166-)	(166-)
(169-)	(169-)	(169-)	(169-)
(173-)	(173-)	(173-)	(173-)
(220-)	(220-)	(220-)	(220-)
(222-)	(222-)	(222-)	(222-)
(247-)	(247-)	(247-)	(247-)
(252-)	(252-)	(252-)	(252-)
(263-)	(263-)	(263-)	(263-)
(267-)	(267-)	(267-)	(267-)
(271-)	(271-)	(271-)	(271-)
(97-)	(97-)	(97-)	(97-)
(2-3-)	(2-3-)	(2-3-)	(2-3-)

JAMIYATNI AXBOROTLASHTIRISHDA AXBOROT SOHASIDAGI TAHDIDLARDAN HIMOYALANISHNING HUQUQIY ASOSLARI

Nosirov B., Sulaymonov J.

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

O'zbekiston Respublikasining « avfsizlik to'g'risida»gi qonunida avfsizlik sha s, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlarining himoyalanganlik holati sifatida belgilangan. Hayotiy muhim manfaatlar qonun chiqaruvchi tomonidan qondirilishi sha s, jamiyat va davlatning mavjudligi hamda progressiv rivojlanish imkoniyatini ta'minlaydigan ehtiyojlarning yig'indisi sifatida, havfsizlikka tahdid esa o' sha s, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlariga havf soladigan shartosharoitlar va omillarning yig'indisi sifatida belgilanadi.

avfsizlikni ta'minlash o' bu sohada yagona davlat siyosatini amalga oshirish hamda sha s, jamiyat va davlatning hayotiy muhim manfaatlariga qilinayotgan tahdidlarga mos ravishda, tahdidlarni aniqlash va oldini olishga qaratilgan iqtisodiy, siyosiy, tashkiliy va boshqa turdagi choraotadbirlar bilan amalga oshiriladi.

« alqaro a borot almashishda ishtirok etish to'g'risida»gi qonunda a borot avfsizligi tushunchasiga jamiyat a borot muhitining fuqorolar, tashkilotlar va davlat manfaatlarida shakllantirilishi, qo'llanilishi va rivojlantirilishini ta'minlanganligi uning himoyalanganlik holati deb ta'rif beriladi.

«A borotlashtirish to'g'risida»gi qonunga muofiq, a borot sohasining himoya qilishning maqsadlari quyidagilardan iborat:

- a borotning chiqib ketishi, o'g'irlanishi, yo'qolishi, buzilishi va qalbakilashtirilishining oldini olish;
- sha s, jamiyat va davlatning avfsizligiga tahdidlarning oldini olish;
- a borotni ru satsiz yo'q qilish, qayta ishlash, buzish, undan nus a olish, uni blokirovka qilishga qaratilgan ati o harakatlarning oldini olish;
- a borot resurslari va a borot tizimlariga noqonuniy aralashishning boshqa il shakllarining oldini olish, hujjatlashtirilgan a borotlarning mulkchilik ob'ekti sifatidagi huquqiy rejimini ta'minlash;
- fuqorolarning a borot tizimlaridagi sha siy sirlarini saqlash va sha siy ma'dumotlarning ma fiyilgini ta'minlash bo'yicha konstitutsiyaviy huquqlarini himoya qilish;

424 . - .: 2002 5 . 73.

davlat sirini hamda hujjatlashtirilgan a borotlarning ma fiyligini qonun hujjatlariga muvofiq saqlash; a borot jarayonlarida hamda a borot tizimlari, te nologiyalari va ularni taʼminlash vositalarini ishlab chiqish, ishlab chiqarish va qullashda subʼektlarning huquqlarini taʼminlash.

A borot sohasidagi obʼektlarni huquqiy himoya qilishning uch asosiy yoʻnalishini ajratish mumkin.

Sha sning maʼnaviyati va intellektual rivojlanish darajasini; a loqiy va estetik gʻoyalari; fuqorolar va tashkilotlarning shaʼni, qadróqimmati va ishbilarmonlik obroʻyini; jamiyatning barqarorligi va barqaror rivojlanishi; davlatning a borot erkinligi va ya lidligini zararli, avfli va sifatsiz a borotlar, shub asiz yolgʻon a borotlar va dezinformatsiyalarning avfidan, sha sning ayoti, jamiyat va davlatning rivojlanishi uchun avfo atarlar toʻgʻrisidagi a borotlarning yashirilishidan, a borotni tarqatish tartibining buzilishidan himoya qilish.

Foydalanish cheklangan a borotlar va a borot resurslarini, shuningdek a borot tizimlari, a borot te nologiyalari, aloqa va telekommunikatsiya vositalarini begona sha slarning ru satsiz va qonunga zid tahdidlaridan himoya qilish.

Sha siy a borotlar sohasidagi huquq va erkinliklarni (a borot ishlab chiqarish, tarqatish, qidirish, olish, berish va undan foydalanish huquqi; intellektual mulkka ega boʻlish huquqi; a borot resurslari va ujjatlashtirilgan a borotlarga, a borot tizimlari va te nologiyalariga egalik qilish huquqi) a borotlashtirish sharoitlarida himoya qilish va hokazo.

Adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining oʻZamonaviy a borot-kommunikatsiya te nologiyalarini yanada joriy etish va rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida oʻgi qarori PQ-1730, 21.03.2012

2. oʻKompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va a borot-kommunikatsiya te nologiyalarini joriy etish chora tadbirlari toʻgʻrisida oʻ. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Ma kamasining 2002 yil 6 iyun qarori. oʻ alk soʻzi oʻ gazetasi. 2002 yil 8 iyun 121(2949) -soni

3. M.M.Aripov, J.OʻMuhammadiev «Informatika, informatsion te nologiyalar» Toshkent oʻ 2005.

КУШОН САЛТАНАТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ

Норқобиллов Музаффар Жумаевич

ассийлар, посианлар, тохарлар сакарауқлар скиф

сарауқлар ва ассианлар

да-юечжи (

172-165

сяорузие (

140-130-

128

126

Гуй-шуй (

( )

100 , 400

100

хи-хэу ( );

ó

ó

... , õ : õ
 ( ) ;
 ( ) Kiwi ó sians
 1. ( )
 2. -
 3. 40-50

**ЎЗБЕКИСТОНДА ТИНЧЛИК ВА БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ
 МАЪНАВИЙ-МАФКУРАВИЙ ОМИЛЛАРИ**

Холияров Т., Қўзиев С.

õ õ , 425
 биринчидан, 90-
 ( )
 иккинчидан, õ õ ( )
 учинчидан,
 тўртинчидан, ( )
 бешинчидан, -

---

⁴²⁵ : õ õ.
 . õ : 2014.

олтинчидан, б

еттинчидан,

КОМИЛ ИНСОН МОҲИЯТИ ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР

Маллаева Э.М

б

б¹

-
-
-
-

¹ . . . . .
² . . . . . 1 . . . . .7- . . . . ,134- . . . .
¹ . . . . . , 2003, 163- . . . . , 2000, 232-233 . . . . .

2 ó , õ õ . õ
õ (, ,)
ó , , ,
õ õ : õ
: õ
õ.
õ õ
õ õ
õ õ
õ õ

ТАЪЛИМ - ТАРБИЯ ЖАРАЁНЛАРИДА ШАРҚ ФАЛСАФАСИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ
Нодирова З.

, õ
õ⁴²⁶
õ : õ
õ⁴²⁷
õ⁴²⁸
õ⁴²⁹

-мулойимлик ҳаётнинг жавҳари, ҳақиқати.

---

² . . , 1996, 87- .
⁴²⁶ õ õ 2009 . . 169-170.
⁴²⁷ .ó : , 1998. . 121.
⁴²⁸ õ õ
1999 -36.
⁴²⁹ .ó , 1998. .56.
311

- мулойимлик раҳм шавқат, мурувват демакдир.
- у юксак мартабага кўтарилган руҳ фазилати;
- у Аллоҳга яқинлашган инсон сифати;
- у инсонни тараққиёт, такомиллик, уйғунлик—гармония белгиси.

(, ,)

ö

ö.

ö⁴³⁰

ö

ö⁴³²

ö

(, ,)

ö

ö

---

⁴³⁰ .ö : , 1998. 121.

⁴³¹ /ö :: , 1999. 9.

⁴³² 1999 36-
ö ö

ТАСАВВУФ ФАЛСАФАСИ КОМИЛ ИНСОНИЙЛИК МЕЗОНЛАРИ ТЎҒРИСИДА

Деворов Ж., Рахманов А.Э.

IX

2

ó

( )

)

(

ó ó, ó ( ),

( ), 5), 6) ( ), 7) ( ), 8) : 1), 2) ( ), 3) ( ), 4) 433, 9)

ó

ó ó

( )

: «

», « 3

8

« , » , « , »
»
( )
(1165- 1240) (111)
« »
« : »
« »
( )
« »
« »
( )
« » ( )

Ўзбекистон, 1998.).

(Қаранг: Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ.- Т.:

ЁШЛАР ТАРБИЯСИДА ҲУКУҚИЙ ГАЗЕТАЛАРНИНГ ФАОЛЛИГИ

Каллибекова Г.П.

40

⁴³⁴.

- 14
- », 4. « 1. « 3. «
», 9.« », 5. « », 6. « », 7. « », 8. «
», 13. « », 10. « », 11. « », 12. «
», 14. « »

», [1] б

í ?»

» [2]
» [3]

» [4]
[5]

⁴³⁴ . «

» 2013 , 30-

: «1 ..

?»⁴³⁸ -

ó

( )ó

⁴³⁹

⁴⁴⁰

ó

⁴⁴¹

: «

»,⁴⁴² ó

Ибратó

“ОММАВИЙ МАДАНИЯТ” – ҲАҚИҚАТ НИҚОБИ ОСТИДА

Панжиев С.

õ

⁴⁴³

õ

õ

---

⁴³⁸ . ó : , 1995. ó .53-54.
⁴³⁹ . ó , 2006. ó . 170.
⁴⁴⁰ . ó ., 1981. ó . 312.
⁴⁴¹ . ó , 2006. ó . 45.
⁴⁴² :// . ó , 2003. ó 1. ó . 31.
⁴⁴³ . . . õ . ó : õ , 2008 , 113- .

973 ( ) . ö ö
ö ö ,
. ö ,
ö ö
ö 1009 II ö ö ( )
,
,
,
995 . 22
(( ))
,
ö ö ,
997 1004 , 1005
1009-1017 . ö
ö 1017
ö, ö ö, ö ö, ö ö : ö
,
, , , I- II .¹
, , ,

ОИЛАДА МАЪНАВИЙ ТАРБИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ОТА-ОНАНИНГ ВАЗИФАЛАРИ
Норбошева М.О., Қулмирзаева З.

---

¹ . . , 1997.

ó : ö
ö.

( )

( )

АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИНСОН, УНИНГ МОҲИЯТИ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ

Мажитов М.А.

( ) б

б

446

?

?

?

А

А

(873-950)

-ö

ö¹.

б

. ö

ö⁴⁴⁷.

446

1

447

...
...ö : 1989. ö .529.
...
...:

, 2009, 249

, 1993, 69

HAYKALTAROSHLIK - TASVIRIY SANAT TURI

Olimov O'., Saidov S.
Termiz davlat universiteti

Haykaltaroshlik - tasviriy sanat turi; borliqni hajmli shakllarda, makonda uch o'lchamda tasvirlashga asoslanadi. Tasvir ob'ekti, asosan, inson; shuningdek, hayvonlar (animalistika), tabiat (manzara) va narsalar (natyurmort). haykaltaroshlikning 2 asosiy ko'rinishi o' aylanib kuzatish imkonini beruvchi dumaloq haykal hamda faqat bir tomondan ko'rishga mo'ljallangan bo'rtma (qabariq) tasvir relyef turi farqlanadi. Relyef, o'z navbatida, yuzaga nisbatan bir oz bo'rttirib ishlanadigan barelyef hamda tasvir yuzaga nisbatan ancha bo'rttirib ishlanadigan gorelyefta bo'ladini; shuningdek nursoya o'yini hisobiga tasvir ko'zga tashlanadigan tekis yuzaga ishlanadigan yana o'yima ko'rinish mavjud.

448

449

450

451

452

, 2009, 740

, 2014, 59

, 1999, 69-

, 1999, 73-

o' ., «

», 1995, 49-

Haykaltaroshlik bajaradigan vazifasi va mazmuniga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi: monumental haykaltaroshlik, bezak haykaltaroshligi, dastgoh haykaltaroshlik (q. Dastgoh san'ati), mayda haykaltaroshlik turlari o'zaro yaqin aloqada rivojlanadi hamda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Me'morlik san'ati bilan bog'diq bo'lgan monumental haykaltaroshlikka muhim tarixiy voqealar, atoqli shaxslar xotirasini abadiylashtirish maqsadida o'rnatilgan monument, yodgorliklar, haykaltaroshlik ansambllari kiradi, ular o'zida katta mazmuni ifodalaydi hamda mustaqil ahamiyatga ega; biroq haykaltaroshlikning bu turi bevosita muhit, me'moriy inshootlar hamda tabiat bilan uyg'un bo'lishi lozim, bu unga yanada ulug'vorlik va ta'asirchanlik baxsh etadi. Monumental haykaltaroshlikka xos bo'lgan xislatlardan biri qahramonlarni ko'tarinki ruhda tasvirlash-dir. Monumental haykaltaroshlik asarlari uzoqdan ko'rishga mo'ljallanganligi sababli, katta-katta yaxlit shakllardan keng foydalaniladi; odam yuzidagi mayda unsurlar, kiyimdagi buklanishlar, mayda qismlar ko'rsatilmaligi mumkin.

Bezak haykaltaroshlikga istirohat bog'dari, xiyobonlar, ko'cha va bog'dar, shuningdek, me'moriy binolarning devorlarini bezash uchun ishlanadigan turli bezak haykallar kiradi; asarlarida ramziy obrazlar, hayvonlar shakli keng ishlatiladi. Binolarning devorlariga ishlanadigan bo'rtma tasvirlar, amaliy san'at buyumlari yuzasiga ishlanadigan bezaklar, favvora, panja-ra, badiiy darvozalar ham shu haykaltaroshlikning ko'rinishidir.

Dastgoh haykaltaroshlikka mustaqil mazmunga ega bo'lgan, san'atning boshqa turlariga tobe bo'lmagan asarlar kiradi; ular ko'rgazmalar, muzey xonalariga va uylarning interyeriga qo'yish uchun mo'ljallanadi. Bu tur asarlarda voqelik o'zining butun borligi bilan aks ettiriladi hamda inson ruhiyatidagi nozik uzgarishlar, uning ichki kechinmalari, kayfiyatini ochib berish imkoniyati katta. Dastgoh haykaltaroshlik asarlari byust (belgacha bo'lgan portret), tors, haykal (odam gavdasining natural kat-talikda ishlangan ko'rinishi), haykalcha (natural kattaligidan kichik bo'lgan haykallar), koloss (haddan ortiq kattalikda ishlangan haykallar, mas, Rodos kolossi), janrlari haykal (muayyan muhitda tasvirlangan odam yoki odamlar guruhi) va boshqa ko'rinishda bo'ladi. Kichik shakllar haykaltaroshlikdagi o'z xarakteriga ko'ra amaliy bezak san'atiga yaqin turadi. Bunga stol ustiga qo'yiladigan sopol, chinni va boshqa xom ashyolardan ishlanadigan haykallar kiradi. Eng ko'p tarqalgan turlaridan biri terrakota; medal yasash sanati va gliptika ham shu turga mansub.

Haykaltaroshlikda ijodkor nursoya o'yinidan foydalanish orqali asarning ta'asir kuchini oshirishga erishadi (nur tushishi bilan haykal jonlanadi, nur yonilishining o'zgarishi bilan undagi nur-soya tovlanishi ham o'zgaradi, natijada undan tomoshabin oladigan taassurot ham o'zgarib boradi). Bu ayniqsa monu-mental va bezak haykaltaroshlik asarlari uchun qo'l keladi, chunki maydon yoki hiyobonga o'rnatilgan haykalga ertalabki quyosh nurlari bir joziba bersa, kechki kun botish paytidan quyosh nurlari boshqacha bir fayz kiritadi. Haykaltaroshlikka insonning tashqi ko'rinishi, sokin yoki harakatdagi holatini aks ettirish bilan uning imkoniyati tugamaydi, asarda kechin-malar, hayajon, g'amginlik va boshqa ham o'z ifodasini topadi. Haykaltarosh mahorati, to'g'ri topilgan harakat, yuzdagi mimik holat asarning ta'asirli bo'lishida muhim o'rin tutadi. Haykaltaroshlik asarlari uchun tosh, granit, bronza, marmar, yog'och, metall (oltin, kumush, pikel kabi qimmatbaho metallar) sement, gips kabi turli materiallar ishlatiladi. Haykaltaroshlikda tanlangan xom ashyo uning rangini belgilaydi. Xalq haykaltaroshlikdagina haykallarni bo'yash hollari uchraydi. Haykaltaroshlik asarlari yaratishda yumshoq moddalar (maxsus loy, mum, plastilin va boshqalar), qattiq moddalar (turli nav toshlar, yog'och va boshqalar)dan kesib (yo'nib) yoki oymakorlik bilan keraksiz qismlarini olib tashlash yo'li bilan yaratiladi; suyuq holatdan qattiq holatga o'tish xususiyatiga ega bo'lgan moddalar (turli metall, gips, beton va boshqalar)dan qolip yordamida quyib ishlanadi; keramika haykaltaroshlik asarlari tayyorlashda maxsus loy navlaridan foydalaniladi, shakl bo'yama naqsh yoki rangli sir bilan qoplanadi va maxsus pechlarda quydiriladi. Haykaltaroshlik asari taglikka (postament yoki pyedestalga) o'rnatiladi; ba'zan haykaltarosh maq-sadini yuzaga chiqarishda bir necha taglikka o'rnatilgan haykallar, relyeflardan foydalanishi mumkin.

Haykaltaroshlik qadimdan o' ibtidoiy jamiyatda insonning mehnat faoliyati va diniy tushunchalarning paydo bo'lishi bilan shakllanib, yasash jarayonida haykaltaroshlikga xos uslub (yo'nish, ishlov berish, yumshoq loydan shakllar yasash) bilan o'z hissiyoti, kechinmalarini tasvirlay boshlagan. Hayvonlarning dumaloq, g'or yoki tosh yuzasiga ishlangan bo'rtma haykallari ibtidoiy kishilar qarashlarining ifodasidir. Bo'rtma tasvirlar yumshoq tosh, suyak va yog'och yuzasiga ishlangan, mehnat va ov qurollarini bezashda hamda tumor sifatida ham foydalanilgan. Oltin va boshqa qimmatbaho materiallardan bo'rtma tasvirli amaliy san'at buyumlari, loydan haykalchalar yasashda katta muvaffaqiyatlarga erishildi (skifyaar madaniyati, Afrika qit'asining Nok manzilidagi sopol haykallar va boshqalar).

Quldorlik tuzumi davridan haykaltaroshlikda yangi bosqich boshlandi, bu davr uslub rang-barangligi, mavzu va turlarining ko'lemi bilan ajralib turadi. Bu jihatdan haykaltaroshlikda Qad. Sharqning alohida o'rni bor: ilk bor mahobatli haykallar, dastgoh portretlari, jo'shqin, harakatga to'la bo'rtma tas-virlar yaratildi. Shumer va Akkad, Bobil va Ossuriya yodgorliklari, Misrdagi mahobatli haykallar, nafis bo'rtma tasvirlar shu davrning nodir yodgorliklaridir. O'rta Sharq, jumladan, O'zbekiston hududida yara-tilgan Xorazm, Sug'd, Baqtriya yodgorliklari, Tuproqqal'a, Varaxsha, Af-rosiyob, Xolchayon, Dalvarzintepa, Quvaning mahobatli haykal va bo'rtma tasvirlari, mayda haykalchalar, amaliy san'at buyumlarini bezashda ishlangan turli badiiy shakllar davrning boy madaniyatidan dalolat beradi.

Antik davrda voqeband relyef, portret oʻz rivojining yuqori bosqichiga koʻtarildi, odamning ruhiy holatini ifodalash borasida katta yutuqlarga erishildi. Yunoniston va qis-man qad. Rimda yaratilgan haykaltaroshlik asarlarida insoniy tuygʻular, uning kamoloti yetakchi oʻrinni egalladi, tasvirlashda haqqoniylik hukm surdi, jismoniy baquvvat va maʼnaviy goʻzal inson obrazini yaratish yunon haykaltaroshlikning bosh maqsadi boʻldi (Fidiy va Miron, Poliklet va Praksitel). Rim haykaltaroshlari portret sanʼatida katta yutuqlarga erishdilar, ularning asarlarida in-sonning murakkab kechinmalari kuchli realizmda tasvirlandi, shaxsning jismoniy va maʼnaviy holati ochiq koʻrsatildi; Rimda ilk bor otliq qoʻmondon haykali ishlandi, boʻrtma tasvirda ham katta yutuqlarga erishildi: muhim tarixiy voqealarga bagʻishlab oʻrnatilgan ustun va zafar toqilari voqeband boʻrtma tasvirlar bilan bezatildi.

ШАХСИ ТАРБИЯЛАШДА НАТИЖАЛИЛИК ЭЛЕМЕНТЛАРИ

Умиров А.Т.

САНЪАТ ЭСТЕТИК ТАРБИЯ ВОСИТАСИ

Маматқулов Э.С.

2

60

230

35

35

ö -

?

ö⁴⁵³

ö

ö

ó
õ
ö⁴⁵⁴
ó
õ
ö
õ
ö
ô : ö
ö⁴⁵⁵
2014 6-
ö 2124
ö
ö
ö
ó

---

⁴⁵⁴
⁴⁵⁵ . ó : , 2013. , 2014. 6 252 .

БАРКАМОЛ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШДА МИЛЛИЙ ВА ХАЛҚ
ЎЙИНЛАРИНИНГ АХАМИЯТИ

Султонов Ш.Н.

«

», -

«

»,

ö

ö

, ö

ö

ö

ö

ó

ЁШ АВЛОДНИ ТАРБИЯЛАШДА БЕГОНА ГОЯЛАР, ЗАРАРЛИ ОҚИМЛАР
МУАММОЛАРИНИ ХАЛ ЭТИШНИНГ САМАРАЛИ ЙЎЛЛАРИ

Эшонқулов Ў.Р.

...

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MILLIY QADRIYATLAR HAQIDAGI QARASHLARI

Xolmo'minova Oygul Jumayevna

Termiz davlat universiteti

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab ma'naviyat masalalariga, uning yoshlarda shakllanishi va rivojlanish muammosiga ulkan ahamiyat berib kelinmoqda. Ma'naviyatni yuksaltirish mamlakatimizda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Xalqimizning madaniy-ma'naviy boyliklari va milliy qadriyatlarini to'g'ri, odilona egallash va rivojlantirish hozirgi avlodlarning vazifasidir. Gap o'tmish madaniy-ma'naviy boyliklariga ega bo'lishdagina emas, balki uni chuqur egallab, yangi yuksak bosqichiga ko'tara bilish va kelajak avlodga yetkazishdadir.

Milliy qadriyat, ta'bir joiz bo'lsa, millatning sifat belgisidir. Inson hayoti va faoliyatini qadriyatlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotiga daxldor barcha buyumlar, narsa va hodisalar qadriyat hisoblanadi.

Xalqimiz tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, eng qimmatli milliy urf-odat, an'ana va udumlar: halollik, rostgoylik, or-nomus, sharmu-hayo, mehru-oqibat, mehnatsevarlik kabi barcha insoniy fazilatlar, eng avvalo, oilada shakllangan. Prezidentiz I.A.Karimov, oilada hukmron bo'lishi lozim bo'lgan ma'naviy muhit va noyob udumlarimizning xosiyatlari haqida fikr bildirib: "Bunda o'zaro hurmat va qattiq tartib bo'lmasa, oilaning barcha a'zolari o'z burchlarini ado etmasa, bir-birlariga nisbatan ezgulik bilan mehr-oqibat ko'rsatmasa, yaxshi va munosib tarzda yashash mumkin emas... O'zbeklarning aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas, balki oilasining qarindosh-urudolari va yaqin odamlarining, qo'shnilarining omon-esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu esa eng oliy darajada ma'naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir - deb ta'kidlaganlar.

Jamiyatimizning keyingi davridagi o'zgarishlar tufayli milliy an'analarni asrab qolish muammolari bir-biri bilan chigal tugun hosil qildi. Bu muammolarning har biriga juda katta e'tibor berish lozim. Har birining ortida tirik odamlar, butun-butun millatlarning taqdiri turibdi. Shuning uchun ham xalqlarning o'zligini anglab, milliy qadriyatlarni chuqurroq his qila boshlaganligi sharoitida kishilarning an'naviy urf-odatlari va qarashlarida aks etgan, tarixiy o'tmishning yangi sahifalarini ochishga imkon beradigan an'naviy turmush madaniyatini o'rganish eng dolzarb masalalaridan biriga aylandi. O'tmishdan bizning zamonamizgacha saqlanib kelinayotgan an'naviy milliy udumlarni batafsil tadqiq qilish ularning shakllanishi va turmushda saqlanib qolishi qonuniyatlarini aniqlashga, bu esa ularning hozirgi hayotimiz uchun zarur tomonlarini tiklash va rivojlantirishga yordam beradi.

Markaziy Osiyoda, jumladan O'zbekistonda tarbiya borasida to'plangan tarbiya uslublari kamol topayotgan yosh avlod ta'dimi hamda tarbiyasida muhim ahamiyatga ega. O'zbek xalqi barcha sharq xalqlari kabi yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga juda katta ahamiyat bergan. Bu an'ana avloddan - avlodga, xalq donishmandligining timsoli sifatida o'tib kelgan va milliy madaniyatimizda o'ziga xos o'rin tutadi.

Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosida ta'dimotarbiya masalalari muhim o'rinni egallaydi. Ayniqsa ular yoshlarni oilaviy qadriyatlar asosida tarbiyalashga katta e'tibor berganlar.

Qolaversa, sharqda shunday diniy o'tasavvufiy asarlar ham mavjudki, ularda yosh avlodni ma'naviyohloqiy tarbiyalash masalalari ilgari surilgan bo'lib, ular ma'naviyatimiz tarixida munosib o'rinni egallaydi.

Ayniqsa, Sayyid Muhammad ibn Sayyid Baxouddin Naqshbandiyning ta'dimotarbiya haqidagi fikr o' mulohazalari va panduonasihatlari g'oyat qimmatlidir. Baxouddin Naqshbandiy barkamol insonni tarbiyalashni, dastlab odobdan boshlanishini ta'kidlab, shunday degan edi. "Adab xulqini chiroyli qilish, so'z va fe'dni soz qilishdir. Adab saqlashomuhabbat samarasi, yana muhabbat daraxtining urug'i hamdir o'. Agar adabdan ozgina nuqsonga yo'l qo'ysang ham, nimaiki qilmagin, beadablik ko'rinadi. Odam o'zini bir xil sifat va ko'rinishda olib yurishi lozim, toki odamlarda unga tasarruf (ta'osir qilish) ta'omasi paydo bo'lmasin. Naqshbandiy do'stlik va o'rtoqlikka katta e'tibor bergan va agar do'st aybiga boqsangiz, do'stsiz qolasiz, hech kim dunyoda beayb emas, degan purhikmat satrlarni qoldirib ketgan.

Sharq mutafakkirlari o'z zamonasidayoq yosh avlod tarbiyasining ijtimoiy vaziyat (shart - sharoit) bilan bog'diq ekanligini, bu vaziyatni o'zgartirilishi uning tarbiyasiga ta'osir qilishi tabiiydir, - degan xulosaga kelishgan.

Markaziy Osiyoda tasavvuf ta'dimotini Al-Xorazmiy, Abu-Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Xoja Ahmad Yassaviy, Kaykovus, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Imom at-Termiziy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Amir Temur va boshqa yirik siymolar rivojlantirishgan. Bular jumlasiga Yusuf Hos Hojibning o'Qutadg'u bilig'o, Ahmad Yugnakiyning o'Xibbatul-xaqoyiq'o, Kaykovusning o'Qobusnoma'o, Shayx

Sa'diyning o'bo'ston va Guliston, A.Jomiyning o'bahoriston, Alisher Navoiyning o'hayratul Abror va o'maxbubul qulub va hokazolarning asarlarini kiritishimiz mumkin.

Abu Nasr Muhammad Forobiy o'har bir shaxs munosib odam, unga ta'dim va tarbiya zarurdir. U ta'dim orqali nazariy kamolotga erishadi, tarbiya orqali esa, kishilar bilan muloqotning qadr-qimmatini va amaliy faoliyatni o'rganadi, degan. Forobiy bolalarning fe'dolatvoriga qarab tarbiya jarayonida o'qattiqo yoki o'yumshoqo usullardan foydalanish kerak, deb hisoblagan.

Forobiyning ta'dimotarbiya haqidagi g'oyalari avvalo Ollohni bilishga, insoniyat yaratgan ilmiy bilimlarni o'zlashtirishga qaratilgan. U ta'dimotarbiyaning vosita va usullarini asoslab bergan (15).

Abu Rayhon Muhammad bin Ahmad Al-Beruniyning (973-1051) oilada ota-ona va farzand tarbiyasi xususidagi fikrlari o'tiborga loyiqdir. Faylasuf, olim o'zining o'Hindiston, o'Minerologiya, o'Kitob-as-Saydona, o'Geodeziya, o'Yodgorliklar, o'E'tiqodlar va dinlar haqida va boshqa asarlarida odob, ahloq, nafosat, mehnat tarbiyasi, oila va oilada, ota'ona va farzand tarbiyasi xususida qimmatli fikrlarni bildirgan. Beruniyning oilada ahloq-odob tarbiyasini amalga oshirish va uning uslublarini takomillashtirish sohasidagi fikrlari juda diqqatga sazovordir.

Abu Rayhon Beruniy insoniyatning istiqbolli kelajak sari rivojlanib borishida ilm-fanning, madaniyat va ma'naviyatning, kishi dunyoqarashining hamda mehnatning o'ni beqiyos ekanligini uqtiradi. Beruniy kishilar hayotidagi yomonlikni qoralaydi. Uning fikricha, bu illatni yo'qotishning asriy yo'li uning ildizlarini topish va kesib tashlashdir. Yomonlikning shoxobchalari ko'p, ammo ularning asosi uch narsa: ta'ma, g'azab va ilmsizlikdir. Agarda bu asoslar qirqib tashlansa, shoxobchalar quriydi.

Ibn Sinoning yozishicha, insonning eng yaxshi fazilatlaridan biri o'zining yomon axloqiy xislatlarini anglab, ularni yo'qotishga intilishidir. Uning yaxshi xislatlari ichida boshqalarga o'tibor va g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'dishi maxsus o'rin tutadi. Kimki o'zining axloqini tarbiyalash uchun o'z oldiga qo'ygan vazifasini bajarib, o'z xulqini tuzatishga intilsa, unga hech narsa qo'rqinchli emas. Kimki o'z xatosini tuzatolsa, u boshqalarning tarbiyasi haqida g'amxo'rlik qila olishi mumkin.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483-1530) bola tarbiyasi haqida, u farzand tarbiyasida qo'dlanilishi lozim bo'dgan usullar deb:

1. Ota'onaning farmoni farzand uchun vojibli.
2. Barcha insonlarga yaqinlikni o'rgatish.
3. Har bir paytda o'zingizni ibrat aylab ko'rsatish.

4. Mustaqillik, qat'iylik va uddaburonlik uchun bolaga doimiy talablarni qo'yish va uning ijrosini kuzatishlarini hisoblaydi. Boburning ta'dimotarbiyaviy qarashlaridagi bosh masala Vatanga cheksiz muhabbatdir. Uning shu mavzudagi she'rlari kitobxonni Ona Vatanni sevishtga, unga fidoyi, sodiq bo'dishga, o'z xalqiga xizmat qilishga chorlaydi, o'quvchining qalbida yuksak insonparvarlik tuyg'ularini uyg'otadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Sharq mutafakkirlarining bola tarbiyasi, ma'naviyati, bolalar va yoshlarni yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalashda hamda shakllantirishda milliy qadriyatlarining o'rnini o'rganishga doir juda ko'plab qimmatli psixologikopedagogik qarashlari, maslahat va fikrlari hozirgi kunda ham o'z qiymatini yo'qotmasdan kelyapti.

Milliy qadriyatlarining ahamiyatli tomoni shundaki, u odamlarni yuksak maqsadlarga da'vat etadi, unga nisbatan ishonch uyg'otadi, har bir fuqaroning oila, jamiyat va mamlakat oldidagi o'zlarining mas'uliyatini chuqur anglashga xizmat qiladi.

ПОСЛОВИЦЫ – НАСТОЯЩИЙ ШЕДЕВР ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ НАРОДА

Бакиров П.У.

б
«
б
б
:«

ó

»⁴⁵⁹.

» ( ) ( ); «
» ( ); « » ( ).

ЭРКИН АЪЗАМ ИЖОДИГА АЙРИМ ЧИЗГИЛАР
Бердимуродова М., Ҳайитова Ю.

2010 ð

ö

60-

ö? ó

ö-

XX

ð

ö

(, - ,).

?

?

ö

ö

ö

ö

ö

ö

ö

ö

(,

⁴⁵⁹

, 2007. . 15. . 43.

ó

//

), (,) ,
(, ,
) ,
ö ö ö . ö
- , , ,
?
, ö , ö-
, 40 , 200 ...
ö ö ö ö ö ö
... ..
ö ...
... ..
ö ö ö ö ö ö
ö, ö, ö, ö, ö, ö
ö ö ö ö ö ö
(ö ö ,)
ö ö ö ö ö ö
(ö ö, ö ö).
-
- - - -
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö
ö ö ö ö ö ö

ДАВР ВА ҚАҲРАМОН

Шофиев О.

“... бу авлодда (70-80-йиллар – Ш.О.) жамиятда бўлаётган воқеа-ҳодисаларга нисбатан танқидий руҳ кучайди, ҳатто фақат танқид эмас, балки унда ўзгаришлар қилиши кераклигига имо-шиоралар қилди, баъзан ҳатто рамзий чақириқларгача журъат этилди”⁴⁶⁰.

: “... Э поко парвардигоро! Нега мени шўрпешана яратдинг?! Ахир, мен собир эдим-ку! Ахир, умр бўйи буйругинга бўйин эгиб ўтдим-ку! Тану жонимни, бор-йўгимни йўлингга бағишладим-ку! Балою офатларга дучор бўлганимда ҳам, қоронги йўлларда қоқилган пайтларимда ҳам номингни дилимдан қўймадим, ҳеч қачон шиква-шиқоят қилмадим, бошимга неки кўргулик тушса, сенинг ироданг деб билдим, ҳамини ўзингга шукрона айтдим. Лекин энди, сендан сўрайман, муборак даргоҳингга бош уриб, ёлвориб сўрайман, айт, англаб менга: манглайи қора бу бандангинг гуноҳи нима эди? Нега мен ҳам одамларга ўхшаб бир рўшнолик кун кўрмадим? Нега менга фақат ситамни раво кўрдинг?! Ёзуғим не эди, халлоқи олам?!”⁴⁶¹.

⁴⁶⁰

⁴⁶¹

... 6 : , 2002. 6 . 8.

6 : .

, 1993. 6 . 184.

:
 “Эй азиз бандам, иқрорман, мен сенга “мўмин бўл!” деган эдим – “Муте бўл!”, деганим йўқ эди;
 “тупроқдай хоксор бўл!” деган эдим – “тупроқдай хор бўл!”, деганим йўқ эди...”⁴⁶².

ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ МЕТОДИК ЁНДАШУВЛАР

Панжиева Н.Н.

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

(-)

- - -

- - -

- - -

- - -

- - -

---

⁴⁶² . . 184.

АБДУЛЛА ҚАХҲОР АРХИВИ: ЁНДАФТАРДАГИ ЁЗУВЧИ ҚАЙДЛАРИ
Қўчқорова М.

463 . 28
20-30-40-50-60
1922 , 1966
3733
ö (3824), ö (3637
) , ö (3655), ö (3673),
ö (3722), ö (3650), ö (3680), ö (3656
)
1 10
3651 1936 , 23

Йигирма бир минут ҳавода юрдим. Шу пича вақт ичида нима ўйлаганимни билмайман. 23/V.36.
1⁰⁰-1²¹

. 36-

3788

- . Тухумдан тук қидирар.
- . Ювош от қаттироқ тепади.
- . Тошбақанинг оғонагани юргани.
- . Эшак семириб сўқим бўлмайди.

- . Юзта хезга битта тош.
- . Қаттиқ хурган ит қопмайди.
- . Зўр кеса тошдан тер чиқади.
- . Саҳрода ёнгоқ ҳам дарахт.
- . Қулочкаш қилиб – секин урди.
- . Ҳеч бир мушук савобликка сичқон олмайди – Мирвоҳид хизматлар тўғрисида кулиб.
- . Маккатуллода ит хурмайдими?
- . Зайнаб паиша: гоҳ гўннга кўнади, гоҳ гулга – Гуландом секретарга қараб.
- . Асал бўлса бас, паиша Бухородан етиб келади.
- . Юмалоқ нарса ёнгоқ бўлавермайди.
- . Йиқилсак ҳам кўза синмасин.
- . Озинг тўла қон бўлса ҳам душман олдида тупурма.
- . Эшакка райҳон ҳидлатсак еб кўяди.
- . Итнинг оқсаши бўрини кўргунча.
- . Дунёга баъзан офтоб ҳам кичиклик қилади.
- . Чумчуқнинг гўшти шўрваси бўлсин.
- . Ёлгончи бир марта рост гапирай деганда тилдан қолган экан.
- . Қараган билан ўрганиб бўлса ит қассоб бўлар эди – институтдагилар Гуландомга.
- . Қўрқсанг айтма – айтсанг қўрқма.
- . Итга ишинг туиса оғайни дейсан.
- . Биров ичгани сув тополмайди, биров кечгани кечув.
- . Кўлда зўрга сузган бақа “дарё бўлса хунаримни кўрсатаман” деган экан.
- . Қари ит ўтириб хуради.
- . Букрининг орзуси – чалқанча ётиш⁴⁶⁴.

сичқон олмайди – Мирвоҳид хизматлар тўғрисида кулиб; “Зайнаб паиша: гоҳ гўннга кўнади, гоҳ гулга – Гуландом секретарга қараб”; “Қараган билан ўрганиб бўлса ит қассоб бўлар эди – институтдагилар Гуландомга” –

3804

: “Ҳозирги ишингда санинг илминг ҳам йўқ, арзон тақачиликдан бошиқа хунаринг ҳам йўқ; аҳволинг шу бўлса, сал кунда ёшларнинг оёғи остида қолиб кетасан. Адабиётда Шукурлар, Ўткирлар, Учқунлар пайдо бўлган. Шуларнинг оёғи остида қолиб кетасан! Сени ҳеч ким кўтариб ололмайди, ўзингни ўзинг кўтарасан, унда сенга қийин бўлади! Мўмин Кофирлар замони адабиёти қолиб кетди, бугун Пириқуллар, Одиллар, Саид Аҳмадлар* адабиёти! Ҳусниддин Шариповлар, Эркинлар, Абдулла Ориповлар, Гулчехралар, Ойдин Ҳожиёвалар адабиёти! Танқидда Озод, Умарали, Қўишонўвлар бош кўтарган!”⁴⁶⁵

: “...Ёшларда ёмон бир аломат пайдо бўлаётинти: бир-бирини кам ўқийди, ўқиганда ҳам камчиликни айтмайди, жилмайиб сукут қилади.

Мен “биров”нинг “Новый мир”да босилган баъзи асарлари ҳақида “ўткан гапларга саловат” деган гапга қўшилмайман. Тўғри, камчиликлар ҳозирдаги хужжатларда йўқ, лекин одамларнинг калласида, ҳаётда бор-да!”⁴⁶⁶

1960

: “Тўғри, оқсол ёзувчиларимиз катта иш қилишиди: рус ва ўзбек классик адабиёти, халқ адабиётидан баҳра олиб,

⁴⁶⁴

*

⁴⁶⁵

⁴⁶⁶

умуминсоний гоё билан қуролланиб ҳозирги янги адабиётни яратди. Яхши, катта адабиётимиз борлигини, ривожланаётганини дўстларимизгина эмас, касб кори бизни ёмонлашдан иборат бўлган, бизни ёмонлаб нон топадиган душманларимиз ҳам тан олади.

Лекин ҳозирги адабиётимиз нақадар яхши, нақадар катта бўлмасин, келажакда яратиладиган буюк ўзбек адабиётининг пойдевори. Фақат пойдевори бўлиб қолади.

Мен нима учун эртага буюк адабиёт яратилишига, бу адабиётни ҳозирги ёшлар яратишига аминман?

Мен ҳозирги ёшларни ўзимнинг ёшлигимга, буларнинг дастлабки асарларини ўзимнинг дастлабки асарларимга қиёс қилиб, шундай ишонч пайдо қилдим⁴⁶⁷.

60-

XX АСР ЎЗБЕК АДАБИЁТИ КОНТЕКСТИДА ШУКУР ХОЛМИРЗАЕВ ИЖОДИ (ёзувчининг ҳикоялари асосида)

Имамкулова М. Н.

60-

«
»,-
:
1. 2. 3. 4.
« » « »
« »
»
» (.
2006.351- .)
1987
» « » « » « » « »

«*Рангпар сингилгинам йлайман сени
Кузги хазондайин маъюс усдинг сен
Табиат бермади билагинга куч
На хайт, на ёрдан ёлчимадинг хеч.*»

**ШУКУР ХОЛМИРЗАЕВ АСАРЛАРИДА ИНСОН ВА ОНА-ТАБИАТНИНГ
УЙҒУНЛИГИ ТАСВИРИ**

Абдурайимова С.

60-

“ADABIYOT YASHASA - MILLAT YASHAYDI”MI?

Normurodov H., Alisher Sobir o`g`li, Berdimurodova M.R.

Termiz davlat universiteti

o`Hech to`xtamasdan harakat qilib turgan vujudimizga, tanimizga suv, havo naqadar zarur bo`lsa, maishat yo`lida har xil qaro kirlar ila xiralangan ruhimiz uchun shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa, millat yashar: adabiyoti gullamagan va adabiyotining taraqqiysiga cholishmagan (shug`ullanmagan) va adiblar yetishtirmagan millat oxiri bir kun hissiyotidan, o`ydan, fikran mahrum qolib, sekin-sekin inqiroz bo`lurö. Cho`lpon („Adabiyot nadur?o` maqolasidan).

Bu fikrlar bir asr o`tibdiki o`z ahamyatini yo`qotmasdan kelmoqda. Bizning kechamiz, bugunimiz va ertamiz ham adabiyotdir. Shunday ekan bugun xalqimiz asl adabiyotdan bahramand bo`layapdimi yo saviyasi past ma`no, mantiqsiz she`rlarni o`qib shu she`rlar asnosida adabiyot shu ekanda deyishmoqdami? Haqiqatan adabiyot shunday bo`lsa, adib A. Qahhor aytganidek, Adabiyot o` atomdan kuchliö ekanligi qayerda qoldi? To`g`ri bir qarshda kishi e`tiborini tortadigan, chin iste`dod bilan yozilgan she`r bo`lsa kerak deb o`ylaysiz, o`qib bo`lgach esa bu she`r yurak istiroblaridan tug`ilganmi? Yoki havas bilan to`qilganmi? degan savol kishini qiziqtiradi. Agar she`r shunchaki to`qilaversa adabiyot albatta, «o`tin yorish uchunö xizmat qilishi turgan gap.

Adabiyotimiz tarixida o`chmas iz qoldirgan : Cho`lpon, A.Qodiriy, U.Nosir, A.Qahhor va shu kabi ko`plab yozuvchi va adiblar biz yoshlar uchun XX asr adabiyotini yaratib berdi.

O`z- o`ziga murojat etib: Itoat et!

Agar sendan

Vatan rozi emas bo`lsa,

Yoril, chaqmoqqa aylan sen.

Yoril! Mayli, tamom o`lsam!..

(XX asr O`zbek she`riyati Antalogiyasi) deb yozgan edi yigirma bir yoshli Usmon Nosir. Bu satrlar zamirida olam-olam ma`no mujassam.

Bugungi adabiyotimizning yuksalishida A.Oripov, E.Vohidov, U.Azim, S.Saidlar va shu kabi adiblar o`z hissasini qo`shmoqda. Ammo ertangi kunimiz adabiyotini kim yaratadi, qanday yaratadi, bu savol ko`plab kitobxonlarni qiziqtiradi. Chunki ba`zi yoshlarimiz tomonidan yozilayotgan she`rlarni o`qib nahotki, she`riyatimizning kelajagi shu bo`lsa deb achinish hissi yurakdan o`tadi. Masalan:

Chiq-chiq etar soatim,

Chiq-chiq etib ovozi,

Erta turish odatim.

Mehnatga chorlar bizni.

Kechikmasman darslardan,

To`rda yashar, yo`q nozi,

Darslar mening qanotim.

Ogoh etadi sizni.

(Sog`inch „Surxon-nashrö nashryoti Termiz -2015) buyuk rus tanqitchisi N.A. Dobrolyubov she`r uchun uch xususiyat o`z egulik, go`zallik, donolik shart bo`lishini takidlagan edi. Bugun bu fikrlar o`z mazmun mohiyatini yo`qottdimi? Unday bo`lsa, yuqoridagi she`rda na go`zallik, na egulik donolikni-ku gapirmasa ham bo`ladi. Bu kabi she`rlarni yosh ijodkorlarimizning kitoblarida ko`plab uchratishimiz mumkin. Go`zal adabiyotimiz bo`stoniga uning husin tarovatini buzadigan „gullarniö emas, uning go`zalligini oshiradigan haqiqiy g`unchalarni olib kirishimiz lozim.

Zero, yurtboshimiz aytganidek: „Biz O`zbekistonimizni dunyoga tarannum etmoqchi, uni qadimiy tarixi va yorug` kelajagini ulug`lamoqchi, uni avlodlar xotirasida boqiy saqlamoqchi bo`lsak, avvalom bor buyuk yozuvchilarni, buyuk shoirlarni, buyuk ijodkorlarni tarbiyalashimiz kerakö. (Yuksak ma`naviyat o` yengilmas kuch, o` Manaviyat, o` 140 bet)

Demoqchi bo`lganimiz, yosh ijodkorlarimiz kitoblarini nashr etishdan oldin oz o`ylab ko`rishinlar, ular chiqarayotgan kitob shunchaki kitob emas, adabiyotimiz xazinasidan o`rin oladigan asar bo`lishi kerak. Chunki insonlarning savodxonligini, ma`naviy ehtiyojini boyitadigan, qondiradigan ham aslida kitobdir.

“ФАРҲОД ВА ШИРИН” ДОСТОНИДА ИЛМУ ҲУНАР ВА МАЪРИФАТ ТАЛҚИНИ

Мингкулова Н.

ö

ö.⁴⁶⁸

у

ö

ö

*Ки бу баҳр ичраким, поён анга йўқ,
Етишмак қатрига имкон анга йўқ,
Етишган эл неча дур олгон эрмиш,
Не олоий қадр дурлар қолгон эрмиш.*

ö ö

ö ö

ö ö

ö ö

ö ö

ö ö

ö

ö.⁴⁶⁹

ö ö

ö

ö

*Кўзида ашк селидин асарлар,
Дамида оҳ дудидин хабарлар.
Муҳаббат нури олинда хувайдо,
Жамолида вафо тугроси пайдо.
Фалак деб дард элининг шоҳи они,
Малак деб дард ўти огоҳи они.*

*Ато бу навъ кўргач иш ҳисобин,
Муносиб англади илм иктисобин.*

Агар бир қатла кўрди ҳар бир сабоқни,

⁴⁶⁸

ö

ö, 2001

25

ö

ö 1993, 153 ö

Яна очмоқ йўқ эрди ул вароқни..
Не сўзниким кўнглига ёзиб,
Дема кўнгликим, жон лавҳига қозиб.
Ўқиб ўтмоқ, уқиб ўтмоқ шиори
Қолиб ёдида сафҳа, сафҳа бори.

õ

ö

, õ
)

ö

470

(

õ

ö

ЮРАКДАГИ ШЕЪРИЯТ
Эргашева С., Йўлдошев Н.

ö-

: õ

õ

ö

ō ö a ö

ō ö

ō ö

Ясавий

? ?

ЗУЛФИЯ ИЖОДИГА ДОИР АЙРИМ ЧИЗГИЛАР

Абдурахмонова С., Алпомишева Н.

“Унинг жаҳон минбарларида янграган шеърлари шарқ аёлининг ақлу зақиси, фазлу камолининг ёрқин ифодаси сифатида миллионлаб шеърят мухлисларига одамийлик, муҳаббат ва садоқатдан сабоқ берган”.

И.Каримов

“Ҳижронинг қалбимда, сизинг қўлимда”

*Мардликда, меҳнатда, ғазаб, севгида,
Доно бир онадай бўлдинг сен ибрат.
Бағрим тилинганда ҳижрон тигида,
Дардимга ироданг беролди мадад.*

*Шу кўк, шу ер сен билан қондош,
Бирга яйра, жонингдай сақла.
Ёт назардан асрай бил уни,
Элинг берган инсоний ҳақ-ла.*

*“Истеъдоди ўз юртидагина эмас,
Европа ва Осиёда ҳам тан олинган бу зоят гўзал ва оқила қанча йўл босиб ўтмади, не кунларни бошидан кечирмади, қандай эзгу ишларни адо этмади, дейсиз!... Улкан ижодкорлар бошига синов ва таъвиш тушиганда ўзларини йўқотмасдан, сабот ва матонат намунасини кўрсата оладилар. Биз улардан ижод сирларинигина эмас, ҳар қандай вазиятда собит туришини, донишмандликни ҳам ўрганишимиз керак... Зулфия – Ер юзидаги барча яхши ва олижаноб ишларга қалби очиқ бўлган қудратли, оқила инсон”.*

*Не ёзсам туб-тубдан ҳаётга доир,
Инсоний қалбимнинг тебраниши ул.*

Шу кўзлар юлдуздай абадий қулсин,

Баҳор йўлларингга тўшасин чечак.
Шу ёшлик, шу чирой, умринг баҳори,
Саргайиш билмасин, сулув келинчак.

бу тун назокати, эзгу феъли жамулжам”.

:“Зулфияда ўзбек халқининг

ЎЗБЕК ФОЛЬКЛЮРИДА ДОСТОН ВА МАҚОЛ МУНОСАБАТЛАРИ

Джуракулова Г.

б

б

б

б

)
)
)

;
;

ö

ö⁴⁷¹

ö

ö⁴⁷²

ö

ö

ö

ö

20

ö

ö

471

472

., 1969, .40

., 1986, .5

УБАЙДИЙ ИЖДИЁТИДА ҒАЗАЛИЁТ

Арслонов А.

8931
78
1583
485 , 21 , 13 : 310

*Бир лаҳза қўнғил ўлмади беғам замондин,
Тўйди замона мендину мен ҳам замондин*⁴⁷⁴ 6

6 6 ( ) , 6 6 ( )
6 6 ( )

*Бўлди ул вақтики, Одамга вужуде пайдо,
Қилди иззат юзидин анга сужуде пайдо -*

---

⁴⁷³ 6 . 1994
⁴⁷⁴ 6 . 1994. .31.

б
:

*Анда не шоҳиду машҳуду шухуде бор эди,
Бўлди ул икки била, анда шухуде пайдо.*

б
( ) б
:

*Яна Одамга худо лутфи, Убайдий бўлгоч,
Кўрки, шайтондек анга бўлди ҳусуде пайдо.*

б
:

*Ҳосили кавну макон кўюнгда бир хасдур манга,
Ушбу ҳиммат икки олам шида басдур манга б*

б

( ) б

б

б

б

ФИЛОЛОГИЯ ВА ТИЛЛАРНИ ўҚИТИШ

CHET TILLARNI O'RGANISHDA IDIOMALARNINIG O'RNI

Shoynazarova V., Xolsaidova M.

Termiz davlat universiteti

Idioma doim tilshunoslarning e'tiborini jalb etib kelgan. Idiomalarni o'rganmasdan turib ingliz adabyotini tushunishimiz qiyin bo'ladi. Uning to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmasligi obrazlilikni oshirib nutqimizda qo'llashimizda so'zlarning estetik ta'sirchanligini kuchaytiradi.

«Idioma» atamasi o'zbek tili uchun notanish, biroq u bizning tilda ibora terminiga mos keladi. Idiomalardan foydalanish suhbat jarayonining ta'sirchan va tabiiy chiqishiga ko'maklashadi. Uning aniq bir ta'rifi mavjud emas, biroq olimlarning turlicha tushuntirishlariga duch kelamiz.

«Idioma» lotin tilida «maxsus xususiyat» ma'nosini anglatgan. Bunda so'z o'z ma'nosi va mazmunidan tashqari ma'noni ham bildirishi mumkin. Ingliz tilida 25 mingdan ortiq idiomatik ifodalar mavjudligi taxmin qilinadi. Ularning ko'pchiligi so'zma so'z tarjimasiga ega bo'lgan va bugungi kunda o'zining obrazli ifodasiga ega.

Ingliz tilidagi «Break a leg» idiomasi tarjimada «Oyoqni sindirib olmoq» ma'nosini anglatganda, u ingliz tilida qaysidir davrada, namoyish va yoki shunga o'xshash joylarda muvaffaqiyat qozonmoq ma'nosini beradi. Mazkur idiomaning tag zamirida ingliz irimlari yotadi. U aytilgan so'zga qarshi ish qiladigan ertaknamo sehrarlar, kichik gnom va shunga o'xshash turli ertak qahramonlariga ishonishni anglatadi.

Idiomalarning yana bir turi kompozitsion jihatdan nutq formalariga qarama qarshi ma'no anglatishi tilshunoslikda taxmin etiladi. Qo'shimcha qilib aytishimiz mumkinki, ingliz tilida «Kick the bucket» iborasi kabi idiomalar mavjud bo'lib, ular vaziyatni to'la tushunishda asos buladi. «Kick the bucket» idiomasi so'zma so'z chelakni tepmoq harakatini bildiradi. Biroq, idiomatik jihatdan insonning vafot etishi tushuniladi. Uning tarjimasi turli tillarda so'zma so'z emas, balki mavjud iboralar bilan to'laqonli tarjima qilinadi. Misol qilib aytganda, Daniya xalqining «atstilletr skoene», ruslarning « » iboralari «Kick the bucket» idomasining o'sha tillardagi tarjimasini ifodalay oladi.

Shu bilan birga ko'pchilik iboralarning asl foydalanilishi obrazli ifodasi emas balki so'zma so'z ma'nosi ham bo'lgan. Masalan, «spill the beans» ma'nosi «sirni ochmoq» iborasi ehtimol loviyaning o'chchanganda yoki yeyilayotganda to'kilib ketishidan kelib chiqqandir «loviyachining maqsadi loviyani yo'qotishni istamaydi»

Yoki biror kishi sirni bo'lishishni istar va nihoyat qistovdan so'ng sir ochiladi bu xuddi kosadan loviya to'kilishiga o'xshaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tilni o'rganishda idiomalarni o'rganish muhimdir. Og'zaki nutqda idiomalarning to'g'ri ishlatilishi fikrni kengroq ifodalashda ahamiyatli hisoblanadi. Bunda badiiy adabiyotning o'rni katta. Idiomalarni o'rganish tarjimashunoslik ilmini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar:

1. Broukal M. Idioms for everyday use.
2. Robert J. Dixon. Essential Idioms in English. 2003
3. Dictionary Idioms.
4. O'zbek xalq iboralari.
5. www.ziyonet.uz

“ХАМСА”НИНГ НАСРИЙ ТАЛҚИНЛАРИ

Арслонов А. К.

« » -

õ ö

õ ö

ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ДВУХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ МИРОВ – ПОДЛИННИКА И ПЕРЕВОДА
Хатамова Д.А.

ó

[1, .602].

ó

ó

« ».

«

» [2, . 140]

( )

« ».

« ».

« »

:

«í

« »

í » [3, .262]

Список литературы:

1. . . . ., 2010 ó , 602
2. . . . ., 2002 ó 140.
3. . . . ., 2011 ó . 262.

ҲИКОЯТ ВА ЭРТАК ЖАНРЛАРИ МУНОСАБАТИ
(“ҚИСАСИ РАБҒУЗИЙ” МИСОЛИДА)

Курбаниязов М. А.

50-
[1, 90].
[2, 5]
[3, 14].
[4, 11].
[5, 55].

«Ҳикоят қилурлар: Машириқдин мағрибга теги тутуш томдин эвлар эрди, томдин томга машириқдин мағрибга теги юриса бўлур эрди. Ер юзинда ошлиқ, тариғу ер қолмади. Йилқи қорага туффроқ юклаб, адиз тоғлар бошинга сочиб, ошлиқ териюр эрдилар» (1, 40).

биличка
[1, 40].
[2, 5].
[3, 14].
[4, 11].
[5, 55].
[6, 60].
[7, 65].
[8, 70].
[9, 75].
[10, 80].
[11, 85].
[12, 90].
[13, 95].
[14, 100].
[15, 105].
[16, 110].
[17, 115].
[18, 120].
[19, 125].
[20, 130].
[21, 135].
[22, 140].
[23, 145].
[24, 150].
[25, 155].
[26, 160].
[27, 165].
[28, 170].
[29, 175].
[30, 180].
[31, 185].
[32, 190].
[33, 195].
[34, 200].
[35, 205].
[36, 210].
[37, 215].
[38, 220].
[39, 225].
[40, 230].
[41, 235].
[42, 240].
[43, 245].
[44, 250].
[45, 255].
[46, 260].
[47, 265].
[48, 270].
[49, 275].
[50, 280].
[51, 285].
[52, 290].
[53, 295].
[54, 300].
[55, 305].
[56, 310].
[57, 315].
[58, 320].
[59, 325].
[60, 330].
[61, 335].
[62, 340].
[63, 345].
[64, 350].
[65, 355].
[66, 360].
[67, 365].
[68, 370].
[69, 375].
[70, 380].
[71, 385].
[72, 390].
[73, 395].
[74, 400].
[75, 405].
[76, 410].
[77, 415].
[78, 420].
[79, 425].
[80, 430].
[81, 435].
[82, 440].
[83, 445].
[84, 450].
[85, 455].
[86, 460].
[87, 465].
[88, 470].
[89, 475].
[90, 480].
[91, 485].
[92, 490].
[93, 495].
[94, 500].
[95, 505].
[96, 510].
[97, 515].
[98, 520].
[99, 525].
[100, 530].

: Ҳикоятда андог келур: Машириқдин мағрибга қаю ерда таёқ ташласа, киши бошига тушар эди. Тақи аймишлар, мушук томдин томга ошиб юриса, юз йигоч ер юрир эрди...ö

Ҳикоятда андог келурö   Тақи аймишларö

ö
 ö
 : “Шом вилятиндаги маликнинг бир Фотима отлиг қизи бор эрди”.
 ( )

ó

(2 - , 104-105).

ó
 õКелдук баёқи сўзга.
 ö.

õКелдук баёқи сўзгаõ

(õ)

ö õ ö)

, õ ö

ó

Адабиётлар:

- 1. XVIII XIX , 1971. (. . ö . 1980)
- 2. . . . .
- 3. . . . . , õ ö, 1978.
- 4. : . . - . ó , 1991.
- 5. . . . . « » . ó , ... « » , 1986.

ЧЕТ ТИЛИГА ОИД КОМПЕТЕНЦИЯ ВА “КОМПЕТЕНЦИЯЛИ ЁНДАШУВ”
ТЕРМИНЛАРИНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАСИ ТАҲЛИЛИ

Рузметова М.Ш.

“Компетенция”
20-
1955-59
(language competence)
(1959)
1970-
1960-1970
475
1.
2.
3.

Компетенция (Competence)
4-
(Competere)
[3-396].
I-
2)
Компетентный, -ая, -ен, -на
; 2)
; Компетентность
; 3)

Advanced learners Oxford Dictionary

(Competence is the ability to do something well, effectively or have the ability, knowledge, and skill to do smth in an efficient and effective way).
(CEFR)

Компетенция :
ö.

475
2
-1983
//
2003. 5. 34-42.
I-

, õ õ õ õ

, , , ;

õ õ 1980

õ

., , *Компетенция* ,

., , *Компетенция б*

., , *Компетенциянинг хусусияти б*

., *Компетенция б* ,

., , *Компетенция б* , ,

., , , *компетенция* .

., *Компетенция б* - ,

., , *Компетенция б* , *Компетенциялар б*

., , , ,

., *Компетенция б* ,

., ( ) .⁴⁷⁷ , *Компетенция* ,

: *Компетенция* – бу ўқувчининг инглиз тилидаги муайян билимларни ўзлаштириши жараёнидаги индивидуал билим, малака ва кўникмалар йиғиндисидир.

Компетенцияли ёндашув

, ,

, ,

., , б , , , ,

., ,

., ,

., ,

3. // .-2008.- 6.14-15 .

ПРОБЛЕМА РЕЧЕВЫХ АКТОВ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ПРАГМАТИКЕ

Деворова Ш.

[3] .

1. ( );
2. ( );
3. ( );
4. ( );
5. ( ).

[5].

1. ( );
2. ( );
3. ( );
4. ( );
5. ( );

[4, 1].

Литература:

1. // .: 1986
2. .17. :1986.
3. Austin J. How to do things with words? Oxford:1962
4. Ballmer T., Brennenstuh W. Speech Act Classification: A study in the Lexical Analysis of English Speech Activity Verbs / Berlin: 1981.
5. Searle J. A Taxonomy of illocutionary Acts // Language? Mind and Knowledge. Mineapolis: 1975.

БОБУР-ДИЛБАР ШАХС, ҶИММАТИ БАЛАНД КОМИЛ ИНСОН

Тошов К.Т., Бобмуротов А.

,

... , ö

ö.⁴⁷⁸

ö

ö⁴⁷⁹ -,

ö...

ö⁴⁸⁰ , -

ö

ö⁴⁸¹

-

-

-

-

1990- 5-

: ö

ö.⁴⁸²

1495-1496-

. 1497-

: ö

ö⁴⁸³.

(1519)

(1520-)

1524-

. 1525-

---

478 . . . : ö ö, 1998. -134.
 479 . -136.
 480 . . . : ö ö, 2008. -6.
 481 . . . : ö ö, 1998. -137.
 482 . . . : ö, 2011. -217.
 483 . . . : , 1992. -94.

1390- 10
1400- 18-
17- V 2004-
366

АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИ ЛУҒАТИДАГИ СЎЗЛАРНИНГ МАЧАЙ ҚИШЛОҚ
ШЕВАСИДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Холиқов М.,
Илмий раҳбар: Бердимуродова М.Р.

25 000 ( )

ө.

([ ])
6-7

Бовжуди

1972. 122-]

КОЛОСИ

“шикоф”

̄ ̄
 :
 ̄ ,
 ; [, , ̄ ,
 , [ ] ,] .
 ;
 -

МЕТОНИМИЯНИНГ ТИЛДАГИ ЎРНИ ВА ХУСУСИЯТЛАРИ
Хасанова К.Б.

(metonoma'dzo ó

, «

»

:

̄ ̄

-) ( )
-) ( )
-) ( )
-) ( ) ! ( ) ;
-) (. .) ;
-) ( ) ;
-) ( ) .

ö ö

Фойдаланилган адабиётлар:

1. - .:1981- .125
2. . . . б . : , 1969. б .231
3. . б . : . . . 2006.

**АЛИШЕР НАВОЙИ АСАРЛАРИДА ҚЎЛЛАНИЛГАН САБЗАВОТ ЭКИНЛАРИ
НОМЛАРИНИНГ СЕМАНТИК-УСЛУБИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ**

Усмонова М.

V

« - » , « - » « »

V-XIX

« » (VIII), « » (VI), (VIII),
« » (I),
« » (I)

, VIII

экин-экин, екинлик-экинлик, йер-ер, қол-дарё, суб-суб

ё ё

, эрук

алма

алмила

. XV

олма, алма, алим, - себ

«
: «Сабзавот. Резавор ва полиз экинлари ва уларнинг овқатга
ишлатиладиган маҳсули (бодринг, карам, сабзи, пиез, помидор . .)».

: « . 2. Овқатга солиши учун ишлатиладиган
қўкат ва сабзавот. 4. айн. Зиравор. « »

: «Зиравор. Овқатни хушбўй ва хушхўр қилувчи ўсимликлар ёки уларнинг уруғи, барғи, илдизи
. . (., зира, зирк, қорақанд, зарчўва, қалампир, мурч». , сабзавот
экинлари

сабзавот полиз

сабзавот сабза « » , « » , « »

*Сабзау гул акси тушуб сув аро,
Оразу хат ўйлаки кўзгу аро. (III, 11)*

сабзалик, сабзпўш, сабзранг//сабзоранг , « » , « »

», « » :

Чекти чу хат сабзаси гул узра саф,
Сабзалиқу гуллуқ ўлуб бартараф. (Ш, 11).

сабзасор « », « » :

Чаимаси бирла меҳри оламтоб,
Қилди қўк сабзасорини сероб. (Ш, 11)

, сабза « », « », ( )
сабзавот сабза

Полиз « » :
Боқтим эрса, полизе кўрдумки тўла қовун ва бодринг ва хиёр эрди. (Ш, 582)
полиз сабза -

тарвуз, хандалак, пиёз, турп, қалампир, гармдори
ошқовоқ, сабзи, лавлаги

1. комғоқ ( )
наботот ( )
: ўланг, алаф, навбар, гиёх, набот :
Дона, тухм, тухмиёна « » «
( ) » чигит уруғ

2. бошоқ хўша
экин мазруъ
: бугдой, арпа, жав, адас, канаб, найшакар, вусма,
хино//хинно, пахта, мамуг//момук, қунжуд, себарга, афюн, хашхош, банг.

3. « »
сабзавот сабза
« », « », « » б

Полиз
4. 15 бодринг, тарра,
қовун, лубё ( ), нухуд ( ), шалғам, карам, кашниз ( ), зира
, хиёр, ҳамзал, зардак, чағандар
, каду ( ) зардак сабзи,
чағандар лавлаги

5. сабза қўк « »
: ажриғ, бадалаф, испанд//сипанд, бакли ҳамқо, қамиш, най,
лух, меҳригиё(х) //мардумгиё(х), шўра, ханзал, заъфарон, хор.
6. сабза, дона, мазраъ

КОММУНИКАТИВ МАҚСАДНИНГ СОН СЎЗ ТУРКУМИДА ИФОДАЛАНИШИ
Ёдгорова С.

( )
, «Бир ош қилдимки, дарддан фориғ бўласиз»

дўшманлик”

“махалла болалари ила фанор орасида англашилмас

ўйиб олардик”

“янги кўзойнак” тақиб кетишга мажбур бўларди”, “янги кўз”ни

керилиб турардик. “пиқ-пиқ” кулишди”.

“ялингансимон қаради”.

юқорида-пастда

У ( ), сизлар ( )

ёш-қари-қартанг,

ёлгон-рост

ZAMON BILAN HAMNAFAS YOSHLAR

Xo'jamurodova Sh.A.

Termiz davlat universiteti

e-mail: shahnoza2015@umail.uz

Yoshlarni yuksak ma'naviyatli jismonan sog'dom va komil insonlar qilib tarbiyalash buyuk kelajak poydevorini qurishning muhim asosidir. Har qaysi jamiyatda yoshlar juda katta kuch bo'lib kelgan. Bugun zamon shiddat bilan rivojlanar ekan, o'z navbatida yoshlar dunyoqarashida ham turli o'zgarishlar sodir bo'ldi. Ammo har qaysi davrda ham o'zbek yoshlari o'z ma'naviyati, milliy qadriyatlarga bo'lgan yuksak e'tibori, bilim saviyasi bilan ajralib turadi. Bugungi kun o'zbek adabiyotida yaratilayotgan zamonaviy asarlarni tahlil qilishda har bir yosh avlodning o'z fikri bor. O'zbek adabiyotining taniqli vakili Pirimqul Qodirov o'Moskvada do'ppi kiygan odamni ko'rsam ko'nglim yorishib ketardi. Atlas kiygan ayollar Moskva ko'chalarida quyoshdan tushgan parilarga o'xshab ko'rinaradi. Men bilan o'n yil bir binoda mehnat qilgan rus, ukrain, gruzin, arman, latish, eston, qozoq, tojik millatiga mansub hamkasblarim har biri o'z xalqi va adabiyoti uchun jon kuydirib ishlar edi. Ularda milliy g'urur va madaniy saviya balandligini sezganim sari o'zim ham shulardan qolishmaslikka intilardim¹.

Zero, milliy g'urur ila vatani uchun xizmat qilayotgan yoshlarimiz bugun O'zbekiston nomini dunyoga tanitmoqda. Prezidentimiz I.A.Karimov o'Biz alamzada emasmiz, kechagi hayotdan norozi bo'lib, kimgadir qandaydir talab qo'yishdan ham yiroqmiz. Kimlardir bir vaqtlar yurtimizdan ulkan boyliklarni olib ketgan bo'lsa, mayli, boylik topiladi. Ammo shuni bilib qo'yinglar, bizning eng katta boyligimiz-bu xalqimiz, yoshlarimizdir² deb chiqarish, axborot tizimlari va kompyuter tarmoqlarini biz yoshlar ham yurtimizga munosib farzand bo'lmog'imiz lozim. Yoshlarimiz uchun mamlakat suverenteti, territorial birligi hamda mustaqil siyosat yuritish huquqini mustahkam himoya qiluvchi fuqaro bo'lish, o'zlarida milliy an'ana va xalqimiz mentalitetiga yot g'oyalarga nisbatan mafkuraviy qobiq shakillantirish sharafli va mas'uliyatli burch hisoblanadi. O'zbekistonda yangi avlod paydo bo'layotganini dunyo tan olyapti. Bunday avlod bilan ertaga, albatta maqsadlarga erishiladi².

Janubiy Koreya bilan hamkorlikda Toshkent shahrida Inxa universiteti tashkil etildi. Mazkur oliy o'quv yurtida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida, birinchi navbatda, dasturiy ta'minot maxsulotlari ishlab chiqarish, axborot tizimlari va kompyuter tarmoqlarini boshqarish bo'yicha xalqaro standartlar darajasida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlanadi. Endilikda yoshlarimiz bu sohalarining yanada yetuk mutaxassisiga aylanadi.

Hozirgi kunda yoshlarimiz kompyuterda ishlash bo'ladimi, chet mamlakatlardagi o'z tengdoshlari bilan bellashish bo'ladimi, sport, ilm-fan, madaniyat sohalarida o'zini shunday ko'rsatyaptiki, bularning barchasini ko'rganda beixtiyor g'ururlanib ketasiz. Bugun O'zbekistonda 31 million xalq yashayapti. Yoshlarning, 30 yoshga kirganlarning ulushi taxminan 60 foizni tashkil etadi. Bu ko'rsatgichlarning o'ziyoq yurtimizda yoshlar ko'pchilikni tashkil etishini ko'rsatadi. Bugungi kunda O'zbekistonda 2 millionga yaqin yoshlarimiz, shu jumladan, 840 mingdan ortiq qiz bolalar sportning 30 dan ziyod turi bilan muntazam shug'ullanmoqda. Nufuzli xalqaro musobaqalarda mamlakatimiz sportchilari erishayotgan g'alabalar tobora ko'payib bormoqda. 2014-yilda sportchilarimiz 849 ta medalni qo'lga kiritdi, ularning 266 tasi oltin medallardir. Sportchilarimiz ana shunday yutuqlari bilan Vatanimiz shuhratini dunyoga tarannum etishga munosib hissa qo'shdilar va ularning qo'lga kiritgan marralari bilan har qancha faxrlansak arziydi, albatta.

Jismoniy va ma'naviy jihatdan sog'dom avlod har bir yurtning, jumladan, O'zbekistonning eng katta boyligidir. Yaqin qo'shnilarimiz bo'lgan ayrim davlatlarda yoshlarning 50-60 foizi savodsiz. Ulardan ertaga nimalarni kutish mumkin? Shu ma'noda bizning yurtimizda yoshlarga qaratilayotgan e'tibor hech qaysi davlatda yo'q. Bugungi avlod bundan 18 yil avval qabul qilingan o'Kadrlar tayyorlash iliy dasturi o'ning mevasi bo'lib, bugun o'sha maqsadlar ro'yobga chiqmoqda. San'at sohasida yoshlarimiz jahonga mashhur ijodkorlarning: Betxovin, Shopen, Motsart asarlarini mahorat bilan ijro etishmoqda. Bugungi kunda yer yuzining turli nuqtalarida siyosiy mojarolar, urush va qonli to'qnashuvlar sodir bo'lmoqda. Bunday paytlarda ogoh bo'lib, o'zimiz tanlagan yo'limizdan borishimiz kerak. Biz bugun erishayotgan muvaffaqiyatlarimizni davom ettirsak, amalga oshirayotgan ishlarimiz ertaga qanday samara berishini hisobga olib, shu yo'lдан qat'iyat bilan boradigan bo'lsak, O'zbekistonning kelajagi buyuk bo'ldi. Prezidentimiz alohida aytib o'tadilar: o'Hammamizga chuqur bir haqiqat ayon bo'lishi kerak o' biz yurtimizning ertangi rivoji yo'lida qanday chuqur o'ylangan dasturlarni tuzmaylik, bu rejalarni bajarish uchun qanday moddiy baza va imkoniyatlarni yaratmaylik, buning uchun qancha ko'p sarmoya safarbar etmaylik, ularning barchasini amalga oshiradigan, ro'yobga chiqaradigan qudratli bir omil borki, u ham bo'lsa, yuqori malakali ish kuchi va yurtimizning ertangi kuni, taraqqiyoti uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan yetuk mutaxassis yoshlarimiz, desak, o'ylaymanki, hech qanday xato bo'lmaydi². Hayot bir joyda to'xtab turmaydi. U to'xtovsiz harakatda ekan, yangiliklar va o'zgarishlar tez sodir bo'ldi. Biz kelajak uchun bor kuch-g'ayratimiz bilan harakat qilsak, o'zimiz orzu qilgan kunlar tez keladi. O'zbekistonda zamon bilan hamnafas yashayotgan, hech kimdan kam bo'lmagan yoshlar ulg'aymoqda.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Pirimqul Qodirov. Ma`naviyat, modernizm va absurd // O`zbekiston adabiyoti va san`ati, 2004-yil, 12-son.
2. I.A. Karimov. Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo`lida xizmat qilish eng oliy saodatdir. - Toshkent, O`zbekiston, 2015 y.

MUHAMMAD IBN MUSO AL-XORAZMIYNING ILMIY MEROSIDA DIDAKTIK QARASHLAR

Xaliyarov J.X.

Termiz davlat universiteti

Muhammad al-Xorazmiy insonning kamolga yetishi va insoniy munosabatlarni yo`lga qo`yishda ilm-fanning muhim ahamiyati to`g`risidagi g`oyani ilgari surgan.

Ayniqsa, u matematika sohasida yangilik yaratgan nazariyotchi hamda pedagogik o`slubiyotchi olim sifatida tarixda qolgan. Xorazmiy o`z davrigacha bo`lgan qadimiy matematika fani rivojlangan mamlakatlar o` Bobil, Yunoniston, Hindiston, Xitoy, Misrdagi deyarli barcha matematiklarning kashfiyotlarini o`rgandi va ulardan farq etuvchi yangi kashfiyotlar yaratdi.

Muhammad al-Xorazmiy matematika fanida abstraksiya tushunchasini kengaytirdi. Induksiya yo`di bilan umumiy yechish usullarini hal etdi, deduksiya yo`di bilan umumiy usullar yordamida xususiy masalalarni yechdi. O`ljabr va - al muqobala o` asari bilan ham matematika fanini rivojlantirib, o`zidan avvalgi bilimlarni o`rgandi va ularni sintezlashtirdi hamda amalda qo`llash usullarini bayon etdi.

Muhammad al-Xorazmiy arifmetikaning algoritmlari bo`lgan qo`shish, ayirish, bo`lish hamda ko`paytirish qoidalarini yaratgan; turli o`jinsodagi sonlarni ko`paytirish algoritmini ham bergan. Masalan, minut va sekundlarni bir-biriga ko`paytirish uchun, avvalo, bir xil shaklga keltirish, ya`ni sekund yoki minutga aylantirish maqsadga muvofiq ekanligini ko`rsatgan. Maxsus bobda kasr va ildizdan chiqarish amallarining mohiyatini bayon etgan.

Muhammad al-Xorazmiy o`zining falakiyotga doir ishlarida hindlarning falakiyot jadvalarini tahlil etib, o`Xorazmiy ziji nomi bilan mashhur astronomik jadvalar tuzdi.

Ma`lumotlarga ko`ra, VIII o` XV asrlarda hammasi bo`lib, yuztagacha zij (tirgonometriya va falakiyotga oid) jadvalar mavjud bo`lgan. Bu zijlar orasida boshqa olimlar bilan birga Muhammad al-Xorazmiy tuzgan zijlar ham bor edi. Bu kitob ham bir necha asrlar mobaynida bu soha olimlarida qiziqish uyg`otadi va 1126 - yili lotinchaga tarjima qilinadi. Arab tilida birinchi yozilgan sinuslar va tangenslar ziji Xorazmiyga taalluqli. Tadqiqotchilar fanda tekis, uchburchak trigonometriyasi va sferik uchburchak trigonometriyasini tadqiq qilish ham Xorazmiydan boshlangan deyishadi. Uning sinus zijlari lotin tiliga o`g`irilib, Yevropa falakiyotchi va geodez olimlariga qo`llanma sifatida xizmat qildi. Allomaning bu asari XII asrda lotin tiliga tarjima etilib, bir necha asr davomida undan foydalanib kelindi. Bundan tashqari, o`Kitob suratul azzö (o`Yer surati kitobi) birinchi yozilgan geografiyaga oid kitob sanaladi. Bu asar xaritaning tavsiflagan asardir. U geografiyaga oid asarlarida yerni yetti iqlimga bo`ladi hamda yer xaritasini chizadi.

Shuni ta`kidlash lozimki, alloma o`ziga boshqacha bo`lgan ilmiy bilimlarning asosiy g`oyalari, metodlarini sintezlashtirdi. U ilmiy bilimlarni o`rganuvchilarning mustaqil bilim olishlariga o`tiborini qaratdi.

Xorazmiy bilim olishda talabaning shaxsiy kuzatishlariga hamda olgan bilimlaridan foydalanishga katta o`tibor berdi. Bunda u ilm izlovchilarning ilmiy manbalarini to`plash, ularni ifodalash va kuzatganlarni tushuntira olish malakalarini hosil qilishga katta baho berdi.

Muhammad al-Xorazmiy bilish nazariyasiga muhim hissa qo`shdi. U birinchilardan bo`lib, sinov-kuzatish va sinov metodlariga asos soldi. U matematik g`oyalar asosida odamlarning hayotiy zarurati yotishini, ilmiy kashfiyotlar odamlarning amaliy talablari asosida paydo bo`lishini asosladi. Masalan, yer ishlari, binolar qurish, kanallar qazish shu tariqa paydo bo`lgan deb hisoblaydi. U birinchi marta insonlar o`rtasidagi munosabatlarni matematik shakllarda ifodaladi.

Alloma ilmiy faoliyatining metodologik jihatlarga katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.Xashimov, S.Nishonova. Pedagogika tarixi. II qism.- Toshkent, 2005.
2. A.Zunnunov .Pedagogika nazariyasi.- Toshkent. 2006.

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР ҲИКОЯЛАРИДА АЁЛГА МУРОЖААТ КЎРИНИШЛАРИ

Қурбоназарова Н.

с

а

ö

ö

-Э, девона, ўзи нарсага муҳтож бўлса, сенга нарса олиб келармиди?

ö, ö

-Ҳай, ҳай! Ҳўш кимга ишингиз бор?

-Войдод, халойиқ, бу қандай эркакки, хотинини бировга қўшиб қўйиб, ўзи эшик пойлаб ётади! Войдод!

-Туринг Назирбуви! Туринг, Тўхта бувиникига чиқамиз.

-Оналар, биринчи теримни олган кунларинг битта семиз қўй сизларники. Мен тумандан сўрадим, ҳали ҳеч қайси хўжаликнинг қурти нишона бергани йўқ (**“Кампирлар сим қоқди”**).

-Ўртоқ рафиқам! Ижозат берасиз, хушчақчақ ҳаётимизни шараф билан давом эттириб, оилавий бурчимизни намуналик бажариб келаётганимизга бир йил тўлган кунда сизни бевосита табрик қилишига (**“Нутқ”**).

-Оббо, тегирмончининг қизи !... Битта қўйни назарлари илмайди! Нечта қўй бўлса арзир эди! (**“Дахшат”**).

-Ҳой хотин, дейман, қандоқ беҳаёсан! Жинними ўзи бу... (**“Майиз емаган хотин”**).

. Хотин

беҳаё, жинни

-Зухра, жигарим, -деди ҳазил йўсинида, -онанг ҳинди эмас эди-ку (**“Нурли чўқкилар”**).

ö

ö

жигарим

ЎЗБЕК ВА ТОЖИК АДАБИЁТИДА ИККИ ТИЛЛИЛИК АНЪНАСИ
Қурбоналиева М.

XI-XII

ō

ō

ō

ō

ō

ō,

Фойдаланган адабиётлар:

1. . 1973. ( )
2. // . I . 6 . 1963. 9-10
3. (эронлик тадқиқотчи). . Форс тилидан Шокиржон Олимов таржимаси ва изоҳлари билан. // 6 6 , 2011 . 37-38-39-40 , 4-35 .
4. (афғонистонлик тадқиқотчи). . Форс тилидан Шокиржон Олимов таржимаси ва изоҳлари билан. // 6 6 , 2011 . 43-44 , 46-63 .
5. 6 ( ) . 6 . 6 6 . 2010.

SUV KONSEPTINING TILSHUNOSLIKDA IFODALANISHI

Majidova SH.

Termiz davlat universiteti

Bugungi kunda tilshunosligimizda lingvokulturologik ramzlar sekin-asta oʻrganilib borilmoqda. Ijtimoiy muloqat tizimida insonlar mazkur jamiyat guruh va ijtimoiy muhitda qabul qilingan ramzlardan foydalanmasdan yashay olmaydilar.⁴⁸⁶ Shuning uchun ham lingvokulturologiya fani yuzaga keldi va yuqorida qayd qilgan muammolar bilan shugʻullana boshladi. Har bir tushuncha, ramz va belgilarning qanday maʼno va mohiyat kasb etayotganligini aniqlab ularni tahlil eta boshladilar.

Bugungi kunda oʻzbek tilshunosligida tilga lingvokulturologik yondoshuvlarni davrning oʻzi taqozo etmoqda. Tilshunos olimlarimizdan N. Mahmudov⁴⁸⁷, D. Xudoyberganova⁴⁸⁸, R.Ibragimova⁴⁸⁹ kabi olimlarimiz oʻzbek tili materiallariga lingvokulturologik nuqtai-nazardan yondashib ilmiy baho bermoqdalar. Oʻzbek tilshunosligida hayvon nomlari, qushlar, ranglar kabi tushuncha anglatuvchi ramzlar tadqiq qilingan, lekin biz suv konsepti boʻyicha tadqiq qilingan birorta ishga koʻzimiz tushmadi. Shu nuqtai- nazardan biz suv konseptini tahlil qilishga harakat qildik.

Odamlar: oʻSuvni chanqaganimiz uchun ichamizö, - deyishadi. Ammo nima uchun chanqaymiz?

-Chunki biz suvsiz yashay olmaymiz-da. Toʻgʻri, biroq nima uchun suvsiz yashay olmaymiz?

Bu kabi savollarga faqat ayrim kishilargina toʻgʻri javob bera oladi.

Har bir hayvon va har bir inson uchun suv zarur. Odam oraganizmining 65% , hayvon organizminig 60% , baliq organizmining esa 80% ini suv tashkil qiladi. Agar odam organizmidan 10-20% suv yoʻqotsa, ortiq yashay olmaydi, soʻng esa vafot etadi. Agar odam tez yugursa yoki ogʻir mehnat qilsa, u terlay boshlaydi va organizmidan suv yoʻqotadi. Agar u koʻp suv yoʻqotsa, chanqaydi. Odam suvsiz uzoq hayot kechira olmaydi. Turkiy xalqlarda (amgak bilan ar koʻkirar, yomgʻir bilan yar) maqoli keltirilgan boʻlib, uning maʼnosi mehnat insonlarga baxt ato qilishi, mehnat qilgan, ishlagan odam shod-xurram yashaydi; suv va yomgʻir butun olam uchun hayot bagʻishlaydi, suvu-yomgʻirga qongan yer yashillikka burkanib, chamanzorga aylanadi, degan maʼnoni bildiradi

Yana bir misolni tahlil qilsak:

Suyung gʻoʻl hosiling moʻl

Bu suv dehqonchilikning jon tomiri ekanligini, uningsiz tirikchilik qilish mumkin emasligini, suv koʻp boʻlgandagina moʻl hosil olish mumkinligini bildiradi. Bunga qoʻshimcha yana bir maqol bilan keltirilgan

Suuyng koʻlda, ishim choʻlda

⁴⁸⁶ Sh. Usmonova. Lingvokulturologiya. T: 2014

⁴⁸⁷ Tilning mukammal tadqiqi yoʻllarini izlab// Oʻzbek tili va adabiyoti, T: 2012

⁴⁸⁸ Matnning antropotsentrik tadqiqi.-T: Fan, 2013

⁴⁸⁹ Fransuz va oʻzbek tillarida ayol konseptining tadqiqi: f.f.n diss avtoreferat-T:2012

Bu dehqonchilikda ehtiyojga yetarli suv boʻlganda quruq yerlarga ham don dun ekib, oshlik terib hosil olsa boʻladiganligini bildiradi.

Bir odam ariq qaziydi, ming odam suv ichadi.

Bir odam koʻprik soladi, ming odam oʻtadi.

Bir kishi qazigan quduqdan ming kishi suv ichadi.

Maʼnosi: Koʻpchilikning manfaati yoʻlida qilgan xizmatining zoye ketmaydi. Mehnating samarasidan bahramand boʻlgan kishilar sening nomingni yaxshilik bilan yodga oladilar, koʻpchilikning hurmat-ehtiromiga sazovor boʻlasan. Shunday ekan, el yurt manfaati yoʻlida mehnatu gʻayratingni ayama.

Mahmud Qoshgʻariy maqollarning qoʻllanish oʻrinlarini ham koʻrsatadi. “Suv koʻrmaguncha yetuk tartma” — Suv koʻrmasdan oldin etik yechma. Bu maqol ishlarda mulohazali boʻlishga undaydi. Oqil kishilarga nisbatan ishlatiladi. “Keng toʻn oʻbramas, kengashligʻ bilig artamas.”—Keng toʻn toʻzimaydi, kengashli ish buzilmaydi. Bu maqol bir ish boshlashdan oldin boshqalar bilan kengashish, oʻzboshimchalik qilmaslikka undab aytiladi.⁴⁹⁰

oHar toycha oʻzi suv ichgan bulogʻini maqtar. Suv bir joyda turaversa, sasir. Suv oʻjar, inson undan ham oʻjar. Suvdan kechgan hoʻl boʻlar, Mehnat chekkan zoʻr boʻlar. Bir kishi ariq qazar, Ming kishi suv ichar. Ilonga suv bersang ham, zahar tomar. It tumshugʻini tiqqan yerga, Suv ichgali sher kelmas. Osh kattadan, suv kichikdan. Suvga yaqin — rizqqa yaqin. Otang mirob boʻlsa ham, Ariqni tozalab suv icho kabi maqollar zamirida keng lingvokulturologik tushunchalar mujassamlashgan boʻlib ularning lingvokulturologik xususiyatlarini ochish fanimizning oldida turgan vazifalardan biri boʻlib turibdi. Tarkibida suv kulti qatnashgan maqollar, matallar, hikmatli soʻzlar va birikmalarni lingvokulturologik, lingvokognitiv, lingvopragmatik nutqi-nazardan tahlil qilib ularning maʼnolarini ochib berish bizning oldimizda turgan vazifalardan biridir.

БАДИИЙ ТАРЖИМАДА СЎЗ ҲЙИНЛАРИНИНГ ҲРНИ

Жўрақулова З.Ш.

: When a young gentleman was taken in hand by Doctor Blimber, he might consider himself sure of a pretty tight squeeze (Ch. Dickens) ó «to take in hand»

( )

o o

: By-and-by, he said: «No sweethearts, I b'lieve?».

: «Swetmeats, did you say, Mr. Barkis?».

sweethearts - swetmeats,

⁴⁹⁰ B.Toʻxliyev, M. Shamsiyeva, T. Ziyodova Oʻzbektili oʻqitish metodikasi. Toshkent ó 2006, 21-bet.

ö[3,293].

you've been run over by an emotional train (J. Fowles).

: You look like

slippers»

those slippers»

: «I am nothing to you ó not so much as them

late

I am lateö.

not you. Sir. She isö

She used to sit on the sand with his head in her lap by the hour, rubbing her fingers over his eyes and looking at him with unfathomable delight (F.J. Fitzgerald).

Used to do something

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . ó .1966.
2. . ó ., 1978.
3. . 2008. ó 293
4. Bell, Roger . ranslation and translating. Longman, 1991.

А.ОРИПОВ АСАРЛАРИНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

Одилова З.А.

5-

Ундадир энг олий тафаккур амал,

Ў

"

Абдулла Ориповнинг ҳасадга бағишланган шеърлари ўзининг маъно чуқурлиги, ободли ифодаси билан Навоий, Бобур ва Огаҳий каби муҳтоз шеърятимизнинг атоқли намояндалари тажрибаларига бевосита боғланади, дейиши мумкин.

:"

:"

Ў

:

Ў ?

Ў

Ў

Ў, Ў " , Ў

PUSHKIN IJODIDA SHARQONA MOTIVLAR

Ismatova N.B

Buxoro davlat universiteti

Biz rus adabiyoti tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Rusiyaning Sharqqa qiziqishi Pyotr I davridayoq boshlanib, Pushkin davrida nihoyatda kuchayganini va undan keyingi davrlarda ham susaymay taraqqiy qilib borganligini ko'rishimiz mumkin. Xususan, olim V.V.Ivanov «Sharq she'riyati Ovrupanikidan minglab yillarga yoshi ulug' bo'lib, doimo unga ta'zir qilib kelgan» deb takidlab o'tgan. Pushkin davriga kelib esa bu jarayonni o'rganishga qiziqish yana ham kuchaydi. XIX asr boshlari rus matbuotida rus adiblari, olimlari, adabiyotshunoslari va tanqidchilari faoliyatida ham bu hol o'z ifodasini topdi. A.S.Pushkin rus adabiyotining eng yirik vakilidir.

Bejiz uni «Rus adabiyotining dahosi» deb atamaganlar. Zero, rus adabiyotidagi yangilanish, keskin ko'tarilish, uning kelgusidagi taraqqiyoti ana shu shoir ijodi bilan bog'liq. Pushkinning badiiy tafakkuri mana shunday adabiy jarayon ta'zirida shakllangan edi va Sharqqa qiziqishi shunchaki ehtirosli intilish, tasodifiy adabiy havas yoki adabiy ta'zir jarayonlari bilan bog'liq hodisagina emas, albatta. Bu hol shoir tafakkurining umuminsoniy mohiyatidan kelib chiqqan va daholarga xos umuminsoniylik muammosi bilan bog'liq ilmiy masala bo'lish bilan birga, boshqa bir jihatdan Pushkin tomirilarida jo'sh urgan sharqona qon oqimlarining in'okosi hamdir. Chunonchi, Pushkinning katta bobosi Ibrohim ibn Hanibal habash amirlaridan birining o'g'li bo'lib, turklar uni asir qilgan va keyinchalik Rusiya elchilari uni Pyotr I ga sovg'a qilishgan.

Chingiz Aytmatov inson o'zining yetti ajdodini bilishi shart, chunki insonlarning yetti bo'lagida bir xil qon bo'lishini tabobat fani ham tasdiqlagan, deb takidlaydi. Pushkin esa arab bobosiga mansub ajdodlar shajarasining to'rtinchi bo'lagini xolos, ya'ni habash bobosidan hali unchalik uzoqlashib ketmagan. Pushkinning onasi Nadejda, Nadejdaning otasi Osip, Osipning otasi esa Ibrohim ibn Hanbal bo'lgan. Pushkin Mixaylovskoe qishlog'ida (1824) yashagan davrida Ibrohimning Pyotr ismli ikkinchi o'g'li tirik bo'lgan. Pushkin katta bobosi bilan bog'liq ma'lumotlarni mana shu kekxa amaki bobosidan olgan. Pushkinning tomirilaridagi oqib turgan habash qoni uni hamisha Sharq o'qalariga tortar, hatto u janubda surgundalik paytlarida xorijiy Sharqqa qochib ketishni ham xayolidan o'tkazgan.

Jahondagi hech bir xalq ma'naviyati va adabiyoti faqat o'z doirasida chegaralanib qolmaydi. Biz sharqmiz, ammo g'arb badiiy ruhiy olamini o'zlashtirgan, o'sha olamning shaffof suvlarini simirgan xalqmiz. Shoirimiz tili bilan aytganda, Navoiy sharafi muqaddas yashagan o'zbek xonadonidan o'zbek ongidan Gomer, Dante, Gyote, Bayronlar ham makon topgan. Lekin badiyat dahosi Aleksandr Pushkinning qadri ayrichadir. U bizga bir qadar yaqin. Daholar siyosiy maqsadlardan ustun turadilar. Shu sababli Pushkin dahosi ham shovinizm kabi illatdan allaqancha yuksaklikda. Daholar o'z azaliy tabiatiga ko'ra insoniy erk va milliy ozodlikka xizmat qiladilar. Pushkinning armoni ideali ozodlik edi. U erkinlik va ozodlik kuychisidir.

Pushkin she'riyati har jihatdan o'z shaklan, ruhan va ma'nadan sharq she'riyatiga yaqin. Uning ayrim to'rtliklari teranligi, ma'nosining chuqurligi, falsafiyligi bilan bizning ruboiylarni eslatib turadi. Uning she'riyati sharq ruhi bilan chuqur sug'orilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Hassos shoirimiz Usmon Nosir ona tilimizga o'girgan o'zbek chasaroy f'ntani dostoni mazmun mohiyati bilan sharqdan olingan. Doston sahnida ikki kuch o'z sharqona voqelik va g'arbone lirik marom birgalikda yaxlit bir butunlik hosil qilgan. o'z qur'onga iqtibos she'riy turkumi esa o' musulmon olamining muqaddas kitobidagi suralar mag'zidagi buyuk poeziyani ilg'ab olib, boshqa bir tilda ulug' she'riyatga aylantirish jihatidan shoir diqqatga sazovor. Pushkin bu turkumda bobolari ruhi bilan uchrashganini his qilgan, erkin nafas olgan. Shundan ikki yil keyin yozilgan mashhur o'zbek payg'ambar she'rida hozirgacha kim haqida gap borayotganligi haqida bahs ketadi, ba'zilar uni faqat Bibliyaga bog'lashsa, boshqa bironlar unda Qur'on va payg'ambarimiz Muhammad alayhissalomga tayanib, olamga ezgu xabar, yoniq so'z olib kelgan payg'ambarning yig'ma obrazini yaratgan deyishadi.

Rus pushkinshunoslari shoirning hazrati Muhammad (s.a.v.) shaxsiyatlarini bilan qiziqishi uning surgun qilinishidan ancha avval boshlangan va bunga uning zamondoshi Chaadaev bilan suhbatlari ham sabab bo'lgan bo'lishi mumkin, deb taxmin qiladilar. Chunki Chaadaev islom dini va Muhammad (s.a.v.) shaxsiyatlarini yaxshi bilgan va u zotga nihoyatda yuqori baho bergan.

U o'zining «Falsafiy maktublar» asarida payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ni insoniyatning ma'naviyat tarixidagi eng buyuk shaxs sifatida ulug'laydi va «dunyo dinlarining buyuk taraqqiyotida Muhammad dinini muhim deb qarashimiz lozim», deb takidlaydi.

1815-yili «Vestnik Yevropi» jurnalida fransuz sharqshunosi A.Jurdenning «Eron, bu mamlakatning boshqarmalari, dini va adabiyoti» nomli maqolasi rus jamoatchiligi e'tiboriga havola etiladi. Bu maqolada fors

mumtoz adabiyoti vakillari, jumladan, Firdavsiy, Saʼdiy, Sheroziy, Hofiz ijodiga mansub manzumalar ham tahlil etilgan. Ayniqsa, Saʼdiy va uning «Vasiyat»i toʻgʻrisida keltirilgan fikr-mulohazalar diqqatga sazovordir. Pushkinshunoslar taʼkidlashicha, Pushkin A.Jurdenning mazkur maqolasi bilan tanish boʻlgan va bu tanishuv keyinchalik uning ijodiga taʼsirini koʻrsatmay qolmaydi: U Saʼdiyning «Vasiyat»ida ifoda etilgan foni dunyoda shoir hayotining oʻtkinchiligi, ijodi esa boʻqiylikka daxldor ekani haqidagi fikrlariga hamohang gʻoyalarni oʻzida mujassam etgan «Haykal» sheʼrini, Hofiz ijodida namoyon boʻlgan sharq sheʼriyatiga xos koʻpmaʼnolilik kabi xususiyatli hofizona sheʼrlarni yaratadi.

A.S.Pushkin «Pyotr I tarixi»ni yozayotganida Eron, Turkiya, Afgʻoniston, Hindiston, Oʻrta Osiyoning tarixiy, siyosiy hayoti bilan yana ham chuqurroq tanishishga muvaffaq boʻlgan. Pushkin Sharq falsafasini shunchalik teran oʻzlashtiradiki, «Xasis oltinning egasi emas, oltin xasisning egasidir», degan Sharq hikmati asosida jahon mumtoz adabiyotining nodir namunalaridan biriga aylangan «Xasis ritsar» tragediyasini yaratadi.

Demak, Pushkin bolaligidan Sharq xalqlari hayoti va ruhiyatidagi oʻziga xoslik haqida muayyan tasavvurga ega boʻlgan va bu esa oʻsmir Pushkinning litsey davri sheʼrlaridayoq ifodasini topa boshlagan. Shoir «Natalyaga» sheʼrini yozganida oʻn toʻrt yoshda edi. Ana shu sheʼr saylanma asarlarida davriy tartib boʻyicha birinchi oʻrinda kelgan. «Natalyaga» (1813) sheʼrida Pushkin shunday degan:

Haram xojasimasman,
Arab ham, turk ham emasman,
Nazokatli chinlikdek goʻyo,
Orsiz amerikalikdek yo,
Ehtromga arzimasanman.

Shu yili yaratilgan «Rohib» degan ikkinchi sheʼrida:

«Volter! Fransuz kamolotini sultoni...» satrida «sulton» soʻzi qoʻllangan. Xuddi shu sheʼrning uchinchi boʻlimida Quddusi sharif haqida soʻz borgan. Pushkin: «...Parvoz qil, shoshil. Sharqning muqaddas shahri sari...» kabi satrlarida sharqqa intilish kayfiyatini ochiq-oydin ifodalaydi. Sharqona ohanglar jilosi Pushkin ijodining dastlabki davrida (1813-1820) yaratilgan sheʼriyat namunalarini «Talabalar bazmi jamshidi», «Turgenevga», «Orlovga» kabi sheʼrlarida ham ifodasini topgan.

20- yillarning ikkinchi yarmida Pushkin «Yevgeniy Onegin» romani ustidagi ishini davom ettiradi. Romanning birinchi toʻliq nashri 1833- yilda bosilib chiqadi. Ushbu roman turi keyinchalik davom ettirilmadi. Biroq Pushkinning bu asari uning ijodida realistlik yoʻnalishlarning barqarorlashganidan dalolat beradi. Shoir tasvirda voqelikni aks ettirishning yangi, murakkab usullariga murojaat qiladi. U bayonchi emas «koʻrsatuvchi» holatini egallaydi - rus hayoti manzaralari suratdagidek koʻz oʻngingizda jonlanadi. Ayni paytda unda davrning oʻtkir ijtimoiy-axloqiy muammolari aks etadi.

Roman markazida Yevgeniy Onegin obrazi turadi. Onegin ziddiyatli, murakkab shaxs. U yuksak didli, zukko inson, atrofida roʻy berayotgan hodisalarni teran idrok etadi. Kiborlar muhitidagi munofiqlik, aldov, riyoni chuqur his qiladi, oʻzini bu muhitga yot sezadi, undagi loqaydlik, zerikishning sababi shunda. Ayni paytda u oʻz muhitining farzandi, uning hayot tarzi, odatlaridan voz kecha olmaydi. Pushkin Oneginning aniq maqsaddan, orzu-istaklardan xoli, loqayd umrguzaronligini tasvirlaydi, bu hayot bir maromda, karaxt bir tarzda kechaveradi.

Tatyana Larina romandagi yagona nurli obrazdir. Koʻngli musaffo, maʼsuma, tashqi tomondan koʻrimsiz va zaifgina boʻlgan bu qizda juda kuchli hissiyotga qodir ulkan qalb yashiringan. U Onegin timsolida hassos qalb, dardli insonni koʻra biladi, shu sababli uni sevib qoladi. Tatyana Oneginga sheʼriy maktubi asarning eng kuchli oʻrinlaridandir. Biroq Onegin Tatyana muhabbatini rad etadi, zero muhitning yengil-yelpi sarguzashtlariga oʻrgangan, hatto sevgi ham koʻngil ermagiga aylangan qalb kuchli ehtiros bilan yoʻgʻrilgan bunday muhabbatga tayyor emas edi. Onegin muhabbatdan ham zerikib ulguragan, uning oʻtkinchiligiga imon keltirgan edi. Shu qarash yetovida bemaqsad, shunchaki dilxushlik uchun Tatyana singlisi Olgaga xushomad qiladi, oʻzi qadrlamagan narsani oʻzgalar qadrlashi mumkinligini oʻylamaydi. Pirovardida Olgani chin dildan sevuvchi doʻsti Lenskiy bilan qattiq nizolashishgacha borib yetadi, oqibatda esa duelda uning umri bevaqt xazon boʻlishiga sabab boʻladi.

Oneginning loqaydligi aslida aldovga, riyoga asoslangan muhitga isyon boʻlib, bu yoʻl bilan bemaqsadlik, bemaslaklikdan xalos boʻla olmaslikni u tushunib yetmadi. Oneginning fojiasi ham shunda.

Roman soʻnggida qahramonning mudroq hayotida oʻzgarish roʻy beradi, oʻzi bir vaqtlar rad etgan Tatyana kiborlar muhiti davrasida, badavlat qari generalning xotini, aslzoda xonim qiyofasida koʻradi va birdaniga uni sevishini anglab yetadi. Oneginning qalbi tubida choʻkib yotgan asl insoniy hissiyotlar uygʻonadi, muhabbat ham alamli, ham shirin tuygʻularini qoʻzgʻaydi. Tatyana tabiatiga sodiq qoladi, Oneginni hali ham sevadi, biroq u birovlarining iztirobi evaziga muhabbatga erishish adolatdan emas deb biladi, eriga sodiq qolishga qaror qiladi. Yozuvchi Oneginni sevgi, hijron iztiroblari bilan toʻlgan holda qoldirib, romanini yakunlaydi. «Yevgeniy Onegin» sheʼriy romani Pushkin ijodidagi realizm tomon tashlangan yangi qadam boʻldi, unda voqelik, xarakterlarning realistik tasviri, ayni paytda zamonasining muhim ijtimoiy-axloqiy muammolari aks ettirilganligini kuzatish mumkin. Shu tariqa Pushkin keyinchalik rus adabiyotida Gogol, Tolstoy, Dostoyevskiy, Chexov kabi yozuvchilar tomonidan yuksak choʻqqiga koʻtarilgan realistik yoʻnalishlarga asos soldi.

ЁШЛАРНИНГ МИЛЛИЙ –АХЛОҚИЙ МАЪНАВИЯТИДА АДАБИЁТНИНГ ЎРНИ

Ҳайитова Ф.¹, Элмуратова Д. М.²

1
2

“Тарбия биз учун ё ҳаёт, ё мамот, ё нажот, ё ҳалоқат, ё саодат, ё фалоқат масаласидир!”

Абдулла Авлоний

2016 й 6-о

6-о

«
»

6-о

6-о

6-о

6-о

?

?

6-о

6-о

6-о

ЧОРВАДОРЛАР МАЪНАВИЙ МЕРОСИДА УМАЙ ОНА ТОПИНЧИ

Тошбоев Ф. Э., Жалилов И. Т.

(, 1983. 23-).

(, 1968. 21-),

. 1)

2)

. 3)

(, 1999. 108).

ö ö ( )

ö ö, ö ö ö ö

ö ö

I

ó

»,

ö ö, ö ö, ö

ö ö

, ö ö

( )

ö

ö

(, , 1999. 147).

ö ö,

Адабиётлар:

1. . . . . , 1983.
2. . . . . , 1968.
3. . . . . , 1999.
4. , ö . . . . . , 1977.
5. . . . . , 1999.

ZULFIYAXONIM-HAQIQIY MATONAT SOHIBASI

Masharipova U.

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Zulfiya Isroilova ilk bahor kunida tavallud topgan shoiradir. Shuning uchun uning sheʼrlarida bahor nafasi gup etib ufurib turadi. Shoira sheʼrlarini oʻqir ekanmiz, eng avvalo vatanga, oilaga muhabbat, sadoqatli umr yoʻldosh, sabr-toqatli mehribon ona koʻz oldimizga gavdalanadi.

Zulfiya sheʼriyati teran fikrlarga, insonning qaynoq hissiyotlariga boyligi bilan ajralib turadi.

Men Zulfiyaxonim sheʼrlarida haqiqiy oʻzbek ayolining dardini yorita olgan shoira deb bilaman.

Oʻshf davr ayollariga ruhiy madad bergan, ularni har tomonlama qoʻllash uchun harakat qilgan ayodir:

Salom mening, aziz dugonalarim,

Azizim, lobarim, chevarim qizlar,

Ey toza, qalbimning oshinolari,

Kuylari ilhomi, sevarim qizlar.

Haʼ bu sheʼr orqali oʻzbek millati ayollarining ruhiy olami, kechinmalari, mehnatsevarligi-yu sadoqati tasvirlab berilgan. Uning yana bir sheʼrida shunday misralar uchraydi.

Oʻl farzandim, koʻzim nurisan,

Menga senday boʻla olur kim.

Sen hayotim, seni koʻrarkan,
Dilda behad joʻshadi mehrim.

Hech bir millatda oʻzbek onalaridek ona, oʻzbek onalaridek farzandlarini asrab-avaylovchi, oʻz farzandi-dilbandi uchun jonini fido qiluvchi volidalar topilmasa kerak. Zulfiyaxonim oʻz farzandlarini shunchalik sevganki, uni soʻz bilan taʼriflab berolmaysan. Zulfiya xonim Hamid Olimjon bilan bor yoʻgʻ I oʻn yil hayot kechiradi. Bu oʻn yil ichida u haqiqiy muhabbat, haqiqiy ishq, haqiqiy baxtni topa olgan ayol sifatida yashadi. Turmush oʻrtogʻidan ajralganda ham u bilan oʻtkazgan damlari xayoliy tasavvurlar orqali yangi-yangi sheʼrlar yaratib, insonning qaygʻusiga, dardiga malham boʻladigan sheʼrlar yozdi.

Men oʻtgan umrga achinmay qoydim,
Hech kimda koʻrmayin umrimga oʻxshash,
Suydim,
Erkalandim,
Ayrildim,
Kuydim,
Izzat nima bildim,
Shu-da bir yashash.

Haqiqatan ham inson uchun eng oily baxt bu-sevish baxtidir. Insonni doimo kelajakka maʼlum bir maqsadlarni amalga oshirish uchun, intilish sababi bu-sevgi, muhabbatdir. Shu oʻrinda beixtiyor bu soʻzlar yodimizga tushadi.

oʻnsoniyatga boʻlgan zoʻr muhabbat va baxt rozlarini butun borliq bilan birgalikda bahoriy goʻzallik vobarta tarzida idrok etib, olam-olam gullarga qoʻshib taqdim etayotgan shoir yuragi tabiat va inson muhabbatiga limmo-limö.

Darhaqiqat, Hamid Olimjon va Zulfiyaxonim ijodi juda ajoyib oʻxshatishlar bilan ifoda qilinadi.

oʻHamid Olimjon oʻbahor kuychisi, Zulfiyaxonim tong-kuychisiödeb taʼrif etiladi.

Hamid Olimjonning vafotidan keyin ham Zulfiyaxonimga ruhiy kuch, ruhiy madad, matonat dalda boʻlgan. Fikrimizning isboti sifatida quyidagi misralarga toʻxtab oʻtamiz.

Bahorga burkangan sen sevgan lola,
Ovozing yangraydi joʻshqin, zabardast.
Oʻlmagan ekansan, jonim, sen hayot,
Men ham hali olmadim nafas.

Bu misralarni oʻqir ekanmiz, shoira qalbidan oʻtayotgan lirik kechinmalar-u, dard-u hasratlarni oʻ kabi lovillayotgan yurak nolalari kitobxon qalbiga kirib boradi.

Zulfiya opa oʻzining baxtini oʻz sheʼrlari va farzandlarida deb biladi. Hamid Olimjon yodi uni hech qachon tark etmaganligi tufayli oʻBahor keldi seni soʻroqlab sheʼrida yorqin ifoda planiga chiqadi:

Hijroning qalbimda, soʻzning qoʻldimda
Hayotni kuylayman, chekinar alam.
Tunlar tushumdasan, kunduz yodimda,
Men hayot ekanman, hayotsan sen ham!

Soʻzimni muxtasar qilib aytganda, Zulfiyaxonim haqiqiy ayol matonatini bahor, muhabbat, vatan, sadoqat kuychisi, doimo qalbida sevgi-muhabbat bilan oshno yashagan shoiradir.

OYBEKNING “QUYOSH QORAYMAS” ASARIDA MAQOLLAR USLUBIY VOSITA SIFATIDA

Eshboyeva O. S.

Samarqand davlat universiteti

Maqollar xalq tafakkuri, xalq hayotiy tajribasidan kelib chiqadigan xulosaviy ixcham va koʻrkam badiiy fikrlar ifodasidir. Ularning har biriga butun bir kitoblarga tatigulik keng va chuqur maʼno, his-tuygʻu ifodasi jamlanadi. oʻSoʻz xazinasining duru javharlarini oʻzida mujassam qilgan maqollar, nutqimizning ekspressiv (yaʼni taʼsir etuvchi, his-hayajon uygʻotuvchi) vositalari orasida eng taʼsirchan, eng esda qoluvchi, kishini oʻylanishga, fikrlashga majbur qiluvchi kuchga egadirö.⁴⁹¹ «Har kuni aqalli bitta qoʻshiq eshitish, yaxshi rasm koʻrish va iloji boʻlsa, istagan bir hikmatli soʻzni oʻqib olish darkor. Turli- tuman tarbiyaviy hikoyalar va hikmatli soʻzlarni toʻplash tengsiz hikmatdir.» (I. Gyote).

oʻMaqollar kundalik hayotimizda, oʻzaro muomala jarayonida qanchalik muhim ahamiyat kasb etsa, badiiy asar tilida ham ularning ahamiyati shunchalik kattadirö.⁴⁹² Adabiy muloqot jarayonining koʻchishini, badiiy asar matnining estetik mazmun olishini maqolsiz tasavvur etib boʻlmaydi.

⁴⁹¹

⁴⁹²

Asar badiiyatini tashkil etuvchi birliklarning badiiy-estetik vazifasini yozuvchining soʻz qoʻllash mahorati bilan bogʻliq holda oʻrganishning ahamiyati katta. Zero, yozuvchining badiiy mahorati uning soʻz qoʻllash manerasi bilan belgilanadi. Umuman, soʻz sanʼatkorlari maqollardan badiiy matnning badiiy-obrazlilikini, estetik taʼsirchanligini oshirishda, personajlar nutqini, xarakter-xususiyatini oʻziga xos tarzda ifodalashda unumli foydalanadilar.

Oybekning soʻzdan foydalanish mahorati betakror. Yozuvchi soʻzning maʼno koʻlamdorligiga, nozik uslubiy qirralariga sinchkovlik bilan eʼtibor beradi va ularni jumla tarkibiga ustalik bilan singdirib yuborib, asar badiiyatini taʼminlovchi badiiy tasvir vositasiga aylantiradi. Buni uning maqollardan foydalanish mahoratida ham kuzatish mumkin. Oʻzbek xalq maqollarini juda chuqur biladi. Shu boisdan ifoda mantigʻini kuchaytirishda, tasvirni ixchamlashtirishda ulardan juda oʻrinli foydalanadi.⁴⁹³ Baʼzan ularni qurilish yoki mazmun jihatidan oʻzgartirib, badiiy obyektning yorqin ifodasi uchun imkon hozirlaydi. Ayni chogʻda oʻzi ham hikmatli soʻzlar, ibratli iboralar ijod etib, badiiy tafakkur qudrati, topqirligini namoyon etadi. Oybek davr ruhini berishda «Quyosh qoraymas» asarida ham maqollarni muhim uslubiy vosita sifatida qoʻllaydi. Bizga maʼlumki, asar urush mavzusida. Unda ikkinchi jahon urushi voqealari qalamga olingan. Yozuvchi qahramonlar nutqini individuallashtirishda urush voqealari bilan bogʻliq maqollarni qoʻllaydi. Asar qahramonlaridan *Asqar va Bektemirning* diltang hangomasi shunday beriladi: «Qiblanomasi bilan karta-martasini komandir yigʻishtirib qoʻysin. Koʻzim qiblanoma, yuraver. Eng yaxshi yoʻl tavakkal! -dedi sekin.

-Bekordan-bekorga oʻzini oʻtga-choʻqqa urishdan nima foyda? Hozirgi paytda yetti oʻlchab, bir kesish kerak, - javob berdi Bektemir horgʻin va noxush.

-Yetti oʻlchash uchun qorin toʻq boʻlishi kerak, - dedi Asqar polvon. - *Boʻsh qop tik turmas...* (986-99-betlar).

Bektemir nutqidagi «*yetti oʻlchab bir kesish kerak*» va Asqar nutqidagi «*boʻsh qop tik turmas*» maqollarida ikki fikr, ularga tayanch boʻlgan ikki mantiq mujassam. Bunday qaraganda, bu ikki maqol kurashayotgandek tuyuladi. Haqi- qatan ham ulardagi fikrlar kurashmoqda, har bir mantiq bir-birini ham rad etayotir, ham toʻldirayotir. Darhaqiqat, qorin och qolganda oʻylab oʻtirishga sabr-bardosh yetmaydi. Ammo front sharoitini hisobga olsak, sabr, tadbirkorlik, puxta oʻylab qadam tashlash gʻoyatda zarur. Negaki, ochlikdan qutilaman deb shoshib, fashistlar oʻqiga oʻzni urib olish behuda, jonni saqlash, bekorga qurbon boʻlmaslik uchun yetti oʻlchab bir kesish kerak. Shu jihatdan hayotga muhabbat sabr- bardosh baxsh etib, ochlikni yengishi mumkin. Oybek mana shu tarzda ikki mantiq orasidagi kurash, dialektik bogʻliqlikni yuzaga chiqaradi, ularda qahramonlarning fikr, saviyasini mujassamlashtiradi. Shu tariqa katta mazmunni ixcham tarzda ifodalaydi.

Adib baʼzan hikmatli iboralarni mazmun va koʻrinish jihatidan qayta qurib, vaziyatni, sharoitni, ayni mahaldagi holatni yorqinroq ifodalaydi, biror shaxsning suhbatdoshiga berayotgan daldasini mantiqan kuchaytiradi. Tilimizda «*qirgʻ yil qirgʻin boʻlsa ham, ajali yetgan oʻladi*» degan gap bor. U har narsadan tashvishlana bermaslikni, xavotirlanmaslikni anglatadi. Oybek buni quyidagicha qoʻllaydi: «*Yigit yurakli boʻlishi kerak, doʻstim*, - dedi Bektemir. -Qariyalarning yaxshi soʻzi bor: *Qoʻrqmas qirgʻ yil qirgʻinda yursa, qilich oʻtmaydi* (214-b).

Yozuvchi kiritgan oʻzgarish iboraning vaziyat bilan yanada bogʻlanib ketishini taʼminlagan: bu oʻrinda ibora faqat tashvishlanmaslikni emas, balki mutlaqo qoʻrqmas boʻlishni uqdirayapti; «*ajali yetgan oʻladi*» qismining «*qilich oʻtmaydi*» bilan almastirilishi maqolda mujassamlashgan maʼnoni ham oydinlashtirgan, ham kuchaytirgan. Chunki urush havzasida yurgan jangchilarga «*ajal*», «*oʻlim*» soʻzlarini ishlatib gapirishdan koʻra «*qoʻrqmasang qilich ham oʻtmaydi*» deyish mazmunni yanada boʻrttirib taʼkidlaydi va koʻproq, taʼsir kuchiga ega boʻladi. Oybek maqolga yuklagan niyatining toʻla roʻyobga chiqishi uchun uning tarkibidagi qoʻshimchaga ham eʼtibor berib, boʻlishsiz inkor shaklini ishlatadi: xalq nutqida «*ajali yetgan oʻladi*» deb maʼlum holat boʻlishi mumkinligi aytilib, feʼl boʻlishli shaklda kelsa, adib «*qilich oʻtmaydi*», deb boʻlishsiz shaklini tanlaydi va har bir holatdan mazmunning jangchilarga koʻproq **taʼsir etishini**, ularni dovyurak boʻlishga undashni koʻzlaydi. Adib ibora qamragan holatni yanada aniqlantiradi: xalq nutqida «*qirgʻ yil qirgʻin boʻlsa ham, ajali yetgan oʻladi*» deyilib, qirgʻinda qatnashuvchilar umuman jumla ruhidan sezilsa, Oybek «*qoʻrqmas qirgʻ yil qirgʻinda boʻlsa, qilich oʻtmaydi*» deb dovyurak kishi qirgʻinning ichida yurganda ham omon qolishini anglatgan. Mana shularning xulosasi sifatida yana bir narsa oydinlanishadi: ibora xalq nutqida tavakkal maʼnosini bildirsa, Oybek tasvirida qoʻrqmas, dovyurak boʻlishga daʼvat qilayapti. Maqollarni bu tarzda matn ruhiga moslab oʻzgartirish yoki matn mazmuniga singdirib yuborish asarning boshqa oʻrinlarida ham koʻzga tashlanadi. Yozuvchi bir oʻrinda urush hamma uchun birday dahshatli ofat ekanligini koʻrsatish maqsadida «*Toʻqayga oʻt ketsa, hoʻlu quruq baravar yonadi*» maqolini qoʻllaydi: -Rostini aytсам, polvon, taqdir ham chippakka chiqqan! - dedi Ali tajang jaxl bilan. -*Toʻqayga oʻt ketsa hoʻlu quruq baravar* (Q.q. 21- b). Mina bilan snaryad degan balo taqdirning temir qoʻrgʻonini ham yorib oʻtadi.

Romanning boshqa bir oʻrnida esa shu maqolning matn mazmuniga singib ketganligi seziladi:

- *Bironta choldevorga oʻt tushsa, oʻzingizga maʼlum, bizning yoqlarda oʻchirish uchun butun mahalla chelak koʻtarib yuguradi*, - dedi uzun oyoqlarini bukib asta choʻqqayib: *Yov shunday azim mamlakatning kulini koʻkka sovurmoqchi. Binobarin, butun xalq, yoshu qari fidoyi boʻlib qoʻzgʻalishi kerak* (Q.q. 188- b).

⁴⁹³ Boymirzayeva S. Oybek prozasining lingvostilistik tadqiqi. Filol. Fan.nomz. diss. 6 Samarqand.2004. 65-b.

Asarda personajlar nutqini individuallashtirishda bulardan tashqari, yana *kerakli toshning og'irligi yo'q, davlat tinch - xalq tinch, qimirlagan qir oshar, nafsi buzuv hayitda o'ladi, yetti o'lchab bir kes, kafanlik kiygan keladi, otang -el onang-el, shoshgan kishining aqli qochadi, qari kelsa oshga, yosh kelsa ishga, yigit so'zidan arslon izidan qaytmas, do'st so'zini tashlama, tashlab boshing qashlama* kabi maqollardan ham foydalanilgan.

Xullas, Oybekning ushbu asarida boshqa lisoniy vositalar qatori maqollar ham o'z o'rniga ega. Ular davr ruhini berishda, turli xil voqealarni tasvirlashda, personajlar xarakterini aks ettirishda, shuningdek, yozuvchi olg'a surgan g'oyani falsafiy-estetik jihatdan umumlashtirishda muhim uslubiy vazifa bajargan.

o' Oybek tilining g'oyatda rangdor va aniqligi tufayli ifodalash qiyin bo'lgan har qanday murakkab holat ham uning asarlarida qo'l bilan ushlab ko'rish mumkin bo'lgan darajada tabiiy gavdalandi.⁴⁹⁴ Bu Oybekning o'so'z faqatgina tushunarli bo'lib qolmasin, balki uning ohangi, yurakni larzaga keltiruvchi kuchga ega bo'lsin degan jumllarida ham kuzatamiz.

«ОЙЧИНОР» ДОСТОНИДА МУБОЛАҒА ВА ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Tilavova Bibisora
Samarqand davlat universiteti

« »

б
: Назарбой от устида келаетган эди, Ойчинорни кўриб қолди. Рангида ранг, томирида қон қолмади. Кўзлари тиниб, боши айланиб, дармони кетиб, бутун дунё, моли-жони эсидан чиқиб, отнинг устидан ағдарилиб ерга түшди (29).

: Аввал урушда кўрган эмасми, бехосдан дуч бўлганига олти кун туз тотмай касал бўлиб қолди (117).

: Назар қаради: Мурти шондай, уртлари қондай, туриши бургутдай, кўзи ёнган ўтдай бир киши тикилиб: – Қани гапир? – деяётир (37).

: Қамчи устма-уст чатилди, / Тупроқ кўкка отилди, / Кўкка етган тупроққа / Ойнинг юзлари тутилди (48-49).

б
: Жавоб олиб навкарлар / Отга урди қамчини, / Чўпчиб отди бедовлар, / Олғудай Чин-мочинни / Босган ер қолаётир / Ўрадай бўп бузилиб, / Кетаётир бедовлар / Ипакдай бўп чўзилиб (63)

б
: кўзи олайган, рангидан қони қочган, ияги билан манглайи тиришиб кетган, нафси катталиқ қилиб, тишини ҳам қўшиб ютган. Мушитдай каллага ўраган салласи эйнидан ошган; имтилаётир Назарга етгудай, агар етса ямламай ютгудай, халқумида бир туя индамай ётгудай (46)

« »
: зўр билан кўрда уят йўқ.
: Шу қизингни Назарбойга берасан, бермай иложинг йўқ. «Зўр билан кўрда уят йўқ», дейишади. Қандай қилса ҳам қизингни олади (32).

: Бу нарсаларни бой бобо бир жойда туриб топишига ишонаман. Агар топа олса, қудрати етса, майли, айтганларимни топиб келсин, топиб келолмаса, ўздан кўрсин. Қуриган дарахтга сув қуйган билан кўкармайди. Айтган нарсаларимни топса, майли келсин, тўй қилса, тўй қилсин, қанча тўкса-тўксин, у ёғини ўзи билсин (34).

:
Мол йиғибсан, нага ақл йиғмадинг,

⁴⁹⁴ Samadov Q. Oybekning so'z davlati. Toshkent. 1981.19 bet.

Шу ақлман келиб бизни алдадинг,
Тенг-тенгига, тезак – ола қопага,
Деган сўзни қариганда билмадинг.
Ёки сен бир бой қизга ошиқ бўлдингми,
Қизга эмас, мулкка эга бўлдингми,
Ёш қиз бўлса нима қилсин ўзингни,
Уялмайин сўнгра бунда келдингми? (44)

Тенг-тенгига, тезак – ола қопага
билан, тезак қопа билан.

Тенг тенги

495

Тулки тулкилигини қилгунча, териси қўлдан қўлга ўтади

496

Тулкининг ўттиз икки найранги бор, энг яхшиси кўринмаслик,

Навкарлар бориб

айтган бўлса, энди Шайбонийнинг ҳамма одами изимдан тушган бўлмасин. Ўз-ўзимдан уйғондим, бунга ҳам шукур. Тулки айтар экан: «**Етмиш икки ҳийлам бор, энг яхшиси кўзга кўринмайин**». Нима қилса ҳам яккаман, кўза кунда эмас, кунда синади. **Ке, яхшиси буларга кўринмай кетганим маъқул**», деб Тарлон бўзнинг жиловини қўйиб, бир-икки қамчи уриб юборди (101)

: **Қариндошнинг товуши / Қоронғуда белгили, / Холёр ҳам тикилади, / Шуми**
излаган гули?! (111)

Қариндошнинг товуши қороғида белгили

, Нима бўлсанг, қариндошнинг ичида бўл

: –

Бўлмаса, – деди Ойчинор, – энамнинг мазорини бир зиёрат қилайлик, ундан кейин **нима бўлсанг, қариндошнинг ичида бўл**, деган гап бор, қариндошларингизни излайлик (114). Ойчинор айтди: – Қўйинг ота, **қаттиқ кунда қошингда қараб турган қариндош, қариндошлик қилмайди, кетиб қолса эмчақдош**, дегандай, қаттиқ кунда қочиб кетган Эрназарни нима қиламиз. (116)

: Ойчинорнинг қадди-бастига қараб Холёр суюна ётир. «Худойим ёлғиз фарзанд берди, шул Чинорим ул бўлмади-да. **Ке қўй, фарзандингни қиз дема, қилни қирққа ёргансан, фарзандингни ул дема, бетайин иш қилгансан**, дейишади. Менинг қизим қилни қирқ ёрадиганлардан бўлар», – деб ўйлай берди (113).

фарзандингнинг қиз

туғилганидан ўксинма, у ўғилдан зиёд бўлиши мумкин, ўғил туғилганидан қувонма, у бетайин бўлиб чиқиши мумкин,

Мана,

адашганнинг олди йўл, деб худойим сени дуч қилди (113),

«

Қариндошнинг товуши қоронғида белгили

. Нима бўлсанг, қариндошнинг ичида бўл, **Қаттиқ кунда қошингда қараб турган қариндош, қариндошлик қилмайди, кетиб қолса эмчақдош**

Қайғу кунда –

қариндош. Ёлғизликда ёр яхши, Мунглашганда – қариндош. Ёт – егунча, қариндош – ўлгунча. Ёғ еганда ёт яхши, Қон ютганда – қариндош. Даво – қариндошдан. Озиқли от ҳоримас, Қариндошли қаримас. Қариндошли қаримас. Қариндошники қоронғу кунда белгили. Қон йиғлаганда қариндош, Ёғ ялаганда ёт

495

496

, - .258.

, 1987, .251.

яхши. Қон қариндош – жон қариндош. Қоронгида қичқирсанг, Қариндош товуи берар. Қариндошим – қора қозоним, Уруғим – унли чуволим⁴⁹⁷ Фарзандингни қиз дема, қилни қирққа ёргансан, фарзандингни ул дема, бетайин иш қилгансан, Адашганнинг олди йўл

б

ҚАҲРАМОН ОБРАЗНИ ЯРАТИШДА ЯНГИ БОСҚИЧ (Ш.Сейтов насри асосида)

Каниязова Ж.О.

20-30

60-80

1975-

60-70

⁴⁹⁷

б : « », 2005.

« »

( )

70-

АЛПОМИШ ДОСТОНИДА ЖИСМОНИЙ КАМОЛОТ

Шукуров А.А.

õ ö ó

14

391

LINGVOKULTUROLOGIYADA RANG KONSEPTINING IFODALANISHI

Eshmuminov A., Tovosheva SH.

Termiz davlat universiteti

Bugungi globallashayotgan zamonda yashayotgan ekanmiz, biz fanlararo integratsiyalarni ko'rishimizga to'g'ri keladi. Lingvokulturologiya fani ham tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanlarining o'zaro kesishgan nuqtasida paydo bo'lgan yangi fan bo'lib, u fan har bir so'zlashuvdagi jonli muloqat tili hamda shu tilda muloqatga kirishuvchi xalqlarning xususiyatlarini o'rganadi hamda ushbu xususiyatlariga ko'ra jamiyat taraqqiyotini oldinga siljituvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Zero, yurtboshimiz I.A.Karimov ta'kidlaganlaridek: o'Fanning vazifasi kelajagimizning shakl-shamoyilini yaratib berish, ertangi kunimizning yo'nalishlarini, tabiiy qonuniyatlarini, uning qanday bo'lishini ko'rsatib berishdan iborat. Odamlarga mustaqillikning afzalligini, mustaqil bo'lmagan millatning kelajagi yo'qligini, bu tabiiy bir qonuniyat ekanligini isbotlab, tushuntirib berish kerak. Fan jamiyat taraqqiyotini olg'a siljituvchi kuch, vosita bo'lmog'a lozim⁴⁹⁸. Lingvokulturologiya fani ham zamonaviy fanlar qatoriga kirib, bu fan bo'yicha tadqiqotlar XXI asr boshlarida boshlandi. O'zbek tilshunosligida lingvokulturologiya fani haqidagi dastlabki ma'dumotlar N.Mahmudov⁴⁹⁹, D.Xudoyberganova⁵⁰⁰, R.Ibragimova⁵⁰¹, Sh. Usmonova⁵⁰² kabi olimlarimiz tadqiqotlarida uchraydi. Lingvokulturologiyada ramzlar, xususan, rang konseptiga bog'liq tadqiqotlar endi o'rganilmoqda. Ranglarda ifodalangan ramzlarga to'xtalsak:

Yashil rang o' dunyodagi aksar xalqlarning lisoniy tizimida bahor, yangilanish, tiriklini ifoda etadi. Shuning bilan birga baxtsizlik belgisini ham ifoda etar ekan, masalan, ingliz irimlariga ko'ra, kelinning sepiga biror yashil rangli narsa kirib qolsa, u narsa baxtsizlik keltirarkan. Yo'l harakatida yashil rang shoy o'chiqo' ma'nosini bildiradi.

Oq rang o' dunyodagi deyarli barcha xalqlarda rostgo'ylik, soflik, ezgulik timsoli sifatida ifodalanadi. O'zbek xalqi madaniyatida oq rang pokizalik, musaffolik, ezgulik ramzini anglatadi. Masalan, oqlik, oq o'rar, kelinning oq libos kiyishi kabi. Rus xalq o'g'zaki ijodida oq rang yaxshilikni anglatadi. Uzoq sharq mamlakatlarida oq rang o' motam rangini bildiradi. Agar motamda qora kiyilsa, marhumning ruhi hech narsa ko'rmaydi, deb ishonilgan. O'zbekistonning ayrim hududlarida ham motamda oq kiyim kiyish udumi mavjud. Oq rang ba'zi xalqlarda qo'rqoqlik timsoli sifatida qaralar ekan.

Qora rang o' turli xalqlarda o'dim, g'am-g'ussa, yovuzlik, qayg'uni ifoda etadi.. Qora osmon, qora yer kabi ma'nalarda talqin qilinadi. Sharq va O'rta Osiyo xalqlari madaniyatida ba'zan qora rang ulug'vorlik, buyuklik ramzi sifatida talqin qilingan.

Qizil rang o' turli lingvomadaniyatlarda bu rang muhim rol o'ynab kelgan. Masalan, Xitoyda qizil rang farovonlik, to'kin-sochinlik belgisi sifatida qabul qilingan. Uzoq Sharq mamlakatlarida qizil rang kelin va kuyov atrofida barcha buyumlarda o'z aksini topgan bo'ladi. Mo'g'uliston va Koreyada yangi yil kiyimlariga tumor sifatida qizil doirachalar tikib qo'yiladi. Ba'zan esa tahdid, urush, kuch- qudrat, jasorat, haqiqat ramzini ifodalaydi.

Ramzlar o' tashqi dunyoni turli madaniyat vakillari ichki dunyosi, ongi, tafakkuri va ruhdagi aksi. Ramz belgi bo'lib, uning dastlabki ma'nosidan boshqa ma'no uchun shakl sifatida foydalaniladi. Agar oddiy belgi insonga ma'nalarning predmetlar olamiga kirish imkoniyatini bersa, ramz ma'naviy munosabatlarning predmetlar mavjud bo'lmagan olamiga kirish imkonini beradi.

Lingvokulturologiyada ramzlar bugungi kunga kelibgina o'rgana boshlandi. Hali o'z tadqiqini kutib turgan muammolar talaygina. Agar lingvokulturologiyadagi barcha ramzlar o'rganilsa, butun dunyo xalqlari lisoniy tizimi asosida butun olamning lisoniy manzarasini chizish imkoniyatini ro'yobga chiqar edi. Bu esa tilshunoslik ilmi oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Bugungi kunda tilshunoslik fani oldida turgan muammolar talaygina, bu esa tilshunoslarga katta ma'suliyat yuklaydi.

⁴⁹⁸ Karimov I.A. Adolatli jamiyat sari. o' Toshkent: O'zbekiston, 1998. o' B. 58.

⁴⁹⁹ Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab// O'zbek tili va adabiyoti, T: 2012

⁵⁰⁰ Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. -T: Fan, 2013

⁵⁰¹ Ibragimova R. Fransuz va o'zbek tillarida ayol konseptining tadqiqi: f,f,n diss avtoreferat-T:2012

⁵⁰² Usmonova Sh. Lingvokulturologiya, Ma'ruzlar matni T: 2014

fictus

grapho

XIX

РАДИОБОШЛОВЧИ НУТҚИНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК ХУСУСИЯТЛАРИ
Омонтурдиева Ш.

ō, ȳ, ȳ, ȳ, ȳ, ȳ, ȳ, ȳ

ō

504

modellashirilishiga asosiy diqqat qaratiladi, kompyuterli lingvistikada esa asosiy diqqat tilni tushunish jarayonini qismlarga boʻlishga va berilgan modellarning nazariy lingvistik korrektligi va adekvatligiga qaratiladi.

Kompyuterli lingvistika sunʼiy intellektning markaziy muammosi oʻ bilimning kompyuterli tasviri bilan uzviy bogʻliq.

Kompyuterli lingvistikaning asosiy masalasi oʻ mantiqiy - lingvistik modellarni qurish va mos algoritmlar va dasturlarni yaratish [5, 4-30].

Yaratilgan barcha dasturlar, eng avvalo, foydalanuvchi uchun qulay, vaqtini tejaydigan va eng muhimi maqsadga tez va oson erishtiradigan qilib tayyorlanadi. Biz ham shuni hisobga olib oʻzbek tilida feʼl tuslanishining formal koʻrinishini yaratdik. Ushbu dastur yordamida foydalanuvchilar oʻzbek tilida feʼl tuslanishi bilan bogʻliq muammolarni oson hal qiladi. Quyida ushbu dastur bilan tanishib chiqamiz.

Dastur oynasining umumiy koʻrinishi quyidagicha:

oʻFeʼlni kiriting oʻ qismiga oʻzbek tiliga tegishli boʻlgan feʼllarni (bunda feʼlni harakat nomi qoʻshimchasi (moq), yoki ushbu qoʻshimchasiz ham) kiritishingiz mumkin. Agar kiritish oynasini boʻsh qoldirsak

Xabar oynasi chiqib, feʼlni kiritishimizni soʻraydi. Feʼlni kiritganimizdan soʻng, oʻOK oʻ tugmasini bosib, asosiy oynani hosil qilamiz. Hosil qilgan oynamizdagi oʻtuslanish oʻ tugmasini bosib, feʼlni turli zamonlarda va shaxslarda tuslaymiz. Masalan, bajarmoq feʼlini tuslaymiz. Buning uchun kiritish oynasiga bajarmoq, yoki bajar feʼlini kiritamiz (har ikkala holda ham bir xil natijaga erishamiz):

oʻOK oʻ tugmasini bosib, hosil boʻlgan oynadan oʻtuslanish oʻ tugmasini bosib, quyidagi natijaga erishamiz oʻ yangi feʼlni kiriting oʻ tugmasini bosish orqali keyingi feʼlni kiritishimiz mumkin.

Endi dasturning asosiy qismi algoritmi bilan tanishamiz:

```
//tahrirlash oynasi
public string s;// satr tipidagi global o'zgaruvchi
string c1, c2, c3;// satr tipidagi o'zgaruvchilar
int n = s.Length; // n, s satr(fe'l)ning simvollar soni(uzunligi)
//BIRLIKDA
// fe'lning oxirgi simvoli unli harf bilan tugagan bo'lsa
```



```

if ((s[n - 1] == 'a') || (s[n - 1] == 'o') || (s[n - 1] == 'u') || (s[n - 1] == 'i') || (s[n - 1] == 'e') || (s[n - 1] == ''))
{ c1 = "yman"; c2 = "ysan"; c3 = "ydi"; }
else //fe'lning oxirgi simvoli undosh harf bilan tugagan bo'lsa
{
c1 = "aman"; c2 = "asan"; c3 = "adi";
}
//kelasi zamonda
label7.Text = s + c1; //I shaxsda
label8.Text = s + c2; //II shaxsda
label9.Text = s + c3; //III shaxsda
// hozirgi zamonda
label10.Text = s + "yapman"; //I shaxsda
label11.Text = s + "yapsan"; //II shaxsda
label12.Text = s + "yapti"; //III shaxsda
//o'tgan zamonda
label13.Text = s + "dim"; //I shaxsda
label14.Text = s + "ding"; //II shaxsda
label15.Text = s + "di"; //III shaxsda
//KO'PLIKDA
string c4, c5, c6;
if ((s[n - 1] == 'a') || (s[n - 1] == 'o') || (s[n - 1] == 'u') || (s[n - 1] == 'i') || (s[n - 1] == 'e') || (s[n - 1] == ''))
{ c4 = "ymiz"; c5 = "ysiz"; c6 = "ydilar"; }
else { c4 = "amiz"; c5 = "asiz"; c6 = "adilar"; }
//kelasi zamonda
label16.Text = s + c4; //I shaxsda
label17.Text = s + c5; //II shaxsda
label18.Text = s + c6; //III shaxsda
//hozirgi zamonda
label19.Text = s + "yapmiz"; //I shaxsda
label20.Text = s + "yapsiz"; //II shaxsda
label21.Text = s + "yaptilar"; //III shaxsda
//o'tgan zamonda
label22.Text = s + "dik"; //I shaxsda
label23.Text = s + "dingiz"; //II shaxsda
label24.Text = s + "dilar"; //III shaxsda
}

```

Adabiyotlar:

1. . . . . - . . . . , 1992. -256 .

**ОРГАНИЗАЦИЯ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ
И ЛИТЕРАТУРЕ В ФОРМЕ КРУЖКА**

Хужанов У.Т.

6

[1].

[2].

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)
- 6)

Литература:

- 1. . . . . , 1998.
- 2. . . . . , 1981.
- 3. . . . . , 2000.

**ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
Савенко О.В.**

Список используемой литературы:

1. // . . . / . . .
2. // . . . : . . . 6 2010. 6 7. . . ., 1997.

СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРК (на примере студенчества) Мусурманкулова М.

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: пословица, поговорка, тематическая группа, социальная группа, сессия, семестр, лекция.

« . . . » [. . .]. [2]. [3]. [4,5]. « . . . ; . . . 6 . . . » [6].

Университет - всему голова Не полуй в вуз – пригодится ещё там учиться [3].

хоть повылазьте». «Видели глаза, куда поступали, теперь учитесь, всенощная. «Кто в семестре не учится, тот в сессию намучится» :

» [1, . 155].

колхоз, институт, завод, министерство, профсоюз, ООН, НАТО, СНГ . . .);
:«
колхоз, завод, институт, школа, госпиталь, таможня . . .);
» (правительство, министерство, профсоюз, партком, ООН, НАТО, СНГ
. . .), «
» (союз, область, район . . .). «
» (Азия, Африка, Москва, Ханой, Киев, Псковская земля . . .), «
гостиница, театр, кинотеатр, цирк, музей, выставка . . .), «
» (роман, рассказ, опера, балет, фильм, газета, журнал, «Даракчи», «Тасвир» . . .),
«
» (поезд, самолет, автобус, трамвай, вагон . . .), «
«
»(. . ., дискуссия, съезд, правление, заявление, телеграмма . . .),
«
» (люди, дети, взрослые, студенты, медики . . .).

» [3, . 214].

«
» (. . . «
»).
:«
? ô . . . , . . . ô . . .
» (. . . «
»).

:«
» (« . . . », 1989, 30 . . .). «
» (. . . «
»).
: «
...», «
...- . . . »

ô
городе достают ô . . . город :« в
» (. . .
»).
город
из городов пришлют машины,
» (. . . «
»).
; откуда пришлют машины кто прилет.
ô

ô
цветочного магазина принесли . . . поставили » (. . . «
»). ô (. . .). : В магазине получили . . . Магазин получил

» [4, . 6].

река, ô
ô[2, . 587],

большая, глубокая   течь, подниматься, впадать:
река большая, река глубокая, река течет, река поднимается, река впадает в...   течь

река, ручей, кровь: течет река, течет ручей, течет кровь.

Птицы поют, Дома поют
сад

Литература:

1. П . . . . .
2. . 1986. . 10.
3. . . . . 1975.
4. . . . . 1982.
5. . . . . // . . . . . 1972.

КУЛЬТУРА РЕЧИ: ПОНЯТИЕ И КРИТЕРИИ
Ибрагимова Н.А.

([1, . 405; 2, . 57; 3, . 16]).

[6, . 11]. ( )

), [7, . 38; 5,119].

:

( )

,

,

ö

), (

,

;

;

;

« jufi « », « [3,536].
 15
 б
 аршин, аршун, аршина
 аршин, аршын [4,69].
 16 аршин аршина
 аршин
 XVI аршин, локоть.
 русский аршин, XVII
 (10).
 камка, 10
 камка «
 »,

Литература:

1. б .,1998
2. .- .1997
3. б .,1973, 4
4. , 1996- .1., .69

МЕСТО И РОЛЬ УСЕЧЕНИЙ В ЯЗЫКЕ СМИ УЗБЕКИСТАНА

Умбетова Н.Ж.

б
 « »

XX

XXI

90-

«Uzbekistanairways»: «**экоцентр** «**экоцентр**», 1977
 .» (Uzbekistanairways, 2015, 4 .65), **экоцентр**
 .«**Выставка**,
 ». (Uzbekistan airways, 2015, 4 ' 90), **выставка**
 ; «**техобслуживания**
 í » (Uzbekistanairways, 2015, 4 15), **техобслуживание**

Список использованной литературы:

1. , . . . : / . . . . б .: , 1978. б 156 .;
2. . . . б .1996. б 90,91 .;
3. . . . . б : , 2003. б 695 .;

МЕТОНИМИЯ КАК СРЕДСТВО ОБРАЗОВАНИЯ НОВЫХ ЗНАЧЕНИЙ

Камалов У.О.

« , « » [3, . 234].
 « » б

ó ;2) ó ;3) , - , ;4) :1)
ó , , « »
: «
» [2, . 14].

.1. , , . //
( ). ( ) :
«
»
.1. « »
2. ó
(: - , ; - , -).

40) [1, . 14-28].
1. ó , (, , , , , , ,) .
.1. .2.
2. ó (, , ,) . .2. ,
.1. ( ) .
3. - (, , , ,) .
.1.
4. ( ) ó (, , ,) . .2.
.1. , , .2.
5. ó (, , ,) .
.1. .2.
6. ó (, ,) .

1. . . . . 2. , ...
7. . . . . 6 (. . . .). . . . . 2. . . . . 1. . . . . 6 . (. . . .) . . . . .
8. . . . . (. . . . - , , , . . .) 6 , ... - . . . . . 1. . . . . - . . . . .
9. . . . . , ... 6 . . . . . (. . . . .) 6 , ... 1. . . . . - . . . . . , ... 2. . . . . .
10. . . . . , ... 6 . . . . . , ... (. . . . , ...) . . . . . 1. . . . . , ... 2. . . . . .

Литература:

1. . . . . . // . . . . . , ... 178, III. 1974.-С. 14-28.
2. . . . . « . . . . » // . . . . . / . . . . . - . . . . . , 1971.-С. 12-21.
3. . . . . , 1966.-606 .

О ЯЗЫКЕ ПОВЕСТИ Н.С.ЛЕСКОВА «ВОИТЕЛЬНИЦА»

Эсанов У.Д.

« . . . . » . . . . . « . . . . » : , ... , б « . . . . » . . . . « . . . . » , б , ... , ... , ... » . . . . . б . . . . . « . . . . » , ... : «Но не хорошо же, знаешь, так в молчанку сидеть, чтоб подумали, что ты уж и слова сказать не умеешь...», ... «А уж тем, Ваше превосходительство, похваюсь, – начнёт Домна при своём визите к генералу, – что могу сказать...» . . . . . « . . . . » : . . . . , ... , ... » «Вот, он, говорит, женский пол, где у меня, весь в одном суставе сидит... » «на ладонке вот теперь, кажется, всякую шельму вижу».

сволочь, наглец, поганец, преподлая, подлая, мошеница, пагубница, варварка, варвар, злодей, каналья, шельма, гольтепа дворянская и т.д.

маленькая
лукавинка, покрыла глаза горсточкой, бурмисишко старенький стоит на коленочках в уголке и плачет.
«Ну, дала ей это платье, даже кружевцев, перешила она это платьишко, отдала его, где кружевами и чудесное еще платьице вышло. Пошла я, сударь мой, в итинбалов пассаж, купила ей полусапожки, с кисточками такими с бахромочками, с каблучками, дала ей воротничок, манишечку...»; «Заскребло вижу ее сердечико-то, губеньки свои этак кусает, да произносит таково тихонечко...»

матушка, батюшка, сударыня, душечка, любезная...

«лекарь велел ей поставить пиявицу врачевную к зубу, а фершалов мальчик ей эту пиявицу к языку подпустил, у нее с тех пор в языке опух».

«о б е р л а я тебе говорю, совсем о б е р л а, э т а к о
г о человека, э т а к у ю вельможу онашельмовка э т а к а я и в двери не пустила».

сьютить, шитвица.

«А слезы кап-кап так и брызжут, так просто не текут, а как сок, из лимона, если подавишь, брызнут...»

«На, мой сокол, я тебя», « что рано соленой водой умываться стала», «к небесам в поле пыль летит, к женатому жениху жена катит»

«как кленов лист трясется», «как волк угрюмый», «как ястреб на нее бросается», « старуха, как тетерев на токовище».

«мычусь я как угорелая кошка по базару и если не один, то другой меня за хвост беспрестанно так иловят...», «была собою телом бела и розова, точно пух в атласе...»

», « », « », « », « ».

: хватъ по наружности, бездна простодушия, мерзость запустения

: им, говорю, одна дамка-полячка как хотела помыкалаи **амантов**, говорю, имела...; о беременной женщине ни за что не брякнет, как другие, что она дескать беременна, а скажет она в своём **марьяжном интересе**.

ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ НАЗВАНИЙ ЗВАНИЙ И ДОЛЖНОСТЕЙ СРЕДНЕЙ АЗИИ В ВОСТОЧНЫХ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Саттарова Е.А.

XVI-XX

( ) [2:68].

XVI-XIX

В арабском языке существует ряд слов обозначающих власть, господство и авторитет : СУЛТАН (« / », « / »), АМР (« », « / »), «власть», « ( ) [1:52].

САЛТАНАТ (« »), ФАРМАН-ДАХИ (« »), ТАХТ-И ШАХИ (« », ШАХ:), ЗИМАМ-И УМУР-И ХАЛЛ АКД-И МУЛК (« ») : ХАН ( ), ХАЛИФА (ХАЛИФ,), АМИР (« », АМИР-МУМИНИН: « », ХАЛИФ), ХАДРАТ-И ХУМАЙУНИ (« »), САХИБ-И ТАДБИР (« »), САХИБ-И ИХТИАРИ (« ») . [1:56].

Литература:

1. (XVIII ó XIX .) . 2004.
2. , 1966

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗВУКОБОЗНАЧАЮЩИХ СЛОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ВИТАЛИЯ БИАНКИ

Рузметова З. Н., Артыкова Г. Ш., Палванова О. И.

та-та-та та-та, ду-ду-ду
тик-тик-тик. га-га-га, ку-ка-ре-ку,
ку-ку, ё мяу, ё гав-гав, ё бу-бу-бу, ё туп-туп
ё сплю. « » пить-пить,
« »

ш-ш-ш, (ё а-а-а, ё ж-жи ё
-

тик ё тикать, курлы ё курлыкать, мяу ё мяукать, ку-ку ё куковать.
-а-, -ка-:

», « - »
», «
», «
», «
», «
», «
», «

: Я
подбежал, он - виль! - и на другую сторону. Он сорвался и в яму - бух!Он вылез - и шашть на дерево! (
« - »).

: горностай сердито стрекотал..., сова громко щёлкала клювом. (, «
»).

: Вокруг меня с легким звоном рушился снег. С тревожным пиньканьем и рюмканьем зяблики
скрылись в лесу.(, « б »).
Она бежала по снегу и распевала свою негромкую песенку, похожую на плеск и журчание ручья. (.
,« »).

Литература:

1. . - .: , 1985
 2. // . . . . - .: , 1988.

ГРАНИЦЫ ОНОМАСТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Садикова Э.В.

« »

фрагменты стихов, выделенные курсивом и сносками. В основном текст нечитаем из-за сильного искажения.

... : 1)
Луна Сарагоссы — и черный
плац (" " 1917); *Запах, запах Твоей сигары!* <...> *Синяя ночь Монако* <...> *Столб фонарей и*
рокот Темзы <...> (1917).
... : *Чем же еще? Чем*
же? Ах, Веной! Пахнуло Англией — и морем (1920); *И зачем мне знать, что пахнуло* δ *Нилом от моих*
волос? (" ... " 1917); *И на морозе Флоренцией пахнет* (" " 1916).

Использованная литература:

1. А.В. δ / . . . .2- , - . :
, 2007. δ 192 .

б (, ,) .

б « 1928 .: « » (, 1928, 64).

2000- . б « », б « ?!» , (« !»).

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ПЕРЕДАЧИ УЗБЕКСКИХ АНТРОПОНИМОВ НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Бакиев Б.

)

а а е: а // е ;

о о, а, я: о // а // я ;

у у, о: У // О ;

э э и: Э // И ;

и и, ы, у: и // ы , и // у ;

у у, ю: у // ю .

)

ж дж ж: Ж // Дж , ж // дж ;

х х г: г // х ;

б б п: б // п .

)

аа а: аа // а ; дд д: дд // д ;

вв в: вв // в ; бб б: бб // б ; зз з: зз // з ; кк к: кк // к ; лл л: лл // л ; мм м: мм // м ;

рр р рр // р ; сс с: сс // с .

) ; й // . : в // ; й // ; х // ;
) , ( ): ь // // ь // // ь // ; ь // .
) , ( ): ь // ; ь // .
) ; а // о ; а // я ; аа // оа // г ; о // а ; а // о ;
 а // о ; а // о .

ю . : а , я ; г , х , : у //

« í
 »⁵⁰⁵ : ú , я , а .

НОҚАРДОШ ТИЛЛАРДА ТЕХНИК ТЕРМИНЛАРНИНГ ЯСАЛИШ УСУЛЛАРИ
Қаршиева Б.Ф.

... : õ . . .
 ...⁵⁰⁶ .

1. , tired õ õ ( ), õ õ ( ), iron tree õ õ ( ), track õ õ ( )
2. ( ) magnet-magnetize-magnific – ( )
3. ( ) , electric locomotive ó , avtomobileó , ventilation ó , heater ó , cylinder ó , dearbox ó
4. ( ) , õ õ ( ) ,
5. , ,

⁵⁰⁵ . . . « » , 1985, .25.
⁵⁰⁶ , .. - õ .. ö,1969, ,4 . . .

- 1)
2)

ö, ö

ö

ö⁵⁰⁷

Фойдаланилган адабиётлар:

1. , ö, ö, 1977
2. , 1961
3. - ö, 1969
4. , ö, 1968.

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИГА ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ ЎҚИТИШДА
ЭСТЕТИК МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ**

Рахимова Ш.С.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . . . . 5 . . . . . , 1997. 105 . . . . .
2. . . . . 7 . . . . . , 1999. 381 . . . . .

**ЎЗБЕК ТИЛИДАГИ АЙРИМ РАСМИЙ ҲУЖЖАТЛАР НОМЛАРИНИНГ
ЭТИМОЛОГИЯСИ ХУСУСИДА**

Худайкулов А.Э.

6

508

6

6

6

6

- : ёрлиқлар, фармонлар, буйруқлар, қонунлар, давлат арбобларининг нутқлари, давлат тадбирларининг баённомалари;
- : шартномалар, келишувлар, меморандумлар, протоколлар, пакт, конвенция, расмий ёзишмалар;
- : дастурлар, апелляциялар, баёнотлар, сиёсатчилар нутқлари, прокламациялар, декларациялар;
- : хроникалар, анналар, йилномалар, тарихий асарлар;
- : мемуарлар, кундаликлар, қайдлар, гувоҳлар кўрсатмаси ва бошқалар;

аннал [. annales libri -], **декларация** [. déclaration < . declaratio ó], **конвенция** [. convention < . conventio ó], **мемуар** [. mémoires < . memoria ó], **меморандум** [. Memorandum < . memorandum ó], **пакт** [. Pakt < . pactum ó], **прокламация** [. proclamation, . Proklamation < . proclamatio ó]⁵⁰⁹

Аннал (изоҳ талаб қиладиган ҳужжат) ( ) [. proclamatio ó]⁵¹⁰
Протокол [. protocol, . Protokoll < . protokollon < protos- + kollao-]⁵¹¹

баённома : 1. ; 2. ; 3. ; 4.
баён . **Баённома** ó *баённома ва баёнот* -

Баёнот ó
Хроника [. Chronik, . chronique < . Chronikos <] с : 1. ; 2. ; 3. ; 4.
протокол **хроника**

⁵⁰⁹ . . . . 2010. 6 . 70, 235, 381, 475, 556, 629.
⁵¹⁰ . ó . : . 2007. 3 . ó . 328
⁵¹¹ . . . 635
⁵¹² . . . 315
⁵¹³ . ó . : . 2006. 1 . ó . 138

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ИНСОН АЪЗОЛАРИ НОМЛАРИ БИЛАН
БОҒЛИК ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАР ХУСУСИДА

Тўраева Г.Х.

- "a sharp tongue" - ; "look through one's fingers" -
"to get out of bed on the wrong foot" -
"All hands on deck" - ; "A heart of oak" -
"head", " "; "eyes"
"hand" "
1. ; "be dead on one's feet" -
2. ; "bury one's face in one's hand" -
3. ; "to get out of bed on the wrong side" -
4. ; "fly in the face of smb" -
5. ; "to live from hand to mouth" -
6. ; "easy on the eye" - , "pudding face" ó
7. ; "Nosey Parker" -
8. ; "it makes the heart bleed" -
9. ; "cut each other's throat" -

Адабиётлар:

1. // .: , 2004.
2. / . . . . ó ., 1970.
3. . . . ,
. ó ., 1996.

« ... » (...)

», « ô » (... 1990, 97).

« ... » (... , 1996, 277).

» (...); ô (... « - »).

« ... » « ... » « ... ».

(... , 2005, 4).

(... , 2005, 4).

« ... » (... , 2005, 4).

:

(...),

(... , 2005, 4).

« ... ».

« ... »).

ô

... « ... ».

ô

ô

« ... »

ô « ... ».

... : « , ... »
 (, 1991, 46).
 ... ô

Список использованной литературы:

1. ... // ... , 2009.
2. ... « », 2005.
3. ... ô , 1996.
4. ... : ... ô .
 , 2001.

SEMANTIC FIELD OF CONCEPT "YOUTH"

Tashpulatova Mehriniso

Termez state university

In modern linguistics is spared big and rapt attention to the problem of semantic field. In spite of multiple studies in this area many questions remain undecided. To count the list such pertain: semantic categories and their language interpretation; the semantic fields and units of the semantic system of the language; the notions system of lexics and buildings of the semantic dictionary of English ; the system description of the image of the person as of language ; phrase -semantic field "cessation to life of the person" in English and Uzbek; the semantic structure lexical-semantic field animative and unanimator , structure of the semantic field "person", semantic field merit nomination person and others. However review of the linguistically studies has shown that one of the most complex problems of the semantic field is a determination of its borders.

Applicable term in linguistics semantic field is used most often for indication of the collections of the language units, united some general lexical-semantic sign and reflecting notional, subject or functional resemblance of the marked phenomena. Many scientists select two approaches in study and development to theories by semantic flap: deluxe linguistic and linguistical.

Deluxe linguistic approach is connected with logical, notional category in base of the categorizations of lexicon. Most this approach is reflected in work I.Trira, which has separated the notions "verbal" and "notional" field, the conceptual field. The Theory of Trira is closely connected with teaching V. Humboldt about internal form of the language and positions F.de Sossyura about language value. According to theories Trira, the field consists of elementary units - a notions and word. Herewith component components of the verbal field completely cover the sphere corresponding to notional field. Trira considered that fission of the vocabulary composition on field in most language will allow to find the internal form, in which is conditioned language picture of the carriers, and reveal itself the peculiar of the line its national spirit .

The Study by flap in linguistical aspect expects consideration of the concrete linguistical phenomenas, relations between word, their importances, study of the types of the semantic relationships inwardly lexical-syntax, lexical-grammatical and lexical-semantic groups of the words in language. The Researchers given directions use the term "semantic" or "semantic field " .

In spite of varied approaches in determination of the notion of the semantic field, the researchers, what notes M.I.Rasulova, come from united principle, on which leans the theory of the field. To count list such pertain onomasiological approach to study language fact, consideration of the field as systems separation in him two areas - a kernel and peripheries, subdivision by flap on microfield and etc .

Necessary to note the different approaches to determination of the essences and volume by semantic flap: semantic fields are limited limit of one part speech; to semantic fields pertain also semantic correlative classes (the groups) of the words of the different parts speech, lexical- grammatical (function-semantic) of the field, paradigms syntax design, bound transformational by relations, and different types semantics-syntax paradigms . In the opinion of Yu.D.Apresyan, the semantic field is formed by ensemble of importances of the words, which have at least one general component, as well as all their semantic and other derived, including word of the other parts speech.

In our study we consider the semantic field as collection lexical-semantic groups, united by semantic sign of "youth". Attempt of the methods is undertaken in work about language material for the reason determinations of the border of the semantic field of "youth" in English and Uzbek languages. The main method is a method to identifications, which is realized by us on base:

É word - identifier concept ôyouthô;

- É analyses vocabulary definition, permissible associatiave relationship of the words-identifier;
 É method of associatiave field, revealling associatiave relationship of the words- identifier öyouthö.

Used Literature:

1. . . . . (
2. . . . .): . . . . . : . . . . .
 . . . . . , 1993. ó . 27-40.

ҲОЗИРГИ КУНДА ЧЕТ ТИЛИНИ ЎҚИТИШ ДАВР ТАЛАБИ
(Касб-ҳунар коллежлари мисолида)

Суяров А.Б.
 ó

(булар Классификатор, малакали тавсифлар ва Давлат таълим стандартига мувофиқ амалга оширилади)

PARTICULARITY THE USE OF CLOUD COMPUTING AND DATA SERVICES

Serjanova D.S.
TUIT Nukus branch

Currently, the technology of "cloud" computing is becoming increasingly popular, and the concept of Cloud Computing is one of the hottest trends in information technology. Today, under the cloud computing usually refers to the ability to obtain the necessary computing power on demand from the network, the user is not important implementation details of this mechanism and he gets out of this "cloud" all you need. A striking example is the

search engine interface which is very simple, but at the same time, it provides users with immense computing resources to search for the required information.

Computing clouds consist of thousands of servers located in data centers, providing work of tens of thousands of applications that are used by millions of users simultaneously. A prerequisite for effective management of such a large-scale infrastructure is the most complete automation.

Today, large data centers not only allow you to store and process certain data within themselves, but also give an opportunity to create their own virtual data centers, allowing young companies do not expend energy on creating the entire infrastructure from scratch[1].

Cloud computing technology is a distributed data processing in which computing resources and capacity available to the user as an Internet service.

The essence of the concept of cloud computing is to provide end users with remote access to a dynamic, computing resources and applications (including operating systems and infrastructure) through the Internet.

Services based on cloud computing technology in recent years, the development of the telecommunications services market attracted the attention of a growing number of operators considering these services as a promising source of additional income.

Cloud Computing Services have the following characteristics:

- deleting a user from the network infrastructure;
- payment-model "pay-as-you-go", based on the amount of resources used;
- multi-user architecture that allows multiple users to use computing resources and ensuring the confidentiality and security of data.

Benefits of Cloud Computing provide the following characteristic architecture:

- Service-Oriented Architecture infrastructure;
- rapid deployment of the IT infrastructure;
- Dynamic management of the service;
- Energy saving through automatic distribution of workload.

Despite the fact that the infrastructure of the network based on the technology of cloud computing is a remote user and manage, with the network bandwidth, number of users and the amount of resources involved are predetermined in advance, there is no possibility of rapid changes in these parameters, which may adversely affect the flexibility of services. Integrated development of infrastructure including support the development of IT infrastructure and data centers, a wide range of network tools, reduction of energy consumption. [2]

There are three main types of services Cloud Computing:

- Software as a Service (SaaS, Software-as-a-Service);
- Platform as a Service (PaaS, Platform-as-a-Service);
- Infrastructure as a Service (IaaS, Infrastructure-as-a-Service).

SaaS services enable users over the Internet to access a remote software. Implementing SaaS services based on the principle of subscription: the software runs on the provider of services and available to users in the rent, and the payment depends on the number of users, the volume of transactions, etc.

As an example of SaaS services can result in e-mail services, forums, social networks (Facebook, MySpace), photo albums, Web-portals (YouTube), as well as office programs (Word, PowerPoint, etc.), Previously available only by setting them on the local computer.

PaaS services allow subscribers to use the platform to develop their own applications, which are accessed through the Internet. You do not need to install additional software, as well as special skills from the user that provides a low cost of implementation services.

In addition, the services of PaaS allow geographically separated groups developers, include who are in different countries, working on joint projects. However, in this case, it is possible to lock using providers different interfaces.

At the heart of IaaS services based on modern technologies of virtualization of individual servers. The need for a transition to a lower level, that is to architecture IaaS, it arises when you want non-standard software, that is, when the need can not be satisfied at the level of PaaS and SaaS.

Literature:

1. . . . « CloudComputing . . . . . » . 2010 .
2. Djuraev R.X., Serjanova D.S. The evolution of the development and implementation of technology and services to Cloud Computing. - . 6 . , 2015.

FEATURES ANALYSIS METHODS FOR INFLUENCE OF LOAD TRANSPORT RESOURCES OF NGN

Serjanova D.S.
TUIT Nukus branch

International experience shows that a radical change in the information sphere of economically developed countries significantly changed the face of Infocommunication, which became one of the most promising and dynamically developing basic infrastructure of society.

In the context of the construction of next-generation networks dramatically increases the role of modern methods and tools for design and analysis. This is due to the fact that if an error in the calculation capacity of traditional networks estimated 7-10%, in the next generation network, they may be 20-30%. The latter justifies the additional cost of theoretical studies and mathematical modeling of next generation networks to their design and construction. International and domestic experience and practice show that the problem of designing next-generation networks is one of the urgent problems of construction and development of telecommunications in the modern world.

In recent years there has been the desire of operators of telecommunications networks to make the transition to NGN. This is impossible without a scientific approach to designing networks NGN. In this connection, questions the design of NGN networks are important and relevant[2].

The report is considered an example of the network NGN, for which calculated the minimum required transport resources for connecting the subscriber to the network gateway.

The concrete method for the design and the analysis of transport network resource project NGN, and also formed the initial data for the design of the network, an example of the program for calculating the parameters of the network.

Software implementation of network design can help in the short term to estimate the bandwidth you need different nodes small telecommunications network or part of a large network built on the principles of NGN, analyze the results of the calculations to choose the most successful version, and based on the findings, select the necessary technology and data corresponding to the received performance equipment.

In this case the scheme of interaction between the switches is designed so that in case of a break the direct link between any two load between them will be transmitted through the third switch without increasing the loss of the resource the transport performance switches should be calculated on the basis of redundancy.

2 scenarios are considered, input data and results of calculations.

The first scenario will take into account the gradual increase in user traffic at the subscriber access gateway, all other loads remain unchanged. This will allow to estimate the increase in subscribers affects the necessary transport resources, which is especially important to take into account at the design stage network in constant growth and development of networks NGN[1].

Calculations have shown that the load increases by 100 times the necessary transport resources for the connection of an access gateway increased 100 times, which is totally logical.

Growth of transport resources necessary for terminal locks up 17 times, while the load remained constant from the PSTN. This occurs because the packet network that subscribers may interact with PSTN subscribers, and the necessary resources.

Height required transport resources to the transport network amounted to 27.7 times.

As the number of subscribers NGN network load increases, which must process the Softswitch. Growth of transport resources of 73 times. Indicating that the active participation of Softswitch in the packet network. Just subscribers actively packet network switching nodes consume the resources of intellectual services. There was marked increase 33 times.

In the second scenario we will gradually increase the load on the outbound PSTN1 to another, thereby increasing the load on the data network, and all other loads are left unchanged.

The graphs show that with increasing load on PSTN1 45 times, transport resources necessary to connect the terminal to the network gateway 1 rose 24raza, gateways for connecting terminal 2 and 3 - 12 times. This result is quite logical, because the total load to PSTN increased by 2 times greater than the 2 to PSTN.

Height required transport resources for the transport network was 9 times.

Height required transport resources for Softswitch has made this 3 times, which is significantly less than in the previous scenario. It follows that the resources

Softswitch actively consume subscribers transport network.

The required transport resources for connecting subscriber gateway remains constant as the load on them is increased and the load on PSTN1 increased only 2 PSTN side.

This method of design is not the most effective, but the most simple and straightforward, allowing to make numerical calculations. In this method, the calculation was made necessary transport resources subscriber gateway to connect its network to NGN.

References:

1. . . . . , 2005-240 .
- 2.R.X. Djuraev, D.S. Serjanova. Analysis of influence of load of the transport resource of the NGN network.

ИНГЛИЗ ТИЛИДА ЧЕГАРАЛАНГАН ХУСУСИЯТЛИ ҲАРАКАТ
ФЕЪЛЛАРИНИГ ИФОДАЛАНИШИ

Сатторова Н. А.

to start, to pass, to cross, to enter *to come, to arrive, to reach, to leave,*

to come
: *I came to.* ,
: *priest came.*
, *to come* ,
, *to come* : *came to visit.*

To come , ,

To come up up to come
up. *up to come* : *the superintendent, came* ,

To come in, into out ,
out and ... ; The driver came out of the door with the... . *in, into out* : *The waiters came in and* , *to*
come ,

To come often, usually, seldom , ,
: *Burnout came every Sunday afternoon to*
visit ...; In the morning they came to each bed in...; ...so that everyone who comesto ... .
every Sunday , *each bed* *everyone* *to come*

To come over + , : :
came over to me.

To come along : *We came along past the ... .*

to come
: *Workmen came running from all directions.*
to run , *to come*

To come , , *to come* Past Indefinite

depart *to start, to leave, to*
: *We started off down ... ; Then Mr. Henry left ... .*

to reach, to arrive, to get, to enter, to visit

қайтмоқ
 “қайтмоқ”

, to shuffle, to tiptoe, to pace

), in, into ( ), out (to ( ), back (

Адабиётлар рўйхати:

1. : , 1973.
2. : , 2002.
3. : , 1962.
4. . 6 ., 1973.
5. : , 1974.
6. . 6 : , 1973.

ИНГЛИЗ ТИЛИДАГИ БАЪЗИ ТОПОНИМЛАРНИНГ ЭТИМОЛОГИЯСИ ХУСУСИДА

Нармуратов З.Р., Сафарова Ф.Н.

«topos»- , «онума»-

: 1. ; 2. (,)

«

» [1. . 62].

: Great Britain-

Great Britain-

Britania Minor (

(Bretagne)

)

Ireland-

England - «Engelaland-

«Eire»

(. Eirin-

Scotland-

Ireland, «

Caledonia

5-6

Scotland, «

Wales-

Wales-

, Cambria, Welsh,

« »

Wald ( ) Weald Wield Weald,

buck( ); Foxton- fox( ); Otterburn- otter( ); Rookly- rook( ); Wolborough- wolf( ); Buckhill-
 ; Clifton- cliff( ); Stanton- stone ( ); Appleton- apple( ); Abbot's Langley- abbot( ),
 Temple Craftern- temple ( ).

Acres. : Far Thirty Acres, Middle Four Acres, Oak Tree Four
 Triangle, Triangle Bit, Three Corner Close, Three Corner Field
 Square Close, Square Field, Round Field,
 Round Close, Round Meadow, Ring, Ring Field

hid ( ) : The Hide, Hide Field, The Hide (. Hide 720 acres

Handkerchief Croft, Napkin Piece, Mouse Park. ( ) : Handkerchief, Handkerchief Close,
 Hoppit

Pickpocket ( ), Catsbrains,
 - Greedy guts ( ),
 - Pudding acre

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . . . . 2002.
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Toponymy_of_England

**АФФИКСАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ВЫРАЖЕНИЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ
 ЗНАЧЕНИЙ И ФОРМЫ СЛОВ В РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКАХ**

Норматова Н.

Сравнительно-типологическое изучение систем различных языков давно привлекает внимание как отечественных, так и зарубежных языковедов, что свидетельствует о большом теоретическом и практическом значении типологической науки. Сопоставление систем двух неродственных языков, например, национального языка и какого-нибудь зарубежного является ценным методическим приёмом обучения языку с иным грамматическим строем. Это в свою очередь способствует большой работе над развитием лингвистики, а также сопоставительных изучений в языкознании.

синтетические ( ) **аналитические ( )**.
 : «important and the most important» -> «issiqroq va juda issiq».

( ) ; ó 45 (20) ; ó 11 (8

); ó 60 (16); ó 17 (1); ó 4 (2).

(ó 45, ó 10 : **-ba** «bamaslahat», **-bo** «boadab», **-be** «begunoh», **-bar** «barkamol», **-no** «nohaq», **-xush** «xushxabar», **-ham** «hamnafas», **-kam** «kamharj», **-ser** «sermahsul»⁵¹⁸.

префиксация -

: «нести» - «за» - «в»; «принес ты» - «пре» - «пере»⁵¹⁹; «читать» - «про», «писать» - «на»; «gehen» - «vergehen» - «entgehen» - «червен» - «по» - «appear» - «disappear» - «кол-дор-ум-го» - «кол» - «дор» - «ум» - «го» -

Суффиксация ó

: «перечитывать»óперечитать («баньки» - спать ( ), «сололиа» соломинка - ( )⁵²⁰; «стучать» - «нут» ( ), «веселый» - «лее» ( ); «Arbeit» - «Arbeiter» - «Arbeiterin» - «writing» - «writer» -

Другой вид аффиксации – инфиксация,

: «зубр-о-бизон, лоб-о-тряс»; «Alter-s-heim» - «Sitzung-s bericht» - «kishq-i-boz, gultoj-i-ho`roz».

518 .6 .: ,1979. .49.
519 .: 2002.- С. 51.
520 .- .: ,1972.- .135

ТАЛАБАЛАРГА ЧЕТ ТИЛИНИ ЎРГАТИШДА ЎЙИН МЕТОДЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ
Норматова Д.

2012 10-
- ö

: 1) 2) 3)

Фойдаланилган адабиётлар:

1. , , , , 2000.

1. www.ziyonet.uz

2. www.english teaching.uk.com

ДИСКУРС АНАЛИЗ ОРҚАЛИ ТИЛ ҚЎРИНИШИ
(Language perspectives through Discourse analysis)

Мустафаева Н.У.

? -
: Articles in English are like mosquitoes in your bedroom: just when you think you have got on top of them you relax, one comes back bites you!
).

discourse analysis

, pre-intermediate level

Activity

Read this short text answer the questions that follow:

A sandy wind is moving air with sand. Sandy winds are often caused by hot dry weather in the deserts, because of strong wind with the sand rising up. They can influence on people's health makes a mess everything.

The sandy wind which was held in Termez two days ago destroyed some ads in the streets.

1. Why is 'a' used here?
2. Why is there no article here?
3. Why is 'the' used here?

Now write a short text about hurricane following the same pattern. You may need these words to help you: wave, thunderstorm.

discourse analysis

discourse analysis

: written spoken discourse analysis ( ).

Discourse analysis

(conversational features)

data)

(spoken

Rod Bolitho

: Working at discourse level is more challenging than working at a sentence level, but it enables learners to see the big picture and deconstruct as a basis for constructing their own meanings, rather than requiring them to build up meaning from sentence level without support or guidance. Activities like these are best tackled collaboratively, giving learners the chance to compare ideas and importantly, to talk about language.

discourse analysis

THE METHODS AND APPROACHES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN OUR COUNTRY

Nekboyeva M.
TUIT Karshi branch

Nowadays, it is possible to create highly educated, modern thinking young generation in accordance with a Decree "On Measures on Further improvement of Teaching of Foreign Languages" [2012] was signed by President of the republic of Uzbekistan. New state Education standards [2013] in teaching English was accomplished on the base of CEFR (Common European Framework of Reference). The aim of language teaching is to develop communicative skills which can be achieved through implementation of the Competence-based and Communicative approaches into the practice. In this way we should deal with some matters regarding to these approaches in detail. According to N. Chomsky language mastery is comprised competence and performance. The theory of competence in the language system which can be taught in the context of classroom. Competence can as well be formed in an inductive manner through series of practical activities and using language interactively. The term performance in linguistics is used in the linguistic theory of transformational generative grammar, however has been severely criticized as being not the clear-cut, deciding whether a particular speech feature, such as intonation or discourse, is a matter of competence or performance [Crystal, 1985].

Viewed historically, performance characterizes actual usage of language in real-life communicative situations. In this case, a classroom experience can not be sufficient, as formal instruction does not presuppose an extensive usage of language by learners. Sometimes it creates artificial conditions for communication. Both language competence and performance can partly be improved with the help of authenticating the classroom context. It is determined that six components of communicative competence were developed by Van Ek (1986). They are: linguistic competence, sociolinguistic competence, discourse competence, strategic competence, socio-cultural competence and social competence. However, in our model [State educational standard, 2013] the linguistic, sociolinguistic and pragmatic competences are given. Linguistic competence encompasses the following sub skills (grammar, vocabulary and pronunciation) pragmatic competence envelopes function and discourse, sociolinguistics includes politeness, register. The other ones are (discourse, socio-cultural, strategic, social competences are interrelated between each other.

It is considered that the pragmatic competence concerns the knowledge of the functions or illocutionary forces imply in the utterance that are intended to be understood and produced, as well as the socio-contextual factors.

So, all components presented by Van Ek are reflected in our model of communicative competence as a result of foreign languages teaching.

The mentioned components in terms of "the language proficiency" are refracted towards the six Reference levels in CEFR. According to the CEFR, in the producing and using of materials, the national and international collaboration of governmental and non-governmental institutions promote to engage in the development of methods of teaching and evaluation. Within the scope, the efforts of teachers and students at all levels are encouraged and supported by defining worthwhile and realistic objectives as explicitly as possible; by developing appropriate methods and materials and by developing suitable forms and instruments for the evaluating of learning programs. Research and development programs leading to the introduction, at all educational levels, of methods and materials best suited to enabling different classes and types of students are promoted to acquire a communicative proficiency appropriate to their specific needs. Thus, in obtaining a communicative proficiency the role of methods and materials play an important role. Linguists and language specialists tried to find the ameliorative ways of teaching of foreign language referring to general principles and theories relating how languages are learned, how language is represented and organized in memory. In an effort to elucidate this distinction, a scheme was proposed by an American applied linguist Edward Anthony in 1963. He identified three levels of conceptualization, which he named approach, method and technique. According to his model: approach is the level at which assumptions and beliefs about language and language learning are specified; method is the level at which theory is put into practice and which choices are made about the particular to be taught, the content to be taught, and the order in which the content will be presented; classroom procedures are described. (Anthony, 1963:63-67, cited in J.C. Richards and Th.S. Rodgers, 2002).

The following approaches of foreign language are clarified:

1. *Competency-based Language learning (CBL)*;
2. *Content-based Instruction (CBI)*;
3. *Cooperative Language Learning (CLL)*;
4. *Communicative Language Teaching (CLT)*.

Among these approaches the priority position occupies the Communicative Language Teaching which is found to be more practical and appropriate approach in language teaching.

CLT is approach for realization our model of communicative competence in the terms of learning, teaching and assessment.

1) N – *ot* (noun), 2) A – *сифат* (adjective), 3) V (without to) – *инфинитив* (to *сиз*), 4) *Gerund* – *герундий*, 5) *Participle I* – *сифатдош*, 6) *Participle II* – *равийдош*, 7) *шахс олмошлари* – *Pronoun nouns*, 8) *Қаратқич олмошлари* – *Pronoun adjectives*, 9) *Кишилик олмошлари* – *Pronoun personals*, 10) *Равийи* – *adverbs*, 11) *Муқдор сонлар* – *Num cardinals*, 12) *Тартиб сонлар* – *Num ordinals*, 13) *Prepositions* – *предлоглар*, 14) *Юклама* – *Particle*.

Рус тилида: *водопровод, земледелец, лесостепь, птицеферма, овощехранилище, овостройка, южноамериканцы, звукообраз, силлаботоника.*

Рус тилида *икки ва ундан ортиқ бош компонентлар орқали отлар ясалади: лесоторфоразработки, пароводоснабжение, стекложелезобетон, газоводонефтенасыщение.*

Ўзбек тилида : қизилиштон, қизилуруғ, кўкқарға, оққуш
(-) « » bluebell,
blackboard, maddock, highway

: *Мор-е-плава-тель Хлеб-о-убороч-н-ый .*
: *мингоёқ, қирқбўгин, учбурчак, тўртбурчак*

Инглиз, рус тилида *сон билан отдан ташкил топган кўшма сўзлар айни шу қоидада икки хил ёзилар экан, масалан: foureyes, threepenny; радиоактивный, радиоприёмник, ретромода, сейсмостойкий, социокультурный, спектропроектор, стереоэффект, термостойкий, турбогенератор, фитопланктон, фонохрестоматия, фотоаппарат, эвакогоспиталь, экзотермический, экосистема, электроёмкий, эндотермический, энергоёмкий кабилар кўшиб ёзилса; four-wheel drive, four-poster, six-pack, six-pence; , вице-премьер, вице-чемпион; камер-юнкер, камер-паж; контр-адмирал; лейб-гвардия, лейб-гусар, лейб-драгун, лейб-медик; обер-бургомистр, обер-мастер, обер-офицер, обер-прокурор; статс-дама, статс-секретарь; унтер-офицер; флигель-адъютант; штаб-квартира, штаб-лекарь, штаб-офицер, штаб-ротмистр; штабс-капитан; экс-президент, экс-министр, экс-директор, экс-чемпион, экс-вице-премьер*

( )
six form, sixteenth note
: *Мирзачўл, Янгийўл, Каттақўрғон, Сирдарё, Амударё, Қорабулоқ, Олтинқўл, Тўртқўл, Хўжақушилоқ каби.*

Yellowstone, Hollywood, Portsmouth

: *Ўрта Осиё, Эски Тошкент, Ўрта Чирчиқ, Қуйи Чирчиқ, Middle East, New Zealand*

: *шариара, тиртерак, дардарак*

ōReduplicative compoundsō . Goody-goody, fifty-fifty, hush-hush. Рус тилида: волк-волчище, терем-теремок, горе-гореваньице, день-деньской, мука-мученская, тьма-тьмуца, синий-пресиний, стираный-перестираный, рад-радешенек, один-одинёхонек, белым-бела, раным-рано, давным-давно, мало-мальски, мало-помалу, крепко-накрепко, крест-накрест, волей-неволей,

: *отбоқар, молбоқар,*

эртапишар, эрксевар, тинчликсевар

: *вице-президентство, генерал-губернаторство, камер-юнкерство.*

oreper : *[[n + (v+ -er)] = rocket-flyer, shoe-maker, bottle-*

: 1) : *одам сифат, ит*
фёял, кўкнори ҳаёл, шер юрак, арслон қомат
[(n+n)+-ed] . One-sided, bell-shaped, doll-faced

: *бой-баба, огонь-девка.*

: *соф дил, содда дил, соф кўнгил, хитча бел, яланг оёқ, оёқ яланг,*

яланг бош, бош яланг

+ed.

.Law-ceilinged, long-legged

+ *девятiglавый, трехглавый, семицветный,*

тридцатиградусный, двадцатипятиметров

: *тўқ қизил, тим қора, ланг*

очиқ, оч сариқ, жиққа хўл, ним кўк

ним

: нимжон, нимранг

: ўн беи, етмиш олти, икки юз ўн, тўққиз минг икки юз саксон

тўрт

ўн беи

fifteen

Ўн

бир eleven, ўн икки twelve, ўн уч thirteen, ўн тўрт fourteen, ўн беи fifteen, ўн олти sixteen, ўн етмиш seventeen, ўн саккиз eighteen, ўн тўққиз nineteen, ўн бир

ўн тўққиз

-teen

(-teen

).

twenty

Йигирма бир twenty

one, йигирма икки twenty two, ўттиз олти thirty six, қирқ беи forty five, эллик олти fifty six, саксон тўққиз eighty nine, тўқсон етмиш ninety seven

: қасд қилмоқ, қойил колмоқ, қулоқ солмоқ, ёзиб олмоқ, ўқиб бермоқ, ишлаб

чиқармоқ, кўра бошламоқ, йиқила ёзмоқ

: кета бер – кетавер, ёза оламан – ёзоламан

stand u

Хамма, ҳар, ҳеч, бир, ярим, у, бу, шу, ўша

: хамма вақт, ҳар ким, ҳар қачон, ҳеч нарса, бир оз, баъзи бир,

ярим орол, ярим автомат, у ерда, у ёқда, бу ерда, шу ёқдан, ўша ерда бирпас, биртўла, бардамлик, барибир, бирмунча, буён

ҳар every

everybody, everytime

Ҳеч any

anybody (ҳеч ким), anytime (ҳеч еакт), anything (ҳеч нарса)

шу this over

, шу ёқдан = this way, ўша ерда = over there

: «

қовун-

тарвўз, кўрна-ёстиқ, қинғир-қийшиқ

».

Рус тилида: арт-салон, бит-группа, берг-коллегия, брейд-вымпел, веб-страница, гранд-отель, далай-лама, дансинг-холл, контент-анализ, крьюйс-пеленг, лаун-теннис, мюзик-холл, поп-музыка, субалтерн-офицер, топ-модель, трын-трава, арт-салон, бит-группа, берг-коллегия, брейд-вымпел, веб-страница, гранд-отель, далай-лама, дансинг-холл, контент-анализ, крьюйс-пеленг, лаун-теннис, мюзик-холл, поп-музыка, субалтерн-офицер, топ-модель, трын-трава.

( )

«R du licative»

goody-goody, fifty-

fifty, hush-hush, pooph-pooph

аста-аста, баланд-баланд, зўрга-зўрга, катта-катта, қоп-қоп, югура-югура

аста-секин, арз-ҳол, асбоб-ускуна, дори-дармон, куч-қувват, омон-эсон, ошина-

огайни, соғ-саломат, эл-юрт, қариндош-уруғ, қайғу-алам, қурол-яроғ

, chit-chit, zig-zag, sing-song, clap-trap

õ honically variated h thmic twin forms

Адабиётлар рўйхати:

1. Ginzburg R. S., Khidekel S. S. A Course in Modern English Lexicology. ó M.: , 1979
2. . 1963
3. . 1992.
4. , 1969.

5. Н. . . . . . , 1953.
 6. . . . . . « . . . . . » . 2002

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЭКСПРЕССИВНОЙ ЛЕКСИКИ В РЕКЛАМЕ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ

Давлятова Э.М.¹, Шахназарова К.²

¹ , ² ,

[1. с. 34].

Creme Bonjour !

New cheez-it twisterz. Baked twisty turny boldy crunchy. Palate awakening good golly. I just put in my mouth ear deafeningly crunchy not in a teeth breaking unpopped popcorn kernel kind of way but one that will definitely let your molars know you'd appreciate their help kind of way. Get your hand away from my mouth unless you want to lose a finger cuz if you want any of these mind blowing tongue nirvana coiled up little flavor nuggets you're gonna have to get your own box cheese snacks.

( ), mind blowing ( ), : twisty ( ), ear deafeningly ( ) crunchy ( ), turny ( ), boldy ( ).

[3, . 54-55].

Список использованной литературы:

1. . . . , 18-19 2006 .: 5 ./ :
2. . . . , 2006. - .3. - .96-98
3. . . . .- .: «⁰», 2002. - 364 .
4. . . . .- .: , 1981. - 125 .
4. . . . .- .: , 1989. - .64

ИНФОРМАЦИОННО – КОММУНИКАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В МЛАДШИХ КЛАССАХ

Давлатова Э.М., Мардонова Р.О.

10 2012 «

( ) ,

: /

( ) :

ö.

: ö   ö, ö   ö, ö

ö (2)

to snow - "снежить", to rain - "дождить", to fly - "летать", to shine - "светить",
to melt - "таять"

It's winter. Winter is white. I can see a house, some trees and a lot of snow. The weather is cold and frosty.
It often snows in winter.

Список использованной литературы:

1. . б .: . , 1990. б 246 .
2. . . . б .: . , 1990. б 172 .
3. . . . б .: . , 1983. б 197 .
4. б ., 2001. - 4, - . 18-21. // I

ПРОБЛЕМА ПЕРЕВОДА ТЕРМИНОЛОГИИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Ашурова Ситора

δ

δ

δ

(

),

ó

bearing ô

, correction for displacement ô

: treatment of water ô

, water treatment ô

Литература:

1. . . . / . . . . . ô . . . . . , 1993.
2. . . . . /
3. . . . . // . . . . . , 1986.
4. . . . . : . . . . . . ô . . . . . , 1975. ô 240 .

УСУЛНИНГ ТАЪЛИМ БЕРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИДАГИ ЎРНИ

Ахмедова Ш.М., Исматуллоева М.

Турлича йўллар билан берилган билимлар ўқувчиларга турлича таъсир кўрсатади.

П.Ф.Каперев

400

ô ô

(Case óstadi),

( )

( )-

Таълим бериш усули -

, ôMetodosö-

;

Таълим усулларининг натижавийлигини қайси мезонлар аниқлайди?
 Яхши ёки ёмон усуллар мавжуд эмас. Усулнинг натижавийлигини бажарилган ёки бажарилмаган
 вазифа бўйича хулоса чиқариши мумкин.

(-)

Ё
 Ё
 Ё

ўйин, кейс-стади, лойиҳалар усули, муаммоли усул, ақлий ҳужум : суҳбат, баҳс,

Пинборд (: pin- , board ó)

Таълим берувчи:

→

→

Таълим олувчилар қўйидаги гояларни:

→

(2 ( ))

→

(2-3

:

(/) .

Таълим берувчи:

→

Адабиётлар:

1. ,, ,, . -2008.
2. - ,, ,, , 1997.
3. . ó . 2010.

PROBLEMS OF TEACHING SPEAKING IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES (in primary classes)

Ahmedova Sh.M., Ismailova N.B.
Tashkent State University

The President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov several times in his works has mentioned, that learning foreign languages as one of the directions of spiritual development of the society: "One more important task is to assist the development of the language, culture, customs and traditions to the all nations and nationalities residing in Uzbekistan, further expansion of possibility and conditions in this sphere".⁵²²

Speaking is "the process of building and sharing meaning through the use of verbal and non-verbal symbols, in a variety of contexts". Speaking is a crucial part of second language learning and teaching. Despite its importance, for many years, teaching speaking has been undervalued and English language teachers have continued to teach speaking just as a repetition of drills or memorization of dialogues. However, today's world requires that the goal of teaching speaking should improve students' communicative skills, because, only in that way, students can express themselves and learn how to follow the social and cultural rules appropriate in each communicative circumstance. In order to teach second language learners how to speak in the best way possible, some speaking activities are provided below, that can be applied to ESL and EFL classroom settings, together with suggestions for teachers who teach oral language.

In a short period of time English displaced other languages and became the leading means of communication worldwide. Its domination continues to extend. The modern world of media, mass communication, and Internet demands a good knowledge of English, especially of spoken English. Every person wishing to get the benefits of modern education, research, science, trade,

Speaking skills of today's students in Uzbekistan. In general, the problems of Uzbek students related to learning to speak can be divided into four main groups:

1. Students feel shy speaking English because they are afraid of making mistakes. It is usually seen at the initial level as they are afraid of being criticized by teachers and other students.
2. Working in pairs (or groups), students often begin to use their native language.
3. Students do not have enough information on the topics discussed even in their native language
4. Students feel a lack of linguistic and verbal resources for solving the given task. In that case the teacher should create a friendly atmosphere of collaboration so that students will not be afraid of admitting their mistakes and will accept criticism.

Analyzing the topic of speaking skills, it becomes clear that speaking skills of most students, especially in Uzbekistan, are insufficiently developed. It is a real problem in the field of ELT and it should be solved by the use of different methods of enhancing speaking skills.²

So we will discuss the issues of communicative competence, methods of enhancing oral communication, motivation and ways of overcoming the language barrier. It was significant to learn different views of Uzbek and foreign researchers on the problem of speaking skills of students.

Activities to Promote Speaking:

Discussions

After a content-based lesson, a discussion can be held for various reasons. The students may aim to arrive at a conclusion, share ideas about an event, or find solutions in their discussion groups. Before the discussion, it is essential that the purpose of the discussion activity is set by the teacher. In this way, the discussion points are relevant to this purpose, so that students do not spend their time chatting with each other about irrelevant things. For example, students can become involved in agree/disagree discussions. In this type of discussions, the teacher can form groups of students, preferably 4 or 5 in each group, and provide controversial sentences like "people learn best when they read vs. people learn best when they travel". Then each group works on their topic for a given time period, and presents their opinions to the class. It is essential that the speaking should be equally divided among group members. At the end, the class decides on the winning group who defended the idea in the best way. This activity fosters critical thinking and quick decision making, and students learn how to express and justify themselves in polite ways while disagreeing with the others. For efficient group discussions, it is always better not to form large groups, because quiet students may avoid contributing in large groups.⁵²³

Role Play

---

³³ . . . . . 6 . . . . . 6 . . . . . 2000 6 . 65.

⁵²³ McDonough, J. and C. Shaw. 2003. *Materials and Methods in ELT: a teachers' guide*. Malden, MA; Oxford

One other way of getting students to speak is role-playing. Students pretend they are in various social contexts and have a variety of social roles. In role-play activities, the teacher gives information to the learners such as who they are and what they think or feel. Thus, the teacher can tell the student that "You are David, you go to the doctor and tell him what happened last night, and"

Brainstorming

On a given topic, students can produce ideas in a limited time. Depending on the context, either individual or group brainstorming is effective and learners generate ideas quickly and freely. The good characteristics of brainstorming is that the students are not criticized for their ideas so students will be open to sharing new ideas.

Information Gap

In this activity, students are supposed to be working in pairs. One student will have the information that other partner does not have and the partners will share their information. Information gap activities serve many purposes such as solving a problem or collecting information. Also, each partner plays an important role because the task cannot be completed if the partners do not provide the information

Storytelling

Students can briefly summarize a tale or story they heard from somebody beforehand, or they may create their own stories to tell their classmates. Story telling fosters creative thinking. It also helps students express ideas in the format of beginning, development, and ending, including the characters and setting a story has to have. Students also can tell riddles or jokes. For instance, at the very beginning of each class session, the teacher may call a few students to tell short riddles or jokes as an opening. In this way, not only will the teacher address students' speaking ability, but also get the attention of the class.

In conclusion, teaching speaking is a very important part of second language learning. The ability to communicate in a second language clearly and efficiently contributes to the success of the learner in school and success later in every phase of life. Therefore, it is essential that language teachers pay great attention to teaching speaking. Rather than leading students to pure memorization, providing a rich environment where meaningful communication takes place is desired. With this aim, various speaking activities such as those listed above can contribute a great deal to students in developing basic interactive skills necessary for life. These activities make students more active in the learning process and at the same time make their learning more meaningful and fun for them.

Literature:

1. . . . . 65.
2. . . . . , 2008.
3. McDonough, J. and C. Shaw. 2003. Materials and Methods in ELT: a teacher's guide. Malden, MA; Oxford:
4. http://en.wikipedia.org/wiki/Constructivist_teaching_methods

ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Абдирахимова М.Н.

6

2012 10

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.

ó

- 1.
-)
-)
-)
- 2.
- 3.
-)
-)
-)
- 4.
- 5.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . . . . , 2008.
2. . . . . 5- . . . . , 1997.
3. ö . . . . . 2012 11 . . . . .
4. . . . . , 2007.

ПОСЛОВИЦЫ О ДЕНЬГАХ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Уралова О.П.¹, Хайитова С.П.²

1

2

(. . . . . 1984:258).

ó

"Money"

"money is

powerful".

Money is the only monarch.

Money is power.

If money go before, all ways lie open.

: Money is the God

of the world.

"Money makes:

Money makes the man (merchant, marriage, mastery...).

Money makes the old wife trot (the mare to go, the pot boil...).

« . . . . . »

Health and money go far.

"Money"

Money has no smell.

Money is round and rolls away.

Money is a good servant but a bad master.

: «

».

Penny and penny laid up will be many.

Who will not lay up a penny shall never have money.

"purse",

"money" "purse"

: "money must

be kept in the purse".

Put money in thy purse.

A pound in the purse is worth two in the book.

He that has no money, needs no purse

: An empty purse causes a full heart; A light purse makes a heavy heart; Little and often fills the purse: Let your purse be your master.

"Money and wit"

A fool and his money are soon parted.

« - »

A friend in court is better than a penny in the purse.

A penny in purse will bid me drink, while all the friends I have will not.

Литература словаря:

1. . . . . , 1994.
2. . . . . , 1996.
3. Collins V.H. A book of English proverbs. London, 1960. Britannica 97. CD version.
4. Oxford advanced learner's dictionary of current English. Oxford, 2000.
5. Smith W.G. The Oxford dictionary of EngUsh proverbs. Oxford. 1970.
6. Strauss E. Dictionary of European proverbs. London, 1994.
7. The Concise Oxford dictionary of proverbs / Ed. by J.Simpson. Oxford, 1996.
8. The Oxford English dictionary. Oxford, 1989.
9. The Penguin dictionary of proverbs / Ed. by R.Fergusson. London, 1995.
10. The Wordsworth Dictionary of phrase and fable / Rev. by I.H. Evans. London, 1996.
11. Proverbs ó aqollar ó / Tuzuvchilar K.M.Karamatova, H.S. Karamatov. ó Т.: Mehnat, 2000.- 400 .

ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА КОМПЕТЕНЦИАВИЙ ЁНДАШУВ

Турдиева С.Т.

2012 10- -1875 ö
2013 8- 124- -1

ENGLISH KIDS`1,
ENGLISH KIDS`2, ENGLISH KIDS`3

ENGLISH KIDS`4

-1875 2012 10-
1- 2-

1. (, ,)

2.

3.

1.

2.

3.

2016 ö

ö

JAMIYAT TARAQQIYOTIDA O'QITUVCHI MAS'ULIYATI

Turdimurodova N., Sakbayeva M.

Termiz davlat universiteti

Ma'lumki, o'qituvchilarning ta'lim-tarbiya sohasini tubdan isloh qilish, uni o'zlashtirishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratishdir. Dunyoga yangi ko'z bilan qaraydigan, uddaburon, ishning ko'zini biluvchi, buyuk kishilarning poydovorini quruvchi va yuksaltiruvchi mutaxassis kadrlarni tayyorlash, Respublikamizning pedagoglari oldida turgan eng muhim va mas'uliyatli vazifadir.

Yurtboshimiz I.A.Karimov ta'bir bilan aytganda, o'zimizning mamlakatimizda amalga oshirilayotgan Dastur o'z boshqa modellarni qandaydir takrorlash yoki nusxa ko'chirish emas, aksincha, birinchi navbatda, rivojlangan demokratik davlatlarda to'plangan tajribani o'zida mujassam etgan va ayni paytda shiddat bilan o'zgarib borayotgan hozirgi zamon talablarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan dasturdir. «Milliy dasturni» amalga oshirishda mavjud ta'lim va kadrlarni tayyorlash tizimlarini tubdan o'zgartirish zamonaviy ilmiy fikrlar yutuqlari va ijtimoiy tajribalarga, ta'lim jarayonini hamma bosqichlarida, uzluksiz ta'lim tizimi ta'lim muassasalarining hamma shakli va turlarida ilg'or-mutadilik ta'limlarga tayangan holda amalga oshiriladi.

Jamiyatimiz taraqqiyotining muhim sharti bo'lg'usi kadrlarni tayyorlash tizimining mukammal bo'lishi, zamonaviy fan-texnika va texnologiyalar asosida rivojlanishi hisoblanadi. Hozirgi zamonaviy bosqichda pedagogik dolzarb vazifalarga ilg'or pedagogik tajribalar yutuqlaridan foydalanish asosida shaxsni tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirish maqsadlari, mazmuni, metodlari, vositalari va tashkiliy shakllarini ilmiy ta'minlash kiradi.

Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama rivojlangan shaxs o'z fuqaroning tashkil topishini ko'zda tutadi. U ushbu ta'lim tizimida va kadrlar tayyorlashda ta'lim xizmatlarining istiqbolchi, buyurtmachisi sifatida va huddi shunday ishlab chiqaruvchi sifatida ishtirok etadi.

Hozirgi zamon ta'lim tizimi, uning maqsadi va vazifalari, Respublikamiz taraqqiyotiga xizmat qiluvchi ta'lim-tarbiya oldiga qo'yilgan muammo kishilarga mos kelishi kerak. Jahon miqyosida hukm surayotgan fan-texnika taraqqiyoti, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini boshqarish va uning kishilarning birligini ta'minlashdagi kishilar intilishlari salohiyati haqidagi axborot nihoyatda muhimligini ko'rsatmoqda.

Shuning bilan birga dunyo bo'yicha ilmiy-fan rivojining bugungi holati, ayniqsa bu boradagi zamonaviy axborot texnologiyalari kishilarning joriy etilgan jamiyatda turli fan sohaslarida bilimlarning tez yangilanib borishi, ta'lim oluvchilar oldiga ularni jadal egallash bilan bir qatorda, muntazam va mustaqil ravishda bilim izlash vazifasini qo'yimoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining I.A.Karimov mustaqil O'zbekistonda yoshlarning tutgan o'rnini alohida ta'kidlab, o'zbekiston nomini, o'zbekiston ilmi-fani va madaniyatini, bir so'z bilan aytganda, xalqimizning yuksak salohiyatini, uning qanday buyuk ishlarga qodir ekanini dunyoga namoyish qilishda yurtimiz zaminidan yitishib chiqqan yuzlab ulug' zotlar fidoyilik namunalari ko'rsatib kelingan. Bunday insonlar diyorimizda ko'plab topiladi va bundan keyin ham ularning saflari ko'ngayib boravardi o'z dardiga urg'u berib o'tgan.

Shundan keyin chiqqan holda bo'lg'usi kadrlarni har tomonlama tayyorlash o'qituvchisi, pedagogik, texnik-texnologik, kasbiy bilim olishining o'ziga xos bo'lg'usi ularning amaliyot asosida yangilikni o'rganish, bilimga intilish, ko'nikma, malaka, mahorat darajasini ko'tarish, ishlab chiqarish va jamiyatning muhim masalalarini ochishga qaratiladi.

Yuqori malakali har tomonlama yetuk kadrlar tayyorlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo'lg'ani ekan, bunda doimo asosiy vazifa o'qituvchi pedagoglar zimmasiga yuklanadi. Chunki jamiyatni rivojlantiruvchi ana shunday kadrlarni tayyorlashda o'qituvchi pedagoglarga mas'uldirlar. Ana shu mas'ullik pedagoglar oldiga o'z oldilariga mas'uliyatli vazifalarni qo'yadi.

Ushbu mas'uliyatli vazifalar mazmuni nimadan iborat?

Birinchi navbatda o'qituvchi mahorati va qobiliyatiga bog'liq.

Shuningdek, o'qituvchi o'z kasbini sevishi va unga mas'uliyatli yondasha olishi, bugungi kun talabi asosida darslarni tashkil qila olishi eng muhimi darslarda pedagogik texnologiyalardan o'rinli foydalanib ko'proq samaraga erisha olishi muhim ahamiyatga egadir. Ana shu tartibda darslarni bugungi kun talabi asosida tashkil qilinishi dars maqsadlariga erishish uchun zamin yaratadi.

Har bir dars pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Aynan, pedagogik texnologiyalarni darslarda qo'llanishi o'qituvchi va talabalarni faolligini oshiradi, mustaqil fikrlay olishga undaydi, dars davomida barcha o'qituvchini darsga qatnashishga undaydi muhimi har bir o'qituvchini baholash imkoniyatini yaratadi. Qachonki darslarda pedagogik texnologiyalar qo'llansa xuddi shu darsga o'qituvchining qiziqishi ham orta boradi.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchidan asosiy vazifalar talab qilinadi. O'qituvchi darsni boshqaruvchisi hisoblanadi. Ana shu bo'ski, o'qituvchi pedagogik texnologiyalarni dars davomida qo'llaganda novator, ilg'or, ijodkor bo'la olishi kerak. Shuningdek, pedagogik mahorat va pedagogik texnikani mukammal egallagan va dars davomida ulardan to'g'ri va o'z o'rnida ishlata olishi samaraga erishish uchun asosiy instrument bo'lib xizmat qila oladi.

Dars muqaddasdir. Ana shu dars zaminida oliy maqsadlarimiz yotadi. U ham bo'lsa asosiy maqsadlarimizga erishish va yuqori malakali kadrlarni tayyorlashdir. Chunki bugungi davr talabi ham ana shu maqsad sari intilishga davolat etmoqda. Shunday ekan, kelajagimiz bo'lg'ani yosh avlodni tarbiyalashda mas'uliyat bilan yondashib vatanimiz ravnaqiga o'z hissamizni qo'sha olishda yaqindan yondashaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch - T:Ma'naviyat, 2008. - 121b.
2. Karimov I.A. Yuksak bilim va intilish bilan rivojlangan avlodni tarbiyalash o'z mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti o'z mavzusidagi Xalqaro konferentsiyada so'zlagan nutqi // O'zbekiston ovozi. o'z Toshkent, 2012 yil, 17 fevral.

TYPES OF COMMUNICATIVE ACTIVITIES USED IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Kenjaboev J., Tillyaev Z.

Uzbek State University

Teaching foreign languages in Uzbekistan has become very important since the first days of the Independence of our country which pays much attention to the rising of education level of people, their intellectual growth.

Today modern methodics demands communicative approach in teaching foreign languages, because it is the most effective and fruitful. **Communicative language teaching** (CLT in abbreviation) is an approach that emphasizes interaction as both the means and the ultimate goal of learning a language. Code switching is changing between languages at some point in a sentence or utterance, is a commonly used communication strategy among language learners and bilinguals.

While traditional methods of formal instruction often discourage code switching, students, especially those placed in a language immersion situation, often use it. If viewed as a learning strategy, wherein the student uses the target language as much as possible but reverts to their native language for any element of an utterance that they are unable to produce in the target language, then it has the advantages that it encourages fluency development and motivation and a sense of accomplishment by enabling the student to discuss topics of interest to him or her early in the learning process - before requisite vocabulary has been memorized. It is particularly effective for students whose native language is English, due to the high probability of a simple English word or short phrase being understood by the conversational partner.

There is a number of modern methods and ways of teaching foreign languages in communicative approach. Every teacher chooses them according to the age and interests of learners, level of language (beginner, intermediate, advanced) and according to time left for the activity (K. Butts, 1991, p.23). For example, presentation takes much more time than a common dialogue.

There below follow a list of the most popular and frequently used communicative activities which create real atmosphere of the learned language.

Role play is both interesting, exciting and effective activity to communicate. Teacher gives roles to students (teacher and student, two neighbours, mother and daughter, etc.) and they have to perform them they choose replicas of their conversation themselves. Knowledge of language is not enough, the task demands artistic skills too (A. Maley, 2005, p. 112).

Interview is a good way to ask interesting questions to each other and answer them in order to know learners better. One of the learners goes out in the middle of the class, other ask him/her different questions to be answered.

Presentation is a responsible and improving integrated skills task which takes more time to prepare. It demonstrates learners' talent and skillfulness. Different topics can be chosen for presentation (presentation of any perfume, mobile phone, café, etc.) this activity requires not only report speech but also some pictures, photos or posters.

Games - the most interesting and encouraging activities used in language learning process. They decorate lessons, load students with energy and make even back sitting students participate actively. Students compete with each other, improve their reaction to language and relax simultaneously. Games can have different aims and take different period of time. There extremely many games according to the age and level of learners.

Team work is an excellent way to work together in one team and compete with another opponent team. Students in one team add, help, prompt and improve each others' knowledge and skills.

Attention activities are those which improve learners' attention and reaction to language.

Dramatization is performing different people or scenes, plots of stories or even films. This activity can take even one lesson time.

Memorization is all kinds of activities that aim at improving learners' memory. Usually it is based on vocabulary games or picture description (M. Zumwalt, 2003, p. 440).

Another type of communicative approach is the **audio-lingual** method which means that students listen to or view recordings of language models acting in situations. Students practice with a variety of drills, and the instructor emphasizes the use of the target language at all times. This method is based on the principles of listening. New material is presented in the form of a dialogue. Based on the principle that language learning is habit formation, the method fosters dependence on mimicry, memorization of set phrases and over-learning. Structures are sequenced and taught one at a time. Structural patterns are taught using repetitive drills. Little or no grammatical explanations are provided; grammar is taught inductively. Skills are sequenced: Listening, speaking, reading and writing are developed in order. Vocabulary is strictly limited and learned in context (C. Spaeth, 2004, p. 204).

Blended learning combines face-to-face teaching with distance education, frequently electronic, either computer-based or web-based. It has been a major growth point in the English Language Teaching industry over the last ten years. Some people, though, use the phrase 'Blended Learning' to refer to learning taking place while the focus is on other activities.

There are also those online courses where you will find the instructors email addresses on the web site that are posting the assignments; therefore they are doing the **online teaching**. If this is what your intentions are is to use the Internet to become a teacher through Online teaching classes, be sure you find a good university or college that you can actually get a degree or diploma from without a lot of hassle, otherwise, if you are putting money into the online teaching course, it may not be legitimate. There are ways of finding out if an online teaching program is of course truly an accredited course or not.

In conclusion, communicative teaching is not based on the usual methods by which languages are taught. Rather the approach is patterned upon counseling techniques and adapted to the peculiar anxiety and threat as well as the personal and language problems a person encounters in the learning of foreign languages.

The list of used literature:

1. Butts, Kathy. Teaching English as a foreign language: a brief annotated bibliography. 1991. - 56p.
2. Maley Alan CUP Drama Techniques: a resource book of communication activities. - California: AccuPrint, 2005. - 247 p.
3. Spaeth, Carole. Review of: Teaching adult second language learners. - California: AccuPrint, 2004. - 321 p.
4. Zumwalt, M. Words of fortune // The Reading Teacher, 2003. - 5 (56). - 439-441

Resume

The article investigates different classroom tasks and activities related to communicative approach in teaching foreign languages. There presented a number of communicative methods which help teachers to organize the teaching process in an interesting, effective and easy way, shown advantages of their usage.

Резюме

IMPROVING PUPILS' READING SKILLS IN SECONDARY SCHOOLS

Tangriyev V.A.
Termez state university

Great changes took place in Foreign Language teaching after the adoption of President's Resolution No. 1875 issued on December 10, 2012 named "About the measures on further development of foreign language teaching and learning system".

In our county Teaching English is based on the state standards of continuous education of foreign language teaching, which is designed with the requirements of EFR (Common European Framework of Reference). Under this Decree new standards of continuous education, curriculum for foreign language teaching is being developed. The content of text-books and teaching materials is also changed. English is being taught from the first forms of the secondary schools.

In English lessons at school the pupils lacked a balanced access to the four skills of listening, speaking, writing and reading. A large part of the teaching time was devoted to the teaching of reading, and then writing.

In the prior English learning of pupils from all the countries, the main focus of the teaching was on English grammar and other aspects of standard usage. Thus in learning English at school, the main pedagogical medium was reading and writing, rather than conversation.

Reading requires phoneme awareness⁵²⁴, phonics, reading fluency⁵²⁵, and comprehension skills. Each of these skills is necessary and none are sufficient in their own right. Pupils must be integrated and applied in text through consistent and frequent⁵²⁶ practice. Learning to read is not a natural process ó it requires systematic and well-informed instruction.

By improving your reading skills you will reduce unnecessary reading time and enable you to read in a more focused and selective manner. You will also be able to increase your levels of understanding and concentration. This method shows you how to read with greater efficiency and effectiveness by using a range of different reading skills.

Pupils already use a range of reading styles in everyday situations. The normal reading style that pupils might use for reading a novel is to read in detail, focusing on every word in sequence from start to finish. If it is a magazine they are reading, they might flick through the pages to see which articles are of interest. These everyday reading skills can be applied to their studies.

To improve your reading skills you need to: have clear reading goals, choose the right texts, use the right reading style, use note taking techniques.

Clear reading goals can significantly increase your reading efficiency. Not everything in print will be of use to you. Use reading goals to select and priorities⁵²⁷ information according to the task in hand. It is more important to improve your reading skills than your reading speed. Being focused and selective in your reading habits will reduce the time you spend reading. If, in addition to using a range of reading skills you want to increase your reading speed, then the following technique will be of use.

The average reading speed is about 240-300 words per minute. For the average reader, the eye fixes on each word individually.

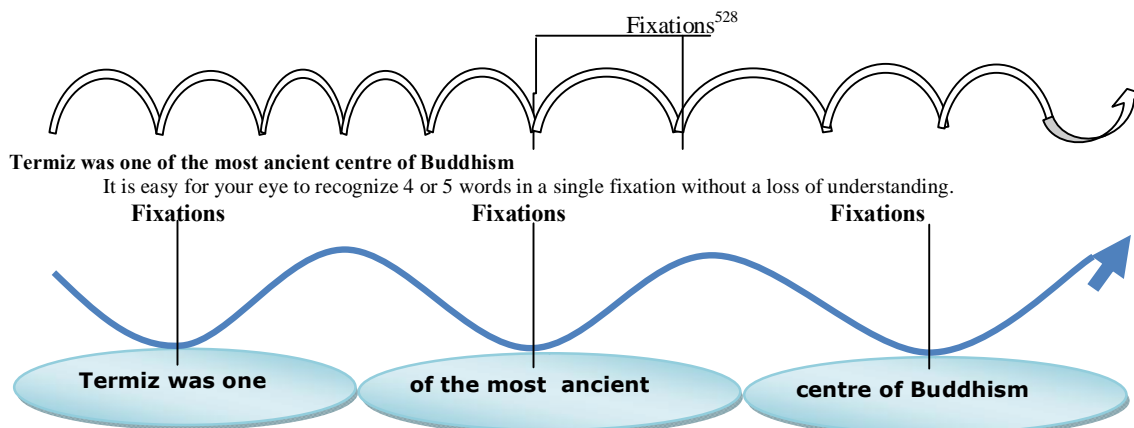
---

⁵²⁴ Awareness - knowledge that something exists, or understanding of a situation or subject at the present time based on information or experience

⁵²⁵ fluency ó the quality of being able to speak or read a language

⁵²⁶ Frequent ó happening often

⁵²⁷ Priority - Something that you think is more important than other things and should be dealt with first

The key to increasing your reading speed is not to increase the speed at which your eyes move across the page, but to increase the word span for a single fixation. A simple way of developing the habit of taking in more than one word per fixation is to take a page of text and divide it length ways into three with two lines drawn down the page. Using a pen or pencil as a pointer, read each line of text by allowing your eye to fall only in the middle of each of the three sections, as indicated by your pointer.

For developing your reading speed don't worry about how quickly you are reading but instead, concentrate on reading the line in only three fixations. As this becomes more natural, practise without drawing lines. Later, reduce the number of fixations to two per line. Once this increased word span⁵²⁹ becomes a comfortable habit, an increase in your reading speed will occur.

If you lose focus easily, you can't read well. Despite what many drug companies would have us believe, concentration skills can be improved without drugs. To do that, you first have to reduce or remove the very things that reduce concentration ó TV, video games, etc. In fact, that, by itself, often is enough to sufficiently build concentration.

For that matter, removing TV and video games (including cell phone games!) is also the easiest way to get a child to read more. All people like entertainment, and if books are the only option, pupils will read more.

In conclusion, you must use clear reading goals and a variety of reading skills is more important than increasing your reading speed. To improve your reading speed, don't increase the speed of the eye across the page, but increase the number of words the eye recognizes in a single fixation. Survey⁵³⁰ the text before you spend the time and effort involved in detailed reading. Use a form of note taking while reading in detail, to keep you concentrating, aid understanding and provide you with a record of your reading.

ENGLISH BORROWED TECHNICAL TERMS IN UZBEK LANGUAGE

Solijonov J.K., Eshkuvvatov U.A.

Termez state university

Terminology is the study of terms and their use. Terminology is a discipline which systematically studies the labelling or designating of concepts particular to one or more subject fields or domains of human activity. Terminology can be limited to one or more languages (multilingual terminology, bilingual terminology, and so forth) or may have an interdisciplinarity focus on the use of terms in different fields.

Terminological systems of both English and Uzbek languages have enriched their vocabulary with new notions and terms denoting these notions. In this process borrowed terms played an important role. Uzbek language has borrowed many different international terms, including English terms. For example, in the field of computer technology every Uzbek computer user freely understands English terms such as: **драйвер** [driver], **веб**[web], **гейм**[game], **геймер**[gamer], **ворд**[word], **аксесс**[access], **домен**[domain], **клик**[click], **принт**[print] and etc. Another important thing is that, though some words and phrases used in original language are also for everybody.

⁵²⁸ Fixation ó a very strong interest in somebody or something

⁵²⁹ Span ó the length of time that something lasts or is able to continue

⁵³⁰ Survey - to look at or examine all of something, especially carefully

For example, ðinternet cafeð, ðgame clubð, ðopenð, ðclosedð, ðmini-marketð and etc. are often used in Uzbek and nobody needs their translation.

Technical terminology is the specialized vocabulary of any field, not just technical fields. The same is true of the synonyms technical terms, terms of art, shop talk and words of art, which do not necessarily refer to technology or art. Within one or more fields, these terms have one or more specific meanings that are not necessarily the same as those in common use.

Most of these terms have extra-meanings in English and that's why translation issues of technical terms are very confusing. For example, the term **jacket** - *куртка* means *кожух*, **jar** - *кувшин* and *конденсатор*; to load - *юкламоқ* and *ўқламоқ* and etc. One and the same term can express different meanings in different contexts. For example, the word **pocket** *карман*, has the following special meanings: *ҳаводаги чуқурлик* ( ), *ўраб олиш* ( ), *ўлик зона* ( ), *топилма уяси* ( ), *кабелли канал* ( ).

So in order to achieve adequacy in translation of terminological words one should know the etymology of certain terms. In Uzbek language there has appeared a new word ð which came from English language ðAntifreezeð. Also ðanti-freezeð- these term was first used as adjective in 1913 and 1935 as a noun. In English its real forming is ðAntifreezeð, this word took shape from two joining words: 1-ðantið, definition is ðagainstð - Uzbek form is ð , 2- ðfreezeð, English definition is ðturn into ice or another solid by coldð, Uzbek translation is ð , as a result the word ðantifreezeð created in English and came into Uzbek vocabulary as ð and its definition is ðthe substance added to water to lower its freezing point in a vehicleð radiatorð. Its definition in Uzbek is ð ,

And the word ðRadiatorð- firstly appeared in 1836 from Latin, "anything that radiates", with meaning "heater" is from 1851 and sense of "cooling device in internal combustion engine" is 1900. Radiators are heat exchangers used to transfer thermal energy from one medium to another for the purpose of cooling and heating. The majority of radiators are constructed to function in automobiles, buildings, and electronics. The radiator is always a source of heat to its environment, although this may be for either the purpose of heating this environment, or for cooling the fluid or coolant supplied to it, as for engine cooling. Despite the name, radiators generally transfer the bulk of their heat via convection, not by thermal radiation, though the term "convector" is used more narrowly. Its Uzbek translation in our dictionaries is 1. ; 2.

The word ðStarterð, even there is not a translation for this word in our dictionaries till now, but it's used in our language from the beginning of car importing period to Central Asia, Uzbekistan. It is an English word joining from a verb and a prefix: 1- ðto startð, English definition is ðto begin, to start motor of a vehicle to driveð, Uzbek translation is ð , a : ð , 2- prefix is ð-erð ó it joins at the end of a verb and turns it into a noun, this prefix is suitable with Uzbek prefix ð- , - ð and as the result of two word's joining a technical word ðstarterð created for a device starting a vehicle, its translation into Uzbek is ð , ð, its definition in English is ðdevice for starting a vehicleð. ðStarterð is one of the main parts of a vehicle. If there weren't be created starter, any vehicle would not start.

Besides, there are again some terms words in Uzbek: Carburetor [Ka], Accumulator [A], Bumper [ ], Stopper [c] are international terms and most of them are English origin, they have no Uzbek equivalents.

ðCarburetorð, device to enhance a gas flame, this word was begun to use from 1866, from the word ðcarburetð - "compound of carbon and another substance" (1795, now displaced by carbide), also used as a verb, "to combine with carbon" (1802); from carb-, comb. form of carbon, + -uret, an archaic suffix formed from Modern Latin - uretum to parallel French words in -ure. Its English definition is ðan apparatus in an internal-combustion engine for mixing petrol and air to make an explosive mixtureð, in some English language dictionaries we can see it as ðCarburetorð. As there is no suitable translation for this word in Uzbek, we have to use from it in Uzbek as ð .

ðAccumulatorð, its function in vehicles is to provide any vehicle with initial power and after the vehicle has started, the vehicle recharges the accumulator itself for another starting. It's definition is ðrechargeable electric cellð. This word's being created was that it came from the English word ðAccumulateð in Uzbek as - ð , but it is not clear definition or translation for Uzbek language because Uzbek readers imagine what the tool ðaccumulatorð accumulates, maybe, anyone can imagine any accumulator accumulates motor oil or the energy of motor and so on. ðCellð means ðхо , ð, accumulator has little cells in it to accumulate electric power from electricity. So we can translate the word ðaccumulatorð to Uzbek as ð .

As you know, each vehicle has a protection from collision in front or back side of the car. It is called as ðBumperð in English and this device's function is to keep safer a vehicle from damage to the corpus of the car when it is crashed to the wall or to the another car or so. So any vehicle needs it. And in our Uzbek vocabulary the word appeared as ð , ð , ð , ð and ð . In English language there are only two forms of this word. First of them is ðbumperð: this word came from word ðbumpð. It means ðcollisionð, in Uzbek as ð

ö and öbumperö definition in English dictionaries is öhorizontal bar at the front or back of a motor vehicle, reducing damage in collisionö, but in some Uzbek formal textbooks and slangs, this word is called with different form as ö ö. The second form of the word is öbufferö, its definition is öa thing that deadens impact, especially a device on a train or at the end of a trackö, but in our English-Uzbek dictionaries, the translation of the word is given in Uzbek as some more different form: ö ö and ö ö. So, it is more convenient and understandable to use for this vehicle protection device in Uzbek language as ö ö.

In our opinion, any language should borrow words from other languages, in case it doesn't have internal means. In fact, most of above mentioned words have equivalents in Uzbek.

INNOVATIVE WAYS OF TEACHING VOCABULARY

Shoynazarova V.X., Qayumov A.

Termiz davlat universiteti

After the Decree No.1875 of the President of Uzbekistan, named öAbout measures of improving foreign language learning systemö issued on December 10, 2012 many changes took place in foreign language teaching system, after that teaching foreign language became more important and significant. The uses of common languages are in areas such as trade, tourism, international relations, technology, media, and science.

Different types of instructional modes, approaches, vocabulary building activities and skills proved to be effective in developing children and college students. Teaching vocabulary in context, combining vocabulary with reading and writing activities, and providing the students with different lexical information about the words under study enhanced children and adult students' vocabulary.

The prominent role of vocabulary knowledge in second or foreign language learning has been recently recognized by the theorist and researcher in the field. Accordingly, numerous types of approaches, techniques, exercises and practice to teach vocabulary. Nation properly states that teaching vocabulary should not only consist of teaching specific words but also aims at equipping learners with strategies necessary to expand their vocabulary knowledge.

By showing actual objects and showing models is a very useful technique to teach vocabulary to the beginners. The names of many things can be taught by showing actual objects. It gives real experience and sense to the learners. The words like pen, chalk, table, chair, football, flowers, tomato etc. can be taught in the classroom. Teacher can perform some words. It can be fun and frolic. It makes the class student-centered. Teacher can act and learners try to imitate it. For example, the words like jump, smile, cry, sleep, and dance can be demonstrated. Miming works well with younger students. You can mime out emotions and everyday activities to teach new words. This method can be practiced at ease. It can win the favor of the students as learners like dramatizations and can easily learn through them. Many situations can be dramatized or demonstrated. This works well with young students or students studying a foreign language to help introduce them to new concepts. After explaining new vocabulary, you can then ask the students to perform the actions.

Charts, pictures and maps can be used to develop students' understanding of a particular concept or word. There are some good picture dictionaries available in the market. Teacher should make use of such dictionaries. For instance, using a picture of a fish, words related to the fish, such as gills, eyes, backbone, cold-blooded, water, big, small etc. can be taught. Some words work well with pictures, particularly nouns. This can also be a good way to introduce blocks of related words, which is often utilized in foreign language classes, such as nouns and verbs related to the classroom or the house. Pictures can also be used in printable worksheets and flashcards, where pictures are matched to the word they represent. Words taught in isolation are generally not retained. In addition, in order to grasp the full meaning of a word or phrase, students must be aware of the linguistic environment in which the word or phrase appears. Setting a good context which is interesting, plausible, vivid and has relevance to the lives of the learners, is an essential prerequisite for vocabulary teaching as it helps in both engaging the attention of the learners and naturally generating the target vocabulary.

Therefore, in selection of vocabulary, the teacher must be sure that the words or phrases chosen can be immediately incorporated into the students' linguistic range. Stahl (2005) stated, *öVocabulary knowledge is knowledge; the knowledge of a word not only implies a definition, but also implies how that word fits into the world.ö* Every word has its origin and its story of how it gets its current meanings. Because of its physical and meaningful origin, the etymology of a word is often found much easier to be comprehended than the bare linguistic symbol and its present semantic meanings.

So, whenever we teach an English word that is completely strange, we can ask students to look it up in a dictionary or other reference books, and or surf on the internet to find its origin. The interesting stories behind a word's birth can be a very good reminder for students to remember the particular word. Thus, learning the etymology of a word will certainly promote students' comprehension of new words.

By drawing pictures are an easy and quick technique of introducing vocabulary to the learners. For students, drawing can be a fun medium to explain vocabulary. It is not necessary that teacher must be an expert in drawing pictures accurately. Comparative words and prepositions can be made clear by simple sketches. Pictures of many types and colours can be used successfully to show the meaning of words and sentence. Drawings can be used to explain the meaning of things, actions, qualities, and relations.

References:

1. Allen, V.F. (1993), Techniques in vocabulary teaching - Oxford University Press, New York.
2. Carter, R. (1987), Vocabulary. - Rutledge, London.
3. French, F.G. (1972), Teaching of English as an International Language - Oxford University Press, London.

LARGE PRIME NUMBERS FOR THE CRYPTOGRAPHIC ALGORITHMS

Normatov Sh., Ganiev D.

Karshi branch of TUIT

The rapid development of information and communication technologies exceeds the urgency of the problem of information security. In this connection, is required to develop a number of new methods and tools aimed at ensuring information security. Therefore, a comprehensive approach to secure information security. In other words, there is a need for effective use of legal, organizational and technical maintenance of information security.

In particular, cryptographic techniques play an important role in protecting the information. Today is widely used cryptographic protection of information. These cryptographic systems operate based on the cryptographic algorithm. At the present time is taken as the basis for many cryptographic standards RSA algorithm and El-Gamal. These algorithms are based on the problem factorization and discrete logarithms.

To encrypt data and to create digital signatures used 1024 bit and large prime numbers in both algorithms. Thus, the generation and handling of large prime numbers has become one of the main issues in cryptography. In general, the reason for the widespread use of prime numbers in cryptography is the difficulty in detecting these numbers.

Primes - are whole integers greater than unity, that have exactly two natural divider (only 1 and itself), i.e. is not divisible by any other number other than itself and one [1]. It has long been conducting a study on the side of scientists generate prime numbers. However, until now it was not only found number generating function [2]. Since it is not possible to describe primes using these or other natural numbers. In addition, prime numbers are arranged unevenly among integers. There is an unlimited number of primes. That is, they can be used indefinitely.

The algorithm for generating primes in a given interval provides the following two problems:

- a) Selecting a number within this range;
- b) Check primality;

If the selected number of the interval is simple, it is added to a table of prime numbers. Otherwise will have to continue to choose another number and check it out for primality.

Sequentially selects numbers require more time, and use a number of selected primes reduces cryptographic algorithms. Therefore, to achieve the desired efficiency, it is necessary to select the number of random manner. To randomly select numbers in a given range, using special standard functions of random variables. This function exists in many programming languages.

The next task is to test a selected number of its primality. There are some probabilistic tests for primality. One of them is the Rabin-Miller test, which is based on the idea of Fermat's little theorem.

Fermat's little theorem states that if p prime number, then the following condition: for all $a \in \{2,3,\dots,p-1\}$ occurs comparison $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$. If for some a relation holds $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$, then we say that the number p is prime to the base a [3].

First, denoted as $2^t s$, $p-1$, where S is an odd number. $2^t = k$. Then denote worth $a^{sk} = a^{p-1}$.

Any binary number can be designated as $(a_0 2^0 + a_1 2^1 + a_2 2^2 + \dots a_m 2^m)$, $a_i \in \{0,1\}$. If you factor out the 2^0 , we obtain the following expression: $2^t s = 2^0(a_0 + a_1 2^1 + a_2 2^2 + \dots a_m 2^m)$, here $t=0$, $s = (a_0 + a_1 2^1 + a_2 2^2 + \dots a_m 2^m)$ and $a_0 = 1$, otherwise the number is considered to be even. If $a_0 = 0$ and factor out of 2^1 , then $2^t s = 2(a_1 + a_2 2^1 + a_3 2^2 + \dots a_m 2^{m-1})$; Where $t = 1$, $s = (a_1 + a_2 2^1 + a_3 2^2 + \dots a_m 2^{m-1})$.

If $a_1 = 1$, the expression is large enough, then the number of counts as even. If $a_1 = 0$, is taken out of the brackets 2^2 to turn $2^t s = 2^2(a_2 + a_3 2 + a_4 2^2 + \dots a_m 2^{m-2})$. Where $t = 2$, $s = (a_2 + a_3 2 + a_4 2^2 + \dots a_m 2^{m-2})$.

a) If $a^s \equiv 1 \pmod{p}$ to $a^{p-1} \pmod{p} = 1$ and p is a prime number with probabilities.

b) If $a^s \equiv 1 \pmod{p}$ is not satisfied, then checked a^{2s} .

If $a^{2s} \equiv 1 \pmod{p}$ to $a^{p-1} \pmod{p} = 1$ and p is a prime number with probabilities. If the ratio of $a^{2s} \equiv 1 \pmod{p}$ are not satisfied, then checked a^{4s} .

Likewise, check the degree of up to t times. If all t cases involving $a^{sk} \equiv 1 \pmod{p}$ are not satisfied, then p is not prime.

If all the k cases, a clarified, p is prime to $(1 - \frac{1}{4^k})$ probabilities.

Consider the following questions generate large prime numbers:

- Selection of a random manner within this range;
- The distribution of prime numbers found in the table of prime numbers;
- If necessary, from the table to select prime numbers, sequential or random.

References:

- Niels Ferguson, Bruce Schneier. Practical Cryptography. Moscow. St. Petersburg. Kiev. 2005. 421 p.
- Bruce Schneier. Applied Cryptography. 2 edition. Protocols, algorithms, and source code in C. "Triumph" 2002 861 p.
- <http://www.sans.org/reading-room/whitepapers/vpns/prime-numbers-public-key-cryptography-969>

ASSESSING WRITING SKILLS OF LEARNERS: CHALLENGES

Kayumova Sh.K, Normurodova S.

Termez State University

Among four language skills of English the writing skill is much more complicated to learn and to teach. Even native speakers also get some trouble with writing. Because the writing skills requires a well- structured way of the presentation of thoughts in an organized and planned way⁵³¹. Assessing writing skills of EFL students is as difficult as teaching it. According to L.A.Lazaro, it is invaluable to both students, who can learn from their errors, and teachers, who can check the students' progress and identify specific problems⁵³².

As a young teacher, I have seen some problems which most writing teachers come across while assessing and I would prefer to demonstrate them.

First of all, learners' disliking writing tasks is the most common one. Some students always avoid showing their poor grammar and spelling. And many students have difficulty in writing course because of lacking ideas which means that they waste whole process staring at the blank sheet of paper and in such kind of cases teachers need some remedies to motivate students. According to R.T.Kellog, a teacher should not only assess the written work, but he or she also explore to motivate students to write. This will help the teacher design meaningful and purposeful writing tasks in accordance with students' motivation⁵³³.

The second one is that writing teacher should evaluate the writing products according to various aspects including task achievement, coherence and cohesion, lexical resource, grammatical range and accuracy. If a teacher is not so well-trained, it is a bit hard for him or her to control and evaluate all of them simultaneously. It is common among most teachers to correct only spelling and grammatical errors while assessing students' written work. And, of course, they pay a bit attention to the meaning as well. Hence, fluency, coherence and cohesion, organization, structure, lexical resource are ignored. As a result of it, many students understand only spelling and grammatical correct sentences when they hear the word 'writing task'. It is vital to test students' writing according to all

⁵³¹ Braine, G. & Yorozu, M. (1998). *Local area network (LAN) computers in ESL and EFL writing classes*. JALT Journal, 20 (2).

⁵³² Luis Alberto Lazaro. Universidad de Alcala. Teaching and assessing writing skills. 1984

⁵³³ R. T. Kellog, Process and performance, In *The Psychology of writing* (pp. 47-70), Oxford University Press, New York, 1994.

categories of assessment. If students know writing criterias, they attempt to pay attention to their writings structure, coherence, meaning.

Another challenge is posed as a result of not using analytical rubrics. Rubrics are a coherent set of criteria for the assessment of students work. they provide focused feedback on works in progress and grading final products⁵³⁴. Although rubrics have become popular with teachers as a means of communicating expectations for an assignment most teachers do not design them and students write their compositions not understanding according to what they will be assessed. And teachers mostly cannot appraise students work fairly without rubrics. This is a problem in the process of assessment.

In brief, everybody knows teaching writing is composite, likewise, assessing written work is more difficult as well. Correcting written work can be a very subjective task, teachers should try to do it clearly, precisely and effectively. While evaluating students dictations, essays, compositions, narratives, summarisings teacher may come face some challenges and problems including learners antipathy towards writing tasks, not being able to evaluate according to all categories of assessment or avoiding to use rubrics.

АНГЛИЙСКАЯ ЛЕКСЕМА “TO EAT” И ЕЁ ЭКВИВАЛЕНТНЫЕ СООТВЕТСТВИЯ В РУССКИХ И УЗБЕКСКИХ ПОСЛОВИЦАХ

Пулатова С.Ю., Сайдуллаева Г.Х.

to eat

Eat ones dinner , he eats well- (eats good food)
 ; eat one's head off ; eat , drink and be merry ;
 good to eat (edible) ; 2. the horse is eating its head off
 ; what's eating you? ? Eat one's words ,
 ; Eat one's heart out- ; eat humble pie - ;
 He cannot eat you- ; These apples eat well - ; It eats like pork -
 ; Adv. Eat away p ; the wood was eaten away by worms-

humble pie

Eat crow
 ; ;
 ; to eat

⁵³⁴ Challenges in Assessing Learners written skills in Nepal. Eak Prasad Duwadi. neltachoutari.wordpress.com

to eat		
Dog does not eat dog.		
Eat at pleasure, drink with measure.		
He that would eat the fruit must climb the tree.		
He'll eat till he sweats and work till he freezes.		
Eaten bread soon forgotten.		

Dog does not eat dog; -
 Eat at pleasure, drink with measure;-
 He that would eat the fruit must climb the tree;-
 He'll eat till he sweats and work till he freezes;-
 Eaten bread soon forgotten;-

to eat

Использованная литература:

1. . . . . , 1972. 34 -224;
2. Kuskovskaya S. - English proverbs and sayings. - Minsk, Vysheishaya Shkola Publishers.1987.
3. - . . . . . 1. . . . . 1983.
4. , ... , 1991. . 44.
5. , ... : . . . . . :1990.- 528 .
6. The Oxford Russian Dictionary. Edited by P.Falla. Revised and updated throughout by Howlett C. - . . . . . 2005.

MAQOLLARDA MA`NO MOHIYATI

(Ingliz, o`zbek va rus tillari misolida)

Rashidova Z.N.

Termiz davlat universiteti

Jahonda hikmat durdonalari yaratmagan, ularni asrlar osha dilida, tilida saqlab kelmayotgan biror xalq yo`q. Prezidentimiz I.A. Karimov ta`kidlaganlaridek, o`Xalq ma`naviyati- buyuk ummonö.Yetuk fan arbobi N.G. Chernishevskiy ta`biri bilan aytganda esa, xalq poeziyasi, g`ayratli, tiyrak, jo`shqin hayot kechiruvchi, sofdil, boe`tibor va oliyanob xalqlardagina kamol topadi.

Xalq- tarix va madaniyatni, moddiy va ma`naviy boyliklarni yaratuvchi buyuk kuch. Har bir xalqning asrlar davomida juda katta hayotiy tajribasini kelajak avlodga qoldiradigan vositalari bo`lib,ulardan biri bu maqollardir.

Maqollar tarjimasi sohasida muhim nazariyalarni ilgari surgan o`zbek olimi G`.Salomovning yozishicha, agar tilda omo`jizaö bo`ladigan bo`lsa, bu albatta, o`sha tildagi maqol, matal va idiomalardir. Gapning qaymog`i, shirini, olam- olam ma`no beradigani va shu bilan birga, lo`ndasi maqol, matallardir.

Har bir maqolda shu maqolni yaratgan xalqning siymosi ko`rinadi degan fikrni ulug` rus yozuvchisi L.N.Tolstoy ijodiyotida uchratish mumkin. Maqollarning ma`no mohiyatini to`liq va to`kis anglab yetish uchun o`sha xalqning ijtimoiy taraqqiyot yo`lini, urf-odatlarini, kasb-hunarlarining o`ziga xos tomonlarini, ularda ishlatiladigan qurol- asboblarni, hayvonot dunyosini, o`simliklar olamini, tabiati-yu tabiiy hodisalari qonuniyatlarini, tabobat olamini, diniy ideologiyalarini, falsafiy tushunchalarini, qo`yingki, serqirra hayotining jamiki tomonlarini atroflicha bilish talab etiladi. Quyida fikrimizning dalili o`laroq ayrim maqollarnig tarjima jarayonida yuz beradigan semantik, ya`ni ma`no o`zgarishlariga e`tiboringizni qaratmoqchimiz:

1. EN. **All are not saint that go to the church.**
UZ. (*Cherkovga borganlarning hammasi ham avliyo bo`lavermaydi.*)
Eshak Makkaga borgani bilan hoji bo`lmas.
RUS.
2. EN. **Try to sweep back the Atlantic with a broom.**
UZ. (*Atlantika okeanini supurgi bilan qurutishga urinmoq.*)
Suv o`pirib ketgan to`g`onni do`ppi bilan bekitib bo`lmas.
RUS.
3. EN. **To carry coals to Newcastle.**
UZ. (*Nyukaslga /Angliya ko`mir sanoatining markaziga/ ko`mir olib bormoq.*)
Daryo bo`yida quduq qazima.
RUS
(Tula o` Rossiyaning samovar chiqaradigan markazi.)
4. EN. **The king's cheese goes half away in parings.**
UZ. (*Xon pishlog`ining yarmi peshvolariga ulashiladi.*)
Xon qoshida qorang bo`lsa,
Qora kemang qirda yurar.
RUS. « ».
5. EN. **It's not the gay coat that makes the gentleman.**
UZ. (*Kul rang kiyim kiygan har kimsa ham jentlmen bo`lavermaydi.*)
Yaxshi kiysang- el ko`rar,
Yaxshi yursang- el suyar.
RUS.
6. EN. **Can the ethiopian change his skin?**
UZ. (*Habash terisini o`zgartira oladimi?*)
Qon bilan kirgan, jon bilan chiqar.
RUS.
7. EN. **The frear preached against stealing and had a goose in his sleeve.**
UZ. (*Rohib o`g`rilikka qarshi nasihat qiladi, o`zi bo`lsa yengida g`oz berkitadi.*)
Mullani aytganini qil, qilganini qilma.
RUS.
8. EN. **Homer sometimes nods.**
UZ. (*Gomer ham ba`zan mudrab qoladi.*)
Xatosiz mergan bo`lmas.
RUS.
EN. **Every Jack has his Jill.**
UZ. (Har bir Jekning o`z Jilli bor)
Har kim suygan oshini ichar.
RUS.
9. EN. **Queen Anne is dead!**
UZ. (Qirolicha Anna olamdan o`tdi.)
Axmoq so`zining tuzi bo`lmas.
RUS. !

Xalq hayotiy tajribasidan kelib chiqadigan xulosalarning badiiy ifodasi bo`lmish maqollar, garchi bir- ikki lo`nda jumalali yo misrali bo`lsada, ularning har biriga M.Gorkiy e`tirof etganidek: o` ... butun- butun kitoblarga yetadigan fikr va tuyg`u jo qilinganö.

Yevropaning taniqli sharqshunos olimi, professor A.Vamberi o`lkamizdan qilgan safaridan qaytgach, quyidagicha yozgan edi: o`... Sharq qadimdan she`riyat tuyg`ulari o`lkasi bo`lib kelgan... Shuning uchun ham o`tovda istiqomat qiluvchi kishilarda she`riyatga bo`lgan ishtiyoq Parij yoki Londondagi ma`lumotli jamiyat a`zolariga qaraganda kuchliroq ekanligiga hech kim ajablanmasligi kerak... O`rta Osiyoda bir- biriga muhabbat qo`ygan yosh oshiq- ma`shiqlar ham, munkayib qolgan qariyalar ham, shuningdek, askarlar va cho`ponlar ham, ruhoniylar va

oqsuyaklar ham ó xullas, hamma-hamma poetik ijodiyotga bir xilda qiziqadi... Maqollarni yozma tilda ham, jonli tilda ham uchratish, yurt kazolarining saroyida ham, ko'chmanchining o'tovida ham eshitish mumkin.... Sahro o'g'loni bunday o'talar so'ziõ ni hamma vaqt yuziga jiddiy tus kiritgan holda tinglaydi. Maqol ma'nosiga zid bo'lgan hech qanday oqilona gap, hech qanday ishoniruvchi so'z uning fikriga ta'sir qila olmaydi,...õ.

Jahon madaniyatining ravnaqi uchun al Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy singari ko'plab buyuk olim va mutafakkirlar yetishtirib bergan xalqimizning madaniyatini, donishmandligini, umuman, kamolotini yer yuzining ilg'or jamoatchiligi qadimdan e'tirof etib kelgan, hozir ham e'tirof etadi.

Maqollarni o'zi yaratilgan tilda yaxshi bilish, sizning begona til muhitida adashmasligingizga ulkan ahamiyat kasb etadi, o'zaro tushunish va ishonch darvozasini ochadi,til bilish sohasidagi obro'-e'tiboringizni oshiradi.Zero,maqollar mag'ziga ularni yaratgan xalqning asriy hayoti, dunyoqarashi, urf- odatlari singib ketgan.

Xulosa o'rnida buyuk mutafakkir olim Abu Rayhon Beruniyning fikriga murojaat qilmoqchiman.Uning fikricha,õVaqit pillapoyasi cheksizdir, bir-birining o'rnini egallab boradigan avlodlar zinadan- zinagagina ko'tariladilar,xolos. Jamlagan tajribani har bir avlod o'zidan keyin kelayotgan ó o'zidan keyin uni taraqqiy ettiradigan va boyitadigan navbatdagi avlodga yetkazib beradiõ.Shunday ekan, ajdodlar merosiga tayangan holda kelajak avlodlar kamoloti uchun biz ham munosib hissa qo'shishga, fan rivoji va insoniyat jamiyatining taraqqiyoti uchun xizmat qiladigan dolzarb yangiliklar yaratishga xizmat qilaylik, maqollarning o'rni esa bu borada beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. A. Sog'lom avlod - bizning kelajagimiz. õT. : Abu Ali ibn Sino, 2000. ó 137 b.
2. Ismatullayev X. Inglizcha maqol, matal va idiomalar. ó T. : õO'qituvchiõ, 1969. ó 3 b.
3. Karamatova K. M. Karamatov H. S. Proverbs Maqollar . ó T. : Mehnat , 2000.
4. Ma'rifat ro'znomasi . T, 2015- N; 94. B 1.
5. . O ep pe A . M., 1868, . 323- 324; . O ep oc o a C ., 1877. (e o o), . 313- 314.
6. op M. Ma ep a e o , T.I.M., 1934,), . 114.
7. e e H. . o . co . co ., II, . 295.

BO'LG'USI PEDAGOGNING INNOTVASION FAOLIYATINI SAMARALI AMALGA OSHIRISH TIZIMI

Qurbonova D., Salimova Z.

Termiz davlat universiteti

O'qituvchining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga o'qituvchining tayinli muloqoti, aks fikrlarga nisbatan b g'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida o'qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan k ng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi.

O'qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi kabi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchi shaxsining kr ativligini shakllantirish imkoniyatini b radi.

Yangilik kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tug'dirishdir. Muloqotning yangi vaziyati - bu o'qituvchining o'z mustaqillik mavq ini, dunyoga, p dagogik fanga, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish qobliyatidir. O'qituvchi o'z nuqtai nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u p dagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi. Bunday vaziyatlarda o'qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi.

K yingi sharti - bu o'qituvchining madaniyat va muloqotga shayligi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati voq likni o'zgartirishga, uning muammolari va usularini y chishni aniqlashga qaratilgandir. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi, innovatsion faoliyat shartlaridan biridir.

Innovatsion faoliyat quyidagi asosiy funksiyalar bilan izohlanadi:

1. kasbiy faoliyatning ongli tahlili;
2. m õyorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;
3. kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;
4. dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;
5. (o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatda mujassam qilish).

D mak,o'qituvchi yangi p dagogik t xnologiyalar, nazariyalar, kons ptsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida o'qituvchi innovatsiya faoliyatiga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi:

1. ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilashni talab qiladi;

2. bunday sharoitda o'qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'ladi;

3. mazmunini insonparvarlashtirish, doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;

4. pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o'qituvchining munosabati xarakter o'zgarishi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan metodlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday metodlarga - yangilik, maqbullik (optimalnost), yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo'llash imkoniyatlari kiradi

Hozirgi davrda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish kishini kuchayganligi uchun ham o'qituvchiga va ham o'quvchiga juda katta va turli-tuman axborot texnologiyalari bilan ishlashga to'g'ri kelganligidan ularning asosiyalarini yuksak bilim va aql-idrok bilan ajratib olish zarur. Shuning uchun o'qituvchilar metod va bilimni tashkil qilish uchun quyidagilar zarur:

Bo'lajak pedagogning birgina axborot texnologiyalari muhitida ishlashga tayyorgarligini tashkil etish. Bu muammoni axborot texnologiyalarini bilish va ulardan o'quv jarayonida foydalanish ma'nosida qarash mumkin.

Pedagogning fikrini jamlash, vaqtini tashkil hamda o'qitish metodikasini tashkil etishga imkon beruvchi yagona axborot tizimiga yaqinlashtirish.

Axborot texnologiyalaridan foydalanib ta'lim berishga tayyorlanish va unga o'tish. Bunday o'tish o'quv kurslarini axborotli-kompyuterli holga o'tkazishni ko'zda tutadi. Birlashgan axborot hajmidagi o'quv jarayonining dasturiy-metodik ta'minlanishini tayyorlash.

Shunday qilib, universitetning bo'lajak pedagoglari aniq fanlarni o'qitishda kompyuterdan foydalanish malakalarini oshirishi va bilishi zarur. Ta'limdagi xalqaro tendentsiyalarning, xususan kasbiy pedagogikadagi, tahlili o'qituvchining ham kasbga oid va ham shaxsiy sifatiga nisbatan talablarning kishini ortishiga olib kelimoqda:

a) ta'lim sifatining o'qituvchi kasbiy bilimdonligi yuqorilashib borishi zarurligini ko'rsatadi;

b) o'qituvchilarga ko'plab ilmiy va ijodiy masalalarni qo'yish va ularni chishlariga to'g'ri kelimokda, bu esa o'qituvchining ilmiy va ijodiy xususiyatlari ortib borishiga olib keladi. Shunday qilib, bo'lajak o'qituvchining uzluksiz ijodiy shaxsiga aylanishi zarurligini ko'rsatadi;

v) murakkablashib borayotgan tarbiya o'qituvchidan yuqori darajadagi ziyolilikni va ruhiy-ma'naviy xulqining ortib borishini talab qilimoqda.

g) XXI asr o'qituvchidan o'qitish va tarbiyaning ilg'or texnologiyalaridan va ajdodlarimiz bitiklaridan doimo foydalana borishini talab qilimoqda.

Ma'lumki, yosh pedagogning mohir pedagog bo'lib rivojlanishida buyuk allomalarning fikrlari katta ahamiyatga ega. Buning ta'lim-tarbiya sohasida o'sha zamonlarda, hatto hozirgi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan fikrlarni ilgari suradi. U ta'lim berish jarayonida ta'lim oluvchini zaxiralarini, bilim berishda bir xil narsa yoki bitta usulda o'rgatavermaslik, uzviylik, izchillik asosida, mavzularni qiziqarli asoslab, ko'rgazmali bayon etish va shunga o'xshash narsalarga e'tibor berish lozimligini uqtirgan.

Buning ta'kidlashicha, inson kamolotida uch narsa muhimdir, bu-hozirgi ma'rifat, ilm-fanni e'tirof qiluvchilik, ijtimoiy muhit va to'g'ri tarbiyadir. Yana u inson kamolga yetishi uchun eng muhim omil-muallimning ilm-ma'rifatli bo'lishi bilan birga yuksak axloqli bo'lishi ham kishini e'tirof etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'ja va N.N. O'qituvchi mutaxassisligiga tayyorlash texnologiyasi. OT.: TDPU, 2000.
2. Barkamol avlod orzusi. Tuzuvchilar Sh. Qurbonov, H. Saidov, R. Ahliddinov. Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa kompaniyasi Bosh tahririyati, 1999.
3. Yo'ldosh va J. Yangi pedagogik texnologiya: yunalishlari, muammolari, jihatlari. «Xalq ta'limi», 1999 yil, 4-son.
4. Mahmudov M. Ta'lim natijasini loyihalash. // «Pedagogik mahorat», 2003 yil, 1-son

ТЕХНИКАГА ОИД МАТНЛАРИДАГИ ТЕРМИНЛАРНИ ИНГЛИЗ ТИЛИДАН ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАРЖИМА ҚИЛИШДАГИ МУАММОЛАР

Қаршьева Б.Ф.

- I

ó

( )

õautomobileõ (I -)

1890

1883

, õ

õ

1889

ó

force-кесувчи куч, coil spring-
engine-

, odometer-

, electric fuel injector-

, pressing
, petrol

II (1889-1934)-

: alternating current generatoróўзгарувчан ток

инегатори; transmission – трансмиссия; sparking plug – ёнадиган свеча; drive shaftóкарданли вал

: power assisted steering – кучайтирилган рул бошқаруви, roof railing – юкни олиб

юрувчи

wishbone suspension – парракли қўтаргич, high-pressure fuel injection pump – юқори босимдаги ёнилги
насоси, ball joint – шарсимон

IV (1975)

)

: 1)

, 2)

, heater-

, flywheel ó

калқаланиш

а)

: direct digital control ó

- b) : **dearbox** ó ( ) .
- a) **EGR** ó *отилувчи газларнинг резиркулсияси*;
 b) **NVH** ó *шовқин, тебраниш, ҳаракатнинг эгилувчан эмаслиги*;
 c) **Rpm** ó *дақиқада айланишлар сони*;
-) ( ) ó **wheel** ó , **fuel** ó ; **clutch** ó ;
) ó **ventilation** ó
heater ó , **cylinder** ó .

Фойдаланилган адабиётлар:

1. , 1975. - 240 .
2. . ó ., 1974. ó 214 .
3. . ó ., 1993. - 309 .
4. . ó ., 1990. ó 62 .
5. . ó ., 2007. ó 23 .

IMPROVING SPELLING

Pulatova N.

Termez Socio-Economical Vocational college

Over the last few years, teaching English has gained more interest from English teachers. Therefore, language teachers need to make sure that their students know which word goes with which other word(s), and that necessitates of teaching spelling. Doing so will help learners acquire the language more quickly and efficiently. Poor spelling often results from bad habits developed in the early school years. With work, such habits can be corrected. If you can write your name without misspelling it, there is no reason why you cannot do the same with almost any word in the English language. Following are steps you can take to improve your spelling.

Step:1 Use the dictionary. Get into the habit of using the dictionary. When you write a paper, allow yourself time to look up the spelling of all those words you are unsure about. Do not overlook the value of this step just because it is such a simple one. By using the dictionary, you can probably make yourself a 95 percent better speller.

Step:2 Keep a personal spelling list Keep a list of words you misspell and study the words regularly. Write the list on the back page of a frequently used notebook or on a separate sheet of paper titled "Personal Spelling List."

Step: 3: Master commonly confused words

Master the meanings and spellings of the commonly confused words .Your instructor may assign twenty words for you to study at a time and give you a series of quizzes until you have mastered the words.

Step: 4: Learn key words in major subjects

Make up and master lists of words central to the vocabulary of your major subjects. For example, a list of key words in business might include: *economics, management, resources, scarcity, capitalism, decentralization, productivity, enterprise*, and so on; in psychology: *behavior, investigation, experimentation, frustration, cognition, stimulus, response, organism*, and so on. Set aside a specific portion of your various course notebooks to be used only for such lists, and study them using the methods described above for learning words.

Step:5: Study a basic word list.

Following is a list of 250 English words that are often misspelled. Study the spellings. Your instructor may assign twenty-five or fifty words for you to stud at a time and give you a series of quizzes until you have mastered the entirely

niece ,ninety ,noise, obedience, obstacle , occasion , occur, occurrence, ,omission ,opinion, opportunity ,optimist ,ounce ,out, reference ,region ,reign, relieve, religion ,representative , resistance , restaurant , rhythm , ridiculous , tongue, tonight , tournament, toward.

To master the words on your personal spelling list, do the following: Write down any hint that will help you remember the spelling of a word. For example, you might want to note that *occasion* is spelled with two c's, or that

all right is two words, not one word.

Study a word by looking at it, saying it, and spelling it. You may also want to write out the word one or more times, or "air write" it with your finger in large, exaggerated motions.

When you have trouble spelling a long word, try to break the word into syllables and see whether you can spell the syllables. For example, *inadvertent* can be spelled easily if you can hear and spell in turn its four syllables: *in ad ver tent*. The word *consternation* can be spelled easily if you hear and spell its four syllables in turn: *con strernation*. Remember, then: Try to see, hear, and spell long words in terms of their syllables.

Keep in mind that review and repeated self-testing are keys to effective learning. When you are learning a series of words, go back after studying each new word and review all the preceding ones.

INGLIZ TILINI O'RGANISHNING SAMARALI YO'LLARI" MAVZUSIGA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH METODIKASI

Nurmurodova K.

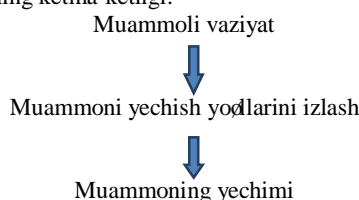
Jizzax davlat pedagogika instituti

Bugungi kunda ingliz tili Xalqaro Telekommunikatsiya Uyushmasi (XTU) tomonidan tan olingan xalqaro beshta (ingliz, rus, fransuz, ispan, xitoy) tildan biri ekanligi, zamonaviy texnologik uskunlarning, xalqaro biznesning hamda xalqaro ommaviy axborot vositalarining asosiy tillaridan biriga aylanganligi bu tilni katta-yu kichik uchun birdek o'rganish zaruriyatini qo'ymoqda. Shunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda 1875-sonli o'Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida o'g'i qarorining ijrosi bo'yicha ingliz tili darslarida ta'dimni uzluksiz ravishda olib borish, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish va shu orqali ingliz tilida erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash, har bir yoshga to'g'ri keladigan, tez va oson o'zlashtirishga imkon beradigan texnologiya va metodlarni ingliz tilini o'qitish jarayoniga to'g'ri tatbiq etish hozirgi zamonning muhim vazifalaridandir.

Mazkur maqolada ingliz tili darslarida shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalaridan biri muammoli ta'dimdan foydalanish haqida so'z yuritiladi.

Muammoli ta'dim-o'qituvchi rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltirilib, mazkur muammo o'quvchilarga faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta'dim jarayonini tashkil etish nazarda tutiladi. Muammoli o'qitishni chuqur o'rganish XX asrning 60-yillarida boshlangan bo'lib, uning asosida pedagog S. L. Rubinshteynning o'Tafakkur-muammoli vaziyatdan boshlanadi degan g'oyasi yotadi. Muammoli o'qitish tamoyili bo'yicha bilim o'quvchilarga tayyor shaklda uzatilmaydi, balki ilmiy-tadqiqot jarayoniga o'xshatib, o'quv faoliyati jarayonida o'quvchilar tomonidan egallanadi.

Muammoli vaziyatda bilish faoliyatining ketma-ketligi:

Muammolik darajasi bo'yicha muammoli vaziyatlar quyidagicha bo'ladi:

- 1) usullaridan qat'iy nazar yuzaga keladigan;
- 2) pedagog tomonidan yuzaga keltiriladigan va yechiladigan;
- 3) pedagog tomonidan yuzaga keltiriladigan va o'quvchi-talabalar tomonidan yechiladigan;
- 4) muammolar va yechimlar mustaqil ravishda shakllanadigan.

Aytaylik, ingliz tilini qay sinfda qay holda o'qitish- muammoli vaziyat. Bunda sinfdagi bolalar soni, ularning yoshi, bilim darajasi va qiziqishlari hisobga olinishi kerak. Bunday muammoli vaziyatni hal qilish uchun uni dars o'qitish lozim bo'lgan o'quvchi-talabalarning o'zlar bilan ko'rib chiqish samaralidir. Quyida kasb-hunar kolleji va akademik litseyda muammoli ta'dim texnologiyasidan foydalanishni o'Ingliz tilini o'rganishning samarali yo'llari o mavzu qilib olingan dars misolida ko'rib chiqamiz:

Darsning mavzusi. The effective ways of learning English (Ingliz tilini o'rganishning samarali yo'llari)

Darsning ta'limiy maqsadi. O'quvchilarda ingliz tilini o'rganishning yangi usullari va ularni qo'llash bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish.

Darsning tarbiyaviy maqsadi. Jamoa bilan ishlash, mantiqiy va ijodiy fikrlash, muammoga yechim topish mahoratini shakllantirish, o'z-o'zini baholash.

Darsning rivojlantiruvchi maqsadi. Ogʻzaki nutq, eshitish, oʻqib tushunish malakalarini rivojlantirish, grammatik qoidalarni takrorlash, dunyoqarashini kengaytirish.

Darsning jihozlanishi. Oʻz-oʻzini baholash testlari tushirilgan qogʻoz, mavzu boʻyicha oʻqituvchi tomonidan tayyorlab kelingan maʼlumotlar matni, shu matn yuzasidan mashqlar.

Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism.

II. Oʻtgan mavzu yuzasidan oʻquvchilarning oʻzlashtirgan bilimlarini nazorat qilish va baholash.

III. Oʻquvchilarni dars mavzusi, maqsadi bilan tanishtirish.

IV. Yangi mavzuni oʻrganish:

a) oʻquvchilarga ingliz tili malakasida kuchsiz nuqtasini topish va qaysi malaka boʻyicha samarali usullarga muhtojligini aniqlashga qaratilgan oʻz-oʻzini baholovchi testlarni har bir oʻquvchiga tarqatish;

b) test natijalariga qarab oʻreadingo, oʻwritingo, oʻspeaking/listeningo, oʻgrammaro and oʻvocabularyo nomlari bilan sinfni 5 guruhga boʻlish;

c) guruhlar oʻrtasida muhokama qilish uchun nomi boʻyicha muammoni qoʻyish: masalan, Oʻqish (reading) malakasini oshirish boʻyicha samarali usullarni topish. (Bunda oʻquvchilar uyga vazifa sifatida topib kelish uchun berib yuborilgan maʼlumotlardan va oʻzlari ingliz tilini oʻrganishda qoʻllaydigan usullardan foydalanishadi).

d) har bir guruhdan bittadan vakil chiqib, taqdimot usulida oʻz fikr-mulohazalari va yechimlarini namoyish qilish;

e) oldindan tayyorlangan mavzu yuzasidan maʼlumotlar yozilgan qogʻozlarni har bir guruhga tarqatish; oʻqib chiqishlari uchun besh daqiqa vaqt berish;

f) matni oʻquvchilar bilan muhokama qilish va ularning taqdimotda keltirgan fikrlari bilan taqqoslash;

g) bugungi darsda oʻrganilgan usullarni qayd qilib qoʻyish uchun oʻquvchilarga oʻn daqiqa vaqt berish, bu vaqt davomida oʻquvchilarni baholash.

V. Yangi mavzuni xulosalash va yakunlash.

VI. Uyga vazifa sifatida darsda koʻrib chiqilgan matn yuzasidan tarqatilgan mashqlarni bajarish, yangi oʻrganilgan usullarni qoʻllash.

Oʻqaysi metodlardan foydalanish samaraliroq? degan savolga har bir pedagog javob izlaydi. Chunki sinfdagi har bir oʻquvchi-talabning qobiliyati, bilim darajasi, qiziqishi har xil. Oʻqituvchi toʻgʻri metod tanlay olishi uchun ular haqida maʼlumotlarga ega boʻlishi kerak. Yuqorida keltirilgan darsni tashkil etish nafaqat bir dars samaradorligini taʼminlaydi, balki oʻqituvchiga bundan keyingi oʻtilishi kerak boʻlgan mavzularni oʻqitish metodlarini tanlashga yordam beradi. Agar bu dars kutilganidek tashkil etilsa, quyidagi natijalarga erishiladi:

- oʻquvchilarda ingliz tilini oʻrganish boʻyicha yangi bilimlarni mustaqil egallash, bu tilni oʻrganishdagi muammolarni yechishga mahorat bilan qoʻllash;

-mustaqil tanqidiy va ijodiy fikrlashni shakllantirish;

-oʻz-oʻzini baholashni oʻrganish;

-ijtimoiy guruhlarda kirishimli boʻlish, birgalikda ishlashni bilish;

-oʻqituvchining sinfdagi oʻquvchilar bilim darajasini, qiziqishlarini, ingliz tili boʻyicha kuchli va kuchsiz tomonlarini individual holda aniqlab olishi;

-oʻquvchilarda mavjud malakalarni - ogʻzaki nutq, oʻqib tushunish, lugʻat boyligi, eshitishni oʻstirish, Grammatik qoidalardan foydalanish orqali ularni takrorlash;

-darsga oʻquvchilarning qiziqishini oshirish va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, axborot texnologiyalari yoki postindustrial deb atalayotgan bugungi jamoyatda hayot shaxsdan faol harakat qilishni, mustaqil qaror qabul qilishni, hayotning oʻzgarayotgan sharoitlariga moslashishni talab qilayotgan ekan, yurtimizda jahon sivilizatsiyasi yutuqlari hamda dunyo axborot resurslaridan keng koʻlamda foydalanishlari hamda xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun yaratilgan shart-sharoit va imkoniyatlardan foydalangan holda yosh avlodni shunday talablarga javob beruvchi, olingan bilimlarni qoʻllash sohasini aniqlay oladigan, mustaqil tanqidiy fikrlaydigan, real dunyoda paydo boʻladigan qiyinchiliklarni koʻra biladigan va ularni bartaraf etishning optimal yoʻllarini topadigan, ijodiy fikrlaydigan mustaqil shaxsni tarbiyalashda zarur pedagogik texnologiyalardan foydalanish, xususan, muammoli taʼlimni qoʻllash oʻziga xos ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar:

1. Avliyakov N. X, Musayeva N. N. Pedagogik texnologiya.- T:Tafakkur boʻstoni-2012.
- 2.<http://uza.uz/uz/documents/chet-tillarni-organish-tizimini-yanada-takomillashtirish-chora-tadbirlari-togrisida-10.12.2012-24841>
3. www.ziyonet.uz/./53ff17f9541c7.ppt

TECHNOLOGIC CARD STAGES UNDERTAKING IN THE LABORATORY C++

Nurjabova D. Sh., Ibotova Sh.

TUIT Karshi branch

There will be no illusions about the fact that it works by pressing two buttons magical or in an interactive command line. The student will know that the process of building the program can be set up and that the source code can be processed by software. In the future, using the IDE, people will realize that this is just a convenient set of programs that performs most of the routine operations and lack of flexibility in the event of it may be waived or extended.

At the moment in the world of software development has created a situation that knowledge in the price of certain technologies and experience of their use, not understanding. Modern society needs a lot of programmers who can perform strictly defined functions. Partly contribute to this development and emerging technologies. It is possible that the majority of developers who can simply use a certain set of tools, never faced with a "law of leaky abstractions." However, people applying for positions leading developers involved in optimization and architecture issues, you need a deeper understanding of how things work. One of the factors leading to this understanding, and may refuse the right choice the first programming language. On this basis, the language C ++, which is statically typed, compiled, supports low-level job with the memory and not overloaded syntactic sugar implementation of the PLO, can be recommended as a first programming language.

The learning process is perhaps one of the most significant obstacles to realize all of what is written in the preceding paragraph. Probably, this question does not apply to high-end IT-university, but if you take the ordinary educational institutions, the shortage of qualified staff and poor motivation of students. For most of the practical disciplines rarely brought professionals involved directly in software development. For example, a person who did not use STL in real projects are unlikely to be able to explain how to do it and most importantly why. As well as a teacher, sincerely believes that programming in Delphi molds already have most of the PLO now, given that all of the code (without a hint of your own classes, abstraction and encapsulation) is written in the handler pressing with a very friendly name `öButtonlö` not conducive to the learning process. There are also problems on the part of students who did not really understand where and why they came. Many students do not have the motivation for further learning and understanding, as well as to educate themselves. Despite the fact that these students and teachers complement each other at the end of training will not work specialist applying for junior-position.

Many students are looking for easier learning software language if who misunderstanding and to no avail examine -that without mentally.

Most of students study independently as they took their task from teacher and sent to professors. These are all given task from methodological textbooks each book includes many tasks and examples with CD-disk.

1.1. Technologic card stages undertaking the laboratory for theme: `ö7-lab`. The structure of C / C ++. Linear structure of the program. Rules for working in the software.

Stages of the work	Responsibility of the teacher	Responsibility of the student
1-stage. Introduction (20 minutes)	1. Fragmentation step by step under control mastery of the frontal work, questioning, preparation student to perception of the new material, generalization, understanding level clarification, fastening	Listen Write Write subjects Say notions Create program
2-stage. Main part (50 minutes)	1. All powerful ,all knowing indisputable chief and manager of the studentsö action 1.2. To be master of assistant, as a friend, adviser, companion in-arms in search of truth. 1.3. The Message of the know ledges in such form that it could be adopted quickly, firmly and longed in memories. The Students postpone in consciousness information to present at short notice teacher, get for this estimations. 1.4. Organize the student in process of the decision cognitive and practical problems. Students participate actively in collective labor, constantly improve their own know ledges	Listen Say notions Answer questions Active to participate on laboratory work Problem-solving situation
3 - a stage. Conclusion (10-minutes)	1.5. In accordance with knowledges, skills, skill student programmed standard, revealed by questioning, exam, ability to act on image. 1.6. Shaping to abilities student by itself carries the gained know ledges in new situations, understand and improve itself, create, possess the professional skill.	Assign questions To study independent, cheep questions

1. Production chart undertaking the laboratory of theme $\delta 7$ -lab. The structure of C / C ++. Linear structure of the program. Rules for working in the software.

Number of students	Laboratories, practice -1, 2 hours
Form lesson	Laboratory, practice
Plan of the laboratory	Learn to use formulas to conditional probability at knowledge acquisition
Purpose of the lesson	Assimilation know ledges, production of the skills and skill, understanding the scholastic material
Functions of the teacher	Result of the teaching
All powerfull ,all knowing indisputable chief and manager of the studentsø action	Shaping to abilities student by itself carries gained know ledges in new situations, understand and improve itself, create, possess professional skills
Methods of the teaching	Laboratory, practice, prohibition, estimation, competition, cluster method, brainstorm
Facility of the teaching	Methodical instructions to practical and laboratory work, board, computer, electronic board
The Forms of the teaching	Frontal, collective work
The Conditions and facility	Methodical instructions to practical and laboratory work, board, computers, electronic board
Monitoring and marking	Explanation, repetition, exercise, , action on image

1.1. Technologic card stages undertaking the laboratory for theme: $\delta 7$ -lab. The structure of C / C ++. Linear structure of the program. Rules for working in the software.

Stages of the work	Responsibility of the teacher	Responsibility of the student
1-stage. Introduction (20 minutes)	1. Fragmentation step by step under control mastery of the frontal work, questioning, preparation student to perception of the new material, generalization, understanding level clarification, fastening	Listen Write Write subjects Say notions Create program
2-stage. Main part (50 minutes)	1. All powerfull ,all knowing indisputable chief and manager of the studentsø action 1.2. To be master of assistant, as a friend, adviser, companion in-arms in search of truth. 1.3. The Message of the know ledges in such form that it could be adopted quickly, firmly and longed in memories. The Students postpone in consciousness information to present at short notice teacher, get for this estimations. 1.4. Organize the student in process of the decision cognitive and practical problems. Students participate actively in collective labor, constantly improve their own know ledges	Listen Say notions Answer questions Active to participate on laboratory work Problem-solving situation

Literature:

1. Robson, R. Using the STL: The C++ Standard Template Library. New York, NY: Springer Verlag, 2000.
2. Rubin, K. S. and A. Goldberg. "Object Behavior Analysis." Communications of the ACM Vol. 35, No. 9, September 1992, 4862.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGY FOR LABORATORY WORK PROGRAMMING IN THE C++

Nurjabova D. Sh., Ibotova Sh.
TUIT Karshi branch

Preparing the personnel(frames) to informatizations of the formation as scientific direction and practical activity is at present oriented on development of the contents and methods of preparing the pedagogical personnel (frames), working in condition of the informatizations society. Necessary to prepare the teachers, capable to realize the informatization in educational institutions. They must be competent as in the field of realization of the main trends to informatizations of the formation, so and applied aspect of the using the facilities information communication technology in its activity.

In this connection necessary to provide any specialist of the sphere of the formation preparation in the field of informatizations of the formation, draft on funds information communication technology in his(its) professional activity, which will guarantee the necessary level of the information culture of the member modern information

society and determined level of the training, oriented on specialist of the profile of the sphere of the formation. Besides, preparing the personnel(frames) to informatizations of the formation must carry the differentiated nature depending on many conditions: profile of the teacher, level of the decision of the management problems, organizing abilities scholastic-allowance, problems, solved for technological support of the process to informatizations of the formation.

Education follows to build on the step:

1. The First step - a step to clarity, separation of the material and his(its) deepened study. On this step occurs the familiarization a student with new material, broadly using clarity, models.
2. The Second step - a step to associations, relationship of the new material with the known material. On this step occurs the determination a relationship with the known student by know ledges in process of the free conversation.
3. The Third step of the system is a wording new notion, determination of the laws, wording conclusion.
4. The Final quarter step to concepts is concluded in understanding the theories, using her(it) to new material, using to decision of the problems, rework skill of the using the material to practical questions.

The Typical signs established and proposed didactic systems were provided in table 1.

	Name	Traditional didactics	New didactics
1	Purpose of the lesson	Assimilation know ledges, production of the skills and skill, understanding the scholastic material	Development intellectual, spiritual, physical abilities, interest and motive
2	Contents of the lesson	Programmed know ledges, material of the textbook	Mastering the ways of the cognition, public and personally significant transformations in surrounding reality, in itself
3	Operative power of the teaching	Order, terror, prohibition, estimation, competition	Joy creative activity, sensation their own success, achievements, improvement, incrimination of the know ledges, confidence in itself
4	Way of the work	Explanation, repetition, exercise, learning, action on image	Joint activity, searching for, conversation, lesson-debate, shaping humane, relations between teacher and student
5	Organization of the lesson	Dismemberment on step at mastery of the frontal work, questioning, preparation student to perception of the new material, generalization, understanding level clarification, fastening	Searching for answer to questions, decision problems, prevalence group and individual work with cut-in on one of the stage all in short frontal work for revision collectively founded decisions on a matter
6	Role of the teacher	Unquestionable chief and manager action student	Assistant, senior friend, advice-giver, comrade in arms in searching for of the truth, possession of skills
7	Result teaching	Correspondence to of the know ledges, skills, skill student programmed standard, revealed by questioning, exam, ability to act on image	Shaping to abilities student by itself carries gained know ledges in new situations, understand and improve itself, create, possess professional skill

1. Production chart undertaking the laboratory of theme $\delta 7$ -lab. The in the software. structure of C / C ++. Linear structure of the program. Rules for working

Number of students	Laboratories, practice -1, 2 hours
Form lesson	Laboratory, practice
Plan of the laboratory	Learn to use formulas to conditional probability at knowledge acquisition
Purpose of the lesson	Assimilation knowledges, production of the skills and skill, understanding the scholastic material
Functions of the teacher	Result of the teaching
All powerfull ,all knowing indisputable chief and manager of the students action	Shaping to abilities student by itself carries gained know ledges in new situations, understand and improve itself, create, possess professional skills
Methods of the teaching	Laboratory, practice, prohibition, estimation, competition, cluster method, brainstorm
Facility of the teaching	Methodical instructions to practical and laboratory work, board, computer, electronic board
The Forms of the teaching	Frontal, collective work
The Conditions and facility	Methodical instructions to practical and laboratory work, board, computers, electronic board
Monitoring and marking	Explanation, repetition, exercise, , action on image

The Description of each functioning includes:

- the theoretical part;
- the order of the functioning performing;
- the variants of the tasks;
- the requirements to contents of the report;
- checking questions

The Student on each functioning is obliged to present the report and answer the checking questions.

The Requirements to contents of the report

Report must contain:

- the name of the subject of the variant;
- purpose of the functioning
- theoretical part scheme
- programmer code
- interface of the user

TT-13-14 in Russian group have total 17 students. Five of them know very well in English. During my class students were made difficulty. Step by step experiences of students improving and understanding English. Technical English require special ready off student. Advantages of the teaching laboratory work in English following:

1- Fragmentation step by step under control mastery of the frontal work, questioning, preparation student to perception of the new material, generalization, understanding level clarification, fastening.

2- All powerful ,all knowing indisputable chief and manager of the students action

To be master of assistant, as a friend, adviser, companion in-arms in search of truth.

3- The Message of the know ledges in such form that it could be adopted quickly, firmly and longed in memories. The Students postpone in consciousness information to present at short notice teacher, get for this estimations.

4- Organize the student in process of the decision cognitive and practical problems. Students participate actively in collective labor, constantly improve their own know ledges

In accordance with know ledges, skills, skill student programmed standard, revealed by questioning, exam, ability to act on image.

5- Shaping to abilities student by itself carries the gained know ledges in new situations, understand and improve itself, create, possess the professional skill.

Literature:

1. Robson, R. Using the STL: The C++ Standard Template Library. New York, NY: Springer Verlag, 2000.
2. Rubin, K. S. and A. Goldberg. "Object Behavior Analysis." Communications of the ACM Vol. 35, No. 9, September 1992, 4862.
3. Rumbaugh, J., M. Blaha, W. Premerlani, F. Eddy and W. Lorensen. Object-Oriented Modeling and Design. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1991.
4. Rumbaugh, J., Jacobson, I. and G. Booch. The Unified Modeling Language Reference Manual, Second Edition. Reading, MA: Addison-Wesley, 2005.

ENGLISH OF DOCUMENTS' WRITING

Narpulatova G.N.

rmez state university

Nowadays more and more people are getting involved in the world of business relationships. As a result of it business people need specialists possessing knowledge of the English language used for writing documents. English of business correspondence possesses some important qualities, common for formal style of English as well. The language of business correspondence is very bookish and is remarkable for the usage of larger and more exact vocabulary in comparison with informal style of communication. Sentences in documents are longer and their clauses are grammatically fitted together more carefully, which means a lot of practice for a person who draws up contract. In some important business correspondence we may find deviations from what is called official English of the business world. For example, if a person wants to get a job or to sign a contract, to make a sale or to ask somebody for special advice, he\ she is likely to want to make a definite impression on the interlocutor [2, P.312].

A document in its any appearance has always been an important part of business doing. Business contracts are impossible without correspondence all over the world. It does not matter, whether you communicate with your partner on the phone (orally) or through telexes (in writing). All decisions and terms must be confirmed by documents. All business papers, both correspondence (letters), telexes, enquiries, offers, claims (complaints) and contracts (agreements) are normally associated with striking business deals and their procedure. Such documents

are made up and signed by a judicious authority and are of legal importance. As a result of it, business documents are written in accordance with some officially accepted forms, common for everybody who wants to do business.

The official business language is sometimes called official and differs from other kinds of the English language, mostly because of specific character of its functional usage, which can be illustrated in classical terms of style, its predestination, and main features. The style of official documents is divided into sub-styles of the language of business documents, legal documents, and military documents.

General features of the style of English of documents/writing are the following:

- 1) conventionality of expression;
- 2) absence of emotiveness;
- 3) encoded character of the language system (including abbreviations);
- 4) general syntactical mode of combining several pronouncements into one sentence. [3.P., 316].

The syntactical pattern of business correspondence style is made up from compositional patterns of variants of this style which have their own design. The form of a document itself is informative, because it tells something about the matter dealt with. From the viewpoint of its stylistic structure, the whole document is one sentence. It looks like separate, shaped clauses often divided by commas or semicolons, and not by full stops, often numbered. Every predicate construction begins with capital letter in the form of a participial or an infinitive construction.

The syntactical pattern of business correspondence style is made up from compositional patterns of variants of its style which have their own designs. The form of a document itself is informative, because it tells something about the matter dealt with. From the viewpoint of its stylistic structure, the whole document is one sentence. It looks like separate shaped clauses often divided by commas or semicolons, and not by full stops, often numbered. Every predicate construction begins with a capital letter in the form of a participial or an infinitive construction.

Every type of business documents has its own set phrases and clichés which may sound strange in colloquial English, e.g. *invoice, book, value, currency clause, promissory note, assets* etc. If a person wants to avoid misunderstanding, he/she should use glossary of commercial terms, and vice versa.

Indeed, there are many differences in the vocabulary of formal and informal business correspondence. Much vocabulary of formal English is of the French, Latin and Greek origin. They are often translated into informal language by replacing them by words or phrases of the Anglo-Saxon origin. E.g. Formal style; commence, conclude, prolog, continue. Informal style; begin, start, end, finish, stop, go on. Let us compare examples where these words are used in different styles. E.g. I am informing you that the meeting will commence at 4 p.m. (form) I'd like to remind you that the meeting will begin at 4 p.m.

Business documents, on the contrary a lot information in almost any word. Thus, a person should be aware of these factors and not mix up colloquial and business English, drawing up a document [4. P. 12-13]

Business English is formal. We use it in business correspondence, official reports and regulations. Actually, it is always written. Exceptionally it is used in speech, for example, in formal public speeches.

References:

1. - : 1976
2. - : - - , 1959 -351
3. ,, - , 1994, 264
4. ,, - ,, 1998 - 192

HOW TO ENRICH VOCABULARY IN ENGLISH

(For self-study learners)

Noraliyeva K.

rmez state university

We all know learning English is very important today. That's why every English learner surely want to use English fluently. The first step towards that goal is to have a rich vocabulary. Though most people find it difficult to gain a large vocabulary. However, it is not so difficult as some consider. Cause there are enough tips recommended according to learning experiences. From psychological point of view aspiration is necessary in order to have perfect vocabulary in a language which means you have to really want to learn new vocabulary if you are going to succeed. Because, strong desire makes a learner try to remember each new word by relating to other words, phrases, idioms and synonyms of this word. Especially, words tend to be kept in mind with synonyms and definitions for a long time. For instance: the word **remind** is easier to be remembered with the phrase **bring to mind** and it can be definition of this word as well.

By the way, in many cases learners are supposed to do is to determine what field of words to learn. This means that not all words are worth learning. If you think this step is silly and skip it, you will become so greedy that you want to learn every new word but soon realize the impossibility to do so. As study has shown, for each individual only 2% of 500 000 English words are enough to use in both social contact and to catch some news and knowledge in English.

Moreover, learning collocations and trying to use them in daily conversations is considered as one of the most helpful and useful ways of having a rich vocabulary in the language. Because every word in English has other words that usually goes with. However, it is very difficult to give a list of collocations as there are many ones. Set phrases, verb patterns and idioms are really just strong examples of collocations as well. For example: in English we say **“get married to someone”** while many languages use **“with”** after **“marry”** (which certainly seems logical). But it is not the normal way in English. In other words, if you learn the whole phrase (get married to someone), then you will not make this mistake. While reading look at which words go together. If you have to write about a topic, try to find newspaper article or a magazine article about that topic and look at the phrases used in. You will often see the same phrases again and again. It is a good idea to learn this. Using a collocation dictionary is a useful way to improve vocabulary too.

If you do not have a collocation dictionary, free online dictionaries are ready to help you not only by giving definition for shown collocation but also, giving several good examples phrases for each word as well as telling you which prepositions and so on the word is used with. Anyway, some experienced people insist improving vocabulary by learning whole phrases, not single words. For instance: it is better to learn **“to insist on doing something”** rather than just **“insist”**. If you need to learn **“effort”** then make sure you study **“make an effort”**. There are some people tend to learn by learning grammar rules or reading short stories while others feel that listening to the radio, songs, audios, news gives the chance to have a good speech and speak almost as native speakers in addition to discovering some new words, collocations, phrases, idioms and others.

If you learn well by listening this might give another chance. To record new words which you have learnt recently on your mobile or computer then to listen to it several times in order to notice mistakes in pronunciation makes learner record own voice again and again and it is the key to reach the gain. Furthermore, to record new word with synonyms, phrases and examples is helpful as well. In conclusion, I want to say that learners should never get tired of working even on a single word. Cause without elementary knowledge one will never come up to advanced level.

SOME WAYS OF DEVELOPING LISTENING SKILLS

Mardonova R.

rmez state university

The role of foreign languages is also increasing today. To know foreign languages is absolutely necessary for every educated person, for being a good specialist. English is widely spoken in the world. It is the language of progressive science and technology, trade and cultural relations, commerce and business. It is also the major language of diplomacy. Listening, reading, speaking and writing in a foreign language is a difficult art and it has to be learned starting in junior classes.

This is important for students to be sure about their own abilities to use target language in real situations. It is student's own interests to produce language that is accurate and fluent. Reading and listening are receptive skills. Reading is not a passive skill. It is an incredibly active occupation. To do it successfully, we have to understand what the words mean, see the picture, the words are painting, understand the arguments and work out if we agree with them.

When we read a text in our own language, we frequently have a good idea of the content before we actually read. Book covers give us a hint of what is in the book, photographs and headline hint at what articles are about and reports look like reports before we read a single word. Teachers should give students hints so that they can predict what is coming too. It will make them better and more engaged readers. There are many reasons why getting students to read English texts which is an important part of the teacher's job. In the first place, many of them want to be able to read texts in English either for their careers, for study purposes or simply for pleasure. A balance has to be struck between real English on one hand and the student's capabilities and interest on the other. There is some authentic written material which beginner students can understand to some degree: menus, timetables, signs and basic instructions, for example, and, where appropriate, can be used in project work. But for longer prose, teachers may want to offer their students texts which, while being like English, are nevertheless written or adapted especially for their level.

Listening is a skill and any help students can be offered, in performing that skill will help them be better listeners. Listening to tapes is a way of bringing different kinds of speaking into the classroom, it is possible to play different kinds of tape to them, e.g. conversation, plays, interviews, stories read aloud, telephone exchanges etc.

Listening is special, too, because spoken language, especially when it is informal, has a number of unique features including the use of incomplete utterances, repetitions, hesitation, etc., experience of informal spoken English together with an appreciation of other spoken factors ó the tone of the voice, the intonation the speakers use, rhythm, and background noise ó will help students tease meaning out of such speech phenomena.

The listening skill is indeed the most basic skill in any language learning process, be it language acquisition or FL learning. In fact, listening skill becomes ever more important in the case of teaching MFLs to YLs.

However, as linguists claim the listening skill is the most difficult to develop of all the four language skills and special attention and more time should be devoted for the teaching of the listening skill. Even though this is the case, the necessary time is not being devoted to listening comprehension activities in the teaching of MFLs. In the evaluation of student success, the emphasis is placed on evaluating the grammar and reading comprehension skills of the students and mostly there is no room for evaluating listening comprehension. In European countries, according to statistics, communication in a FL calls for proficiency in a whole set of relevant skills. All official curricula for MFLs express the core aims related to such skills in terms of the four major skills of listening, speaking, reading and writing. Out of the 22 European countries, compared in this study; 12 countries officially state that listening and speaking are their priorities in the teaching of MFLs in primary schools; in 7 countries equal priorities are adhered to four language skills; and 3 countries state no priority at all.

In a similar study about parent and teacher views on FL teaching to YLs that both parents and teachers have positive attitudes towards early language learning and that they both favor a FL teaching through games and songs.

We can say as a conclusion that all English teachers should actively use audio-lingual materials for their better teaching of English in primary schools, and that books about games and songs(taking our national traditions into consideration) should be used for teaching English to YLs , because it provides a good basis for communicative competence as a foundation to study it in the following stages.

TESTING IS AN EFFECTIVE WAY OF EVALUATING LEARNERS' KNOWLEDGE LEVEL

Kayumova Sh.K.

rmez state university

The role of foreign languages is also increasing today. To know foreign languages is absolutely necessary for every educated person, for being a good specialist. English is widely spoken in the world. It is the language of progressive science and technology, trade and cultural relations, commerce and business. It is also the major language of diplomacy. Listening, reading, speaking and writing in a foreign language is a difficult art and it has to be learned starting in junior classes. As today, teaching and learning foreign languages are very important we have known that everybody who teaches, must know how to assess and evaluate his/her pupils or students. Because evaluating or assessing learners' knowledge is very important for achieving progress.

Assessment is the process of gathering information on student learning.

Evaluation is the process of analysing, reflecting upon, and summarizing assessment information, and making judgements and decisions based on the information collected.

Evaluation in teaching English language is a process of collecting, analyzing and interpreting information about teaching and learning in order to make informed decisions that enhance student achievement and the success of educational. Evaluation is a process that includes five basic components:

- 1) Articulating the purpose of the educational system.
- 2) Identifying and collecting relevant information.
- 3) Having ideas that are valuable and useful to learners in their lives and professions.
- 4) Analyzing and interpreting information for learners.
- 5) Classroom management or classroom decision making.

In classroom assessment, since teachers themselves develop testing they are more likely to apply the results of the assessment to their own teaching. Therefore, it provides feedback on the effectiveness of instruction and gives students a measure of their progress. As the scientist on methodology Biggs maintains, two major functions can be pointed out for classroom assessment: One is to show whether or not the learning has been successful, and the other one is to clarify the expectations of the teachers from the students.

Assessment is a process that includes four basic components:

- 1) Measuring improvement over time.
- 2) Motivating students to study.
- 3) Evaluating the teaching methods.
- 4) Ranking the students' capabilities in relation to the whole group evaluation.

The purpose of classroom assessment and evaluation is to give students the opportunity to show what they have learned rather than catching them out or to show what they have not learned.

Evaluation goes beyond students' achievements and language assessments to consider all aspects of teaching and learning, and to look at how educational decisions can be informed by the results of alternative forms of assessment and evaluation.⁵³⁵

As we've told that evaluation and assessing are very important process while learning foreign languages we can consider about testing, the types of testing and how to test our learners.

A test may be defined as an activity whose main purpose is to convey (usually to the tester) how well the testee knows or can do something. This is in contrast to practice, whose main purpose is sheer learning. Learning may of course, result from a test, just as feedback on knowledge may be one of the spin-offs of a practice activity: the distinction is in the main goal.⁵³⁶

As a foreign language teacher we must think about and write down the main reasons why we (would) test in the language classroom.

These are the main reasons why we test in the classroom - not necessarily in order of importance. Consider, or discuss, the following questions about them.

1. How do the ideas in compare with the results of your own inquiry and/or your own ideas?
2. Are there any ideas suggested by your respondents or yourself that are not mentioned here?
3. Are there any ideas here that you did not find or think of before?
4. Would you reject any of them as not significant, or irrelevant to your situation?

For being real results we've analyzed such types of testing:

1. Questions and answers. Simple questions, very often following reading, or as part of an interview; may require short or long answers:

What is the (family) relationship between David Copperfield and Mr Murdstone?

2. True/false. A statement is given which is to be marked true or false. This may also be given as a question, in which case the answer is *yes* or *no*.

Addis Ababa is the capital of Egypt?

Is Addis Ababa the capital of Egypt?

3. Multiple-choice. The question consists of a stem and a number of options (usually four), from which the testee has to select the right one.

A person who writes books is called

a) a booker b) an editor c) an author d) a publisher.

4. Gap-filling and completion. The testee has to complete a sentence by filling a gap or adding something. A gap may or may not be signaled by a blank or dash; the word to be inserted may or may not be given or hinted at.

They (go) to Australia in 1980.

Or

They to Australia in 1980.(go)

Or

A _____ is someone who writes books.

Or

I've seen that film. (never)

5. Matching. The testee is faced with two groups of words, phrases or sentences; each item in the first group has to be linked to a different item in the second.⁵³⁷

So tests are used in research to identify characteristics of individuals and groups. Tests are used for different purposes, and sometimes the same test can be used for more than one purpose.

We usually allow at least some class time for revision, in order to encourage and help with pre-test learning. It is quite important for teachers the test themselves, and more pleasant for students. Thus, as teachers we shall be able, if we wish as a good or super teacher, to remind them about the test content, format and marking system before giving out the papers; and sometimes run through the instructions with them after doing so in order to make sure that everything is clear - as well as wishing them good luck.

During the test, we may help students who still have difficulty with instructions; we do not normally help with the content itself.

After the test the tests are marked and returned as quickly as possible (within a week) so that as teachers we can discuss specific points while the test is still fresh in the students' minds.

---

⁵³⁵ J. B. Heaton *Classroom Testing*. London: Longman., 1990., P.78.

⁵³⁶ D. Nunan. *Understanding Language Classrooms*. London: Prentice Hall. 1989.,P.37

⁵³⁷ J.B. Brown *Textbook Evaluation Form*. *The Language Teacher.*, 1997., 21 (10), P.15-21.

By good testing students can also be active participants in assessing their own achievements and in planning how they will study and learn the second language.

So, assessment and evaluation are essential components of teaching and learning in English language.² Without an effective evaluation program it is impossible to know whether students have learned, whether teaching has been effective, or how best to address student learning needs.

EUPHEMISMS FROM THE PERSPECTIVES OF CULTURAL TRANSLATION

Kattayeva F.Sh.

Umez State University

Euphemisms are frequently used by speakers of different languages to soften the impact of concepts with the potential to cause offence and social disapproval. Nowadays language which we use in our everyday lives can be both ordinary and at the same time very complicated. Therefore, people will have to have an intuition in what and how they express what they mean. In the present article, an attempt has been made to study euphemisms in the translation process when the target and source languages have various cultural backgrounds. The framework within which this study is done is the face-work and politeness theories. From these standpoints, the authors claim that culture can place more emphasis on the use of euphemistic expressions, while a translator is translating from one language into another.

To be intelligent and polite, we have a tendency to veil concepts that are delicate or offensive. People use euphemisms in their utterances, spoken or written speech, to cover up or soften the unpleasant connotations and denotations of some words or expressions.

In principle, encoding and interpreting of these indirect expressions are specific in every culture and language. Consequently, it should be noted that culture would affect the way people accept the restrictions and place them on the translation process in order to use euphemisms instead of directly expressing something unpleasant.

The present paper addresses euphemism as a way of being polite and studies it under the light of face-work and politeness theories in the cultural translation.

First, the current study reviews the notions and sub-categories of face-work and politeness theories as well as the face-threatening acts. Next, euphemism and its relation to face-work and politeness theories will be discussed. Then, from the cultural translation perspective, euphemisms are viewed and strategies for translation of harsh and objectionable concepts are discussed. Last, the conclusion part will be presented.

Merriam-Webster Online Dictionary defines euphemism in this way: "the substitution of an agreeable or inoffensive expression for one that may offend or suggest something unpleasant; also: the expression so substituted." Leech Euphemism as "the practice of referring to something offensive or delicate in terms that make it sound more pleasant.

Simply put, there are some words and topics which are not supposed to be mentioned directly in various cultures. To avoid the negative meanings and connotations of the words and subjects, euphemisms are employed. Mostly, euphemisms encompass the subjects such as religion, politics, sex, death, different functions of the human body, and diseases.

When cross-cultural communication occurs, cultural translation will be needed. In such communication, if participants are not aware of each others' cultures, misinterpretation would take place. To avoid such misunderstandings, translators are responsible for the effective and correct intercultural interactions.

The emerging discipline of translation studies within a multifaceted, contextualized cultural framework, which has enabled scholars to embrace interdisciplinary within translation studies, while the symbolic, metaphorical and actual interfacing of 'translation' with the cultural sphere has highlighted is (symbolic) links with other intellectual and critical settings. (p.1)

On the whole, the translator is not supposed to merely transfer the original text linguistically and literally, but also s/he must pay attention to the cultural factors as well as the natural and correct translation of the message coming from the original text. The implication of this point hints at the crucial role of translator as a creative writer in the target language

Translators, as mediators between the source and the target languages, must be aware of the cultural differences. Through such knowledge, the translator determines the level of implicitness and explicitness of the harsh and objectionable utterances. When those concepts are left implicit, addressees can interpret the implied intentions through their sociocultural and contextual background knowledge.

Literature:

1. Brown, S. & Attardo, S. (2005). *Understanding language structure, interaction and variation*: The United States of America: The University of Michigan Press.

2. Brown, P. & Levinson, S. C. (1978). *Politeness: Some universals in language use*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Brown, P. & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language use* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
4. Euphemism. (2009). In Merriam-Webster Online Dictionary. Retrieved October 3, 2009.
5. Farb, P. (1973). *World play*. London: Jonathan Cape.
6. Fasold, R. (1990). *The sociolinguistic of language*. Oxford: Blackwell.

TEACHING GRAMMAR – THE BASIS FOR FORMING SKILLS

Khasanova K.B., Fazilov O.Y.

Tashkent State University

After the Decree No.1875 of the President of Uzbekistan, named "About measures of improving foreign language learning system" issued on December 10, 2012 many changes took place in foreign language teaching system, after that teaching foreign language became more important and significant. Increasing the globalization has created a large need for people in the workforce who can communicate in multiple languages. The uses of common languages are in areas such as trade, tourism, international relations, technology, media, and science.

Learners can generally communicate well, having learnt all the basic structures of the language. However, they need to broaden their vocabulary to express themselves more clearly and appropriately in a wide range of situations.

Many times, Americans living abroad discover it is much easier to make social connections with foreign citizens and become exposed to their culture if they speak their language. Learning a language exposes students to a new culture and allows them to make cultural connections. They may be given the opportunity to sample food, participate in traditional activities, or even be presented with the opportunity to travel to a foreign country. Language learning fosters connections in the mind of the child between the United States and another country or English and another language. This will allow the conceptualization of other connections later in life. Another advantage of early language learning is education in the cultural contexts and social etiquette of the people who speak the language. The development of these skills will help students who choose to move to a foreign country form complex relationships and social connections with others in that speak the language. Language learning allows students an advantage in the workplace, along with cultural education as well.

In recent years language researchers and practitioners have shifted their focus from developing individual linguistic skills to the use of language to achieve the speaker's objectives. This new area of focus, known as communicative competence, leads language teachers to seek task-oriented activities that engage their students in creative language use.

Games, which are task-based and have a purpose beyond the production of correct speech, serve as excellent communicative activities. On the surface, the aim of all language games is for students to "use the language"; however, during game play learners also use the target language to persuade and negotiate their way to desired results. This process involves the productive and receptive skills simultaneously. At present language teaching methods are developing fast. New teaching methods, strategies and techniques appear in educational life. Teachers and their individual teaching styles cover the spectrum. Some are strict, some are lenient, some are funny, and some don't hang around long enough to develop a style at all! You get the picture. The "burnout rate" for new teachers is shocking. My graduate qualification work is also dedicated to study the properties of teaching grammar using games and activities. In this case we may pay attention for this points:

- Forming the requirements to the teaching foreign language grammar in modern high schools;
- Finding out the basic principles of teaching grammar in Foreign Language Teaching;
- Introducing the methodological aspects of teaching grammar;
- Looking for interesting and effective ways of teaching and learning foreign language grammar in accordance to time.

Research work consists of 3 main parts: theoretical, practical; conclusion and references. Using methods and techniques grammar games successfully, it is obviously proved that grammar ensures a successful start for personal knowledge.

The process of teaching foreign languages using rather grammar games - to illustrate the theoretical support of the importance of teaching grammar:

- to use techniques of teaching grammar on the lessons;
- to find out the effective principles and methods of teaching grammar;
- to enlarge own knowledge of teaching

Principles and methods in teaching and learning foreign language grammar in order to outline suitable ways of effective and comfortable dealing with students teaching possibilities on the way of forming all four skill areas: reading, writing, speaking, and listening.

Traditionally, the teaching of grammar above high levels as mostly incidental, limited to presenting new items as they appeared in reading or sometimes writing texts. This indirect teaching of grammar assumes that vocabulary expansion will happen through the practice of other language skills, which has been proved not enough to ensure grammar expansion.

Nowadays it is widely accepted that grammar teaching should be part of the syllabus, and taught in a well-planned and regular basis. Some authors argue that grammar should not be at the centre of language teaching, because language consists of grammaticalised lexis, not lexicalised grammar.

INNOVATSION TARBIYA TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O'QUVCHILARDA MA'NAViy-AXLOQiy SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH

Xalilova H., Omonova Y.

Termiz davlat universiteti

Jadal sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan bugungi murakkab globallashuv davrida ma'naviyat sohasida vujudga kelayotgan dolzarb muammolar, xususan, dunyoning ayrim mintaqalarida tobora kuchayib ildiz otib borayotgan ma'naviy inqiroz xavfi xalqimiz ma'naviyatini asrash barobarida uni yuksaltirish, ayniqsa, yosh avlodning qalbi va ongini turli zararli g'oya va mafkuralar ta'siridan himoya qilishni talab qilmoqda. Qolaversa, jahonning qaysidir burchagida bo'lmasin, ma'naviyatga qarshi qandaydir tahdidning paydo bo'lishi o'zining bugungi kuni va ertangi istiqbolini o'ylab yashayotgan har bir ongli inson, har bir xalqni tashvishga soladi. Albatta, bunday ma'naviy tahdid va mafkuraviy xurujlar milliy va diniy tomirlarimizga bolta urishi, ulardan ayniqsa, farzandlarimiz ko'proq aziyat chekishi mumkinligi yoshlarda mafkuraviy immunitet va g'oyaviy kurashchanlik ruhini yanada kuchaytirish lozimligini taqozo etmoqda.

Yurtboshimizning ko'p yillik hayotiy tajribalari natijasi o'laroq dunyo yuzini ko'rgan «Yuksak ma'naviyat o' yengilmas kuch» nomli asarida yoshlarimiz bizning nafaqat ishonchimiz va kelajagimiz, balki bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchi ekanligi, hal qiluvchi kuch esa yengilmas kuch yuksak ma'naviyatli shaxs timsolida namoyon bo'lishi har jihatdan asoslab berildi. Ayni zamonada, «Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmashligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirlikimizni, qat'iyat va mas'uliyatimizni yo'qotsak, bu o'ra muhim ishni o'z holiga, o'z bo'ldarchilikka tashlab qo'yadigan bo'ssak, muqaddas qadriyatlarimizga yo'g'irilgan va ulardan oziqlangan ma'naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o'zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo'ldan chetga chiqib qolishimiz mumkin» ligi xavfining oldini olish choralarini aniq ko'rsatib berildi. SHuningdek, asarda yangi jamiyat qurish yo'ldida xalqimizning ma'naviy yuksalishini o'z oldimizga qo'ygan olijanob maqsadlarga yetishda hal qiluvchi mezon deb qarash va shu asosda ish olib borish biz uchun doimo ustuvor vazifa bo'lib kelgani, bugun ham o'tiborimiz markazida turganining alohida ta'kidlangani o'tiborlidir.

Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan mazkur g'oyalarni yoshlarning ongi va shuuriga singdirishning eng asosiy vositalaridan biri o' bu badiiy qadriyatlarni internalizatsiyalashdir. Badiiy qadriyatlar inteorizatsiyasi o' ijtimoiy ahamiyatga ega yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarni shaxs fazilatlariga aylanishidir. Ijtimoiy g'oyalar qachonki, shaxs sifatlariga aylanmas ekan, uning faoliyatda namoyon bo'lishi ehtimoldan yiroqdir.

Bugun biz tarixiy bir davrda - xalqimiz o'z oldiga ezgu va ulug' maqsadlar ko'rib, tinch-osoyshta hayot kechirayotgan, avvalambor o'z kuch va imkoniyatlariga tayanib, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'ldida ulkan natijalarni qo'lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz.

Biz o'z taqdirimizni o'z qo'lga olib, azaliy qadriyatlarimizga suyanib, shu bilan birga, taraqqiy topgan davlatlar tajribasini hisobga olgan holda, mana shunday olijanob intilishlar bilan yashayotganimiz, xalqimiz asrlar davomida orziqib kutgan ozod, erkin va farovon hayotni barpo etayotganimiz, bu yo'lda erishayotgan yutuqlarimizni xalqaro hamjamiyat tan olgani - bunday imkoniyatlarning barchasini aynan mustaqillik berganini butun hammamiz chuqur anglaymiz.

Ana shu haqiqatni xalqimiz har tomonlama to'g'ri tushunib, tanlagan taraqqiyot yo'ldimizni ongli ravishda qabul qilgani va qo'llab-quvvatlayotgani oldimizga qo'ygan maqsadlarga erishishning asosiy manbai va garovi ekanini hayotning o'zi tasdiqlamoqda.

o'Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmashligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi. Agar biz bu masalada hushyorlik va sezgirlikimizni, qat'iyat va mas'uliyatimizni yo'qotsak, bu o'ra muhim ishni o'z holiga, o'z bo'ldarchilikka tashlab qo'yadigan bo'ssak, muqaddas qadriyatlarimizga yo'g'irilgan va ulardan oziqlangan ma'naviyatimizdan, tarixiy xotiramizdan ayrilib, oxir-oqibatda o'zimiz intilgan umumbashariy taraqqiyot yo'ldan chetga chiqib qolishimiz mumkin.

El-yurtimiz o'zining ko'p asrlik tarixi davomida bunday mash'um xatarlarni necha bor ko'rgan, ularning jabrini tortgan. SHunday asoratlar tufayli tilimiz, dinimiz va ma'naviyatimiz bir paytlar qanday xavf ostida qolganini barchamiz yaxshi bilamiz. Ana shu fojiali o'tmish, bosib o'tgan mashaqqatli yodimiz barchamizga saboq bo'dishi, bugungi voqelikni teran tahlil qilib, mavjud tahdidlarga nisbatan doimo ogoh bo'dib yashashga da'vat etishi lozim. O'z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo'q.

o'Ma'dumki, har qaysi xalq yoki millatning tafakkuri, turmush tarzi, ma'naviy qarashlari o'z-o'zidan, bo'sh joyda shakllanib qolmaydi. Ularning vujudga kelishi va rivojlanishida aniq tarixiy, tabiiy va ijtimoiy omillar asos bo'dishini hammamiz yaxshi bilamiz.

Masalan, SHarq olamida, jumladan, o'zimizning O'rta Osiyo sharoitida jamoa bo'dib yashash tuyg'usi g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi va odamlarni bir-biriga yaqinlashtirishga, bir-birini qo'llab-quvvatlab hayot kechirishga zamin tug'diradi. SHu ma'noda, xalqimizning turmush va tafakkur tarziga nazar tashlaydigan bo'dsak, boshqalarga hech o'xshamaydigan, ming yillar davomida shakllangan, nafaqat o'zaro muomala, balki hayotimizning uzviy bir qismi sifatida namoyon bo'ladigan bir qator o'ziga xos xususiyatlarni ko'ramiz.

o'Ota-bobolarimiz necha asrlar mobaynida shu bepoyon mintaqada qanday hamjihat bo'dib, qanday qadriyatlar asosida yashab kelgan bo'dsa, bugun ham, ta'bir joiz bo'dsa, tarix va hayot gardishi, tabiatning o'zi bizni o' butun O'rta Osiyo xalqlarini aynan ana shunday do'stlik va hamkorlik ruxida hayot kechirishga da'vat etmoqda.

Bir so'z bilan aytganda, tarixiy voqelikka mana shunday qarash, jamuljam bo'dib yashash tuyg'usi biz uchun hayot falsafasiga, yana ham aniqrog'i, hayot qoidasiga aylanib ketgan. Zamonaviy tilda aytadigan bo'dsak, bu milliy mentalitetimizning asosini tashkil etadigan, bizni boshqalardan ajratib turadigan shunday bir xususiyatki, uni sezmaslik, anglamaslik, ko'rmaslik umuman mumkin emas.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxs dunyoqarashini shakllantirishning muhim omilidir. SHaxs dunyoqarashining shakllanishida ma'naviy-axloqiy tarbiya ham muhim o'ringa ega bo'dib, uni samarali tashkil etish o'quvchida ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'dgan xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari hamda axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon bo'dib, ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri sanaladi.

Xar bir o'qituvchi o'z o'tiborini asosan darsdagi muammoli vaziyatga, darsni rivojlanishiga, uning maqsad va vazifasiga, kutayotgan natijasiga qaratishi kerak bo'dadi. Bunday vaziyatda dars vaqtida o'qituvchi turli xil ko'ngazmali qurollar va tarqatma materiallar, ma'ruza, turli xil plakatlar, qo'shimcha adabiyotlar, o'yinli texnologiyalar hamda Keys o' stadi hamda texnologik vositalar ya'ni kompyuter, grafik organayzerlar, multimediya, anamatsiyalar orqali bolani darsga qiziqish omillar ortib boradi. Bolaning darsga ijodiy yondashuvi kamayib, etiborsiz bo'dishini diqqat bilan kuzatib uni bu holatgacha yetkazmay innovatsion texnologiyalaridan foydalanish asosiy mezon bo'dishi kerak. Holbuki bunday vaziyatlarda SH.A.Amonashvelli Inson shaxs texnologiyasida shunday deydi:

Bolaning shaxsiy xislatlarini namoyon qilish orqali unda oliyjanob insoniy fazilatlarini shakllanishi, rivojlanishi va tarbiyalanishiga imkon yaratish;

Bolaning qalbini va yuragini ulug'damoq;

Bolada bilishga bo'dgan kuchlarni rivojlantirish va shakllantirish;

Keng va chuqur bilim hamda malaka olish uchun sharoit yaratish demakdir.

Yohud boshqa tomonlama bog'diqlikni olsak, V.F.SHatalovning maqsad o' mo'ljali o'qitishni jadallashtirish texnologiyasida o' bilim, malaka va ko'nikmalarni shakllantirish;

Har qanday individual hususiyatlarga ega bo'dgan barcha bolalarni o'qitish, o'qitishni tezlashtirish texnologiyalarini ilgari suradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat o' yengilmas kuch. o' T.: Ma'naviyat, 2008.
- 2.Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism: Pedagogika nazariyasi. (M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar) o' T.: o'lqtisod-moliya o', 2007.
- 3.Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. 2-jild. - T.: Ma'naviyat.

NEW ERA IN THE SYSTEM OF TEACHING

Elchaev Z.A.

Foreign languages Department of Karshi Engineering -Economics Institute

Abstract

The paper states the problematical issues related to dates connected with growing population and the crises in the food industry and some conclusions about how to solve it. Surprisingly, nowadays, agriculture studies are needful more than ever. The main problem is how to teach the students in languages.

After the implementation of Presidential Decree number 1875, which was signed on December 10, in 2012, considerable changes have been established in the sphere of education system.

The love of this in-depth industry starts with agriculture teachers. They teach students how to use the newest techniques to become environmental stewards and effectively use resources to sustain life without destroying those resources. There are some branches of agriculture and it is more than just farming;

According to the system of teaching, there are some disciplines of agro-studies:

- Agrobusiness, which is how to manage a large industrial farm from the growing process to shipping.
- Animal husbandry, including the care, raising, and maintenance of animals that perform agricultural labor as well as provide food sources for people.
- Hard sciences like chemistry and physics, through these subjects students learn the fundamental processes underlying all growth and change in land and animals.

Teachers of agriculture must know the new updated dates in this industry and share them with other colleagues in order to invent something new in this area.

In order to teach agriculture, teachers must be certified in order to teach in institutes and universities. Certification is issued on the state level, usually following the completion of an approved institute program. In some fields, aspiring teachers can earn bachelor's degrees in many different subjects. For example, social science teachers can major in history, political science, sociology, geography, etc. However, teaching agriculture is not related to above mentioned field of sciences. To become an agriculture teacher, you must have a bachelor's degree in agriculture or agriculture science.

Bachelor's degree programs in agriculture and agriculture science are very broad and thorough. In addition to biology and plant science courses, aspiring teachers need to understand and later teach students how to grow farm products, and the animal science courses that involve dairy management and food production. It is also important to study chemistry for use in pest control and horticulture. Those who wish to teach agriculture also need to complete a teacher training program that includes courses in subjects such as pedagogy and educational psychology.

One of the benefits of certification is that it provides professional credibility that is transferrable to other states if an agriculture teacher decides to move. Many states have entered into reciprocity agreements with other states, and will honor a teaching certification from one of those states. This provides significant flexibility and multiple career options for agriculture teachers.

So, what do teachers do while teaching agriculture? Agriculture teachers are unique in that, unlike most teachers, they work in many environments outside the traditional classroom. In a sense, the world truly does become their classroom, as they lead students through hands on activities in greenhouses, at farms and in science labs to teach them the basic principles of topics such as animal husbandry and land management.

The following are some interesting activities that creative agriculture teachers provide to their students:

- **Elementary students** can trace the origin of their daily food. What is the exact type of food made and where does the food come from? Students will have fun figuring out the different ingredients, such as wheat, tomatoes, and cheese.. This lesson allows the agriculture teacher to introduce students to different aspects of biology, geography, horticulture, and animal husbandry.

- **Intermediate students** will enjoy building, maintaining, and observing an aquatic habitat to discover how ecosystems work. They can learn about resource management by tracking how the aquatic animals allocate natural resources, what happens to the life cycle over time and how that is affected by the availability of resources, and test the water for minerals. This activity allows students to develop critical thinking skills over time, employ some basic chemistry techniques, and sharpen their knowledge of environments and ecosystems.

- **Advanced students** can transform organic materials such as corn oil into biodiesel fuel. They can use laboratory equipment to refine the oil, test its properties, and then use it to fuel farm vehicles such as tractors. Students can then determine the cost of using such a fuel to grow crops and compare it to traditional fuel sources. This activity allows an agriculture teacher to incorporate chemistry, math, economics, and agribusiness into one experiment.

In addition, unlike most of their colleagues who teach other subjects, agriculture teachers also need to manage a wide array of equipment and supervise special programs, specifically the Supervised Agriculture Experience (SAE), an integral component of all agriculture education. This involves experiential education, in which students learn important concepts by working through them. For example, an SAE might take the shape of a small business venture, with students growing and selling a product. It could also mean an internship at a farm, dairy, or other agriculture-based business, or working with a government organizations. An agriculture teacher must manage all such different student endeavors along with their regular teaching responsibilities.

Finally, teachers in Dept of agriculture and ESP teachers must also perform their share of traditional classroom responsibilities, such as creating lesson plans that fulfill curriculum goals, evaluating student work, participating in

school activities, and working to create a safe and productive school environment. All in all, the different responsibilities keep the job of being an agriculture teacher both lively and interesting.

Agriculture teachers open many possible doors for their students because of the diversity of the subject. They teach skills that are necessary to human development, including food production, environmental preservation, and resource management. In addition to the valuable vocation of farming, agriculture teachers can inspire their students to pursue many different possible careers.

- The studies of ESP students can exist in their specialty to analyze and create policy on such issues as land use and area economic planning.
- Agriculture students can go on to work with animals as veterinarians, meat inspectors, dairy operators, and farm and ranch managers.
- Many companies hire researchers in the areas such as genetics, biochemistry, pharmaceutical development, and the creation of renewable fuels.
- Students can become environmentalists and work for private organizations or government agencies to preserve natural resources. They can also work to restore delicate ecosystems after natural or manmade disasters.
- Students can combine agriculture and an interest in international affairs by working to solve global resource shortages and address crises such as famine, drought, and natural catastrophes that destroy plants and animals, such as disease.

1. Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan: *On Measures for Further Improvement of Foreign Languages Learning System*. December 10, 2012.

2. Hutchinson Tom, Waters Alan. *ESP materials*. - Cambridge University Press. 1995.

МЕДИАТЕХНОЛОГИЯЛАР ВОСИТАСИДА ЎҚУВЧИЛАРГА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎРГАТИШ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Сапаева Ф.Н.

1875-	2013-2014	1-	
102	1-	66	, 2-4-
ö, ö	ö, ö	ö	, ö
ö	ö	ö	. ö
		1-4	ö 5-9 с
ТИЛ (	,	,	)
		нутқий (	,
		-	,
		,	)

öHello, Let’s sing together. I like applesö

www.dreamenglish.com

, öThe finger

familyö

öHeads, shoulders knees and toesö

. öIncy Wincy Spiderö, öHoogy moogyö

1-

. öRain, rain go awayö, öRainbowö

. www.pumpnikelpark.com

. www.supersimplelearning.com

“There are several forms of greeting in English dear children. When British people see somebody in the morning, they say “Good morning”, when they meet in the day time, they say “Good afternoon”, if they meet with somebody in the evening, they say, “Good evening”

ö -greetingsö

. 1- ö

. öGood afternoonö 9-

(Unit 9.

Domestic animals.)

öGood morningö
1- (I’ve got a horse)

1-2-

, 1

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.ö - , -4/2013 .
- 2.Simon Gill. Michaelo Cankova. Oxford basics Intercultural Activities.Printed in Oxford university press. 2002y.
- 3.Andreas Muller-Hartmann, Marita Schocker-v.Ditfurth. Introduction to English language teaching. Oxford university. 2011y
- 4.www.englishlearningmedia.com

TECHNIQUES AND METHODS

Elchaev Z.A.

Foreign languages Department of Karshi Engineering - Economics Institute

Abstract

People have used computer technology in various aspects for all his works. It is technology we need to use for everyday life. People have to get update date for performing in-tech industry. Shortly speaking, the industry we live in is driven by technology, and cannot be denied. Life methods we teach must be suitable for the level, degree of students, especially, ones who studies at technical faculties.

Technology has become so popular that many educational institutions have implemented the use of various technologies to make teaching students easier. Thus, the roles of Information Communication Technology in the trend of the English Language teaching and learning are enormous.

More than the process of communication, trade and transactions, as well as technology is widely used in educational sectors. Though, technology cannot play the vital role of a teacher, it can be used as a supplementary tool for enhancing teaching methods in classroom. As the conventional chalk and talk method seems to be monotonous and boring to the students, teachers emphasize on latest technologies for teaching the subjects. Various software and modern technologies are being introduced to make students to get access with their subjects easily. This study aims to discuss the availability of various technologies, their impact, their practical uses and the problems associated with the application of modern technological tools.

In the fast developing 21st century various innovative technologies are being introduced to teach English in the classrooms. Knowledge base is fast doubling and tripling in so short a time. To cope up with this trend, we have to use modern technologies to teach English to the technical students. Students have to update their knowledge by using modern technologies. Otherwise they will be relegated in the job market.

Vast amount of reading on any topic and in many languages are now available on the web, and the chance to participate in discussions with people from all walks of life is motivating for many learners.

Here are some modern technologies available for teachers of English today.

The integration of technology was started in the early 1960s and 1970s. In the preliminary stage, people used tape recorders as a technological device to instruct the students, which later evolved as communication laboratory. Every day people are getting access to some new technologies, which join hand with English teaching. As the conventional teaching method such as the chalk and talk method seems to be outdated, these technologies can be used as a supplement to the classroom teaching method to have a lively atmosphere in the classroom. It is the need of the hour to integrate modern technologies to upgrade the level of English teaching. The modern technologies relax the mind of the students to get into the subject with full involvement rather than a difficult task to do.

New technologies in language learning by multiple intelligence and mixed abilities replace with old methods of teaching. In the multi-cultured community, the four basic skills are imparted in the teaching with a variety and novelty. Hence they are enthusiastic in learning the language. Language can be learnt by imitation. So, one should hear more to develop his or her listening skills. Naturally they try to speak in the same styles as we learnt our mother tongue.

The usage of Internet has brought tremendous change in the field of teaching and enhancing English learning. It is believed that people tend to forget everything within three days after they hear.

Scenes from popular English films can be screened first without any running script on the scene. Then the students are asked to identify the words, script etc., Again the scene will be repeated with the scripts on the scene. This kind of telecasting videotape with and without script makes the students to get access with the pronunciation, accent and word usage of English with interest. This method will make the students to repeat it again in their homes voluntarily.

Listening skills make one to understand what another person speaks. **Speaking** skills is essential to convey the desire and idea of a person in the right way to the other.

Reading skills is important to interpret what is given in the text.

Writing is used to express our thoughts.

The usage of headphones in the lab makes the students to have interest over the subject and induces them to repeat again and again instead of feeling boredom.

Videoconferencing is the method in which one person can access to the speeches of other persons in some other parts of the world. It is the live relay of a programme, which is mostly used to view the lecture of a professor who resides in foreign country. In short it is very helpful for the students to understand what is going in this world and to hear the speech of the top most personalities in a lively manner. The most notable point in video conferencing is that the students can post questions immediately and get their answers at once.

Video Libraries are most essential in our fast and modernized world. This is helpful for the students to those who miss some interesting session. In this process the teaching of the faculty will be recorded and made available to the

students. The students can view the tapes in their leisure hours. The advantage in this method is that students can replay it when there is a necessity.

Blogging can be used for instructing the candidates when the teacher is off campus. The teacher can post his article or the instruction to the students, where the students are allowed to post their comments and queries. The teacher can answer the question through his blog. Blogging seems to be widely in use.

Mobile phones can also be utilized to enrich vocabulary skills by receiving new words daily. There are certain websites and services to provide new words everyday. The only thing we have to do is that we should register our mobile number in the particular websites. This makes the students to get access with certain new words daily.

The educational role of Computers in learning a second language and the role of CALL (Computer Assisted Language Learning) is significant. The teacher can use the latest technologies, which have the potential to transform the students from passive recipients of information into active participants. CALL is defined as the search for and study of applications of the Computer in language teaching and learning.

TELL is the use of computer technology including hardware, software and the Internet to enhance teaching and learning of languages. It allows the students to get access with all the technologies available for the enhancement of English learning. Students are allowed to use online dictionaries, chat, and to view the various happenings around the world.

Students now use Internet in the class to learn English. Online teaching inside the classroom seems to be interesting and makes the students to find out the suitable materials for them. Students are instructed to do the grammar exercises which are available online. Through Internet we can collect data from various sources for any instruction. There are many self exercises in the Internet. English Exercises Online at www.smic.be has over 100 free exercises covering grammar and vocabulary. Another interactive site is www.eslgo.com. In this site a student can learn English language with an ESL teacher. There are two examples out of thousands of websites, which combine ICT and English teaching. Discussion forms, course management systems are also available in the Internet as advanced tools.

The modern tools are in addition to the inputs given by the teachers in the classrooms. The magic is real in that it helps the students to enhance their language learning in a fruitful way.

References:

1. Ganesan, S., and Shalini, R. "Use of Modern Technologies to Teach Communication Skills." *Journal of Technology for ELT*. 1.1 (January 2011): (Date of Access).
2. Bertram V. Bruce. *Roles for Information Technologies in teaching the English language.*-USA:öIllinoisö,1990.
3. Ganesan, S., and Shalini, R. "Use of Modern Technologies to Teach Communication Skills." *Journal of Technology for ELT* 1.1 (January 2011): (Date of Access)

OBSERVATION TOOLS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Normatova D.

Tashkent Architecture Construction Institute öUzbek and Foreign Languagesö Department

Teacher observation is one step in the process of identifying changes that teachers may want to make. Observers might be peers, other educators who may be more knowledgeable and experienced, supervisors, principals. Observation tools, checklists, or rubrics may be used by observers to record notes about the lesson. Feedback after observations that help teachers reflect on what worked, what did not worked, and they might modify is another important element in the teaching process. Evidence-based feedback is particularly useful.

Opportunities to practice changes in teaching are also important. Sometimes, teachers may practice changes in their teaching with a small of students and a teacher who observes. Or a teacher may practice with a peer group or study group of colleagues. Although not ideal, teachers frequently practice in their classroom without an observer present.

Letö take a moment to consider the ways in which professional development is enacted in other professions. Carpenters and plumbers, for example, may watch a master perform a task and then perform the same task with the master as observer. Medical interns move as a group through a hospital with a senior doctor who examines patients and leads discussions with the group about those patients. Officers who seek advanced training perform tasks in the presence of experienced captains and pilots who interact with, guide, and offer feedback to these officers during and after these simulations; the effectiveness of this process is supported in the training literature.

If we consider the role that professional development- focused on observation, evidence-based feedback, and practice- plays to empower and promote teacher change, how might teachers engage in this process to make changes in their teaching? Research often presents information that includes descriptions of observation tools and suggestions for providing feedback (Millrood 2003; Stoller 2003)

It is important to note that there is extensive literature that documents the importance of conferences prior to observations. Trust, respect, and compassion between teacher and observer are equally important. Teachers should take the lead in such conversations, highlight the purpose for the observation, and include questions, puzzles, concerns, and challenges that the teacher wants the observer to focus on- the kind of evidence the teacher would like recorded- and the observation tool to be used.

English- language teachers can also benefit from the tools. Each of these groups will likely have a different goal when using these tools. It is most important that the group identify its goal and then use the tool as a means to reach the goal.

The quality of feedback is just as important as the environment in which this feedback is given and received. Observers- including peers, study- group members, professional developers, and supervisors- should work carefully to ensure that they create safe, secure spaces in which feedback can be exchanged, and such feedback should be given thoughtfully and with respect for the teacher. Observers should always remember that they are guests in a teacher's classroom, there by invitation and shares desire to improve teaching and learning. Feedback should be shared honestly and openly, focused on data gathered from the observation tools and not on perceptions. Teachers should have control over the conditions in which the feedback is offered.

Researchers are in disagreement about how soon after an observation feedback should be given. Some urge within a short time so that few details about the lesson are forgotten (Stoller 2003). Others recommended waiting a few days, thereby giving teachers time to reflect on their lesson. The timing of when to offer feedback is less important than ensuring that feedback is given.

These tools will not prompt changes overnight, but they can open up important conversation about teaching and learning.

COMPARING THE PROCESSES OF ORAL AND WRITTEN TRANSLATIONS

Almuradov A.Ch.

Uzbek state university

*We are diligent, reliable, hardworking, always
finish on time, and never exceed the quote we give you.
(D.Nunan)*

Translation has a polysemantic nature. It means the process of conveying the meaning of a word or sentence from one language into another language. Translation can be performed in written or oral form. It also referred to any sense-to-sense conveying even if the lexical meanings of the componential parts which make up the language units are not substituted for their equivalent lexical meanings in the target language.

Translating is a perfect means of sharing achievements and enriching national literatures and cultures. The many translations of the best prose, poetry and drama works of world's famous authors into different national languages provide a vivid illustration of this permanent process.

The importance of translating and interpreting in modern society has long been recognized, because not a single contact between persons speaking two languages, for example English and Uzbek languages, can be established without the help of translators or interpreters. It helps the student to master the expressive means in the source language and corresponding means in the target language.

There are the following ways of translating: literal translating, verbal translating, consecutive verbal translating, interlinear way of translating and literary translating. Usually when we ask some learners who are learning foreign languages, what type of the translation causes them difficulties mostly the answer we are more likely to hear is "Of course, oral translation!" And they don't distinguish between consecutive and simultaneous. And at first sight that seems to be rather logical.⁵³⁸

As we suggest, in written translation the source text is in written form, as is the target text. In oral translation or interpretation the interpreter listens to the oral presentation of the original and translates it as an oral message in target language. In written translation the original can be read and re-read as many times as the translator may need or like. The same works for the final product. The translator can re-read his translation, compare it with the original, make the necessary corrections or start his work all over again. As a translator one can choose the synonym or antonym word, he can change simple words into phrases or expressions for making the work more stylistically while translating process.

Also comparing the processes of oral and written translations we may be guided by transformational and denotative models, which describe communicative scheme and the translation and interpretation themselves. If we apply this approach to written translation then several quite interesting facts will be noticed.

---

⁵³⁸ FAWCETT P. Translation and Linguistics: Linguistic Theories Explained, Manchester: St. Jerome, 1997-240 .

Firstly, written translation isn't connected to any of these models. Not like oral consecutive translation, where denotative model dominates, or simultaneous, where transformations are mostly met. Working in a written form the translator can use both: either direct transformation or free interpretation of the text contents.

Secondly, predominance of one or another model of translation is connected with the genre of the source text and its style.

Moreover, it is connected with number of direct correspondences in source text and target text. Apparently, for example, in poetry the possibility of direct equivalent is reduced to minimum. And opposite situation is with scientific or technical texts, where the translator uses direct correspondences in most of the cases⁵³⁹.

It is also very interesting to look at written translation from the view point of communicational scheme. And here we can see the distinction from oral translation, as far as written translation is not targeted to definite user and not framed with the requirements of any group or individual. Written translation, we may call as it is a piece of literature.

Thus the conclusion that written translation must be done in another way than oral one suggests itself. And that is not only high demands and bigger responsibility, but mostly the fact that in written translation all the factors of equivalent choosing should and must be taken into account. Approximately we speak about the following:

1. General meaning that dictionary gives.
2. Possible meaning in specific dictionary.
3. Overall context of the whole source.
4. Narrow context of one or two sentences.
5. Communicative situation that determines the style of the text.
6. Background information. The importance of it can't be overestimated.
7. Compatibility of the words in target language.

Written translation is a reproduction of the content of the original document by means of the language of translation, in written form.

Summarizing everything that has been said we can see that written translation is more complicated because of the very high demands to it. But this type of translation subdivides into informative and literary translation.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING COMMUNICATION

Akhmedova Sh.M., Abdujalilova R.A.

rmez state university

We can find the following words in one of the speeches of Islam Karimov: "In the process of higher school reformation, we must consolidate their contacts with higher educational institutions in other countries. It's necessary to promote the encouragement of foreign teachers in Uzbekistan"⁵⁴⁰.

Learning a new language always implies learning its *teaching communication* grammar. In my article I would like to outline some topics concerning this matter, beginning with the important question if *teaching communication* is actually necessary. Teaching communication is considered to be an important part of a language and is therefore taught in detail using several different teaching methods.

The pedagogical science is developing and leading to increase new teaching methods and technologies. One of them is teaching through communication, i. e. collaborative teaching, or teaching in intercourse, or communicative teaching. It will help to engage pupils to "social communication in conditions of multilingual environment".

During the communicative teaching pupils possess the active life position, creative abilities, language skills, their own opinion, responsibility, the logic communications promoting understanding of laws and world outlook ideas, etc. There is no doubt, that in learning a second language it is necessary for students to acquire, in addition to phonological and vocabulary-grammatical knowledge, ways to communicate with others using their target language.

Methodological aspects of teaching communication. The technology of communicative language teaching is based on using of various methodical techniques of practice situations of real interaction and the organization of pupils group activity (in steams, in small groups) for the purpose of the joint decision of communicative problems.

In its purest form, a communicative activity is an activity in which there is:

- a desire to communicate
- a communicative purpose
- a focus on language content not language forms
- a variety of language used
- no teacher intervention

---

⁵³⁹ Meshkov O., Lambert M.. Learn to translate by translating. 6 Moskow: NVI-TEZAURUS, 2002. - 116p.

⁵⁴⁰ Karimov I. A. Harmoniously developed generation is the basis of progress of Uzbekistan. - T., 1997.- P. 12

· no control or simplification of the material

Let's examine each characteristic in turn.

1. A desire to communicate. In a communicative activity there must be a reason to communicate. When someone asks a question, the person must wish to get some information or some other form of result. There must be either an 'information gap' or an 'opinion gap' or some other reason to communicate.

2. A communicative purpose. When we ask students to describe their bedroom furniture to their partners, we are creating an artificial 'communicative purpose' making the activity more artificial by asking them to do it in English. We also create artificial 'information gaps' by giving different information to pairs of students so that they can have a reason to exchange information.

3. A focus on language content not language forms. In real life, we do not ask about our friend's family in order to practice 'have got' forms. We ask the question because we are interested in the information. That is to say, we are interested in the language content and not in the language forms.

4. A variety of language is used. In normal communication, we do not repeatedly use the same language forms. In fact, we usually try to avoid repetition. In many classroom activities we often try to create situations in which students will repeatedly use a limited number of language patterns. This is also artificial.

5. No teacher intervention. When you are buying a ticket for The Lion King at the theatre, your teacher is not usually beside you to 'help' or 'correct' your English. Teacher intervention in classroom communicative activities adds to the artificiality⁵⁴¹.

6. No control or simplification of the material. In the classroom, we often use graded or simplified materials as prompts for communicative activities. These will not be available in the real world.

The main activity form in which communication is realized presents in the group work.

The goals of group work. The following description of the goals of group work focuses on the spoken use of language. There are several reasons for this focus. *Firstly*, group work is most commonly used to get learners talking to each other. *Secondly*, much research on group work in language learning has studied spoken activity, partly because this is the most easily observed and recorded. *Thirdly*, most teachers use speaking activities in unprincipled ways. How such activities can be used and adapted to achieve goals in language-learning classes?

Group work can help learning in the following ways

1. Negotiation of input: Group work provides an opportunity for learners to get exposure to language that they can understand (negotiate comprehensible input) and which contains unknown items for them to learn. There has been considerable research on the possible sources of this input and the processes of negotiation, with the general recommendation that group work properly handled is one of the most valuable sources.

2. New language items: Group work gives learners exposure to a range of language items and language functions. This will often require pre-teaching of the needed language items. Group work provides more opportunities for use of the new items compared to the opportunities in teacher-led classes. Group work may also improve the quality of these opportunities in terms of individualization, motivation, depth of processing, and affective climate.

3. Fluency: Group work allows learners to develop fluency in the use of language features that they have already learned. The arguments supporting group work for learning new items also apply to developing proficiency in the use of these items

4. Communication strategies: Group work gives learners the opportunity to learn communication strategies. These strategies include negotiation strategies to control input (seeking clarification, seeking confirmation, checking comprehension, repetition), strategies to keep a conversation going, strategies to make up for a lack of language items or a lack of fluency in the use of such items, and strategies for managing long turns in speaking⁵⁴².

Thus, we can state that group work is one of the traditional ways of organizing teaching foreign language and this form is developing. It is realized according to principles of the cooperative and communicative teaching and has its main goal to teach spoken language.

In conclusion after the integration of several sources and techniques, which are mainly based on communicative activities, the teaching of communication has interesting a teacher gained a new insight. In order to make a lesson effective, beneficial, and interesting a teacher should use some well-developed and fascinating techniques in the classroom.

So this is an undeniable fact that if our concern is to provide a successful and beneficial teaching, we must not hesitate to use songs, poems, games, and problem solving activities, which bring the structural and communicative aspects of language together, in our language classrooms.

---

⁵⁴¹ Rogova G. V. Methods of Teaching English. - L.: Prosveshchenie, 1975. 6 P. 312

⁵⁴² Chomsky N. The Logical Structure of Linguistic Theory. - New York: Prentice Hall, 1975. 6 P.285

Literature:

1. Karimov I. A. Harmoniously developed generation is the basis of progress of Uzbekistan. - T., 1997. - P. 12
2. Rogova G. V. Methods of Teaching English. - L.: Prosveshchenie, 1975. - 312 p.
3. Chomsky N. The Logical Structure of Linguistic Theory. - New York: Prentice Hall, 1975. - 285 p.

BUSINESS LETTER AS A GENRE OF OFFICIAL STYLE

Abdunazarov U.K., Mamatalieva N.Kh.

Termez State University

The English have identified a number of styles of literary language: the official-business style, the style of science and technology, newspaper and journalistic style, the style of everyday communication.

Functional styles are very diverse, they solve different problems, operating in various fields and communicative situations, characterized by its own distinctive features, and are made specific to each style lexical, grammatical and syntactical means. The functional style is believed that the genre as a certain type of speech products made up of several components. As you know, M.M. Bakhtin defined the speech genre as "relatively stable thematic, compositional and stylistic types of statements" [Bakhtin, 1979, P. 416].

In our view, a more appropriate definition of the genre can be regarded as the definition of a business letter refers to the official style and has its own special characteristics at different levels of language.

Business Letter is a document that is used for communication, information on the distance between the two correspondents, which may be legal, and physical persons. Business Letter suggests feedback between addresser and addressee, as without feedback can be no act of business communication. Business communication is carried out in specific socio-cultural conditions that determine the position of the communicants in society and in business. And this, in turn, depends on the type of business writing, i.e. type of communication.

Business Letter can not bear a distinct personality, but must be clearly and specifically understand your partner. Finalize, business letter exists for highly specialized purposes, the exchange of information and to enhance commercial cooperation between business partners.

The common pragmatic aim of the author is the impact on the recipient and the language means realizing this goal, one or the other form of communicative-pragmatic function of the letters, which allow the recipient to interpret the business letter - a request, demand, complaint, apology, etc.

There is no specific classification of business letters. For example, A.O. Stebletsova that offers as a basis for the classification of business letters criterion of "pragmatic communicative function of writing", divides all the letters into the following groups:

1. Letters common communicative purpose is to report on the situation in reality. This group includes letters, communicative pragmatic function of which is to inform (newsletter, a confirmation letter, a letter-certificate, cover letter);

2. Letters, common communications, which aim to change the situation in reality. This group includes letters, communicative pragmatic function of which is to encourage (letter of request, the letter of request, the letter of request);

3. Letters, combining communicative pragmatic function of informing and motivation (a reminder letter, a letter of demand, an advertisement, an offer letter, a letter of complaint, letter of complaint, a letter asking for hiring);

4. Letters common communicative purpose is to establish consistency between the message and the situation in reality. This group includes letters, communicative pragmatic function is a declaration (letter of appointment, a letter of retirement, a letter of dismissal);

5. Letters common communicative purpose of which is the expression of the emotional and psychological state of the author caused by the situation in reality. This group includes letters, communicative pragmatic function is expressive (letter of apology, a letter of thanks, a letter of condolence).

6. Letters common communicative purpose of which is the expression of the author's attitude to put him under stress. This group includes letters, communicative function is pragmatic response (letter of acceptance, rejection letter).

P.V. Veselov also results in a multidimensional classification of business letters. So, all the letters he divides into:

1) declaring (a reminder letters, confirmation letters, warning letters, letters of notification), which do not require a response, but have a legal value;

2) accompanying that accompany wealth or other documents, perform the role of the label, the label applied to the document being sent, and record of the sending thereof.

By functional sign letters are divided into letters, and do not require to be answered. According to the aspect they may be single aspect content (for one purpose, such as reminders, warranty) and multidimensional. Thematically, as mentioned above, conventional distinction between business and commercial correspondence. The difference is that

the former draws economic, legal, financial and all other forms of enterprise. However, this difference is reduced only to the different terminology and phraseology [2, P. 76].

According to structural features, correspondence can be regulated (standard), i.e. of a certain pattern, and unregulated (non-standard), i.e. reflecting the uniqueness, singularity of the moment of production.

I.R. Galperin said that the main purpose of business communication is an agreement between two or more interested parties. This determines the characteristics of this style of language. Among the features stand out:

- 1) specific terminology and phraseology;
- 2) The traditional means of expression;
- 3) the presence of all sorts of acronyms, abbreviations, shortened words, etc. ;
- 4) the use of words in the basic subject-logical values;
- 5) lack of figurative means (metaphor, metonymy, and others.);
- 6) The use of emotionally colored vocabulary as the inversion formulas, symbols requests, failure to enter into, etc. [3. P. 476]

The business letter must have the recipient's self-manifestation of sincerity. The general tone of the letter, with all its exaggerated formality and efficiency, to be friendly towards the destination that promotes the establishment of a lasting understanding between the parties to the correspondence. The letter should be enforced respect for the destination: it should attentive toward a partner, and tact in dealing with him, and underlined its understanding of the interests and concerns.

Thus, a business letter performs many important functions. The main function of a letter - information. Networking is one of the most popular types of communication in the world, the purpose of business communication is to achieve a particular result.

In this article we have discussed in detail the official-business style, as it is drawn in the style of all the letters of business correspondence. Characteristic features of this style: 1) specific terminology and phraseology; 2) The traditional means of expression; 3) the presence of all sorts of acronyms, abbreviations, shortened words, etc.; 4) the use of words in the basic subject-logical values; 5) lack of figurative means (metaphor, metonymy, and others.); 6) The use of emotionally colored vocabulary as the inversion formulas, symbols requests, failure to enter into, etc.

Literature:

1. . . . . ó . . . . . , 1979.
2. . . . . : . . . . .
4. ó . . . . . , 1993.
3. . . . . ó . . . . . , 1958.

MANNER OF MOTION VERBS

Abdullaeva N.R.

rmez state university

Some linguists define manner-of-motion verbs (*amble, bounce, crawl, creep, dash, float, fly, glide, gallop, hop, hobble, jump, leap, march, pad, roll, slide, etc.*) as verbs whose meanings express the particular manner or means of motion of an entity which usually, though not always, undergoes displacement. Unlike verbs of inherently directed motion, manner-of-motion verbs do not include any inherent direction in their lexical specification and, generally speaking, may freely combine with the entire array of directional phrases (Source, Direction, bounded/unbounded Path, Goal), as well as with Locative phrases.

- a. He turned and hastened [through the maze of alleys] path [to the nearest sewer entrance] - *Reached goal*
- b. Catherine hastened [along the stony path] *unbounded path*
- c. Humphrey hastened [toward the back of the house] *unreached goal*
- d. Picking up her skirts, she hastened [over the arched bridge] *BOUNDED PATH*

Manner of motion verbs encode information about the physical modality of motion but, in contrast to the so-called path verbs, do not provide information about a specific direction of motion (He ran, He walked) unless they combine with an explicit directional phrase such as in *He ran to the store, He walked to the store*.

Manner of motion verbs do not form a uniform lexico-semantic class but include a number of sub-types. Levin and Rappaport Hovav (1992) use the feature direct external cause to divide manner of motion verbs into two types, namely a roll class and a run class. The first type comprises verbs that imply a direct external cause, thus not involving ꝑrotagonist controlꝑ *bounce, drift, float, glide, move, roll, slide, swing* Motion around an axis: *coil, revolve, rotate, spin, turn, twirl, twist, whirl, wind*, etc. The second type comprises verbs that do not encode a direct external cause. Therefore, they typically involve ꝑrotagonist controlꝑ e.g. walk, run, swim, jog (these verbs denote self-agentive locomotion). From this it follows that ðif the meaning of a verb involves a direct external cause, it does

not involve protagonist control, while if the meaning does not involve a direct external cause, then it typically involves protagonist control. Syntactically, most manner-of-motion verbs in the *run* class are unergative: *amble, bolt, bound, canter, cavort, clamber, climb, clump, crawl, dash, dodder, fly, frolic, gallop, gambol, hike, hobble, hop, hurry, jog, jump, leap, limp, lollop, lope*, etc.), since they resist the diagnostics for unaccusativity.

Also, manner-of-motion verbs (*dance, stumble, swim, float, run, stride*, etc.) are generally [-directional] because they do not inherently specify any direction of motion, that is, they do not entail or select a directional phrase. On the other hand, there is a distinct group of manner-of-motion verbs that always select directional phrases (*bound, bowl, careen, career, clump, creep, dart, file, flounce, hasten, hurtle, inch, journey, lumber, mosey, nip, pad, sashay, saunter, sneak, step, stump, swing*, etc.), classifying as [+directional]. They nevertheless differ from inherently directed motion verbs (which are also [+directional]) in that, although they select a directional PP, their meanings do not entail a particular type of Path - for instance, one can saunter out of a room, down the stairs, across a yard, into a classroom, along the trail, etc.

Last but not least, while some manner-of-motion verbs (*slide, glide*) inherently describe oriented motion, i.e. "movement along a single path, without necessarily specifying direction" (Cummins 1996: 35) by virtue of their meaning (*glide* 'move along smoothly and continuously', *slide* 'move smoothly along an even, polished or slippery surface' (see *The Oxford Advanced Learner's Dictionary* 1989), and most manner-of-motion verbs are underspecified for this feature, having the potential to describe oriented movement in combination with a directional phrase, there are two subclasses that classify as [-oriented]. One is the group of translative manner-of-motion verbs which describe some manner of moving around playfully, aimlessly or for pleasure (*cavort, drift, wander, flit, frolic, gallivant, gambol, perambulate, prowl, ramble, roam, rove, romp, stroll, traipse, wander*, etc.). They usually associate with dynamic Locative PPs headed by *around, about, over*, etc..

a. A yellow butterfly flitted over the bushes of heather.

b. We traipsed around every store in town, trying to find the right color paint.

Overall, the three pairs of semantic features derived from Cummins' work (1996) provide a way in which the subclasses of manner-of-motion verbs can be grouped together from a semantic point of view that correlates with their syntactic behaviour, i.e. their co-occurrence with directional phrases in Goal of Motion structures.

In conclusion, manner-of-motion verbs do not all freely participate in the Goal of Motion construction. While most do so, there are subclasses that either require the presence of a directional phrase, and, as a result, always express directed motion, or (generally) resist participation in the Goal of Motion construction, hence they do not express directed motion.

Bibliography:

1. Canadian Journal of Linguistics 40 (2): 201-234. The Oxford Advanced Learner's Dictionary, 4th edition. 1989. Oxford: Oxford University Press. Zubizarreta, M. L. and Oh, E. 2007. *On the Syntactic Composition of Manner and Motion*. Cambridge, MA:
2. Language Transfer Cross ó Linguistic influence in language learning. Cambridge University Press. 1993
3. Nida, E. Linguistics and ethnology in translation problems. Language structure and Translation. Stanford. 1975.
4. Pablo, J., Gutiérrez. M. (2001) Directed Motion in English and Spanish. (accessed: 2nd December 2010, available online at <http://elies.rediris.es/elies11>).

DIFFERENT TYPES OF MOTION VERBS IN ENGLISH

Abdullaeva N.R.

Ufa State University

Motion verbs in English are not classified into two unambiguous classes distinguished by the presence of a Path/Manner component in their semantic make-up, which affects the manner in which they express directed motion (by combining with an optional/obligatory directional phrase), and that, in their turn, manner-of-motion verbs do not all (freely) participate in the expression of Goal of Motion.

Instead, Linguists proposed that motion verbs in English form a continuum (a **Directionality Squish**⁵⁴³) alongside which some motion verbs always express directed motion (verbs of inherently directed motion: *arrive, ascend, descend, enter, exit*, etc., some manner-of-motion verbs: *creep, sneak, step, pad, sashay*, etc.), some (almost) never express motion to/towards a Goal (manner-of-motion verbs indicating random movement: *wander, prowl, roam, rove, mill*, etc.), while others (i.e. most manner-of-motion verbs) may do so under particular circumstances (i.e. in the presence of a directional phrase, resulting in Goal of Motion).

"**Translative motion**" refers to the displacement of a whole entity through space (*go, come, ascend, descend, run, sneak, creep, wander, gallivant*, etc.). "**Non-translative**" motion refers to body-internal movement, periodic or

⁵⁴³ Ruxandra Dragan - Motion Verbs and the Expression of Directed Motion in English

random movement, or movement through space of a part of the entity in motion (*hop, wriggle, stagger, twirl, whirl, etc.*)⁵⁴⁴. **Directional motion** denotes motion to/towards a particular Goal (*go, come, ascend, descend, fall, forge, plummet, plunge, careen, career, creep, dart, file, hasten, etc.*). **Non-directional motion** entails no specification of the direction of motion (*run, swim, walk, jump, stumble, float, stride, etc.*). Finally, **oriented motion describes** "movement along a single path, without necessarily specifying direction", i.e. fluid, unitary motion (*glide, slide*), while **non-oriented motion** refers to random motion at a given location/within a given area (moving around playfully, aimlessly or for pleasure) (*cavort, drift ~ wander, flit, frolic, gallivant, gambol, perambulate, prow, ramble, roam, rove, romp, stroll, trapeze, wander, etc.*).

English verbs of inherently directed motion include *advance, arrive, ascend, collapse, come, cross, depart, descend, emerge, enter, escape, exit, fall, flee, go, leave, plunge, plummet, recede, retreat, return, rise, sink, tumble, etc.* Although some of them have transitive variants (*leave (the city), descend (the stairs)*), or occur only transitively (*reach *(the building)*), they classify as mainly intransitive unaccusative verbs since they display properties characteristic of unaccusatives.

For instance, *The thief fled (from) the room frightened* is acceptable only if *frightened* is interpreted as a depictive phrase, and not with the reading 'the thief's fleeing from the room caused him to become frightened'. Also, verbs of inherently directed motion allow for their insertion, displaying an existence or appearance sense (*There rose a balloon in the sky. / There arrived several gentlemen at the ball. / There came the faintest noise, the tiny grinding of a boot sole against the rock..*).

Irrespective of the patterns in which they occur, verbs of inherently directed motion project an abstract or overtly realized directional phrase, by virtue of expressing the movement of an entity (the Theme argument) with respect to a final location. This idea is captured in Levin's definition of verbs of inherently directed motion as verbs whose meaning "includes a specification of the direction of motion, even in the absence of an overt directional complement" (Levin 1993: 264). Her definition touches upon two distinct aspects: it states that semantically, these verbs always describe an entity's movement in relation to an endpoint (i.e. they are [+translative] and [+directional] in Cummins's terms), and that syntactically, they may either occur on their own or select one of the several types of PATH phrases⁵⁴⁵.

Verbs of directed motion inherently relate to these spatial dimensions (Source, Path, Goal, Direction) in the sense that they instantiate (i.e. lexicalize and/or c-select) one or more of these components. Thus, I classify inherently directed motion verbs into two large classes: Source verbs (which focus on the starting point of motion), and Goal verbs (which focus on the endpoint of motion). Furthermore, I split the latter into two subclasses depending on whether they also entail a particular direction of motion along a given path (forward/backward on a horizontal axis, as is the case for *advance/retreat*), upward/downward on a vertical axis, for *ascend/descend*), or no direction at all (*arrive, reach*):

Bibliography:

1. Barkhudarov L.S. Language and Translation.- M., 1975
2. Biber, D. et al. (2000) Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman.
3. Cambridge: Cambridge University Press. Talmy, L. 2000. *Toward a Cognitive Semantics*, vol. 2, *Typology and Process in Concept Structuring*.
4. Carter, R., McCarthy, M. (2006) Cambridge Grammar of English: a Comprehensive Guide. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Tenny, C. (1995) How motion verbs are special. (accessed: 11th November, available online at <http://www.linguist.org/How-Motion-Verbs-Special.pdf>).

TECHNIQUES AND IMPROVEMENT

Abdinazarov H. Sh.

Karshi Engineering-Economics Institute Department of Foreign Languages,
Head of Dpt, researcher, English language teacher

Abstract

This paper highlights the advantages of using internet resources in mastering all kinds of language skills such as reading, listening, speaking and writing. Also it suggests web sites and opinions to use them properly to achieve certain goal. For the improving language competence, computer is being one of the main source.

⁵⁴⁴ Quirk, R. and S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik (1985) a *Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

⁵⁴⁵ Ruxandra Dragan - Motion verbs and the expression of directed motion in English

Modern trends in education utterly dictate the use of new tools and forms, as well as progressive methods of teaching foreign languages. Using internet resources is the most crucial and effective way to incorporate new techniques in the teaching process. Information technology is widely considered to be the best tool in learning process. Global Network (Internet) offers both teachers and students of English a wide range of useful resources: exploitation of them in the learning process changes not only the educational level, but also allows effectively influence on the formation and development of communicative skills of students, enhances practical language acquisition. Ranges of using online resources are enormous. Internet allows conveniences that students and teachers may obtain any necessary information from all over the globe (material news from the lives of youth, articles from newspapers and magazines, the fiction and non-fiction literature, and etc).

Internet plays an important role in teaching how to read better and faster, because it helps to determine two tasks facing an English teacher in the teaching process, namely supports reading as an independent type of speech activity, on the other hand, and as means of forming adjacent speech and language skills, on the other. Moreover, assistance is provided regardless of the type of reading skills.

Internet has great potential in improving listening skills, where the priority is to understand related speech activities (news radio, television, the announcement of the arrival at the station the train)

In real communication students have a lot to listen to, and how accurately and completely they perceive the information defined by their subsequent actions. Everyday life social intercourse is considered to be the most effective type of communication (conversation with someone, telephone conversation and ect).

In this case, the internet provides great deal of changes to perfect language skills.

In teaching ESP students, modern technology is very important if we show them real life of the factory where great engines are being operated and other devices, as a result, their linguistic competence and background specialist knowledge will be improved.

Communication in virtual world is widely realized by means of e-mailing, while learning intercultural competence (establishing a friendly correspondence can be also achieved. International exchange of letters can be made in any level of language proficiency.

Nowadays most learners are preparing for IELTS (International English Language Testing System) most of them are upper intermediate students. Without modern technologies it is difficult to improve the four language skills. Only reading from a sheet of paper or learning with the help of blackboards may cause losing learners' motivation and they do not want to do such kind of tasks anymore. Using innovation technologies increase their motivation.

1. One of the most common types of hardware used in schools is the interactive whiteboard. This technology is an excellent tool for presenting multimedia lessons and encouraging student participation.

2. Using Skype. With the help of it learners can enrich their knowledge. Upper-intermediate level students have good listening skills. With the considering it, teacher connects with the professor or specialist of IELTS via Skype and that professor may give lessons or share her/his experience in the classroom.

3. Teachers can also use OHP and whiteboard in order to teach writing or other subjects. Using the technologies is easy and fast. If they want they can edit, add some information. Illustrations with high quality attract more than pictures which are drawn by teachers.

4. For teaching listening there are plenty of gadgets or technologies. For example, laptops, loud speakers. These kinds of technologies save both teachers' and learners' time.

5. Digital texts and electronic books (e-books), particularly when accessed on cool, portable technologies, can inspire children to read. Many offer effective oral modeling via text-to speech synthesis and access to other tools like electronic dictionaries. Specialized software can record, measure and track progress in reading, and interactive fiction (IF) promotes active reading by enabling learners to affective outcomes in stories, maximizing engagement in the storytelling process. Children are also motivated by their own personal writing and there are many tools available to support writing and allow them to author for different audiences-multi-modal digital narratives like cartoons, storyboards, presentations, blogs, websites and extended prose.

6. Even voice recorder can be a good innovation technology. During preparing for speaking learners many record their voice and according to them they correct pronunciation and try to avoid mistakes.

7. Document cameras, like the one manufactured by Elmo, can project images directly onto a whiteboard, allowing teachers to write notes on the projected image. Document cameras can be used to project pictures, pages from textbooks, student work and even three-dimensional objects. Introducing or reviewing a concept while using manipulatives and props helps students gain a deep understanding (Lin, 2009).

8. For younger learners effective classroom strategies have traditionally involved use of songs, rhymes and traditional stories with repeated language structures. The internet can be a rich source of authentic oral models via recorded songs, talking electronic books, podcasts and video clips that help learners with pronunciation as well as acquisition and reinforcement of new vocabulary.

All in all, using technological aids during the lesson is spreading over the world. Of course, learners can improve or sharpen their knowledge without any innovation technology, but it takes too much time and gives little profit.

Using such kind of technologies gives a chance taking more information.

1. Kachru, B. The Indianization of English. New Delhi: OUP (1983).296
2. Kumar,J.K. Mass Communication in India, Jaico Publishing House,(2000). 628
3. Mckay, S. L. Teaching English as an international language: Implications for Cultural Materials in the Classroom. TESOL Journal9(4): 7-11.(2000). 160
4. ESP materials: Tom Hutchinson and Alan Waters.

MAIN ADVANTAGES OF MOBILE IP

Turayev A.

The assistant TUIT Karshi branch

Mobile IP, the outcome of the convergence of mobile communication technologies and the IP network, is the core technology to implement NGN applications in traditional networks. It supports network mobility, two-way access, and real-time multimedia services [1]. As a recommended Internet standard, Mobile IP is the earliest solution to mobility management of IP network. The IETF (Internet Engineering Task Force) gives a complete description of Mobile IP in RFC2002

Mobile IP is a set of standards used to adapt networking to an increasingly mobile environment. The advantages of Mobile IP are as follows:

- **Convenience:** Mobile IP's biggest advantage is a sustained connection to the Internet while travelling amongst a number of network connection points. In the past, a device would have to reconnect with each node as it moved along, but Mobile IP provides a simple hand-off solution that permits a device to move around seamlessly within a larger network, comprised of many connection points, without closing their connection [2].

- **Scalability:** Since Mobile IP is built for large, expansive networks with thousands of wireless users, networks can be easily expanded to include a larger area and allow for greater connectivity for users. Whether this is on cellular networks or specific wireless LANs, a Mobile IP setup can expand to include new connection points with relative ease [3].

- **Consistency:** When a user connects to a network, they are given an IP address that identifies them on that network and permits a router connected to that portion of the network, or subnet, to send them their requested data. With Mobile IP, a user keeps the same IP address across all of the subnets they travel between while the router on their home subnet intercepts and forwards all incoming information to them across the network through a network tunnel. This provides the user with a seamless and consistent mobile connection, even if they are hosting services while moving around inside the network schema.

- **Standardized:** Since Mobile IP's inception, it has been adopted as a standard and is included with many advanced networking tools. Companies, such as Cisco, provide Mobile IP solutions with a number of their products, making the setup and expansion of a network using Mobile IP even easier [4,5].

- **Integration:** Mobile IP solutions do not need an additional network, but rather mix with a current network schema. This makes the implementation of a Mobile IP setup in any situation much easier than having to shape an additional mobile or wireless setup for interaction with the main, fixed position network.

- **Uniqueness:** A mobile IP address permits users to connect to the Internet without a normal static or dynamic IP address through the use of a unique mobile IP address. This unique address lets the computer connect through a network to a home IP address but still uses and communicate with the network's protocol. Having a unique IP is important for routing information to the correct computer. In short, if it was not for mobile IPs, information would continue to be routed to the last known IP address at which that computer was located, and a seamless connection would be impossible.

- **Portability:** IP creation is the only way that users can access the Internet while away from a traditional modem/router setup. Mobile IP addresses create a tunnel to a host server, which allows an access point to the Internet from any location where a signal can be received. Mobile IPs can create connection protocols to connect to the Internet through multiple servers and networks. A mobile IP address allows users to travel through multiple networks and keep an IP address. This option is useful for employees who travel throughout a building and cross into multiple wireless areas.

Conclusion

Typical mobile devices change networks several times throughout the day. When the original set of Internet protocols was designed, mobility was not an issue that was taken into account. With the rise of smart phones and increasingly more mobile devices, networking has had to adapt to accommodate the difference in how we interact with and exchange information with our network devices. Mobility support in the IP protocol has been developed by the IETF leading to the Mobile IP protocol. Mobile IP has gained attention as a technology that can provide mobility to universal users independently of the access network. Currently, two versions of Mobile IP are available versions 4

(MIPv4) and 6 (MIPv6). Vehicular ad hoc networks become very important for inter-vehicle communication. For this reason, there is a growing need to integrate them seamlessly into the Internet, which is not possible using standard Mobile IP. In this thesis, I would like to show more advantages of mobile IP.

References:

1. C. E. Perkins, "Mobile IP," *Communications Magazine*, IEEE, vol. 35, pp. 84-99, 1997.
2. C. E. Perkins, "Mobile networking through Mobile IP," *Internet Computing*, IEEE, vol. 2, pp. 58-69, 1998.
3. R. Gunasundari and S. Shanmugavel, "Performance Comparison of Mobile IPv4 and Mobile IPv6 protocols in wireless systems," in *Communication Systems and Networks and Workshops*, 2009. COMSNETS 2009. First International, 2009, pp. 1-8.
4. A. Yokote, A. E. Yegin, M. M. Bin Tariq, F. Guangrui, C. Williams, and A. Takeshita, "Mobile IP API," in *Mobile and Wireless Communications Network*, 2002. 4th International Workshop on, 2002, pp. 480-484.5. K. Ki-Sik, L. Wonjun, H. Youn-Hee, S. Myung-Ki, and Y. HeungRyeol, "Mobility management for all-IP mobile networks: mobile IPv6 vs. proxy mobile IPv6," *Wireless Communications*, IEEE, vol. 15, pp. 36-45, 2008.

TECHING READING AND ITS PECULIARITIES

Pulatova S.Y., Toshpulatov A.Kh.

Termez state university

As it is known, reading is one of the main ways in teaching languages. Therefore, we must completely imagine what is reading. In foreign methods the following definition of reading is given. Subsequent to them, we agree that reading is more than word recognition and the gleanings of concepts, information, and ideas put forth by the author as they relate to the reader's previous experiences and knowledge. Only the author of a passage includes a portion of information; it falls upon the reader to interpret the remaining information. No written text is the topic of the completely self-explanatory. When the reader interprets a text, the reader must call upon his or her store of knowledge pertaining to the text (See. *Language Art* by Pamela J. Farris, P.362).

We should note that according to the opinions of Methodists of the USA, reading comprehension consists of three important parts: 1. an active, constructive process; 2. a thinking process before, during and after reading; 3. an interaction of the reader; the text, and context of the reading.

During the process of teaching reading, we often face with different types of them:

- transactional theory of reading (Louise Rosenblatt called these aesthetic and efferent reading stances);
- basal reading programs (for beginning readers that remain the most popular);
- focus on literacy activities that your child enjoys, so that reading is a treat, not a chore;
- phonics instruction (Phonics instruction involves teaching relationships between letters and the sounds they represent);
- writing;
- book club (reading, writing, student-led discussion groups, and whole-class discussions are included in The Book Club, a literature based reading program);
- directed reading activity;
- fluency;
- scanning;

Scanning is a reading technique to be used when you want to find specific information quickly. In scanning, you have a question in your mind and you read a passage only to find the answer, ignoring unrelated information [2:19].

It is known, that teaching reading can be suit by means of various ways. The first is reading of whole words and the second reading of whole sentences. Learners first read separate words organized according to reading rules.

Reading and writing are connected with listening and speaking which considered two primary language skills. The development of these two language skills called emergent literacy. For instance, recognition of the printed word. For young children to look at picture books and to hear the books read out by their parents [1:363]. Thus, reading and writing are important ways we use language to communicate.

References:

1. Pamela J. Farris. (1997). *Process, product, and assessment*. Northern Illinois University.
2. Matthew Barslay, Gulbakhor Ibragimova, Yaya Abduraaimova, -Keep in touch //Tashkent -2007).
3. Kyla Boyse, RN. *Reading, Literacy and Your Child*. Reviewed by faculty and staff at the University of Michigan. (2014).

USING OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Djumaeva G.A.
TUIT Karshi branch
АННОТАЦИЯ

ANNOTATION

Problems of communicative teaching in vocational education have gained prominence in the conditions of growing importance of foreign languages in recent decades as a result of globalization and internationalization. Orientation to new goals in education requires the change of methods and forms in academic activity. A language teacher should master modern methods of teaching, using interactive technologies, which are particularly suitable for intensive teaching of students. The combination of the traditional intensive teaching technology and modern interactive methods is important for the effective teaching of foreign languages in higher schools.

Teachers are all the time looking for different ways of increasing the quality of their teaching. At present the use of computers and new technologies has become an important aspect of foreign language learning. They have enabled the language teaching community to redefine some of the strategies and concepts of teaching and learning. In this climate computer based distance learning courses have emerged. Sometimes e-learning is also used in the so-called blended learning. The research concentrates on the perception of the term blended learning, its possible model, reasons of its exploitation and contribution. This done by applying a comparative and contrastive research methods together with WebCT environment for creating e-learning courses. Furthermore, one of the representative blended courses is introduced and evaluated. In conclusion, the main results are exemplified, such as improved pedagogy, increased access flexibility or increased cost effectiveness.

The relevance of this theme in the present time is so important in all sphere of education. In modern world the introduction of information technologies take part in the modernization of educational-pastoral process, activate brainpower of our learners, help to develop our teachers` creativity. You have a chance to teach remote your learners, also it develop the system of constant education and all of them raise the effectiveness of educational system. You can use the information technologies not only in the definite sphere of education like Informatics, engineering program and others but also in teaching Mathematics, English, Physics, design of buildings, architecture and many others spheres.

Nowadays the information technologies improve the life of people. They ease the life of the modern society because it becomes easy to get any information from any sphere of education (scientific, social, industrial, political, historical etc.). One of the priority of the direction of informatization process of modern society is a system of methods, processes and program-technological means .

Information-technologies have the following potential:

1. Do the teaching more effective using all kinds of learners perception in multimedia , audio and video lessons.
2. Organize cognitive activity of learners during the educational process.
3. Involve to the process of active teaching the children who differ with their skills and style of studying.
4. Give the opportunity to the capable students to make the new computer program .
5. Give the students free time to work individually, get any educational information they want to study.

The main valuable sides of using information technologies are they can create the most multimedia, interactive atmosphere of studying with great opportunities where both teachers and all learners can take part active and develop their knowledge skills. This method of teaching too differs from the usual means of teaching . It helps to learners not only get a lot of knowledge but also develop their intellectual , creative skills and create independently something new ,work with different source of information.

As we know the functions of computer can register the facts keep and send a big capacity of information , group , do any functions you want. But to some extend there are some problems . For example, every person takes in the information differently, it depends on his /her ability of perception. After some weeks some learners achieve a great success but others are left behind. It of course depend on their level digesting. At this time there will be difficulties for teachers as they can not continue their teaching as usual because they

must be in the same level of knowledge. Teacher must be more careful before giving the tasks on computer because the learners shouldn't work like soldier by given task, they can create their own versions of sums or exercise. Give them the opportunity to be creative. If you can interest the learners, they can find more interesting facts, versions or information which may interest not only you but also the other students too. As a result they can get and give more interesting facts. And also don't load the learners too much.

I think the teachers have to have the information culture, be ready of using information technologies in teaching and technical equipments of university or educational institutions.

By many specialists' opinion computers can not substitute the teachers because there are some cause. One of them is the aim of developing the communicative skills as computer cannot substitute the human communication and understand the human thought.

As an English teacher I can say that the using of ICT in our English lessons are very affective. I usually use the video or audio lessons, Internet resources which very interest all of my students. By these lessons they try to understand and retell what they heard or saw, so by this way they can practice their speech. By Internet recourses the students can take phonetics lessons to improve their pronunciation, grammar knowledge. They can make friends by Internet and communicate with them, take part in different foreign conferences, Olympiads and charts. Also we use interactive practical methods like different games which enrich students' vocabulary.

Computer specialists develop and maintain the computer equipment and software programs that form the basis of the Internet. They make up the majority of professional and related occupations, and account for about 34 percent of the industry as a whole. Computer programmers write, test, and customize the detailed instructions, called programs or software, that computers follow to perform various functions such as connecting to the Internet

There by, taking part in the process of teaching, the ICT and teachers improve the quality of education. The using of given methods activate the process of teaching, increase the interest of students' to the studying discipline and effectiveness of educational process, let to achieve to a great deepness of understanding the educational materials. In one side, the collaboration of teachers and ICT make the educational discipline more obtainable for understanding different students' knowledge level.

Used of literature:

1. . . . . ó M.: BINOM. . . . . 2011. - 16-17 pp.
2. Dr.R.C.Joshi, Dr.Shashkala Tapaswi. Operating Systems, dreamtech, Himal Impressions, 168, Raja Garden, New Delhi-110015. 8-9pp. 2005.
3. <http://esl.about.com/od/englishforbusinesswork/a/eforit.htm>.

АСИММЕТРИЧНЫЕ ДЕРИВАЦИОННЫЕ ПАРАДИГМЫ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ НЕМИС ТИЛИДА ПАРАДИГМАЛАРНИНГ АСИММЕТРИК ДЕРИВАЦИЯСИ

Исломов С. Р., Бегашева Ш.Н.

Резюме

ASYMMETRIC DERIVATIVE PARADIGMS IN THE GERMAN LANGUAGE

Islomov S.R., Begasheva Sh.N.

Summary

This scientific research article is about asymmetric derivative paradigms in German language.

«nächtlich»,
 ó «lich».

ðNacht”   ðtäglich”,   ðTag”,

š ó õ   š ó õ.

. . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .

štäglichö,   ðtäglich-morgendlich-abendlich”
 Nacht-Morgen-Abend.

(nächtlich-abendlich-morgendlich).

1.

2. : eitel ó vereiteln.

3. : Mut - zumuten.

«Mut»   -   «Mut»

«muten, anmuten, zumuten.»   «Mut.»
 «zumuten, Zumutung»   «anmuten, ansinnen,

Anmuten, Ansinnen»,

«Mut».

«Anmut, anmutig», u «zumuten, Zumutung»

«Mut ó   ».
 -                      -
 «Mut»

šzumuten, Zumutungö

ansinnen, anmuten»   «jmd etwas
 «zumuten, Zumutung».

554 . . . . .

ўрганли ўйинларини (. . . . .)

555 . . . . .

яшии ва интерфаол дарс

556 . . . . .

(2011) ўйинли ҳаракатлар

a) (. . . . .),

b) (-Memory, -Pass auf),

c) (- -Wettervorhersage, -

Touristen in Hamburg),

d) (-Stars einkleiden,

-Wegbeschreibungen),

e) (-Wohnungssuche,

-wer darf zuerst ins Badezimmer)

f) (-Leute von heute,

-Liebe macht blind, -Märchensalat)⁵⁵⁷.

Дарс соати тарзида ўтиладиган ўйинли ҳаракатлар б

Драмапедагогик ўйинлар б

( )

Ижтимоий шакллари б

558 . . . . .

(. . . . .), (

), (

559 . . . . .

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Arnsdorf, Dieter / Endt, Ernst (2009), *Schule im Wandel. Filme mit Handreichungen für kompetenzorientierte Fortbildungen zu pädagogischen Konzepten und Unterricht*. Ein Projekt von Goethe Institut, Goethe Institut München ó . . . . . / . . . . . (2009): *Мактаблар ўзгаришида* . . . . . ;
2. Dauvillier, Christa / Lévy-Hillerich, Dorothea (2004): *Spiele im Deutschunterricht*. Langenscheidt, München ó . . . . . / ó . . . . . (2004): *Немис тили дарсларида ўйинлар* . . . . . ;
3. Fearn, Anneliese/ Lévy-Hillerich, Dorothea (2009): *Kommunikation in der Wirtschaft. Lehr- und Arbeitsbuch*, München ó . . . . . / ó . . . . . (2009): *Иқтисодда мулоқот. Дарслик*, ... ;

⁵⁵⁴ : Holste von-Mutius B 2006, S. 47 f.

⁵⁵⁵ : Dauvillier / Lévy-Hillerich 2004, S. 5

⁵⁵⁶ : Islomov / Xudoymuratova 2011

⁵⁵⁷ : Sánchez u.a.1997; Dauvillier / Lévy-Hillerich 2004, S. 19; Islomov / Xudoymuratova 2011, S. 100 f.

⁵⁵⁸ : Dauvillier / Lévy-Hillerich 2004, S. 19, Islomov / Xudoymuratova 2011, S. 99 f.

⁵⁵⁹ : Fearn / Lévy-Hillerich 2009; Dauvillier und Lévy-Hillerich 2004, S. 20 ff., Massoude 2006, S. 38; Islomov / Xudoymuratova 2011, S. 100 ff.

4. Holste-von Mutius, Claus-Peter (2006) B: *Moderner Unterricht*, in Zeitschrift ›Begegnung mit Deutsch‹, 11. Ausgabe, Taschkent, S.47-52 ó (2006): *Замонавий дарс. õНемис тили билан учрашув*” 11 , ,47652 .
5. Islomov, Sanjar / Qurbonoy Xudoymuratova (2011): *Spielen oder ernsthafter Unterricht? – Handlungsorientierung im Literaturunterricht* in: ›II. Workshop Literaturdidaktik‹, Hrsg. von Annegret Beier, Taschkent, S.99-105 ó / (2011): *Ўйинлими ёки жиддий дарс? ó адабиёт дарслирида интерфаол усуллар. õ26* ,996105 .
6. Juana, Sánchez / Carlos, Sanz / Michael, Dreke (1997): *Spielend Deutsch lernen. Interaktive Arbeitsblätter für Anfänger und Fortgeschrittene*, Langenscheidt Berlin ó , / , / , (1997): *Немис тилини ўйнаб ўрганиш. Бошловчилар ва давом эттирувчилар учун интерфаол тарқатмалар* .
7. Massoudi, Gerlinde (2006): *Jorinde und Joringel. Ein Märchen der Brüder Grimm*, in Zeitschrift ›Begegnung mit Deutsch‹, 11. Ausgabe, Taschkent, S.34-37 ó (2006): *Йоринде ва Йорингел. Акаб* . . . õНемис тили билан учрашув” 11 , ,34637 .
8. Schliebusch-Jacob, Oda: *Individuelles und kollektives Lernen -* - , : *Индивидуал ва коллектив ўрганиш*, <https://www.hf.uni-koeln.de/data/eso/File/weitz/orga2b.pdf> . 28.12.2015
9. Neuner, Gerhard / Hunfeld, Hans (1999): *Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Eine Einführung*. Berlin ó , / : *Чет тили дарслирида методлар немис мисолида* .
10. Dewey, John (1899): *The School and Society* – , : *Мактаб ва жамият* <http://www.johndeweyssociety.org/our-journals/school-and-society> . 28.12.2015

ÜBER DAS GRUNDWORTSCHATZ IM USBEKISCHEN

Islomov Sanjar

Oberlektor für Deutsch am Lehrstuhl für Deutsche Sprache und Literatur an der Staatlichen Universität Termez

Die meisten Sprachen der Welt weisen eine so genannte `Grundwortschatz` auf. In der deutschen Sprache spricht man hierfür von `Grundwortschatz` oder `Kernwortschatz` und in der englischen Sprache meistens von `basic vocabulary` aber auch `key vocabulary, core vocabulary` [12; 14; 15]. Während in der russischen Sprache diesbezüglich einige Termine wie zum Beispiel `

`in Gebrauch sind [12; 14; 15; 16], wird in der usbekischen Sprache keine eindeutige Äquivalente. Aber was genau versteht man unter dem Terminus `Grundwortschatz`. Im Universalwörterbuch Duden (2003) steht hierfür ›für die Verständigung notwendiger geringster Bestand an Wörtern in einer bestimmten Sprache‹ [10, 686]. Auch in den Wörterbüchern Langenscheidt Großwörterbuch DaF (2010) und PONS Großwörterbuch DaF (2006) stehen für diesen Begriff ähnliche Definitionen [9, 508; 11, 918].

Das Thema Grundwortschatz und Grundwortschatzerstellung im Usbekischen ist aus zweierlei Hinsicht relevant und aktuell. Zum einen ist in der usbekischen Sprachwissenschaft das Thema schon bekannt, wird aber durchaus oberflächlich und ohne weitere handfeste wissenschaftliche Befunde behandelt. Zum anderen wenn man die usbekisch-deutsche bzw. deutsch-usbekische Lexikographie näher betrachtet wird es schnell deutlich, dass da noch vieles zu tun ist [6, 293]. Als eine alternative Lösung wäre hierfür die Frequenzwörterbücher von Nutzen, die Wörter in einem bestimmten Textkorpus nach Gebrauchshäufigkeit analysiert. Da aber in der usbekischen Lexikographie diese ebenso fehlen, kann auch diese Option ausgeschlossen werden. Laut Irisqulov (2009) haben solche Frequenzwörterbücher sehr hohe praktische Bedeutung [4, 123]. Als Hauptziel kann hier eine speziell für die usbekische Sprache geeignete, möglichst maßgeschneiderte Konzeption von Grundwortschatzerstellung, mittels der Recherche von einschlägigen Fachliteratur, Methoden und theoretischen Fundierung, die in der deutschen bzw. in der angelsächsischen Sprachwissenschaft gängig sind, zu erstellen. Anhand von dieser Konzeption soll weitere konkrete Maßnahmen und Instrumentarien ausgearbeitet werden um eine brauchbare, wissenschaftlich begründete Grundwortschatz von Usbekischer Sprache zu erstellen.

Zwar beträgt der Wortbestand des Usbekischen etwa 80 Tausend [2] Wörter, herrscht aber dennoch für das Usbekische zurzeit große Unsicherheit darüber, wie hoch der Wortbestand des Kern- oder Grundwortschatzes des Usbekischen sein kann. Obwohl aus guten Gründen vermutet wird, dass der Grundwortschatz des Usbekischen deutlich weniger als das Deutsche ausfallen wird, fehlen in der usbekischen Philologie rein statistische Methoden zum Grundwortschatz vollständig [6, 295-296]. Gerade deswegen ist es, laut Neuß (2010) wichtig, ein Forschungsvorhaben zu diesem Thema durchzuführen und Erstellung bzw. Annäherung an den usbekischen Grundwortschatz, die gut begründet ist und nicht mehr oder weniger dem Zufall verdankt [6, 296].

Es gibt bisher sowohl seitens der usbekischen, als auch seitens der deutschen Sprachwissenschaftler die ersten Versuche diese Forschungslücke zu füllen. Einige, insbesondere Usbekische, Wissenschaftler vertreten den laienhaften Standpunkt von spontaner Auswahl von Wörtern anhand des Wortbestandes des Usbekischen, während dieser Standpunkt von Neuß (2010) mit dem Argument konterkariert wird, dass eine Auswahl von Wörtern zur Ermittlung von Grundwortschatz insofern nicht geht, weil das eine Einzelentscheidung ist und auf das individuell subjektive Kompetenzurteil beruht [6, 297-298]. Rzehak (2010) vertritt diesbezüglich die Absicht, dass je nach dem welche Nutzer welche Texte bzw. Textsorten verwenden, soll aus diesem Querschnitt der Textsorten ein Korpus herausgearbeitet werden. Die häufigsten Wörter werden aus diesem Korpus durch Frequenzanalyse ermittelt [7, 324-325]. Neuß (2010) dagegen schlägt das Verfahren vor, um an den usbekischen Grundwortschatz zu gelangen die vergleichende Analyse von kleineren und größeren lexikografischen Hilfsmittel des Usbekischen. Unterstreicht aber, dass mit solchem Verfahren ermittelte Ergebnisse sollen in mehreren Hinsichten weiter überarbeitet werden [6, 296-298].

Zusammenfassend kann gesagt werden, dass die Forschungslücke bezüglich des Grundwortschatz des Usbekischen, bleibt trotz der einigen Bemühungen der deutschen und usbekischen Wissenschaftler (Siehe: Usbekisch-deutsche Studien, Bd. 3), immer noch aktuell. Ein wissenschaftlich fundierter Grundwortschatz des Usbekischen würde seinerseits zu Synergieeffekten in der usbekischen Sprachwissenschaft und Lexikographie führen, in dem man anhand des Grundwortschatzes weitere Frequenz- und zweisprachige Wörterbücher schaffen konnte.

Literaturverzeichnis - Фойдаланилган адабиётлар:

1. Arnold, H.J.: Wörterbuch. Usbekisch-Deutsch/Deutsch-Usbekisch, Berlin 2010;
2. Begmatov, E., Mabdaliyev H., Mahkamov T., Mirsaev T., Tuxliev E., Umarov D., Xudojberganova A., Xoschiev (Bearb.): O`zbek tiling izoxli lug`ati, 5 Bde, Taschkent 2006-2008;
3. Butazev, Z. / Ismoilov, Y. / Karimov, S.: Deutsch-usbekisches Wörterbuch. Taschkent 2007;
4. Irisqulov M.T., Tilshunoslikka kirish, Toshkent, Yangi asr avlodi, 2009, S. 121-124
5. Kühn, Peter.: Der Grundwortschatz. Bestimmung und Systematisierung. Tübingen 1979;
6. Neuß, Elmar: Ein Weg zum Lemmabestand eines usbekisch-deutschen Wörterbuchs (UDW). In: Usbekisch-deutsche Studien 3. Sprache. Literatur. Kultur. Didaktik. Teilbd. 2: Fachdidaktik . Deutsch als Fremdsprache. Lexikographie. Schulze, Kordula et al. (eds.) Berlin, Münster: Lit Verl. 2010, S. 293-302;
7. Rzehak, Kristina: Zur Benutzung und Lexik eines deutsch-usbekischen Wörterbuchs. In: Usbekisch-deutsche Studien 3. Sprache . Literatur. Kultur. Didaktik. Teilbd. 2: Fachdidaktik . Deutsch als Fremdsprache. Lexikographie. Schulze, Kordula et al. (eds.) Berlin, Münster: Lit Verl. 2010, S. 313-337;
8. Schnörch, U.: Der zentrale Wortschatz des Deutschen. Strategien zu seiner Ermittlung, Analyse und lexikografischen Aufarbeitung (Studien zur Deutschen Sprache 26), Tübingen 2002;
9. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache, Langenscheidt, Berlin 2010;
10. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. 5. Überarbeitete Auflage. Dudenverlag, Mannheim 2003;
11. Pons Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Ernst-Klett Verlag Stuttgart 2006;
12. Online Wörterbuch <http://www.dict.cc/>
13. Online Wörterbuch <https://translate.google.ru/>
14. Online Wörterbuch <http://www.translate.ru/>
15. Online Wörterbuch <http://www.lingvo-online.ru/>
16. Online Wörterbuch <http://www.multitran.ru/>

ЖАНРИ СОҚИНОМА ДАР АДАБИЁТИ КЛАССИКИИ ТОЧИК

Сандова Сайёра Эшонқуловна

PROLOG TILIDA O'ZBEK TILI GRAMMATIKASI TAHLILI

Hamdamov M.M., Boboraximova M.I.

Avtomatik leksik tahlil matni alohida abzaslarga, gaplarga va soʻzlarga boʻlish, milliy bayon tilini aniqlash, gapning tipini aniqlash, leksik ifodalar tipini (sheva, nazm, adabiy, ogʻzaki) aniqlash va shunga oʻxshash masalalar bilan shugʻullanadi. Bu masalalarni yechish va mos dasturiy vosita tayyorlash odatda biror bir muammo tugʻdirmaydi. Leksik tahlil qilishda asosan matnlar alohida abzaslarga, gaplarga va soʻzlarga boʻlish va uning tipini aniqlash hamda shunga oʻxshash jarayonlar bizdan uncha qiyinchilikni tugʻdirmaydi. Morfologik tahlilning asosiy masalasi oʻ har bir soʻz qaysi turkumga tegishli ekanligini aniqlash va barcha unga tegishli boʻlgan morfologik atribut (xususiyatlar) larning qiymatlarini aniqlashdir.

Semantik tahlil maqsadi oʻ matnli maʼlumotning informativligini aniqlash va eng muhim maʼlumotlarni qayta ishlanadigan matndan ajratib olishdir. Matnni avtomatik semantik tahlil qilish, matnning mazmunini aniqlash va uni baholash masalasini yechishni taqozo etadi. Bunday masala maʼlumot sifatini baholash ekspert apparatini va u, oʻz navbatida, mos rubrika (soha) haqida oʻta murakkab va katta koʻlamli matnlarni semantik tahlil qilishni, yaʼni mos sohaga nisbatan chuqur ekspert bilimga ega boʻlishlikni talab etadi. Shuning uchun semantik tahlil formalizm uchun murakkab hisoblanadi

Hozirgi kunda sunʼiy intellekt tizimlari jumladan tabiiy tillar prossessorlari rivojlanish tezligi juda katta. Morfologik, semantik lugʻat tizimlari regulyar ifodalarga asoslangan Web - qidiruv tizimlari, annotatsiya tizimlari tobora rivojlanib, barcha tipdagi tabiiy tillarni qamrab olmoqda. Bu tizimlarni qoʻllab quvvatlovchi matematik apparat mantiqiy algebra va tabiiy tillar protsessorlari kabi amallarning bajarilishini taʼminlovchi tizimlar haqida aytadigan boʻlsak, bunday tizim yoki tushunchalar yechimi sifatida Prolog dasturlash tilini aytishimiz mumkin. Bu dasturlash tili boshqa dasturlash tillaridan juda katta farq qiladi. Bu tilni oʻrganish va quyida aytib oʻtilgan masalalarning

yechimini shu dasturlash tili orqali amalga oshirish hozirgi kunning talablaridan biri hisoblanadi. Ot soʻz turkumi haqida qisqacha maʼlumot:

Prolog maʼlum bir mantiqiy masalalarni yechishga qaratilgan til hisoblanadi. Odatda prolog programmasi paydo boʻlishi bir necha birin ketin davrlar davomida vujudga kelgan oʻ asosan grammatik qoidalarni bajarishga qaratilgan tildir. Prolog tilida lingvistik ifodaning manosi ifodalanadi, yaʼni fakt (klauz)lar formal tilda yoziladi. Prolog mantiqiy dasturlash tili oʻ ifoda maʼnosini faktlar orqali yozish formal tili hisoblanadi. Prolog deklarativ til hisoblanadi, yaʼni prolog dastur aniq hisoblash usuli bilan bogʻliq boʻlmasdan, statik hisoblanadi. Yaʼni bunda biz masalaning mohiyatini tushungan holda uning bajarilish jarayonining modelini quradigan boʻlsak u holda biz masalaning yechimini olishimiz mumkin. Shuning uchun ham bu prolog tili oʻ statik va mantiqiy dasturlash tili deyiladi.

Bu til vositasida tabiiy tillarni qayta ishlash tizimlarning asosiy komponentlari amalga oshirilishi mumkin. Simvolli mantiq yaratishning bosh maqsadlaridan biri mantiqiy kelib chiqarish tushunchasiga formal, mexanik mano berishidir. Agar biror bir masalalar sinfiga tegishli shartlar mos mantiqda oldshartlar toʻplami sifatida formal tasvirlansa va agar yechilishi talab qilinadigan masala ham ushbu mantiqda formal gap sifatida tasvirlansa, u holda bu masalaning yechimini old shartlardan kelib chiquvchi formal isbot sifatida qurish mumkin. Misol uchun lingvistika sohasida oldshartlar til ifodalari sinfining grammatika qoidalari shartlarini bajarilishini koʻrsatib, masalaning yechimi oʻshunday A mavjudki qaysiki A oʻ bu u grammatik ifodaning tahlili(interpretatsiyasi)oʻ umumiy gap koʻrinishida boʻladi. Bu gapning konstruktiv isboti nafaqat A tahlil (interpretatsiya)ning mavjudligini koʻrsatadi, balki A ning joriy qiymatini ham topadi. Konstruktiv isbot protsedurasi nafaqat isbotni quradi, balki gapdagi nomaʼlumlarning qiymatlarini aniqlaydi. Shunday qilib konstruktiv isbotni shu nomaʼlumlarning qiymatlarini aniqlovchi hisoblash qurilmasi sifatida ham qarash mumkin. Shu nuqtai nazardan oldshartlarni dastur sifatida, masala koʻrsatilgan gapni - ushbu dasturni maʼlum kiritish parametrlari va nomaʼlumni qiymatlarining chaqiruvchi chaqirish sifatida va isbotni esa dasturning bajarilishi sifatida qarash mumkin. Bu mantiqiy dasturlashning asosiy alifbosidir. [1.15]

Mantiqiy dasturlash tizimini yasash uchun qoidalarning ishonchli, toʻda toʻplami va sistematik qoʻllaniladigan protseduralargina yetarli emas. Hisoblash qurilmasi yetarli boʻlishi uchun isbot protsedurasi tomonidan hali tekshirilmagan isbot imkonlari(yoʻdlari)ning birortasi ham tashlab ketilishi mumkin emas. Yaʼni prosedura isbotsiz oʻz ishini faqatgina isbotning oʻzi mavjud boʻlmasagina tugatishi mumkin. Agar javob mavjud boʻlsa biz dasturning albatta javob bilan yakunlanishini kutamiz (mashina xatolari, xotirani toʻdishi va shunga oʻxshash holatlar hisobga olmaganda). Old shartlardan kerakli natijadan tashqari, bu natijaga mos kelmaydigan (bu natijadan farqli boʻlgan) bir necha natijalar kelib chiqishi mumkin. Isbot protsedurasi maqsadga yoʻnaltirilgan holda faoliyat koʻrsatishi va barcha mos kelmaydigan natijalarni, umuman daxli boʻlmagan hisoblashlarni bajarilishini kutmaymiz. Bu jarayonlarni amalga oshirish uchun biz Prolog dasturlash tili bilan birgalikda maʼlumotlar bazasini ishlatishimiz zarur. Chunki Prolog bu dasturlash tili unda maʼlumotlarni saqlash imkoni yoʻq. Lekin biz soʻzning tahlilini qilishimiz uchun kerakli oʻzaklarni va qoʻshimchalarni hamda shunga oʻxshash maʼlumotlarni saqlashimiz uchun maʼlumotlar bazasi kerak boʻladi. Odatda biz otning strukturasi oʻrganib chiqishimiz zarur. Shunga qarab uning modelini hosil qilishimiz mumkin.

Otning yasalihi quyidagicha:

1. Affiksatsiya usuli
2. Kompozitsiya usuli
3. Abbreviatsiya usuli

Affiksatsiya usuli bilan qoʻshimcha qoʻshish orqali otlar yasaladi. Bunda ot odan va boshqa soʻz turkumlaridan yasaladi. Kompozitsiya usuli bilan qoʻshma otlar yasaladi. Masalan toshkoʻmir. Abbreviatsiya usuli bilan qisqartma otlar yasaladi. Masalan, BuxDU, SamDU kabi soʻzlarni aytishimiz mumkin. Bizda odatda ot yasaydigan qoʻshimchalarning strukturasi oʻrganib chiqish talab etiladi. Shunda biz boshqa soʻz turkumlaridan va ot soʻz turkumidan otning yasalihi modelini yaratishimiz mumkin. Buni yaratish uchun bizga oʻzak, qoʻshimcha, oʻzak atribut, atribut kabi jadvallar kerak boʻladi: Oʻzak jadvalida bizga turli xil soʻz turkumlariga ega boʻlgan soʻzlarni yozishimiz mumki. Bu jadvalga otning tub oʻzaklari kiritiladi. Bu jadvalda 1-ustun nomi oʻidö, tipi sonli va bu ustunga kalit oʻrnatilgan, yaʼni raqamlar (oʻzak id) takrorlanmasligi lozim. Bu jadvalning 2- ustun nomi oʻnameö, tipi matnli, bu ustunga kalit qoʻyilmagan boʻlsada oʻzak takrorlanmasligi kerak. Agar takrorlansa ham dastur notoʻgʻri ishlamaydi, lekin mantiqsizlik boʻladi. Jadvallar bogʻlangandan soʻng id orqali bogʻlanadi. Keyingi soʻrovlarda bizga oʻshö oʻzagi oʻrniga u yerda 1 koʻrinadi. Dastur yordamida jadvalga murojaatda ham mana shu id orqali murojaat qilamiz. Masalan, suvchilar soʻzini oʻzak va qoʻshimchalarga ajratsak, algoritmimiz birinchi suv soʻzini ajratib oladi va suv ni oʻchiradi. Endi chilar qoldi, soʻngra chi ni ajratadi, keyinlarni. Xullas ot soʻz turkumiga kiradigan va bazaga kiritilgan soʻzlarni qoʻshimcha va oʻzaklarga ajratib soʻngra ularni qoʻshila olish olmasliklarini aniqlab, agar qoʻshila olsa ichki maʼnosini chiqaradi. Oxirgi vaqtlarda sintaktik tahlil masalasi bilan koʻpgina ilmiy tadqiqot guruhlarini ish olib borayapdilar. Sintaktik tahlil chegarasida flektiv va sintetik tillar uchun nomli guruhlar (ot, sifat va son) ni avtomatik ajrati masalasi hal qilingan desa boʻladi, lekin, gapni toʻliq sintaktik tahlil qilish masalasi tabiiy tillar chegarasida toʻliq hal etilmagan.[2,25].

Semantik tahlil maqsadi ó matnli maðumotning informativligini aniqlash va eng muhim maðumotlarni qayta ishlanadigan matndan ajratib olishdir. Matnni avtomatik semantik tahlil qilish matnning mazmunini aniqlash va uni baholash masalasini yechishni taqozo etadi. Bunday masala maðumot sifatini baholash ekspert apparatini, va u o'z navbatida mos rubrika(soha) haqida o'ta murakkab va katta ko'lamli matnlarni semantik tahlil qilishni, ya'ni mos sohaga nisbatan chuqur ekspert bilimga ega bo'lishlikni talab etadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Eduardo Costa óVisual Prolog 7.1 dlya nachinayushixó.
2. F.C.N. Pereira and S.M.Shieber óProlog and Natural ó Language Analysisó. 1987.
3. WWW.ProgBook.net.

ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ ТИЛИНИНГ НУТҚ МАДАНИЯТИ

(газета мисолида)

Усмонова Ш.

( )

: ó

ó.

ó

ó

: ó

ó,-

: ó

ó, ó

ó

ó

ó

ó

ó

бечор қилиниши, фикрлардаги плюрализм (, сўз эркинлигининг эълон қилиниши, цензуранинг

( ) , , - .

: Рамазон, ҳайит, Қурбон ҳайити, қурбонлик, тоат-ибодат . .
“Ҳаё ва андиша йўқолса...” (“Жамият” газетаси 2015 йил 4 декабрь 48-сон), “Ҳаммаси инсон учун, унинг фаровон ҳаёти учун” (“Жамият” газетаси 2015 йил 7 август 31-сон), “Конституция—инсон манфаатлари, ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асоси” (“Жануб вақти” газетаси 2015 йил 14 февраль 03-сон), “Бизда меҳр бошқача” (“Жануб вақти” газетаси 2015 йил 26 март 06-сон)

Миллий ўзликни англаш, миллий менталитет, миллий қадриятлар, миллийлик, қадрият, миллий маданият
: терроризм, ислом фундаментализми,
ақидапарастлик, диний экстремизм . .

б

б

( )

: Ватан,
ватанпарварлик, эзгулик, инсонийлик, муҳаббат, адолат, меҳр-оқибат, одамийлик, тарбия, иймон, инсоф,
ота-она, садоқат, поклик

б

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. . . . б . б : , 1998.-51 .
2. . . . - . б .: , 2009. б . 83.
3. . . . . б , 2005. -39 .
4. . б ., 2007.
5. . . . 2. .: , 2004. б . 285.
6. . . .

ЎЗБЕК ТИЛШУНОСЛИГИДА ЛУҒАТЧИЛИК МАСАЛАЛАРИ

Хидирова И., Олимова Г.

ö (,) 560 I ö - ö, - ö . - ö, - ö .

... ..

: ö

...

I- II

ö - ö

: 1) , 2) , 3) , 4)

, 5)

;

ö ö

: 1) ; 2)

; 3) ; 4)

; 6) ; 7)

; 8) ; 9)

⁵⁶¹

ö ö ö ö

ö ö⁵⁶²,

80000

ö ö

Фойдаланилган адабиётлар:

1. : ö ö , 1981.
2. , - : , 2002. 4- . ó . 77.

МУҲАММАД ЮСУФ ШЕЪРИЯТИДА ШЕЪРИЙ САНЪАТЛАР
Олимова Г., Хидирова И.

---

⁵⁶¹ : ö ö , 1981. 298 -299-
⁵⁶² , - : , 2002. 4- . ó . 77.

6

),

6

563

»

1)

2)

язык-речь.

I-

I II

1.

2.

3.

4.

5.

1)

.3)í -

4/5
75% -
30
3 6 4
2 6 3 - 2 0 6
6
6
;-
;-

IV-ШЎБА. ПЕДАГОГИКА-ПСИХОЛОГИЯ ВА ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ

**МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА РИВОЖЛАНТИРУВЧИ
МУЎТИНИНГ АҲАМИЯТИ**

Норбошева М.О.

ö

ö

ö ö

**ЎҚУВ АМАЛИЁТ МАШҒУЛОТЛАРИНИ САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШДА
ТАДБИРКОРЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ МАСАЛАЛАР**

Қулмаматова Х.А.

АННОТАЦИЯ

АННОТАЦИЯ

2013 14
2427-

Касб коди ва номи:

3540601

Тикув ва тикув
трикотаж буюмларини
ишлаб чиқариш техник-
технологи

№	Хом-ашён оми	Ўлчов бирлиги	Бир ўқувчи учун
			белгиланган миқдор
Тикув ва тикув-трикотаж кийим бўлақларига ишлов бериш ўқув амалиёти (120 соат)			
1.	(0,8)		3,5
2.	(1,5)		0,5
3.	(1,2)		0,5
4.			2
5.			1
6.			1
Енгил кийимлар assortиментидаги тикув ва тикув-трикотаж кийимларни моделлаштириш, бичиш ва тикиш ўқув амалиёти (330 соат)			
1.	(1,5)		3,85
2.	(0,8)		1
3.	(1,5)		2,8
4.	( ) (1,5)		0,3
5.	(1,2)		2,3
6.			9
7.			2
Устки кийимлар assortиментидаги тикув ва тикув-трикотаж кийимларни моделлаштириш, бичиш ва тикиш ўқув амалиёти (270 соат)			
1.	(1,5)		2,75
2.	(1,5)		0,7
3.	( ) (1,5)		3,2
4.	(1,2)		2,1
7.			4
8.			5

1. -
  - 2.
  - 3.
  - 4.
-
1. -
  - 2.
  - 3.
  - 4.
  - 5.

**МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА МИЛЛИЙ ҒУРУР ТУЙҒУЛАРИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ЎРНИ**

Қодирова Ш.Х.

ó

ó

ó

õ, õ

õ, õ

õ

õ, õ

МУЛОҚОТ АСОСИДА МАЪНАВИЙ МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Эргашева О.Н.

Ў

Ў

“Юксак маънавият – енгилмас куч” номли асарда

: 6...

мезонидир,

мезонлари

(.) :

-
-
-
-
-
-

**МУЛЬТИМЕДИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ИНТЕРФАОЛ ЎҚИТИШНИНГ
ТАЪЛИМ СИФАТИГА ТАЪСИРИ**

Усмонов М.¹, Усмонова М.²

¹

²

( ) б

Интерактив электрон ўқув курси

интерактив электрон ўқув курси

- 1- Microsoft WORD (doc, rtf) Adobe Acrobat (pdf)
2- (html, php, htm) (Microsoft Powyer Point)
3- (html, php, htm, Micromedia Flash (swt), Delphi, Delphi, Delphi);
4- (html, php, htm, Micromedia Flash (swt), Delphi, Delphi, Delphi);
3 4
- Adobe Photoshop, Corel Draw, Adobe Illustrator, Foto Canvas, Avto Cad ;
- Macromedia Flash, Gif Animator, Delphi ;
- 3D Studio Max, Cool 3D, Swift 3D, Xara 3D, Solid Age, Auto Cad ;
- Macromedia Dreamweaver, Macromedia Flash, Microsoft Front Page, Coffe Cup HTML Editor, Delphi ;
- Audio Catalyst, Sound Forge, Adobe Premiere, Adobe Movie Maker ;

1- 50-60%, 4- 80-90% 10-15% , 2- 25-30%, 3- 15%

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ ЮКСАЛТИРИШДА МУЛТИМЕДИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАШГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР

Усмонов С.¹, Усмонова Р.²

1

2

:
 -)
 - Word ;
 - ;
 - , web brauzer 3-4
 - (;)
 - , GIF, JPG ,
 - ;
 - ;
 - , Word ;
 - , Word ö ö,
 - HTML ö ö ö ö
 - HTML documentö *.html
 - *.jpg

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)
- 5)
- (6))
- 7)
- 8)

Microsoft Word

ö

ö

HTML
Front Page
Macromedia Flash

HTML
W B
Movie Maker

МУСОБАҚА ОЛДИ КУРАШЧИЛАРНИНГ МАХСУС ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ
Устоев А.Қ., Хаккулов А., Омонтурдиев О.Қ.

( )

**МАМЛАКАТ СПОРТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА МУТАХАССИСЛАРНИНГ
ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ**

Бегимқулов О., Омонтурдиев Б.Қ., Даминов И.

, ð

ö.- .: , 1997.31-)

.ö (

ð

( )

: 0

., 2008.67- .)

**ТАЛАБАЛАРНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ ФАОЛИЯТЛАРИНИ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**

Захритдинов А.

ТАЛАБАЛАРНИ СОВЛОМЛАШТИРИШ ТИЗИМИ БЀЙИЧА КЛАСТЕР
МОДЕЛИНИ ЯРАТИШ

Танибердиев А.А.

б

б

(. . . , . . . , . . . , . . . , . . .)

б

б

2003; А.В. , 2001). (. . . , 2003; А.А. , 2001; . . . ,

(. . . , 2003; . . . , 2006; В.С. , 1989).

ТАЛАБАЛАРНИ СПОРТ ТУРЛАРИГА ТЎҒРИ ЙЎНАЛТИРИШДА “СПОРТ
ДИАГНОСТИК МАРКАЗИ” НИНГ РОЛИ

Султонова Н.М.

1998 10 6

1999 27-

6

6

6

6

6, 6

6, 6

6

: 6

6 -

«

»

«

»

2000

1200

», «

»

«

», «

. 2012

6

6

3

(

, PW -170

)

(

),

( )

, 6 6 6,

СПОРТ МУСОБАҚАЛАРИДА АДОЛАТЛИЛИК МУҲИМ

Ҳайдарова Р., Шукуров А.А.

... ?
 -2010 11
 3:0 1:0 1:0
 -2010 30-40
 4:1
 5
 , 3
 : 6 2013 6 -
 ( )
 90% , 10%

**КАСБ-ХУНАР КОЛЛЕЖЛАРИДА ФИЗИКА ВА ТЕХНИКА ФАНЛАРИНИ
ЎҚИТИШДА СИНЕРГЕТИК УСУЛДАН ФОЙДАЛАНИШ**

Турсунов А.И., Абдирахимов А.Х.

15

10-15

**ЎҚИТИШНИНГ ЭЛЕКТРОН ВОСИТАЛАРНИ ЯРАТИШ ВА УНДАН
ФОЙДАЛАНИШГА ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ**

Тангиров Х.Э., Маматкулова У.Э.

õ õ

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

**ТАЛАБА-ЁШЛАР ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТЎҒРИ
ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ**
Эшонқулов Ў.

3.

ó

**МУСТАҚИЛЛИКНИНГ ДАСТЛАБКИ ЙИЛЛАРИДА НАМАНГАН ВИЛОЯТИДА
ХАЛҚ ТАЪЛИМИГА БЎЛГАН ЭЪТИБОР**

Пўлатов М.

				1991	20	ö	
			ö	(	1992	1	)
	564						
ö	, ö		ö		ö	, ö	
					ö	ö	
	ö	ö					
	: öí						..ö ⁵⁶⁵ ,ó
1993	40				4		. 1993
	. 210	14					
					18		
1999					566		
	. 1999				8	-	
	643				ö	ö	
			42			567	
1999	565				361		568, 2006-
2007	680			473,2	523		569
			, 1977				. 290
				3		, 12	
				570		2000-2001	, 24
							- 671

564 «
565 » 1991 , 20 // , 1992, 8
566 .ö ., 2011.ö . 234.
1993 1 //
567 .ö .ö ., 2000 ö .8: - . 188-189.
568 : .ö . 2014.ö . 134
569 : .....ö . 135
570 : ....ö . 136

2001 11 , 43 , - 571 . 10 , 6 3 , 2

1992

50 % 37

1992 11 572 .

**ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ВА ИЖОДИЙ ИШЛАШ ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШГА ҚАРАТИЛГАН МАШҒУЛОТЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ**
Норпўлатова Х.А.

»⁵⁷³.

571
572
573

.6- .6 ., 2003.6 . 253
.// .6 1992 4

ö, 2000. ö 245 .

1- 5 :
6
3- 6 6 6 4
6

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. . 6 : 6 . 6, 2000. 6 245 .
2. . . . . « . . . . », 2002.

**ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТНИНГ ШАХСНИ ШАКЛЛАНТИРИШДАГИ
ЎЗИГА ХОС АҲАМИЯТИ**

Эргашов Б.

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

ó

õ

ö

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИНГЛИЗ ТИЛИДА
АРИФМЕТИК АМАЛЛАРНИ УРГАТИШ

Ходжаева Н.Т.

10 « 2012
-1875- 2013 »

фонетикани ўргатиш технологияси

грамматика, лексика ҳамда

лексикани

математикада
грамматикани

математик

0 50 100

One two three
Let me see

who likes coffee
and who likes tea

: -No, it isnt
How much is two plus two (2+2)? It is four (4)
Repeat after me ( )

: -Is it eight(8)?

óYes. It is
How much, plus, minus, is

eight minus five (8-5)? It is three(3)

100

: -It is twenty five(25)

: -I have twenty five

One one one
Little dog run
Three three three
Birds on a tree

Two two two
Cats see you
Four four four
Cats on the floor

**ПРИМЕНЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ОБУЧЕНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА**

Мустафоева Д.А.

занятие

4-

4-
1-этап: Объяснение – Мотивация - Информирование

2-этап: Показ –Демонстрация

3- этап: Подражание-Имитация

4- этап: Упражнение

Использованная литература:

1. . . . . ó . . . . . , 1995. 24 .
2. . . . . , 2004. 128
3. . . . . ó « . . . . . » . . . . . , 2010, 217 .
4. . . . . « . . . . . » . . . . . , 2008

**МАМЛАКАТИМИЗДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА
БОЛАЛАР СПОРТИНИНГ РОЛИ**

Эргашов Б.Д.

**ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ПЕДАГОГИК
ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ РОЛИ ВА АҲАМИЯТИ**

Мустафоева Д.А., Худайқулов Р.Ф.

АННОТАЦИЯ

Ў ў ў

( )

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . . . . 6 . . . . ; 1997
2. . . . . 6 - . . . . , 240 .
3. . . . . 6 . . . . : 2004
4. . . . . , ... , 2000
5. . . . . , ... , 2003.

**ЁЗУВ ДАРСЛАРИДА ТАЙЁРГАРЛИК МАШҚЛАРИНИ ТАШКИЛ
ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**

Амиркулова З.

1996-1997

»

1992

15

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

- 1.
- 2.

**ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ОҶУДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ОПТИМАЛЛАШ
ВОСИТА ВА МЕТОДЛАРИ**

Носиров Э.

«

»

... ..

( )

... ..

( )

... ..

**КАСБ ТАЪЛИМИ УСТАСИ БИЛАН МУТАХАССИС-МУРАББИЙНИНГ
ҲАМКОРЛИК ИШЛАРИ**

Дусяров О.Х.¹, Дусяров Х.Ч.²

1

2

...)

... рса ... , - , ... ,

1400 1,5

... 40 ... , 12

( )

... ( )

225 215 а ар ,

... 6

... 6

... 6

... 6

... 6

... 6

... 6

Касб – ҳунар коллежларида ўқувчилар ишлаб чиқариш амалиётини ташкил қилиш бўйича ишчи дастурининг мазмунига қуйидагилар киритилиши мақсадга мувофиқдир.

1. : ;
- ;
- ;
- ;
2. - .
3. -
: , , , , ,
4. :
- ;
- ;

- 5.
- 6.
- 7.

**ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ ДИДАКТИК МАҲОРАТИНИНГ
МОҲИЯТИ ВА МАЗМУНИ**
Танибердиев А.А.

);

**ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КАСБ-ХУНАР КОЛЛЕЖЛАРИДА ФИЗИКА ФАНИНИ
ЎҚИТИШДА ФАHLАРАРО БОҒЛАНИШНИНГ ИМКОНИАТЛАРИ**
Бойназаров Б., Юлдашев Ю.

( )

ö, ö

ö

ö, ö

ö

ö

ö

ö, ö

Дарснинг мақсади:

$$\tilde{N} = \frac{q}{\varphi}$$

$$C_p = \frac{\int_0^t J dt}{R(J_0 - J_t)}$$

7-8

hirsutum L.

-100

-70

-77,

-6

Gossipium

-73

5/75,

**ЎҚУВЧИЛАРДА КАСБИЙ ТАФАККУРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ
ПЕДАГОГИК АҲАМИЯТИ**

Акбаров Б.А.

ö

ö

, ö

ö

ó

, ö

ó

õ

ö

ó

( )

МАЪНАВИЙ МЕРОСИМИЗДА ШАХС КАМОЛОТИ

Алтибаева Г.М.

ҳам

6

ḫaēm

: ḫ

.ḫ

ЎЗБЕКИСТОНДА КУРАШНИНГ РИВОЖЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

Бердиев Ғ.¹, Пирназаров Ш.¹

¹

2

6

( ) .

IV

30

“Спорт-миллатни улуғлайди”,

“кураш” б

, “кураш”

1993, 1995, 1997, 1999, 2001, 2003, 2005, 2009, 2011, 2013

19-20 Ёшли кизларда 100 метрга югуриш тезлигининг тана узунлиги ва вазнига боғлиқлиги

Даниева Я.Ч., Эргашева Г.Х.

б

2008), (. . . 1999; . . . . .

б

27

19-20

б

б

9-3-6-3-9

19-20 ёшли талаба –қизлар мисолида тезкорликни тана узунлиги ва вазнига боғлиқлигини ифодаловчи кўрсаткичлар. (n=27)

тана узунлиги (см)	тана вазни(кг)	арчасимон югуриш	9-3-6-3-9метр югуриш
140-145	44-48	29,4	10,3
147-153	49-53	31,8	11,6
154-160	54-60	33,5	12,9

, 19-20

Олий таълим муассасаларида меҳнат таълими ўқитувчиларини тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш йўллари

Авазов Ж.Д., Бўтаяров А.Т.

б

б

б

б

б

б

- 1)
- 2)
- 3)

СПОРТ МАШҒУЛОТЛАРИГА ТАЛАБА-ҚИЗЛАРНИНГ ҚИЗИҚИШНИ ОШИРИШ

Даниева Я.Ч.

б

1. ...
  2. ...
  3. ...
  4. ...
  5. ...
- (20-25) ;
- (15-25) ;
- 10-15 ;
- (,)

Талаба-қизлар:

- (70);
- (50);
- (60);
- (55)
- (29),

**ТУРИСТИК САЙРДА ЖИСМОНИЙ МАШҚЛАР ВА ҲАРАКАТЛИ
ЎЙИНЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ**
Мамбетов Б.Ж., Рамазанов М.Б.

«   », «   »

«   »

:-

-

-

-«   »-

**ЎЗБЕКИСТОНДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ СПОРТГА БЎЛГАН ҚИЗИҚИШINI
ЎРГАНИШДА СОЦИОЛОГИК УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ**

Ғаниева М.Ю.

Биринчидан,

Иккинчидан,

Учинчидан,

II

ö ö ö ö

(1-).

12

ö ö ö ö

« » « »

(2 3-
12

)

10
12

4

ЎҚУВ ЮРТЛАРИДА ҲАМДА КАСАБА УЮШМАЛАРИДА СПОРТ БИЛАН МУНТАЗАМ ШУҒУЛЛАНАЁТГАН ХОТИН ҚИЗЛАРНИНГ ЎРНИ

Ганиева М.Ю., Назарова Г.О.

				10
3 310 823	-	1-	9-	
		18 869		2 721 241
45 398	,		115 905	409 410
				:
- 299641	;	6 267967	;	6 286826
6 362726	;	6 308254	;	6 80981
6 135897	;	6 383826	;	6 92074
181189	;	6 190825	;	6 322425
275999	;	6 192193	;	6

Ўқув юртларида ҳамда касаба уюшмаларида жисмоний тарбия ва спорт билан мунтазам шугулланаётган хотин-қизлар сони

6086

571

ó 617 ; , ó 439 ; : - 884 ;
ó 379 ; ; ó 121 ; ; ó 392 ; ; ó 610 ; ; ó 746
; ó 192 ; ; ó 388 ; ; ó 394 ; ; ó 403 ; ;
ó 472 ; ; ó 399

(, ,)

**ВОСПИТАНИЕ У МОЛОДЕЖИ ЧУВСТВА ДОЛГА И ОТВЕТСТВЕННОСТИ В
ПРОЦЕССЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ**

Козлова Серинада Мазгоровна

ó

(, ,)

ó

( ).

государственное

массовый народный характер

**МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИДА СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
ҚЎЛ ТЎПИ СПОРТ ТУРИНИНГ ЎРНИ**

Бердиева Х.

2016

õ

ö

ДОСТИЖЕНИЯ ОЛИМПИЙСКОЙ СБОРНОЙ УЗБЕКИСТАНА НА ОЛИМПИЙСКИХ ИГРАХ
Курбанбаев Абатбай Даулетбаевич, Казаков Бахрам Аллаярович,
Машарипов Расул Рахманович

1996- .76

77 ( ) 27-
2000- 11 ó 200
41 , õ ö ö 312
(34-), 41-

2008- 58

ó (XXX
53 15

6
60

ИНСОН САЛОМАТЛИГИДА ЖИСМОНИЙ МАШГУЛОТЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ
Канназарова Ажинияз Генжебаевич

( )

( )

: õ

õ, -

6

Адабиётлар:

1. 1999
  2. « » 1999 27
  3. . . . . 1994.
  4. . . . .
- 1998.

TALABALAR BILIMINI BAHOLASHNING O'ZIGA XOS USULI

Yusupova Sh.B., Sultonov Y.O.

Toshkent axbarot texnologiyalar universiteti Urganch filiali

Ta'lim oluvchilar ta'lim nidan o'quv materiallari o'zlashtirilganligini, ko'nikma va malakalar hosil bo'lganligini tekshirish va baholash ta'lim jarayonining zarur tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu faqat o'qitish natijalarini nazorat qilish emas, balki o'quv jarayonining turli bosqichlarida ta'lim oluvchilarning bilish faoliyatiga rahbarlik qilish hamdir.

Baholash ta'lim jarayonining ma'lum bosqichida o'quv maqsadlariga erishilganlik darajasini oldindan belgilangan mezonlar asosida o'lchash, natijalarni aniqlash va tahlil qilishda iborat jarayondir.

Bahoning ob'ektivligi, ayrim o'quvchilar mehnati natijalarini taqqoslash imkonini beruvchi miqdor va sifat ko'rsatkichlari (masalaning aniqligi, ularning miqdori va hokimlar)ga asoslanadi. Bahoning yagona talablar asosida qo'yilishi ham uning ob'ektivligidir. Ana shu talablar quyidagilardan iborat:

1. Ishlash aniqligi. Aniqlik o'har qanday masalani yoki vazifani bajarishga qo'yiladigan talabdир.

2. Vaqt me'yorі. Me'yorlash xususida masalani ishlashni vaqt bo'yicha chegaralash, o'quvchilar masalani bajarish usullarini egallab olinganlaridan keyin, amalga oshirilishi kerak.

3. O'quvchilarning bilimlari. O'quvchilarning amaliy ishlari ularning bilimlariga asoslanib tashkil qilinadi. Shu sababli ularning faoliyatini baholashda o'quvchilar dasturlash asoslarini qanday hamda va qanchalik chuqur o'zlashtirganini hisobga olish kerak.

4. Dasturlash usullarini to'g'ri bajarish. oMasalaning qo'yilishi o(1), oMasalaning tahlili o(2), oMasalaning algoritmi o(3), oMasalaning dasturi o(4), oNatija o(5) va oXulosao(6) bosqichlarida erishilgan natijalar esa o'qituvchi bilan batafsil muhokama qilinishi kerak. Dasturtuzish usullarini to'g'ri bajarish ko'nikmalari o'qituvchi ta'lim nidan baholalanadi.

5. Ish o'rnini to'g'ri tashkil qilish. Dastur tuzishda ish o'rnini to'g'ri tashkilmehnat unumdrligini shiradi. Ya'ni, apparat ta'minoti va dasturiy ta'minot muhitinotog'ritanlashkerak. O'quvchilar axborot madaniyatining saviyasi ko'pr q o'z ish o'rnini to'g'ri tashkil qilishiga b g'liqdir.

6. Texnika xavfsizligi qoidalariga rioya qilish. Jihzlar va asbblarni ishlatishdagi mehnat usullari va h kaz larni bajarishdagi xavfsizlik q idalarini buzgan o'quvchilarning bah sini pasaytirish kerak.

Har qanday bah lash natijalari o'zar taqq slanishi, ya'ni o'lchanishi l zim bo'ladi. Ularni taqq slash bah lashdan l din yoki keyin ishlab chiqilgan mez nlar as sida amalga shirilishi mumkin. Bah lash mez nlari o'quv maqsadlariga qay darajada erishilganlikni anglatuvchi ko'rsatkichdir. Bu ko'rsatkichlar s nlar («besh», «to'rt», «uch» va h kaz) so'zlar («a'l », «yaxshi», «q niqarli» va h kaz) yordamida tavsiflanishi mumkin. B shqacha qilib aytadigan bo'lsak, bah lash mez nlari ta'lim luvchining qaysi o'zlashtirish darajasini nam yish qilishiga qarab m s qo'yiladigan bah ko'rsatkichining tavsifidan ib rat.

Bah lash uning m hiyatidan kelib chiqib, ikki xil shaklda o'tkazilishi mumkin:

1. Mez nga as slangan bah lash
2. Me'yorga as slangan bah lash.

Bah lashni o'tkazish shartlari unga jiddiy yondashishiga, diqqatni chalg'itadigan yoki tas difiy uzilishlardan o'zini chetga lishgahamda ta'lim luvchini o'z q biliyatini nam yish qilishiga imk nberadi.

Bah lash o'tkazish shar itida o'quvchi o'zini erkin tutishi van xushlik his qilmasligiga imk niyat yaratish kerak. Bah l vchi va ta'lim luvchi bah lash nima berishi, u qach n, Kim t m nidan va qanday o'tkazilishini bilishlari muhim ahamiyatga egadir. Qo'yilgan bah o'quv natijasini tushunish va uni mujassamlashtirish uchun ahamiyatlidir. Ta'lim luvchi l dindan belgilangan natijalar mez ni yordamida bah lanishi l zim. Rejalashtirilmagan bah lashni o'tkazish maqsadga muv fiq emas.

Quyidagi beshta as siy tam yillar bah lash tizimi samaradrligining p ydev ri his blanadi.

- O'quv maqsadlariga as slanganlik
- Haqiqiylik
- Haqq niylik
- Ish nchilik
- Qulaylik

xirgi paytlarda Respublikamiz ta'lim muassasalarida quyidagi ikkita bah lash tizimi qo'llanilib kelinm qda.

1. Bah lashning besh ballik tizimi.
2. Bah lashning reyting tizimi.

Davlat ta'lim standartlariga as slanganlik. Ta'lim uvchilarning bilimlari, malaka va ko'nikmalari davlat o'quv dasturlarining bajarilishi nuqtai nazaridan tekshiriladi va bah lanadi.

Yuqoridagi baholash mezon, tamoyil va tizimlarni xisobga olgan holda quyida Toshkent axborot texnologiyalari Urganch filialida oC++ da dasturlasho fanidan o'ziga xos baholash turini ko'rishimiz mumkin.

Bu baholash tizimi bevosita onlayn tarzda amalga oshiriladi. Buning uchun algo.urgench-tuit.uz saytiyaratilganva oDasturlash asoslari o fani kesimida masalalar bilan to'ldirilgan. Uning umumiy ko'rinishi quyidagi 1-rasmda keltirilgan.

1-rasm. TATU Urganch filialining algo.urgench-tuit.uzsayti umumiy ko'rinishi

Talabalar ushbu saytdan ro'yhatdan o'tib mavzular kesimida keltirilgan masalalarni mustaqil ravishda ishlab, o'z malakalarini bosqichma-bosqich oshirib borishadi. Bu esa o'z navbatida oraliq nazorat ishlarini o'tkazishga zamin yaratib boradi. Oraliq nazorat quyidagicha tashkillastiriladi:

Internet tarmog'idan ajratilgan, ammo lokal tarmoq orqali administrator yoki severga ulangan kompyuter xonasi: tizimda ro'yhatdan o'tgan guruh talabalarining har biri alohida kompyuterda o'tirib 2 soat davomida, o'tilgan mavzular yuzasidan 10 masalaga dastur tuzishlari va ularni to'g'ri yoki xato ekanligini tekshirish uchun dastur matnini, axborot tizimi orqali jo'natish zarur hisoblanadi.

Axborot tizimi yordamida dastur kodi testdan o'tkaziladi va talabaga jo'natilgan dastur matni to'g'ri yoki xato ekanligi haqida tegishli yozuvni ko'rsatadi. Talaba noto'g'ri ishlagan dasturini 2 soat davomida qayta ishlab jonatishi mumkin, ya'ni urinishlar soni shu ikki soat ichida cheklanmagan.

Vaqt tugagandan keyin tizim avtomatik tarzda to'xtaydi, ya'ni boshqa urinishlar qabul qilinmaydi. Tizimdan talabalar ro'yxati va nechta masalani to'g'ri, nechtasini xato ishlaganliklari haqidagi ma'lumotni chop qilib olamiz va ular o'ziga xos tarzda quyidagi mezonlar orqali baholanadi.

BAHOLASH ME'ZONLARI

/r	Baholash mezonlari	BAHO
1.	Talaba (C++) dasturlash tilini ishga tushirishni, kerakli ma'lumotlarni qidirib topishni, mustaqil dastur tuza olishni, tuzilgan dasturni saqlashni bilsa. Berilgan ko'rsatma va topshiriqlar asosida xatosiz ishlab, bajargan ishlari bo'yicha xulosalarni erkin ijodiy fikrlab aytib bera olsa (10 ta masaladan 8 tadan 10 tagacha masalani to'g'ri va to'liq ishlasa)	6A4.O6
2.	Talaba (C++) dasturlash tilini ishga tushirishni, kerakli ma'lumotlarni qidirib topishni bilib, mustaqil dastur tuza olsa, tuzilgan dasturni saqlashni bilmasa yoki ayrim xatoliklarga yo'l qo'ysa, berilgan ko'rsatma va topshiriqlar asosida bajargan ishlari xatosiz ishlab, bajargan ishlari bo'yicha xulosalarini erkin ijodiy fikrlab aytib berishga harakat qilsa (10 ta masaladan 5 tadan 7 tagacha masalani to'g'ri va to'liq ishlasa)	6YAXSHI6
3.	Talaba (C++) dasturlash tilini ishga tushirishni, kerakli ma'lumotlarni qidirib topishni bilib, mustaqil dastur tuza olmasa, tuzilgan dasturni saqlashni bilmasa yoki berilgan ko'rsatmalar asosida topshiriqlarni bajarishda qiynalsa, bajargan ishlari bo'yicha xulosalarini erkin ijodiy fikrlab aytib bera olmasa (10 ta masaladan 4 tadan 3 tagacha masalani to'g'ri va to'liq ishlasa)	6QONIQARLI6
4.	Talaba (C++) algoritmik dasturlash tilini ishga tushirishni, kerakli ma'lumotlarni qidirib topishni, mustaqil dastur tuzishni, tuzilgan dasturni saqlashni bilmasa, berilgan ko'rsatmalar asosida topshiriqlarni bajarishda qiynalsa, bajargan ishlari bo'yicha xulosalarini erkin ijodiy fikrlab aytib bera olmasa (10 ta masaladan 3 tadan kam masalani ishlasa)	6QONIQARSIZ6

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, talabalarining bilim, ko'nikma va malakalarini nazrat qilish va baholash bunday tizimini yaratish, talaba-yoshlarning jahon miqyosidagi yutuqlar asosida yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo'ljalni to'g'ri olib bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarni ilgari surish va hal etishga qodir yoshlarning yangi avlodini shakllantirishda muxim yo'nalish desak mubolag'a bo'lmaydi.

TA'LIM-TARBIYADA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH – DOLZARB VAZIFA

Xudayberdieva G.¹, Yusupov Sh.²

¹Termiz davlat universiteti,

²Guliston davlat universiteti

Jahonda ikki qutbchilik tugatilganidan keyin ham g'oyaya va mafkuralar o'rtasida g'oyaviy kurash yanada kuchaydi. Har bir g'oyaya va mafkura o'z manfaatini kuchaytirish uchun nafaqat o'zi mavjud bo'lgan hududda, balki boshqa joylardagi aholi ongiga, ayniqsa yoshlar qalbi, ongiga o'z g'oyalarini singdirishga harakat qilmoqda. Mana shunday sharoitda aholida, jumladan yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoldi.

Mafkuraviy immunitet-shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyatni turli zararli g'oyaviy ta'sirlardan himoya qilishga xizmat qiladigan g'oyaviy-nazariy qarashlar va qadriyatlar tizimidan iborat.

Immunitet shakllariga ko'ra: tabiiy, sun'iy, diplomatik, mafkuraviy immunitetlarga bo'linadi. Mafkuraviy immunitet deganda kishilarning yot zararli mafkuralarga, ekstremistik-terroristik harakatlarga berilmasligi, mamlakatimiz, xalqimiz dushmanlariga nisbatan g'oyaviy murosasizlik hamda yuksak darajadagi mafkuraviy-siyosiy hushyorlikni shakllantirish tushuniladi. Shu ma'noda O'zbekiston Respublikasining Prezidenti I.A.Karimov «Fidokor» gazetasi muxbiri savollariga bergan javoblarida: «Har qanday kasallikning oldini olish uchun, avvalo kishi organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Biz ham, farzandlarimiz yuragida ona Vatanga, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sog'dom munosabatni qaror toptirishimiz, ta'bir joiz bo'lsa, ularning mafkuraviy immunitetini kuchaytirishimiz zarur», -degan edilar.

Ayni paytda mafkuraviy immunitet xalqimizning orzu-intilishlari, maqsadlariga yot, zararli mafkuralarni bilib olish, ularning qo'poruvchilik harakatlarini payqab olib, tezlikda, talofatlar ko'rmasdan fosh etish, g'oyaviy jangda mafkuraviy dushmanni mag'dubiyatga uchratish mahoratidir. Obrazli qilib aytganda, mafkuraviy immunitet

mamlakatimiz fuqarolarining shunday bir fazilati boʻlishi kerakki, mufoliflarimiz, xalqimiz, mamlakatimiz dushmanlarining har qanday zaharli oʻqlari unga tegib parchalanib ketishi lozim.

Mafkuraviy immunitet jamiyatimiz hayotining eng nozik jihatlaridan, fuqarolarimizning his-tuygularidan, maqsad va intilishlaridan, maʼnaviy-maʼrifiy va ruhiy-a loqiy darajasidan kelib chiqadi. Agar mafkura insoniylik shaʼni bilan bevosita bogʻliq boʻlsa, insonning hissiyotidan kelib chiqsagina, u insonni, insonlarni boshqarish qobiliyatiga ega boʻladi va kishilarni mamlakatimizda Buyuk Oʻzbekistonni barpo etish yoʻliga safarbar eta oladi.

Hozirgi paytda mafkuraviy immunitet mamlakatimiz fuqarolarining muhim a loqiy meʼyori, oʻz-oʻzini anglash, oʻz-oʻziga baho berishning, bozor iqtisodiyoti munosabatlariga oʻtayotgan davrning maʼnaviyati, siyosiy madaniyatining tarkibiy qismi boʻlib borayotir. Oʻzbekiston fuqarosi ijtimoiy voqeligimizning butun tartibi bilan kamol topmoqda. Bunda taʼdim-tarbiyaning, maʼnaviy-maʼrifiy, mafkuraviy tarbiyaning butun tizimi bilan aholining, avvalo yoshlarning-talaba va oʻquvchilar dunyoqarashi, eʼtiqodini shakllantirish asosiy vazifa boʻlib qolayapti. Eʼtiqodli, iymonli kishini esa har qanday ayyorlik, toʻxtib chiqarilgan soxta, turli niqobdagi gʻoyalar bilan yoʻddan chalgʻitib boʻlmaydi.

Ayniqsa, XX asrning 80-90 yillari, XXI asrning boshlarida yer sharining turli nuqtalarida turli gʻoyaviy xurujlar avj olmoqda, ular mamlakatimiz fuqarolarining eng muqaddas gʻoyalariga, maqsadlarimizga turli tahdidlar solayotgan bir paytda, xalqimiz, mamlakatimiz hayotida koʻngilsiz fojealar sodir boʻlmasdan ilgariroq, uning oldini olishning eng toʻgʻri va yagona yoʻli ham begona, yot, zararli, soxta gʻoyalarga qarshi gʻoyaviy immunitetni kuchaytirishni taqozo etadi. Bu masala I.A.Karimovning mustaqillik yillaridagi asarlari, maʼruza, nutqlarida eng dolzarb vazifa ekanligi qayta-qayta qayd qilinadi.

Shu narsani alohida qayd qilish zarurki taʼdim-tarbiya, maʼnaviy-maʼrifiy, mafkuraviy tarbiya jarayonida milliy istiqloq gʻoyasi milliy tafakkur, milliy ongga tayangan holda aholining, avvalo yoshlarning qalbi va ongiga singdirilsagina u mamlakatimiz fuqarolarining ehtiyojlarini qondiradi, ularning mamlakatimizda ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etishi uchun safarbarligini, faolligini oshiradi. Shuning uchun ham 90-yillarning boshlarida sodir boʻlgan gʻoyaviy boʻshliqdan, yakkahokimchilik mafkurasidan qutulgan xalqimiz ongiga turli muxolif harakatlar oʻzlarining gʻoyalarini singdirishga, Oʻzbekistonni dunyoviy taraqqiyot yoʻlidan burib yuborishga harakat qildilar. Islomiy davlat, xalifalik davlatini targʻib qildilar. Aholi oʻrtasida bunday gʻoyalarga berilgan ayrim kishilar ham yetishib chiqdi. Mana shunday sharoitda betaraflik, loqaydlik eng zararli hodisaga aylanadi.

Shu boisdan oʻtmish maʼnaviy merosimizdan milliy va umuminsoniy qadriyatlardan keng foydalangan holda aholining talaba-oʻquvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga taʼdim-tarbiyada katta eʼtibor berilmoqda. Davlatimiz rahbari «Elim deb, yurtim deb yonib yashash kerak»,-degan gʻoyani bejizga oʻrtaga tashlamaganlar. Oʻzbekistonning har bir ongli fuqarosi, avvalo ziyolilar, koʻpni koʻrgan, koʻpni bilgan fuqarolarimiz yoshlarimizga namuna boʻlishlari zarur. Ogohlik hech qachon hech qaerda unitilmasligi lozim.

Mafkuraviy immunitetni tarbiyalashning asosiy vazifasi, birinchi navbatda yoshlarni islomiy va dunyoviy bilimlarni uygʻunlashtirgan holda egallashi hisoblanadi. Mafkuraviy immunitetimizdagi bilimlar obʼektiv boʻlishi, voqelikni toʻgʻri va toʻliq aks ettirishi, inson maʼnaviyatining boyishiga va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim. Ayni paytda bu bilimlar oʻz mohiyatiga koʻra Vatan va xalq manfaatlarini, umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligi bilan uzviy bogʻliq boʻlmogʻi lozim.

Mafkuraviy immunitet tizimining ikkinchi asosiy qismi mana shunday bilimlar asosida shakllanadigan qadriyatlar tizimidir. Oʻzlashtirilgan bilimlar nechogʻlik obʼektiv, chuqur boʻlsagina, uning zamirida vujudga kelgan qadriyatlar ham shunchalik mustahkam boʻladi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar mafkuraviy immunitet uchun qalqon boʻlib xizmat qiladi.

Mafkuraviy immunitetning uchinchi muhim unsuri ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy-maʼrifiy sohalardagi aniq moʻljal va maqsadlar tizimi bilan bogʻliq. Davlatning olib borayotgan turli sohalardagi islohatlarining maqsadi, uning xalq ehtiyojlari bilan chambarchas bogʻlangan taqdirdagina, davlatning kuchi, qudrati, nufuzi ayon boʻladi, xalqi farovon, erkin boʻladi.

Mafkuraviy immunitet tizimini shakllantirishda mafkuraviy profilaktikaning roli cheksizdir, kasalni davolashdan koʻra oldini olish muhim va ahamiyatlidir. Milliy gʻoyani aholi qalbi va ongiga singdirishda jamiyatimiz hayotining barcha sohalarini qamrab olish, taʼdim-tarbiya, targʻibot va tashviqotning samarali usul va vositalaridan oqilona foydalanish bu sohada ulugʻvor vazifalarimizni amalga oshirishda muhim oʻrin egallaydi.

ОИЛАДА ЭКОЛОГИК ДУНЁҚАРАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Норбўтаев Х.Б.

umumiy o'rta ta'dim maktablarining boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiatshunoslikni o'qitishda noan'anaviy yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llab o'tish rivojlanib bormoqda.

Dars jarayonida, qiziqarli ma'dumotlardan foydalanish o'quvchilarda bilim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa didaktik tamoyillar asosida amalga oshiriladi. Shuning uchun didaktik tamoyillarga asoslangan holda, har bir o'quv materialiga kerakli miqdorda qo'shimcha kiritish mumkin. Jumladan, o'quv mashg'ulotlarida uning tizimliliigi va natijaviyligi; nazariy va o'quv materialining amaliyot bilan bog'diqligi; shuningdek, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ustoz tomonidan berilayotgan materiallarni qay darajada o'zlashtira olishiga hamda qiziqarli ma'dumotlarni shakllantirishga oid tushunchalar mohiyatini yaratib berishni e'tiborga olish va tahlil qilish lozim.

Shuningdek, tabiatshunoslik darslarida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanishda fanlar integratsiyasini yo'dga qo'yish maqsadga muvofiqdir. U quyidagi tarkibiy qisimlarga ajratilgan:

- obyektga doir integratsiyani bir obyektning turli fanlardagi timsollari bir mavzu bo'dishi yoki kurslarga kiritiladi;

- tushunchaga oid integratsiyada umumiy tushunchalar mazmunini ochib beradigan mavzu yoki kurslar qamrab olinadi;

- nazariyaga oid integratsiyada tabiatshunoslik darslarida qiziqarli ma'dumotlardan umumiy holda o'rganiladi.

- metodologik integratsiyada ilmiy bilimning alohida metodlariga oid integratsiyani amalga oshirish ko'zda tutiladi;

- muammoli integratsiyada tabiatshunoslik darslarida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanishni qay darajada amalga oshirish muammolari qamrab olinadi va hal etish yo'dlari ishlab chiqiladi;

- faoliyatga oid integratsiyada muammoni hal etish yuzasidan munozara o'tkazish, guruhlariga bo'dish, dars jarayonida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanish rejasini tuzish, loyihalar tayyorlash kabilar ko'zda tutiladi;

- amaliy integratsiyada ahamiyatga molik bo'dgan jarayonlar asosida texnik mahsulotlarni yaratish nazarda tutiladi.

Tabiatshunoslik darslarida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanishda o'quv materialini tanlashda quyidagi tamoyillardan foydalaniladi:

1. Ilmiylik tamoyili o' o'quv materiallari o'quvchilarning tabiatshunoslikdan muayyan bilim, ko'nikma va malakalarni qiziqarli ma'dumotlardan foydalanish zamirida mazkur bilimlar kelgusi hayoti va kasb tanlashida muhim ahamiyatga ega bo'dishi;

2. Uzviylik tamoyili - tabiatshunoslik o'quv fanlari mazmunidagi bilim, ko'nikma va malakalarning o'zaro bog'diqligini nazarda tutib, dars jarayonida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanish mazkur o'quv fanlarining o'quv rejadagi o'rnida tafovut borligi aniqlanadi;

3. Izchillik tamoyili o' mazkur tamoyil asosida tabiatshunoslik darslarida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanish mazmunidagi bilim, ko'nikma va malakalar holida kiritilayotgan o'quv materiallarning ketma- ketligini saqlagan holda o'quv materiallari tanlanadi;

4. Ta'dim - tarbiyaning uzviylik tamoyili o' o'quv materiallari mazmuni o'quvchilarga ta'dim -tarbiya berish orqali ularning nazariy bilimi, amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish nazarda tutiladi;

5. Tushunarlilik tamoyili o' tabiatshunoslik darslarida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanishda saralangan o'quv materiallari o'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim zahiralarga mos kelishi biologik mazmundagi savol topshiriqlarni bajarishda ulardan foydalanish imkonini berishi lozim;

6. Mantiqiylik tamoyili- tabiatshunoslik darslarida qiziqarli ma'dumotlardan foydalanish mazmunidagi bilim, ko'nikma va malakalar hamda kiritilayotgan o'quv materiallarining mantiqan bir-birini to'ldirishi, o'quvchi o'zlashtirgan bilimlarini to'ldirish, o'quvchi o'zlashtirgan bilimlarni rivojlantirish, o'quvchilarning bilim zahiralari asosida amalga oshirish imkonini berishi zarur. Ushbu tamoyilga amal qilinganda o'quvchilarda olamning yaxlitligini tasavvur qilish va jamiyatimizdagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni to'liq anglashi uchun tabiiy fanlarni integratsiyalash, o'qitish jarayonida ijobiy ko'rsatkichlarni beradi.

Tabiatshunoslikni o'qitishda qiziqarli ma'dumotlardan foydalanish o'quvchilarning sezgi, idrok, xotira, tafakkur nutqi hamda aqliy-axloqiy tarbiyasiga oid tushunchalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, o'quvchiarning tabiatga, xususan, hayvonot olamini avaylab asrashga, ularga nisbatan mehrli bo'lishga o'rgatadi. Jumladan, tabiatshunoslik darslarida qushlar haqida qiziqarli ma'dumotlar berilganda quyidagi o'tikuvchi qush o' haqida V.V.Lunkeyevichning o'Qiziqarli biologiya o' kitobidagi ma'dumotni keltirish maqsadga muvofiqdir.

Tikuvchi qushning uyasi barglari ancha katta o'simlik shoxida yerdan sal balandroqda osilib turadi. Tikuvchi qush yonma-yon turgan ikkita yirik pishiq bargni tanlab, ingichka chetlarini o'tkir tumshug' bilan ignadek tikib chiqadi. Harakatchan oyoqlari bu ishda ko'mak beradi. Tikuvchi qush biror yerdan topgan yoki paxtadan o'zi yigirib olgan ipni tumshug' dan tutib turadi. Barg chetlarini teshib ipni avval bir bargning teshigidan o'tkazadi va yaproqlarning chetlarini bir - biriga qarab tortadi. Bitta chok tayyor bo'lgandan keyin barglarning bandiga berib tarqaladigan eng uchiga qadar pastdan yuqoriga boshdan oyoq tikilib chiqqunicha ikkinchi uchiga chok tushaveradi. Uzundum tikuvchi qush ishining eng muhim va mas'uliyatli qismi anashulardan iborat. Boshqa ishlarning hammasi

ó uyaga paxta ot qili yozish va hokazolar.

Shuningdek, tabiatshunoslik darslarida sutemizuvchilar ya'ni mushuksimonlar oilasi vakillarini tushuntirish jarayonida I. Akumishkinning o'Tabiat ajoyibotlari o' kitobidagi quyidagi qiziqarli ma'dumotlardan foydalanishimiz mumkin.

Jumladan, gepart kishida g'alati taassurot qoldiradi, u bamisoli o'mushuk tumshuqli it o - bu borada uning ajoyib qiyofasi o'z aksini topgan. Gepart mushuksimonlar oilasiga mansub, lekin oyoqlari kelishgan panjasi kamar, o'takir timoqlari mushuknikidek, barmoqlari ichiga tortilmaydi. Bu yirtqichning ajoyib ustunligi shundaki, undan ham tez chopadigan jonivorning o'zi yo'q. Gepart o'djasini quvib borayotganida soatiga 110 km, hatto 140 km tezlikda chopadi, bu-kuchli dovulning esish tezligi ming yillar mobaynida Gepartlardan ovchi o tozi it sifatida foydalangan.

Yo'dbarsning faqat junigina emas, terisi ham yo'd-yo'd bo'dib, qorong'ulikda ko'rish qobilyati odamnikipidan olti marta kuchli . Yo'dbarsning old panjalari esa to'rtta barmoqdan iborat. Uning tirmoqlarining uzunligi 8-10 sm gacha bo'dadi.

Boshlang'ich sinflarda qiziqarli ma'dumotlardan to'g'ari va samarali foydalanish, nafaqat tabiatshunoslik darslarida balki, o'quv fanlarini o'qitish orqali o'quvchilarning nazariy bilimini, amaliy ko'nikma va malakalarini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

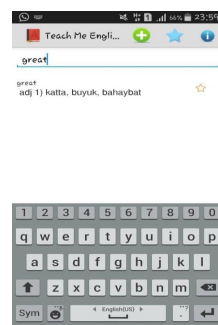
TA'LIM SOHASIDA KOMPYUTER O'QUV O'YINLARINING QO'LLANILISHI

Yusupova Sh.B., Sultonov Y.O.

Toshkent axboot texnologiyalar universiteti Urganch filiali

XX asrning oxiriga kelib to'plangan ilmiy va texnologik rivojlanishlar hozirgi davr texnologiyalarini o'Kompyuter va kompyuter texnologiyalari o kabi mo'jizalar bilan to'ldira oldi. Kompyuter o'yinlari rivojlangan sari, ular o'ziga ko'proq odamlarni jalb qila boshladi. Bugungi kunda kompyuter shu darajaga yetdiki, dasturchilar juda yaxshi grafika va ovoz dizaynini o'zida mujassam qilgan haqiqatga yaqin virtual o'yinlar yaratishmoqda. Kompyuter o'yinlar industriyasi eng tez rivojlanuvchi va eng ko'p foyda olib keltiruvchi sektor hisoblanadi.

Aholi o'rtasida kompyuter o'yinlariga munosabat turlicha ekanligini tan olish kerak. Hozirda yurtimizda xususiy o'yin yaratish industriyasi deyarli mavjud emas. Kompyuter o'yinlariga me'yoran ortiq bog'danib qolish zararligini barchamiz ham bilamiz, ammo kompyuterdan me'yor belgilanib foydalanilgan holda o'ynalsa, buning afzallik taraflari ham bor. Dastlab kichik yoshdagilarni olaylik, ularda hali fikrlash qobiliyati shakllanmasdan turib kompyuter o'yinlariga berilib ketishadi, bu esa o'z o'rnida bolaga kompyuterga qiziqishi oshishi, fikrlashga yordam berishi (albatta har xil beshafqat o'yinlardan tashqari) bu yaxshi holatdir. Hozirda ko'pchilik insonlar kompyuterga moslasha olishmayotganligidan nolishadi, ammo kompyuterdan bexabar inson o'yinlar yordamida tezda kompyuter klaviaturasini va sichqonchasini ishlatishni o'rganishi tadqiqotchilar tomonidan isbotlangan. Boshqotirma, kvest va shunga o'xshash boshqa janrlar o'yinlari insonlarda miyya-nerv sistemalarini yaxshi ishlashiga yordam beruvchi o'yinlar hisoblanadi. O'yinlar inson ongiga tez singuvchi va o'ziga jalb qiluvchi vosita hisoblanadi. Shu sababdan o'yinlarni pedagogika sohasida qo'llashning samarali usullari hozirda dunyo bo'ylab qo'llanilib kelinadi. O'yinlar asosidagi ta'dim metodlari o bu ta'dim oluvchi va ta'dim beruvchining ma'dum maqsadga qaratilgan, birgalikda faoliyatini tashkil qilishning muayyan tizimga solingan yo'd-yo'riga bo'dib xizmat qiladi. O'yinlarni ta'dim sohasida qo'llanilishi o'rganilishi lozim bo'dgan narsalarni tezda o'rganishda, esda qoldirishda va tasvirlay olishda samara beradi.

Hozirda ko'plab innovatsion o'yin ko'rinishidagi ilmiy-trenajor dasturlar mavjud. Bularga misol qilib: chet tillarini o'rgatishga mo'ljallangan kompyuter o'yinlari, kompyuterda ishlash ko'nikmalarini chuqurlashtirishga yo'naltirilgan kompyuter o'yinlari va hokazo.

Bunga misol qilib biz yaratgan o'Teach Me English o dasturini aytishimiz mumkin. o'Teach Me English o dasturi o ingliz tilida keng qo'llaniladigan so'zlarni yod olishga mo'ljallangan inglizcha-o'zbekcha lug'at dasturidir. Bu dastur foydalanuvchilarga ingliz tilidagi so'zlarni fotosuratlar va testlar yordamida tez yod olishda, grammatik jihatdan so'zlarning testlar yordamida tez o'rganishda foydalanilsa, foydalanuvchiga ingliz tilini tez o'rganish uchun samara beradi. Dastur interfeysi o'zbek tilida bo'dib foydalanuvchi uchun juda qulay holatga keltirilgan. Dastur 5 ta bo'dimdan iborat: lug'at qismi, so'z o'yini qismi, gap tuzish qismi, rasm orqali so'z va rasm orqali gap qismlari. Hozirda dasturning lug'at qismi 15000 ga yaqin so'zni o'z ichiga oladi. So'z o'yini qismi har bir urinishda 7 ta so'z yod olishga qaratilgan va 3 ta testdan iborat.

Gap tuzish boʻlimida oʻzbekcha berilgan gaplarni berilgan ingliz tilidagi soʻzlar yordamida oʻz oʻrniga qoʻyib toʻgʻri ingliz tilidagi gap tuzish mashqi bajariladi. Rasm orqali soʻz va rasm orqali gap boʻlimlarida foydalanuvchiga biror rasm beriladi, foydalanuvchi esa berilgan variantlar orqali toʻgʻri javobni tanlashi va rasmni taʼriflab berishi lozim boʻladi. Dastur kompyuterlar uchun va android tizimi uchun yaratilgan. Bundan tashqari dastur oʻ ochiq kodli dastur hisoblanadi. Hozirda dastur kodlari internet ochiq kodli dasturlar tarmogʻiga yuklangan boʻlib, ixtiyoriy dasturchi unga yangilik kiritishi, oʻzgartirishi, oʻziga mos qilib sozlab olishi yoki shu dastur yordamida yangi bir dastur hosil qilishi mumkin [2]. Dastur ingliz tilini oʻrganuvchi keng foydalanuvchilar doirasiga moʻljallangan.

Insoniyat dunyoga kelishi bilan oʻyin oʻynashni boshlaydi. Oʻyinlar oʻ bu dunyoni anglash uchun eng yaxshi vosita hisoblanadi. Insonlar katta boʻlishi bilan oʻyin oʻynashni toʻxtatmaydilar, shunchaki oʻyinlarning turi oʻzgaradi xolos[1]. Shunday ekan, maktabdan tortib to oliy taʼlim muassasalarigacha boʻlgan taʼlim berish jarayonida kompyuter oʻquv-oʻyinlarini qoʻllab dars mashgʻulotlarini tashkil qilishda yuqori samara beradi.

Adabiyotlar:

1. <http://miresperanto.com/miresperanto/rol-obuchayuschih-igr-pri-izuchenii-angliyskogo-yazyka.html>
2. <http://teach-me-english.sourceforge.net>. Yuldoshboy Sultonov. oTeach Me Englisho.

BOSHLANG'ICH MAKTAB TA'LIMINI INTEGRATSIYALASH

Sheranova M.B., Alimqulov S.O.

A.Qodiriy nomli Jizzax davlat pedagogika instituti

e-mail: mr.xaknet@mail.ru

Oʻzbekiston Respublikasining «Taʼlim toʻgʻrisida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» ishlab chiqilgan kundan boshlab ushbu qonun va Milliy dasturda oʻzligizni his qilish, har tomonl kamol topgan yoshlarni tarbiyalash vazifalariga alohida eʼtibor qaratiladi. Bu esa bolalar oʻrtasida olib boriladigan taʼlim-tarbiya jarayonini chuqurlashtirishda ilm-fan yutuqlaridan oqilona foydalanishni kuchaytirish shu kunning muhim dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Shu jumladan Prezidentimiz Islom Karimov Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining XIV sessiyasida «Oʻzbekiston XXI asrga intilmoqda» deb nomlangan maʼruzasida xalqimiz maʼnaviyatini yuksaltirish davlat siyosatining eng muhim ustivor yoʻnalishlaridan biri deb koʻrsatib oʻtgan. Yurtboshimiz «Hozirgi eng muhim, eng dolzarb vazifamiz jamiyatimiz, jamiyatimiz aʼzolarini, avvalombor, voyaga yetib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirish, ularning qalbida milliy gʻoya, milliy mafkura, oʻz vataniga mehr sadoqat tuygʻusini uygʻotish, oʻzligini anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdan iboratdir»⁵⁷⁵ - deb alohida taʼkidlab oʻtganlar. Bunday tarbiya albatta, yoshlarning ongigi va qalbiga yoshlikdan, oilada va bolalar bogʻchadaliqi vaqtida, boshlangʻich sinflarga tayyorlov guruhlar davridan boshlanishi shart. Buni buyuk allomalarimiz Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Farobiyalar ham oʻz asarlarida aytib oʻtganlar.

Hozirgi kunda boshlangʻich maktab taʼlimini integratsiya qilish haqida koʻp gapirilmoqda. Bu tushunarli - kichik maktab oʻquvchisi atrofdagi olamni bir butunligicha qabul qiladi. Uning uchun tabiatshunoslik, rus tili, musiqa va boshqa oʻquv predmetlarini nomi emas, balki atrofidagi olam obyektlarining tovushlar, ranglar, hajmlarning turli-tumanligi mavjuddir. Bolalarning tabiat va kundalik hayotdagi barcha narsalarning bogʻliqligini koʻrishga oʻrgatish kerakligini oʻqituvchi sezadi, biladi. Shunday ekan taʼlim integratsiyasi hozirgi zamon talabi. Bu savol qanday yechilishi kerak, uning mohiyati nimada?

Taʼlimni integratsiyalash fikri xalq taʼlimida tabaqalashtirish va individuallashtirish bilan birga muhokama qilina boshladi. Agar kichik maktab taʼlimini tabaqalashtirish asosida kitob, darslik va boshqa adabiyotlar bilan mustaqil ishlashga tayyorgarlik darajasi hamda kichik maktab yoshida qiziqishlarni faol shakllantirilsa, integratsiyaning asosi qilib turli fanlarni oʻrganish obyektlari boʻlgan baʼzi umumiy tushunchalarni chuqurlashtirish, aniqlashtirish va kengaytirish mumkin.

Taʼlimni integratsiyalashning asosiy maqsadi boshlangʻich maktabdayoq tabiat va jamiyat haqida yaxshi tasavvur asoslarini qoʻyishi va ularning rivojlanishi qonunlariga oʻz munosabatlarini shakllantirishdir. Mana shuning uchun boshlangich sinf yoshidagi bolalarga boshlangʻich sinflarga tayyorgarlik davridayoq turli fan darslari oʻqilib, kichik maktab yoshidagi oʻquvchi predmet yoki voqea hodisalarni bir necha tomondan koʻrishi muhimdir.

Asosiy fanlarni oʻzlashtirish va olamdagi bor narsalarning qonuniyatlarini tushunishda predmetlar ichidagi va predmetlararo aloqalarni oʻrnatish taʼlimga integratsiyalashgan yondoshuvning metodik asosidir. Bunga turli darslarda tushunchalarga koʻp marotaba qaytishi, ularni chuqurlashtirish va boyitish,

⁵⁷⁵ Karimov I.A Oʻzb kiston XXI asr boʻsagʻasida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari, taraqqiyot kafolatlari.-Tosh: Oʻzb. 1997.-284 b.

shu yoshga tushunarli boʻlgan muhim belgilarni aniqlash orqali erishish mumkin. Shunday qilib yaxshi shakllangan tuzilish va oʻtkazish tartibiga ega boʻlgan, tarkibiga shu oʻquv predmetiga tegishli boʻlgan tushunchalar guruhi kiritilgan har qanday dars integratsiyaga asos qilib olinishi mumkin. Lekin integratsiyalangan darsga boshqa fanlar, boshqa oʻquv predmetlari bilan bogʻliq tushunchalar tahlil qilishning natijalari asosida kiritiladi. Masalan, «qish», «sovuq», «boʻron», kabi tushunchalar oʻqish, rus tili, tabiatshunoslik musiqa, tasviriy sanʼat darslarida koʻrib chiqiladi. Tushunchalarni tahlil qilish boshqa oʻquv darslarida oʻzlashtirilgan bilimlarga murojaat qilingan holda integratsiyalangan hisoblanadi. Dars ijodiy, erkin boʻlishi bilan birga, yaxlit, mantiqan ketma-ket, oʻziga hos oʻtish metodikasiga ega boʻladi.

Umumiy taʼlimning poydevorini qoʻyadigan boshlangʻich maktabdagi koʻp tushunchalar tabiatshunoslik, rus tili, musiqa, tasviriy sanʼat va boshqalar uchun umumiydir.

Hozirgi kunda bir qator oʻquv predmetlari uchun umumiy boʻlgan tushunchalar orasidagi aloqalarni oʻrnatish psixologik va metodik asosi boʻlgan integratsiyalangan darslar tizimini ishlab chiqish va sinovdan oʻtkazish lozim. Shu bilan birga predmetlararo aloqalar dars tarkibi darajasida oʻrnatilishi va zarur oʻqitish vositalari bilan taʼminlanishi kerak.

Tekshirish davomidagi oʻquv predmetlarini integratsiyalash jarayonida faol aqliy faoliyatga yordam beruvchi omillar; integratsiyalash uchun fanlarning maʼqul birlashishi, oʻqituvchi va oʻquvchi xarakterlarining mos kelishi, bolalarning yosh imkoniyatlarini hisobga olgan holda mazmun, metod, usullarni tanlash katta ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda bolalarni yoshlikdan boshlab shaxs sifatida tarbiyalab borish vazifasi jamiyatimizning davlat, maktab, tarbiyachi va oʻqituvchilar oldiga qoʻygan eng muhim vazifasidir. Bu esa biz tomondan olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishi mavzusining dolzarbligini takidlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy jixatdan tarbiyalash tadbirlari oʻz taʼlim tizimini demokratik va insonparvarlik yoʻnalishlarida qayta qurish bilan ham bogʻliq. Chunki, insonparvarlik gʻoyalari va tamoyillari milliy gʻoya bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, insonning moddiy va maʼnaviy farovonligini, erkin, mustaqil, ijodiy faoliyatini, kishilarning oʻzaro hamkorligi, doʻstligi, hamjihatligi, birdamligi va bir-biriga gʻamxoʻrligi kabi eng yuksak, ilgʻor insoniy fazilatlarini oʻzida mujassam etadi. Odillik, halollik, poklik, toʻgʻrilik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, baynalminallik, odoblilik, vijdonlilik, iymon-eʼtiqodlilik, mehmondoʻstlik, kamtarlik, or-nomusni, sharm-hayo va iffatni eʼzozlash, tinchliksevarlik, olijanoblik, el-yurt manfaatini oʻz manfaatidan ustun qoʻyish kabi yuksak insoniy fazilatlar ham insonparvarlikning namoyon boʻlishidir. Bu fazilatlarining barchasi bolalarga yoshligidan, yaʼni oiladan boshlab berib borilishi shart. Chunki xalqimizda oʻbora boshidan oʻ degan gap bekorga aytilmagan.

Hozirgi kunda respublikamizda taʼlim-tarbiya jarayoniga katta eʼtibor qaratilib, bu borada qator qonun va qarorlar qabul qilinmoqda. Ayni chogʻda respublikamiz miqyosida ushbu hujjatlarga muvofiq va «Davlat taʼlim standarti toʻgʻrisida» gi Nizomga amal qilingan holda taʼlim-tarbiya jarayoni olib borilmoqda.

Oʻz kiston R spublikasi oʻz mustaqilligini qoʻlga kiritgan dastlabki kundanoq davlatimiz, jumladan, pr zid nt I.A.Karimov tomonidan oʻzib-ulgʻayib k layotgan yosh avlod tarbiyasiga jiddiy yondashila boshlandi. U yoshlar tarbiyasida axloqiy m zonlar asosiy omil ekanligini bir n cha bor taʼkidlab: «Biron bir jamiyat maʼnaviy imkoniyatlarini, odamlar ongida maʼnaviy va axloqiy qadriyatlarini rivojlantirmay hamda mustahkamlamay turib oʻz istiqbolini tasavvur eta olmaydi»⁵⁷⁶- d gan edi.

Xulosa oʻrnida shuni taʼkidlash mumkinki, mamlakatimizdagi barcha oʻqituvchilar oʻzlarining shaxsiy ish r jalari boʻyicha joʻshqin m hnat qoʻynida, ular oʻz kasbiy faoliyatida va int II ktual salohiyatidagi barcha imkoniyatlarini barkamol avlod tarbiyasiga, yaʼni talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashga bagʻishlagan.

Adabiyotlar:

- 1.Karimov I.A oʻOʻz kiston XXI asr boʻsagʻasida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari, taraqqiyot kafolatlari. - Toshk nt: Oʻz kiston, 1997.
- 2.Karimov I.A. oʻBarkamol avlod - Oʻzbekiston taraqqiyotining poydevori. o Tashkent, -1997 yil
- 3.Gʻulomov J.R., Raimova M. "Tarbiyaviy korr ktsion faoliyat m todikasi". M todik qoʻdlanma. - T., 2010.

MATEMATIKA DARSLARIDA TARIXIY BILIM BERISHNING AHAMIYATI

Panjjeva M.

Termiz davlat universiteti

Prezidentimiz Islom Karimovning o Tarixiy xotirasiz kelajak yo`qo asarida oO`zlikni anglash tarixdan boshlanadi, degan muhim fikr mavjud. Darhaqiqat, ona yurtning tarixini bilmasdan va u bilan faxrlanmasdan turib

⁵⁷⁶ Karimov I.A Oʻz kiston XXI asr boʻsagʻasida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari, taraqqiyot kafolatlari. - T: Oʻz kiston, 1997.-326b.

milliy o'zlikni anglab bo'lmaydi. O'tmish tarixini mukammal bilgan xalq va millat tarix saboqlaridan o'ziga zarur xulosalarni chiqarib oladi.

Prezidentimiz Islom Karimovning o'zbekistonning o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li o'z asarida O'zbekistonning yangilash va rivojlanishining o'z yo'li 4 ta asosiy negizga asoslanadi. Bular: umuminsoniy qadriyatlariga sodiqlik, xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash, inson o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi va vatanparvarlik.

Hozirgi kunda biz yoshlar bu 4 bosqichni amalga oshirish uchun, eng avvalo tariximizni chuqur o'rganmoqimiz zarur. Tarixni o'rganish jarayonida ajdodlarimiz aql-zakovati bilan yuzaga kelgan milliy qadriyatlar biz uchun sabog' ekanligini va inson shaxsini kamol toptirish uchun muhim omil ekanligini bilamiz.

Prezidentimiz I. A. Karimov shunday yozadi: o'Mustaqil O'zbekistonning kuch qudrati manbai o' xalqimizning umuminsoniy qadriyatlariga sodiqligidir⁵⁷⁷. Shunday ekan, yoshlarni qadriyatlar ruhida tarbiyalash biz bo'lajak pedagoglarning eng muhim vazifamizdir.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlariga hurmat ruhida tarbiyalash maqsadida, o'quv darslarida va darsliklarida milliy ruhni tarannum etuvchi rasmlardan va ko'rgazmalardan foydalanilmoqda.

Ajdodlarimizning buyukligi nimadan iborat ekanligini bilmay turib, milliy g'urur, milliy iftixorni shakllantir olmaymiz. O'rgatmoq eng avvalo o'rganmoq demakdir. Agar biz tarixni chuqur o'rgansak, o'sib kelayotgan yosh avlod-maktab o'quvchilarini dunyo qarashini kengaytira olamiz va bilim saviyasini yuksaltira olamiz. Kelajakka poydevor o'tmishdan boshlanadi, degan gap bor. Vujudimizda, qadriyatlarimiz tarkibida nimaki go'zallik bo'lsa, Ibn Sino, Farobiy, Xorazmiy, Beruniy, Ulug'bek, Umar Xayyomning pokiza vijdonidan, buyuk e'tiqodlaridan, muqaddas ruhlaridan jamlaganini har bir o'qituvchi, har bir o'quvchi bilmog'i kerak.

Prezidentimiz I. A. Karimov vatanparvarlik - shaxs ma'naviyatining ajralmas qismi deb ta'riflaydilar. Haqiqatdan ham Vatanni sevmagan, uni har qarich yeri uchun ma'sulligini his etmagan har bir inson ma'naviy jihatdan qashshoq hisoblanadi.

Matematika darslarida, to'garak mashg'ulotlarida ham o'qituvchi o'quvchilarni o'tmishdagi va hozirgi davrdagi buyuk olimlarning tarjimai hollari, ularning ilmiy xizmatlari bilan tanishtirib, o'z xalqimiz, uning matematika fani taraqqiyotiga qo'shgan hissalarini bilan g'ururlanish tuyg'ularini singdirishi kerak. Masalan, buyuk o'zbek matematik olimi Al-Xorazmiy tarjimai holi bilan tanishtirish kerak. Bu esa o'quvchilarda ajdodlarga nisbatan faxr, vatan tarixiga nisbatan hurmat va eng muhimi vatanparvarlik shakllantiradi.

Vatan o'tmishdan, bugundan va kalajakdan iboratdir. Matematika tarixiga doir kitoblarda O'rta asr sharh olimlarining matematika sohasidagi ishlar haqida malumot berilgan. Keyingi yillarda taniqli olimlardan A. Ahmedov, A.P. Yushkevich, G.N. Qori-Niyoziy, S.X. Sirojiddinov, G. Jalilov va boshqalarning qilgan ishlari, shu olimlar ijodi haqidagi ma'lumotni yanada kengaytiradi va ularning metodlari bilan tanishtiradi. O'qituvchi dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda matematikaga katta hissa qo'shgan O'rta Osiyo olimlarining ishlariga doir tarixiy materiallar haqida ma'lumot berib borsa, o'quvchilarning matematikaga qiziqishi va tarixiy bilimi ortadi.

Ta'lim tizimidagi islohatlarning bosh maqsadi o' yangi avlodni shakllantirishga yo'naltirilgan tadqiqotlarning borishi va ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlariga tegishli o'zgarishlar kiritish zarur. Bizga ma'lumki, o'quv jarayonida ta'lim va tarbiya birgalikda olib boriladi. O'qituvchi o'quvchilarga o'z ona yurti manfaatlariga xizmat qiladigan sifatlarini tarbiyalash uchun quyidagilarga alohida e'tibor berishi zarur:

- Vatanga muhabbat, milliy o'zlikni anglash. Avvalo o'qituvchi o'zi ana shu olijanob, fazilatlariga ega bo'lib, o'z nutqi orqali ham shu g'oyalarni o'quvchilar ongiga singdirib borishi lozim. Biz farzandlarimizning nafaqat jismoniy va ma'naviy sog'lom o'sishi, balki ularning eng zamonaviy intellektual bilimlarga ega bo'lgan, uyg'un rivojlangan insonlar bo'lib, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan barkamol avlod bo'lib voyaga yetishi uchun zarur barcha imkoniyat va sharoitlarni yaratishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yganmiz.⁵⁷⁸

Albatta bu islohotlar zamirida ta'dimni ma'dum bir tizimga solish, ta'dim samaradorligini oshirish orqali malakali yetuk kadrlarni tarbiyalash vazifasi yotadi.

Boshlang'ich maktabda matematika o'qitish metodi ham barcha boshqa fanlar kabi milliy tarbiyaning umumiy maqsadlaridan va matematik materiallarning o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda o'z vazifasini belgilab olishi kerak. Maktabda matematika o'qitishning eng muhim vazifasi, bu fanni o'quvchilarga chuqur singdirishdir. Matematikani metodik jihatdan to'g'ri o'qitish bir qator mafkuraviy masalalarni hal qilishga ham katta yordam beradi.

O'zbek xalqining buyuk mutafakkirlari ham uzoq o'tmishdayoq olib borgan tadqiqotlari va amalga oshirgan kashfiyotlarida insonlarni odobli, ma'naviyati yuksak, komil mehnatsevar, vatanparvar bo'lib tarbiyalanishiga yangi g'oya va ta'dimotlarni yaratganlar. Bular: Muso al-Xorazmiy (783-850), Abu Rayhon Beruniy (973-1048), Ibn

⁵⁷⁷ Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, mafkura. T., o'O'zbekiston, 1993, 74-bet.

⁵⁷⁸ I. Karimov, 2009 yilning asosiy yakunlari va 2010 yilda O'zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi, 29.01.2010

Sino(980 61037); Umar Hayyom (104861131); Nasriddin at-Tusiy (120161274); Ulug-bek (239461449), Gʻayosiddin al-Koshiy; Ali Qushchi (140261474); va boshqalarning bizga qoldirgan boy meroslari fikrimizga asos boʻladi. Bu allomalarimizning asarlarida bolalarning oʻqishi, mehnati, odobi va bu ishda muallimlarning vazifalariga katta eʼtibor berilgan. Jumladan, Nasriddin Tusiy fikri boʻyicha oʻqituvchi oʻquvchilarni aql-zakovatiga taʼsir qilishi uchun oʻquvchilar ishonchini qozonish va qalbidan joy olish masʼuliyatini his qilishi lozim. Abu Nasr Forobiy oʻqituvchi faoliyatida yoshlarning axloqiy meʼyorlari, amaliy koʻnikma va malakalarini oʻzlashtirishga yoʻnaltirilganligi asosiy vazifalardan biri ekanligini ifodalaydi. Ibn Sino fikricha, tarixiy manbaalarni bilish olijanob va foydali faoliyatdir. U ilm narsalarning inson aqli yordami bilan oʻrganilishi shaxs faoliyatida muhim hisoblanishini taʼkidlab oʻtadi. Abu Rayhon Beruniy pedagogik ijodida tarbiyaning maqsadi, vazifalari va oʻrni, inson, yosh avlodning rivojlanishi haqidagi fikrlari chin maʼnoda insonparvarlik asosida qurilgan. Abu Rayhon Beruniyning pedagogik gʻoyalaridan eng muhimi bilimni puxta va mustahkam egallash zarurligidir.

Mustaqil Oʻzbekiston kuch qudratini mustahkamlash maqsadida Ota-bobolarimizdan qolgan ilmiy merosni chuqur oʻrganib, uni taʼdim va tarbiya jarayoniga tatbiq etish har bir maʼnaviyatli va ijodkor mutaxassisning muqaddas burchidir. Biz boʻlajak oʻqituvchilar boshlangʻich sinflarda matematikadan dars samaradorligini oshirishda ularning boy merosidan har doim foydalanmogʻimiz zarur.

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ДАРСЛАРИДА ДИДАКТОГЕН ҲОЛАТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА НУТҚ ЎСТИРИШ ИШЛАРИ

Махмараймова Ш.Т., Ҳакимова Н.Ў.

Шунга қўра, мактабнинг айнан бошлангич синф ўқувчиларида дидактогения (ўқитувчининг педагогик фаолиятига зид бўлган ҳатти-ҳаракати оқибатида ўқувчиларда психоген характердаги бузилишлар) ҳолати кўпроқ учрайди. Негаки, юқори синф ўқувчиларидан фарқли ўларок, ўқувчининг нутқий бойлиги, лугат таркиби у қадар катта бўлмайди, шунингдек, ўз-ўзини ҳимоя қилиш учун ўқувчида етарли нутқий малака шаклланмаган бўлади.

MOTIVATION OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES

Khasanova K.B., Kattayeva F.Sh.

TerSU

In the era of globalization in all spheres of our life problems of motivation in learning foreign languages are becoming extremely important. Globalization means that more and more roles of personal contacts of people and, consequently, - verbal communication, including interethnic, which requires knowledge of a foreign language [1, P.122].

Foreign languages are a major factor in both socio-economic and general cultural progress of society. Foreign Language performs a huge role in shaping the personality and improving education, because with it you can get direct access to the spiritual richness of the other countries, to be able to direct communication with representatives of other nations. It is not surprising that, in recent years in our country significantly increased interest in foreign languages, mostly - to the English. Now, knowing two or more languages - is undeniable attribute of any modern highly educated man.

Knowledge of foreign languages has become a real necessity, without it is no longer possible to get a high-paying job and build a successful career. The new political and socio-economic changes in the world in the past decade, its commitment to actively and fruitfully cooperate with Western countries have significantly influenced the expansion of the functions of a foreign language as a subject, and led to a rethinking of the goal, objectives and content of foreign language teaching [2, P.3]. The new political situation, the expansion of international cooperation and international contacts today require a deeper knowledge of a foreign language.

All of the above significantly increases the prestige of the subject "foreign language" as an educational discipline of the university. Here, the concept of motivation comes to the fore. Of course, the problem of motivation in training there for each subject, but it appears particularly acute in the study of a foreign language. It's all about the specifics of a particular subject requires students to the presence of certain bases and communication skills. Often it causes some difficulties and students motivation fades. Therefore, considering the motivation as the main driving force in learning a foreign language, we note that the reasons relate to the subjective world of the person is determined by its

internal motivations. Hence, all the difficulties of motivation on the part of the call. A man can learn a foreign language, if he feels the need for this, you will have to motivate.

People studying a foreign language, because it is aware of the social importance of teaching. The inner motivation is not connected to external circumstances, but directly with the object itself. It is often called procedural motivation. People like just a foreign language, like to show their intellectual activity. Action external motives (prestige, self-assertion, and so on. D.) may enhance intrinsic motivation, but they are not directly related to the content and process activities.

In addition, the learning motivation can be divided into positive and negative. For example, the design of *ōIf I'm going to teach English, then get in the exam is greatō* - a positive motivation. The design *ōIf I'm going to learn English, you pass the exam, and I was not droppedō* - negative.

Of course, the method of interpreting the survey does not claim to comprehensive coverage of the situation and the disclosure of hidden subjective sense, but some conclusions can definitely do it: the vast majority of students in the study of a foreign language in high school is driven pro-social motivation ("should be on the curriculum", "not to have deducted"). That is to say that the process of training for them - this is a usual operation or forced behavior. A small proportion of students indicated the motive of self-affirmation ("build a successful career") and affiliation motive ("to travel", "communicate with foreigners"). And while only 5% of students have an intrinsic motivation - to learn foreign languages because they like it.

The main conclusion is that the students are mainly driven by external reasons, while there is a significant proportion of negative motivation ("to not expelled", "do not put two"). This is a contradiction, because the prestige of foreign language and its importance in public life increased, and would seem to be more than positive motivation. In addition, it is absolutely clear that the company is required actions to the call of intrinsic motivation in students. That is necessary to create an environment in which students have a vested interest and the need to learn a foreign language.

All of these species and subspecies are the main motivating forces of human motivation in learning a foreign language. However, it should be remembered that if the motivation is too strong, increasing the level of activity and voltage, resulting in overall performance deteriorates. In this case, a high level of motivation causes unwanted emotional responses. It is necessary to find the optimum, where the high performance side by side to give the joy of learning a foreign language.

Literature:

1. Language Transfer Cross *ō* Linguistic influence in language learning. Cambridge University Press. 1993.
2. Nida E. Towards a science of translation. Leiden. 1964
3. Nida E. Linguistics and ethnology in translation problems. Language structure and Translation. Stanford. 1975.

TA'LIM-TARBIYADA O'QITUVCHI MAS'ULIYATI

Karimova B.X.

Termiz davlat universiteti

Ta'lim-tarbiyada o'qituvchiga yuksak ishonch qaratilmoqda. Ayniqsa bugungi kun o'qituvchisi oldida mas'uliyatli vazifalar turibdi. Ana shu mas'uliyat pedagoglarni nimanidir izlashga *ō* ustida muntazam ishlashga sharoit yaratmoqda.

O'zbekiston Respublikasida o'qituvchi kadrlarning ma'naviy qiyofasiga, aqliy salohiyatiga hamda kasbiy mahoratiga nisbatan alohida mas'uliyat yuklangan. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov quyidagilarni qayd etadi: *ō*Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifalarni ado etishda birinchi galda ana shu mashaqatli kasb egalariga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o'rnimizga keladigan yoshlarning ma'naviy dunyosini shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini o'zimizga yaxshi tasavvur qilamiz. Ushbu fikrlardan bugungi kun o'qituvchisiga nisbatan qo'yilayotgan talablarning mazmun va mohiyati anglaniladi.

Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi kerak? Mustaqillikdan keyin ushbu muammo ko'plab olimlarning, ziyoli ahlining, hatto ota-onalarning diqqat- e'tiborida bo'ldi. O'qituvchilar uchun zamonaviy, hozirgi kun talablariga javob bera oladigan metodik va o'quv qo'llanmalari, darsliklar yaratila boshlandi. Lekin bu muammo bo'yicha izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar hozirgi kunda ham davom etmoqda. Hozirgi kundagi global o'zgarishlar, fan-texnika va axborot kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi XXI asr o'qituvchisidan pedagogik mahoratni, o'tkir irodani, pedagogik- psixologik bilimlarni, o'z fanini chuqur bilishni va yuksak tafakkurni, siyosiy savodxonlikni, fikrlash doirasi keng va mulohazali bo'lishni talab qiladi. Albatta bu kelajak poydevor uchun qurilgan zamin bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar o'qitish shakllarining optimal darajada tashkil etishni, barkamol shaxsni shakllantirish nazariyasini turli yangi g'oyalar bilan boyitishni puxta bilishi lozim. Zero, o'Kadrlar

tayyorlash milliy dasturiö g'oyalari amaliyotga tatbiq etish, mamlakatimiz ta'dim tizimida olib borilayotgan islohotlar muvaffaqiyatini ta'minlash ta'dim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchi va tarbiyachilarning ma'naviy qiyofasi hamda kasbiy mahoratlariga ko'p jihatdan bog'liq.

Shaxsni har tomonlama barkamol inson darajasida tarbiyalash nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, juda qadim zamonlardan buyon ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgan. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi, mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Ushbu tajribalar o'qitish shakllarida foydalaniladigan o'qitish qonuniyatlari, prinsplarini, ijodiy qo'llashda, ilmiy bilihga doir g'oyalar, nazariyalar, qonuniyatlarni amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, qadimdan buyuk allomalar vatani bo'lib kelgan O'zbekistonda yosh avlod tarbiyasi mutlaqo o'zgacha ma'no kasb etishi muqarrar. O'qituvchi o' O'zbekistonning porloq kelajagini barpo etuvchi, dunyoga mashhur mutafakkir va olimlarning davomchisi bo'lgan yosh avlod ta'dim-tarbiyasi uchun javobgar shaxsdir. Shunday ekan, o'qituvchining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi, uning o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar o'rtasidagi obro-e'tibori hozirgi zamon talablariga mos bo'lishi shart.

O'qituvchi barkamol ta'dim-tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib, nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrof-dagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olishi yetuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur.

Pedagogik mahoratga ega bo'lish, o'qituvchi uchun ta'dim-tarbiya samaradorligini ta'minlovchi zamin bo'ldigina qolmasdan, ayni vaqtda, uning jamiyatdagi obro-e'tiborini ham oshiradi, o'quvchilarga nisbatan hurmat yuzaga keladi.

Kasbiy mahoratni oshirish yo'ldida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda yo'd qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan holi bo'lish, o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi.

O'z davrlarida Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Sa'diy Sher ziy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy, Abdulla Avloniy va boshqalar o'qituvchilik kasbi, uning mashaqqatlari, shuningdek, o'qituvchi shaxsida aks etishi zarur bo'lgan sifatlar xususida qimmatli ma'dumotlarni o'z asarlarida qizg'ın bayon qilishgan. Binobarin, pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan o'qituvchi ta'dim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ham ega bo'lolmaydi. Yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lgan o'qituvchi bolani tushina olishi, unga nisbatan insonparvar munosabatda bo'lishi, har qanday pedagogik vaziyatni to'g'ri baholishi, yuzaga kelishi ehtimoli bo'lgan ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf etishi, pedagogik faoliyatida hamisha ilg'orligi, jamiyat taraqqiyoti hamda pedagogik jarayonda o'quvchilar ongiga singdirilayotgan ezgu g'oyalarni hayot bilan bog'lay olishi lozim.

Xulosa o'rniida shuni qayd etish joizki, o'Kadrlar tayyorlash milliy dasturiö O'zbekiston Respublikasi ta'dim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmunini o'zida aks ettirgan muhim yuridik hujjat bo'lib, istiqbol uchun yo'dlanmadir. O'zbekiston Respublikasining o'Ta'dim to'g'risidaögi Qonuni hamda o'Kadrlar tayyorlash milliy dasturiö g'oyalari amalga oshirish jarayonida o'qituvchilarning pedagogi mahorati muhim rol o'ynaydi. Komil inson va yetuk malakali mutaxassis maxsus tashkil etilgan pedagogik faoliyat jarayonida shakllanar ekan, ushbu jarayonda o'qituvchilarning o'rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiytlar:

1. Karimov I.A. o'Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuchöT: o'Ma'naviyatö 2008.173 bet.
2. M.Ochilov Muallim qalb me'mori: Toshkent 2010 yil
3. A.Xoliqov Pedagogik mahorat: Toshkent 2011yil
4. o'Barkamol avlod o' O'zbekiston taraqqiyotining po'ydevoriö.T: Sharq o' 1998yil.

PEDAGOGIK FIKRLAR VA PEDAGOGIK G'OYALAR ASOSIDA O'QUVCHI YOSHLARNI KASBGA YO'NALTIRISH

Imomqulov R., Ne'matov B.

Termiz davlat universiteti

Yurtimizda komil insonni voyaga yetkazishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Ma'dumki, shaxsning yuksak ma'naviyatli bo'lib shakllanishida ta'dim va tarbiyaning ahamiyati muhimdir. Allomalarimiz birinchi navbatda, tarbiyani ulug'lab, ta'dimga tarbiya orqali borishni targ'ab qilishgan.

Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimov o'Biz komil inson tarbiyasini davlat siyosatining ustivor sohasi deb e'don qilganniz. Komil inson deganda biz avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamizö,-deb ta'kidlagan edilar.

Hozirgi davrda barkamol insonni shakllantirish jarayonida o'quvchi yoshlarni har tomonlama mustaqil fikrlovchi shaxs etib tarbiyalash muammosi eng dolzarbdir. Shu bois maktab, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari, universitet

va sotsiam institutlarda talabalarning ijodiy, aqliy va intellektual boʻlishi uchun oʻquvchilarni maʼnaviy boy, jismoniy jihatdan sogʻlom qilib tarbiyalash maqsadida, dastlab ularning tarbiyalanganlik darajasini aniqlash lozim.

Oʻquvchilar qalbini odob-axloq nurlari bilan yoritmoqchi boʻlgan tarbiyachi-oʻqituvchi chuqur bilim, yuksak mahorat va tarbiyachilik sanʼatini bilmogʻi lozim.

Taʼdim-tarbiya jarayonida oʻquvchilar bilimini oʻstirish, fanlarni oʻzlashtirish, dunyoqarashini shakllantirish, turli fanlar boʻyicha oʻqituvchi kasbiga yoʻnaltirish, akademik-litsey, kollej va universitet hamkorligining uzviylikini muqobil-optimal yoʻllarini, muammolarini aniqlash, yechimini topish masalalari hozirgi davr talablaridan biridir.

Akademik litsey, kollej va universitetlarda pedagogik texnologiyalarni qoʻllash har xil texnik vositalarni, smart, flipchart doskalaridan foydalanish, taʼdim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarni qoʻllash, pedagogik innovatsiya tarmoqli metodlar sohasida muqobil yoʻllarni ilmiy va amaliy jihatdan tajribalar asosida izlanishlar bugungi kunda taʼdim samaradorligining asosiy masalalaridan hisoblanadi. Anʼanaviy, noanʼanaviy, elektron darslar oʻtish jarayonida metodik jihatdan juda koʻplab pedagogik masalalarga duchor boʻlmoqdamiz. Shu bois taʼdim-tarbiya jarayonida oʻqituvchi va oʻquvchilar faoliyatida muloqotning yaxshi yoʻlga qoʻyilishi oʻquvchilarning sotsium va dars jarayonida bilimga, fanga qiziqish, aqliy fikrlash qobiliyatini oʻstirish, shakllantirish, integratsiya muammolarini rivojlantirish va dars samaradorligini oshirish har bir pedagogning asosiy masʼuliyati hisoblanadi.

Vazifamiz -taʼdim-tarbiya jarayonida oʻquvchi yoshlarni innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali bilimlarni tarmoqlarga boʻlib talabalarga taqdim etish, shuningdek, fanlarni oʻzlashtirishda, mustaqil fikrlash va fan oʻqituvchisi boʻlishga qiziqtirishning optimal va muqobil yoʻllarini aniqlash, oʻrganishdir.

Muhtaram yurtboshimizning quyida fikrlarini mutoala qilganimizda yanada masʼuliyat hissi oshib borganini his eta olamiz.

oʻOʻz-oʻzini el ishiga bagʻishlagan inson tarbiyasiga jon tikkan olijanob oʻqituvchilarni, moʻtabar oʻqituvchilarni bundan buyon ham boshimizga koʻtaramiz.

I. A. Karimov.

Ajdodlarimizning merosi doimo bizgacha durdona boʻlib hisoblanadi. Shunday ekan ular fikridan namunalar keltiramiz. oʻUstoz, muallimsiz qolganda zamon, nodonlikdan qora boʻlurdi jahon.

A. Jomiy.

oʻMen bir narsani bilaman, u ham boʻlsa-hech narsani bilmasligimdir.

Suqrot.

oʻMaktab oʻqituvchisi-gunohsiz yosh bolalarga jazo qiluvchidir.

A. Navoiy.

oʻTarbiya ishlari ijtimoiy hayot, jahon miqyosida sodir boʻlayotgan voqealar bilan bilan bogʻliq holda olib borishni talab etadi.

M. Behbudiy.

oʻOʻqituvchilarga bolalarni tarbiyalashga quyidagi usullarni qoʻllashni olgʻa surgan: nasihat, tanbeh berish, amru-farmon, majburiyat qoʻyish.

Qoshgʻariy.

oʻTaʼdimda oʻqish va fikrlash, oʻylash muhim oʻlginini taʼkidlagan olim

Konfutsiy.

oʻYaxshi murabbiy boʻlgan taqdiridagina yaxshi oʻqituvchi boʻlishi mumkin, degan edi

V. A. Suxomlinskiy

oʻBolalarning qobiliyatlariga yuksak baho beradi. Uning fikricha, bola maktabda tarbiyalanmogʻi lozim.

M. F. Kvintilian.

oʻYeru zaminning koʻrkamligi olimlar boʻlsa, osmonu falakning ziynati esa yulduzlar bilandur.

Az-Zamaxshariy.

oʻAqlga ilm birla bergil koʻmak

Aql-bu ilmga xaridor demak.

N. Xusrav.

oʻAql nodondir, zamon pahlavon

Istasang, qiynalmay qilursan ravon.

A Firdavsiy.

oʻHar kishiga boʻlsa aql ham hunar,

Dunyoda lozim anga ikki umr.

Avvalida yigʻsa bilim, tajriba,

Soʻnggisida barchasin ishga solur.

S. Sheroziy

Insonning qiymati emas siymu zar,

Insonning qiymati ilm ham hunar.

A.Bedil

Odamdan yuqori turarkan olam
Bilim oshirmoqqa muhtojdir odam.

A. Rudakiy

Odamlar aqlining chirogi bilim,
Balodan saqlanish yarogʻi bilim.

A. Rudakiy

Ilm-insoniyat gavharidir.

A.Bedil

Shunday yashagilki sen bodsang Sharqda,
Seni duo qilsin odamlar Gʻarbda.

A.Jomiy

Oʻquvchi yoshlarni kasbga yoʻnaltirishda samarali usullarni tanlash yanada maqsadga muvofiqdir.

- birinchidan interfaol jarayonida oʻquvchilar bilan darslarni tashkil etish jarayonida mavzulardagi nomlarni tanlash va innovatsion metodlar yaʼni tarmoqlarga boʻlib chiqish;

- ikkinchidan mavzularning nomlarni innovatsion metodlarni muqobil variantlarni yani oddiy doska yoki texnik vositalar, smart, flipchart doskalarda, kompyuterda elektron slaydlar yordamida tashkil etish mumkin;

- uchinchidan talabalar oʻz fikrlarini mustaqil bayon etish yakka tartibda kichik guruhda yoki mustaqil testlar tuzish orqali;

- toʻrtinchidan mavzudagi nomlarni tarmoqlarga boʻlgandan keyin oʻquvchilar mustaqil fikrlab, pedagogik qarashlarni, gʻoyalarni ogʻzaki yozma yoki ijodiy esse texnologiyalar orqali fikrlarni oʻrganib oladilar;

- beshinchidan talabalar fanlarni oʻzlashtirishi jarayonida bilimga, mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashuvga, uzluksiz taʼlimda uzviylikni, hamkorlikni va oʻqituvchilik kasbiy muammosiga qiziqishini muqobil yoʻllarini yechimini yechish mumkin.

Binobarin, talabalarning mustaqil fikrlab, integratsiya jarayonidagi muammoning muqobil variantlarini tuzish va ularning intellektual darajasini koʻtarish masalalari alonida ahamiyat kasb etadi. Bu esa dars samaradorligini oshirishda, talabalarning oʻqituvchilik kasbiga yoʻnaltirishda innovatsion tarmoqli metodlarning imkoniyatlaridan keng foydalanishni taqazo etadi.

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯДА ҲАМКОРЛИКНИНГ САМАРАСИ

Усмонова Д.

O'QUVCHILAR IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIK TO'GARAKLAR VA ULARNI TASHKIL QILISH

Choriyeva S.T., Turdimurotov B.Q.

Termiz davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o'quvchilarni matematik qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sinfdan tashqari mashg'ulotlarning ahamiyati va ularni tashkil etishga bag'ishlangan. Shu sababdan keltirilgan masalalar mavzu tevaragida o'quvchilarning mustaqil matematik faoliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Tadim sifatining oshishi sinfdan tashqari mashg'ulot va tadbirlarda o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini qanday darajada rivojlanganliklariga bevosita bog'liqdir. Matematikadan sinfdan tashqari mashg'ulotlarda muammoli-rivojlantiruvchi yondoshuvga asoslangan, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish usullari ishlab chiqilgan.

O'quvchilarning matematikaga qiziqishlari oshishiga vaqti-vaqti bilan ularga uyga kichik hajmdagi qiziqarli masalalar, sofizmlar, matematik fokuslarning hamda o'rganilayotgan material bilan bog'liq tarixiy ma'lumotlarni berib borish muhim omil bo'ladi.

Shu bois matematikadan sinfdan tashqari ishlarda to'garaklarning ahamiyati juda kattadir. To'garakni tashkil qilish uchun to'garakning shaklini aniqlash lozim. Bular mavzuli mashg'ulotlar, o'n minutliklar va to'garakning boshqa shakllari, ya'ni asosiy mavzu bilan bog'liq bo'lmagan masalalar:

1. Oldingi mashg'ulotlarda ko'rilgan masalalarga o'xshash masalalar, o'quvchilarni fan olimpiadalariga tayyorlovchi masalalar, qiziqarli masalalar, tarixiy va mantiqiy masalalar.

2. Matematik sofizmlar, fokuslar, hazil masalalar, geometrik illyuzasiyalar, matematik o'yinlar ko'pincha to'garak oxirida taklif etiladi.

3. To'garak a'zolariga uyga berilgan masalalarni muhokama etish.

4. 30-40 minutli ma'ruzalar va suhbatlar. Matematika va matematika tarixiga oid mavzular bo'yicha, masalan, o'quvchilarga nomadum bo'lgan tushunchalar bilan tanishtirish uchun, lekin qiyin bo'lgan mavzular bo'yicha «Topologiya nima?», «Analiz haqida tushuncha» mavzularidan ma'ruzalar uyushtirish mumkin. Tarixiy mazmunli ma'ruzalarda atoqli olimlar faoliyatini yoritish mumkin. Masalan, «Yevkliddan Lobachevskiygacha», «Taniqli o'zbek matematiklari» va h.k.kabi ma'ruzalar shular jumlasiga kiradi. Sharhli ma'ruzalarga, masalan, «Son taraqqiyoti tushunchasi», «Algebraning paydo bo'lishi»lari kiradi. Ma'ruzachi sifatida o'qituvchi yoki o'quvchilar bo'lishi mumkin. Matematikaning tadbirlari va ahamiyati haqidagi ma'ruzalar ham tinglashi mumkin. Ma'ruzadan qolgan vaqtda masalalar yechish, qiziqarli va mantiqiy masalalar yechiladi.

5. Modellashirish (matematika bo'yicha ko'rgazmali qurolar yasash).

6. Matematik ekskursiyalar va o'lchashlar.

7. Matematik kitob va maqolalarni muhokama etish.

8. To'g'arak a'zosining o'zi yechgan masala yechimi haqida ma'ruzasi.

9. Matematika bilan bog'liq badiiy asarlardan, parchalar o'qish.

10. Matematikaga bog'liq audio va video roliklarni ko'rish.

Mavzuli mashg'ulot. Mashg'ulotning asosiy qismini biror mavzuga oid masalalar yechish tashkil etadi. Masalan, «Fazoda nuqtalarning geometrik o'rni» yoki «Muavr formulasi va uning tadbirlari» mavzulari bo'yicha.

O'qituvchi oldindan masalalar va savollar royxatini aniqlaydi va ularni ma'dum ketma-ketlikda joylashtiradi. Mashg'ulot o'qituvchining mavzuning ahamiyati va uning tadbirlari haqidagi kirish eslatmalaridan boshlanadi. Ba'zida mavzuni ajoyib bir masalani qarash bilan boshlash mumkin. Shundan so'ng to'g'arak rahbari masalalar va savollarni taklif etadi, Masalalarni o'quvchilarning o'zlari alohida, sinfning o'zida yechadilar. Agar o'quvchilarda qiyinchilik vujudga kelsa o'qituvchi yo'naltiruvchi savollar yoki ko'rsatmalar beradi. Keyingi masalaga oldingi masala ko'rib chiqilmaguncha o'tilmaydi. Masalalarni yechib, savollarga javob berib, o'quvchilar sekin-asta mustaqil ravishda mavzuni ochib boradilar. Har biri tashabbus, mustaqillik, ijodiy qobiliyatlarini ko'rsatishi mumkin. Mavzuning ochilishi to'g'arak jamoasi ishi sifatida olib boriladi. Mashg'ulot davomida umumlashtirishlar olib boriladi, O'qituvchi o'quvchilar bilan birga xulosalarni bayon etadi. Mashg'ulot oxirida qisqa yakun yasaydi, ularga uyga masalalar taklif etadi va mavzu bo'yicha adabiyotlarni aytadi.

Ba'zida mavzuli mashg'ulotga bag'ishlangan ma'dumotda o'quvchilarning o'zlari ochib bera olmaydigan jihatlardan boshlab, o'qituvchining o'zi ochib beradi yoki tayyorlangan o'quvchi aytib beradi.

Ba'zida o'quvchilarni qiziqarli masalalar, lekin qiyin bo'lgan masalalar bilan tanishtirish lozim.

Umuman olganda, 70-80% vaqtni mustaqil masalalar yechishga bag'ishlash lozim.

O'n minutlik. Matematik to'g'arakning ikkinchi muhim shakli o' o'qituvchi yoki o'quvchining biror nisbatan tor masala bo'yicha kichik xabar(yoki hikoya)ni gapirib berishi hisoblanadi. U 8-15 minut davom etadi. Uni biz qisqacha o'n minutlik deyimiz. Bunday o'n minutlikning mavzusi bo'lib: 1) biror atoqli matematik olimning qisqacha tarjimai holi; 2) matematika tarixidan biror qiziqarli ma'dumot, masalan, logarifmlar yaratilish tarixi; 3) og'zaki hisoblash usuli; 4) biror matematik kitob, maqola haqida xabar.jurnalning sharhi; 5) biror matematik masalaning qisqacha bayoni (masalan, «Sikloida»).

Ko'pincha o'n minutlik mavzuli mashg'ulotdan so'ng o'tkaziladi, o'quvchilar charchagandan so'ng. Mazmun bo'yicha u mavzuli mashg'ulot bilan bog'liq. Asosiy mavzu va o'n minutli mavzular farqlanishi bir nechta afzalliklarga ega: o'n minutlik katta hisoblashlar va isbotlashlarga ega emas, u o'quvchilar tomonida oson o'zlashtirilishi lozim. O'n minutlik sharh xarakterida bo'lib, isbotlashlarga ega bo'lmaydi

Misol. Ikkita ixtiyoriy ikki xonali sonni ko'paytirishning yig'ama usuli.

O'ngan asrlarda tajribali o'qituvchilar bu usulni maktablarda qo'llanilishini taklif qilganlar. Uni normal ko'paytirish usuli deb ataganar. Ba'zi amerikaliklarga u shunchalik yoqib qoldiki, uni hatto amerikacha usul deb atashganlar. Lekin undan eramizgacha 6-asrlarda hindular foydalanishgan, shuning uchun uni to'g'arirog' hinducha usul deyish mumkin.

Ikki qandaydir ikkita ikki xonali sonni, masalan, 36 ni 18 ga ko'paytirish zarur bo'lsin. Men darhol nima hosil bo'lishini yozaman: $36 \times 18 = 648$. Lekin u qanday olindi? 1-qadam: $6 \times 8 = 48$ deyman va 8 ni yozib 4 ni dilda saqlayman; 2-qadam $3 \times 8 + 1 \times 6 = 30$ deyman va dildagi 4 ni qo'shib, 34 deyman, 34 ning 4 ni 8 dan chapga yozib 3 ni dilda saqlayman; 3-qadam: $3 \times 1 = 3$ va 3ga 3 ni qo'shib 6 ni 4 dan chapga yozaman.

To'g'arak ishini rejalashtirish.

O'qituvchi to'g'arakning ish rejasini o'quv yili uchun tuzishi mumkin. Rejada quyidagi bo'dimlar bo'dishi lozim:

1. To'g'arak mashg'ulot tartib raqami;
2. Sana;
3. Mazmuni (to'g'arak mashg'ulotining);
4. Kim mas'ul (bu mashg'ulotning har bir qismi uchun);
5. Muddati (mashg'ulot ayrim qismlarini tayyorlash muddatlari);
6. Bajarilganligi haqida qayd.

Tashkiliy ishni to'g'arak ishidan alohida rejalashtirgan ma'qul. To'g'arak tomonidan tasdiklanadigan rejaga to'g'arak mashg'ulotlarida ko'riladigan asosiy masalalar kiritiladi. Shu bilan birga o'qituvchiga to'g'arakda ko'rishga mo'ljallangan qo'shimcha materiallarni ham rejalashtirishi lozim.

Tashkiliy ish.

1. O'qituvchining to'g'arak istiqbollari haqidagi hikoyasi.
2. To'g'arak matematik jurnalini chiqarish.
3. To'g'arak sardorini saylash.
4. To'g'arak ish rejasini tuzish. To'g'arakda uni tasdiqlash.
5. Matematika devoriy gazetasini chiqarish.
6. To'g'arak matematik kutubxonasini tashkil etish.
7. Buyuk matematiklar nomli stendni chiqarish
8. Matematik olimpiadaga tayyorgarlik (yil davomida). Olimpiadada qatnashish.
9. Matematik kecha o'tkazishda qatnashish.

To'g'arakda mashg'ulotlarni mustahkamlash.

To'g'arakning oxirgi mashg'uloti.

1. To'g'arakda ko'rilgan materiallar to'g'arak jurnalida qayd etiladi.
2. O'quvchilar to'g'arak mashg'ulotlarini yozib borishlari lozim.
3. To'g'arak mashg'ulotlarida oldingi mashg'ulotlarda ko'rilgan masalalar taklif etiladi.
4. To'g'araklarda ko'rilgan materiallar turli matematik musobaqalar uchun, masalalar matnlari tuzish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.
6. O'qituvchi darslarda to'g'arakda olingan bilimlarni qo'llaydigan o'quvchilarni rag'batlantiradi.
7. Yilda ko'rilgan materiallarni mustahkamlashga oxirgi yig'ilish bag'ishlanadi.

Bu yakundovchi yig'ilish. Unda rahbarning o'tgan yildagi to'g'arak ishi yakunlari haqida suhbat, qanday masalalar ko'ildi, nima yangiliklar o'rganildi, og'zaki savollar berish mumkin. Uning asosiy qismi qiziqarli matematikaga bag'ishlanadi. Matematik viktorina «To'g'arakda nimani o'rgandim?» to'g'arak a'zolari to'g'arak haqida taasurotlarini aytishlari maqsadga muvofiq.

Matematik kecha va to'g'araklarda qo'llanilishga tavsiya etiladigan masalalar.

1. Qiziqarli va turli hayotiy vaziyatlarga doir masalalar.

1-masala. Stakanda bakteriyalar bor. Bir sekunddan so'ng bakteriya-ning har biri teng ikkiga bo'linadi, so'ngra har bir hosil bo'lgan bakteriyalar bir sekunddan so'ng teng ikkiga bo'linadi va h.k. Bir minutdan so'ng stakan to'ldi. Qancha vaqtdan so'ng stakan yarmigacha to'lgan bo'ladi?

Javob: 59 sekundan so'ng.

2-masala. Professor otasining o'g'li professor o'g'lining otasi bilan gaplashyapti, bunda professorning o'zi qatnashmayapti. Shunday bo'lishi mumkinmi?

Javob: ha, mumkin, agar professor o' ayol bo'lsa.

3-masala. Bir stakan sutdan uch qoshiqni bir stakan choyga aralashtirishdi va aralashtirishdi. So'ngra uch qoshiq aralashmani olib sut solingan stakanga quyishdi. Endi sut solingan stakanda choy ko'pmi yoki choy stakanda sut ko'pmi?

Javob: Albatta, sutli stakanda choy, choyli stakanda sut qancha bo'lsa shuncha bo'ladi.

Ijodiy masalalar tizimi o'quv jarayoniga maqsadli kiritilishi ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga olib keladi, sinfdan tashqari mashg'ulotlardagi mustaqil o'quv faoliyatini ilmiy faoliyatga yaqinlashtirishga imkon beradi, bu esa umumta'lim maktablarda o'quvchilarning matematik ta'limi sifatini oshirishga imkon beradi.

Qobiliyatlarni rivojlantirishga ta'aluqli zamonaviy psixologiyaning asosiy muammosi quyidagidan iborat: berilgan qobiliyatlarni qo'llashni talab etadigan faoliyatda qobiliyatlar shakllanadi va rivojlanadi. Demak, qobiliyatlar ma'dum turini rivojlantirish uchun yaxshi sharoit bu qobiliyatlarni namoyish qiluvchi va kuchaytirishni talab etadigan maxsus tanlangan mashqlarni bajarish hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Petrakov A. Matematikadan to'g'araklar. Toshkent, 1988
2. Jo'rayev M. «Sehrli» raqamlar siri.-T.:O'zbekiston, 1990.-111 b.

AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH

Fayziyev M.A.¹, Azimov S.E.²

¹Samarqand davlat universiteti,

² Samarqand davlat universiteti qoshidagi 1-son akademik litsey

Shakllanayotgan bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish jarayonlarining turli-tumanligi, yangicha iqtisodiy munosabatlarning amal qilishi, texnologiyaga oid axborotlarning ko'pligi hamda ularning o'zgaruvchanligi kabi holatlar axborot texnologiyalarini o'qitishda o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil qilish jarayoniga yangicha yondashishni talab qiladi. Shunda o'quvchilarning jamiyatdagi texnologik jarayonlarni to'g'ri baholay olish, texnika va texnologiyaga oid muammolarni va ishlab chiqarish yo'nalishini chuqur bilish imkoniyatlari oshadi.

Hozirgi vaqtda axborot texnologiyalarini chuqur bilishning ahamiyati kuchayganligi hamda ijtimoiy-texnologik jarayonlarda doimiy va uzluksiz o'zgarishlarning bo'lishi o'quvchilardan o'z mutaxassisliklari bo'yicha uzluksiz bilim saviyalarini oshirishni talab qiladi.

Axborot texnologiyalarini o'qitish jarayonida o'quvchilar mustaqil ishini tashkil qilish ikki yoqlama, ham tarbiyaviy ham bilim olishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish xususiyatiga ega bo'lmog'i lozim. Tarbiyaviylik xususiyati shundan iboratki, bunda o'quvchi o'z bilimini oshirish va ko'nikmalarni shakllantirish uchun o'zini-o'zi tarbiyalab boradi, ya'ni mutaxassis sifatida shakllanishi uchun bilim olishning yangi qirralarini tushunib yetadi. Bilim olishga ishtiyoqni kuchaytirish xususiyati esa o'quvchidan bo'sh vaqtdan samarali foydalangan holda mustaqil ishlash jarayonining shakllanishiga olib keladi. Bu ikki xususiyatni o'quvchilarda shakllantirish kadrlar tayyorlash milliy modelining maqsadi hisoblanadi.

O'quvchilar mustaqil ishini tashkil qilish haqida fikr yuritishdan oldin «o'quvchining mustaqil ishi» tushunchasining mazmun va mohiyatini bilib olish lozim. Ko'p hollarda «o'quvchining mustaqil ishi» deyilganda o'quvchining auditoriyadan tashqari o'qituvchisiz bilim olish shakli tushuniladi. Ammo bunday tushuncha tor ma'nodagi tushunchadir. Bizning fikrimizcha, mustaqil ish o'qitishning barcha ko'rinishlarining bir qismi va o'quv jarayonining muhim shakli hisoblanishi lozim. Faqat shunday holdagina mustaqil ish orqali o'quvchi ham ijodiy ham ilmiy fikrlash qobiliyatini shakllantira oladi. Psixolog olimlarning fikriga qaraganda, o'quvchi u yoki bu muammoni ma'ruza va amaliy mashg'ulotlardan olgan bilimlarga asoslanib mustaqil holda o'rgansa, o'rganilayotgan muammoning 75-90 foizi uzoq vaqt mobaynida uning xotirasida saqlanib qoladi. Ammo, ko'p hollarda akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarga ko'proq e'tibor berilib, mustaqil ish ikkinchi darajali o'quv shakli bo'lib qolmoqda. Haqiqatda, turli tashkil qilingan mustaqil ish o'qitishning boshqa shakllari bilan bir xil ta'sir kuchiga ega, ba'zi hollarda ulardan ustunlik ham qilishi mumkin.

Demak, o'quvchining mustaqil ishi, keng ma'noda o'quvchining bilim olish bilan bog'liq bo'lgan barcha ishlari yig'indisidan iborat bo'lib, o'z ichiga (o'qituvchi rahbarligi ostida yoki mustaqil holda) ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish, bilim olishga qiziqishni tarbiyalash, muammolar bo'yicha ilmiy fikrlay olishni rivojlantirish, ob'ektiv iqtisodiy voqelikni chuqur va har taraflama tahlil qila olishi va boshqalarni qamrab olmog'i lozim.

O'quvchilarning mustaqil ishini guruh miqyosida yoki individual tarzda (o'qituvchi rahbarligida yoki rahbarliksiz) tashkil qilish mumkin. O'qituvchi rahbarligida o'quvchilarning mustaqil ishini tashkil qilish turli xil shakllarda bo'lish mumkin. Bularga individual yoki guruh bo'yicha konsultatsiyalar, referatlar yozish, kollokviumlar o'tkazish, ishbilarmonlik o'yinlarni o'tkazish, ilmiy konferensiyalarga ma'ruzalar tayyorlash va boshqalar. Bu holda o'quvchi o'quv rejasida ko'zda tutilgan fanlar bo'yicha dasturlar talabi asosida o'z bilimlarini oshirib boradi.

Ammo auditoriyadan tashqari (yakka holda) mustaqil ishni tashkil qilish birmuncha murakkab jarayondir. Chunki bu jarayonda o'quvchi mustaqil holda fanlar bo'yicha ilmiy va o'quv adabiyotlaridan foydalangan holda o'z bilimini oshiradi. Demak, yakka holda mustaqil ishlashning samarali bo'lishi o'quvchining ilmiy kitoblar, qonunlar, qarorlar, yo'riqnomalar bilan ishlashni to'g'ri tashkil etishiga bog'liq. Buning uchun o'qituvchi o'quvchiga texnologik jarayonlarga oid muammolarning metodologik asosi, ilmiy kitoblar bilan ishlash yo'l-yo'riqlari, qarorlar, qonunlar maqsadi va boshqalar haqida yo'llanmalar berishlari maqsadga muvofiq. Ayniqsa o'quvchi iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunlar, qarorlar, farmonlar bilan ishlashni yaxshi bilishlari ularni chuqur tahlil qila olishlari lozim. Bularda mamlakat iqtisodiy siyosatining asosiy yo'nalishi, maqsadi, texnika va texnologik muammolarning yechimi hamda ularning metodologik asoslari o'z ifodasini topgan. Shuning uchun ham yakka holda mustaqil ishlashni tashkil etishda o'qituvchi o'quvchini ularni o'rganishga yo'naltirmog'i lozim.

Kasb-hunar ta'dimi bo'yicha o'quvchilarning mustaqil ishi o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lib, uni bosqichlar asosida rejalashtirish mumkin bo'ladi.

Rejalashtirishning dastlabki bosqichida 6 kasb-hunar sohasiga doir oddiy bilim ko'nikmalariga ega bo'lish, shaxsiy va ijtimoiy foydali mashqlarni bajarish, lug'atlar va ular yordamida ishlay olishni, matnlar mazmunini tahlil etish va ular asosida test va topshiriqlar uchun savollar tuzish hamda ularga to'g'ri javoblar berishni o'rganish kabi ko'plab masalalar yechimini aniqlashga harakat qilinadi.

Mustaqil ishning asosiy bosqichida o'quvchilar kasb-hunar ta'limiga doir darslik, qo'llanma, metodik majmualar, didaktik materiallar bilan mustaqil ishlash, ona tilida yozilgan materiallar asosida chet tili yoki rus tilida referatlar yozish, ilmiy konferensiyalarda ishtirok etish, ma'ruzalar tayyorlash bilan shugullanishi mumkin. Bu yo'nalishdagi mustaqil ishlar o'quvchilarni ishlab chiqarish sohasi bo'yicha puxta bilimga ega bo'lishini ta'minlaydi va nutqiy ko'nikma, malakalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. O'quvchilarni mustaqil fikrlash va ishlashga o'rgatish zamon talabidir.

Mustaqil ish jarayonida o'quvchilarning fikrlash faoliyati faollashadi. O'qituvchi o'quvchilarning mustaqil ishini nazorat qilib, uni to'g'ri yo'naltirishga ko'maklashishi kerak. O'qituvchi o'quvchiga kerakli asosiy adabiyotlarni tavsiya etishi lozim. Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etishda oliy darajadagi shart-sharoitlar, uning xususiyatlari hisobga olinadi. O'qitishni va mustaqil ishni amaliy ishlar bilan bog'lab borishni ta'minlash o'quvchilarning qiziqishini orttiradi, ularning mustaqil fikrlashini o'stiradi. Shu jihatdan o'quv dasturini bajarish uchun o'quvchilarning mustaqil ishlarini rejali tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Mustaqil ishlarini yaxshi yo'lga qo'yishda avvalo, o'qituvchi o'z ustida mustaqil ishlashi, o'z malakasini oshirib borishi, nazariy bilimni kengaytirishi, metodik mahoratini takomillashtirishi lozim bo'ladi. Bu esa o'z o'rnida hozirgi zamon talablari asosida darslarni g'oyaviy-nazariy darajasini ko'tarishga yordam beradi.

Mustaqil ishlarni yaxshi yo'lga qo'yishda o'qituvchining metodik ishlarini rejali va tartibli olib borilishi katta ahamiyatga egadir. Metodik ish o'qituvchining turli mavzudagi manbalarni, axborotlarni, turli usullarni o'rganishdagi amaliy faoliyatidirki, u o'quv tarbiya ishlari saviyasini hamda o'quvchilar bilim darajasini oshirishning muhim vositasidir.

O'qituvchining ta'lim jarayonidagi muhim vazifalaridan biri o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatishdir. Ta'lim jarayonida o'tkaziladigan mustaqil ishlar o'quvchilarni mustaqil fikr qilishga o'rgatadi. Mustaqil ishlash jarayonida o'quvchilar axborot texnologiyalari bo'yicha olayotgan bilimlarini puxta va ongli ravishda egallashga harakat qiladi, olgan bilimlarini esa amaliy qo'llay olishga o'rganadi. Shu jihatdan axborot texnologiyalari bo'yicha olib boriladigan darslarda o'tkaziladigan mustaqil ishlarning tarbiyaviy ahamiyati kattadir.

ЁШЛАР ВА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ

Ачилов Н., Самиев А.

õ

õ.

: õ

õ, -

, õ

õ-

**ТАБИЙ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА – ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ УСУЛЛАРИДАН
САМАРАЛИ ФЙДАЛАНИШ – ДАВР ТАЛАБИДИР**
Абдураимов А.С., Кенжаев А.А.

. [1-4]

)
)
)
)
)

õ õ

(,)

« (,) »; « ( ) ».

40

- ( )

- , CD, ,

( ) ó - (, ;)

( ) ó
(distant education) ó

НОВЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОСНОВНОЙ ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Абдуллаева С.У.

МУАММОЛИ ВАЗИЯТЛАРНИ ЯРАТИШ ВА ҲАЛ ҚИЛИШНИНГ ЙЎЛЛАРИ
Отабоева З.Ғ.

In this article it was appointed the ways and recommendations on using problematic education in the aim to develop the knowledge of students.

:õ
579»

НЕЙРОПЕДАГОГИКА: ИЗОҲ ВА ЁНДАШУВЛАР
Аллаяров М., Турдымуратова А.

30

õ õ õ õ

[. .1].

(1856-1936)

I

**ОИЛАВИЙ ТАРБИЯ САМАРОДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МАКТАБ ҲАМДА
ЖАМОАТЧИЛИКНИНГ ҲАМКОРЛИГИ**

Алижоновна М.Р.

In this article it was appointed the responsibility of parents and the role of family education during the educational process.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. М . А. . , 1996.
2. : www.ziyouet.

**РАЗРАБОТКА ТЕСТОВ ИНТЕЛЛЕКТА В ЗАРУБЕЖНОЙ
И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ**

Турдымуратова А.

I .

(1935 .)
« », 1869 .
ó

1884 .

9337
ô ;

« ... ».

16 000

(60) 324 . [37]

1 9

»

1250 21

8

8 10

« » ( ),

240

« »

O`RTA MAXSUS TA`LIM TIZIMIDA OLAM MANZARASINING ZAMONAVIY ILMIY-FIZIKAVIY KO`RINISHINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Ergashev Sh.Sh.

Buxoro davlat universiteti

Texnikaning jadal rivojlanish davrini tez va mukammal o`zlashtirib olgan, undan umumli foydalanish ko`nikmalariga ega bo`lgan kichik mutaxassislarni tayyorlashda o`rta maxsus ta`lim tizimiga qo`yiladigan talablar har bir fanni chuqur qamrab oladigan yangi texnologiyalarni qo`llashni taqozo etadi. Zamonaviy fizika va astronomiya fanlarining o`qitilishida olamning fizik manzarasini shakllantirish muammolari dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. *Olamning fizik manzarasi*-tabiiy ilmiy tushunchalar va tamoyillarning umumlashtirilishi natijasida yuzaga kelgan tabiatning umumiy xossalari va qonuniyatlarini ko`rsatib beruvchi, taqdim qiluvchi yaxlit bir tizimdir. Olamning fizik manzarasi fizika fani bo`limlari ichida asosiy bo`limlardan biri bo`lib hisoblanadi. Chunki u fizikaning barcha bo`limlarini, uning fundamental qonun va tamoyillarini zamonaviy bilimlar asosida umumlashtiradi.

Olamning fizik manzarasi shakllantirish bo`limining asosiy maqsadi va vazifalari quyidagilar:

- Fizikaviy nazariya va gipoteza orqali Olam tuzilishi to`g`risidagi umumiy qarashlarni mujassamlashtirish, muvofiqlik tamoyili yordamida bu qarashlarni yangi tushunchalar bilan boyitish;
- Yuqori tezlikli va to`rt o`lchamli dunyo fizikasi to`g`risidagi ko`nikmalarni shakllantirish;
- Gravitatsion maydon, fazo va vaqt to`g`risidagi zamonaviy nazariyalar to`g`risida tushunchalar berish;
- Mikro olamning kvant qonunlari va bu qonunlar yordamida kvantomexanik masalalarni hal qilish yo`llarini o`rgatish;
- Jonli tabiatning fundamental qonunlari to`g`risida tushunchalar hosil qilish.

Olamning ilmiy manzarasi tuzilishining asosiy elementlaridan biri bu uning asosini tashkil qiluvchi predmetlararo bog`lanish konsepsiyasidir. Bu konsepsiya olam tuzilishi to`g`risidagi barcha muhim muammo va savollarning javobi bo`lib hisoblanadi. Insoniyat evolyutsiyasi natijasida olam tuzilishining turli-tuman ilmiy manzaralari shakllanadi. Ammo, uning paydo bo`lishi va rivojlanish qonuniyatlari to`g`risidagi muammo qolzarbligicha qolaveradi. Har qanday olam tuzilishi to`g`risidagi ilmiy fizikaviy manzara quyidagi tasavvurlarni o`z ichiga olishi kerak:

1. Materiya haqida
2. Harakat to`g`risida
3. Fazo va vaqt haqida
4. O`zaro ta`sir to`g`risida
5. Sabab va qonuniyatlar to`g`risida

6. Kosmologik tasavvurlar to'g'risida

Bizni o'rab olgan material dunyoning zamonaviy fizikaviy tasavvurida Olam bir jinsli, izotrop va kengayib boradi deb hisoblanadi. Materiyaning o'zi esa ikki xil modda va maydon ko'rinishida namoyon bo'ladi. Modda taqsimotiga asosan dunyoni quyidagi uch ko'rinishda tasvirlash mumkin: mikroduyo, makroduyo va megadunyo. Barcha ko'rinishdagi olam orasida fundamental o'zaro ta'sir yuzaga keladi. Bu ta'sirlar fizikaviy mohiyatiga qarab, quyidagi turlarga ajratiladi: kuchli, elektromagnit, kuchsiz va gravitatsion. Bu ta'sirlar ularni tashkil qilgan maydonlar orqali uzatiladi.

Olam manzarasini shakllantirishning tarixiylik tamoyilidan shu narsa ko'rinadiki, bu ilmiy tasavvurlar uzluksiz va hozirgi davrda ham to'liq tugallanmagan. Jamiyatning rivojlanishi, uning qadriyatlarining o'zgarishi, ilmiy-tabiiy tadqiqotlarning muhim qirralaridan biri bo'lgan ijtimoiy-ma'naviy yangilanishlar inson tafakkurining tabiat va inson munosabatlariga muhim ahamiyat kasb etadi.

Olam manzarasini shakllantirishning tarixiylik tamoyilidan shu narsa ko'rinadiki, bu ilmiy tasavvurlar uzluksiz va hozirgi davrda ham to'liq tugallanmagan. Jamiyatning rivojlanishi, uning qadriyatlarining o'zgarishi, ilmiy-tabiiy tadqiqotlarning muhim qirralaridan biri bo'lgan ijtimoiy-ma'naviy yangilanishlar inson tafakkurining tabiat va inson munosabatlariga muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilar Olam fizik manzarasi mavzusini o'rganish jarayonida quyidagilarni bilish kerak: bu manzaraning tuzilishini, uning asosiy rivojlanish bosqichlari va har bir bosqichda yuzaga kelgan manzaraning mohiyatini. Umumiy olganda Olam manzarasining zamonaviy tabiiy-ilmiy shakllanish bosqichlarini quyidagi bo'limlarga bo'lish mumkin:

Tarixiy bosqich	Olam ilmiy manzarasi
Eramizdan avval (e.a) 4000 yil	Misrlik taqvadorlarning ilmiy tasavvurlari paydo bo'lishi, Quyosh kalendari tuzilishi
E. a 3000 yil	Xitoy faylasuflari tomonidan Oy va Quyosh tuzilishini oldindan aytib berilishi. Vavilonda 7 kunlik hafta va Oy kalendarining ishlab chiqilishi
E. a 2000 yil	Antik davrda birinchi bor Olamning yagona ilmiy-tabiiy manzarasini shakllantirishdagi tasavvurlarning paydo bo'lishi
E. a VI asrar	Pifagor-Platonning matematik dasturlarining yaratilishi
E. a V-IV asrlar	Demokrit-Epikur tomonidan fizik-atomistik dasturning yaratilishi
I-II asrlar	Ptomeley tomonidan Olamning geosentrik (Olamning markazida Yer turadi, boshqa koinot jismlari, sayyoralar, Quyosh ham Yerning atrofida aylanadi) tizimining yaratilishi
X-XVI asrlar	Polshalik olim N.Kopernik tomonidan Olamning geliosentrik (Olamning markazida quyosh turadi, boshqa koinot jismlari, Yer ham uning atrofida aylanadi) tizimining yaratilishi
XVI-XV asrlar	I.Kepler va I.Nyuton tomonidan mexanika qonunlariga asoslangan Olamning mexanik manzarasi yaratilishi
XIX asr	M.Faradey va D.Maksvellar tomonidan Olamning elektromagnit manzarasi yaratilishi
XX asr boshi	M.Plank, A.Eynshteyn tomonidan yorug'likning kvant nazariyasi yaratilishi, elektromagnit to'lqinlarning dualistik tabiatga ega bo'lishi, fotonlar tushunchasining kiritilishi
XX asr	Rezerford, Bor tomonidan atomning planetar modelining kashf qilinishi, zarralarning to'lqin xususiyatiga ega bo'lishi. Olam fizik manzarasining zamonaviy ilmiy asoslangan manzarasi yaratilishi

Yuqorida bayon qilingan ta'sir shakllarining fizikaviy asoslari fizika fani o'qitilishida o'quvchilar ongiga singdirib boriladi va Olamning yagona fizikaviy nazariyasini shakllantirishda muhim o'rin egalladi. Masalan, mexanika kursini o'tish vaqtida jismlarning o'zaro gravitatsion ta'sirlari o'butun olam tortishish qonuniyoni o'rganish jarayonida tushuntiriladi. Ta'dim oluvchilar quyosh tizimiga kiruvchi planetalar va tabiiy yo'ldoshlarning harakat qonunlarini gravitatsion maydon tushunchilari bilan o'rganadilar. Koinot jismlarining harakatlari tufayli yuzaga keladigan bizning gallaktika, shuningdek Olam tuzilishining fizikavit asoslari bilan tanishadilar.

Gravitatsion ta'sir natikasida dengiz va okean suvlarida yuzaga keladigan ko'tarilish va tushishlarni geografiya va ekologiya fanlari nuqtai-nazardan bog'lab o'tish bu mavzularning o'zlashtirilish samaradorligini oshiradi.

Adabiyotlar:

1. M.N.O'lmasova fizika. 2-3-qism. Akademik litsey va kollejlar uchun darslik. T.2007 y.
2. Kanke V.A. Konsepsi sovremennogo estestvoznaniya, M.Logos, 2002g.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . . . . : ò . 1996 . 198- . . . . . , 2004 . 435- . . . . .
2. . . . . - . . . . . : . . . . . , 2011, 79- . . . . .
3. . . . . : . . . . . , 2011, 79- . . . . .

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY TARBIYALASHDA XALQ QO'SHIQLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Berdiyeva H.B., Hazratqulova N.

Termiz davlat universiteti

O'zbek xalq og'zaki ijodida bolalar tarbiyasida qo'shiqlar salmoqli o'rin egallaydi. Xalq qo'shiqlarida voqelik yakka shaxsning kechinmalari orqali aks etadi. Biroq bu kechinmalar jamoaning his-tuyg'ulari bilan uyg'unlashgan bo'ladi. Chunki xalq og'zaki ijodida yakka shaxsning kechinmalari jamoa kechinmalarini ifodashning bir vositasi bo'lgan. Shuning uchun ham xalq qo'shiqlarida mehnatkash xalqning ruhiy kechinmalari, dunyoqarashi to'laqonli aks etgan.

Qo'shiqlar xalq ma'naviyatining qudratini, mehnatkash omma irodasining bukilmaligini ifodalab, kishilarni ruhan tetiklikka, jasoratga, mehnatsevarlikka va elparvarlikka, do'stlikka, sevgi va sadoqatga chorlaydi.

Bola tug'ilishidan boshlab onalar ularga alla aytib beradilar, kattalar va tarbiyachilar bola bilan turil xil mashg'ulotlar o'tkazadilar, turmushda bola uchun zarur bo'lgan dastlabki hayotiy qoidalarni o'rgatadilar.

Garchi beshik qo'shiqlari qadimdan bor bo'lsa ham, ularni xalq og'zaki ijodining janri sifatida to'plash va ilmiy jihatdan o'rganish bizda asrimizning yigirmanchi yillaridagina boshlandi.

Onalarning farzandiga, beshik yonida aytgan lirik kuylari o'zbeklarda òallaõ nomi bilan yuritilgan. Ibn Sino òallaõning bola tarbiyasidagi rolini aytib, bu masalada faqat jismoniygina emas, balki ruhiy holati ham diqqatimizni tortadi: òBolaning mijozini kuchaytirmoq uchun, unga ikki narsani qo'llamoq kerak. Biri ó bolani sekin-asta tarbiyalash, ikkinchisi ó uni uxlatish uchun odat bo'lib qolgan musiqa va allalashdir.

Allalar onalarning poetik jihatdan go'zal ichki tuyg'ularining bayoni sifatida ham xalq ijodining boshqa turlaridan ajralib turadi. Xalq orasida beshik qo'shiqlari o'zining son jihatidan ko'pligi bilan ko'zga tashlanadi.

Ko'p bolalik onalarning hurmatda bo'lishi qadim zamonlardan to bugungacha sharafli an'ana bo'lib keladi. Serfarzandlik o'zbeklarning qadimiy udumi hisoblanadi. Xalq ijodining deyarli barcha turlarida qo'shiqlar, ertaklar, hatto dostonlarning mavzulari shunga bag'ishlangandir.

Xalq qo'shiqlaridan yana biri mehnat qo'shiqlaridir. Qadimgi ajdodlarimizning mehnat faoliyatida muayyan mehnat qilishga mos keluvchi oddiy qichqiriqlardan tortib bir daraja yuqori musiqaga ega bo'lgan she'riy parchalargacha o'z ichiga oladi. Ana shu oddiy xitob hamda she'riy belgilar mehnat qo'shiqlarining asosini tashkil etadi. Chunki ular ibtidoiy insonning mehnat faoliyati bilan bevosita aloqadorlikda vujudga kelib ana shu jarayonda taraqqiy etgan.

Mehnat qo'shiqlari rang-barang janrlardan tashkil topgan bo'lib, ularni bir turkum doirasida ushlab turuvchi bir necha xususiyatlar mavjud. Ulardan biri barcha janrlarning bevosita u yoki bu mehnat turi bilan bog'liqligi hisoblanadi. Masalan: qo'sh haydashda aytiladigan qo'shiqlarni g'alla yanchish paytida ijro etib bo'lmaydi. Mehnat qo'shiqlariga xos xususiyatlardan biri ularning yengil ritmga, qofiyalanish tarziga va poetik uslubiga egaligida ko'zga tashlanadi. Shuning uchun ularda murakkab poetik ramzlar, majoziy obraz va ko'chimlar uchramaydi.

Yuqorida ko'rsatilgan xususiyatlar mehnat qo'shiqlariga ijro o'rni va tarzi, musiqiy tabiati va poetik xususiyatlariga qarab mustaqil janrlardan tarkib topgan xalq poeziyasining qadimiy turkumi sifatida qarash huquqini beradi.

O'rta Osiyo xalqlari qadim-qadimdan dehqonchilik bilan shug'ullanib keladi. Binobarin, mehnatning bu turi bilan bog'liq qo'shiqlar rang-barang bo'lib, ulardan bizga qadar òQo'sh qo'shiqlariõ, òO'rim qo'shiqlariõ, òXirmon qo'shiqlariõ kabi janrlargina yetib kelgan. Bevosita dehqonning mehnat jarayoni bilan bog'liq bo'lmasa ham, biroq uning mehnat samarasi bo'lgan narsalar bilan aloqador qo'shiqlar ham mehnat qo'shiqlari doirasida olib qaraladi. Masalan, g'allani yorg'ichoq yordamida un qilish jarayonida ijro etiluvchi qo'shiqlar òyorg'ichoq qo'shiqlariõ atamasi bilan dehqonchilik qo'shiqlari doirasida olib qaraladi.

O'zbek xalqining uzoq yillar bola tarbiyasida orttirgan tajribasi kuchi qudratga egaligi va xalqchilligini bilgan o'tmish mutafakkirlari, shoir va olimlar o'z faoliyatlarida unga amal qildilar. Ular xalq urf-odat va an'analarni o'rganib, o'tmish avlodlar donishmandligi kelgusi avlodlar uchun ko'zgudir degan xulosaga keldilar va ularni tashviq etdilar.

Xalq pedagogikasining ogʻzaki ravishda avloddan ó avlodga oʻtib kelayotgan yodgorliklarida (maqol, ertak, topishmoq, rivoyat, afsona va dostonlarida) moddiy dunyoning moddiyligi, hayotda voqea va hodisalarining sodir boʻlishi, ularning sabab va oqibatlarini, tabiat va jamiyat hodisalarining bir- biriga bogʻliqligi, shakl va mazmun birligi, bola tarbiyasi haqidagi tasavvuri ifodalangan.

Xalq pedagogikasi ana shu xususiyatlari bilan ilmiy pedagogikaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning ilmiy pedagogikadan farqi shundaki, u tarixiy, mantiqiy va qurilish jihatidan oʻziga xos xususiyatga ega.

Xalqimiz oʻtmishda oilada turli mavzudagi ertak, doston, latifa, hikmatlardan bolalar tarbiyasida keng foydalanilgan. Ota- onalarning tunda uyqu oldidan aytib bergan ertaklaridan bolalari ruhiy oziq olgan, hayotdagi va odamlardagi yaxshi fazilat va yomon xislatlarni bilib olishgan, hurmat va muruvvat, adolat kabi tushunchalar haqida tasavvurga ega boʻlishgan. Natijada butun hayotlari davomida ertaklar ularning doimiy hamrohi boʻlgan, ular uchun hayot darsligi boʻlib xizmat qilgan va hozir ham xizmat qilmoqda.

BADIIY ASAR TAHLILIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING OʻRNI

Oʻroqova Sh.

Termiz davlat universiteti

Bugungi kunda taʼdim jarayonida keng qoʻllanilayotgan pedagogik texnologiya-oʻquv jarayonini harakatlantiruvchi kuch yoki oldindan belgilab qoʻyilgan maqsad yoʻlida oʻquvchilarning kasbiy faoliyatini yangilovchi va taʼdimda yakuniy natijani kafolatlaydigan tadbirlar majmuasidir. Yangi pedagogik texnologiya avvalo, fanlar orasidagi oʻzaro bogʻliqlikni taʼminlash, oʻquvchilar faoliyatini izga solish, ularda ijobiy va mustaqil fikrlash koʻnikmalarini shakllantirish demakdir. Bu esa taʼdim sifatini yaxshilashni talab etadi.

Mustaqil Oʻzbekiston taraqqiyotining hozirgi davrda milliy tarbiyashunoslik maqsad va vazifalari sogʻlom ruhiyatli shaxsni shakllantirish, unga maʼnaviy sifatlarni singdirish, aqliy va ruhiy kamolotga erishuviga taʼsir koʻrsatish, ong va tafakkurini oʻstirish, ijodiy hamda mustaqil fikrli insonni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. Buning uchun shu muqaddas zaminimizda hukm surayotgan tinch-osoyishta hayotni saqlash kabi bir-biridan maʼsuliyatli va keng koʻlamli bir qator vazifalar borki, yurtimizning jondan aziz farzandlarimizning bugungi va ertangi kuni ana shu maqsadlarni qanchalik muvaffaqat bilan hal etishimizga bogʻliqdir.

Ana shu vazifalarni amalga oshirishda oʻqish darslari boshlangʻich taʼdim tizimidagi boshqa oʻquv fanlari orasida salmoqli oʻrinni egallaydi. Boshlangʻich sinflarda oʻqish darslarining bosh maqsadini ham sogʻlom maʼnaviyatli shaxsni tarbiyalash tashkil etadi. Shu maqsaddan kelib chiqqan holda bugungi kunda oʻqish darslarining mazmuni va shakllari ham zamon talablari asosida oʻzgarib, takomillashib bormoqda.

Har bir oʻquv predmeti tarbiyaviy vazifalarni hal qilish uchun qimmatli materialga ega. Bu borada oʻqish darslarining imkoniyati ayniqsa kattadir. Boshlangʻich sinflarning oʻquv fanlari tizimida oʻqish predmetiga alohida oʻrin ajratilish ham bejiz emas. Taʼdim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni olib kirish oʻKadrlar tayyorlash milliy dasturining ikkinchi bosqich vazifalaridan biridir. Chunki, taʼdim-kelajakdagi muvaffaqiyatlar kaliti, uning mahsuli sifatida bugungi oʻquvchi kelajakda huquqiy-demokratik jamiyat aʼzosi sifatida bu jamiyat hayotida toʻlaqonli ishtirok eta olish, zamonning bozor iqtisodiyoti qoʻyayotgan talablariga toʻla javob bera olishi kerak. Axborot oqimi keskin ortgan, turli yangiliklar hayotimizga shitob bilan kirib kelayotgan davrda mustaqil tanqidiy fikrlash koʻnikmalariga ega boʻlgan, yangiliklarni oʻrganishga doim tayyor boʻlgan, hamkorlikdan choʻchimaydigan, muloqotga erkin kirisha oladigan shaxsni tarbiyalash taʼdim-tarbiya jarayonining asosiy maqsadi boʻlishi kerak va bu borada taʼdimda yangi texnologiyalarning qoʻllanilishiga yoʻl ochilishi maqsadga erishish yoʻlidagi toʻgʻri qadamdir.

Boshlangʻich sinflarda didaktik talablardan kelib chiqqan holda asar voqealar rivoji, syujeti, kompozitsiyasi, tuguni, gʻoyasi, tili ustida ishlanadi. Didaktik talablarga koʻra, boshlangʻich sinflardan boshlab badiiy asarlarni oʻqish va oʻrganishda onglik va ilmiylik tamoyiliga amal qilinishi lozim. Koʻrgazmalilik, oʻquvchilarning faolligini oshirish, tahlilga individual yondoshish tamoyillari esa oʻqitish jarayonida qoʻllaniladigan metod va usullarni belgilab beradi. Oʻrganilayotgan badiiy asar mavzusiga mos boʻlgan, proektor orqali filmlar namoyishi oʻquvchilarda xulosa chiqarish, mustaqil fikrlash, vaziyatlarni toʻgʻri baholay olish, asar syujetini aniqlash kabi xususiyatlarni shakllantirib, ularning bilim olishga boʻlgan faolligini oshiradi.

Taʼlim texnologiyalarini boshlangʻich taʼlimning barcha sinflarida, barcha boʻlimlarida, badiiy asarlar tahlili, badiiy asarlar tilini oʻrganishda qoʻllash orqali oʻquvchilarning bilish, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlardan chiqib olish qobiliyati, eshitganlarini yozma bayon qilish, muhimi, vaziyatni baholay olish qobiliyatlarini oʻstirishni shakllantirishga yordam beradi.

Boshlangʻich sinf oʻqish darslari tizimida oʻquvchilarni badiiy asarni idrok qilishga tayyorlash asosiy oʻrinni egallaydi. Badiiy asar mazmunini toʻgʻri qabul qilinishi, oʻquvchilarning yozuvchi tomonidan ilgari surilgan fikrni toʻgʻri anglashlari, yaratilgan badiiy obrazni qanchlik anglab yetishlariga bogʻliqdir. Shuning uchun, oʻquvchilarning soʻz musavvirlarining oʻy-fikrlarini toʻliq va chuqur tushinishga, yoʻnaltirishga badiiy asar tahlilida pedagogik texnologiyalardan foydalanish juda muhimdir.

**ИҚТИДОРЛИ ҲОҚУҚЧИЛАРГА ТАЪЛИМ БЕРИШДА ТАЯНИЛАДИГАН
ДИДАКТИК ЁНДАШУВЛАР**

Ярматов Р.Б.

6

6

- 1.
- 2.
- 3.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . . . ,1998.ó184 . / : . . . , . . . ó .:
2. . . . ó . ó .: . . . ,2008. ó 176 .
3. . . . ó . / . // . 2012 . 17 . 2012 . 18 .
4. . . . (. . .) : . . . í . . . .
- ó . . . . ,1997. ó 17 .
5. . . . . ó .: 2001.4- . ó . 123-126.
- // . . . . .
6. . . . . ,2012. 3- .

65% ; ( ) ;
ó 50-60%, (, ,) ó 30-
40%, ó 5-10%.
) *дидактик талаблар* ; ; ;
- ; ; ;
) *психологик талаблар* ; ; ;
ó (,) ( ) ó ,
((, , , -), ,) ;
- ;
õ õ õ õ

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИГА ТЕХНОЛОГИК ЁНДАШУВ
Норбоева С.М., Хуррамова Ш.

ó

с . õ
õ. (. . , .)

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.

СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА С РОССИЕЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СФЕРЕ

Халмурадов Д.

ó

19 1993

6000

1995

ó

ó

¹ <http://eduportal.uz/rus/info/information/zakonadat/>

2006 .

13 2007 . (1 2) ó 160 .¹ « Lex.Uz. » 2007-2008 . 105 : 100 , 38 ó 100 . 3 40% .¹

МУЛЬТИМЕДИАЛИ ДАРСЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Халлоқова О.О., Юлдашев И.И.

ó

õ

õ

2012

16-17

õ

ó

¹ <http://www.postsoviet.ru/print.php?pid=699>

¹ 13 2007 .

3)

(ó [3, 93])

(

[2, 64]

4)

5)

(1)

ўтиладиган дарс жараёнига мослаштириш

( )

ö

ö, ö

ö

( )

Литература:

1. . . . , « . . . » , 1996.
2. . . . , « . . . » , 1998.
3. . . . , « . . . » , 1998.

**“ЁРУҒЛИК ИНТЕРФЕРЕНЦИЯСИ” МАВЗУСИНИ ЎҚИТИШДА ИНТЕРФАОЛ
УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕТОДИКАСИ**

Аминов У.А., Сапаров Х.Ш.

IX

[1].

[1, 2].

[3 ó 5].

1.
 2.
 3.
 4.
 5.

( )
БББ (Биламан, Билишни хошлайман, Билиб олдим)

Биламан	Билишни хошлайман	Билиб олдим
	( )	( )

Синквейн

:
 ,
 ( ),
 ,

Блум таксонияси

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.
- 15.

?
 ?
 ?
 ?
 ?
 ?
 ?
 ?
 ?
 ?
 ?

16. ?
 17. .
 18. ?
 19. ?

“1-амалий машғўлот. Ёруғликнинг интерференцияси. Когерент нурларнинг максимум ва минимум шартлари. Интерференцион манзара марказидан турли хил полосаларгача бўлган масофа.”

ЎХар ким хар кимга ўргатади

6
 е о
 о е
 х о о е , х о о о е о о о
 е .

“2-амалий машғўлот. Юпқа пластинкадаги интерференция. Йўллар ва фазалар фарқи. Нютон ҳалқалари. Линзаларни егрилик радиусини интерференцион ҳалқалар орқали ҳисоблаш”.

ЎГалерея бўйлаб айланиш

1. 2. 3. (, , ,). 4. 4

50
 10
 20

“3-амалий машғўлот. Френел кўзгуси ва бипризмасидаги интерференцион ҳодисалар. Интерферометрлардаги интерференцион манзаралар ёрдамида муҳитларнинг синдириш кўрсаткичи ва концентрацияларини топши”.

ЎКим чакқон, ким тез, ким тўғри?

1. 2 6 3 1 мм
 2.
 3.
 4. Δx
 5. d
 6. l
 7.

“ЭЛЕКТРОМАГНИТ ТЎЛҚИНЛАРНИНГ ТАРҚАЛИШИ, СИНИШИ ВА ҚАЙТИШИ”
МАВЗУСИНИ ЎҚИТИШДА ЯНГИ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ

Аминов У.А., Каримов М.К.

1997 29

2015 7

5140200 6 6 6

6 38 288 6 68 6 65 117

1. ; 2. ; 3. ; 4. ; 5. ; 6. ; 7. ; 8. ; 9.

8
6Блум таксоманияси [1 6 3]

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.
- 10.
- 11.
- 12.
- 13.
- 14.

Maʼlumki, barcha davrlarda ham oʻqitish mazmuni, taʼlim tizimi ijtimoiy taraqqiyot bilan oʻzaro muvofiqlikda rivojlanib kelgan. Roʻy bergan ijtimoiy oʻzgarishlarning barchasi muayyan darajada taʼlim mazmunida oʻz aksini topadi. Buni ilm-fan, texnika va texnologiya sohalarida roʻy bergan oʻzgarishlarning oʻqitish jarayoniga tatbiqi misolida ham koʻrish mumkin. Bugungi kunda taʼlim muassasalarida asrlar davomida insoniyat tomonidan asoslangan ilmiy bilimlardan yosh avlodni xabardor etish maqsadida tizimli, izchil, uzluksiz va, albatta, maqsadga muvofiq ravishda pedagogik faoliyat olib boriladi. XX asrda texnika va texnologiya sohalarining jadal rivojlanishi esa ijtimoiy, iqtisodiy hamda madaniy oʻzgarishlar, ilm-fan, texnika va texnologiya yutuqlarini taʼlim mazmuniga singdirishda peshqadamlikka erishildi.

Shu mulohazalardan kelib chiqqan holda taʼlim va tarbiya tizimidagi muvaffaqiyatlar bevosita taʼlim qonuniyatlari va tamoyillari bilan bogʻliq ekanligini taʼkidlash lozim.

Oʻqituvchi faoliyatining muvaffaqiyati avvalo u didaktik prinsip (*tamoyil*) larni qanchalik toʻgʻri amalga oshirishiga bogʻliq. Taʼlim qonuniyatlari bu - oʻqitish jarayoniga qoʻyiladigan talablar yigʻindisidir. *Taʼlim prinsip (tamoyil)* lari deb, taʼlimning barcha bosqichlari va hamma predmetlarini oʻqitish uchun asos boʻladigan qonuniyatlari, qoidalariga aytamiz. Taʼlim qonuniyatlari oʻquvchi va oʻqituvchi orasidagi eng muhim ichki ahamiyatni aks ettiradi.

Maʼlumki, qonuniyat-bu barqaror, zaruriy u yoki bu hodisalar va jarayonlar oʻrtasidagi mutanosiblik va muhim aloqa. Ijtimoiy ehtiyojlar va sharoitlar oʻquv jarayonining xarakteri, uning vazifalari, mazmuni, shakllari, usullari va vositalari qonuniy ravishda aniqlab beradi. Agar oʻqitish jamiyat talablarini eʼtiborga olmasa, u holda uni, albatta, qayta koʻrish, takomillashtirish kerak. Demak, taʼlim berish, tarbiyalash va oʻquvchilarning umumiy rivojlanishlarini bir butunlikda amalga oshirish zarur. Ifodalangan qonuniy didaktik aloqalarni va oʻqitish qoidalarini ilmiy asoslangan oʻzaro bogʻlanishda qoʻllash koʻnikma va malakalarni chuqur, puxta, ongli va taʼsirli oʻzlashtirilishini taʼminlaydi. Oʻqitishni aynan shunday natijaga qaratish uning onglilik, puxtalik, taʼsirchanlik qoidalarini xarakterlaydi.

Har bir oʻqituvchi shuni anglab yetishi muhimki, oʻquv jarayonini samarali koʻrish bu - ishda oʻzini oqlagan pedagogik qonuniyatlari, qoidalar, didaktik qoidalarini hozirgi zamon sharoitidagi yangi masalalarni hal qilishda ijodiy foydalangan holda, ulardan butunlay va oʻzaro aloqada foydalanish demakdir. Oʻqitishning muqobil tomonlarini tanlash uchun butun qonuniyatlari birligini va didaktik qoidalarini eʼtiborga olish zarur. Oʻqitish qonuniyatlaridan uni samarali tashkil qilishga nisbatan muayyan muhim talablar kelib chiqadiki, buni oʻqitish qoidalarini deb ataladi. Oʻqitish qoidalarini bilish oʻqitishning zarur usullarini yanada ishonchliroq tanlashga imkon beradi.

Taʼlim-tarbiya sifatini oshirish va bunda didaktik tamoyillarga yondashish mexanizmlarini tadqiq qilish hozirgi kunda oʻz yechimini topgan emas. Shu mulohazalardan kelib chiqqan holda taʼlim va tarbiya tizimidagi muvaffaqiyatlar bevosita taʼlim qonuniyatlari va tamoyillari bilan bogʻliq ekanligini taʼkidlash lozim. Oʻqituvchi faoliyatining muvaffaqiyati avvalo u didaktik prinsip (qonuniyat) larni qanchalik toʻgʻri amalga oshirishiga bogʻliq. Taʼlim prinsiplarining barchasiga rioya qilish va ularni amalga oshirish yoʻli bilan oʻquv-tarbiya jarayonining samaradorligi oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, didaktik tamoyillar taʼlim-tarbiya samaradorligini oshirish uchun zarur boʻlib, taʼlim-tarbiya jarayonida didaktik tamoyillarga amal qilish quyidagi jarayonlarni faollashtirishga imkon beradi:

- fanning muhim gʻoyalari ochib berishda muhim ahamiyatga ega boʻlgan oʻquv fanlari asosiy jihatlarga oʻquvchilar eʼtiborini jalb etish;

- idrok etish masalalarini murakkablashtirib borib, oʻquvchilar ijodiy tashabbuskorligi va oʻquv mustaqilligi koʻlamini kengaytirish aloqadorlikni samarali amalga oshirish uchun didaktik vositalarni turli xilliklarini qoʻllash;

Didaktik tamoyillarga amal qilgan holda oʻquvchilarning fanga va mavzuga boʻlgan qiziqishni shakllantirishga imkon beradi va oʻquv tarbiya jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

ИНФОРМАТИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ШАКЛ ВА МЕТОДЛАРИ

Раҳматов Х.Х.¹, Юлдашев И.И.²

- ;
- ;
- ;
- ;
- ;
- ;
- ;

Маъруза б

( )

Семинар б

Намойиш.

Лаборатория иши ( )

(**Индивидуал амалиёт б**)

Лойihalаш б

- ; б
- (,), ;
- - ;
-

Экскурсия.

- (, ,);
- (, ,);

• , ( );
• ( );
• ,)

Информатикани ўқитиш методлари

(. methodos -) -

• ;
• ;
• ;
• ;
• б , ;

Ўқитиш шакл ва методларини танлаш

• ;
• ;
• (,);
• - ( );
• (,)

РОЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ПРИ МОТИВАЦИИ И ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Насурлаев И.Р., Болтаев Б.Р.

( )

б

( )

1. Внешнюю мотивацию б

2. Внутреннюю мотивацию б

3. Процессуальную (учебную) мотивацию.

( ),

б

1.

-
-
-
-
-

2.

3.

-
-
-
-
-
-

4.

AL LARDA KVANT FIZIKASI BO'LIMINI MAZMUNI VA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Obidova Z.

Guliston davlat universiteti

Fizika fanini o'zlashtirgan talaba, uni rivojlanish tarixi, fizikaning nazariy asoslari, fizikaning ajoyib mo'jizalari, masalalarni ishlash yo'llari, test variantlarining javoblarini topish va fizikaning hayot va iqtisodiyotdagi beqiyos roli bilan tanishadi.

Kvant fizikasi klassik mexanikaga nisbatan dunyoni tushunishning yuqori pog'onasidir. O'quvchilar kvant nazariyasi haqida ma'dum bilimga ega bo'lsin degan maqsadda XX asrning oxirlarida o'rta maktab fizika dasturiga, keyinchalik fizika dasturiga kvant fizikasi elementlarini kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi degan xulosaga kelindi.

Kvant fizikasida o'rganiladigan zarralar to'liqidan iborat bo'lishini hisobga olsak, ko'rgazmali qurollar juda kam bo'lgani uchun ham kvant fizikasi masalalarini AL kursiga juda ehtiyot bo'lib kiritish kerak degan xulosaga kelindi.

Aniq fanlar yo'nalishidagi AL larda va fizika chuqur o'rganiladigan aniq fanlar yo'nalishidagi AL lar uchun ishlab chiqilgan o'quv rejasida umumiy fizika kursi uchun 608 soat ajratilgan. O'quv reja ko'ra o'Kvant fizikasi o'bo'limi elementlarini o'rganish uchun 20 soat ajratilgan, shundan 12 soat nazariy ma'ruza darsi uchun 4soati masala yechish darslari uchun, 4 soati laborotriya mashg uloti uchun ajratilgan.

Aniq fanlarga yo'nalgan kasb - hunar kollejlari esa bu mavzular o'quvchilarga chuqurroq yetkazib beriladi talabalar fizika kursi bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lib oliy o'quv yurtlarida esa o'zlari tanlagan yo'nalish bo'yicha ko'proq tayyorlanish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bu turdagi akademik litseylarda kvant fizikani o'qitish jarayonida ko'proq fizikaning amaliy ahamiyatiga e'tibor qaratilishi fanlararo bog'lanish masalasi butun kursni o'rganish jarayonida amalga oshirilishi hamda ularni oliy o'quv yurtlariga kirishi uchun zamin tayyorlashi zarur, buning uchun o'qituvchi fakultativ darslar tashkil etib ularda ko'proq masalalar yechishga e'tibor qaratish kerak.

Dastur, har bir kurs uchun ko'rgazma namoyishlar laborotriya ishlarining ro'yxati keltirilgan bo'lib ulardan litsey imkoniyatlariga qarab tanlab olinadi. Dasturning mazmuni o'da fizikaning har bir bo'limi bo'yicha o'quvchilar bilishi kerak bo'lgan mavzular, qonunlar va tushunchalar aks etgan. Bugungi kunda fizika ta'dimi mazmunini ifodalovchi uchta dastur mavjud. Bular quyidagilar:

- a) fizika-chuqur o'rganiladigan aniq fanlar va tabiiy fanlar yo'nalishidagi akademik litseylar dasturi;
- b) gumanitar yo'nalishdagi akademik litseylar va barcha kasb hunar kollejlari dasturi;
- s) To'qqiz yillik o'rta umumta'dim maktablari dasturi;

Shu jumladan akademik litseylarda o'quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarni xisobga olgan holda, ularning jadal intellektual rivojlanishini, chuqurlashtirilgan ixtisoslashtirilgan holda o'qitishni ta'minlaydi. Akademik litseylarda o'quvchilar o'zlari tanlagan yo'nalish bo'yicha bilimlarini oshirish va muayyan fanlar asoslarini chuqur, mukammal o'zlashtirish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Aniq fanlarga yo'naltirilgan akademik litseylarda fizikaning o'Kvant fizika o'bo'dimi ham aniq fanlar yo'nalishidagi akademik litseylarda kasb hunar kollejlari, jumladan, tabiiy fanlarga yo'nalgan akademik litseylarga nisbatan kengroq va chuqurlashtirib o'tiladi. Ko'proq bu bo'dimda nazariyaga va masalalar yechishga e'tibor qaratiladi.

O'quvchilarga kvant fizika elementlarini tushuntirishdan oldin, kvant fizikasining paydo bo'lishi va rivojlanishini o'rganadilar. Aniq fanlar yo'nalishidagi AL larda va fizika chuqur o'rganiladigan tabiiy fanlar yo'nalishidagi AL lar uchun ishlab chiqilgan o'quv rejasiga kiritilgan mavzular quyidagilardan iborat: o'Yorug'lik kvantlari. Yorug'lik ta'siri, kvantlari. Kvant nazariyasining paydo bo'lishi va tushuntirilishi. Fotoeffekt hodisasi, Fotoeffekt nazariyasi. Fotonlar. Ichki fotoeffekt. Fotoeffektning qo'llanilishi. Quyosh energiyasidan foydalanish. Yarimo'tkazgichli batareyalar va ularning yaratilishidagi muammolar. Geliotexnika elementlarining fan, texnika va qishloq xo'jaligida ishlatilishi, uning kimyoviy ta'siri. Fotografiya. Kinoda ovoz yozib olish va eshittirish. Yorug'lik tabiatini tushuntirishdagi dualizm - yorug'likning to'liq va kvant xossalari o.

Masala yechish darslari o'quvchilar bilimini nazorat qilishni va ularni darslarni qay darajada o'zlashtirishganini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun masala yechish darslarini tashkil qilishga ko'proq e'tibor qaratish zarur. Kvant fizikasi tushunchalarini o'zlashtirish o'quvchilarda birmuncha qiyinchilik tug'dirsada, nazariyani yaxshi o'zlashtirgan o'quvchi kvant fizikaga doir masalalarni yechishda qiynalmaydi. Chunki nazariya va amaliyot bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular bir-birini to'ldirib turadi.

**КАСБ-ХУНАР КОЛЛЕЖЛАРИ ВА АКАДЕМИК ЛИЦЕЙЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИ
ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШНИНГ АВФЗАЛЛИКЛАРИ**

Вахидов А.С.

581

« »

582

**БОШЛАНГИЧ СИНОФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ИҚТИСОДГА ОИД ТУШУНЧАЛАРНИ
ШАКЛАНТИРИШ ВОСИТАЛАРИ**

Бердиева Ҳ.Б., Гулбоева Г.

: 6

581
582

.6 : , 1989.6 .256.

. - : , 1999. 55 .

2-3

УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ – БАРКАМОЛ ИНСОННИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОМИЛИ
Абдурасулова Д.

ö

ö

ö

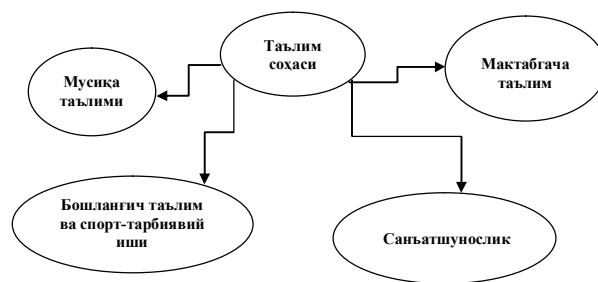

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

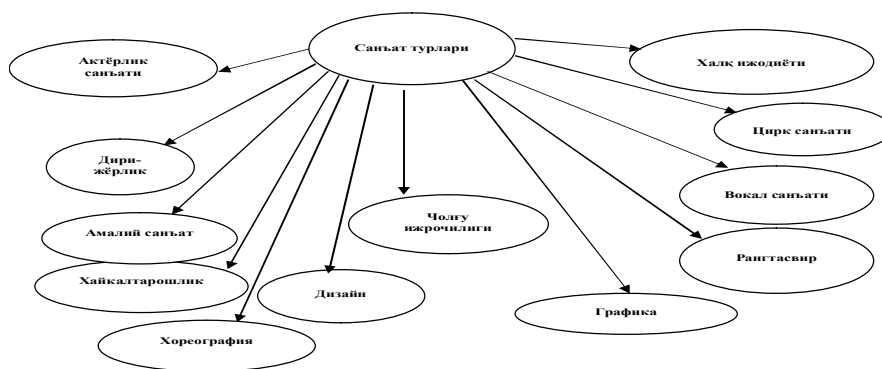
1. . . . .
2. . . . . // , 2012 29- , 10 .
3. . . . . : 1997.
4. . . . . , 2005.
5. . . . . , 1996.

**КАСБ-ҲУНАР КОЛЛЕЖЛАРИ МАТЕМАТИКА ФАНИНИ СОҲАЛАРГА
ЙЎНАЛТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ**

Рашидов А.Ш.

1.

: ? ? ? ? ?

2.

№	San'at iynali-shida KHK nomi	Matematika-dagi mavzu	Zamonaviy texnologiyalar	Qullaniladigan ukitish metodlar
1		o - o		
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				

Adabiy'tlar ruyxati:

1. . . . , ... 2008 .
2. . . . , ...

INFORMATIKA DARSLARIDA EVRISTIK TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Rashidov A.Sh., Nurillayev F.F.

Buxoro davlat universiteti

Evristik ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonida o'quvchilarni zarur bilimlarni o'zlarini izlanib topishi, ijodiy fikrlashi, mustaqil ishlashi, bilim va ko'nikmalarni yangi vaziyatlarda qo'llashi, xulosa chiqarishlariga yo'naltiradigan pedagogik texnologiyalardandir.

o'Evristika o'so-zi qadimgi yunon tilidan olingan bo'lib, o'zlayman o', o'kashf qilaman o' degan ma'noni bildiradi.

o'Didaktik evristika» atamasi «evristika» atamasidan ma'no bo'yicha farqlanadi. Keng ma'nodagi evristika o' insonlarning izlanayotgan sohalar: kibernetika, psixologiya, kriminalistika, tibbiyot, falsafa va boshqalarda yangi natijalar olish maqsadida qilayotgan ijodiyoti, ijodiy faoliyati haqidagi fan.

Fan sifatida evristika yangilikni kashf etish jarayonlarini tushuntirish, tizimga solish va bashorat qilishni maqsad qilib qo'ygan. Didaktik evristikaning esa maqsadi esa o' o'quvchi va o'qituvchilarning ta'lim mahsullarini yaratishga qaratilgan faoliyati orqali ularning individual imkoniyatlarini ochib berishdir.

Evristik ta'lim asoslari tarixi qadimgi yunon olimi Suqrot nomi bilan bog'lanadi. Qadimgi Gresiyada evristika deganda Suqrot amaliyotga tadbiiq etgan o'qitish usuli tushunilgan. Bu usul bo'yicha o'qituvchi o'quvchini savollar berish orqali masalaning yechimini mustaqil topishga olib kelgan. Evristik o'qitishga doir turli yondashuvlar Platon, Arximed, R.Dekart, A.Puankare, Ya.A.Komenskiy, J.Dyui va boshqalarning ishlarida o'z aksini topgan. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab evristika masalalari bilan Yu.K.Kulyutkin, O.K.Tixomirov, I.Myuller, P.Ya.Galperin, S.O.Gruzenberg, I.M.Rozet, Ya.A.Ponomaryov, V.N.Pushkin, G.S.Altshuller, J.Adamar kabi olimlar shug'ullanishgan. Rus olimi V.I.Andreev tomonidan evristik metodlar tizimlashtirilgan, ularni qo'llash tamoyillari va qoidalari o'rganilgan. V.I.Andreev tomonidan ishlab chiqilgan evristik o'qitish asoslari fizikani o'qitish jarayonida tajribadan o'tkazilgan. A.V. Xutorskoy tomonidan esa bu tadqiqotlar davom ettirilib, evristik o'qitish metodlarini barcha fanlarga tadbiiq etish tizimi taklif etilib, evristik ta'lim nazariyasi - didaktik evristika asoslari ishlab chiqilgan.

Informatikani o'qitishda o'rganilayotgan ob'ektning yangi qirralarini ko'ra bilishga o'rgatadi, mustaqil fikrlashga, ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Evristik metodlardan bir nechasi bilan tanishamiz.

1. "Ramziy akslantirish" metodi. Ushbu metodda ob'ekt o'quvchilar tomonidan hissiy-ramziy nuqtai nazardan tadqiq qilinadi. Tanlangan ob'ekt va uning ramzi orasidagi bog'lanishlar izlanadi, ob'ektning grafik, belgisi, so'zlar orqali biror ko'rinishda ramzini yaratish talab etilib, eng asosiysi, bu ramzni talqin etish, asoslab berish hisoblanadi. Metodning maqsadi o'zlashtirilgan bilimlarni yodga tushirib, to'plangan ma'lumotlarni umumlashtira olish, ularni rasm, chizma ko'rinishida ifodalay olishga o'rgatish, tahliliy va mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish, yaratuvchanlik, tasavvurni shakllantirishdan iborat.

Informatikaning "Grafik muharrirlar" mavzusiga oid topshiriqlar:

- A) "O'z shahringiz gerbini yarating";
- B) "O'z shahringiz bayrog'ini yarating";
- V) "Matematika fani emblemasini yarating";
- G) "Informatika emblemasini yarating".

2. "Evristik savollar" metodi

Bu metodda tanlangan hodisa yoki ob'ekt to'g'risida ma'lumot to'plash maqsadida 7 ta tayanch so'roq so'zlari asosida savollar tuzish talab etiladi. *Kim? Nima? Qaerda? Qachon? Qanday? Qay tarzda? Nima uchun?* so'roqlari bilan boshlanuvchi savollar tuzish va ularga javob topish jarayonida yangidan-yangi o'Qachon va qay tarzda? o'Kim va qachon? o', o'Kim va nima uchun? o' kabi savollar yuzaga keladi. Bunda eng original, betakror savollar va aniq javoblar yuqori baholanadi. Maqsad o' o'rganilayotgan ob'ektning mazmun-mohiyatiga chuqur kirib borish, o'quvchilarning tahliliy va mantiqiy fikrlash malakasini oshirishdan iborat.

Informatika faniga oid topshiriqlar:

- A) "Axborot tushunchasiga oid evristik savollar tuzing".
- B) "Algoritm tushunchasiga oid evristik savollar tuzing".

3. "Obrazli akslantirish" metodida ob'ekt hissiy-obrazli tadqiq qilinadi. O'quvchi tanlangan ob'ektning tahlil qilish yoki kuzatish natijasida uning o'z tasavvuridagi matnli yoki grafik ko'rinishdagi obrazini yaratishi talab qilinadi. Ushbu metoddan ko'zlangan maqsad o'quvchilarda obrazli tafakkurni, tahliliy fikrlashni rivojlantirish, ularning tasavvuri, xayoloti va dunyoqarashini kengaytirish, mustaqil fikrlashga o'rgatishdir.

Informatikaning Power Point bo'limiga oid topshiriq sifatida "obrazli akslantirish" evristik metodi asosida Vatan haqidagi she'rlarga mos, uning mazmunini grafika, ovoz, animatsiyalar yordamida yoritib beruvchi animatsion rolik tayyorlash vazifasini qo'yish mumkin.

Masalan, O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusufning:

*Yomg'ir yog'ar shitirlab,
Nurmi, ipaktolar,
Bahor kelsa qiqirlab,*

*Qirga chiqar lolalar,
Lolalar har joyda bor
Bizda bori qayda bor!
Bizning bo'ston qayda bor,
Shohimardon qayda bor,
So'lim Surxon qayda bor,
Samarqand non qayda bor-a,
O'zbekiston qayda bor?!*

kabi misralar o'rin olgan o'Qayda borö she'riga yoki xuddi shundayona Vatan madhi etilgan «Rimni alishmasman beda poyangga», «Parijning eng gozal restoranlarin, bitta tandiringga alishmasman men», «Bahorda Baxmalda tug'ilgan qo'zing, arab ohusidan azizroq menga» degan ta'osirchan ta'riflardan iborat «Iqror» kabi she'rlarga mos taqdimotlar yaratish jarayonida o-quvchilarda milliy g-arur, tug'ilib o'sgan aziz Vatani va uning so'lim tabiati, tarixi, qadriyatlarini bilan faxrlanish tuyg-ulari shakllantiriladi.

Yana bir topshiriq.

oKompyuterda grafik ob'ektlar bilan ishlashö bo'limiga topshiriq sifatida biron bir o-zbek xalq maqolining mazmuniga mos rasmlar tanlab, fotokollaj tayyorlash, ya'ni bir necha rasmlardan foydalanib, yagona yaxlit tasvir hosil qilish vazifasi o-quvchilarga topshiriladi.

Maqollar xalq og-zaki ijodining ixcham shakl, ammo teran mazmunga ega bo'lgan janridir. Har biri tilimiz ko-rkini, nutqimiz nafosatini, aql-farosat va tafakkurimiz mantiqini namoyish etgan va namoyish eta oladigan bunday badiiy satralari xalqimizning ko-p asrlik hayotiy tajribalari va maishiy turmush tarzining bamisoli bir oynasidir. Maqollarda ajdodlarning hayotiy tajribalari, jamiyatga munosabati, tarixi, etik va estetik tuyg-ulari, ijobiy fazilatlarini mujassamlashganligi sababli, ulardan ta'dim jarayonida foydalanish o-quvchilarda yuksak ma'naviyat, madaniyat va ijodiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi.

4. "Turli fan nuqtai nazaridan o'rganish" metodining mohiyati shundan iboratki, tanlangan ob'ek to-quvchilar tomonidan dars jarayonida yoki darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlagan holda turli fan nuqtai nazaridan tadqiq qilinadi. Bu evristik metodning maqsadi mavzuni o'rganish jarayonida uning asoslarini chuqur fahmlash va anglab yetish, o-quvchilarda mustaqil izlanish, tanqidiy, tahliliy va mantiqiy fikrlashlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish, muammolarni, vaziyatlarni turli nuqtai nazardan muhokama qilish malakasini shakllantirishdan iborat.

"Turli fan nuqtai nazaridan o'rganish" metodi asosidagi topshiriqlar:

A) Virus tushunchasini turli fan nuqtai nazaridan tahlil qiling.

B) Axborot tushunchasini turli fan nuqtai nazaridan tahlil qiling.

5. Evristik "tarixni tiklash" metodida biron bir fan sohasidagi hodisa, voqealarning tarixi o'rganiladi. Bu evristik metodning maqsadi har bir o'rganilayotgan ob'ektning kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlarini chuqur o'rganish, ta'dim oluvchilarda tarixiy xotirani rivojlantirishdan iborat.

Informatikadan topshiriqlar:

Quyidagi mavzularda referat tayyorlang:

"Algoritm tushunchasining kelib chiqishi"

"Dasturiy ta'minotning rivojlanish tarixi",

"Dasturlash tillarining rivojlanish tarixi"

6. Evristik "eksperimentlar" metodida tanlangan ob'ekt ustida eksperimentlar, tajribalar o'tkazilib xulosalarga kelinadi.

Informatikani o'qitishda bu metoddan foydalanib, buyuk ajdodlarimiz tomonidan kashf etilgan matematik formulalarni, qoidalarni konkret qiymatlarda sonli eksperimentlarda tekshirish vazifasi o-quvchilarda qiziqish uyg-otishi tabiiy. Natijalar hozirgi zamonaviy yaxborot texnologiyalaridan foydalanib olingan qiymatlar bilan solishtiriladi. Bir necha asrlar avval olingan ilmiy natijalarning to'g-irilgini o'zlari aniqlaganlarida, o-quvchilarda milliy g-arur, iftixor tuyg-ulari uyg-onadi.

Masalan:

1-Misol: Abu Ali Ibn Sino o-zining oAsh-shifoö asarida 9 soni yordamida sonlarni kvadratga va kubga ko-tarish amallar to-g-irilgini tekshirish haqida quyidagi qoidalarni keltirib o'tgan :

• Agar son 9ga bo'linib, qoldiqda 1 yoki 8 qolsa, u holda bunday sonlarning kvadrati 9ga bo'linib, qoldiqda hamisha 1 qoladi;

• Agarson 9ga bo'linib, qoldiqda 2 yoki 7 qolsa, u holda bunday sonlarning kvadrati 9 ga bo'linib, qoldiqda hamisha 4 qoladi.

O-quvchiga oPascal dasturlash tilida bu qoidalarni eksperiment o'tkazish yo-li bilan isbotlangö degan vazifani topshirish mumkin.

2-Misol:

Buyuk allomalarimizdan biri Nasriddin Tusiy kvadrat ildizni taqribiy hisoblash uchun quyidagi formulani beradi:

$$\sqrt{A} = a + \frac{A - a^2}{2a + 1}, \text{ (bunda } a < \sqrt{A} < a + 1 \text{)}$$

O'quvchiga mustaqil ish sifatida Microsoft Excel dasturida bu formulaning to'g'riligini eksperimental tekshiring, natijalarni solishtirish uchun Excel ning standart funksiyalaridan foydalaning o'z vazifasini berish mumkin.

TUPROQ SUV O'TKAZUVCHANLIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISHNING AHAMIYATI

Yaqubova M.U., Ro'zmetov R.S.

Urganch davlat universiteti

Tupr qning as siy tarkibiy qismlarydan biri-tupr q suvi his blanadi. Tupr qning payd bo'lishida, uning g n tik qatlamlarida har il min ral va r ganik el m ntlarning to'planishi yoki harakatlanishda, ikkilamchi s zli min rallarning vujudga k lishi va b shqacha jarayonlarda tupr q tarkibidagi suvning r li juda kattadir.

Shunday qilib, y r yuzasiga tushgan atm sf ra yog'ini tupr qda suv bug'i, tupr q tarkibidagi suvlar, siz t suvi singari tabiiy shakllarda atm sf ra - tupr q - grunt - o'simlik q plami sist masida transf rmatiya qilinadi.

Tupr qdagi suv shakllari va uning harakatlanishidan min ral hamda m anik el m ntlardan tashkil t pgan tupr qning kattiq fazasi as siy r l o'ynaydi.

Tupr q zarrachalari ma'dum s lishtirma yuzaga hamda yuza en rgiyasiga ega bo'lganligi bu zarrachalar atr fida ma'dum miqd rda suv m l kulalarining yutilishi (s rbtisiyasi) ga sabab bo'ladi.

Tupr qning o'zidan suv o'tkazish q biliyatiga suv o'tkazuvchanlik d b ataladi va uning miqd ri ma'dum vakt ichida. tupr qdan o'tgan suv miqd ri bilan o'lanadi.

Tupr qning suv o'tkazuvchanlik q biliyati juda murakkab jarayon bo'lib, u tupr qqa surilishi, namlanishi va rtiqcha suvning filtrlanishi kabi h disalarni o'z ichiga ladi.

Tupr qqa suvning singishi va namlanishi uning b shqa r vak jinslardan tub farqlanishini ko'rsatib turuvchi as siy b lgidir. Masalan, yirlik shag'al, chag'ir t sh va qumlar ki yangi nuralgan t g` jinslari, o'zidai suvni juda ya shi o'gkazadi, l kin ular suvni surish, ayniqsa ushlab q lish q biliyatiga ega emas. Shimilib va ushlanib q lingan suv as san tupr q mayda zarrachalari yuzasida, agr gatl o'lakchalar amda ular vujudga k ltirgan g` vaktlarda saqlanib, o'simliklar uni k rak vaqtida ist om l qilav radi. Lalmi rlardagi tabiiy o'simliklar, hatt ki ralla ekinlari faqatgina kuz, qish va bah r faslida yoqqan yorin o` s chin suvlaridan h sil bo'lgan jamg`arma suv his bida yashaydilar. Siz t suvlar chuqur j ylashgan bunday shar itda yog'in-s chin suvlari kapillyar muallaq h tatda ushlanib turadi. Yog'in-s chin suvlaridan bah rik r yrlarning namlangan qismi bah rga k lib ch tusli bo'z tupr qlarda l m, tipik bo'z tupr qlarda 1,5 m va to'q tusli bo'z tupr klarda 2-2,5 m ga tadi, h zirgi vaqtda tupr q- m li rativ t kshiruv ishlarida suv o'tkazuvchanlik t zligini his blash S.V. Astap vning quyidagi f rmulasi k ng qo'llaniladi.

$$v = \frac{Q \cdot 10}{S \cdot t} \text{ bunda ,}$$

v-suv o'tkazuvchanlik t zligi, mm/min.

Q-ma'dum vaqt ichida sarf bo'lgan suv miqd ri, ml,

S-tajriba lib b riladigan mayd n yuzasi, sm²,

t-suv sarfi his biga lingan vaqt, min,

10-k effitsi nt. Bu k effitsi nt yordamida suvning ml dagi ko'rsatkichi, mm ga aylantiriladi.

lingan ma'dum tlar suv o'tkazuvchanlikni tupr qning m anik. tarkibi bilan uzviy b g`liqligini ko'rsatadi. Tupr q qancha ngil bo'lsa, suv o'tkazuvchanlik shuncha yuq ri tupr q m anik tarkibi g`irlashgan sari suv o'tkazuvchanlik pasaya b radi.

N.A.Kachinskiy (1947) ning quyidagi umumiy t nglamasida suv o'tkazuvchanlikka va filtratsiyaga ta'osir ko'rsatuvchi fakt rlar o'z if dasini t pgan:

$$K = f(q, p, d) \text{ bunda}$$

K-filtratsiya k effitsi nti,

f-funktsiya.

h-ma'dum t mp ratura eritmaning (suvning) yopishq qligi.

p-tupr q k vakligi.

d-k vaklarning effrktiv diam tri.

D mak, filtratsiya - bu pastga harakat qiladigan eritmaning yopishq qligi, tupr q k vakligi hamda k vaklarning eff ktiv diam tri bilan to'g'ri pr p rtsi nal b g'lanishda bo'lgan funktsiyadir.

Tupr qqa suv o`tkazuvchanligiga ko`ra bah b rishda N.A.Kachinskiy tasnifidan f ydalaniladi. Bunda tupr q quyidagi gruppalariga bo`linadi (yutilgan suv miqd ri millim tr his bida kuzatishning birinchi s ati uchun b rilgan):

juda yuq ri o 1000 o 500

juda ya shi - 500 - 100

ya shi-100-70

q niqarli o 70 o 30

q niqarsiz o 30 dan kam

Qishloq xo`jalik fanlarini o`qitishda zamonaviy usullarni foydalanishni yanada takomillashtirish va joriy qilish O`zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2015 yil 3 noyabrdagi "Qishloq va suv xo`jaligi tarmoqlarini oliy ma`lumotli yuqori malakali kadrlar bilan ta`minlashni yanada takomillashtirish chor-tadbirlari to`g`risida"gi 311-sonli qarorida korsatib o`tilgan.

Biz laboratoriya sharoitida tuproqlarni suv o`tkazuvchanlik xususiyatlarini o`rganishni elektron qurilmalar yordamida organish bo`yicha izlanishlar olib borilmoqda. Hozirgacha tuproqni elektr o`tkazuvchanligiga asoslangan holda tuproqni suv o`tkazuvchanligini aniqlash usullari bo`yicha birlamchi ma`lumotlar oldik. Olingan **fn`fnviy** usullarda oligan natijalar bilan qiyosiy o`rganimoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki tuproqlarning suv o`tkazuvchanlik xususiyatlarini chuqur o`rganish orqali tuproqlarni melirativ holatini yaxshilash ning samarali usullarini ishlab chiqish mumkin. Tuproq suv o`tkazuvchanlik xususiyatlarini kompyuter programmalari asosida aniqlash imkoniyatlari mavjud.

AL VA KHK O`QUVCHILARINING FIZIKA DARSLARIDAGI TEXNIK IJODKORLIGINI OSHIRISH

Xalloqova O.O.

Buxoro yengil sanoat va pedagogika kasb-hunar kolleji

O`quvchilarning fizika darslarida texnik ijodkorligini oshirish maqsadida, avvalo, ularning mustaqilligi, ya`ni bunda fikrlash faoliyatining xususiyatlarini o`yangilik, birdaniga topish, fahmlash, sezgirlik va hokazolaro muhim bo`lmasdan, shuningdek ijodga nisbatan stimuly (qiziqish, berilish, ishqibozlik, iroda, maqsadga erishish, yaratuvchanlik quvonchi, ruhlanish va h.k) ham muhim ahamiyatga ega.

Avval aniqlangandek, ijodiy aktivlik darajasi va davri bilan xarakterlanadi. Bu ikki komponent, shubhasiz, bir-biri bilan bog`langan. Lekin bu yerda shu narsa muhimki, bu komponentlar o`quvchining psixik faoliyatining ikki xil tomoniga bog`liq. O`quvchining ijod jarayonidagi aktivligi uning atrof muhitga munosabati bilan belgilanadi. Ijodiy jarayon davri esa faqat munosabat bilangina emas, shuningdek, shaxsning psixik xususiyatlariga hamda hal qilinadigan muammolarning ob`yektiv murakkabligiga bog`liq.

O`quvchida qiziqish har xil faktorlar: ota-onalar, do`stlari, kitob, kino, radio, televidiniya, muzey va hokazolar ta`sirida paydo bo`ladi. Shuning uchun ham ijod qilish uchun tabiiy sharoitga yaqin, to`da-to`kis sharoit yaratishga intilib, biz vaqt bo`yicha ham, mashg`ulot mavzusi bo`yicha ham dars qolipini kengaytirishga majbur bo`lamiz. Fakultativ, uy va to`garak mashg`ulotlari o`quvchilarning ilmiy-texnikaviy ijodkorligini yanada oshirishga keng imkoniyatlar yaratadi.

Darsdan tashqari mashg`ulotlarda o`quvchilarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish mobaynida ijodiy jarayonning muvafaqqiyatli borish sharoitini rivojlatirishga, ijodiy faoliyat mazmunining aktualligiga katta e`tibor berishga to`g`ri keladi. O`quv jarayonining bu tomonlari o`zaro bog`langan bo`lib, shu bilan birga mustaqil ma`noga ham ega.

Ijodiy faoliyatning mazmuni avvalo o`quvchiga vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishida, politexnik ta`lim va kasbga yo`llash talablari bilan belgilaniladi. Bunda texnik ijodkorlikni rivojlantirishda fan-texnika taraqqiyoti yo`nalishlari: kosmonavtika, radioelektronika, hisoblash texnikasi bilan va ishlab chiqarishning asosiy qismi sanoat va qishloq xo`jaligi bilan aloqasi muhim ahamiyatga ega.

Texnik ijodkorlikning mazmuniga qo`yiladigan muhim talab, o`quvchilarning yosh xususiyatlariga va umumiy ta`lim bo`yicha ma`lumot darajasiga mos kelishidir. Mazmunga qo`yilgan bu talab, o`quvchilar qiziqishining rivojlanishi uchun kerak shartlardek zarur.

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda tahsil olayotgan yoshdagi o`quvchi yoshlar odatda bolaligidanoq radioga, aviatsiyaga, daryo va dengiz kemalariga, raketaga va texnikaning boshqa ko`rinishlariga qiziqadilar. Bu yoshda ilmiy-texnikaviy ijodkorlikning mazmuni tahsil olayotga ta`lim dargohining atrofidagi muhitga ham bog`liq. O`quvchilar o`zlari ko`rib yurgan mashinalarga o`xshash mashinalar: masalan, ekskavator, o`ziyurar kombayn, neft konining modeli kabi mashinalarni modellashtirishga qiziqadilar.

Yosh avlodni biror bir kasb egasi bo`lishga tayyorlash bilan birgalikda ularni texnik idrok etish, texnik shakllar yaratish, ya`ni texnik konstruksiyalash faoliyatiga tayyorlash zarur. Hozirgi kunda ishlab chiqarishga yetuk ijodkor mutuxassislarni tayyorlash, ularning texnik konstruktorlik bilim ko`nikmalarini va ijodkorlik xislatlarini shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

Akademik litsey va kasb-hunar kolleji o'quvchilarini zamonaviy umumtexnik tayyorgarligida ularning fizik konstruktorlik bilim va malakalarini shakllantirish masalasi muhim hisoblanadi.

Xalq xo'jaligida fan va texnika yutuqlarining jadal sur'atlar bilan kirib kelishi, yuqori malakali ijodkor ishchilarning, ratsionalizator va muhandis-texnik xodimlarning kamyobligini ko'rsatmoqda. Hozirgi zamon ishlab chiqarishida ishchi mehnatning mazmuni va uning xarakteri chizmalari o'qiy olish, konstruktiv-texnologik jarayonlarni idrok qila bilish va murakkab texnik masalalarni ijodiy yondashib yecha bilish kabi xususiyatlarni talab qilmoqda. Ma'dumki, ratsionalizatorlik va ixtirochilik faoliyati konstruktorlik bilimlari va malakalari asosida yuzaga keladi. O'quv- konstruktorlik faoliyati muayyan ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorlash hisoblanib, zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida texnik konstruktorlik faoliyati mazmuniga diqqat-e'tiborni talab etadi.

Hozirgi zamon ishchisi- bu yangi tipdagi ishlab chiqarish xodimi, ishchi-bunyodkor, konstruktor-dizayner, yaratuvchi faoliyatning faol vakili. Bugunning ishchisi texnik-konstruktor darajasida fikrlaydigan, barcha ishlarning sifatli va unumdorligini ko'tarish uchun kurashadigan yaratuvchi, ratsionalizatoridir.

Texnik-konstruktorning ishi har qanday ishlab chiqarishning asosiy tarkibiy qismidir. Xalq xo'jaligining eng muhim tarmoqlarida konstruktor-dizaynerning ish faoliyatini o'rganib shunday xulosaga kelish mumkinki, texnik-konstruktorlar konstruksiyalashning yagona prinsipidan foydalanib, o'texnika tili o' bo'lmish chizmalar bilan o'Gaplashedilar o. Zamonaviy konstruksiyalashda grafik, geometrik va analitik usullar qo'llaniladi. Ishlab chiqarishning bir-biridan juda uzoq sohalari, masalan samolyotsozlik, kemasozlik, kiyim bichish-tikish kabi sohalarida ham yagona konstruksiyalash prinsipi o' loyihalashdan foydalanadilar.

O'quvchilarga texnik konstruksiyalash elementlariga doir bilim va ko'nikmalari mazmunini belgilash uchun hozirda korxonalaridagi ishchilar, ishchi-ixtirochilar mehnatning mazmunini tahlil qilish, ijodiy qobiliyatli ishchilarning kamol topishi jarayonini o'rganish zarur.

Konstruksiyalarning variantlari (o'xshashlari) bilan tanishish, ularning afzalligi hamda kamchiliklarini aniqlash, texnika bilan ishlashda muhandislikka, fan asoslariga doir bilimlarni, amaliy ko'nikmalarni qo'llash hamda ishchilik mahoratini ishlab chiqarish ilg'orlarini yangi konstruktorlik masalalarini hal qilishga da'vat etadi. Bu esa ratsionalizatorlar va ixtirochilar mehnatida mavjud buyumlar bilan sinash ishlarining amalga oshirilishi, ularning yangi konstruksiyaga moslashtirish uchun harakat qilinishidir. Mavjud shakllar va ijodkorlik elementi sifatidagi amaliy ishlarni bajarishdir.

Uni bajaradigan konstruktor quyidagi usullardan foydalanadi:

1. Konstruktiv yechimlarning prototipini o'rganish;
2. Ob'ektlar va hodisalarning o'xshashligi yoki farqini aniqlash;
3. Tadqiq qilinayotgan ob'ektning ayrim nomuhim xossalari mavhumlashtirish;
4. Bir xil ob'ektlarning ba'zi xossalari boshqa xil ob'ektlarga ko'chirish imkonini beradigan taqqoslash metodidan foydalanadi;
5. Konstruksiyalar misollari (variantlar)ning afzalliklari kamchiliklarini tahlil qilish.

Konstruktorlik faoliyatida texnika taraqqiyotining eng muhim yo'nalishlari, ya'ni standartlash (buyumlarni birxillashtirish) asosida ulardagi uzellar va detallarni birxillashtirish hamda ixtisoslashtirish, texnologik jarayonlarni tiplashtirish nazarda tutiladi.

Konstruktor faoliyati hisoblash, ashyolarni tanlash, shaklni konstruktiv va badiiy ishlash, moslamalarni konstruksiyalash va oldindan smeta tuzishdan iboratdir. Konstruktor ashyoning xossasini, texnologiyaning nozikligini, mashina ishlaydigan sharoitni va boshqa anchagina omillarni hisobga olishi lozim bo'ladi. Bu esa bilim, tajriba, tasavvur, ba'zan o'tkir farosatni talab qiladi. Konstruktor shaklni, detallarni to'g'ri tanlash, yana shakl badiiy talablarini hisobga olgan holda ishlashi haqida o'ylashi va buyumni tayyorlash arzon tushishini kuzatishi zarur. Ishlab chiqarishdagi har bir muhandis xodim (dizayner va konstruktor)lar:

1. Faoliyati konstruksiyalash bilan bog'liq har bir ishchi chizmalar va eskizlarni o'qishi hamda chizishi;
2. Talab qilingan shakl va o'lchamlardagi buyumni tayyorlash uchun kerakli ashyolarni shu buyumning ishlash sharoiti va tejamligini hisobga olib tanlashi;
3. Geometrik shakllarni va ularning konstruksiyasi mustahkam va bir xil bo'lishidagi ahamiyatini bilishi;
4. Detaillardagi konstruktiv elementlarning o'lchamlarini, ularning ishlanishi va qo'llanilishini tushunishi;
5. Buyumlardagi ma'dum tipdagi detallarni birlashtirish yo'llarini, ashyolarning xossalari bilan ularning ishlash usullari o'rtasidagi bog'lanishlarni bilishi.
6. Turli ma'dumotnoma, adabiyotlardan, standart va normalardan foydalana olish;
7. Buyumlarni rejalash, detallarning eskizlarini tuzish, texnologik jarayonlarni rejalashtirish va amalga oshirish kabi ishlarni uddalashi kerak.

Shu bilan birga konstruktorlik faoliyatining muvaffaqiyati kishining o'zi tayyorlagan texnika tarmog'ini qanchalik bilishiga bog'liqdir.

Shunday qilib, hozirgi ishlab chiqarishdagi ratsionalizator ishchi, konstruktor va dizaynerning faoliyati ijodiy jarayondir. Shu bilan birga konstruksiyani grafik tasvirlash, odatda konstruktorlik g'oyasini moddiy jihatdan amalga oshirishda birinchi bosqich bo'ladi. Bu hol material va mehnat sarfini tejab, konstruksiyalash jarayonini

tezlashtiradi. Modellar yasash ó konstruksiyani soddalashtirilgan va kichiklashtirilgan koʻrinishda yasash ham shu maqsad uchun xizmat qiladi. Modelni konstruksiyalashda modeli yasaladigan obʼyektning bir xil xossalari saqlashga harakat qilinadi va boshqalari hisobga olinmaydi. Qaysi xossa asosiy deb olinishiga qarab modeli yasalayotgan bitta obʼyektning oʻzini har xil konstruksiyadagi modellar deb qarash mumkin.

Masalan, maʼlum sharoitdagi modellarda fizikaviy tabiati oʻxshash boʻlgan hodisalarni oʻrganish mumkin va bir xil sharoitdagi tajribalarning natijalariga qarab boshqa sharoitda roʻy berayotgan hodisalar haqida fikr yuritish mumkin. Bu holda model yasash, fizikaviy kattaliklarning oʻlchamliligi nazariyasiga asoslanadi. Bunda fizikaviy kattaliklarning shunday oʻlchamsiz kombinatsiyalari topiladiki, modelda kuzatiladigan hodisalar haqiqiy hodisalarga aynan oʻxshash uchun ular teng boʻlishi kerak. Masalan, aero va gidrodinamik jarayonlarning modeli yasalganda, model uchun ham asl nusxa uchun ham Reynolds soni

$$Re = \frac{W_0 l}{\delta} \quad (2.1.1)$$

bir xil chiqishi kerak.

W_0 — sistemadagi gaz yoki suyuqlikni oʻrtacha tezligi; l — oʻsha elementni diametri, yoki plastinka uzunligi; δ — oʻsha elementni diametri, yoki plastinka uzunligi; ν — issiqlik tashuvchini kinematik qovushqoqlik koeffitsiyenti. **Reynolds** soni bu issiqlik tashuvchini gidromexanikaviy xossasini koʻrsatadigan son.

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari ish faoliyatida ilmiy- texnikaviy ijodkorligini tashkil sohasida katta tajriba toʻplangan. Konstruktorlik faoliyatining muayyanligi, uning tor doirasidagi detallar, uzellar, mexanizmlar yoki mashinalar bilan bogʻliqligi oʻquvchilarga fizika fani doirasida konstruktorlashni har xil badiiy-texnik yechimlar misolida oʻrgatishni talab qiladi.

Shunday qilib, hozirgi zamon ishlab chiqarishida texnik konstruktorlarning ish faoliyatini tahlil qilib, litsey va fizika kasb-taʼlimi jarayonida egallashi zarur boʻlgan badiiy va texnik konstruksiyalash elementlariga doir bilim va koʻnikmalar hajmi aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. . . . . oʻquvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oʻstirish. Toshkent-1978. oʻqituvchi oʻnashriyoti.180-240-bet.
2. Yosh fizik ensiklopedik lugʻat. Nazirov E. taxriri ostida.-T., 1988. 86-88 bet.

HAYOTIY MAZMUNGA EGA BOʻLGAN SHE'RIY TOPISHMOQ TARZIDAGI MASALALAR-MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRUVCHI VOSITA SIFATIDA

Panjiyeva M.

Termiz davlat universiteti

Matematika va mantiqni bir ó biridan ayrim ó ayrim tasavvur qilish qiyin.

Chunki mantiqiy tafakkurning rivojlanishida matematika fanining roli va ahamiyati nihoyatda katta. U oʻquvchilarning mantiqiy tafakkurini oʻstirishga, oʻz fikrini qisqa, aniq, tartibli ifodalashga oʻrgatadi. Shuning uchun matematikani shunday oʻrgatish kerakki, u oʻquvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini bogʻlab qoʻymasdan, balki ularning tafakkurini oʻstirib borishni nazarda tutsin.

Bu esa oʻqituvchilarni oʻquvchilar tomonidan maʼlum bilim zahirasini egallashi bilan kifoyalanib qolmasdan, balki bu bilimni egallash davrida oʻquvchilarning qobiliyatini yuzaga chiqarish va aqliy tafakkurini oʻstirish masalalariga alohida ahamiyat berishni talab qiladi.

Matematika darslarida boshlangʻich sinf oʻquvchisining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ijodiy mazmundagi oʻquv topshiriqlaridan foydalanish oʻquvchining oʻquv-biluv va ijodiy faoliyatini oshiradi, boladan mustaqil fikr yuritish, xulosa chiqarish kabi xislatlarni tarbiyalaydi.

Muammoli vaziyat oʻquvchilarni oʻquv muammolarni hal qilishga jalb etish ó ularning mantiq qonunlarini egallashlari uchun ajoyib vositadir, chunki muammoli vaziyat yaratish, uni darsda hal qilish-oʻquvchilarni haqiqatdan ilmiy tadqiqot ishlariga tortishdir.

Oʻquvchilar oldiga qoʻyiladigan muammolar bitta yoki bir necha dars davomida hal qilinishi mumkin. Yangi atama kiritilishiga bogʻliq boʻlgan kichkina muammoli savollarga misollar keltiramiz:

-Nima uchun uchburchakka uchburchak deb nom berilgan? Unga oʻzining xossalari bilan bogʻliq boʻlgan boshqa nom qoʻyish mumkin edimi?

-oʻYoyiq burchak oʻ degan nomni qanday talqin qilish mumkin?

-Siz bir burchagi toʻgʻri burchak boʻlgan uchburchakni nima deb atagan boʻlar edingiz? (Savol oʻquvchilarni bu atama bilan tanishtirishdan oldin beriladi.)

Har bir muammo maʼlum mantiqiy bogʻlanishga asoslangan boʻladi. Bir necha eng soddamantiqiy masalalar keltiramiz.

1. Otasi va qizi birgalikda 62 yoshda. To'rt yil avval otasi qizidan sakkiz marta katta bo'lgan edi. Ularning har biri hozir necha yoshda?

2. Ahmad va Rahmat ko'p qavatli bir uyda yashashadi va bir litseyda o'qishadi. Ahmad litseyga 20 minutda, Rahmat esa 30 minutda boradi. Agar Rahmat Ahmaddan 5 minut oldin uydin chiqqan bo'lsa, Ahmad necha minutdan keyin unga yetib oladi.

3. Sinfda 20 o'quvchi bor. O'qituvchi ularga 225 dona daftar olib keldi. Har bir o'quvchiga 11 tadan daftar tegadimi? (masalani faraz qilish yo'li bilan va to'g'ri yo'l bilan ya'ni ikki usul bilan yechish mumkin.)

Bolalarga matematikadan ta'dim berish va boshlang'ich ta'dimdagi o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishning maqsadlaridan biri-bu bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirishdir.

Bolalar matematik tushunchalarni rivojlantirish uchun pedagogika, falsafa, mantiq, psixologiya va boshqa bir qator fundamental fanlarda o'rganiladigan xususiyatlar va qonuniyatlarni bilishi kerak.

Tafakkurni, mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi, hayotiy mazmunga ega bo'lgan sh'riy topishmoq tarzidagi masalalarni yechish jarayoni o'zining mohiyati bo'yicha mustaqil fikrlashni talab qiladi. Matematik tushunchalarni rivojlantirish darajasi turli insonlarda turlicha bo'ladi. Uning shakllanishi doimiy mashq qilishni talab qiladi. Bu mashqlar oila va boshlang'ich ta'dimda boshlanadi.

Quyida boshlang'ich sinf matematika darslarida foydalanish mumkin bo'lgan sh'riy topishmoq tarzidagi masalalardan namunalar keltiramiz:

1. Ikki qizning qo'lidida

Ikkitadan guldasta,

Har dastaning ichida

Kamalak rang gullar bor.

Bitta qizning gullari

Bo'lsa agar o'n to'rtta.

Ikkiisini jam etsa,

Bo'ldur soni nechta?

2. Tog'ga chiqdi qirq bola,

To'rtidan biri qiz bola.

O'g'illarning har biri

Terdi o'ntadan lola.

Qizlar terdi yuz dona,

Ayt-chi qizim Hilola

Nechtadan jami lola?

3. Sinfimizda o'g'il 6 qiz,

Soni 6 kam o'rtiz.

Uchdan ikkisidir qiz

O'g'illarni aytingiz?

4. Ko'm-ko'k archa ostida yashil belanchak,

Belanchakda hayvonlar uchar xushchaqchaq.

1 ta kulrang bo'richa, 7 tulkicha,

6 quyon bolasi, 2 juft ayiq.

Hisoblang bolajonlar.

Hammasi bo'ladi qancha?

Har bir mustaqil yechilgan masala, tuzilgan masala va masalani yechish jarayonida uchragan qiyinchiliklarni mustaqil yengishida matonat shakllanadi, ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA "MATEMATIKA" FANINI O'QITISH VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Ne'matova M.N.¹, Xalloqova O.O.²

¹Buxoro shahar 23-maktab,

²Buxoro yengil sanoat va pedagogika kolleji

Matematika so'zi qadimgi grekcha ó mathema so'zidan olingan bo'lib, uning ma'nosi «fanlarni bilish» demakdir. Matematika fanining o'rganadigan narsasi (ob'ekti) materiyadagi mavjud narsalarning fazoviy formalari va ular orasidagi miqdoriy munosabatlardan iborat. Hozirgi davrda matematika fani shartli ravishda ikkiga ajraladi.

1) Elementar matematika, 2) Oliy matematika.

Elementar matematika ham mustaqil mazmunga ega bo'lgan fan bo'lib, u oliy matematikaning turli tarmoqlaridan, ya'ni nazariy arifmetikadan, sonlar nazariyasidan, oliy algebradan, matematik analizdan va geometriyaning mantiqiy kursidan olingan elementar ma'dumotlar asosiga qurilgandir.

Oliy matematika fani esa real olamning fazoviy formalari va ular orasidagi miqdoriy munosabatlarni to'la hamda chuqur aks ettiruvchi matematik qonuniyatlarni toppish bilan shu qo'llanadi.

Elementar matematika fani maktab matematika kursining asosini tashkil qiladi. Maktab matematika kursining maqsadi o'quvchilarga ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda matematik bilimlar sistemasi ma'dum usulda (metodika) orqali o'quvchilarga etkaziladi. (Metodika so'zi grekcha so'z bo'lib, «yo'l» degan ma'noni beradi). Matematika metodikasi pedagogika va didaktika fanining asosiy bo'limlaridan biri bo'lib, jamiyatimiz taraqqiyoti darajasida ta'dim maqsadlariga mos keluvchi matematikani o'qitish, o'rganish qonuniyatlarini o'rganadigan mustaqil fandır. Matematika metodikasi ta'dim jarayoni bilan bog'liq bo'lgan quyidagi uch savolga javob beradi:

1. Nima uchun matematikani o'rganish kerak?
2. Matematikadan nimalarni o'rganish kerak?
3. Matematikani qanday o'rganish kerak?

Matematika metodikasi haqidagi tushuncha birinchi bo'lib shveysariyalik pedagog o' matematik G.Pestalotsining 1803 yilda yozgan «Sonni ko'rgazmali o'rganish» asarida bayon qilingan. XVII asrning birinchi yarmidan boshlab matematika o'qitish metodikasiga doir masalalar bilan rus olimlaridan akademik S.E.Gurev (1760-1813), XVIII asrning birinchi va ikkinchi yarmidan esa N.I.Lobachevskiy (1792-1856), I.N.Ulyanov (1831-1886). L.N.Tolstoy (1828-1910) va atoqli metodist-matematik S.I.Shoxor-Trotskiy (1853-1923), A.N.Ostrogradskiy va boshqalar shug'ullandilar va ular matematika faniga ilmiy nuqtai-nazardan qarab, uning progressive asoslarini ishlab chiqdilar. Masalan, A.N.Ostrogradskiy «Ong kuzatishdan keyin paydo bo'ladi, ong real, mavjud olamga asoslangan» deb yozgan edi. Geometriya metodikasidan materiallar (Materiali po metodike geometrii, 1884 yil, 8-bet.). Keyinchalik matematika o'qitish metodikasining turli yo'nalishlari bilan N.A.Izvol'skiy, V.M.Bradis, S.E.Lyapin, I.K.Andronov, N.A.Glagoleva, I.Ya.Dempman, A.N.Barsukov, S.I.Novoselov, A.Ya.Xinchin, N.F.Chetveruxin, A.N.Kolmogorov, A.I.Markushevich, A.I.Fetisov va boshqalar shug'ullandilar.

1970 yildan boshlab maktab matematika kursining mazmuni yangi dastur asosida o'zgartirildi, natijada uni o'qitish metodikasi ham ishlab chiqildi.Hozirgi dastur asosida o'qitilayotgan maktab matematika fanining metodikasi bilan professorlardan V.M.Kolyagin, J.Ikromov, R.S.Cherkasov, P.M.Erdniev, N.G`aybullaev, T.To'laganov, A.Abduqodirov va boshqa metodist olimlar shug'ullanmoqdalar. Matematika o'qitish metodikasi pedagogika institutlarining III-IV kurslarida o'tiladi. U o'zining tuzilishi xususiyatiga ko'ra shartli ravishda uchga bo'linadi:

1. Matematika o'qitishning umumiy metodikasi. Bu bo'limda matematika fanining maqsadi, mazmuni, formasi, metodlari va uning vositalarining metodik sistemasi, pedagogika, psixologiya qonunlari hamda didaktik prinsiplar asosida ochib beriladi.

2. Matematika o'qitishning maxsus metodikasi. Bu bo'limda matematika o'qitish umumiy metodikasining qonun va qoidalarining aniq mavzu materiallariga tadbiiq qilish yo'llari ko'rsatiladi.

3. Matematika o'qitishning aniq metodikasi.

Bu bo'lim ikki qismdan iborat:

1. Umumiy metodikaning xususiy masalalari;
2. Maxsus metodikaning xususiy masalalari.

Masalan, VI sinfda matematika darslarini rejalashtirish va uni o'tkazish metodikasi deyilsa, bu umumiy metodikaning xususiy masalasi bo'lib hisoblanadi.

O'rta maktablarda matematika o'qitishning maqsadi quyidagi uch omil bilan belgilanadi:

1. Matematika o'qitishning umumta'dimiy maqsadi.
2. Matematika o'qitishning tarbiyaviy maqsadi.
3. Matematika o'qitishning amaliy maqsadi.

Matematika o'qitishning umumta'dimiy maqsadi o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

a) O'quvchilarga ma'dum bir dastur asosida matematik bilimlar tizimini berish. Bu bilimlar tizimi matematika fani to'g'risida o'quvchilarga yetarli darajada ma'dumot berishi, ularni matematika fanining yuqori bo'limlarini o'rganishga tayyorlashi kerak. Bundan tashqari, dastur asosida o'quvchilar o'qish jarayonida olgan bilimlarining ishonchli ekanligini tekshira bilishga o'rganishlari, ya'ni isbotlash va nazorat qilishning asosiy metodlarini egallashlari kerak.

b) O'quvchilarning og'zaki va yozma matematik bilimlarini tarkib toptirish.

Matematikani o'rganish o'quvchilarning o'z ona tillarida xatosiz so'zlash, o'z fikrini aniq, ravshan va lo'nda qilib bayon eta bilish malakalarini o'zlashtirishlariga yordam berishi kerak. Bu degan so'z o'quvchilarning har bir matematik qoidani o'z ona tillarida to'g'ri gapira olishlariga erishish hamda ularni ana shu qoidaning matematik ifodasini formulalar yordamida to'g'ri yoza olish qobiliyatlarini atroflicha shakllantirish demakdir;

v) O'quvchilarni matematik qonuniyatlar asosida real haqiqatlarni bilishga o'rgatish. Bu yerda o'quvchilarga real olamda yuz beradigan eng soda hodisalardan tortib to murakkab hodisalargacha hammasining fazoviy formalari va

ular orasidagi miqdoriy munosabatlarni tushunishga imkon beradigan hajmda bilimlar berish koʻzda tutiladi. Bunday bilimlar berish orqali esa oʻquvchilarning fazoviy tasavvur qilishlari shakllanadi hamda mantiqiy tafakkur qilishlari yanada rivojlanadi.

Matematika oʻqitishning tarbiyaviy maqsadi oʻz oldiga quyidagilarni qoʻyadi:

a) Oʻquvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish. Bu gʻoya bilish nazariyasi asosida amalga oshiriladi.

b) Oʻquvchilarda matematikani oʻrganishga boʻlgan qiziqishlarni tarbiyalash.

Bizga maʼlumki, matematika darslarida oʻquvchilar oʻqishning dastlabki kunlaridanoq mustaqil ravishda xulosa chiqarishga oʻrganadilar. Ular avvalo kuzatishlar natijasida, soʻngra esa mantiqiy tafakkur qilish natijasida xulosa chiqaradilar. Ana shu chiqarilgan xulosalar matematik qonuniyatlar bilan tasdiqlanadi. Matematika oʻqituvchisining vazifasi oʻquvchilarda mustaqil mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish bilan birga ularda matematikaning qonuniyatlarini oʻrganishga boʻlgan qiziqishlarini tarbiyalashdan iboratdir.

v) Oʻquvchilarda matematik tafakkurni va matematik madaniyatni shakllantirish. Matematika darslarida oʻrganiladigan har bir matematik xulosa qatʼiylikni talab qiladi, bu esa oʻz navbatida juda koʻp matematik tushuncha va qonuniyatlar bilan ifodalanadi. Oʻquvchilar ana shu qonuniyatlarini bosqichma-bosqich oʻrganishlari davomida ularning mantiqiy tafakkur qilishlari rivojlanadi, matematik xulosa chiqarish madaniyatlarini shakllanadi. Oʻquvchilarni biror matematik qonuniyatni ifoda qilmoqchi boʻlgan fikrlarni simvolik tilde toʻgʻri ifodalay olishlari va aksincha simvolik tilde ifoda qilingan matematik qonuniyatni oʻz ona tillarida ifoda qila olishlariga oʻrgatish orqali ularda matematik madaniyat shakllantiriladi.

3. Matematika oʻqitishning amaliy maqsadi oʻz oldiga quyidagi vazifalarni qoʻyadi:

a) Matematika kursida olingan nazariy bilimlarni kundalik hayotda uchraydigan elementar masalalarni yechishga tadbiq qila olishga oʻrgatish. Bunda, asosan, oʻquvchilarda nazariy bilimlarni amaliyotga bogʻlay olish imkoniyatlarini tarkib toptirish, ularda turli sonlar va matematik ifodalar ustida amallar bajarish malakalarini shakllantirish va ularni mustahkamlash uchun maxsus tuzilgan amaliy masalalarni hal qilishga oʻrgatiladi.

b) Matematikani oʻqitishda texnik vosita va koʻrgazmali qurollardan foydalanish malakalarini shakllantirish. Bunda oʻquvchilarning matematika darslarida texnika vositalaridan, matematik koʻrgazmali qurollar, jadvallar va hisoblash vositalaridan foydalana olish malakalari tarkib toptiriladi.

SINF DAN TASHQARI ISHLAR JARAYONIDA OʻQUVCHILARNING MAʼNAVIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Hayitova F.A., Davlatov N.

Termiz davlat universiteti

Huquqiy demokratik jamiyat qurish yoʻlidan borayotgan mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki yillaridanoq, yoshlarning taʼlim-tarbiyasi, bilimli boʻlishi va ularning kelajakda jahon taʼlimi standartlari talablariga javob beradigan, rivojlangan davlatlarning yoshlari bilan qobiliyatlari va ilmiy iqtidori orqali bellasha oladigan avlod boʻlib yetishishiga katta ahamiyat berdi. Albatta, bunday buyuk maqsad, vazifalarni amalga oshirishda, umumtaʼlim maktablarida olib boriladigan darslar, amaliy ishlar muhim ahamiyatga ega. Chunki bolalarning har qanday intilishlari, orzu-umidlari, niyatlari va talab-istaklarining yuzaga kelishi, eng avvalo, sinf mashgʻulotlari va sinfdan tashqari ishlar jarayonida shakllanadi.

Maktab, sinf xonalarida olib boriladigan darslar, amaliy mashgʻulotlar oʻzining taʼsirchanligi va hayotga aloqadorligi bilan qanchalik muhim boʻlmasin, baribir, u yosh avlodni har tomonlama rivojlangan, komil inson darajasiga yetkazishda, taʼlim-tarbiyaviy ishlarining toʻliq vazifasini bajara olmaydi.

Sharqning mashhur allomasi Abu Rayhon Beruniy: oʻBizning maqsadimiz shogirdni toliqtirib qoʻymaslikdir. Hadeb bir narsani oʻqiy berish zerikarli boʻladi va toqatni oʻtoq qiladi. Agar shogird bir masaladan boshqa masalaga oʻtib tursa, u xuddi turli-tuman bogʻ-rogʻlarda sayr qilgandek boʻladi, bir bogʻdan oʻtmas, boshqa bogʻ boshlanadi. Kishi ularning hammasini koʻrishi va tomosha qilgisi keladi. Har bir yangi narsa rohat bagʻishlaydi, degan fikrlari katta ahamiyatga egadir. Shuning uchun ham, Vatanimizda yosh avlodni har tomonlama kamol topgan shaxs darajasiga yetkazadigan komil inson tarbiyasi murakkab ish boʻlib, u davlat siyosati darajasiga koʻtarilgan.

Prezidentimiz Islom Karimov bu haqida toʻxtalib: oʻBiz komil inson tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor sohasi deb eʼlon qilganmiz. Komil inson deganda biz, eng avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan oʻzgalarga ibrat boʻladigan bilimli, maʼrifatli kishilarni tushunamiz, oʻ degan edi. Umumtaʼlim maktablarida oʻquvchilarning maʼnaviy madaniyatini shakllantirish, taʼlim-tarbiya tizimining asosiy boʻgʻini dars bilan bir qatorda, oʻquvchilarning sinfdan va maktabdan tashqari faoliyatini tashkil etish hamda oila muhiti va jamoatchilik oʻrtasida olib boriladigan madaniy-maʼrifiy tadbirlarning samaradorligini taʼminlashga ham bogʻliq. Shu nuqtai nazardan, biz sinfdan tashqari ishlar jarayonida, xalqimizning boy madaniy merosi vositasida, oʻquvchilarning maʼnaviy madaniyatini shakllantirishning samarali andozasini yaratishda quyidagilarga asosiy negiz sifatida tayandik: taʼlim-tarbiya jarayonini tashkil etishga yangicha metodologik yondashuv; falsafa, pedagogika,

etnografiya, tarix, estetika, ruhshunoslik, uslubshunoslik fanlariga hozirgi zamon talabi; jumladan, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy yangilanish kontseptsiyasi; uzluksiz taʼlim tizimini milliyalashtirish, insonparvarlashtirish, taʼlim-tarbiya mazmuni, shakl va usullarini yangicha talablar asosida takomillashtirish va amaliy ahamiyatini kuchaytirish.

Maʼnaviy qadriyatlar asosida uyushtiriladigan sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarning mazmuni, shakl va usullari samaradorligi uning xarakterli xususiyatlarini aniqlab belgilab olish bilan bogʻliq. Oʻquvchilarning maʼnaviy dunyoqarash va faoliyatini shakllantirishga yoʻnaltirilgan sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarning asosiy xususiyati, u oʻquvchilarning kundalik hayotining tarkibiy qismi sifatida namoyon boʻlishidir. Oʻquvchilar oʻquv ishlarining davomi sifatida, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarda bevosita ishtirok etadilar, turli mazmundagi maʼruzalar, suhbatlar, savol-javoblarda qatnashadilar, tinglaydilar, oʻz maʼnaviy saviyalarini boyitib boradilar. Ikkinchi xususiyati, u taʼlim jarayonida bilim, malaka va koʻnikmalarni mustahkamlash, qoʻshimcha maʼlumotlar bilan boyitish, oʻquvchilarni maʼnaviy merosga qiziqishlarini oʻstirish maqsadida tashkil etiladi. Oʻquvchilar taʼlim jarayonida olinadigan bilimlarni takrorlamaydi, aksincha, ularning qiziqishi, xohishi, intilishi, tarbiyaviy ehtiyoji asosida, yangi mazmun, shakl va usullar bilan uyushtiriladi.

Maʼnaviy madaniyatni shakllantirishning asosi boʻlgan milliy ong va milliy gʻururni shakllantirishda, tarbiyaviy tadbir uchun material tanlashda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

- oʻquvchilarning yoshi, ruhiy holatiga mosligi;
- oʻquvchilarning aqliy zakovati, hissiyoti, irodasi, maʼnaviy dunyosiga, amaliy faoliyatiga taʼsiri;
- oʻzligini anglashda oʻtmish boy madaniy-maʼrifiy meros dinamikasi haqida bilim, malaka va koʻnikmalarni shakllantirish imkoniyatlari;

- maʼnaviy, milliy qadriyatlarni tiklashdagi munosib oʻrni;

- oʻquvchilarning shaxsiy, hududiy imkoniyatlari va maktab sharoitiga mosligi;
- maʼnaviy madaniyatning barcha qirralarini oʻzlarida mujassam etish;
- dars jarayonida oʻrganilgan mavzuni mustahkamlash, toʻldirish, tarbiyaviy taʼsirchanligini oshirish, chuqurlashtirishga xizmat qilish.

Bu oʻrinda quyidagi yoʻnalishlar boʻyicha tanlash ishlari amalga oshiriladi:

- a) dastur, darslikka kirmagan, lekin mustaqil oʻrganish uchun tavsiya etilgan manbalar;
- b) dastur materiallariga chuqurlashtirish uchun zarur va xarakterli boʻlgan qoʻshimcha maʼrifiy qadriyatlar;
- v) dastur materiallariga aloqasiz boʻlsa ham, lekin oʻquvchilarning umumiy saviyasini oʻstirish uchun xizmat qiladigan manbalar.

Maʼnaviy qadriyatlar asosida, oʻquvchilarning maʼnaviy madaniyatini shakllantirishga yoʻnaltirilgan sinfdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarga rahbarlikni amalga oshirishda mutasaddilarning vazifalari quyidagilardan iboratdir: tarbiyaviy tadbir mavzusini bildirish; oʻquvchilarning tarbiyaviy tadbir gʻoyasiga munosabatini faollashtirish; tadbirni oʻtkazish va unga qoʻyilgan tarbiyaviy vazifalarning hal qilinishini ifodalovchi natijalarini yakunlash; oʻquvchilarning tadbir vaqtidagi hatti-harakatlarini, oʻzaro munosabatlarini baholash; oʻquvchilarda milliy ong, milliy gʻururni shakllantirishga erishish.

Muxtasar qilib aytganda, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkil etish jarayonida oʻquvchilarning maʼnaviy madaniyatini shakllantirishda milliy qadriyatlardan foydalanish va ularni toʻplash, yoshlarning boʻsh vaqtlarini toʻgʻri tashkil etish, maʼnaviy boʻshliqni milliy madaniyatimiz sarchashmalari bilan toʻldirish, bugungi kunda muhimligi bilan alohida ahamiyatga ega.

1-SINFDA MUSTAQIL ISHLARDAN FOYDALANISH USULLARINING AHAMIYATI

Hayitova F.A.

Termiz davlat universiteti

*Farzandlarimiz bizdan koʻra kuchli, bilimli,
dono va albatta, baxtli boʻlishlari shart.*

I.A.Karimov

Prezidentimiz I.Karimov oʻBarkamol avlod oʻzbekiston taraqqiyotining poydevori nomli maʼruzasida taʼlim-tarbiya masalasiga alohida eʼtibor qaratib, quidagi fikrlarni bildirib oʻtgan: oʻTaʼlim-tarbiya islohoti haqida gapirar ekanmiz, uning mazmunini loʻnda qilib ifoda etish mumkin: bizga bitiruvchilar emas, maktab taʼlim-tarbiyasini koʻrgan shaxslar kerak. Bunda bitiruvchi deganda, albatta, maktab dasturida belgilangan bilimlarni egallagan shaxslar nazarda tutilmoqda. Bu Prezidentimizning quyidagi fikrida yaqqol ifodalangan: oʻAlbatta, bilim kerak. Mustaqil fikrlash katta boylik. oʻ

Bola dunyoga kelishi bilan ota-ona va qarindosh-urugʻlari kundan-kun oʻsib borayotgan yosh inson faoliyatida odamlarga xos har xil harakatlarni koʻrgisi keladi va tez orada bu orzularining roʻyobga chiqayotganligining guvohi boʻladi. Oʻyin bolani aqliy, axloqiy, jismoniy va estetik tarbiyalash vositalaridan biridir. Bolalar oʻyinlari yosh

avlodni har tomonlama kamol toptirishiga samarali ta'sir ko'rsatadi. O'yin vaqtida bolaning sezgi va idroki, tafakkur va xayoli, xotira va diqqati, iroda va hissiyoti kabi ruhiy jarayonlari ishtirok etadi.

Ilk maktab ostonasiga qadam qo'yg'an 1-sinf dars jarayonida mustaqil ishlarni tashkil etish o'quvchilarni faollikka, darsga, yangi narsalarni o'rganishga qiziqish, mustaqil fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, xulosa chiqarish kabi sifatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kuzatishlarimiz natijasida shu narsaga amin bo'ldikki, darslarni sifatini, o'quvchilarning faolligini oshirish boshlang'ich sinf o'qituvchisi uni qanday tashkil etishga bog'diq. Chunki, boshlang'ich sinfga ilk qadam qo'yg'an, beg'ubor bolalar o'yin faoliyatidan kelganligini hisobga olgan holda, turli o'yinli mashqlarni sekinlik bilan murakkablashtirib borish orqali ularni maktabning sinf o' dars tizimiga, asosiy e'tiborni yangi bilim olishga qartish kerakligiga vaziyat yaratishga qaratish kerak. Va yana mustaqil izlanishga o'rgatish bola maktabga kelgunga qadar shakllantirilgan bo'dishi lozimigiga amin bo'ddik. O'qish jarayonida esa o'quvchilar ma'dum matn mazmanuni o'zlashtirish, unda ishtirok etuvchilarni baholash asar tuzilishi va g'oyasini o'zlashtirish yuzasidan izlanishlar olib borishlari, olgan bilimlarini yanada mukammallashtirish ishlari talab etiladi.

1-sinfda tashkil etiladigan mustaqil ishlar sodda, rasmlar asosida ko'proq o'quvchilarning yosh xususiyatini hisobga olib tashkil etish, mustaqil ishlarning murakkablik darajasi oshirib borish, o'quvchilarni mustaqil izlanishga o'rgatish uchun mo'ljallangan interaktiv metodlardan o'savol - javob, o'Klastero, o'yin texnologiyalaridan foydalanish dars samaradorligini oshirishning kafolati hisoblanadi.

1-sinf o'qish darslari uchun tavsiya etiladigan mustaqil ishlar barchasi o'quvchilarning yosh xususiyati, bilish qobiliyati, faoliyatlarini nazarda tutgan holda tanlab olinadi. Turli xil testlar, boshqotirma, krossvord, didaktik o'yinlar, rebuslar, texnik vositalar orqali tashkil qilingan mustaqil ishlar o'quvchilar qiziqishini yanada orttiradi.

Buning uchun dars jarayonlarida Multimediali umumta'dim dasturlarini rivojlantirish markazi tomonidan 1-sinflarning barcha fanlariga tayyorlanib, foydalanish uchun tavsiya etilgan multimediali darsliklardan ham foydalanish katta ahamiyatga ega.

1-sinfning o'Qqisho fanidan tayyorlangan multimediali darsligidan mustaqil ishlarni tashkil etishda foydalanish o'quvchilarning lug'at ishlari, to'g'ri talaffuz qilish, topqirlik sifatlarini rivojlantirishda yordam bermoqda. Chunki yosh bolalarga o'Ming marta eshitgandan bir marta ko'rgan yaxshi o' da.

Natijalar juda yaxshi, chunki unga kiritilgan savol-topshiridalar, topishmoq va boshqotirmalar, video tasvirli topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, jonli ijrodagi torishmoqlar, multfilmlardan parcha, o'quvchilar tilidan berilgan savollar mustaqil ishlarni tashkil etishda muhim vosita bo'dadi.

O'atilgan mavzuga mos keladigan multfilmlardan lavha namoyish etish va muammoli vaziyat yaratish, o'Qahramon o'rnida siz bo'dsangiz nima qilgan bo'dardingiz?o savoli bilan murojaat etish o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, nutqini o'stirishga muhim ahamiyatga ega.

Monitor orqali namoyish etilgan rasmlarga qarab to'rt o besh gapli matn tuzish, og'zaki hikoya tuzish, savol o javob o'kazish ish turlaridan foydalanish mumkin. Masalan: 1-sinf o'Qqisho kitobida o'Ilm o aql chirog'io bo'dimidagi o'Kompyuter o mavzusida tayyorlangan video tasvir, boshqotirma o'quvchilarni individual izlanishga chorlashi bilan, yangi bilimlarni o'zlashtirib, mustaqil fikrlashlariga ham zamin yaratadi.

Bundan tashqari, mustaqil ishlarni tashkil etishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning bilimlarni faollik asosida o'zlashtirib olishiga qaratilgan. O'quvchi o'zi bajarib ko'rgan va amaliy mashg'ulotlardan keltirib chiqargan shaxsiy xulosalari orqali o'zlashtirib olgan bilimlarni mustahkam esda saqlab qoladi. Shu jihatdan qaraganda rebuslar o'quvchilarning bilim olishda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Rebuslar o'quvchilarni o'ylashga, fikr yuritishga o'xshash va farqli hodisalarni bir-biriga chog'ashtirish, taqqoslab, muhimlarini ajratib olishga o'rgatadi. O'quvchi har bir so'z va uning elementar qismlariga e'tibor berishga o'rganadi. Rebuslarni bajarish orqali tovush o'zgarishlarining barcha turlarini: tovush tushishi, tovush almashinishi, tovush orttirilishini amalda bajarib ko'radi. Bu ularning fonetika va orfografiyaga oid qoidalarni o'zlashtirib olishlariga samarali yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning bog'danishli nutqini o'stirish savod o'rgatish ishlari bilan birgalikda olib boriladigan jarayon bo'dib, o'quvchilarning bog'danishli nutqini, og'zaki va yozma nutqini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqil ishlar 1-sinf o'quvchilarining dars jarayonida faolligini oshiruvchi asosiy vosita bo'dib xizmat qiladi. Demak, 1-sinfdan boshlab mustaqil ishlardan foydalanish o'quvchilarning olgan bilimlarini yanada mustahkamlashga, yangi bilim olishga intilishini oshirishga yordam beruvchi asosiy ta'lim berish turining ijodiy ko'rinishlaridan biri hisoblanar ekan.

IBN SINO MEROSINING YOSHLAR TARBIIYASIDAGI AHAMIYATI

Madaminova D., Allamova M.

Xorazm VXQTUMOI

Mamlakatimizda Prezident Islom Karimov rahnamoligida ulug' ajdodlarimiz xotirasiga yuksak ehtirom ko'rsatilib, ular qoldirgan boy madaniy va ma'naviy merosni o'rganish, hayoti va faoliyatini chuqur tadqiq etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Istiqloq yillarida xalqimizning ko'plab buyuk farzandlari nomlari bilan bog'liq

qadamjolar obod etildi, yangi yodgorlik majmualari qad rostladi. Yosh avlodni ajdodlarga munosib vorislar sifatida tarbiyalash borasida ulkan ishlar amalga oshirildi, bu xayri ish davom etmoqda.

Jahon tarixida uygʻonish davri turli asr va bosqichlarni oʻz ichiga oladi. Chunonchi, oʻrta asrlar uygʻonish davri ikki bosqichga boʻlinadi: ilk oʻrta asrlar Sharq uygʻonish davri va yevropa uygʻonish davri. Sharq uygʻonish davri yevropa uygʻonish davridan qariyb 550-600 yillar avvalroq boshlangan va jahon sivilizatsiyasiga betakror ilm-fan kashfiyotlarini hadya etgan. Bu borada Xorazmdagi Maʼmun akademiyasi ham alohida oʻrin tutganligi tarixdan maʼlum.

Alloma Xorazmda yashagan davrlarda Maʼmun akademiyasida koʻplab mashhur olimlar, ayniqsa, Abu Rayhon Beruniy bilan yaqin ilmiy-ijodiy hamkorlik qilgan. Oʻzining dunyoga mashhur "Tib qonunlari" va "Ash-Shifo" asarlari uchun zarur maʼlumotlar toʻplagan.

Ibn Sino tibbiyot ilmi sohiblari bilan yaqin hamkorlikda boʻldi va oʻzining mashhur "Al-qonun fit-tibb" ("Tib qonunlari") asarining dastlabki kitoblarini qoʻgʻozga tushirishni Xorazmda boshladi. Ustozi Xammor maslahati bilan "Insonning yaratilishi va aʼzolarining tuzilishi", "Tutqanoq kasalligi haqida", "Qarilikda sogʻlom yashash haqida" kabi kitoblarini yozdi.

Oʻsha davrdagi mavjud siyosiy vaziyat buyuk vatandoshimiz boshiga koʻp sarson-sargardonliklar solgan. U Buxorodan Xorazmgacha, undan keyin Isfahon va Hamadon shaharlarida yashaydi. Ibn Sino yashagan davrni bugungi davr bilan taqqoslasak, yer bilan osmoncha farqni anglash mumkin. Shunga qarmay, ajdodlarimiz jahon ilmiga qoʻshgan hissasini soʻz bilan taʼriflashga til ojiz, ulkan sabr-toqat, matonat, jasorat tarbiyasining betakror namunasi.

Ibn Sino faoliyati bilan shugʻullangan olimlar uning har lahzadan unumli foydalanganini alohida taʼkidlaydilar. Darhaqiqat, inson 57 yillik hayoti davomida 450 dan ortiq asar yozib, ilm-fanning koʻplab sohalarida oʻchmas iz qoldirishi oson emas. Bu hozirgi davrda talabalarimizga vaqtning qadriga yetish, undan unumli foydalanish, bobolarimiz qoldirgan ulkan maʼnaviy va moddiy merosga munosib voris boʻlish bilan birgalikda yangi kashfiyotlar, ilmiy ishlar yaratishga undaydi.

Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asari dunyo mamlakatlarida hamon tabobat sohasidagi muhim qoʻllanma sifatida oʻqib-oʻrganib kelinishi bugungu yoshlarimizga gʻurur tuygʻusi bilan ajdodlar ishini davom ettirish maʼsuliyatini ham yuklaydi.

Prezidentimizning oʻz tarixini bilmaydigan, k chagi kunini unutgan millatning k lajagi yoʻqoʻ fikrlari yosh avlod har qaysi sohada ajdodlariga munosib voris boʻlib boʻlishlariga dasturui amal hisoblanadi.

Bilimsiz kishilar johil boʻladi, ular haqiqatni bila olmaydilar, deb ularni yetuk boʻlmagan kishilar qatoriga qushadi. Bunday kishilardan ilmiy fikrlarni sir tutish kerakligini taʼkidlaydi.

U haqiqatni bilish uchun bilimga ega boʻlish kerakligi, lekin har qanday bilim ham haqiqatga olib kelmasligi, inson oʻz bilimining haqiqiylikini bilishi uchun mantiqni ham bilishi zarurligini uqtiradi. Ibn Sinoning taʼlim metodlari haqidagi taʼlimoti asosida ham bilimlarni egallashda mantiqiy tafakkurga, shaxsiy kuzatish va tajribalarga tayanish kerak degan gʻoya yotadi.

Bilim olishda bolalarni maktabda oʻqitish zarurligini qayd etar ekan, taʼlimda quyidagi tomonlarga rioya etish zarurligini taʼkidlaydi:

- bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qoʻymaslik;
- taʼlimda yengildan ogʻirga borish orqali bilim berish;
- olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos boʻlishi;
- oʻqitishda jamoa boʻlib maktabda oʻqitishga eʼtibor berish;
- bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;
- oʻqitishni jismoniy mashqlar bilan qoʻshib olib boʻrish.

Bu talablar hozirgi davr taʼlim tamoyillariga ham mos kelishi bilan qimmatlidir. Yuqoridagi masalalarga oʻzining «Tadbiri manzil» asarida maxsus boʻlim bagʻishlaydi. «Bolani maktabda oʻqitish va tarbiyalash» («Omoʻzish va parvarish madrasa farzand») boʻlimida taʼlim va tarbiya jarayonini ochib beradi. Yuqoridagi tamoyillar esa bolalarni yengil-yelpi bilim olish emas, balki har tomonlama chuqur va mustahkam bilim olishiga yordam beradi.

Talabaga bilim berish oʻqituvchining maʼsuliyatli burchidir. Shunga koʻra ibn Sino oʻqituvchining qanday boʻlishi kerakligi haqida fikr yuritir ekan, shunday yoʻl-yoʻriqlar beradi. Bular quyidagilardan iborat:

- bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy boʻlish;
- berilayotgan bilimning talabalar qanday oʻzlashtirib olayotganiga eʼtibor berishi;
- taʼlimda turli metod va shakllardan foydalanishi;
- talabalning xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilishi;
- fanga qiziqtirish olishi;
- berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olishi;
- bilimlarni talabalarga tushunarli, uning yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda berishi;
- har bir soʻzning bolalar hissiyatini uygʻotish darajasida boʻlishiga erishishi zarur, deydi olim

Bir soʻz bilan aytganda, Abu Ali ibn Sinoning hayoti va faoliyati, ilm-fan va madaniyat sohasida tutgan oʻrnini oʻrganishga bagʻishlangan tadbirlar, seminarlar, kechalar, ilmiy izlanishlar davom etmoqda. Zero, buyuk vatandoshimiz qoldirgan ulkan va bebaho maʼnaviy merosni teran tadqiq va targʻib etish zamonaviy tibbiyot rivojini yangi bosqichga koʻtarish bilan birga yosh avlodni sogʻlom turmush tarziga oshno boʻlishga ham oʻrgatadi.

AKADEMIK LITSEY VA KHK OʻQUVCHILARIDA MUSTAQIL IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH ORQALI ILMIY-TADQIQOT ISHLARIGA JALB ETISH

Rashidov A.Sh., Mardonov F.N.

Buxoro davlat universiteti AL va KHK

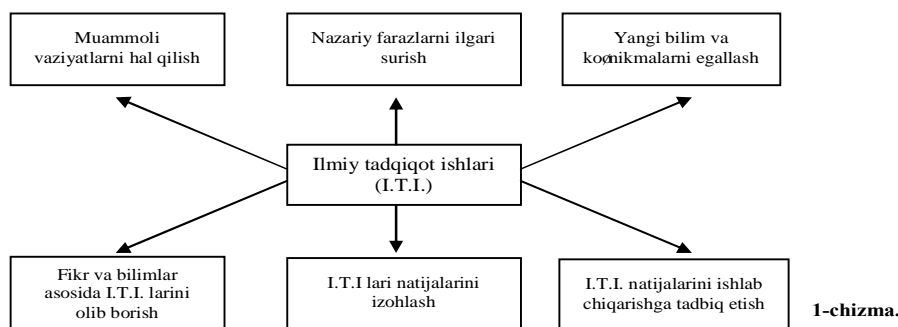
Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi talablaridan biri oʻquvchirga mustaqil va ijodiy fikrlarni doimiy ravishda rivojlantirish hisoblanadi.

Mustaqil fikr yuritish har bir shaxs hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun akademik litsey va kasb-hunar kollejlari auditoriyalarida dars berishning barcha shakllari: nazariy, amaliy, laboratoriya darslari, amaliyotlar, darsdan tashqari ishlar, ilmiy-tadqiqot ishlarida oʻquvchirning mustaqil fikr yuritish koʻnikmalari tarkib topadi va u (ilmiy rahbar, murabbiy tomonidan) rivojlantirilib borilishi muhim ahamiyatga egadir.

Mustaqil ravishda fikr yuritilgan holda ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish tajribalarining koʻrsatishicha quyidagi bosqichlarni oʻz ichiga oladi.

1. Oʻz sohasi boʻyicha muammoli vaziyatni tushungan holda tahlil qilish;
2. Oʻqish jarayonida olgan nazariy farazlarni ilgari surish;
3. Auditoriyada oʻzlashtirilgan bilim va malakalarni yangi vaziyatlarda qoʻllab, yangi bilim, koʻnikma va malakalarni egallash;
4. Oʻz fikr va bilimlari asosida tanlangan yoʻnalish boʻyicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish;
5. Ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalari asosida maqolalar tayyorlash, tahlil qilish va natijalarini izohlash;
6. Ilmiy-tadqiqot ishlardan olingan natijalarni oʻsha soha boʻyicha qoʻllash.

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari oʻquvchilarining oʻz ustlarida mustaqil ishlashlari, taqqiqot ishlarini olib borishlari uchun adabiyotlardan, ilmiy jurnallardan foydalanish, ilmiy-amaliy anjumanlarda, seminarlarda ishtirok etish muhimligi tajribalarda sinab koʻrildi va ijobiy natijalar berdi.

Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarda tadqiqot ishlarini olib borish.

Ilmiy tadqiqot ishlarini zamon va davr talabi asosida yoʻlga qoʻyish uchun talaba oʻ yoshlar orasida iqtidorli oʻquvchirni tanlab, ularga ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirishlari uchun sharoit yaratib, tadqiqot ishlariga jalb qilish orqali koʻzda tutilgan natijalarga erishiladi.

Talabaning mutaxassislik yoʻnalishi boʻyicha tanlangan ilmiy tadqiqot ishining mavzusi taʼdimning oʻrta maxsus, bakalavriyat, magistratura, aspirantura bosqichlarida ketma-ketlik bilan kurs ishi (loyihasi), bitiruv malakaviy ish, magistrlik ishi, nomzodlik ishi tariqasida himoya qilinsa, ish natijalari ishlab chiqarishda qoʻllanilsa, ilmiy-tadqiqot ishidan koʻzlangan maqsadga erishiladi.

Ilmiy-tadqiqot ishlarini ishlab chiqarish bilan bogʻliq holda olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tushunchalarni shakllantirish jarayoni murakkab va koʻp qirrali boʻlganligi uchun akademik listey va kasb-hunar kollejlarda talaba yoshlar bilan olib boriladigan ilmiy-tadqiqot ishlarini yuqoridagi bosqichlar asosida yoʻlga qoʻyish, muvaffaqiyatlarga erishish omilidir.

1. Akademik litsey va kasb-hunar kollejining fizika darslarida turli koʻrinishdagi masalalarni yechish tartibi turlicha boʻladi. Shuning uchun masalani yechishni uni diqqat bilan oʻqishdan va shartlarini aniqlashdan boshlash kerak. Soʻng masala shartlarini varaqning chap tomoniga birin-ketin yozib bir xil birlikka (odatta SI birligiga) keltirib qoʻyish kerak.

2. Oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimida fanlarar b gʻlanish elementlaridan f ydalanib elektr texnika kursining mustaqil ish mavzulari, shuningdek, fizika va elektr texnika fanlarining tayanch soʻz va atamaları boʻyicha b gʻlanish asoslandi.

3. Fizika fani nazariy mavzularini oʻquv adabiyotlari yordamida mustaqil oʻzlashtirish boʻyicha mustaqil ishlar roʻyxatlari, turli koʻrinishdagi fizik masalalarni mustaqil ishlash uchun namunaviy mavzulari va ayrim metodik koʻrsatmalar keltirildi. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari auditoriyalarida dars berishning barcha shakllari ilmiy-tadqiqot ishlarida oʻquvchirning mustaqil fikr yuritish koʻnikmalari tarkib topadi va u (ilmiy rahbar, murabbiy tomonidan) rivojlantirilib borilishi muhim ahamiyatga egadir.

Shunday qilib, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari fizikadan mustaqil taʼlimni tashkil etish jarayonida foydalanish mumkin. Taklif etilayotgan talaba mustaqil ishini tashkil etish boʻyicha uslubiy koʻrsatmalaridan didaktik adabiyotlar, darslik va oʻquv adabiyotlarining yangi avlodini yaratishda foydalanish mumkin. Malakaviy bitiruv ishida ilgari surilayotgan gʻoyalardan mustaqil va masofaviy taʼlimning yangi shakllarini yaratish va oʻqituvchilar malakasini oshirish tizimida foydalanish mumkin. Bunda oʻqituvchining oʻzidagi ijobiy yoki salbiy oʻzgarishlarni kuzatish va shunga qarab navbatdagi rejalarini tuzishi koʻzda tutiladi.

- Oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimida fizika fani boʻyicha mustaqil taʼlim strukturasi va mazmuni oʻrganildi;
- Fizikani fanini oʻqitishda oʻquvchilarda mustaqil tafakkurni shakllantirish yoʻnalishlari, pedagogik asoslari aniqlandi;
- Mustaqil taʼlimni amalga oshirishning zamonaviy shakl va uslublari oʻrganildi;
- Oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimida fizika fanidan talaba mustaqil ishining tashkiliy shakllarini tuzildi;
- Fanlarar b gʻlanish elementlaridan f ydalangan h lda namunaviy mustaqil ish mavzulari as slandi va tuzildi;
- Mustaqil ishni bajarishda talabaga tavsiya etiladigan axborot-uslubiy taʼminoti tahlil qilindi.

Adabiyotlar:

1. A.V.Pyorishkin. Fizika oʻqitish metodikasi asoslari. 6 .: Oʻqituvchi. 1990. 320-b.
2. .1- .6T.: 6 ö 1997 .
3. A.G.Gʻaniyev, A.K.Avliyoqulov, G.A.Alimardonov Fizika II qism. Akademik listey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. 6T.: Oʻqituvchi, 2003.-93-115 b.
4. A.Yusupov, M.Qodirov «Fizika darslariga innovatsion pedagogik texnologiya elementlarini qoʻllash». Andijon, 2004 y.
5. A.Yusupov «Fizikadan sinfdan tashqari mashgʻulotlar». «Oʻqituvchi» Toshkent, 2002 y.

ПРОДАВИЙ ФАОЛЛИК ВА УНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Жўраев Т.С.¹, Жўраев Ў.Т.²

1

2

6

6.

( )

(с)

1.

2.

3.

4.

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ
ҚЎЛЛАШ УСУЛЛАРИ**
Рўзимуродова М., Бегашева Ш.

- A)
- B)
- C)
- D)
- E)
- F)

I

- 1.
- 2.
- 3.
- ö

ö

ö

ö

ö

{ }

{ }

{ }

ö

3

I

BOSHLANG'ICH SINFLARNING MATEMATIKA DARSLARIDA GRAFIK MODELLARDAN FOYDALANISH USULLARI ORQALI MASALA YECHISH METODIKASI

Bekmatova D.X., Abduraxmonova M.
Termiz shahar 8-sonli umumta'lim maktabi

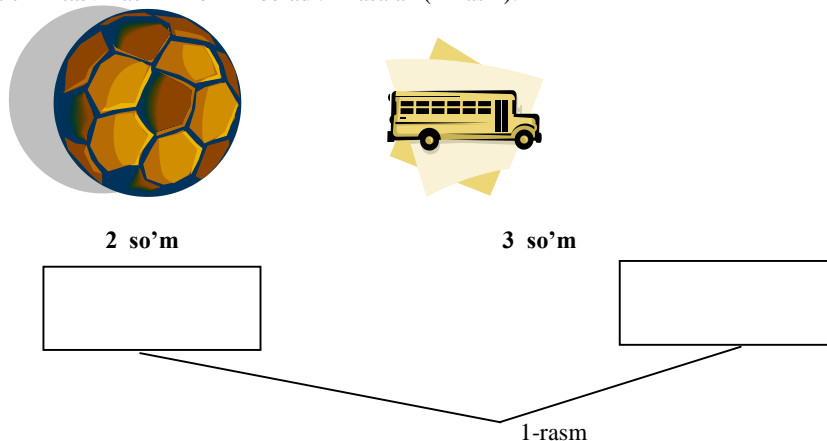
Ko'rgazmali rasmlar komplekslarini mamlakatimiz nashriyotlari nashr qiladi.

Rasmlar qirg'iladi va konvertlarda saqlanadi. Bulardan, asosan, birinchi o'qlik sonlarini o'rgatishda foydalaniladi, ammo rasmlardan hisoblash usullari bilan tanishishda va boshqa bir qator masalalarni qarashda muvaffaqiyatli foydalanish mumkin. Shu bilan birga ko'rgazmali rasmlardan darsning turli bosqichlarida - yangi materialni o'rganishga tayyorgarlik ko'rishda, yangi materialni o'rganishda, mustahkamlashda va hokazolarda foydalanish mumkin.

Masalan, ko'paytirish amalini kiritishga tayyorlanishda ko'paytirish amalining konkret mazmunini ochib berishda predmetlar gruppalari tasvirlangan rasmlardan foydalanish mumkin.

Qo'shish va ayirish xossalarini kiritishga tayyorlanishda va bu materialni tushuntirishda bittadan predmet tasvirlangan rasmlardan foydalanish foydali. Masalan, 2 ta lola, 3 ta binafsha va 4 ta qoqi gul tasvirlangan rasmlar. Bu rasmlar yordamida $(2+3)+4$ holi uchun sonni yig'indiga qo'shishning mumkin bo'lgan usullari qaraladi. Bu yerda guldasta tuzish syujetli asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Mustahkamlash va takrorlash bosqichlarida rasmlardan masalalar tuzish uchun muvaffaqiyatli foydalanish mumkin. Bu rasmlardan sodda masalalarning turli xillari haqidagi bilimlarni umumlashtirish bosqichlarida ham foydalanish mumkin. Masalan, o'qituvchi katakli taxtachaga yengil mashina tasvirlangan 3 ta rasmini va yuk mashinasi tasvirlangan 5 ta rasmini qo'yadi va shular bo'yicha har xil masalalar tuzishni taklif qiladi.

Bitta predmetning tasviri raqamlar va qisqa yozilgan so'zlar (so'm, tiyin) bilan birgalikda masala shartini tasvirlash imkonini beradi. Masalan (1- rasm):

c) Geometrik figuralar modeli.

Geometrik figuralar modeli komplektida, shuningdek, o'quv sanoati tomonidan chiqarilgan matematik to'plamlar tarkibida mavjud.

Shuni ta'kidlash kerakki, ob'ekt shaklini to'g'ri idrok qilish uchun, predmet formalarini abstraktlashtirish qobiliyatini rivojlantirish uchun o'quvchilarni figuralarning modellarini kuzatishlarigina emas, balki ularni o'zlari tomonidan shunday modellarining mustaqil yaratilishi ham juda muhimdir. Shu maqsadlarda dastlabki paytlarda geometrik figuralarning modellarini andoza ustidan qalam yuritish yo'li bilan hosil qilishdan foydalanish mumkin. Shuningdek, figuralarning modellarini, ularni oldindan nuqtalar (ko'pburchak uchlarini) belgilab olib, katakli qog'ozdan qiyish yo'li bilan hosil qilish mumkin. Geometrik figuralar modellarini qog'oz varag'ini buklay yo'li bilan ham hosil qilish mumkin. Masalan, qog'oz varag'ini (ixtiyoriy shakldagi) uchta kesishuvchi to'g'ri chiziq bo'yicha shunday buklay kerakki, bunda ikkinchi va uchinchi buklay chiziqlari o'zaro kesishsin va boshqa nuqtalarda birinchi buklay chizig'ini kessin. Natijada uchburchak hosil bo'ladi. Geometrik figuralarning modellarini (raqamlar, amallar ishoralarini va boshqalar) flanelegraf, knopka yoki plastilin yordamida magnit doskaga mustahkamlash mumkin.

Ko'pburchaklarning modellaridan foydalanish ko'pburchaklar nima deb atalishi va nega shunday atalishini tushunib olish, ularning tomonlari, burchaklari, uchlarini ko'rsatish va sanash imkonini beradi; ularning

baʼzi xossalarni ochish uchun asos boʻlib xizmat qiladi. Geometrik figuralar modellari yordamida geometrik figurallarni tanish va farq qilish bilan, klassifikatsiyasi bilan, yaʼni figuralar (applikatsiyalar) va naqshlar tuzish bilan bogʻliq boʻlgan bir qator topshiriqlarni bajarish mumkin.

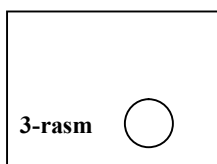
Geometrik figurallarning modellaridan oʻnlik sonlarini oʻrganishda sanoq materiali sifatida foydalanish mumkin. Figuralarning oʻzlarini ham, ularning elementlarini ham, yaʼni tomonlari, burchaklari, uchlarini sanash mumkin.

d) Sonli figuralar. (2- rasm) Sonli figuralar yuqorida aytib oʻtilgan o

o komplektida va birinchi sinf matematika darsligiga berilgan ilovada mavjud. Sonli figuralar predmetlarning miqdoriy gruppalarini taqqoslashga, raqamlar bilan sonlarni mos keltirishga (oʻqituvchi oʻquvchilarga sonli figurani koʻrsatadi, oʻquvchilar sonli figuraga mos rasmi kartochkani koʻrsatish bilan javob beradilar) yordam beradi. Sonli figuralar yordamida sonlarning tarkibini ham qarash mumkin (3-rasm).

2-rasm

$3+2=5$
 $4+1=5$ va hokazo.

e) Grafik modellar (rasmlar, sxemalar va chizmalar).

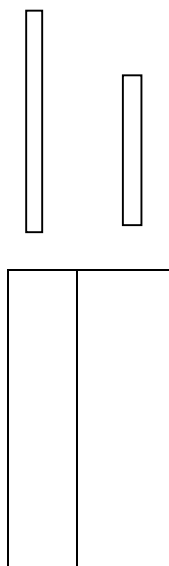
Rasmlar, sxemalar va chizmalar koʻrgazmalilikning eng koʻp tarqalgan turidir, ulardan maktab praktikasida eng koʻp foydalaniladi. Ammo koʻpincha ularni doskada oʻqituvchining oʻzi yasaydi yoki uning rahbarligida oʻquvchi yasaydi. Shu bilan birga matematika kursi programmasi kichik yoshdagi oʻquvchilar eng sodda chizma va sxemalarni mustaqil yasay olish va oʻqish malakalarini egallashlariga yoʻllanma beradi. Tajriba shuni koʻrsatmoqdaki, oʻquvchilar sxemalar va chizmalar tilini egallab olishlari uchun uzoq vaqt sarmashaqqat mehnat talab qilinadi. Bolalarni maktabda oʻqitishning birinchi kunidan boshlab kundalik mashqlar sistemasida, borgan sari qiyinlashtirib boriladigan masalalarni yechishda shunday ish nazarda tutilishi kerakki, bu ishini bajarish jarayonida bolalarda sekin - asta odatdagi tekstni va analitik ifodalarni grafik tasvirlar tiliga oʻtkazish uchun lugʻat toʻplana boradi (bunda aksinchasi ham nazarda tutiladi).

Shu xildagi grafik metodlar oʻqitishning samarali vositasi boʻla oladi, chunonchi oʻquvchilarning abstrakt tafakkurlarining ham, konkret tafakkurlarining ham rivojlanishiga yaxshi asos yaratadi; boshlangʻich matematika kursining arifmetik, algebraik va geometrik materiallari orasida chuqurroq matematika bogʻlanishlarni taʼminlaydi, bolalarda matematika oʻrganishga boʻlgan qiziqishni orttiradi.

j) Priborlar.

1. Sinf choʻtlari boshlangʻich sinflarda keng qoʻllaniladi. Ular sonlarni raqamlash, sonlar ustida arifmetik amallarni oʻrganish vositalaridan biri boʻlib xizmat qiladi. Masalan, birinchi oʻnlik sonlarni oʻrganishda choʻt donalaridan sanoq materiali sifatida foydalanish mumkin, ikkita qoʻshni simdagi donalardan sonlarni taqqoslashda foydalanish mumkin. 100 ichida qoʻshish va ayirishni oʻrganishda choʻtlardan qoʻshish va ayirishning baʼzi usullarini ($7 + 5$, $12 - 6$ va boshqa holler uchun hisoblash usullari) illyustratsiyalashda foydalanish mumkin. II o III sinflarda choʻtlardan 1000 ichida sonlarni raqamlashni va koʻp xonali sonlarni oʻrganishda foydalaniladi.

2. Abaklar. Abaklar ikki va uch xonali boʻladi. Abaklarning konstruksiyalari ham har xil boʻlishi mumkin. Ularning baʼzilari ikki qator choʻntaklardan iborat boʻlib, bu choʻntaklarga sanoq materiallari qoʻyiladi. Ikki xonali abak misoli 4- rasmda keltirilgan. Agar bu abakning soqqalarini ikki xil rang qilinsa, undan birinchi oʻnlik sonlari ichida sonlarni taqqoslashda foydalanish mumkin boʻladi.

4-rasm

3. Tarozi va mayda qadoq toshlar. Massa oʻlchovlarini oʻrganishda pallali tarozi va har xil predmetlarni oʻlchash uchun ogʻirligi 1, 2, 3, 5, kg boʻlgan toshlardan foydalaniladi.

4. Chizish va oʻlchov asboblari. Bunda hammaga maʼlum instrumentlar: sinf chizgʻichi va oʻlchovchilar chizgʻichi, sinf va oʻlchovchilar guniyasi, yogʻoch metr, ruletka, sirkul, soat millari, ixtiyoriy shakldagi geometrik figuralarning yuzlarini hisoblash uchun paletka nazarda tutiladi.

k) Jadvallar. Jadvallar quyidagilarga boʻlinadi:

1) Instrukтив jadvallar, bular raqamlarni yozish, arifmetik amallar algoritmlarini bajarish, masalalar yechish, ismli sonlar bilan amallar bajarishga bogʻliq boʻlgan biror amalni bajarishga koʻrsatma beradi.

2) Spravochnik jadvallar. Bunday jadvallar spravochnik vazifasini bajarishi ularning nomidan koʻrinib turibdi. Masalan, 10 ichida qoʻshish jadvali, (u birinchi sinf darsligining muqovasida berilgan) koʻpaytirish jadvali, pifagor jadvali shunday jadvallar jumlasiga kiradi.

3) Oʻrgatuvchi jadvallar (yoki ishchi jadvallar). Bunday jadvallardan asosan yangi tushunchani shakllantirishda yoki yangi qonuniyatlarni qarashda foydalaniladi. «
(
1979) nomli jadvallar seriyalari shunday jadvallarga misol boʻla oladi.

Bilimlarni egallashning turli bosqichlarida, yaʼni tushuntirish, mustahkamlash, nazorat qilish, umumlashtirish bosqichlarida qoʻllaniladigan oʻrgatuvchi harakterdagi jadvallar orasida bu bilimlarni qoʻllashga yoʻnaltirilgan mashqlarni tashkil qilishga moʻljallangan jadvallar alohida oʻrin tutadi. Hisoblashlarni tashkil qilishga bagʻishlangan jadvallar, shu jumladan, L.Sh. Levenbergning ogʻzaki mashqlar uchun jadvallari misol boʻla oladi.

Bu jadvallar amaldagi programmada nazarda tutilgan va stabil darsliklarda amalga oshirilgan hisoblash nazariyasi va praktikasiga moslab tizilgan. Masalalar tuzishga material beruvchi jadvallar (masalan, tezliklar jadvali yoki har xil preyskurantlar) shu xil jadvallar jumlasiga kiradi.

ВНУТРИУТРОБНЫЙ ПЕРИОД КАК ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ЗДОРОВЬЯ РЕБЕНКА

Жомгирова О.С.

«Здоровье — не всё, но всё без здоровья ничто»

Сократ

2016 « : « 23

6

.»

ó

«

».

«

»

I.

II.

9

9

«

».

3

7

2

27-30

(90-100)

150 155

663

TA'LIM-TARBIYADA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH – DOLZARB VAZIFA

Xudayberdieva G.¹, Yusupov Sh.²

¹Termiz davlat universiteti,

²Guliston davlat universiteti

Jahonda ikki qutbchilik tugatilganidan keyin ham gʻoya va mafkuralar oʻrtasida gʻoyaviy kurash yanada kuchaydi. Har bir gʻoya va mafkura oʻz manfaatini kuchaytirish uchun nafaqat oʻzi mavjud boʻlgan hududda, balki boshqa joylardagi aholi ongiga, ayniqsa yoshlar qalbi, ongiga oʻz gʻoyalarini singdirishga harakat qilmoqda. Mana shunday sharoitda aholida, jumladan yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish eng dolzarb vazifalardan biri boʻlib qoldi.

Mafkuraviy immunitet-shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyatni turli zararli gʻoyaviy taʼsirlardan himoya qilishga xizmat qiladigan gʻoyaviy-nazariy qarashlar va qadriyatlar tizimidan iborat.

Immunitet shakllariga koʻra: tabiiy, sunʼiy, diplomatik, mafkuraviy immunitetlarga boʻlinadi. Mafkuraviy immunitet deganda kishilarning yot zararli mafkuralarga, ekstremistik-terroristik harakatlarga berilmasligi, mamlakatimiz, xalqimiz dushmanlariga nisbatan gʻoyaviy murosasizlik hamda yuksak darajadagi mafkuraviy-

siyosiy hushyorlikni shakllantirish tushuniladi. Shu maʼnoda Oʻzbekiston Respublikasining Prezidenti I.A.Karimov «Fidokor» gazetasi muxbiri savollariga bergan javoblarida: «Har qanday kasallikning oldini olish uchun, avvalo kishi organizmida unga qarshi immunitet hosil qilinadi. Biz ham, farzandlarimiz yuragida ona Vatanga, boy tariximizga, ota-bobolarimizning muqaddas diniga sogʻdom munosabatni qaror toptirishimiz, taʼbir joiz boʻlsa, ularning mafkuraviy immunitetini kuchaytirishimiz zarur», -degan edilar.

Ayni paytda mafkuraviy immunitet xalqimizning orzu-intilishlari, maqsadlariga yot, zararli mafkuralarni bilib olish, ularning qoʻporuvchilik harakatlarini payqab olib, tezlikda, talofatlar koʻrmasdan fosh etish, gʻoyaviy jangda mafkuraviy dushmani magʻlubiyatga uchratish mahoratidir. Obrazli qilib aytganda, mafkuraviy immunitet mamlakatimiz fuqarolarining shunday bir fazilati boʻlishi kerakki, mufoliflarimiz, xalqimiz, mamlakatimiz dushmanlarining har qanday zaharli oʻqlari unga tegib parchalanib ketishi lozim.

Mafkuraviy immunitet jamiyatimiz hayotining eng nozik jihatlardan, fuqarolarimizning his-tuygʻularidan, maqsad va intilishlaridan, maʼnaviy-maʼrifiy va ruhiy-a loqiy darajasidan kelib chiqadi. Agar mafkura insoniylik shaʼni bilan bevosita bogʻliq boʻlsa, insonning hissiyotidan kelib chiqsagina, u insonni, insonlarni boshqarish qobiliyatiga ega boʻladi va kishilarni mamlakatimizda Buyuk Oʻzbekistonni barpo etish yoʻliga safarbar eta oladi.

Hozirgi paytda mafkuraviy immunitet mamlakatimiz fuqarolarining muhim a loqiy meʼyori, oʻz-oʻzini anglash, oʻz-oʻziga baho berishning, bozor iqtisodiyoti munosabatlariga oʻtayotgan davrning maʼnaviyati, siyosiy madaniyatining tarkibiy qismi boʻlib borayotir. Oʻzbekiston fuqarosi ijtimoiy voqeligimizning butun tartibi bilan kamol topmoqda. Bunda taʼdim-tarbiyaning, maʼnaviy-maʼrifiy, mafkuraviy tarbiyaning butun tizimi bilan aholining, avvalo yoshlarning-talaba va oʻquvchilar dunyoqarashi, eʼtiqodini shakllantirish asosiy vazifa boʻlib qolayapti. Eʼtiqodli, iymonli kishini esa har qanday ayyorlik, toʻqib chiqarilgan soxta, turli niqobdagi gʻoyalar bilan yoʻldan chalgʻitib boʻlmaydi.

Ayniqsa, XX asrning 80-90 yillari, XXI asrning boshlarida yer sharining turli nuqtalarida turli gʻoyaviy xurujlar avj olmoqda, ular mamlakatimiz fuqarolarining eng muqaddas gʻoyalariga, maqsadlarimizga turli tahdidlar solayotgan bir paytda, xalqimiz, mamlakatimiz hayotida koʻngilsiz fojealar sodir boʻlmasdan ilgariroq, uning oldini olishning eng toʻgʻri va yagona yoʻli ham begona, yot, zararli, soxta gʻoyalarga qarshi gʻoyaviy immunitetni kuchaytirishni taqozo etadi. Bu masala I.A.Karimovning mustaqillik yillaridagi asarlari, maʼruza, nutqlarida eng dolzarb vazifa ekanligi qayta-qayta qayd qilinadi.

Shu narsani alohida qayd qilish zarurki taʼdim-tarbiya, maʼnaviy-maʼrifiy, mafkuraviy tarbiya jarayonida milliy istiqloq gʻoyasi milliy tafakkur, milliy ongga tayangan holda aholining, avvalo yoshlarning qalbi va ongiga singdirilsagina u mamlakatimiz fuqarolarining ehtiyojlarini qondiradi, ularning mamlakatimizda ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etishi uchun safarbarligini, faolligini oshiradi. Shuning uchun ham 90-yillarning boshlarida sodir boʻlgan gʻoyaviy boshliqdan, yakkahokimchilik mafkurasidan qutulgan xalqimiz ongiga turli muxolif harakatlar oʻzlarining gʻoyalarini singdirishga, Oʻzbekistonni dunyoviy taraqqiyot yoʻlidan burib yuborishga harakat qildilar. Islomiy davlat, xalifalik davlatini targʻib qildilar. Aholi oʻrtasida bunday gʻoyalarga berilgan ayrim kishilar ham yetishib chiqdi. Mana shunday sharoitda betaraflik, loqaydlik eng zararli hodisaga aylanadi.

Shu boisdan oʻtmish maʼnaviy merosimizdan milliy va umuminsoniy qadriyatlardan keng foydalangan holda aholining talaba-oʻquvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga taʼdim-tarbiyada katta eʼtibor berilmoqda. Davlatimiz rahbari «Elim deb, yurtim deb yonib yashash kerak», -degan gʻoyani bejizga oʻrtaga tashlamaganlar. Oʻzbekistonning har bir ongli fuqarosi, avvalo ziyolilar, koʻpni koʻrgan, koʻpni bilgan fuqarolarimiz yoshlarimizga namuna boʻlishlari zarur. Ogohlik hech qachon hech qaerda unitilmasligi lozim.

Mafkuraviy immunitetni tarbiyalashning asosiy vazifasi, birinchi navbatda yoshlarni islomiy va dunyoviy bilimlarni uygʻunlashtirgan holda egallashi hisoblanadi. Mafkuraviy immunitetimizdagi bilimlar obʼektiv boʻlishi, voqelikni toʻgʻri va toʻliq aks ettirishi, inson maʼnaviyatining boyishiga va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilishi lozim. Ayni paytda bu bilimlar oʻz mohiyatiga koʻra Vatan va xalq manfaatlarini, umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligi bilan uzviy bogʻliq boʻlmogʻi lozim.

Mafkuraviy immunitet tizimining ikkinchi asosiy qismi mana shunday bilimlar asosida shakllanadigan qadriyatlar tizimidir. Oʻzlashtirilgan bilimlar nechogʻlik obʼektiv, chuqur boʻlsagina, uning zamirida vujudga kelgan qadriyatlar ham shunchalik mustahkam boʻladi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar mafkuraviy immunitet uchun qalqon boʻlib xizmat qiladi.

Mafkuraviy immunitetning uchinchi muhim unsuri ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy-maʼrifiy sohalaridagi aniq moʻljal va maqsadlar tizimi bilan bogʻliq. Davlatning olib borayotgan turli sohalaridagi islohatlarining maqsadi, uning xalq ehtiyojlari bilan chambarchas bogʻlangan taqdirdagina, davlatning kuchi, qudrati, nufuzi ayon boʻladi, xalqi farovon, erkin boʻladi.

Mafkuraviy immunitet tizimini shakllantirishda mafkuraviy profilaktikaning roli cheksizdir, kasalni davolashdan koʻra oldini olish muhim va ahamiyatlidir. Milliy gʻoyani aholi qalbi va ongiga singdirishda jamiyatimiz hayotining barcha sohalarini qamrab olish, taʼdim-tarbiya, targʻibot va tashviqotning samarali usul va vositalaridan oqilona foydalanish bu sohada ulugʻvor vazifalarimizni amalga oshirishda muhim oʻrin egallaydi.

DINIY BAG'RIKENGLIK VA YOSHLAR

Xudayberdiev X., Xudayberdieva G.

Termiz davlat universiteti

Yoshlarni milliy g'oyaya ruhida tarbiyalashning muhim sohalaridan birini yoshlarda diniy bag'rikenglikni tarbiyalash tashkil qiladi.

Tolerantlik lotincha so'zdan olingan bo'lib chidash, chidamlilik, sabr-toqatli bo'lish degan ma'noni anglatadi. Tolerantlik (bag'rikenglik) tushunchasini ingliz immunologi P. Medavr 1953 yilda ilmiy muomalaga kiritgan. Agar tolerantlik dastlab taksikologiya formakologiya fanlarida qo'llanilgan bo'lsa, hozirgi vaqtda dinshunoslik, milliy istiqloq g'oyasi, falsafa, siyosatshunoslik va boshqa sohalarda qo'llanilmoqda. Tolerantlik (bag'rikenglik) jahon miqyosida keng tarqalgan tushuncha bo'lib, u siyosiy, tibbiy, axloqiy, falsafiy, etnik, iqtisodiy, ekologik, estetik, huquqiy, demografik, mafkuraviy, diniy ko'rinish va shakllarga egadir.

Jahonda globallashtirish jarayoni keskin sodir bo'layotgan sharoitda yoshlarda diniy bag'rikenglikni tarbiyalash davrimizning asosiy talablaridan biri bo'lib qoldi.

Diniy bag'rikenglik g'oyasi xilma-xil diniy e'tiqodga ega bo'lgan kishilarning bir zamin, bir Vatanda buyuk g'oyaya va niyatlar yo'lida hamjihat, hamkor bo'lib yashashini, faoliyatini anglatadi.

Din ijtimoiy hayotni, voqelikni, uning hodisalarini o'ziga xos tarzda in'okos ettiruvchi ijtimoiy ong shakllaridan biri. U dastlab inson hayotining ibtidoiy davrida vujudga kelgan va o'sha zamonda yashagan insonlarning dunyoqarashini ham aks ettirgan. Din dunyo, inson va boshqa mavjudotlarning yaralishi, kelib chiqishini, hayotning ma'no-mazmuni, insonlarning yashashdan ko'zlagan maqsadi kabi masalalarga ilohiy nuqtai nazardan javob beruvchi dunyoqarash shaklidir. U bugungi kunda ham shu vazifani ado etib kelmoqda. Din diniy dunyoqarashni, diniy urf-odat, marosimlarni, diniy his-tuyg'u, kayfiyatni, diniy muassasa va tashkilotlarni o'z ichiga oladi. O'rta asrlarda din madaniyatning barcha turlarini (ilm-fan, falsafa, huquq, axloq kabi) o'zida mujassamlashtirgan va ularga o'z ta'sirini o'tkazgan, qadim-qadimdan aksariyat ma'naviy qadriyatlarni o'zida mujassam etib kelgan. Milliy qadriyatlarining asrlar osha bezavol yashab kelayotganligi ham dinning sharofatidandir. O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov so'zlari bilan ifodalaganda: «din bizning qon-qonimizga, ongu-shuurimizga shu qadar teran singib ketganki, uni hech qanday kuch, hech qanday tashviqot bilan chiqarib bo'lmaydi».

Diniy e'tiqodlarning mohiyati umumiy ekanligiga qaramasdan, dinlarning ko'rinishi xilma xildir. Dunyoda juda sodda, qadimiy dinlar bilan bir qatorda, umumjahon ahamiyatiga molik, murakkab, jahon dinlari ham mavjud. Ular tarixiy zaruriyatga qarab turli davrlarda vujudga kelgan. Jumladan, 2015 yilda buddaviylik dini vujudga kelganiga 2559 yil, nasroniylikka 2015 yil, islom diniga esa milodiy hisob bilan 1436 yil to'ldi.

Ma'dumki dunyodagi barcha yirik dinlar bu dunyoni foni, o'atkinchi hisoblaydi, savobli ishlar qilib, boqiy dunyo hayotiga tayyorgarlik ko'rish, jannat saodatiga sazovor bo'lish kerak degan g'oyani targ'ab etadi. Barcha dinlarda inson hayotining mohiyati, mazmuni kishilar o'rtasidagi siyosiy-huquqiy, axloqiy munosabatlarni tenglik va adolat mezonlari asosida o'rnatish masalasi ozmi-ko'pmi o'z aksini topgan. Shu boisdan ham har bir vatandoshimiz, ayniqsa, yoshlar, avvalo dinlar tarixini, ularning asl mohiyatini bilishi lozim. Shundagina ularning g'arazli maqsadlarni ko'zlab yurgan kuchlar to'g'ri yo'lidan chalg'ata olmaydi, ular ijtimoiy hayot tasdiqlagan, isbotlagan yo'lga e'tirof etadilar.

Vatanimiz hududida islom dini qaror topguniga qadar zardushtiylik, buddaviylik, moniylik, mazdakiylik, nasroniylik kabi dinlar ham o'sha davrda barchasining sintezi natijasida betakror madaniyat vujudga kelgan.

Azal-azaldan ona yurtimizda musulmonlar, nasroniylar, buddaviylar, iudaviylar va boshqalar yonma-yon yashab kelgan. Asrlar mobaynida yirik shaharlarda machit, cherkov, sinagog, ibodatxonalarining mavjud bo'lishi, turli dinga mansub taqvodorlarning o'z diniy amallarini erkin ado etib kelayotgani buning tasdig'idir. Tariximizning eng murakkab og'ir damlarida ham ular orasida diniy asosda mojarolar bo'lmagani xalqimizning dinlararo bag'rikenglik borasida ulkan tajriba to'plaganligidan dalolat beradi. O'zbekistonda erkin fuqarolik jamiyati, dunyoviy davlat barpo etilmoqda. Qurilayotgan jamiyatning tamoyillari, huquqiy asoslari ishlab chiqilgan va xalqimiz tomonidan qo'llab quvvatlanmoqda. O'zbekistonda davlat barcha dinlarga, barcha e'tiqod sohiblariga qonuniy asosda teng imkoniyatlar yaratib bergan. Din va diniy tashkilotlar o'rtasidagi munosabatlar O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1998 yil 1 maydagi «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi qonuni asosida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasiga binoan fuqarolarning haq-huquqlarini hurmat va himoya qilish asosida olib borilayotganligi natijasida e'tiqod erkinligi amalda ta'minlanmoqda.

O'zbekistonda turli dinlar va din vakillari o'rtasida umuminsoniy qadriyatlar asosida birodarlikni mustahkamlashga muhim e'tibor berilmoqda. Respublikamiz poytaxti Toshkent shahrida o'tkazilgan «Jahon dinlari tinchlik yo'lida» xalqaro anjumani buning isbotidir. Hozirgi kunda mamlakatimizda 17 ta diniy yo'nalish, 2039 ta diniy tashkilot, 7 ta markaz, 2 ta monastir, 13 ta diniy o'quv yurtlari mavjud. Ularning o'z faoliyatini amalga oshirishi va mamlakat hayotida faol ishtirok etishi uchun hamma shart o' sharoitlar yaratilgan. Bu borada huquqiy asoslar yuqorida qayd qilingan qonunlarda o'z aksini topgan. Ana shu asoslar mamlakatimizdagi barcha din

vakillarining hamkor, hamjihat boʻlib milliy mafkuraning bosh gʻoyasi-xalqimizning ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish orzusini amalga oshirish uchun mustahkam tayanch boʻlib xizmat qilmoqda.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QUVCHILARGA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEKNOLOGIYALARNI O'RGATISH VA UNDA FOYDALANISH USULLARI

Avliyoqulov A.A.

Termiz davlat universiteti

O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi, o'z taqdirini o'zi belgilashdek buyuk baxt bugungi yosh avlodga nasib etdi.

Keyingi yillarda respublikamizda mustaqillikni mustahkamlash, ta'dimni rivojlantirish borasida juda ko'p ishlar qilinmoqda. Bunga O'zbekiston Respublikasining o'ta'dim to'g'risida o'g'i qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, Vazirlar Mahkamasining o'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'dim to'g'risida o'g'i Nizomi misol bo'la oladi.

Mamlakatimizning rivojlanishi, dunyo miqyosida hurmat va e'tiborga sazovor bo'lishi kelajak avlodni har tomonlama kuchli va bilimdon qilib tarbiyalashni taqozo etadi.

Yurtboshimiz tomonidan ilmiy asoslab berilgan ta'lim-tarbiya modelini amaliyotga tatbiq etish o'quv jarayonini texnologiyalashtirish bilan uzviy bog'liqdir. Shundan kelib chiqib Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida o'quv tarbiyaviy jarayonni ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash o'zining 2- va 3- bosqichlarida bajariladigan muhim vazifalardan biri sifatida belgilandi.

Ushbu muammolarning echimini topib, ularni amalda keng qo'llash maktab o'qituvchi va murabbiylari oldiga juda katta vazifalarni qo'ydi. Bunda aniq vazifalar sifatida bevosita o'quv jarayonini yaxshilash, o'quv dasturlarini yanada takomillashtirish, o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyalarini amalga joriy qilish, texnik vositalardan keng foydalanish va shu asosda masofadan o'qitishni keng joriy qilish belgilab berilgan.

Hozirgi kunda umumta'lim maktablarida o'qitish bo'yicha ta'dim texn l g'iyalari, ularni qo'llash bo'yicha uslubiy tavsiyalar bayon etilgan. Ushbu tavsiyalar mashg'ul tlar texn l g'iyalarini ishlab chiqish usul va vositalari, ularning muhim belgilaridan ib rat ta'dimni texn l g'iyalash q idalarini his bga lgan h lda l yihalashtirilgan.

Shuningdek umumta'lim maktablarida mashg'ulotlarni o'qitishda zam naviy pedag gik kommunikatsion texn l g'iyalarini ushbu usullarini qo'llash mumkin:

- **Axborot berishning eng yangi vosita va usullaridan foydalanish**, ya'ni o'quv jarayoniga k mpyuter va axb r t texn l g'iyalarini jalb qilish.

- **O'qitish usullari va texnikasi**: mul q t, keys stadi, muamm li usul, o'rgatuvchi o'yinlar, o'z qaliy hujum o, insert, o'zBirgalikda o'rganamiz o, pinb rd va hokazo.

- **O'qitishni tashkil qilish shakllari**: fr ntal, k llektiv, guruhiy, dial g, p lil g va o'zar hamk rlikka as slangan.

- **O'qitish vositalari**: datdagi o'qitish v sitalari (darslik, ma'ruza matni, tayanch k nspekti, k d sk p)dan tashqari grafik rganayzerlar, k mpyuter va axb r t texn l g'iyalari.

- **O'zaro aloqa vositalari**: naz rat natijalarining tahlili as sida o'qitishning diagn stikasi (tashxisi).

- **Boshqarishning usuli va vositalari**. O'quv mashg'ul tini texn l g'ik xarita ko'rinishida rejalashtirish o'quv mashg'ul tining b sqichlarini belgilab, qo'yilgan maqsadga erishishda o'quvchi va o'qituvchining hamk rlikdagi fa liyatini o'quvchilarning sinfdan tashqari mustaqil ishlarini aniqlab beradi.

O'quvchilarga bilim berishda zam naviy ta'dim texn l g'iyalarining ahamiyati to'g'risida so'z b rganda Prezidentimiz I.A.Karim vning o'quv jarayoniga yangi axborot va pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, bolalarimizni komil insonlar etib tarbiyalashda jonbozlik ko'rsatadigan o'qituvchi va domlarga e'tiborimizni yanada oshirish, qisqacha aytganda, ta'dim-tarbiya tizimini sifat jihatidan butunlay yangi bosqichga ko'tarish diqqatimiz markazida bo'lishi darkor o degan so'zlarini ta'kidlash o'rinlidir. Bu masala o'zBarkam l avl d yili o Davlat dasturida ham as siy yo'nalishlardan biri sifatida e'tir f etilgan. So'ngra l yihalashtirilgan ta'dim texn l g'iyasi keltirilgan.

H zirgi kunda jah n tajribasidan ko'rinib turibdiki, ta'dim jarayoniga o'qitishning yangi, zam naviy usul va v sitalari kirib kelm qda va samarali f ydalanilm qda. Jumladan, umumta'lim maktablarida ham inn vasi n va zam naviy pedag gik g o'yalar amalga shirilm qda: o'quvchi bilim lishning yag na manbai bo'lib q lishi kerak emas, balki o'quvchilar mustaqil ishlash jarayonining tashkil tchisi, maslahatchisi, o'quv jarayonining menejeri bo'lishi l zim. Ta'dim texn l g'iyasini ishlab chiqish as sida aynan shu g o'yalar yotadi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ilg'or pedogogik texnologiyalarni o'rganib ularni o'quv jarayoniga olib kirish zaruriyati tug'ildi.

Umumta'dim maktablari o'quvchilariga darslarni axborot kommunikasion texnologiyalar asosida o'qitishda ushbu usullarini qo'llash mumkin:

- **Tizimli yondashuv**. Ta'lim texnologiyasi tizimning barcha belgilarini o'zida mujassam etmog'i lozim: jarayonning mantiqiyliigi, uning barcha bo'g'inlarini o'zaro bog'liqliigi, yaxlitliigi.

- **Hamkorlikdagi ta'limni tashkil etish.** Ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida demokratik, tenglik, hamkorlik kabi o'zaro sub'ektiv munosabatlarga, faoliyat maqsadi va mazmunning birgalikda shakllantirish va erishilgan natijalarni baholashga e'tiborni qaratish zarurligini bildiradi.

- **Axborotni taqdim qilishning zamonaviy vositalari va usullarini qo'llash.** Bu yangi kompyuter va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashdir.

- **O'qitish uslublari va texnikalari.** Mashg'ulotlar ko'rgazmali (vizuallashtirgan), munozara, muammoli uslub, tenbord, aqliy hujum, tezkor-so'rov, savol-javob, amaliy ishlash usullari.

- **O'qitishni tashkil etish shakllari:** dialog, polilog, muloqot, hamkorlik va o'zaro o'qitishga asoslangan frontal, jamoaviy va guruhlarda o'qitish.

- **O'qitish vositalari:** o'qitishning an'anaviy vositalari (darslik, o'quv qo'llanma va tayanch konspekt bilan bir qatorda chizmani organayzerlar, kompyuter va axborot texnologiyalari).

- **Kommunikatsiya usullari:** O'quvchilar bilan tezkor, qaytar aloqaga asoslangan bevosita o'zaro munosabatlar.

- **Boshqarish usullari va vositalari:** o'quv mashg'ulotining bosqichlari, belgilangan maqsadga erishishda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchining faoliyati, nafaqat sinf ishini, balki mustaqil va sinfdan tashqari ishlar nazoratini Mustaqil Sinov Nazorati belgilab beruvchi o'quv mashg'ulotlarini texnologik xarita ko'rinishida rejalashtirish.

Xulosa o'rniga aytish mumkinki, h zirgi kunda inn vasi n texn l giyalar, pedag gik va axb r tlar texn l giyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tib r kundanokunga kuchayib b rm qda, bunday bo'dishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'dimda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zam naviy texn l giyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlar qidirib t pishlari, mustaqil o'rganib tahlil qilishlariga, hatt xul salarni ham o'zlar chiqarishlariga o'rgatadi.

ПУБЛИЦИСТИК МАТНДА ГАПНИНГ СТРУКТУР-ГРАММАТИК, СЕМАНТИК-СТИЛИСТИК ХУСУСИЯТЛАРИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР

Турдиева Шохида

584

585

586

(1-):-

.6 ., 1974. .139.

.6 ., 1956. .228.

.- “Тил ва ижтимоий-маданий мулоқотлар”
, 2013.- 27-28

, ðГАП ð нутқ
 . сўз, сўз бирикмаларига интонацияси,
 ð
 :)
 3 : содда гап, қўшма гап ;)
 : дарак гап, сўрок гап ундов гап;) ( )
 ð.⁵⁸⁷ ( )
 : ð
 ; 3) ; 4) ; 5) ; 6) : 1) (; 2) ; 7) ð.⁵⁸⁸
 ð ð
 « » ð ð ð

:
 Автотранспорт воситаларининг кўпаяётганлиги шубҳасиз, уларга кўрсатиладиган сервис хизматини янада такомиллаштиришни ҳам тақозо этади. Аммо биз ҳикоя қилмоқчи бўлган мана бу «хизмат» турини муболағасиз, ҳеч қандай андоза билан ўлчаб бўлмайди.”(ð ð 2010 , 7)

ðШаҳарда ва бошқа жойларда қанча тўйхона бор? «Томорқа» қилиб олинган бошқа тўхташ жойлари қанча? Бунинг ҳисобига ким етади? Энди шундай савол туғилади: Кўчадаги «стояничи»ларнинг ҳисоб-китоби борми? Агар бўлса, уларни ким назорат қилади? Тушаётган тушум пулларидан кимлар манфаат кўрмоқда? Автомашиналар учун қонуний тартибда пуллик тўхташ жойлари қилиб қўйиш вақти етмадимикан?

---

⁵⁸⁷ .2 ð ð
⁵⁸⁸ » , 2004. 51-52 , 2001, .507.

“УЗИ”га туширингизми?

Сарлавҳани ўқишингиз билан нега деган савол туғилиши ёки “мутахассис кўрсатмасисиз “УЗИ”га тушиши мумкинми?” деган саволни беришингиз аниқ. Чунки кўпчилигимиз ҳали ҳануз бир йилда бир марта тиббий кўрикка боришга вақт ажратмаймиз. Айтингчи, охириги марта қачон тиббий кўриқдан ўтгансиз? (б 2010 , 26)

Сунъий мақтов ҳақорат ёки хушомад

Маишхур бир фильмда шундай манзара бор – корхона жамоаси ходим пенсияга чиқиши муносабати тантанали маросим ташкил қилади. Ҳамкасблар унинг яхши фазилатларини гапириб, табриклашади, эсдалик совгалари беришади. Ҳамма тилагини айтиб бўлгач, жамоага миннатдорчилик билдириши учун пенсияга кузатилаётган ходимга сўз берилади. Раҳбари ва шогирдларидан бундай мақтову олқишларни кутмаган ходим эса пенсияга чиқмай, ишлашга қарор қилганини айтади... (б 2014 , 30)

: Фарзандингиз тақдирига бефарқ бўлманг.

Мусофирликда яқинлар қадрни кўпроқ билинаркан. Кўнгил эса уларнинг ширин дийдорини кўмсайвераркан. Яхшиям уяли телефон бор, соғинганда ҳеч бўлмаса овозларини эшитамиз-ку, деймизу, аммо барибир меҳр кўзда-да.

Хуллас, меҳнат таътилига чиққач, ота-онам, қариндош-уруғларни кўргани олис Сурхон томон йўл олдим. Йўл-йўлакай равон йўллар, чиройли биноларни, боғу рогларни кезаркансиз, тараққиёт гуркираб бораётган обод манзиллардан ўтаркансиз, беихтиёр бугун турмушимиз фаровонлашаётганидан қувонасиз. Баъзан киши гашига тегадиган, ўз ҳолига ташлаб қўйилган ҳолатларга ҳам гўвоҳ бўласизки, улар ана шу тўқис ҳаётимизга доғ бўлиб тушаётгандек кўринади. ... (б 2014 , 27)

: Светофорда

куёш батареяси бўлса...

Совуқ кунлар тушиши билан Самарқанд, Каттақўрғон шаҳарлари ва айрим туман марказлари кўчаларида машиналар тирбандлигига кўзимиз тушади. Масалан, ўзим Самарқанд шаҳридаги Панжакент кўчаси орқали ишга келаман. Йўлнинг Айний кўчаси билан кесишган жойида аксарият-аксарият ҳолларда тирбандлик бўлади. Бундай ҳолат йўлнинг ўта торлиги ёки машиналарнинг ҳаддан ташқари кўплигидан эмас, электр энергияси узилиши туфайли светофор ишламаслигидан келиб чиқади. б 2014 , 2)

: б б

Фойдаланилган адабиётлар:

1. . , 2004.
2. . б ., 1974.
3. . б ., 1956.

2-жадвал

2-

1	2	3		4							5					
		3	%	5	6	7	8	9	10	11	1		2		3	
											1	2	3	4	5	6
											20	20	20	20	20	18
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1.03		284		196	114	48	34			88	2	2	2	2		2
2.06		232		160	36	102	22			72	4	4				
2.07		232		160	40	80	40			72			4	4		
2.08		331		228	76	108	44			103					6	6

3 6

2

708

(30 90)

1 15

30

3-жадвал

2

(3-):

1	2	3		4							5					
		3	%	5	6	7	8	9	10	11	1		2		3	
											1	2	3	4	5	6
											20	20	20	20	20	18
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1.03		52		36	30	6				16						2
2.06		348		240	80	120	40			108	6	6				
2.07		348		240	80	104	56			108			6	6		
2.08		331		228	76	108	44			103					6	6

Фойдаланилган адабиётлар:

1. ö ö
2. « »
3. « » 1998 13 204-
4. , 2013 ., 20- , 251- 2013 8 124-

DARS JARAYONLARIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI OSHIRISHNING OPTIMAL USULLARI

Bekmatova D.X.¹, Safarova Z.²

¹Termiz shahar 8-sonli umumta'lim maktabi,

²UzLiDep viloyat Kengashi

Mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasining davlat tili to'g'risida o'g'i qonunning joriy etilib, o'zbek tilini hayotimizning tarkibiy qismiga aylanishi yangi milliy siyosatimizning g'alabalaridan biridir. Unga og'ishmay rioya qilish davlat tilida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirish har bir jamiyat kishisi oldiga mas'uliyatli vazifalar yuklaydi.

Til o' millatning tengi yo'q milliy boyligidir. Til mavjud ekan, millat ham zavol ko'rmaydi. Bu haqda Yusuf Xos Xojib shunday deydi:

Tilingni avayla o' omondir boshing,

So'zingni avayla, uzayar yoshing.

Taniqli yozuvchi Chingiz Aytmatovning so'zi bilan aytganda: o'Toki tili bor ekan, xalqning umri boqiydir. Til so'zlash vositasi nutq sifatida ko'ringandagina ma'dum vazifani bajaradi. Xalq ma'naviy qadriyatlarining tiklanishi va ravnaq topishida hamda boy va go'zal ana shu qadriyatlar asosida yosh avlodni tarbiyalashda tilning ahamiyati beqiyosdir.

Ammo fikrlashish, birgalashib ishlash uchun berilgan tilimiz bir necha yillar davomida ko'rinmas zanjir bilan bog'lanib kelindi. Mustaqillikka erishganimizdan so'nggina, o'zbek tiliga e'tibor kuchaytirildi, uning qo'llanish doirasi kengaydi.

Yoshlar o'qishda va mehnat jarayonida nimagaki erishsalar, aql-zakovat, kuch va bilim bilan olg'a intilish tufayli erishadilar. Shubha yo'qki, bunda nutq odobi, ona tiliga e'tibor va hurmat asosiy o'rinni egallaydi. Negaki, bebaho va go'zal merosimiz, tariximiz butun jahonga ona tili orqali ko'zko'zlanadi. Til vositasida kishining odob-axloqi, madaniyati, kamoloti aks etadi. Shunday ekan, ta'dim-tarbiya maskanlarida davlat tili orqali yoshlarni bugungi kunimizga mos odobli, yuksak madaniyatli qilib, ona Vatanga, ona tiliga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalash pedagogik jamoalarning eng muhim vazifalaridan biri bo'lmog'i lozim.

Bayon matnini tanlash prinsiplari.

Bayon uchun matn tanlanganda matnning ta'dim-tarbiyaviy ahamiyatiga, mavzusiga alohida e'tibor berish zarur. O'qituvchi bayon matnini badiiy asarlardan tanlashi, Vatan, yil fasllari, ijtimoiy mehnat va uning qahramonlari, bolalar va maktab hayoti, tinchlik uchun kurash, Vatan mudofaasi kabi mavzulardan foydalanishi lozim. Bayon uchun tanlangan matnlar ma'dum darajada soddadan murakkabga o'sib, rivojlanib borishi kerak.

Mustaqilligimiz qurilishning dongdor kishilari, shonli Vatanimiz fani va san'atining mashhur namoyondalari va boshqalar hayotidan olingan materiallar va biografik ocherklar, o'zbek kishilarining qahramonona mehnati, botirligi, jasurligi va fidokorligini o'zida aks ettirgan badiiy asar va ilmiy ommabop maqolalar o'quvchilarda bayon yozishga zavq-shavq uyg'otadi. Ma'dumki, tasviriy xarakterdagi matnlar rivoya turidagi matnlarga nisbatan qiyinroqdir. I-IV sinflar uchun bayon matnlari tanlashda bu qiyinchiliklarni, bu matnlarning bolalar yoshiga mos yoki mos emasligini, g'oyaviy, mavzutik mazmunini, hajmini, leksik tuzilishini, janr xususiyatini nazarga olish kerak. IV sinf uchun tanlanadigan bayon matni syujetli hikoyalar yoki badiiy asardan olingan kichik parchalar bo'lishi ma'quldir.

Fikrni bayon etish ehtiyojini amalga oshirishga qaratilgan, tugallangan mavzuni ifodalaydigan logik va grammatik qoidalar asosida tuzilgan, mustaqil, tugallangan va o'zaro bog'langan ma'noli qismlarga bo'linadigan nutq bog'lanishli nutq deyiladi.

Bog'lanishli nutq birligi deb hikoya, maqola, roman, monografiya, doklad, hisobot kabilarni, maktab sharoitida esa o'qituvchi bergan savolga o'quvchilarning keng, mukammal og'zaki javobini, yozma bayon va inshoni hisoblash mumkin.

Boshlang'ich sinflar metodikasida bog'lanishli nutqdan mashq turlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- 1) berilgan savolga keng, mukammal javob;
- 2) o'qilgan asarni tahlil qilish, grammatik materialni o'rganish; o'quvchilar lug'atini aktivlashtirish bilan bog'liq holda har xil matnli mashqlar;
- 3) muntazam o'tkazilgan kuzatishlarni yozish, ob o' havo kundaligini yuritish;
- 4) o'qilgan matnni turli variantda og'zaki hikoyalash;
- 5) berilgan mavzu, rasm, kuzatishga oid boshlab berilgan yoki oxiri berilgan hikoya, reja yoki syujet asosida o'quvchilarning og'zaki hikoyasi;
- 6) badiiy matnni hikoya qilish, yod olish, o'quvchilar saviyasiga mos matnlarni yoddan yozish;
- 7) ertakni tayyorlanmasdan aytish, kichik she'r, hikoya tuzish;

- 8) namunasi berilgan badiiy, ilmiy ó ommabop matn asosida bayon yozish;
  - 9) o-ituvchi bergan matnni og-zaki va yozma qayta tuzish (tanlab qayta hikoya qilish va bayon, ijodiy qayta hikoyalash va bayon, hikoyani sahnalashtirish kabilar);
  - 10) har xil turdagi yozma insho, boshqa ijodiy ishlar.
- Bu mashqlarning hammasi nazariyasiz, amaliy tarzda beriladi, o-rgatiladi.

FIZIKANI FANLAR BILAN BOG'LAB O'QITISH IMKONIYATLARI VA UNGA DOIR MATERIALLARNI TANLASH BO'YICHA METODIK TAVSIYALAR

Nazarov Erkin Sodiqovich, Mo'minova Nigora Mansurovna

Buxoro davlat universiteti

Ota Osiyo, xususan, Ozbekiston qadimgi davrlardan boshlab jahonning taraqqiyot markazlaridan biri boib kelganligiga shakshubha yoq. Buni arxeologik qidiruv ishlari natijalari, meyoriy obidalar va qadimgi tarixiy yozma manbalar tasdiqlab turibdi. Bu okadan yetishib chiqqan koplab ilm ahlari, allomalar jahon ilm-fani madaniyatining rivojiga ozlarining munosib hissalarini qoshganlar, ayniqsa ular orasidan: Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr al-Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad al-Fargoniy, Mirzo Ulugbek, Ali Qushchilarning nomini dunyo ilm ahli hozirgacha tilga oladilar.

Fizika fanini boshqa fanlar bilan boglab oqitishdan maqsad, talabalarga yetuk mutaxassis boib yetishishlari uchun yetarli darajada baza yaratish, ularni kelgusida mehnat faoliyatlarida uchraydigan muammolarni hal etishda mustaqil fikr yuritishlariga va fizika fanining yutuqlarini bevosita tatbiq eta olishlaridan iboratdir.

Bu mulohazalardan shu narsa ayon bodiki, dunyo fanlarining rivojlanishi va tarmoqlarga boina borishi ijtimoiy tarixiy taraqqiyot sabablidir. Dunyo ilmi qanchalik taraqqiy etib borsa, fanlar mazmuni va ularning turlari tarmoqlari ham shu darajada kengayib boraveradi. Chunki yaqin otmishimizda avtomatik, kibernetika, informatika kabi fan nomlari qolanilmas edi. Balki kelgusida yanada fan nomlari, ular tadqiq etadigan ilmiy yonalishlar paydo boadi.

Asosiy bayon qilingan fikrlardan biri, fizika fanining oqitilishida boshqa fanlar bilan aloqadorlik, fizika fani bilan kuchli va kuchsiz darajada boglangan fanlar, shuningdek, boshqa fanlarning oqitilishida fanning qolanilishi tarix, ona tili va adabiyot, matematika hamda amaliy fanlari, ularning oqitilishi misolida korsatib berishga harakat qilindi.

1. Bir-biri bilan kuchsiz darajada bogliq fanlarga nisbatan kuchli darajada bogliq fanlar ozaro mushtarak boib, mavzular mohiyati va ularni oquvchilarga tushuntirish jarayonida hamisha bir-birini taqozo etadi;

2. Bu fanlarning kuchli darajada boglanishi, ularning bir-birining ichki tizimlarigacha kirib borishi, deyarli har bir mavzu bayonida ularga murojaat qilish zaruriyati bilan belgilanadi;

3. Bu bogliqlik va bir-biriga chuqur singib borish natijasida, fanlar tadqiq etadigan muammolar va masalalar oz yechimini topib boradi;

4. Fanlarning bir-biriga bogliqlik darajalarini, shuningdek, bu fanlarda bolayotgan ozgarishlar, yangi tadqiqot natijalari, yangilanishlardan xabardor boib borish, hozirgi zamon oqituvchisiga qoyilgan talab boib, u dars saviyasi, mavzu mazmunining oquvchilar ongiga singdirilishi va uning beradigan samarasining oshishida asosiy omillardan biri boib hisoblanadi;

5. Dars jarayonida fanlarning bir-biriga bogliqlik darajasi va ularning mavzu mazmunini todirishdagi ahamiyati, asosan, oqituvchi bilim va malakasi, pedagogik mahorati, korgazmali qurollar, texnik vositalardan va axborot-kommunikatsion texnologiyalardan qay darajada orinli foydalanishiga bogliq boadi;

6. Oqituvchining fanlarni bir-biriga bogliq holda dars otishida akademik litsey va kasb-hunar kolleji dars jarayonining mazmunini va uning oquvchilar tomonidan idrok etilishida beradigan samarasi benihoyat katta boadi;

7. Dars samaradorligini oshirishda oqituvchining shaxsiy mahorati ham muhim rol oynaydi, talabalarda fanga nisbatan qiziqish uygotadi va dunyoqarashini, amaliy malakalarining hosil qilish mahoratlarining oshishida asosiy omil boadi.

Barkamol, har tomonlama yetuk, komil inson tarbiyasi bosh maqsadimiz ekan, bu ish hamma vaqt oqituvchining diqqat markazida turishi oz pedagogik faoliyatining barcha imkoniyatini shunga qaratishi taqozo etiladi. Buning uchun oqituvchi keng dunyoqarashli, chuqur bilimli va yuksak ilm malakasiga ega boishi, shuningdek, pedagogik metod va usullarni yaxshi bilishi, ilgor ish tajribalari, pedagogik va axborot texnologiyalaridan xabardor boishi, oz darsi mazmuniga kora ularni qolay bilishi, ozi dars otadigan fan boyicha kerakli adabiyotlar, korgazmali qurol va didaktik materiallar toplashi, ulardan dars mavzusi mazmuniga kora unumli foydalanishi zarur.

Yuqorida korsatilgan talablar darajasida dars berish va dars jarayonida fanlararo bogliqlik, prinsiplaridan foydalanib dars samaradorligini oshirish uchun talabaga quyidagi metodik tavsiyalarni beramiz:

1. Fanlarda boʻlayotgan oʻzgarish va yangilanishlardan doimo xabardor boʻlib turish va uni toʻgʻri baholay olish, oʻzi oʻzlashtirgan bilimlar kodimini unutmaslik, aksincha, uni kengaytirib borish va ijro malakasini oshib borishi uchun toʻxtovsiz oʻz ustida ishlash;

2. Dars mavzusiga koʻra metod va usullarni toʻgʻri tanlash va ularni muvaffaqiyatli amalga oshirish bu metodlarning toʻgʻri tanlanganligi va mavzuni yoritishdagi oʻrnini toʻgʻri belgilash;

3. Dars mavzusiga koʻra faoliyat turlarini toʻgʻri tanlash, bu faoliyat turlari darsning mazmunini tashkil qilishini unutmaslik faoliyat turlaridan foydalanish ketma-ketligini toʻgʻri belgilash (dars strukturasi).

4. Dars mavzusi mazmuniga koʻra qaysi fan bilan bogʻliqlik holda dars oʻtish hamda bu darsda qaysi faoliyat turlaridan foydalanish yaxshi natija berishini toʻgʻri belgilash va har bir faoliyat turiga bogʻliq boʻlgan fanni aniqlab faoliyat jarayonida qoʻllash.

5. Mavzuga mos dars rejasini tanlash va uni amalga oshirish malakasini egallash oʻquvchilarga shaxsan amalga oshirish metodining boshqa metodlarga nisbatan samarasi yuqori ekanligini bilish;

6. Akademik litsey yoki kasb-hunar kollejining fizika va texnika kutubxonasini, axborot-resurs markazini tashkil qilish va uni kerakli oʻquv-uslubiy, siyosiy-ijtimoiy, ilmiy hamda turli sohalardagi materiallar, asarlar bilan boyitish va ulardan dars jarayonida mavzu mazmuniga koʻra unumli foydalanish;

7. Fizika va texnika kutubxonasi xazinasining doimo toʻliq boʻlishi, uning turlarga va sohalarga koʻra joylashtirilishi, foydalanishni nazorat qilish, ehtiyot qilib saqlash, ulardan foydalanish uchun zarur boʻladigan texnik jihozlarni saqlash va zarur vaqtda ishlata bilish;

8. Maxsus fizika va texnika (yoki toʻgʻarak) xonasining boʻlishi va unda fizik va texnik adabiyotlar, koʻrgazmali hamda tarqatma-didaktik materiallar, texnik vositalar, kompyuter, audio-video apparatlari, monitor, axborot-kommunikatsion texnologiyalar vositalari, devor stendlari (bannerlar) va boshqalarning boʻlishiga erishish;

9. Har bir talabning Oʻrta Osiyodan yetishib chiqqan va fizik ilm hamda uning amaliyotida muvaffaqiyatli ijod qilib tariximizda iz qoldirgan alloma olimlar hayoti, ijodiy faoliyati va qoldirgan ilmiy merosi toʻgʻrisida chuqur bilimga ega boʻlishiga erishish uchun ular toʻgʻrisida qisqa va mazmunli maʼlumotlar keltirilgan, devoriy rasmlar, bukletlar, foto stendlar bilan fizika xonasi va uning atrofini jihozlash.

Xulosa.

1. Fanlararo aloqadorlik oʻquv mavzulari mazmunini har tomonlama, atroflicha ochib berish uchun zarurdir;

2. Fizika fanining muhim gʻoyalari ochib berishda koʻmak beradigan, ular bilan kuchli darajada bogʻlangan fanlarning asosiy mazmuniga oʻquvchilar eʼtiborini qaratish lozim;

3. Fanlarning bir-biriga bogʻliqlik darajalarini, shuningdek bu fanlarda boʻlayotgan oʻzgarishlar, yangi tadqiqot natijalari, yangilanishlardan xabardor boʻlib borish hozirgi zamon oʻqituvchisiga qoʻyilgan talab boʻlib, u dars saviyasi, mavzu mazmunining oʻquvchilar ongiga singdirilishi va uning beradigan samarasining oshishida asosiy omillardan biri boʻlib hisoblanadi

4. Dars mavzusiga koʻra, metod va usullarni toʻgʻri tanlash, shuningdek, ularni muvaffaqiyatli amalga oshirish bu metodlarning toʻgʻri tanlanganligi va mavzuni yoritishdagi oʻrnini oʻqituvchi toʻgʻri belgilashi kerak.

KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINI FIZIKA TA'LIMIDA QO'LLASH USLUBINING XUSUSIYATLARI

Nazarov Erkin Sodiqovich, Baxtiyorova Muhabbat Murodillayevna

Buxoro davlat universiteti

Fizika fani talabalardan ilmiy dunyoqarash va amaliy tafakkurni, fan-texnika yutuqlaridan ishlab chiqarish va xizmat koʻrsatish sohalarida foydalanish, ishlab chiqarish va texnika xavfsizligini qoʻllash, obʼyektiv tabiiy qonun va hodisalarga ongli munosabatda boʻlish koʻnikmasini shakllantiradi. Barcha amaliy texnikaviy fanlarning nazariy-uslubiy asoslari toʻgʻrisida tushuncha beradi. Talabalarning fizika fanini oʻzlashtirishlari uchun oʻqitishning ilgʻor va zamonaviy usullardan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarini tadbiiq qilish muhim ahamiyatga ega. Maʼlumki, keyingi yillarda kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda fizika fanini oʻqitish samaradorligini oshirish maqsadida kompyuterdan foydalanish muhim rol oʻynamoqda.

Kompyuter informatsion muhitini tashkil etuvchi vositalardan biri ekspert sistemalardir. Ular yordamida oʻquvchining bilim darajasi va uning psixofizik rivojlanish parametrlari aniqlanadi. Bu dastur vositasidan oʻquv jarayonlarida va holatlariga bogʻliq ravishda foydalaniladi.

Oʻqitishning kompyuter vositalari interaktiv vosita sanaladi, yaʼni bunda kompyuter oʻquvchi bilan muloqotga kirishadi. Bu kompyuter orqali oʻqitishning asosiy xususiyatidir. Fizika taʼlimida kompyuter texnologiyalari orqali oʻqitish jarayonining hamma bosqichlarida: yangi mavzuni tushuntirishda, mustahkamlashda, takrorlashda, nazorat qilishda ishlatiladi. Demak, bunda u talaba uchun oʻqituvchi, ishchi asbob, oʻrganish obʼyekt, hamkor jamoa, boʻsh vaqtni oʻtkazish (oʻyin) muhiti vazifalarini bajaradi.

Kompyuterning oʻqituvchi funksiyalariga quyidagilar kiradi:

- oʻquv maʼlumotlari manbasi (oʻqituvchi yoki kitobning qisman, yoki butunligicha oʻrnini bosadi);

- koʻrgazmali qoʻllanma (multimedia va telekommunikatsiyalarning imkoniyatlaridan foydalanilib, sifat jihatdan yuqori darajali koʻrgazma olinadi);

- xususiy axborot makoni;

- trenajyor;

- diagnostika va nazorat vositasi;

Kompyuter ishchi asbob sifatida quyidagi funksiyalarga ega:

- matnlarni tayyorlash va ularni saqlash vositasi;

- matn muharriri;

- grafQuruvchi, grafik muharrir;

- katta imkoniyatli hisoblash mashinasi (har xil koʻrinishlarda natijalarni rasmiylashtiradi);

- modelirlash vositasi.

Oʻrganish obʼyekti funksiyasini kompyuter quyidagi hollarda amalga oshiradi:

- dasturlash, kompyuter dasturlarini oʻrgatish;

- dastur mahsulotlarini yaratish;

- har xil axborot vositalarni qoʻllash.

Hamkorlikdagi jamoa-internetdagi telekommunikatsiyalar bilan keng auditoriya aloqasining natijasi sifatida hosil boʻladi.

Boʻsh vaqtni oʻtkazish muhiti sifatida kompyuter quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- oʻyinlar dasturlari;

- tarmoq boʻyicha kompyuter oʻyinlari;

- kompyuter videosi.

Oʻqituvchi- kompyuter texnologiyasi funksiyalari quyidagilar:

- Oʻquv jarayonini bir butun guruh, bir butun fan darajasida tashkil qilish. (oʻquv jarayoni grafigi, tashqi diagnostika, natijaviy nazorat):

- Sinf ichidagi faollik va yoʻnaltirishni tashkil etish, ishchi oʻrinlarini joylashtirish, instruktaj, guruh ichidagi tarmoqni boshqarish va hokazo;

- Oʻquvchilar ishini kuzatish, shaxsiy yordam berish, kompyuter yordamida shaxsiy oʻqitishni koʻrish va eshitish; obrazlarini ishlatayotgan ideal variantlariga erishish mumkin;

- Informatsion muhit elementlarini (har xil koʻrinishdagi shaxsiy kompyuter bilan ishlovchi oʻquv, namoyish jihozlari, dastur vositalari va sistemalar, oʻquv-koʻrgazmali qoʻllanmalar va hokazo) tayyorlash, ularni maʼlum oʻquv kursi mazmuni bilan bogʻlash.

Oʻqitishni axborotlashtirish oʻqituvchi va talabadan kompyuter texnologiyasi mazmunining asosiy qismi boʻlgan kompyuter savodxonligini talab qiladi. Kompyuter texnologiyasi (kompyuter savodxonligi) tarkibiga quyidagilar kiradi:

- informatika va axborot texnologiyasining asosiy tushunchalarini bilish;

- kompyuter texnikasi qurilmalari va funksional imkoniyatlarini bilish;

- zamonaviy operatsion sistemalari va ularning asosiy buyruqlari bilan ish olib bora bilish;

- zamonaviy dastur qobiqlari va umumiy qoʻllanishda operatsion vositalar (Norton Commander, Windows, ularning kengaytmalari) va ularning funksiyalarini bilish;

- algoritmlar, tillar va dasturlar paketi toʻgʻrisida tushunchaga ega boʻlish;

- utilitar qoʻllanishdagi amaliy dasturlardan foydalanishning boshlangʻich tajribasiga ega boʻlish;

- oʻquvchining fan va madaniyat bilan muloqot uchun Internet oʻ butun jahon kompyuter tarmogʻi oʻziga xos imkoniyatlarini namoyon etish;

- butun dunyodagi tengdoshlar bilan yozishmalar, suhbatlar;

- dunyoning hamma banklari, muzeylari va hokazolaridan ilmiy va madaniy axborotni olish;

- xalqaro serverlar orqali hodisalarni kuzatish, interaktiv suhbat.

Kompyuter texnologiyalari bilan bir vaqtda, oʻquvchilar bilish faoliyatining katta qismini boshqaruvchi maxsus ishlab chiqilgan, audiovizual oʻquv materiallaridan foydalanuvchi oʻqitishning audio va video vositalaridan-audiovizual texnologiyalaridan foydalanilmoqda.

Kompyuter oʻrgatuvchi dasturlarining telekommunikatsiya tarmoqlari bilan birlashmasi masofaviy taʼdimning bir turi boʻlib hisoblanadi.

Shu bilan birgalikda, fizikaviy masalalarni yanada tushunarli boʻlishi, mazmunini ochib berish maqsadida, kompyuter texnologiyalari yordamida elektron doskalardan foydalanish eng qulay yoʻldir. Elektron doskalarda mavzu yoki masalaga oid boʻlgan formulalar, chizmalarni yorqin ranglarda har xil turdagi animatsiyalar, turli shakllar yordamida toʻda ifodalash imkoniyati mavjud. Ifodalarni hisoblashga oid formulalarni kiritib, katta natijalarga ega boʻlishimiz mumkin. Bunday zamonaviy texnologiyalar darslar samaradorligini, oʻqitish uslubida yangiliklarni, talabalar tafakkurini yanada oshirib, fikrlash doiralarini kengaytirishga yordam beradi.

Demak, fanni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashda ta'lim jarayonini optimallashtirish uchun omil bo'ladigan pedagogik texnologiyalardan o'fikrlar hujumi, o'klasterometri, Venn diagrammasi, BBB (bilar edim, bilmochiman, bilib oldim) metodi, o'zigzagö metodlaridan foydalaniladi.

ТАЪЛИМ СОҲАСИДА РАҚОБАТ МУҲИТИ

Абдмуратова С.

( )

о

а с

):

« »

( )

БАРКАМОЛ ШАХС ТАРБИЯСИНИ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИГА ТАТБИҚ ЭТИШ

Норкулова Ш.Т.

ham oz miqdorida. Shuning uchun asosiy vazifalardan biri yangi dalillarni yig'ish va ularni to'g'ri sharhlash hamda tushuntirib berishdir. Bu shunday holatlardagina mumkinki, qachonki yangi dalillarni izlash bir yoki bir necha gipotezalar yordamida olib borilishi zarur. Bu esa o'z navbatida nazariyaning bir qismini tashkil etadi. Masalan: aniq bir kasbni tanlashga ta'sir etuvchi har bir tumanning o'ziga xos omillari bo'lishi mumkin. SHunday bo'lishi mumkinki, omillar haqidagi gipoteza ilmiy izlanish metodlarini tashkil etishga yordam beradi, qiziqtirayotgan hodisalarga baho berish va shu asosda o'quvchilar bilan kasb tanlashga yo'llash ishini yaxshilash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyatini yaratadi.

Kasb tanlashga yo'llash nazariyasining muhim tarkibiy qismi ta'riflangan qonuniyatlardir. Ularni qidirish esa umumiy ilmiy faoliyat maqsadiga xizmat qiladi. Ilmiy izlanishlar o'tkazish natijalaridan qonuniyatlarni bilib olinadi va tariflar tekshirib ko'riladi. Topilgan qonuniyatlarni odatda fanning maxsus tilida, tushuntirish vositalari yordamida yuqori aniqlik bilan farq qiluvchi, ko'rgazmaliligi, boshqa fan va ilmiy yo'nalishlar tushunchalarini kasb tanlashga yo'llash tushunchalari bilan bog'lash imkoniyatlarining kattaligi orqali ifoda etiladi.

Kasbga yo'llashda oila va maktab, o'quv yurtlarining o'zaro hamkorlik prinsipi o'quvchi yoshlarga kasb tanlash ishlarida yordam ko'rsatishda yaqin munosabatda bo'lishni nazarda tutadi. Buning zamirida hamkorlik ishlarini maqsadli va markazlashgan bo'lishini kuchaytirish maqsadi yotadi.

Kasb tanlashga yo'llashning tarbiyaviy xarakteri unda mazkur ishlarni sog'lom avlodni tarbiyalash vazifalari bilan bir qatorda ularni iqtisodiy, axloqiy, estetik, xususiy, jismoniy, mehnat tarbiyalarini amalga oshirish zaruriyati bilan belgilanadi.

Kasbga yo'llash ishlarini amalga oshirishdagi diagnostik va tarbiyaviy yondashish bog'liqligi prinsipini, bir yondashishni ikkinchisiga qarshi qo'yish mumkin emasligini bildiradi. Har biri o'z masalalarini ozi hal etadi.

O'quvchilarga tabaqalashtirilgan va individual yondashish, ularning yoshi va kasbiy qiziqishlarining shakllanganlik darajasi, moddiy yo'nalganlikdagi farqi, hayotiy rejaları, o'zlashtirish darajasini e'tiborga oladi. O'quvchilarni guruhlariga tabaqalashtirish ularga ta'sir ko'rsatish vositalarini aniqlash imkonini beradi, bu vositalar bir guruhda samarali boshqasida esa samarasiz bo'lishi mumkin. Tabaqalashtirish individual yondashishni amalga oshirish uchun sharoit yaratib beradi.

Ommaviy, guruh va individual shakllarini oqilona qo'shilishini o'quvchilar va ularning ota-onalari bilan kasbga yo'llash ishlarida, turli shakllardan foydalanish zarurligini tasdiqlaydi, an'anaviy foydalanilayotgan ommaviy shakllardan chetga chiqishni, barcha ish shakllarini muvozanatli qo'shilishni, diqqatni kuchaytirishni tavsiya etadi.

Kasbga yo'llash ishlari shakl va uslublari, mazmunan shaxsning kasbiy rivojlantirish ehtiyoji hamda talab darajasidagi kvalifikatsiyali aniq kasbdagi kadrlarga bir vaqtning o'zida tuman ehtiyoji orqasidagi muvofiqlik prinsipi orqali ifodalanadi.

Xulosa qilib aytganda, islohotlar tufayli ta'dim tizimini ilg'or pedagogik tajribalarga asoslangan ishlanmalar bilan ta'minlanish darajasi tobora yaxshilanib bormoqda. Bundan kelib chiqqan holda o'quvchilarni kasb tanlashga tayyorlash ishlarini keng yo'lga qo'yishda darsdan tashqari ishlarni ularning kasbiy tarbiyasi bilan uyg'unlashgan holda tashkillashtirish lozim. Shu sababli, o'quvchilarni kasb-hunar ta'dimiga yo'naltirish masalalarini muvaffaqiyatli hal qilishda o'quvchilar mehnat tarbiyasining maqsad va vazifalarini uzviy aloqadorlikda, ularning kasbiy malaka va ko'nikmalarini yanada mukammal o'zlashtirishlariga xizmat qiluvchi faoliyat turi sifatida rivojlantirish ilmiy-metodik jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

MAKTABLARDA GEOGRAFIYA FANINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Lapasova O.A.

Termiz shahar 8-sonli umumta'dim maktabi

Mamlakatimizda mustaqillikdan so'nggi davrlarda ta'dim sohasida ham katta o'zgarishlar ro'y berdi. «Ta'dim to'g'risida» gi Qonun, «Kadrlar tayorlash milliy dasturi» ning oldiga qo'yilgan ustuvor vazifalariga yosh avlodga chuqur bilim va tarbiya berish, barkamol insonlarni voyaga yetkazish hisoblanadi.

Bu haqda Prezidentimiz I.A.Karimov «Aql zakovatli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsakgina, oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz, yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi»⁵⁸⁹, deb ko'rsatganining o'zi jamiyatimizning yuksalishida va uning rivojlanishida ilmning boshqa sohalari bilan bir qatorda zamonaviy geografiyaning ham tutgan o'rnini alohida e'tiborga loyiq.

Zamonaviy geografiyani o'qitishda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalana olish eng birinchi navbatda, o'qituvchining faoliyatiga, nazariy bilim darajasiga, tashkillashtirish qobiliyatiga va pedagogik mahoratiga bog'liq.

Bugungi kun taʼdim tizimining talablaridan kelib chiqqan holda innovatsion texnologiyalardan geografiya darslarida mavzuga mos turda saralab olish va olib borishdan koʻzda tutiladigan maqsadlar quyidagicha taqsimlanadi:

-oʻquvchilarning geografiya faniga va u orqali oʻzi yashayotgan oʻlka tabiatiga mehr-muxabbatni shakllantirish, -ularning nazariy bilimlarni chuqur oʻrganishida, oʻzicha fikrlay olishi hamda oʻrganilgan bilimlarni amalda bajara olishida muhim oʻrinni egallash;

-oʻrganilayotgan mavzuni yengil oʻzlashtira olishga yordam berish va boshqa shunga oʻxshagan ahamiyatli vazifalarini oʻz ishiga oladi.

Geografiya fanini oʻqitishda avvaldan takomillashtirilgan taʼdim metodlari: ogʻzaki bayon, suhbat, darslik va qoʻshimcha adabiyotlar bilan ishlash, kuzatish va tajriba, amaliy ishlar va shuning bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalardan toʻgʻri foydalana bilish bu oʻquvchilarning fikrlarini oydinlashtiradi, darsga jadalligini orttiradi.

Shu bilan birgalikda, hozirgi kundagi eng dolzarb masalalardan biri taʼdim standartlari oʻquv jarayonini rivojlantirishdan iboratdir.

Geografiya darsini oʻqitishda oʻqituvchi oʻquvchilarni faollashtiradigan oʻzi va oʻrganishi uchun qulay boʻlgan usul va uslublarni, oʻqitish shakllarini, vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, oʻquv jarayoni samaradorligini oshiradi. Oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga oʻrgatib, oʻquv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi.

Taʼdim-tarbiyaning mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar oʻtishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yoʻnalishlari shu faoliyatdan koʻzda tutilgan maqsadlarni toʻliq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, yangi texnologiyalarga aylanib bormoqda.

Geografiya taʼdimida pedagogik texnologiya taʼdim-tarbiya jarayoni sifatida ishtirokchilarning faoliyatlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonning asosiy maqsadi barkamol insonni shakllantirish va rivojlantirish boʻlib, asosan quyidagilardan tarkib topadi:

- taʼdim-tarbiya berish;
- axborotlarni uzatish;
- mustaqil fikrlashni oʻrgatish;
- bilim-komikma, malakalarni oʻrgatish va oʻzlashtirilishiga erishish;
- turli usul va uslublarni qoʻllash va takomillashtirish;
- diagnostika, monitoring olib borish;
- taʼdim-tarbiya jarayonida insonparvarlik, vatanparvarlik tamoyillariga asoslanish;
- oʻquvchilarni tayyorgarlik darajasini, psixologik, fiziologik, yosh xususiyatlarini, gigienik talablarini hisobga olish va hokazolar.

Shu asosda geografiya texnologiyasida taʼdim tizimining metodologik, didaktik, pedagogik, psixologik, fiziologik, gigienik asoslarini yaratish lozimdir. Taʼdimning metodologik asosi-dars jarayonini amalga oshirishda qanday metodlarga asoslanishini belgilaydi. Metodologik asosning ilmiy jihatdan toʻgʻri boʻlishi pedagogik texnologiya uchun zaruriy shartdir.

Taʼdim tizimining didaktik asosi-taʼdim-tarbiya qoida va tamoyillariga muvofiqqligini belgilaydi. Didaktik talablar taʼdim-tarbiya vazifalarning nazariy jihatdan toʻgʻri bajarilishini taʼminlaydi.

Pedagogik texnologiyaning pedagogik asosi-zamonaviy pedagogik fanining ilmiy xulosalaridan kelib chiqadi. Bunda pedagogik texnologiyaning umumiy tarkibiy tuzilishi, manzili, shakli, usullari, vositalari, pedagogik jarayonning tashkil qilinishi, olib borilishi, uning diagnostikasi, monitoringi, oʻquv-mavzu rejalar va shu kabilarning ilmiy jihatdan toʻgʻri boʻlishi taʼminlanadi.

Pedagogik texnologiyaning psixologik asosi-psixologiya fanining ilmiy xulosalari va tavsiyalari bilan belgilanadi. Taʼdimning har bir bosqichida oʻquvchilarning psixologik xususiyati hisobga olinadi.

Pedagogik texnologiyaning fiziologik asosi oʻquvchilarning turli yoshdagi fiziologik xususiyatlarini hisobga olishdan iborat, bunda oʻgʻal va qiz bolalar fiziologiyasidagi farqlar alohida hisobga olinadi.

Pedagogik texnologiyaning gigienik asosi-taʼdim-tarbiya jarayonida salomatlikni saqlash talablariga rioya qilishdan iborat boʻlib, bunda turli zararli va ortiqcha taʼsirlarni bartaraf qilish, oʻquv-xona sharoiti: yoritganlik, harorat, havoning tozaligi, oʻqituvchi va oʻquvchining ish oʻrni, jihozlar, oʻquv mashgʻulotlarining meʼyorlari, didaktik vositalarining qulayligi ilmiy asosda belgilab boriladi. Yuqorida keltirilgan asoslar umumlashtirilsa, geografiya taʼdimida texnologiyaning nazariy va amaliy asoslari kelib chiqadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, pedagogik texnologiyadan foydalanish hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli boʻlib, uni geografiya taʼdimi tizimida qoʻllash va amalga oshirish lozim deb oʻylaymiz.

BIOLOGIYA TA'LIMIDA «ODDIY VA MURAKKAB OQSILLAR» MAVZUSINI O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Aliyorova N.O.

Tirmiz davlat universiteti qoshidagi 2-son akademik litseyi

Ushbu maqolada akademik litsey va kasb-hunar kollejlari biologiya fanini o'qitishda oddiy va murakkab oqsillar to'g'risida fundamental tushunchalarni va ma'lumotlarni yanada to'liqroq hamda qiziqarli yotkazish imkoniyatlari to'g'risida ba'zi ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, maqolada oddiy va murakkab oqsillarga tegishli ma'lumotlarni o'quvchilarga yotkazishda Venn diagrammasi usulidan foydalanishni tavsiya etmoqchimiz. Quyida munozara tarzda olib borilgan dars jarayonida o'quvchilarga oqsillarga tegishli asosiy ma'lumotlardan namunalari keltiramiz.

Ma'lumki, barcha oqsillar ikkita katta guruhga: oddiy va murakkab oqsillarga bo'linadi. Oddiy oqsillar faqat aminokislotalardan tashkil topgan bo'ladi. Murakkab oqsillar tarkibida aminokislotalardan tashqari, oddiy metall atomi yoki boshqa oqsil bo'lmagan murakkab moddalar ham uchraydi.

Oddiy oqsillar suvda yoki boshqa eritmalarda erish xususiyatiga qarab bir-biridan farq qiladi. Toza distirlangan suvda eriydigan oqsillar albuminlar deb ataladi. Tuxum oqsili, bug'doy va no'xat oqsillari albuminlarga misol bo'ladi.

1-jadval

Oqsillar tarkibidagi aminokislotalar		
Halqasiz (asiklik) aminokislotalar		Halqali (siklik) aminokislotalar
1. Glisin.	8. Leysin.	15. Fenilalanin.
2. Alanin.	9. Izoleysin.	16. Tirozin.
3. Serin.	10. Treonin.	17. Triptofan.
4. Sistein.	11. Lizin.	18. Gistidin.
5. Sistin.	12. Arginin.	19. Prolin.
6. Metionin.	13. Asparaginkislota	20. Oksiprolin.
7. Valin.	14. Glutaminkislota.	

Yuqoridagi 1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, tabiiy oqsillar tarkibida bir-biridan farq qiluvchi 20 xil aminokislota uchraydi. Amino kislotalar peptidbog' orqali o'zaro birikadi va polipeptid zanjirlari hosil qiladi. Tirik organizmlar tarkibida uchraydigan oqsillar juda ko'p va xilma-xil bo'lib, har bir oqsil o'ziga xos aminokislotalar ketma-ketligidan iborat.

O'quvchilarga dars mashg'ulotini tushuntirishda ko'rgazmali va taqqoslashga mo'ljallangan zamonaviy metod va usullardan foydalanish qulay hisoblanadi. Masalan, shunday tahlil va taqqoslashga mo'ljallangan usullardan Venn diagrammasidan foydalanish imkoniyatidan namuna keltirilgan (2-rasm).

2-rasm. Oddiy va murakkab oqsillarni tushuntirishda Venn diagrammasidan foydalanish.

Umuman olganda, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari Hujayra va rivojlanish biologiyasi fani ta'limida oddiy va murakkab oqsillar mavzusini o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalardan, metodlardan samarali

foydalanish o'quvchilarda mavzuga t gishli bilim va ko'nikmalarni y tarlicha o'zlashtirish imkoniyatini yaratdi. Shuningd k, dars mashg'uloti o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Ayniqsa darsda animatsion-vizual ko'rgazmali qurollardan foydalanish dars mashg'ulotini yanada qiziqarli va samarali o'tishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pugovkin A.P., Pugovkina A.N. Biologiya. Moskva. «Akademiya». 2008-y.
2. Eshonqulov O.E. va boshqalar. "Hujayra va rivojlanish biologiyasi" T. Sharq. 2010 y.
3. To'raqulov Y. va boshqalar. Umumiy biologiya. T. «Sharq». 2004-y.
4. Isroilova B. Hujayra va rivojlanish biologiyasi. T. O'zinkomsentr. 2002-y.

МУРАББИЙНИНГ КАСБИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Тўраев П.Т., Хасанов И.Т.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

(
.)

МУРАББИЙ ШАХСИНИНГ РУҲИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

Тўраев П.Т., Хасанов И.Т.

Умумий педагогик талаблар:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.

Мураббийлик фаолиятига қўйиладиган махсус талаблар:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.

Пономарев Я.А.

);

(

(

);

(

).

KIMYO FANINI O'QITISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Babamuratov B.E., Nuraliyev G'T.

Termiz davlat universiteti

Hozirgi kunda ta'lim sohasida Prezidentimiz tashabbusi bilan davlatimizda olib borilyotgan barcha ishlarning maqsadi Vatanimizning kelajagi bo'lgan barkamol avlodga ta'lim-tarbiya berish jarayonini zamonaviy talablar darajasiga olib chiqish, ularni mustaqil fikrlashga, bilim olishga, ajdodlarimizning boy ilmiy, ma'naviy-ma'rifiy merosini qadrlashga o'rgatish hamda ta'limning uzliksizligini ta'minlashdan iboratdir [1,2].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlab o'tganlaridek: o'Kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim-tarbiya olishiga bog'liq [3].

Ta'lim tizimida zamonaviy va axborot texnologiyalardan foydalanish, farzandlarimizning mustaqil fikrlash, bilim olish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish va ta'lim sohasi vakillarining oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir. Shuningdek, kimyo fanini ham asosida puxta va samarali o'zlashtirishda zamonaviy didaktik o'yinlarning o'rni katta. O'quvchilarning berilgan mavzular mazmunini tushinishi, unda aks etgan kimyoviy tushunchalar, qonunlar, ayrim moddalar misolida daliliy ma'lumotlarni o'zlashtirish o'qitish metodlari yordamida amalga oshiriladi. Bularning barchasi talab darajasida bo'lishi uchun bugungi kunda kimyo ta'limida ham zamonaviy didaktik o'yin texnologiyalardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Didaktik o'yinlar texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijobiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash hamda oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, axloq o'odob o'rgatish, nutq o'stirish, til o'rgatish, yangi bilimlar o'rgatish ko'nikmalari shakllanadi.

Didaktik o'yinlardan amalda foydalanish orqali boshqa usullar yordamida erishish qiyin bo'lgan ta'lim o' tarbiyaviy maqsadlarini amalga oshirish ko'zda tutiladi. Turli o'quv fanlariga oid didaktik o'yinlar mavjud bo'lib, ular shu fanlarni sifatli o'rgatish maqsadlariga xizmat qiladi. Bundan tashqari, o'quvchilarni sodda ilmiy izlanish uslublari bilan tanishtirish, ilmiy farazlar tuzilishini o'rgatish; o'quv materiallarni o'quvchilarning yosh xususiyatlari va bilim darajasiga mos kelishi; materiallarni boshqa fanlardan olgan bilimlarga mosligi; har bir sinfda o'rganiladigan va o'zlashtirilgan bilimlar oldingilari bilan uzviy bog'langanligini ta'minlash; zaruriy kimyoviy bilimlar mazmunini har bir sinf uchun bo'limlar bo'yicha aniqlash; kimyoviy nazariy g'oyalarni bayon etishda uning eksperimental fan sifatida o'qitishga imkon yaratish kerak [4].

Didaktik o'yinlarning asosiy turlari intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy o' jismoniy, axloqiy, psixologik, estetik, badiiy tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlardan asosiylari bilan tanishtiramiz:

Ishchanlik o'yin darsi o' dars mavzusi bo'yicha masalalarni hal etish jarayonida o'quvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish mashqi.

Rolli o'yin darsi - dars mavzusi bo'yicha masalalarni o'rganishda o'quvchilarga oldindan ma'lum rollarni taqsimlash va dars jarayonida shu rolni bajarishlarini tashkil etish asosida bilimlarni mustahkamlash darsi.

Teatrlashtirilgan dars - dars mavzusi bilan bog'liq sahna ko'rinishlarini tashkil etish orqali dars mavzusi bo'yicha chuqur, aniq ma'lumotlar berish darsi.

Kompyuter darsi – tegishli o`quv fani bo`yicha dars mavzusiga doir kompyuter materiallari (multimedia, virtual o`quv kursi va shu kabilar ) asosida o`tiladigan dars.

Kim oshdi savdosi darsi – o`quv fani ayrim bo`limi bo`yicha bilimlarni har bir o`quvchi qanchalik ko`p bilishini namoyish etish darsi.

Yarmarka darsi – dars mavzusini bo`laklar bo`yicha oldindan o`zlashtirish o`quvchilarning o`zaro muloqot asosida sinfga qiziqarli tushuntirish orqali o`tiladigan dars.

Formular darsi – o`quvchilarning formulalarni puxta o`zlashtirishlari bo`yicha turli o`yinlar shaklidagi mashqlar o`tkazish darsi.

**O`yin darsi** – dars mavzusiga mos o`yin orqali o`quvchilarning o`zlashtirishlarini tashkil etish darsi.

Sud darsi – o`quvchilar bilan dars mavzusiga mos o`sud jarayonini tashkil etish orqali yangi mavzuni tashkillashtirish darsi.

Konsert darsi – dars mavzusini sahnalashtirgan holdagi konsert shaklida ifodalash mashqlari bo`lib, o`quvchilarni faollashtirish va bilimini mustahkamlash imkoniyatini beradi.

Tergovchi bilimdonlar olib boradigan darsi – dars mavzusini oldindan puxta o`rgangan o`quvchilar yordamida qiziqarli savol o` javoblar, tahlillar asosida isbotlab, tushuntirish mashqlari bo`lib, bunda o`quvchilar dars mavzusini o`zlashtirib eslab qolishlari uchun qulaylik yaratadilar.

Integral (integratsiyalangan) dars o` bir nechta fanlarga doir integratsiyalash uchun qulay bo`lgan mavzular bo`yicha tashkil qilingan dars bo`lib, o`quvchilarning turli fanlarga qiziqishlarini orttirib ta`dim jarayonidagi faolliklarini taminlaydi.

**Didaktik o`yin** o` ta`dim beruvchi usul bo`lib, bu usul muayyan ta`dimiy maqsadlarga erishishga, ya`ni o`tilgan o`quv materiallarini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan bo`ladi. Har bir didaktik o`yinni o`tkazishda muayyan bir vazifa maqsad qilib olinadi. Masalan, doiraviy misollar o`yinda ikkinchi o`nlik ichida hisoblash malakalarini mustahkamlashdan iborat bo`lgan didaktik topshiriq qo`yiladi. Didaktik topshiriq darsga qo`yiladigan umumiy maqsadning bir qismini tashkil qiladi. Har bir didaktik o`yinning ham har qanday o`yindagi singari qoidalari bo`ladi. O`sha qoidalarga amal qilinmasa o`yinning o`yin sifatidagi ahamiyati binobarin, o`yinning ta`dim tarbiyaviy va psixologik ahamiyati yo`qoladi. O`yin qoidalari o`yin topshirig`iga kiritiladi. O`yin topshirig`i o` qituvchining bolalarga o`yinning qanday o`ynalishini o`rgatish, kim g`olibligini aniqlashdan iborat. Har bir didaktik o`yin, o`z navbatida, quyidagi komponentlardan tuziladi: o`yin maqsadi, qoidalari, jihozi, mazmuni natijasi.

1. O`yin qoidalari. O`yinni olib borish va unga qatnashish tarkibini aniqlab beradi. Qoidalar o`yin maqsadiga mos holda o`quvchilar faoliyatini tartibga solish uchun kerak bo`ladi.

2. O`yin mazmuni o`quvchilarning bajarishi kerak bo`lgan harakatlari bilan aniqlanadi, kimyo darsida bu harakatlar ko`proq misol va tajriba masalalar yechishdan iborat bo`ladi. O`yin jihozi o`yinni o`tkazish uchun kerak bo`lgan predmet o` modellar real va shartli predmetlar, kartochka va ko`rgazmalardan iborat.

3. O`yin natijasi. Qo`yilgan vazifaning bajarilishi bilan aniqlanadi. Natija o`quvchilarni qoniqtirishi kerak [5].

Didaktik o`yinlarni tanlashda ishtirokchilarning yoshi, bilimi va tarbiyalanganlik darajasi hisobga olinadi. Har bir didaktik o`yin mashg`ulotlariga o`ziga xos xavfsizlik talablari qo`yiladi. Bu xavfsizlik talablariga to`liq rioya qilinishi har bir tashkilotchining doimiy etiborida bo`lishi lozim. Bundan tashqari, har bir didaktik o`yin uchun sarflanadigan vaqt miqdorini to`g`ri belgilash va unga rioya qilishning o`ziga xos asoslarini bilish hamda darsning maqsadiga muvofiq qo`llash talab qilinadi.

Har bir didaktik o`yin jarayonida o`ziga xos vositalar turlari qo`llaniladi va mashg`ulot jarayonida ulardan to`g`ri, unumli va xavfsiz foydalanish lozim. Bu vositalarni quyidagi turlarga ajratish mumkin.

- konselyariya tovarlari o` turli o`lchamlardagi oq va rangli qog`ozlar, skoch, flomasterlar, ruchka, qalam, chizg`ichlar, qaychi, yelim va boshqalar.

- texnika vositalari o` proektor, mikrofon, kompyuter, video kamera, video magnitofon, televizor va boshqalar.

- o`quv asbob uskunlari o` o`quv laboratoriya va ustaxona jihozlari, o`lchov asboblari, o`quv proborlari, moslama, mexanizm va boshqalar.

- mahalliy o` tabiiy materiallardan tayyorlangan vositalar.

Quyida didaktik o`yinlardan biri "Kim chaqqon?" o`yini tushuntiramiz. Bunda o`qituvchi har bir guruh sardoriga atom-molekula sharlarini tarqatadi va o`zi oldindan tayyorlab kelgan (parta soniga qarab) moddalar formulasi yozilgan qog`ozlarni tarqatadi va 3 daqiqa vaqt belgilab, shu formula asosida atom sharlarida moddalarning struktura tuzilishini yasashni aytadi, shuningdek, o`quvchilar modda nomi va birikmadagi elementlarning valentligini ham aytishi zarur. Qaysi guruh chaqqonlik bilan birinchi bo`lib topshiriqni bajarsa, shu guruh sardori yana 5 ball olish imkoniyati ya`ni rag`batga ega bo`ladi. Buning uchun u magnit doskada turgan 10 ta element nomini aytib, kamida 3 ta formula tuzishi kerak.

Didaktik, o`yinlar tashkilotchilari ular uchun ishlatiladigan har bir material bilan ishlashi, ulardan tegishli didaktik vositalarni tayyorlash hamda xavfsizlikni ta`minlash texnologiyalarini puxta bilishlari va rioya qilishlari

lozim. Chunki didaktik vositalarning sifati, ko`zda tutilgan maqsadlarga mosligi, qulayligi va ulardan to`g`ri foydalanish mashg`ulotlar samaradorligini oshirishga ijobiy ta`sir ko`rsatadi [6].

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Karimov I. A. oBarcha reja va dasturlarimiz vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi. oXalq so`zi gazetasi, 2011- yil 22-yanvar.
2. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yilga mo`jallangan iqtisodiy dasturining eng muhim ustuvor yo`nalishlariga bag`ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma`ruzasi.
3. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat - yengilmas kuch. Toshkent. Ma`naviyat, 2008. 61 b.
4. Karimov I.A. O`zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. I tom.-Toshkent.: O`zbekiston, 1996. 82 b.
5. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. 3 tom.-Toshkent. O`zbekiston, 1996.-352 b.
6. Turg`unboev K., Rizayev A. Zamonaviy pedagogic texnologiyalar. oAndijon nashriyot-matbaa o 58 b

KIMYO FANINI O`QITISHDA MASALALARDAN FOYDALANISH USULLARI

Babamuratov B.E.¹, Cho`tboyev I.²

¹Termiz davlat universiteti,

²Qumqo`rg`on agrosanoat kasb-hunar kolleji

Prezidentimiz I.A.Karimov ta`kidlaganlaridek: oTadimning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi, erkin shaxsning shakllanishiga olib keladi. O`zining qadr-qimmatini anglaydigan, irodasi baquvvat, imoni butun, hayotda aniq maqsadga ega bo`lgan insonlarni tarbiyalash imkoniga ega bo`damiz. Ana shundan keyin ongli turmush kechirish jamiyat hayotining bosh mezoniga aylanadi o [1].

Shunday ekan, har bir o`qituvchi o`z fanini o`qitishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishi zarur. Bu borada kimyo fani o`qituvchilarida katta mas`uliyat yotadi. Kasb-hunar kollejlari kimyo fanini o`qitishda masalalar yechish usullari muhim o`rin tutadi.

Kimyoviy masalalar yechish o`qitishni turmush bilan bog`dash, kasb tanlash, mehnatsevarlik, maqsadga intilish, dunyoqarashning shakllanishi, fanlararo aloqadorlikni ta`minlash kabi hollar uchun katta ahamiyat kasb etadi. Masalalar yechish, o`quvchida rivojlanish funksiyalarida katta rol o`ynaydi. Rivojlanish fikrlashning turli usullari, bilimlarning haqiqiy qo`llanishi, o`z-o`zini nazorat qilish ko`nikmalarni hosil qiladi. Eng muhimi o`quvchida mustaqillikni rivojlantiradi.

Masalalar yechish jarayonida tayanch bilimlar tatbiq etiladi va natijada moddalar va kimyoviy jarayonlar haqidagi bilimlar mustahkamlanadi hamda takomillashadi. Masala yechish jarayonida muammolar o`z yechimini topadi. Ayniqsa, bu hol sifatga doir masalalar yechishda ko`proq qo`llaniladi. Masala yechish jarayoni abstrakt holatlardan aniq yechimlarga olib keladi.

Amaliyotda esa bu metodologik aspektni o`z boshidan kechiradi va abstrakdan fikrlashga, undan amaliyotga - oddiydan murakkabga beriladi. Masalalar yechish turiga ko`ra masalalar sifatiga va hisoblashga doir bo`ladi.

Kimyoda sifatga doir- masalalarning ko`p qo`llanadigan tiplari quyidagilar:

1. Tavsiflangan va kuzatilgan hodisalarni izohlash. M: Nima sababdan kalsiy karbonat bilan sulfat kislota orasidagi reaksiya kuchli boshlanadi o yu, keyin to`xtab qoladi? Yoki nima uchun quruq ammoniy karbonat qizdirilganda boshqa modda hosil bo`ladi?

2. Aniq moddaning xarakteristikasi: xlorid kislota qanday moddalar bilan va nima uchun reaksiyaga kirishadi.

3. Moddalarni bilish: Qaysi probirkada kislota, ishqor, tuz borligini aniqlang. Qaysi probirkada xlorid kislota, sulfat kislota, nitrat kislota berilganini aniqlang.

4. Moddaning sifat tarkibini isbotlash; Ammoniy xlorid tarkibida ammoniy ioni va xlor ioni borligini qanday isbotlaysiz?

5. Aralashmalarni ajratish va toza modda olish: Qanday qilib, uglerod (IV)-oksidi aralashmasidan kislorodni tozalash mumkin?

6. Moddalarni olish: Ma`lum bo`lgan barcha usullar bilan rux xloridni olish. Masalani og`zaki, yozma yoki eksperimental holda yechish mumkin..

Kimyoda hisoblashga doir masalalar. Oddiy masalalar «massa» tushun-chasiga moslashgan. Kimyoda miqdoriy nisbatlarga mos masalalar yechiladi. O`quvchilarda shunday fikr shakllanishi kerakki, moddalar bir - biri bilan qat`iy belgilangan miqdorda birikadilar.

Hisoblashga doir masalalar tiplari quyidagilar: formulalar bo`yicha hisoblash:

a) moddani nisbiy molekulyar massasi bo`yicha hisoblash;

b) murakkab modda tarkibida element atomlarining massasini aniqlash;

v) elementning moddadagi foiz miqdorini aniqlash;

Yechish: Eritmada erigan moddaning foiz miqdorini aniqlash;

Formulalar boʻyicha hisoblash:

a) aniq miqdordagi moddaning massasini hisoblash;

b) gazlarning massasi va hajmini topish (normal sharoitda);

v) gazlarning nisbiy zichligini hisoblash

Yechish: Tenglamalar asosida hisoblash

a) reaksiyaga kirishgan va hosil boʻlgan modda yoki gazlarning aniq miqdorini hisoblash;

b) kimyoviy tenglamalar boʻyicha gazlarning hajmiy nisbatini hisoblash;

v) termokimyoviy tenglamalar asosida hisoblash.

Tenglamalar asosida hisoblash:

a) reaksiyaga kirishuvchi moddalarning birortasi ortiq olingan taqdirda kimyoviy tenglamalar asosida hisoblash;

b) nazariy hisoblashga qaraganda hosil boʻlgan moddaning massa miqdorini aniqlash;

v) maʼlum miqdor qoʻshimchalari boʻlgan boshlangʻich moddadan reaksiya natijasida hosil boʻlgan moddaning miqdorini aniqlash.

Formulani topishga doir hisoblash;

Gazsimon moddalarning molekular formulasini elementlar (% da) zichligi va massa miqdori asosida hisoblash.

Kimyoviy masalalarni yechishda bir xil metodik uslubni qoʻllash kerak.

Oʻquvchilarga masala yechishda oʻqituvchi ularni quyidagi maqsadlar asosida tanlashi lozim.

1. Masala yechilishi jarayonida qanday tushuncha qonunlar, nazariyalar, faktlar yoki tayanch bilimlar mustahkamlanadi. Moddalarning qanday kimyoviy xossalari hisobga olinadi.

2. Yechishning qaysi usullari hisobga olinadi.

3. Masala yechilishi jarayonida qanday tafakkur qirralari rivojlanadi.

4. Qanday didaktik funksiyalarni berilgan masala bajaradi.

Albatta, murakkab masalalar ijodiy yondashishini, aqliy faoliyat koʻrsatishni, mustaqil ishlashni talab qiladi.

Iqtidorli oʻquvchilar bilan koʻproq ishlab, ularga, albatta, murakkab va muammoli masalalar yechtirish katta samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov. Oʻzbekiston XXI asr boʻsagʻasida: xavfsizlikka taxdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.T.: Oʻzbekiston, 1997

2. I.A.Karimov. oBarkamol avlod Oʻzbekiston taraqqiyotining poydevoriö. T. Oʻzbekiston, 1997

3. Z.Azimova. oKimyo darslarida o-quvchilarga ekologik taöim-tarbiya berishö T.: 1995.

4. oXalq taöimi jurnaliö T.1998-2005 y.

5. X.T.Omonov., M.N.Mirvoxidova. oKimyo o-qitish metodikasiö maöruzalar matni. 2001

6. G.Hakimov. oXimiyadan olimpiada masalalarini echishö.T.1992.

7. Yosh ximik ensiklopedik lugʻati ö T. 1990

8. T.Gulboev. Taöim jarayonining tayanch bilimlari. T. Fan, 1996

9. www.ziynet.uz

КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ТЕХНОЛОГИК ЁНДАШУВЛАР

Бекмуродова Х.М.

Анъанавий ёндашув

Тизимли ёндашув.

Технологик ёндашув.

Тадқиқий-иждодий ёндашув

Таянч сўзлар:

- hikoya mazmunini faqat bir syujet yoʻnalishida soʻzlab beradi.

Bolalar tanlab qayta hikoyalash malakasini hosil qilishga boshlangʻich sinf izohli oʻqish darsida keng qoʻllanadigan metodik usullar yordam beradi:

- hikoya qismiga chizilgan rasm asosida hikoyalash;
- hikoyadagi bir voqeani tasvirlovchi rasm asosida hikoyalash;
- tanlab qayta hikoyalashni talab etadigan savollarga javob berish.

Oʻquvchi tanlab hikoya qilishga tayyorlanganda oʻqilgan matnni tahlil qiladi. Bunday tahlil bolalar tafakkurini, ular nutqidagi mustaqillikni oʻstiradi va oʻqilgan matn mazmunini oʻzlashtirishga yordam beradi.

Hikoyani oʻqish bilan bogʻliq holda oʻtkaziladigan ijodiy ishlar ham oʻquvchilar nutqini, tafakkurini oʻstiradi.

Bular:

- ijodiy qayta hikoyalash;
- inssenirovka qilish;
- oʻqilgan asarga rasm chizish;
- hikoyani davom ettirish.

Ijodiy oʻqilgan hikoyaning shaklini oʻzgartirib hikoya qilinadi yoki uni yengil epizodlar bilan toʻldirib hikoya qilinadi.

Maktablarda boshlangʻich sinf oʻqish darslarida hikoya qilishning turli usullaridan oʻz oʻrnida unumli foydalanish (olib boriladigan bunday dars jarayoni) bolalar nutqini tez va ravon oʻsishi ga xizmat qiladi.

БОШЛАНГИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШДА ИҚТИСОДИЙ ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Жумаева Г.

Адабиётлар рўйхати:

1. . . . . :
, 1995. - . 9
2. . . . . // . 1995 . 26 . IV

**ТЕХНОЛОГИЯ МОДУЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ – ЭТО ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД В
ПРЕПОДАВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН**

Панжиева Н.Н.

$\tilde{\delta}$ $\tilde{\delta}$ (. modulus $\tilde{\delta}$ $\tilde{\delta}$ $\tilde{\delta}$)

591

( ).

(,), (( )⁵⁹²),

:1)

; 2)

; 3)

**КАСБ-ХУНАР КОЛЛЕЖЛАРИДА АСТРОФИЗИКА ФАНИНИ ЎҚИТИШДА
БИНОР ТАЪЛИМИДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ**

**Абдирахимов А.Х.,
Илмий раҳбар: Турсунов А.И.**

XXI

591
592

.6 : , 2007. 6 480 . .6 : , 2008. 6 368 .

1.« ... » « ... » : « ... » , « ... » , 2,7 3,5 « ... » , 5-6 1978

1.« ... » « ... » « ... » 1968 10⁴⁷

3 273 10⁴⁶ 10 2 273

2 10⁴⁷ , 10 2 273 0,001 , 30 60

(...) .

ОИЛАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР ВА УЛАРНИНГ СПОРТЧИЛАР ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ
Ҳимматов Рустам Ўктамович

“Ҳар бир миллатнинг саодати, давлатларнинг тинч ва роҳати ёшларнинг яхши тарбиясига боғлиқдир.”⁵⁹³
Абдулла Авлоний

... 594

---

⁵⁹³ ... : ... 6-
⁵⁹⁴ ... : ...
698

1. ;
2. .

мақсадли қадриятлар,

Воситали қадриятлар

(-)

.0⁵⁹⁵.

ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА УЛАРНИНГ МОҲИЯТИ

Атоев Н.М., Ахтамов Б.Р.

Mustaqilligimizni mustahkamlash, taraqqiyotimizni taʼminlash, mamlakatimiz kelajagi boʻlmish yoshlarning intellektual salohiyati, bilim darajasigagina emas, ularning maʼnaviy yetukligi, vatanparvarlik va dahldorlik tuygʻusini qay darajada his etishlariga ham bogʻliqdir. Bunday ezgu tuygʻular bola qalbi ilk bor oilada, mahallada, bilim dargohlarida kurtak ochib, yurtimizning turli maskanlarida kamol topadi.

Shu maʼnoda shonli tariximiz koʻzgusi, asrlar osha yashayotgan milliy qadriyatlarimiz va anʼanalarimizni aks ettirgan tarixiy asarlar yoshlarimiz ongida vatanga muhabbat, ajdodlarimizning maʼnaviy va moddiy merosiga hurmat hissini shakllantirishda ahamiyati beqiyosdir.

Yurtboshimiz Islom Karimov taʼkidlaganlaridek: oʻBuxoroning har bir qarich yeri, har bir tarixiy va madaniy obidasi, el-yurtimizning buyuk iqtidori va yaratuvchanlik salohiyatidan, yuksak taraqqiyot, ilmu maʼrifat, maʼnaviyat va madaniyat, falsafa va din yoʻlidan darak beradi...

Elim deb, yurtim deb kelajagini oʻylab zahmat chekkan, Vatanimiz ozodligi yoʻlida kurashgan, millatimiz ravnaqi uchun umrini bagʻishlagan, oʻzidan obod shahar-u vohalar, betakror goʻzal yodgorliklar qoldirgan ajdodlarimiz mehnatini yuzaga chiqarish, ularni qadrlash, ruhi poklarini shod qilish, ezgu ishlarini davom ettirish biz uchun, bugungi avlod uchun ham farz, ham qarzdur.

Zamonlar oʻtar, yillar, asrlar oʻtadi. Hech shubha yoʻqki, farzandlarimiz, nevaralarimiz, kelajak nasllar Buxoroga, uning qadim tarixiga qayta-qayta murojaat etadilar. o

H zirgi vaqtda Muhammad Narshaxiyning ilmiy merosi chuqur oʻrganilmoqda. Ayniqsa, oʻhududlar falsafasi o boʻlmish geografiya faniga qoldirgan buyuk merosi bugungi kunda har bir barkamol avlod bilishi lozim boʻlgan qimmatli maʼlumotlardir.

Abu Bakr Muhammad ibn Jaʼfar an-Narshaxiy (899-959) o tarixchi olim, Buxoro viloyatining Vobkent tumanidagi Narshax qishlogʻida tugʻilgan. Narshaxiy 943-944-yillarda oBuxoro tarixi o (oTahqiqi viloyati Buxoro o) nomli asarini arab tilida yozib, uni Somoniylar amiri Nuh ibn Nasrga bagʻishlaydi. Narshaxiyning oʻgʻli Abu Bakr Mansur va nevarasi hadisshunos olim Abu Rafi al-Ala ibn Mansur ibn Muhammad ibn Jaʼfar asarni arab tilida davom ettiradi. oBuxoro tarixi o IX asrda Oʻrta Osiyoning arab xalifaligidan ajralib chiqishi, Movarounnahr va Xurosonda Somoniylar davlatining barpo boʻlishi va Somoniylar davrida Buxoroning iqtisodiy va madaniy hayoti tasvirlangan.

Muhammad Narshaxiy oBuxoro tarixi o keltirgan tavsifga asosan oHozir Buxoro joylashgan yer ilgari botqoqlik boʻlgan, uning bir qismi qamishzor, boshqa qismi esa daraxtzor va oʻtloqlar bilan band. Baʼzi joylar shunday ediki, ular orqali biron hayvon oʻtolmagan, buning boisi shuki hozirgi Samarqand tomonlardagi togʻlardan qor erib, suv oqqan va u yerda toʻplangan. Samarqand t mondagi katta daryoni oMasaf daryosi o, deb ataydilar. U sersuv va katta maydondagi yerlarni yuvib oʻzi bilan Bitik va Farobga qadar loyqa olib boradi.

Keyin daryo toshqini toʻxtadi, Buxoro turgan joy asta-asta toʻlib, tekislanib, katta Soʻgʻd daryosi paydo boʻladi va loyqa bilan toʻlgan maydonni Buxoro egalladi. o Osha davrdagi Zarafshonning quyi shaxobchalaridan biri qadimgi Buxoro shahri paydo boʻlguncha qadar hozirgi Ulugʻbek va Abdulazizxon madrasalari, toqi Zargaron, Mir Arab madrasasi, Minorai Kalon, Masjidi Kalon oʻrnida oqqan. Bu shaxobchanning kengligi 100-120 metrga yetgan. Asarda oZarirud o yoki oRudizari Buxoro o tarzida tilga olinadi.

Oʻlkaning qadimiy tabiati, oʻziga xos madaniyati va aholisi, oʻzlashtirilgan yerlari, chorvachilik va dehqonchilik xoʻjaliklarning shakllanishi, katta va kichik shaharlarning paydo boʻlishiga oid koʻplab maʼlumotlar oBuxoro tarixi o o aksini topgan. Bu maʼlumotlar faqat Buxoro shahrining vujudga kelish tarixigina emas, balki Zarafshon vodiysida oʻziga xos urbanizatsiya jarayonlarini ham tadqiq etish uchun asosiy manba boʻlib xizmat qiladi.

Buxoroda osha davrlarda hozirgi Qorakoʻl va Olot hududi ulkan koʻl bilan egallangan boʻlib, unga bir tomondan Qashqadaryo orqali, ikkinchi tomondan Qorakoʻldaryo orqali qishin-yozin muttasil Zarafshon daryosi suvlari kelib turgan. oBuxoro tarixi o u oBuxayrayi Somjon, yaʼni oSomjon koʻli o, oBahr ul-Buxoro o oBuxoro dengizi o, oBargini Farrox o oKatta havza o, oMavozai Boykand o oBoykand yaqinidagi koʻl o nomlari bilan tilga olinadi. Turkular uni Dengiz yoki oQorakoʻl o, yaʼni, oKatta koʻl o deb atashgan. Hozirgi Yakkatut yaqinida Moxandaryo va Goʻjayli daryolari boʻlib, ular boʻylab Chuqurkoʻl, Moxankoʻl, Oʻrtakoʻl, Chandirkoʻl, Zamonbobo, Kichiktuzkon, Kattatuzkon, Luxli, Kandirli, Qayiqli, Qurbonboy, Rahmatbobo, Kichikparson, Kattaparon, Echkiqiron koʻllari paydo boʻladi. Keyin daryo Urganji dashtini 150 kilometr masofada Oqrabot va Nargizqalʼa degan yerlarda Amudaryoga qoʻshilgan.

Muhammad Narshaxiy asarda yana bir muhim maʼlumotni keltiradi. Unga koʻra, Samarqand va Buxoroda suv taqsimoti boʻlib, unda Zarafshon daryosining Samarqand va Buxoro vohalari oʻrtasidagi qadimdan to soʻnggi vaqtlargacha muayyan tartibda davom etib kelgan suv taqsimoti Zarafshon dehqonchiligi uchun yaroqli yerlarning maʼlum bir qisminigina sugʻora olgan, xolos. Qadimda miroblar daryodagi suv holatining oVaqti purobo (koʻp suvlik), oVaqti miyonobo (oʻrta suvlik), oVaqti qillatobo (oz suvlik) paytlariga boʻlganlar.

oBuxoro tarixi o dastlabki ziroatchilar ilk turarjoylari haqida ham maʼlumotlar berilgan. Ular Goʻjayli daryosining qadimiy oʻzani oʻng sohilida, Zamonbobo koʻlining sharqiy tomonida istiqomat qilganlar.

Buxoro shahrining vujudga kelgan mintaqa nomlari, uning hukmdorlari haqida aniq maʼlumotlar oBuxoro tarixi o o aksini topgan.

Ajdodlarimiz tafakkuri bilan yaratilgan bu asarda tarix, sanʼat, siyosat, axloq, geografiya, meʼmorchilik, dehqonchilik va boshqa sohalarga oid maʼlumotlar bizning qimmatli va buyuk boyligimizdir. Ota-bobolarimizning asrlar davomida toʻplagan hayotiy tajribasi, diniy axloqiy, tarixiy qarashlari ifoda etadigan bu asar bundan ming yillar muqaddam zamonlar toʻfonidan, qanchadan-qancha ogʻir sinovlardan oʻtib, bizning davrimizgacha yetib kelganligining oʻzida katta maʼno mujassam. Bunday oʻlmas asar bu koʻhna dunyoda, bugun biz yashab turgan tuproqda qadimdan buyuk maʼnaviyat mavjud boʻlganligidan dalolat beradi.

Yurtboshimiz taʼkidlaganlaridek: «Tarixiy xotirasiz kelajak yoʻq». Darhaqiqat ushbu zaminda yashayotgan har bir kishi oʻz yurti tarixini bilmaslikka haqqi yoʻq. Bu yoʻlda, bu kabi qimmatli va tarixiy asarlarni kelajak avlodlarga koʻz qorachigʻimizdek asragan holda qoldirishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat - yengilmas kuch. Toshkent, «Maʼnaviyat» 2008. B. 17-18.
2. Abu Bakr Muhammad an-Narshaxiy. Buxoro tarixi. Toshkent, «Oʻqituvchi», 1996. 136 b.
3. Axmedov B. Tarixdan saboqlar. Toshkent, «Oʻqituvchi», 1992. 56 b.
4. Muhammadjonov A. Quyi Zarafshon vodiysining sugʻorish tarixi. Toshkent, 1972. 376 b.
5. Nazarov I.Q., Allayorov I.Sh. Buxoro geografiyasi. Buxoro, 1994. 67 b.
6. Buxoro sharq durdonasi. Toshkent, «Sharq», 2001. 84 b.

МУНДАРИЖА

1	OʻZBEKISTONDA YOSH OLIMLARNI INNOVATSION FAOLIYATGA JALB ETISHNING DOLZARB MASALALARI M.E.Naydarov.	3
ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР		
I – ШЎБА. ИҚТИСОДИЙ ФАНЛАР		
2	Гадайшасев М. А.	5
3	Эргашев Р.Х., Халилов Қ.Қ.	7
4	Рузметов Б., Рузметов Ш., Рахимов Т.	10
5	Рўзиев О.А.	12
6	Худойкулов С.К.	13
7	Сатторов О.	15
8	Қиролов Қ.Қ.	16
9	Ҳамроев М.С.	17
10	Каримов Ё., Менгзияев Э.	20
11	Алимарданов М. И., Имомов Э.Ш.	21
12	Газиев У.А., Рахимов Ш.Т.	23
13	Хамраева С.Н.	25
14	Мирзаев А.Қ., Бабакулов Қ.	26
15	Ражабов Ў.Д., Ботиров Қ.А.	27
16	Махмудов О.Т., Тулаков У.Т.	28
17	Холиқов К.О.	29
18	Саматов З.О., Бердиева А.Ғ.	30

19	Хатамов О.Қ., Имомов Э.Ш.	31
20	oYASHIL IQTISODIYOTo VA oYASHIL TEXNOLOGIYALARo o DAVR TALABI Abdualiyev J.	33
21	QISHLOQ MEHNAT BOZORIDA AHOLI BANDLIGINI TARTIBGA SOLISHNING ASOSIY YOoNALISHLARI Amanov O.A.	34
22	Норқобилов Н.	35
23	Тўхтаев А.Қ., Қодиров Б.	36
24	Саматов З.О.	38
25	MIGRATSIYA JARAYONLARINING IJTIMOIIY TARAQQIYOTDAGI AHAMIYATI Alimov S. K.	39
26	Пиримқулов О., Алишерова М.	40
27	Дўстова М.Х.	42
28	Дехқонов А.	43
29	Джалилова Н.М.	44
30	Дилмуродова. Г.Н.	45
31	Имонова У.Б., Худойқулов А.М.	47
32	Исмоилов.Ш., Худайберганава С.	48
33	Маматқулов Т.Д., Хонтўраева З.Т.	50
34	Махмудов О.Т., Бозоров Р.Х.	51
35	Имомов Э.Ш., Бозоров Р.	53
36	Амиркулов Ш.О., Олимова Б.Ш.	53
37	Қурбонов А.Б., Исмагов Б.Қ., Мусурмонова М.	55

38	6 Юсупов Ш.Ш.	56
39	SOLIQ VA SOLIQ SIYOSATI TO'G'IRISIDAGI ILK GOYALAR Temurov A.	58
40	Шодиев А.А., Холиқов О.Э.	59
41	Холиқов К.О., Шукуров Н.	60
42	KORXONADA IQTISODIY SAMARADORLIKKA ERISHISH YO'LLARI Toshaliyeva S.T., Xolto'rayev F.	62
43	Тошбоев Б.М., Абдурахмонов П.М.	63
44	- Ашуров К.М., Дадахонов Н.А.	66
45	Самиева Г.Т.	67
46	Алламуратова З.Ж.	69
47	Йўлдошев Ф., Бозоров Р.	70
48	O'RTA OSIYO XONLIKLARIDA MUOMALADA BO'LGAN AYRIM SOLIQ TURLARI Gadayshayev M.A., Usmonov Ch.B.	71
49	Маматқулов Т.Д., Хонгўраева З.Т.	73
50	IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA SANOAT KORXONALARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI Toshaliyeva S.T., Xudoyqulov R.R.	75
51	Қурбонов А.Б., Нормаматов И.Б.	76
52	Абдулхаева Г. М.	77
53	- Гадоев С.Ж., Рўзиев Б.	78
54	- Махмудов О.Т., Бозоров Р.Х.	80
55	Мирзаев А.Қ., Бабакулов Қ.	81
56	IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYA QILISH SHAROITIDA QISHLOQ XO'JALIGINING ISHLAB CHIQARISHINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI Toshaliyeva S.T., Gulov M.	82

57	Гадоев С.Ж., Норкулов М.	83
58	Нормаматов И.Б., Узоков Д.	84
59	Жўраев Х., Худайкулов А.	86
60	Йўлдошев Ф., Имонова У.Б.	87
61	Хамраева С.Н., Хамидова Д.	88
62	Тошбоев Б.М., Эшқороев А.Х., Абдурахмонов П.М.	89
63	Рузметов Ш., Саидов О., Илхомова З.	91
64	Худайберганов Д., Худайберганов Ж., Бахтияров Ш.	92
65	Абдуллаев И., Машарипова М.	94
66	Эгамов Б., Ражапов К.	95
67	Нормаматов И.Б., Каримов М.Ш.	96
68	Нормаматов И.Б.	98
69	Пиримкулов О.М., Рахматуллаев Б.Ч., Шайматов А.	99
70	Маматкулов Т.Д., Хонтўраева З.Т.	100
71	QISHLOQ XOʻJALIGIDA AHOLI TURMUSH FARAVONLIGINI YUKSALTIRISH ISTIQBOLLARI Gadayshaev M.A., Omonov A.R., Abdurahmonov P.M.	102
72	THE FOREX MARKET - AN ALTERNATIVE TO THE STOCK MARKET Raximova G.M.	103
73	Омонов А.Р., Гадайшаев М.А.	104
74	YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN FOYDA SOLIGI ¹ NING DAVLAT BUDJETI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI Mahmudov O.T., Turanov M.Sh.	107
75	KORXONALAR MOLYAVIY-IQTISODIY FAOLIYATINI AUDITORLIK TEKSHIRUVIDAN OʻTKAZISHNING ZARURIYLIGI Gadayshaev M.A., Omonov A.R., Abdurahmonov P.M.	108

76	SUGʻORILADIGAN YERLARNING MELIORATIV HOLATINI YAXSHILASH JAMGʻARMASINING HUQUQIY VA IQTISODIY ASOSLARI Turonov M., Rajabov Sh.	109
77	QURILISH KORXONASI MIQYOSIDA ASOSIY FONDLARDAN SAMARALI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI Yusupdjonova N.U., Fayziyeva G.A.	111
78	Вахидов А.С., Вахидова М.К.	112
79	ЎZBEKISTON RESPUBLIKASI IKLANISH VA ARAQQIYOT JAMGʻARMASINING IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI Turonov M., Fatqulov X.	112
80	Рахимова Г.М.	113
81	Вахидов А.	114
82	Гадайшаев М.А., Гадоев Р.М.	115
83	KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASIDA SOLIQLARNING AHAMIYATI Turonov M., Hamroqulov X.	116
84	Гадоев С.Ж., Ҳамраева Э.	117
85	Гадоев Р.М., Абдурахмонов П.М.	121
86	Юсупджанова Н.У.	122
87	Гадоев С.Ж., Иманова У.Б.	123
88	Рахимова Г.М.	125
89	Тухтабаев Ж. Ш.	126
90	Тўраев Ф.С.	128
91	Файзиева Г.А.	129
92	Эсанкулов А.	130
93	Шарипов И. Ў.	132
94	Усмонов Ч.Б., Эшпўлатов Б.С.	133

95	- Мамаджонова Т. А.	6 134
96	Мамаджонова Т.А.	135
97	IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISH BARQARORLIK OMILI Yarmatov Sh. Ch., Oqiev J.	136
98	MAMLAKATIMIZDA FISKAL SIYOSAT VA SAMARALI SOLIQ REJIMINI TAKOMILLASHTIRISH FAROVONLIK GAROVI Yarmatov Sh.Ch., Yusufjonov X.	137
99	6 Тагаев Б.А	138
100	Ражабов У., Султонов Ш.	139
101	Тагаев Б.А	141
102	Норкулов А.Х., Султонов Ш.Н.	143
103	Норкулов А.Х., Султонов Ш.Н.	145
104	Султонов Ш.Н.	147
105	Соатова Н.	148
106	Шайматов А., Пиримкулов О., Раҳматуллаев Б.	150
107	OʻZBEKISTON VA XITOIYNING TRANSPORT - KOMMUNIKATSIYA SOHASIDAGI HAMKORLIGI Begimqulov J., Begaliyev J.	151
108	OʻZBEKISTONDA YOQILGʻI SANOATI OʻSISH KOʻRSATKICHLARI VA AHOLI BANDLIGINING QISQACHA TAHLILI Sultonov SH.A., Sultonov U.O.	153
109	OʻZBEKISTONDA NEFT VA GAZ SANOATI TARIXI VA UNDAGI QASHQADARYO VILOYATINING OʻRNI Sultonov SH.A., Sultonov U.O.	155
110	OʻZBEKISTONDA PENSIYA TIZIMINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI Zahirova G.M., Ohundedayeva M.O.	156
111	Абсаматов А.Э., Авлиёқулов А.А.	158
112	Авазов Э.Х., Хидиров У.	160
113	Тўхтаев Ф.З., Тўхтаев Ш.З.	161
114	Хўжагелдиев Ч.П.	162
115	Есназарова З.	164

116	Есназарова З.Б.	166
117	Темиров А.	168
118	6 Гадоев Р.	168
119	Рахманов Б.Р., Олимов М.К.	170
120	Ярматов Ш.Ч., Шодмонов А.	171
121	WAYS OF MODERNIZATION AND THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL SECTOR IN THE REGION OF SURKHANDARYA Yarmatov SH.CH., Rakhimov S.J.	172
122	Холиқов К.О., Имомов Э.Ш., Қудратов С.Ф.	173
123	Бегамов С.Х., Рахманов Б.Р., Омонов А.Р.	174
124	Носиров Б.З., Эргашев А.А.	175
II – ШЎЪБА. ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР		
125	Турсунов С.Н.	178
126	Амонов М.Ў.	179
127	XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASI TARIXINING BAʼZI BIR JIHATLARI XUSUSIDA (ARXIV MATERIALLARI ASOSIDA) Abbosov B.B.	181
128	6 Акчаев Ф.Ш, Мамаджонов А.Б.	183
129	Файзуллаева М. Х., Холманова Ф.У.	185
130	Кушанова Д.У.	187
131	Мирзаев Д.М., Мардонов Э.Д.	189
132	Алламбергенов Ҳ.К.	190
133	(1767-1863) Амонов М.Ў.	192
134	Амонов М.Ў.	194
135	Расулова Д. Б.	196
136	Тошалиев Қ.Б.	199

137	Турганов Б.Қ.	201
138	Умаров С. Я.	203
139	Н Умаров С. Я.	204
140	(1946-1970 йиллар) Пардаев Т.Р.	206
141	TURKISTONGA YANGI TRANSPORT VOSITALARINING KIRIB KELISHI TARIXI Sharofiddinov M. M.	207
142	б Ёрматов Ф. Ж., Раҳмонов Қ.Қ.	209
143	Хўжанова Т.Ж., Зиётова А.Э.	210
144	Хўжанова Т.Ж., Алламурастов Ш.А.	211
145	Умурзақова Н. М.	212
146	Турсунов.М.Б., Боқиев А.	213
147	Агамуродова Ш.	214
148	( ) Ғофуров Ж. И., Ропиев А. С.	215
149	TURKISTON TIZMASINING LOLALARI VA ULARNING MUHOFAZASI Abdullayeva N. S.	217
150	Болтаев Б.Б.	219
151	XIX Эшмухаматов А. Ш., Тилова Г. Л.	220
152	Болтаев Б.Б.	222
153	Жўраева С.	224
154	SOMONIYLAR DAVLATIDA BOSHQARUV: OʻZIGA XOSLIK VA UMUMIYLIK Toʻrayev.A.I., Ahmadov A.A.	225
155	ISKANDAR ZULQARNAYNNING OʻRTA OSIYODAGI DAVLAT BOSHQARUVI Toʻrayev. A.I.	227
156	Умарова М., Омонтурдиев А.	228
157	XVI Ғозиев С. Х., Ирисов И.	230

158	Турсунов. М. Б., Йўлдошева З.	232
159	SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MILLIY QADRIYATLAR HAQIDAGI QARASHLARI Xolmo' minova O.	233
160	Ботиров Қ.А.	235
161	Мадрахимов З. Ш.	236
162	Мамасаидов Л.	238
163	Норбоев А.Ғ.	239
164	Норқўзиев Д.Р.	241
165	Носирова С., Зоиров З.	243
166	Тожирахмедова М.	244
167	Тургунбоев Валижон	245
168	Ёрматов Ф., Мадиева М.	246
169	Ёрматов Ф. Ж.	247
170	Тошов К.Т., Абдулхаев М.	249
171	Рахимова З.Ф.	251
172	Назаров О.	252
173	Маматкулова Р.С.	254
174	Мамаражабов Ғ.А.	256
175	Маматкулов Э. С.	257
176	Мажитов М.А.	258
177	Мамаражабов Ғ.А	260
178	MAONAVIY YUKSALISH IQTISODIY RIVOJLANISHNING ASOSI SIFATIDA Normatov M.	261
179	Мажитов М. А.	262

180	Козлова С.М.	264
	Абдуразоқов Г.М., Мамаражабов Ғ.А.	265
181	Вахобов Б.М.	267
182	Алиматова Г., Абулқосимов О.	269
183	Абдурайимова С.	270
184	YOSHLAR MAʼNAVİYATINI SHAKLLANISHIDA BADIY YOGʻOCH OʻYM KORLIGI SANʼATINING OʻRNI Toshqoʻziyev B.M.	271
185	HOZIRGI RIVOJLANIB BORAYOTGAN JAMIYATDA DAVR YOSHLARINING MUAMMOLARI Sharipov S. R., Alimqulov S.O.	272
186	GLOBALLASHUV SHAROITIDAGI TAHDIDLAR VA ULARGA QARSHI KURASH USULLARI Jumayeva Sh., Davlatova Sh.	274
187	OILADA BARKAMOL AVLOD TARBIYASI Davlatova Sh., Allanazarov M.	275
188	Ҳафизов О. О.	276
189	Эргашева С.	277
190	Ҳайитов Ж., Аслонов Н.	279
191	HISTORY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND ITS PROSPECTS OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF PAKISTAN WITH NEIGHBOR COUNTRIES Nurbek Kh.	280
192	Расулов Ҳ.М., Хўжаназаров А.З.	282
193	YOSHLAR 6 VATAN KOʻZMUNCHOGʻI Qoraboʻyeva N.	283
194	Расулов Ҳ. М.	285
195	Мухаммадиева О.Н., Мамадражабова Б.	287
196	Мухаммадиева О.Н., Тожиев Х.	288
197	OILA VA MAHALLANING YOT TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDAGI TARBIYAVIY AHAMIYATI Mamarajabov Gʻ.A., Rahmatullayev B.Ch.	289
198	Хайитова Ф.А.	291
199	MILLIY MAFKURA VA YOSHLAR Sunatov D.H., Omonov J.	292

200	YOSHLAR TARBIYASIDA ESTETIK DID MASALASI Sunatov D.H.	294
201	6 Ҳамроева Н.	296
202	- ( ) Норқобилов М. Ж.	297
203	YOSHLAR TARBIYASIDA MILLIY MAFKURA MASALASI Sunatov D.H. , Hamrayeva U.	298
204	MAFKURAVIY PROFILAKTIKA 6 MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY OMILI SIFATIDA Bozorova M., Olloqulova F.	300
205	MAʼNAVIY-AXLOQIY TARBIYA SHAXS DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM OMILI Jumayev B.	301
206	MAFKURAVIY PROFILAKTIKA ISHLARINI TASHKIL ETISH BOSQICHLARI Bozorova M., Olloqulova F.	302
207	MODERNIZATSIYA VA SEKULARIZATSIYA JARAYONLARINING OʻZARO TAʼSIRLASHUVI Alimov S.	303
208	Рўзиева М, Жумаева Ш.	305
209	JAMIYATNI A BOROTLASHTIRISHDA A BOROT SOHASIDAGI TAHDIDLARDAN HIMOYALANISHNING HUQUQIY ASOSLARI Nosirov B., Sulaymonov J.	306
210	Норқобилов М. Ж.	307
211	- Холияров Т., Қўзиев С.	308
212	Маллаева Э.М.	309
213	- Нодирова З.	310
214	Деворов Ж., Рахманов А.Э.	312
215	Каллибекова Г.П.	314
216	Атажанов Х.А., Садатдинова О.А.	315
217	Аманлаев А.Х.	317
218	6 66 Панжиев С.	318
219	- Норқобилов М. Ж.	321
220	IX-XII) (- Раззоқова Г., Аллаберганов О.	322

221	Норбошева М.О., Қулмирзаева З.	323
222	Мажитов М.А.	325
223	HAŶKALTAROSHLIK - TASVIRIY SANAT TURI Olimov O'., Saidov S.	326
224	Умиров А.Т.	328
225	Маматқулов Э.С.	329
226	Султонов Ш.Н.	331
227	Эшонқулов Ў.Р.	332
228	Аметов Т. А.	333
229	SHARQ MUTAFAKKIRLARINING MILLIY QADRIYATLAR HAQIDAGI QARASHLARI Xolmo' minova O. J.	334
III-ШҶЪБА. ФИЛОЛОГИЯ ВА ТИЛЛАРНИ ҶҚИТИШ		
230	^б Бакиров П.У.	336
231	Бердимуродова М., Ҳайитова Ю.	337
232	Шофиев О.	339
233	Панжиева Н.Н.	340
234	Қўчқорова М.	341
235	XX (ёзувчининг ҳикоялари асосида) Имамқулова М. Н.	343
236	Абдурайимова С.	344
237	ЎADABIYOT YASHASA - MILLAT YASHAYDIЎMI? Normurodov H., Alisher Sobir o`g`li, Berdimurodova M.R.	346
238	^б ^б Мингқулова Н.	346
239	Эргашева С., Йўлдошев Н.	348
240	Абдурахмонова С., Алпомишева Н.	350
241	Джуракулова Г.	351
242	Арслонов А.	353

243	CHET TILLARNI O'RGANISHDA IDIOMALARNINIG O'RNI Shoynazarova V., Xolsaidova M.	354
244	õ õ Арслонов А. К.	355
245	ó Хатамова Д.А.	356
246	(õ õ) Курбаниязов М. А.	357
247	õ õ Рузметова М.Ш.	359
248	ó Шойназарова В., Каршиев Х.	361
249	Деворова Ш.	362
250	Тошов К.Т., Бобомуротов А.	363
251	... Фармонова М., Бердимуродова М.	364
252	Холиков М., Бердимуродова М.Р.	366
253	Хасанова К.Б.	367
254	- Усмонова М.	368
255	Ёдгорова С.	369
256	(“Фанорчи ота“ ҳикояси мисолида) Холназаров У.	370
257	ZAMON BILAN HAMNAFAS YOSHLAR Хо'jamurodova Sh.A.	372
258	MUHAMMAD IBN MUSO AL-XORAZMIYNING ILMY MEROSIDA DIDAKTIK QARASHLAR Xaliyarov J.X.	373
259	Қурбоназарова Н.	373
260	Қурбоналиева М.	375
261	SUV KONSEPTINING TILSHUNOSLIKDA IFODALANISHI Majidova Sh.	376
262	Жўрақулова З.Ш.	377
263	Одилова З.А.	379
264	PUSHKIN IJODIDA SHARQONA M TIVLAR Ismatova N.B.	380

288	Эсанов У. Д.	413
289	Саттарова Е.А.	415
290	Рузметова З. Н., Артыкова Г. Ш., Палванова О. И.	415
291	Садикова Э.В.	417
292	Зарипова М.	418
293	Бакиев Б.	419
294	Қаршиева Б.Ф.	420
295	Рахимова Ш.С.	421
296	Худайкулов А.Э.	422
297	Тўраева Г.Х.	424
298	Давлатова Э.М., Тураева Г.Х.	425
299	SEMANTIC FIELD OF CONCEPT "YOUTH" Tashpulatova M.	427
300	(Касб-хунар коллежлари мисолида) Суяров А.Б.	428
301	PARTICULARITY THE USE OF CLOUD COMPUTING AND DATA SERVICES Serjanova D.S.	429
302	FEATURES ANALYSIS METHODS FOR INFLUENCE OF LOAD TRANSPORT RESOURCES OF NGN Serjanova D.S.	431
303	Сатторова Н. А.	432
304	Нармуратов З.Р., Сафарова Ф.Н.	433
305	Норматова Н.	435
306	Норматова Д.	437
307	(Language perspectives through Discourse analysis) Мустафасва Н.У.	438

308	THE METHODS AND APPROACHES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN OUR COUNTRY Nekboeva M.	439
309	Исаханова З.С.	440
310	Давлятова Э.М., Шахназарова К.	443
311	Давлатова Э.М., Мардонова Р.О.	444
312	Ашурова С.	446
313	Ахмедова Ш.М., Исматуллоева М.	448
314	PROBLEMS OF TEACHING SPEAKING IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES <i>(in primary classes)</i> Ahmedova Sh.M., Ismailova N.B.	450
315	Абдирахимова М.Н.	451
316	Суяров А.Б.	452
317	Уралова О.П., Хайитова С.П.	455
318	Турдиева С.Т.	456
319	JAMIYAT TARAQQIYOTIDA O'QITUVCHI MAS'ULIYATI Turdimurodova N., Sakbayeva M.	457
320	TYPES OF COMMUNICATIVE ACTIVITIES USED IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES Kenjaboev J., Tillyaev Z.	458
321	IMPROVING PUPILS' READING SKILLS IN SECONDARY SCHOOLS Tangriyev V.A.	460
322	ENGLISH BORROWED TECHNICAL TERMS IN UZBEK LANGUAGE Solijonov J.K., Eshkuvvatov U.A.	461
323	INNOVATIVE WAYS OF TEACHING VOCABULARY Shoynazarova V.X., Qayumov A.	463
324	LARGE PRIME NUMBERS FOR THE CRYPTOGRAPHIC ALGORITHMS Normatov Sh., Ganiev D.	464
325	ASSESSING WRITING SKILLS OF LEARNERS: CHALLENGES Kayumova Sh.K, Normurodova S.	465
326	ЎТО EATö Пулатова С.Ю., Сайдуллаева Г.Х.	466
327	MAQOLLARDA MA'NO MOHIYATI <i>(Ingliz, o'zbek va rus tillari misolida)</i> Rashidova Z.N.	467
328	BO'LG'USI PEDAGOGNING INNOVASION FAOLIYATINI SAMARALI AMALGA OSHIRISH TIZIMI Qurbonova D., Salimova Z.	469
329	Қаршиева Б.Ф.	470

330	IMPROVING SPELLING Pulatova N.	472
331	INGLIZ TILINI OʻRGANISHNING SAMARALI YOʻLLARI o MAVZUSIGA MUAMMOLI TAʼLIM TEXNOLOGIYASINI QOʻLLASH METODIKASI Nurmurodova K.	473
332	TECHNOLOGIC CARD STAGES UNDERTAKING IN THE LABORATORY C++ Nurjabova D. Sh., Ibotova Sh.	475
333	PEDAGOGICAL TECHNOLOGY FOR LABORATORY WORK PROGRAMMING IN THE C++ Nurjabova D. Sh., Ibotova Sh.	476
334	ENGLISH OF DOCUMENTS o WRITING Narpulatova G.N.	478
335	HOW TO ENRICH VOCABULARY IN ENGLISH <i>(For self-study learners)</i> Noraliyeva K.	479
336	SOME WAYS OF DEVELOPING LISTENING SKILLS Mardonova R.	480
337	TESTING IS AN EFFECTIVE WAY OF EVALUATING LEARNERS o KNOWLEDGE LEVEL Kayumova Sh.K.	481
338	EUPHEMISMS FROM THE PERSPECTIVES OF CULTURAL TRANSLATION Kattayeva F.Sh.	483
339	TEACHING GRAMMAR o THE BASIS FOR FORMING SKILLS Khasanova K.B., Fazilov O.Y.	484
340	INNOVATSION TARBIYA TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA OʻQUVCHILARDA MAʼNAVIY-AXLOQIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH Xalilova H., Omonova Y.	485
341	NEW ERA IN THE SYSTEM OF TEACHING Elchaev Z.A.	486
342	Санаева Ф.Н.	488
343	TECHNIQUES AND METHODS Elchaev Z.A.	490
344	OBSERVATION TOOLS FOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT Normatova D.	491
345	COMPARING THE PROCESSES OF ORAL AND WRITTEN TRANSLATIONS Almuradov A.Ch.	492
346	METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING COMMUNICATION Akhmedova Sh.M., Abdujalilova R.A.	493
347	BUSINESS LETTER AS A GENRE OF OFFICIAL STYLE Abdunazarov U.K., Mamatalieva N.Kh.	495
348	MANNER OF MOTION VERBS Abdullaeva N.R.	496
349	DIFFERENT TYPES OF MOTION VERBS IN ENGLISH Abdullaeva N.R.	497
350	TECHNIQUES AND IMPROVEMENT Abdinazarov H. Sh.	498
351	MAIN ADVANTAGES OF MOBILE IP Turayev A.	500
352	TECHING READING AND ITS PECULIARITIES Pulatova S.Y., Toshpulatov A.Kh.	501

353	USING OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES Djumaeva G.A.	502
354	ASYMMETRIC DERIVATIVE PARADIGMS IN THE GERMAN LANGUAGE Islomov S.R., Begasheva Sh.N.	503
355	( ) Исломов С. Р.	505
356	ÜBER DAS GRUNDWORTSCHATZ IM USBEKISCHEN Islomov S.	507
357	Саидова С. Э.	508
358	Усманова Г.	510
359	PROLOG TILIDA OʻZBEK TILI GRAMMATIKASI TAHLILI Hamdamov M.M., Boboraximova M.I.	511
360	(газета мисолида) Усмонова Ш.	513
361	Хидирова И., Олимова Г.	514
362	Олимова Г., Хидирова И.	515
363	Саидов Б.М., Химайдинов А.Т.	517
364	Сакбаева М.А.	518
IV-ШЎБА. ПЕДАГОГИКА-ПСИХОЛОГИЯ ВА ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ		
365	Норбошева М.О.	520
366	Қулмаматова Х.А.	521
367	- Қулмаматова Х.А.	523
368	Қодирова Ш.Х.	525
369	Қодирова Ш.Х.	526
370	Эргашева О.Н.	527
371	Йўлдошева Ф., Избосарова З.	528
372	Усмонов М., Усмонова М.	529

373	Усмонов С., Усмонова Р.	530
374	Устоев А.Қ., Хаккулов А., Омонтурдиев О.Қ.	532
375	Бегимкулов О., Омонтурдиев Б.Қ., Даминов И.	533
376	Захритдинов А.	535
377	Танибердиев А.А.	536
378	ö Султонова Н.М.	537
379	Ҳайдарова Р., Шукуров А.А.	538
380	- Турсунов А.И., Абдирахимов А.Х.	539
381	Тангиров Х.Э., Маматкулова У.Э.	539
382	- Эшонкулов Ў.	541
383	Пўлатов М.	542
384	Норпўлатова Х.А.	543
385	Эргашов Б.	544
386	Ходжаева Н.Т.	546
387	- Муқимова Ф.Х., Худайкулов Р.Қ.	547
388	Мустафоева Д.А.	548
389	Эргашов Б.Д.	549
390	Мустафоева Д.А., Худайкулов Р.Ф.	550

391	Амиркулова З.	551
392	Носиров Э.	552
393	Дусяров О.Х., Дусяров Х.Ч.	554
394	Танибердиев А.А.	555
395	Қодиров Б.Э. Ньматжанова М.А.	556
396	Бойназаров Б., Юлдашев Ю.	557
397	Акбаров Б.А.	558
398	Алтибасва Г.М.	560
399	Бердиев Ғ., Пирназаров Ш.	562
400	Даниева Я.Ч., Умбетова М.А.	563
401	Даниева Я.Ч., Эргашева Г.Х.	564
402	Авазов Ж.Д., Бўтаяров А.Т.	564
403	Даниева Я.Ч.	565
404	Дусяров Т., Салимов Ў., Бердиев Ғ.	567
405	Мамбетов Б.Ж., Рамазанов М.Б.	568
406	Ғаниева М.Ю.	569
407	Ғаниева М.Ю., Назарова Г.О.	570
408	Козлова Серинада Мазгоровна	571
409	Бердиева Х.	572

410	Курбанбаев А. Д., Казаков Б. А., Машарипов Р. Р.	573
411	Канназарова А. Г.	574
412	TALABALAR BILIMINI BAH LASHNING O'ZIGA XOS USULI Yusupova Sh.B., Sultonov Y.O.	575
413	TA'LIM-TARBIYADA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH ó DOLZARB VAZIFA Xudayberdieva G., Yusupov Sh.	577
414	Норбўтаев Х.Б.	578
415	BOSHLANG'ACH SINFLAR TABIATSHUNOSLIK DARSLARIDA QIZIQARLI MA'LUMOTLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI Norbo'tayev X.	579
416	TA'LIM SOHASIDA KOMPYUTER O'QUV O'YINLARINING QO'LLANILISHI Yusupova Sh.B., Sultonov Y.O.	581
417	BOSHLANG'ACH MAKTAB TA'LIMINI INTEGRATSIYALASH. Sheranova M.B., Alimqulov S.O.	582
418	MATEMATIKA DARSLARIDA TARIXIY BILIM BERISHNING AHAMIYATI Panjieva M.	583
419	Махмараимова Ш.Т., Ҳакимова Н.Ў.	585
420	MOTIVATION OF LEARNING FOREIGN LANGUAGES Khasanova K.B., Kattayeva F.Sh.	586
421	TA'LIM-TARBIYADA O'QITUVCHI MAS'ULIYATI Karimova B.X.	587
422	PEDAGOGIK FIKRLAR VA PEDAGOGIK G'OYALAR ASOSIDA O'QUVCHI YOSHLARNI KASBGA YO'NALTIRISH Imomqulov R., Ne'matov B.	588
423	Усмонова Д.	590
424	O'QUVCHILAR IJODIY QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIK TO'GARAKLAR VA ULARNI TASHKIL QILISH Choriyeva S.T., Turdimurotov B.Q.	591
425	AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI O-QITISHDA O-QUVCHILARNING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH Fayziyev M.A., Azimov S.E.	594
426	Ачилов Н., Самиев А.	595
427	Абдураимов А.С., Кенжаев А.А.	596
428	Абдураимов А.С., Кенжаев А.А.	597
429	Абдуллаева С.Ў., Махмудова Д.М.	598
430	Абдуллаева С.У.	599

431	Огабоева З.Ф.	600
432	Норматов М., Халикулова Г.	601
433	Аллаяров М., Турдымуратова А.	602
436	Жўраев Т.С., Жўраев Ў.Т.	603
437	Алижоннова М.Р.	604
438	Турдымуратова А.	605
439	O'RTA MAXSUS TA'ILIM TIZIMIDA OLAM MANZARASINING ZAMONAVIY ILMIY-FIZIKAVIY KO'RINISHINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI Ergashev Sh.Sh.	607
440	Аъзамова Д., Рузимуродова М.	609
441	BOSHLANG'ACH SINFLAR QUVCHILARINI MA'NAVIY AXLOQIY TARBIYALASHDA XALQ QO'SHIQLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI Berdiyeva N.B., Hazratqulova N.	610
442	BADIY ASAR TAHLILIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI O'rqova Sh.	611
443	Ярматов Р.Б.	612
444	Юсупов Д.Ф., Жуманиязова О.А.	614
445	Норбоева С.М., Хуррамова Ш.	615
446	Халмуратов Д.	616
447	Халлоқова О.О., Юлдашев И.И.	617
448	Фарафонтובה О.А., Козлова Е.В.	620
449	Аминов У.А., Сапаров Х.Ш.	621
450	Аминов У.А., Каримов М.К.	625
451	DIDAKTIK TAMOIYILLARGA YONDASHISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI Norboyeva S.M., Toshmatova Y.	627
452	Рахматов Х.Х., Юлдашев И.И.	628

453	Насурлаев И.Р., Болтаев Б.Р.	631
454	AL LARDA KVANT FIZIKASI BO'LIMINI MAZMUNI VA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH Obidova Z.	633
455	ö ö Обидова З.	634
456	Джумаева Г.А.	634
457	- Вахидов А.С.	636
458	Бердиева Х.Б., Гулбоева Г.	636
459	ó Абдурасулова Д.	637
460	- Рашидов А.Ш.	639
461	INFORMATIKA DARSLARIDA EVRISTIK TAOLIM TEXNOLOGIYALARI Rashidov A.Sh., Nurillayev F.F.	641
462	UPROQ SUV O'TKAZUVCHANLIK XUSUSIYATLARINI ORGANISHNING AHAMIYATI Yaqubova M.U., Ro'zmetov R.S.	643
463	AL VA KHK OQUVCHILARINING FIZIKA DARSLARIDAGI TEXNIK IJODKORLIGINI OSHIRISH Xalloqova O.O.	644
464	HAYOTIY MAZMUNGA EGA BO'LGAN SHARIY TOPISHMOQ TARZIDAGI MASALALAR-MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRUVCHI VOSITA SIFATIDA Panjiyeva M.	646
465	UMUMIY O'RTA TAOLIM MAKTABLARIDA O'MATEMATIKAo FANINI O-QITISH VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI Ne'matova M.N., Xalloqova O.O.	647
466	SINFDA TASHQARI ISHLAR JARAYONIDA OQUVCHILARNING MAONAVIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH Hayitova F.A., Davlatov N.	649
467	1-SINFDA MUSTAQIL ISHLARDAN FOYDALANISH USULLARINING AHAMIYATI Hayitova F.A.	650
468	IBN SINO MEROSINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI Madaminova D., Allamova M.	651
469	AKADEMIK LITSEY VA KHK O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH ORQALI ILMIY-TADQIQOT ISHLARIGA JALB ETISH Rashidov A.Sh., Mardonov F.N.	653
470	Жўраев Т.С., Жўраев Ў.Т.	654
471	Рўзимуродова М., Бегашева Ш.	655
472	- ö Алиматова Г.	658

473	BOSHLANGʻICH SINFLARNING MATEMATIKA DARSLARIDA GRAFIK MODELLARDAN FOYDALANISH USULLARI ORQALI MASALA YECHISH METODIKASI Bekmatova D.X., Abduraxmonova M.	659
474	Жомгирова О.С.	661
475	TAʼLIM-TARBIYADA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH 6 DOLZARB VAZIFA Xudayberdieva G., Yusupov Sh.	663
476	DINIY BAGʻRIKENGLIK VA YOSHLAR Xudayberdiev X., Xudayberdieva G.	665
477	UMUMTAʼLIM MAKTABLARIDA OʻQUVCHILARGA AXBOROT KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARNI OʻRGATISH VA UNDAN FOYDALANISH USULLARI Avliyoqulov A.A.	666
478	Турдиева Ш.	667
479	Юлдашев Ж. О., Назаров Э. С.	670
480	Бахриддинова З., Хамидов А.	672
481	DARS JARAYONLARIDA BOSHLANGʻICH SINIF OʻQUVCHILARINING NUTQINI OSHIRISHNING OPTIMAL USULLARI Bekmatova D.X., Safarova Z.	673
482	FIZIKANI FANLAR BILAN BOGʻLAB OʻQITISH IMKONIYATLARI VA UNGA DOIR MATERIALLARNI TANLASH BOʻYICHA METODIK TAVSIYALAR Nazarov E. S., Moʻminova N. M.	674
483	KOMPYUTER TEXNOLOGIYALARINI FIZIKA TAʼLIMIDA QOʻLLASH USLUBINING XUSUSIYATLARI Nazarov E. S., Baxtiyorova M. M.	675
484	Абдумуратова С.	677
485	Норқулова Ш.Т.	677
486	Шукуров А.А.	678
487	OʻQUVCHILARNI KASBGA YONALTIRISH VA REJALASHNIRISH ISHLARINING MAZMUNI Xolmoʻminova O. J.	679
488	MAKTABLARDA GEOGRAFIYA FANINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH Lapasova O.A.	680
489	Қодиров Р.	682
490	BIOLOGIYA TAʼLIMIDA «ODDIY VA MURAKKAB OQSILLAR» MAVZUSINI OʻQITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Aliyorova N.O.	683
491	Тўраев П.Т., Хасанов И.Т.	684
492	А.Абдуллаев, Г.Туропова	685

493	Холбоева Г. У.	686
494	Тўраев П.Т., Хасанов И.Т.	687
495	KIMYO FANINI OʻQITISHDA DIDAKTIK OʻYINLARDAN FOYDALANISH Babamuratov B.E., Nuraliyev G'. T.	688
496	KIMYO FANINI OʻQITISHDA MASALALARDAN FOYDALANISH USULLARI Babamuratov B.E., Cho'tboyev I.	690
497	Бекмуродова Х.М.	691
498	BOSHLANGʻICH SINFLAR OʻQUVCHILAR NUTQINI OʻSTIRISHDA HIKOYA QILISHGA OʻRGATISHNING AHAMIYATI Himmatova G., Abduraxmonova S.	693
499	Жумаева Г.	694
500	Панжиева Н.Н.	695
501	Абдирахимов А.Х., Турсунов А.И.	696
502	Ҳимматов Р. Ў.	697
503	Атоев Н.М., Ахтамов Б.Р.	698
504	ABU BAKR NARSHAXIY GEOGRAFIK MEROSINI OʻRGANISHNING AMALIY AHAMIYATI Ergasheva M.K., Ne'matov A.N.	699

**ЁШ ОЛИМЛАР
РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ**

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Нашр учун масъул: М. А. Гадайшаев
Мусаххих: Г. Рахматова
Техник муҳаррир: Ж. Шайматов
Саҳифаловчи: Г. Мўминова

4.01.2016 18.01.2016
70 50 ¹/₁₆. Times New Roman
61.01. 40.32. 2015 614-
. 1891- 110 .

БОСМАХОНА МАНЗИЛИ:
*«Сурхон-Нашр» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Термиз шаҳри, Ф.Хўжаев кўчаси, 30-уй.
Тел: (+99876)223-24-74*

**ЁШ ОЛИМЛАР РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
КОНФЕРЕНЦИЯСИ МАҚОЛА ВА ТЕЗИСЛАР ТЎПЛАМИ**

